LITERATURA

BESZÁMOLÓ A SZELLEMI ÉLETRŐL

Szakleltár VI b 2

NÉMETNYELVI TANSZÉK

Reginal Marsh vázlata a New-York Public Libraryből.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

VI. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM. BUDAPEST, 1931 MÁJUS

ÁRA 1 PENGŐ

LITERATURA

BESZÁMOLÓ A SZELLEMI ÉLETRŐL

A MAGYAR IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZÖVETSÉG
IRODALMI KÖZLÖNYE

A LITERATURA évente tizenkétszer, havonta jelenik meg. Minden egyes száma bőségesen számol be a magyar és a külföldi irodalom, tudomány és művészet legfrissebb jelenségeiről, mindenkor érdekes, eredeti formában. Megszólaltatja magukat a szellemi élet vezetőit. Eleven riportázs formájában, nagyképű, de unalmas „tanulmányok" mellőzésével mondja el az olvasónak, hogy mi történik itthon és a külföldön a könyv kulturája körül. Közelebb hozza az írót és az olvasót, akiket eddig a könyvkiadás különböző adminisztratív külsőségei távol tartottak egymástól.

A LITERATURA az olvasónak vezetője is akar lenni abban, hogy minő könyvek azok — idehaza és külföldön —, amelyeket olvasnia érdemes és kell; bőséges bibliografiai rovatában pedig egyúttal áttekintést nyújt arról is, hogy egy-egy kérdésről mi a legújabb szakirodalom.

Külön értéke továbbá a LITERATURÁ-nak a „Tudományos gyűjtemény" rovata, amelynek keretében hónapról-hónapra, közérthetően ismerteti a különböző tudományágak legfrissebb eredményeit.

A LITERATURA tehát nem kritikai, nem szépirodalmi, nem esztétizáló és nem tudományos folyóirat, hanem bőségesen illusztrált, érdekes riportújság a szellemi életről.

AZ 1931 MÁJUSI SZÁM TARTALMA:

Lefèvre, Frédéric: Feltörekvő új erők a mai francia irodalomban 1
Gyomai Imre: A béke asszonya (Marcelle Capy) 3
Az ötvenévesek 5
Hazai és külföldi hirek 6
Rónay Mária: Három Királyok a Nyulak-szigetén 7
Demeter Ödön: Henri Rochefort száz esztendeje 12
Kemény István dr.: Irodalmi misztifikációk 16
Gedő Lipót, a magyar Poulbot 18
Ezekről a könyvekről beszélnek 23
Pintér Jenő irodalomtörténete 27
Kállay Miklós: Franciák Istene 30
Szabó Richárd dr.: Királynő vagy kurtizán? 34
A mellékleten bibliografia, könyvszervisz és „Az irodalom frontja".

Az évi 12 szám előfizetési ára évi 10 pengő.

Kiadóhivatal Budapest, VI., Aradi ucca 10., I. em.

Feltörekvő új erők a mai francia irodalomban.

A populisme és a Negyedik Rend irodalma. — André Thérive mozgalma. — A „Nouvel Age" írói.

A Literatura számára írta: *Frédéric Lefèvre* (Paris).*)

Aki a legmaibb francia irodalomról kiván áttekintést adni, annak nem szabad semmiesetre sem azt az új tényt elhallgatnia, amely — noha talán még nem is tudunk magunkban róla teljesen tiszta és végérvényes képet alkotni — igazában mégis döntően befolyásolja a Holnap minden irodalmi lehetőségét és iránykitüzését. Ez az új tény pedig: *a Negyedik Rendnek az irodalomban való megjelenése.* Ami eddig csupán mint kivétel jelentkezett a francia irodalom berkeiben, az most nehány év óta immár mind gyakoribb jelenséggé válik. A népies irodalom *(populisme)* és a Negyedik Rend irodalma az adott perc két legjelentősebb szellemi mozgalma. És pedig párhuzamos mozgalmak. Azok, akiknek érdekükben állana, hogy összeveszítsék egymással ezt a két mozgalmat, azt állítják róluk, hogy ellentétes irányzatuak. Törekvésük azonban aligha jár sikerrel, a közvélemény alighanem puszta szőrszálhasogatásnak fogja azt minősíteni. Mert a két mozgalom ugyanazokból az eszmei szükségletekből fogant s főként az, *a realizmusnak szükséglete* ajzotta őket ki magából, amely az érvényesülésért tíz év óta immár menthetetlenül el fogja az emberek lelkét. Az olvasók immár végkép megelégelték a pszichologizálásnak olcsó bazárárujút. Jól értsük meg persze: távol legyen tőlem, hogy akár a legmerészebb lendületü pszichológiai kutatásokat, akár a fantáziát, akár a lélek álmodozását, akár pedig a még oly szabadon röppenő képzelő erő jogait támadjam meg e szavaimmal. A művészet a valóságnak nem lehet a fényképe, hanem csupán szabad magyarázata. Nyomatékosan alá kell ezt húznom, nehogy túlkönnyü legyen azoknak a diadalmaskodása, akik olyan állításokat szeretnének rám oktrojálni, amiket eszem ágában sincs és nem volt soha képviselnem.

Azt a követelést állítom fel azonban, hogy a regény hőse ne legyen Légbőlkapott János, akinek nincs gyökere sem a valóságban, sem az időben. Nem létezhetik ember, akinek ne lennének családi, foglalkozásbeli vagy társadalmi kapcsolatai. Az ember ugyan kamarában, vagy szobában vagy nagy lakásban lakik, de mindenesetre házban, amely egyidejűleg korlátot is emel közte és embertársai között. Csakhogy azért lehetetlen ezektől az embertársaitól teljesen elkülönülnie. És lehetetlen főként őket mint igavonótársait elválasztania önmagától, amikor velök ugyanegy lánc csörög a lábán, akár műteremben, akár irodában, akár künn a földeken dolgozik is.

A *nil humanum* elsősorban vonatkozik az igazi, vérbeli regényíróra. Az író nem lehet soha főnixmadár, aki az önnön hamvaiból tudna új életre kelni. Ember csupán ő is, mint a többi ember s lábának minél keményebben kell e földön járnia, hogy a teremtett dolgokkal való sűrű érintkezéséből mindig új és új erőket gyűjthessen művészetéhez. Az invenció és a műalkotás nem fakadhat pusztán a képzelő erőből, hanem csakis a megfigyelés által megtermékenyített, felajzott imaginációból. S ez a megfigyelés rendszerint nem is közvetlen és nem is friss sütetü. Az a megfigyelő, aki megfigyeléseit azon frissiben használja fel, voltaképen csak riportázst mível. A tulajdonképen való alkotó teremtés a már régóta felgyűjtött, néha felfrissített, feldol-

*) *Frédéric Lefèvre, a Nouvelles Littéraires szerkesztője, a mai francia irodalmi kritikának élvonalán áll. Szavának súlya ezen a téren olyan, mint Sainte-Beuve-é, Sarcey-é vagy Brandesé volt évtizedekkel ezelőtt. Külföldi folyóiratokban nem jelennek meg cikkei. Annál nagyobb örömmel közölhetjük, hogy Mr. Lefèvre szívesen vállalkozott arra, hogy a Literatura számára rendszeresen küld eredeti, másutt meg nem jelent tanulmányokat.*

gozott, már-már szinte elfelejtett megfigyelésekből fakad. Tulajdonképen az emlékezés adja az író igazi anyaggyűjteményét.

Aki nem él valódi életet, annak sohasem lesznek emlékei. Élnünk kell, embertestvéreink közé kell elvegyülnünk és szeretnünk kell őket, még pedig tisztánlátó nagy szeretettel, amely ugyan felismeri a tévedéseiket, a fonákságaikat vagy akár a bűneiket is, de azért semmi és semmi sem gátolhatja meg ezt a szeretetet.

Minden művészetnek gyökere és végső szava a szeretet. S minden olyan mű, amelyben nem remeg végig a teremtett dolog: az ember, az állatok és a növények szeretete, az ilyen mű önmagában hordja maraszta ítéletét.

A szeretet a szó vére.

A *populisme* irányzata André *Thérive* és Léon *Lemonnier* körül kristályosodik ki. Megkérdeztem Thérivet, aki kijelentette előttem, hogy a *populisme* egyszerűen újfajta realizmus s hogy minden regény, amelyben szociális életet élő személyek szerepelnek, bárminő is legyen egyébként ez az élet, voltaképen a *populisme*-ből veszi az erejét, s szavai befejezéséül azt mondotta, hogy ennek az iránynak nincs más ambíciója, mint hogy a regényíróknak emlékezetükbe idézze, hogy folyton és folyton az adottságok, a valóság megfigyeléséből, megértéséből és átértékeléséből kell szellemi kincstárukat szűntelenül felfrissíteniök. André Thérive természetesen méltatlankodva nézi azt a játékot, amellyel egyesek ellentéteket szeretnének szítani a populista irány és a Negyedik Rend irodalmi törekvései között. Hiába magyarázgattam neki, hogy itt nem mesterségesen szított ellentétről van szó, hanem tényleg két egymástól teljesen különböző lelki tényről: egyrészt egy irodalmi doktrináról, másrészt pedig egy szimpla megállapításról. Az irodalmi doktrina: a *populisme;* a ténymegállapítás pedig, amely mindannyiunkra önkéntelenül is ráerőszakolja magát, annak a felismerése, hogy a Mának úgyszólván valamennyi jelentős irodalmi alkotását a nép széles rétegeiből került íróknak köszönhetjük, aminők pl. Eugène Dabit, Jean Giono, Lucien Gachon, Georges David, Louis és René Gerriet, Lucien Bourgeois, Tristan Rémy, Maximilien Gautier, Jean Tousseul, Edouard Peisson és még néhányan mások, akik mindannyian, anélkül hogy különösebb elméleti formulákat fejtegetnének vagy képviselnének, egyszerűen csak a belső, lelki rokonságuknál fogva tömörültek aköré a szép folyóirat köré, amelynek *Poulaille* a szerkesztője és *Nouvel Age* a címe...

Ez azonban egyszerűen csak tény; tény, amelynek sohasem lesz törvény ereje, tény, amely annyiszor ismétlődhetik meg, ahányszor épen alkalom adódik rá, tény, amely sohasem válhatik kötelező erejű és kivételeket nem ismerő dogmává.

Az, hogy valaki kézimunkás-e vagy sem, szóval, hogy a Negyedik Rendbe tartozik-e vagy sem, önmagában még senkire sem süti rá a lángész bélyegét, de még csak a stílusát sem határozza meg előre. Még csak a stílusát sem, mondottam és ismétlem hangsúlyozottan, mert a realista regényekben a stílus talán még súlyosabban esik latba, semmint a másfajtákban. Mennél pontosabban iparkodik az író a hétköznap aprólékosságait ábrázolni, annál nagyobb szüksége van arra, hogy stílusának varázsával iparkodjék az elbeszélést egy magasabb dimenzióba transzponálni....

Egyébként bármelyik író, aki méltó erre a névre, vagyis aki egyúttal ember is, mégpedig gondolkodó ember, szükségképen a való igazság szolgálatában fog állani, azt fogja a tőle telhető világossággal ábrázolni, úgy hogy minden kis részlete is teljes fényben legyen látható; s akkor aztán írónak fogják őt elismerni az emberek, bárminő társadalmi osztályhoz vagy rendhez tartozzanak is. Az az író, akit csupán a saját osztálya ismer el írónak, vagy helyesebben: aki csak a saját osztálya számára ír, soha nem lehet nagy író.

Ha a Literaturában hirdető cégeknél vásárol, hivatkozzék a Literaturára!

HAZAI 'S KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK

A BÉKE ASSZONYA.

Párizs, 1931 április.

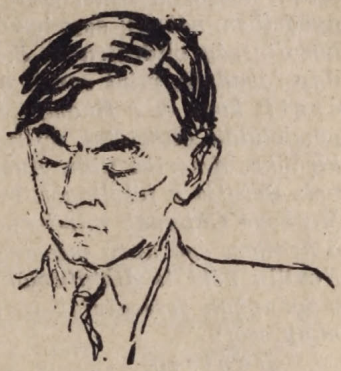

Gyomai Imre.

A nagy Sévérine tanítványa. A béke zászlóját már 1914-ben kibontotta Marcelle Capy. A marnei csata tömegsírjai fölött szövődő jajszimfónia, a meggyújtott világ végtelen fájdalma vetette vérébe a tiltakozás tüzét. Még diáklány volt. A sorsa úgy indult, hogy a nyugodt családi otthonok, az új céljaik felé haladó asszonysorsok egyik tipusa lesz. De véres másfelé vetette.

Már tizennégyben ki merte mondani, hogy nem.

Férjével, a szocialista Brissonnal, lapot indít, amelynek címe La Vague. Merész gesztus. Először csak szordinós hangon beszél. A napisajtó még lángosítja a lelkesedés tüzét. Virágos emberoszlopok tünnek el a Kárpátok peremén, Champagne dombjain, a rheimsi katedrális tövében, a Dardanellák kőszirtjein, tengerek végtelen hullámaiban, de vétót senki sem kiált.

A La Vague elkiáltja.

Uj lobogó. Csak a gyereküket veszített anyák áldják meg. Ez az áldás magasra emeli. Marcelle Capy tartja csontos kezében. Férje kidől mellőle, nem bírja a harcot. Az asszony, a finom diáklány egyedül halad célja felé.

Merre? Az anyák már tudják.

A pergőtüzek poklában állattá korbácsolt ember felfigyel a különös szóra. Tizenötben már háromszázezer példányban jut el a La Vague a harcterekre. És a lap, amely fénykorának csúcspontját éri el, mégis elbukik: Marcelle ekkor a szerkesztőségi asztal mellől feláll: új utakon indul régi célja: a béke apostolsága felé. Munkásasszonnyá lesz.

És végig az emberiség legnagyobb, leggyászosabb kálváriáján, túl az egybeakadt szuronyerdőkön, a lángszórók tengerén, a meggyújtott világtájak, városok, falvak, országok, generációk pusztulásán, a kezdettől a végig, Marcelle Capy a békét hirdeti.

* * *

A paralitikus tanár hajóját még talán vízre sem bocsátották, a tengeralatti kábelek tizennégy pontját még nem hazudták világgá, amikor Marcelle Capy nagymesterével, Sévérine-nel nyiltan a béke szózatát, az országok összeölelkezésének nagy szükségességét hirdette.

A finom diáklányból érett asszony lett.

Saint Germainben, Neuillyben, Trianonban diktátumokat fogalmaztak. A Rajnán, a Marneban még a holttestek ezrei úszkáltak. A papirosbéke megszületett. De a lelkek mélyén — mert akik diktáltak, így akarták — még a gyűlölet tüze égett. Marcelle Capy megint megindult. Az ő békéje még mindég

nem érkezett meg. A gyűlölet izzó atmoszférájában lépte át a német határt. Valahol Coblenzben áll meg. A német munkásoknak, a német anyáknak arról beszél, hogy a túloldalon a lerombolt falvak, városok romjai körül ugyanolyan szenvedések marják a szíveket, a könnyek épp olyan mély ráncokat szakítottak, mint itt. Hogy a szívekbe megátkozott kezek vetették a gyűlölet magvát, de a szíve mélyén azért mégis a megértés lángja ég. Hallgatói nem tudnak franciául, de megérzik. Megérzik, mert nem a diplomácia hazug, hanem a tiszta érzelmek mindenkihez szóló nyelvén beszél. Coblenz után Berlin, Frankfurt, Drezda következik. Igazi békedelegátus: utitársolyában a diktátumok nélküli közeledésnek nagy eszméjét viszi. Németország után, ahol a gyerekeiket veszített anyák gyászfátyolukban fonnak homlokára hervadhatatlan koszorút, Amerikába megy. NewYork, Chicago, Pittsburgh munkásnegyedeiben, néhány egyetemén, feminista egyesületeiben, ahol a százszázalékos hazafiasság oltáraira az öldöklés szelleme helyett a béke szellemét ültették, úgy fogadják, mint ennek a szellemnek a fejedelmét. Itt sem értik, de megérzik, hogy ez a finomfejű asszony, aki a gallok nemes nyelvébe tudja csak gondolatait öltöztetni, milliók, népek, világrészek kijózanodásának nagyszerű hírnöke. Amerika után Ausztria, Csehszlovákia, Zagreb és Belgrád következnek. Befutja a félvilágot. Fáradhatatlan. A béke nagy eszméje mellett, amely Marcelle Capynak mindennapi kenyere, az igazságosság szellemének csak az ő kezében égő apró mécseseit is viszi. Versailles, Trianon, Saint Germain, Neuilly néki is diktátumok. Nagy mesterével, Sévérine-nel a pierrefondei magányban összehívják a francia entellektüellek vezetőit és ők kiáltják el a nagy szót:

Revizió.

Minden, amit ez az eszmekör felölelhet. Minden, ami egy hitesen elálmodott Holnap érdekében megtörténhetik, Marcelle Capyban megtörhetetlen harcosára talál.

Most könyvet írt.

Regény, riport, freskó, amely belső súlyával, erejének kozmikus eredetével széjjelszakít minden esztétikai formát? Háborus írás? A francia falu ötesztendős szenvedése, a visszamaradt asszonyok, a földet a magyar paraszt pogányos áhitatával szerető öregek, pártájukban maradt lányok gigantikus harcának, a szenvedések árán tiszta emberré váló katharzisnak nagy éposza ez a könyv.

Marcelle Capy.

Les hommes passèrent-hez (ez a címe) nem lehet a kritikus kezével nyúlni. Nem art-pour-l'art-írás, hanem egy darab föld. Darab föld, amelynek termőparcelláira sóhajok, könnyek, áldások, sósverejtékek kövér cseppjei hullanak. Darab föld, amelynek barázdái a vérbeborult tavaszi estéken az ekét, az ásót, rög szívük minden dobbanásával várják. De az ágyúk torka bömböl. A tömegsírok lassan elnyelik mindazokat, akik még a mult esztendőben megértették a föld hívószavát. Jönnek tehát a pártájukban maradt lányok, a fiaikért gyönyönnyeket hullató anyák és birkóznak. Ölelést váró lányok finom keze feltörik az ekeszarvának szorításába. Testük, amelynek vonala a virágok rajzát utánozza, ellomposodik. Már nem bírják, összeroskadóban vannak. A lázadás kemény szavait morzsolják. A világ négy táján acélesőben elhulló embereiket visszakövetelik. Jönnek a foglyok, németek. Félelem és gyűlölet borzad át rajtuk. Apáik, kedveseik, szeretőik, férjeik gyilkosai? De a Föld, az áldott termőföld embereket kíván.

— Hát jöjjenek a gyilkosok, — suttogják maguk előtt is szégyenülten.

Jönnek. Tizennégyen vannak. Fiatalok, szótlanok. Kék szemükben a gyilkos pillantásának kegyetlenségét keresik. Nem találják. Valami történik.

Ha tetszett ez a számunk, mondja el ismerőseinek, barátainak!

Két szemét a marnei csatában elveszített francia legény is ebben az időben érkezik vissza a falujába. Anyja eszelős félelemmel, szeretettel várja. Vajjon majd mit szól? A vak katona nem gyűlöli a boche-okat. Hans, a legfiatalabb fogoly, ha munkáját elvégezte, vezetőnek segődik mellé. A másik Hans, a német paraszt otromba bicskájával játékot farag az egyik hadiözvegy kisfiának. Igy, ilyen emberi kicsinységeken keresztül közelednek egymáshoz. A falu lakói nem tudnak németül, a foglyok pedig nem értik munkaadóik nyelvét. A Föld, a vele folyó harc, az ekeszarva összedobbantja a szíveket. A németek után oroszok jönnek. Ezek is egy ismeretlen világ üzenetét hozzák. Messze, Marcelle Capy falujában tárgyalások, konferenciák nélkül megszületik a béke.

Ennyi az egész.

Mindezt Marcelle Capy úgy mondja el, hogy mondanivalóit nagy hitének megkapó egyszerűsége, mélységes embervolta izzítja.

Háborús írás Marcelle Capy könyve, de olyan, amelyben a földnek és az embereknek szíve mindég a béke jegyében dobban meg.

Gyomai Imre.

AZ ÖTVENÉVESEK.

A sok centenárium, bicentenárium és millenárium, a többé-kevésbé jogos vagy jogtalan jubéliumok között ne felejtkezzünk meg azokról sem, akik munkabírásuk teljében érik meg az idén éveik felszázadát; azokról, akik már bizonyságot tettek arról, hogy értékes tagjai a magyarság szellemi életének, de egyben eléggé fiatalok még ahhoz, hogy erőik teljes latbavetésével munkálkodhassanak továbbra is a magyar intellektus gazdagításán. Az ötvenévesekről szólunk, akiknek — a sokat emlegetett harmincévesek mellett is — joguk van ahhoz, hogy a magyar sors irányításában tényezők legyenek, persze nem politikai, hanem az ennél százszor fontosabb és maradandóbb kulturális téreken. Találomra ragadjunk ki néhány nevet közülök.

Ady Lajos már januáriusban ülte meg ötvenedik születésenapját. Az Ady Endréről irott életrajza — sok egyéb munkáján kívül — maradandó helyet biztosít neki a modern magyar irodalomtörténet forrásírói között. Gulyás Pál is az idén ötven éves. Ereje teljében fogott neki a Szinnyei-féle „Magyar írók" életrajzi lexikona folytatásának; közérdekben állana, ha ezt a művét be is fejezhetné, illetőleg kiadhatná. Oláh Gábor szintén az irodalomtörténetírás mesgyéjéről indult mindjobban kiszélesedő publicisztikai munkássága irányába: későbbi nemzedékek hivatása lesz eldönteniök, melyik téren alkotott értékesebbet, fontosabbat.

A „tankerületi főigazgatók" éve lehetett 1881, mert Ady Lajoson kívül Pintér Jenő is az idén ötven éves. Hogy eleven munkaereje mit jelent a magyarságra nézve, arról mostani számunk más helyén emlékezünk meg. Az irodalom megszervezői között említsük fel német-keéri Szántó Andornak, a Révai Testvérek könyvkiadó cég főnökének nevét, aki egyúttal mint a Könyvkereskedők és könyvkiadók egyesületének agilis elnöke is, döntő szerepet visz a mai magyar könyv életében.

Az ötvenéves poéták közül Peterdi Andor neve ötlik tollunk alá, aki mint annyi más magyar költőtársa, színésznek indult s utóbb adta el magát az irás ördögének: lírai temperamentumát szerencsésen amalgamálva tiszteletreméltó világszemléletének etikájával. Külön érdeme is van Peterdinek a magyar szellemiségben: Várnai Zseninek, a finomlelkű költőasszonynak megértő férje s kettejüknek van egy tehetséges, sokat igérő festőgyerekük.

Az idén lesz ötvenéves rugonfalvi Kiss István, a történetiró és Nádai Pál, a műtörténész is, aki családi okokból kénytelen volt nemrégiben Párizsba távozni, de értékes írásaival onnan is kapcsolatban marad a magyar tudományossággal, elsősorban

mint a Műgyűjtő folyóirat jókritikáju, finomtollú munkatársa. S ha a tudósoknál tartunk: említsük fel a kiváló statisztikust, Goldziher Károlyt és Mauritz Bélát, az ásványtannak nagynevű képviselőjét, akik szintén az idén lépnek életük második félszázadába.

Különösen igen gazdag ez az esztendő az ötvenéves muzsikusokban. Bartók Béla, Papp Viktor, Ságody Otmár és Zerkovitz Béla lesznek az idén ötvenévesek. A képzőművészek közül pedig Szentgyörgyi Istvánt, a szobrászt, állítjuk az ifjú jubilánsok sorába.

A külföld irodalma is néhány ismert név tulajdonosát ünnepelheti az idén az ötvenesztendősök között. Ime: Waldemar Bonsels, Paul Zech, Stefan Zweig a németek közül, és Giovanni Papini, valamint Guido da Verona a taliánok soraiból.

A Literatura újraindulásával egyidejűleg két másik biblográfiai folyóirat is megjelenik a könyvpiacon, sőt tudomásunk van egy készülő harmadikról is. Az egyiket a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda adja ki és Diarium a címe. A Literatura olvasói sok régi, kedves ismerősre bukkannak ebben az évente négyszer, de nyolc számban megjelenő folyóiratban: átveszi a Diarium a Literatura régi ismert „sárga lapjait" a bibliografiával; átveszi rovatcímül a „Hazai és külföldi tudósítások"-at, amely persze régi magyar folyóirat címe volt, de azt az ötletet, hogy régi magyar folyóiratcímeket használjunk fel rovatok fejlécéül, mégis csak a Literatura termelte ki. Arra persze már nem gondolt a Diarium szerkesztősége, hogy az ilyen régi cím stilárisan azt követeli meg, hogy betűtipusban is régi maradjon, ne közölje azt modern, szecessziós betűkkel. Örömmel láttuk viszont a Literaturának egy régi, még 1927-ből való Bethlen Margit-intervjúját is, persze a szerző megnevezése nélkül, ellenben könnyed gesztussal aláírva: LITTERATURA (így két T-vel!), amiből persze senki sem jöhet rá, hogy itt a Literatura folyóirat 1927. évfolyamának áprilisi számáról van szó. A Diarium egyébként is átveszi a Literatura könyvismertető rendszerét, csak éppen elkerülte a figyelmét, hogy nálunk bizonyos logikai rendszer van a könyvek felsorolásában (szépirodalom, versek, magyar, külföldi belletrisztika, tudományos művek — a septem artes belső tematikája szerint, stb.). — A másik bibliografiai folyóiratot, amelyből példányt még nem láttunk, a Singer és Wolfner adja ki, ingyen, az Uj Idők közönsége részére. Miután a folyóiratot ingyen adja a kiadója, kérjük olvasóinkat, kérjenek a kiadótól mutatványszámot. — A harmadik könyvészeti folyóiratot a Szinházi Elet mellékletéül tervezi Incze Sándor, a Sz. É. szerkesztője.

Sorra kijavítják a külföldi tankönyvekben a Magyarországra vonatkozó helytelen adatokat. A Magyar Pedagógiai Társulat Gyulay Ágost tankerületi főigazgató vezetésével igen nagyjelentőségű munkát végzett az utóbbi időben. Sorra átvizsgálták a külföldi államok történelmi, irodalmi és földrajzi tankönyveit a Magyarországra vonatkozó adatok szempontjából. Ezekben a középiskolai tankönyvekben természetesen hemzsegtek a rólunk szóló helytelen beállítások, amelyek alkalmasak arra, hogy megtévesszék az idegeneket. A Magyar Pedagógiai Társulat felszólította a külföldi tankönyvek kiadóit, hogy javítsák ki ezeket az adatokat és egyúttal rendelkezésükre bocsátotta az erre vonatkozó szükséges felvilágosításokat. A felszólításnak máris igen nagy sikere van, mert az összes illetékes tényezők hajlandók a jogos kívánságnak eleget tenni és a következő tanévben már minden külföldi iskolában a valóságnak megfelelően tanulják megismerni a növendékek Magyarországot. Ugyancsak a Magyar Pedagógiai Társulat érdeme az is, hogy az idén negyvenkettedik kiadásában megjelenő kis Larousse-ban — az egész világon elterjedt kitünő francia lexikonban — szintén kijavították a Magyarországra vonatkozó helytelen adatokat.

Csak pontos előfizetéssel tudjuk a lapot fenntartani!

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

Három Királyok a Nyulak-szigetén.

A kanyargós Margithidon túl, szélessé tágult medrében kétfelé tárul a Duna hullámos, hüvös vize; a két ág, mint két kitárt kar öleli körül a Szigetet. Egészen különös varázsa van ennek a kis földdarabnak, amelyet minden oldalról a fodros víz becéz.

A messzi multba mélyülnek a fák gyökerei itt és nyár idején a virágok illatát égi és földi szerelmek forró párája füszerezi. Középkori lovagok, fehér apácák árnya él a rejtett romok között, a rég omlott vér és könny melege érzik még ma is a kövek fölött. Az egykor itt élt boldog emlékű királylány áldástosztó fehér kezének puha mozdulata még ott remeg a levegőben és a tiszta hit, a csöndes alázat, a jóság vágyát simogatja a lelkekbe.

Igaz, hogy a Sziget egy kis részét kisajátította magának a hangoskodó Ma: a lihegő rekordért való versenyzés, a lármás jazz birodalma, de ez a terület mintha külön világ lenne. Farsangi álarc a Sziget arcán, amely mögött elrejtve éli a maga sajátos külön életét az igazi régi Nyulak Szigete. Margit királylány álomvilága.

Zúzmarás bokrainak vékony ágai, japánosan finom vonalaikkal, olyanok, mint titokzatos ázsiai irásjelek, amelyek a kimondhatatlant fejezik ki. Az öreg fák sötét árnyékai, mint soha be nem vallott vágyak kúsznak a világosság felé. A cserjéktől dudoros, behavazott pázsitmezők dermedtté fagyott felhőkként nyúlnak el és a néptelen utakon mint elvarázsolt lelkek, úgy imbolyognak a messziről jövő reflektorfények. Az éles, hideg szél vágja a sötétséget, mint a kiméletlen igazság acélpengéje a hazugság meleg burkát.

Itt, ebben a misztikus álomvilágban, a Nyulak Szigetén éltek ők: a Három Királyok.

Három szuverren. Ura, királya mindegyik a maga birodalmának.

Krúdy Gyula.

Szép Ernő.

Szomory Dezső.

Három Királyok. Mindegyik királya a maga teremtette sajátos világnak, amelynek törvényeit ő szabályozza, embereinek sorsát intézi. Életnek és halálnak ők az urai birodalmukban és nincs más felettes hatóságuk, csak az Isten.

A Nyulak Szigetén éltek ők hárman hosszú éveken át, egymáshoz közel és mégis külön világban. Három Királyok, — három Álomországban. Csak egyben egyek, csak abban egyeznek, hogy mindhárman egyforma alázattal hajtanak térdet az isteni jelenés: a tiszta Művészet előtt és egyforma áhitattal hordják elébe lelkük minden szépségét, kincsét.

*

A szigeti régi kastély lakója: *Krudy Gyula*, a mult halkszavu krónikása. Ha irásait olvassuk, mintha ódon almárium mélyéről előkerült, levendula-illatú csipkekendő borulna a szemünkre, úgy érezzük. A csipke szövevényes arabeszkjei fonódnak össze figurákká előttünk és a csipke finom szálaiból szövődnek *K. Gy. úr* históriái, amelyeket mindig gyöngéden beborít

egy áttetsző fátyollal, hogy kandi szemek kíváncsiskodva ne tolakodjanak a dolgoknak meg nem engedett közelségébe és vájkáló kezek ne nyúlhassanak a szívekben rejtve őrzött titkokhoz. Nem takarja fel brutális nyíltsággal a sebeket, inkább csak sejtetni engedi, hogy hol és mi fáj azoknak, akikről mesél. Amit elmond, olyan mint egy rege és szavai mögött halljuk a lant pengésének trillázó futamait.

Rendkívül magas, karcsú alakja enyhén előre hajlik, mintha lehúzná ősz fejét a gondolatok sokaságának súlya. Lényének természetes előkelősége eluralkodik környezetén: a bájos biedermeier-szobán. Attitüdjében minden egyszerűsége ellenére is van valami királyi vonás. Mint egy fejedelemség uralkodója inkognitóban, olyan.

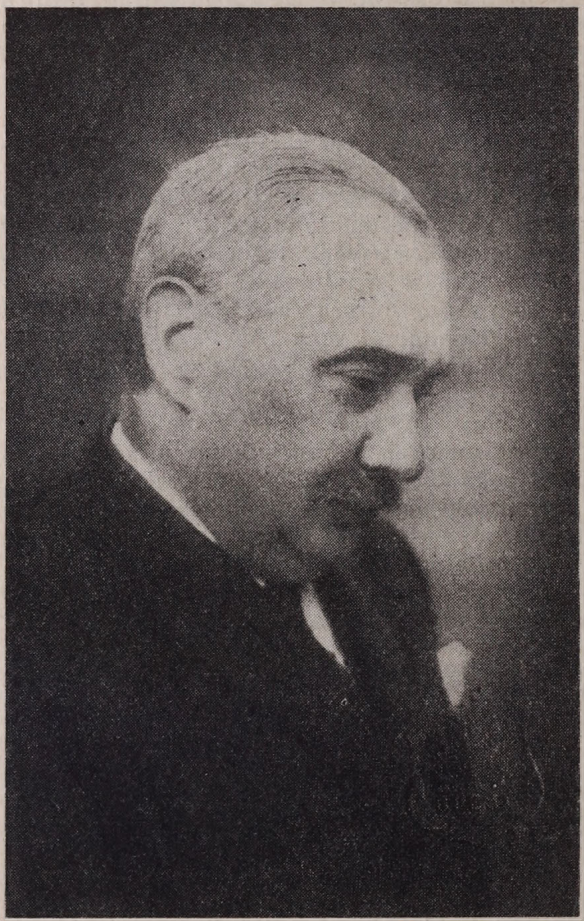

Krudy Gyula.

Vékony figurája beletörik a karosszékbe, jóságos szeme melegen néz és a hangja puhán muzsikál, mint az igazi mesemondóké.

Beszélgetünk a mai furcsa, zavaros világról, amely annyira idegen az ő lelkisége számára. Keressük, mi is alakította annyira át az embert, hogy alig hasonlít tegnapi testvérére.

Tünődve mondja:

— Azt gondolom, a sport tette. A sport ma megöli a lélek finomságát. Régente is sportoltak az emberek, de nem a versenyzés vágya, a rekord elérése vezérelte őket. A lélek bátorságát, önbizalmát növelte a vívás és azért tanultak meg evezni, hogy csöndes alkonyórákon kedvesükkel elandalogh assanak a vizen. És lovagoltak, mert szép volt a baráti társaságban elkalandozni a természetben, egyenes derékkal ülve a nyeregben és tágult tüdővel belélegzeni a friss, tiszta levegőt. Régente minden gavallér tagja volt a Magyar Atlétikai Clubnak, ahol előkelő, uri társasélet keretében zajlott le a sport. De a mai sportklubokban nincs társadalmi élet, ezekben nem nevelik, csiszolják a lelket, hanem csak a versengés szellemét, az érvényesülés vágyát tartják benne ébren.

— Azelőtt nem volt tülekedés-jellege a sportnak, hanem éppen olyan gyönyörűséget jelentett a lélek számára, mint például a zene. De ma tisztán testi funkcióvá süllyedt a sport és ebben a minőségében annyira előtérbe tört, hogy jelentősége elnyomja a lélek finomabb rezdüléseinek hangját.

— Bizony megváltozott az ember — sajnálatosan. Elhajította magától sok értékét és ezzel megfosztotta az életet sok szépségtől. Tisztesség, hűség,

jóság, mind ritka kincsé lett és alig merhet ma már egyik ember a másikban megbízni.

A szeme búsan réved az ablak üvegén át a napsütésbe, de aztán bizakodó, meleg fény suhan a tekintetébe, amikor hozzáfüzi az elhangzott szavakhoz:

— Csak egy nem változott, mert nem változhatott: a szerelem. Az igazi szerelem ma is éppen olyan, mint a középkori lovag szerelme volt. Aki igazán szeret, az egész lélekkel szereti a másik lelkét és mindent odaad azért, akit szeret.

A rácsos kalitkában vidám csicsergésbe kezdenek a kanári madarak, a fehérszőrü kiskutya örvendező vakkantással fut az ajtóhoz, amelyen belép a költő felesége, Krúdy birodalmának királynője.

A szép fekete asszony komoly tudománnyal foglalkozik. A pszichiátria és a pszichotechnika segítségével boncolgatja a lélek mélységeit. Sokat dolgozott külföldi laboratóriumokban és most nagyvonalú tervek megvalósítására törekszik idehaza is. Addig, amíg ezek megoldódnak, pedagógiával foglalkozik. Egész nap tanít, dolgozik, nagy energiával és akarattal, amint ez a modern kor asszonyához stilusos.

Igy ért el mégis a Mának egy lehellete a multba menekülő Krúdy Gyulához, — az asszonyon keresztül. És az a szerelem, amely összefüzi kettőjüket, vigasztaló fényjele annak, hogy még sincs áthidalhatatlan szakadék a mult és a jelen között, — a tegnap és a ma összeolvadhatnak egy mindent kiegyenlítő szép harmóniába.

*

Szép Ernő:

piros, lüktető szív, Isten kinyújtott tenyerén. Mezitelenül didergő szív, amely szeizmográf módjára reagál a világ lelkének minden megmozdulására. Látja az ibolyántúli szineket, hallja azokat a hangokat, amelyek nem jutnak el mások füléhez. Észrevesz minden halk mosolyt, amely valahol egy szájon kivirágzik és felfog minden könnyet, amely valahol bús szemből lepereg.

San Francesco késői utóda, a fák, a madarak, a virágok édes testvére, aki a szereteten túl, felelősséget is érez minden élő lénnyel szemben és minden élők helyett.

Ha nem írta volna meg ibolyaillatú verseit, ha nem írta volna meg *Azrát*, a szerelem szépséges tündérmeséjét, és az Aranyórát, — ha semmi egyebet nem írt volna soha, mint a *„Bűneim"* kötetet, ezt az extatikus szent gyónást, az önkínzás zengő zsoltárát, amelyben lekottázta a jóság-vágy étherrezgését, akkor is méltó lenne a királyi palástra, amely a művészet nem-efemer nagyságait megilleti.

Szép Ernővel a felsőszigeti szálloda halljában ülünk, ebben a nagy üvegkalitkában, ahonnét kilátni a borzongó mezitelen fákra.

A költő egy háborús irás lenyügöző hatása alatt, a háborúról beszélget. A szörnyűségeket, a borzalmakat emlegetjük fel és akkor egyszerre, a kék cigarettafüst mögül igazi szépernős mondás hangzik el:

— Talán mégis így volt jó . . . így kellett lennie mindennek . . . talán azért volt szükség arra, hogy a háború durván fejbekólintsa az embereket, mert ha ez nem jön, akkor rohamosan burjánzó érzéseink terhét már nem bírtuk volna elviselni, egyéni fájdalmainknak és örömeinknek túltelített kelyhe kicsordult volna, degeneráltságig kifinomodott idegeink igényei már túlnőttek rajtunk és a lehetőségeinken. Az a kemény ütés, amit a háború jelentett, visszatérített bennünket a realitáshoz, kiütötte kezünkből a nagyítóüveget, amellyel folytonosan lelkünk rejtelmeit kutattuk, kigyógyított a

szublimált fájdalom beteges gyönyörűségéből, mint ahogy a test szenvedése elfelejteti a lelkifájdalmat.

Két karját ráfekteti az asztalra, előredűl, lehajtja a fejét és nagy, bús, barna szeme messzi réved, míg csöndesen mondja:

— A férfinép, aki akkor élt, amikor a háború végigszántott a világon, mind halálra volt ítélve. Tulajdonképpen mindnyájunknak meg kellett volna halnia — mi, akik mégis ittmaradtunk, csak kegyelemből élünk, — amnesztiát kaptunk a Haláltól.

A nehéz csöndben, amely a szavakat követi, hosszú utat futnak be a gondolatok. A haláltól az élethez menekülnek. Riadt szorongással kapaszkodnak az élet gyökerébe, mint mindig, ha a halál árnya borul a lélekre.

— Érdemes-e élni? — tolakszik fel a mindig visszatérő, örök kérdés a gondolatok sokaságából.

— Hogy érdemes-e, — erre nem szabad gondolnunk, de arra annál inkább, hogy hogyan kell élni, — mondja határozott hangon és mindjárt meg is adja rá a feleletet.

— Ugy kell az életet felfognunk, mint egy örökkévalóságot! — Biznunk kell abban, hogy van időnk mindent elvégeznünk, ami ránk bizatott és hinnünk kell, hogy úgy mint a természetben van folytonos megújulás, úgy van egy emberi életen belül is számos ujjászületés.

— Mi a legszebb az életben? — állítom szembe hirtelen, egy határozott kérdéssel.

A szeme megtelik fénnyel, az arcát elborítja a mosolygás, teli örömmel cseng a hangja, úgy feleli:

— Nekem a sár is szép! — hisz' a sár gyürődésének vonalai olyanok, mint a finom velencei csipke arabeszkjei.

Elhallgatunk. A költő lehunyja a szemét. Elrejti a két barnára érett, ízes diót. Révült vonásain látom, hogy ismerős érintés gyönyörűsége suhan át a lelkén: a Szépség fehér szárnyának simogatása.

*

A három királyok közül a legszuverrenebb: *Szomory Dezső*, akinek oeuvreje és egyénisége nem sorolható sehová, akinek nincs utódja, epigonja, nincs mása. Különleges tünemény, mint a csodálatos izzásu sarki fény.

A drámaíró Szomory mikroszkópon keresztül mutatja meg azt a darab életet, amit elénk tár. Ezért válnak láthatóvá nála a lélek legfinomabb ízei. A részletek kinőnek óriásivá és ez a túldimenzionálás adja meg drámáinak monumentalitását.

Szomory Dezső fogadószobája, — a hatalmas méretű terem, hosszú asztallal, magas, keskenytámlájú székekkel, — szigorú merev ünnepélyességével: kolostor refektóriumára emlékeztet. A színes ablaküvegek illuzióját adja a falak mentén húzódó hatalmas könyvespolcok köteteinek harmónikus elrendezésű szinpompája. Ő maga, amint elénk imbolyog, valószínütlenül törékeny-karcsún, a puhán leomló fekete köntösben, olyan, mint valami misztikus vallás főpapja.

Ahogy összecsuklik a székben, mintha a láthatatlan cilicium éles szögeinek érintése nyomán vonaglana meg a teste.

Amint rátámasztja karját az asztalra, csodálatosan szép vonalú keze előrenyúlik, — szinte külön életet él, — és a keskeny, hosszú, finom ujjak artisztikus mozgása olyan, mintha gyöngyöket pergetne. És bársonyra hullajtott gyöngyök puha esésének muzsikája zsong a szavában, amikor beszél:

— Nekem az alkotásról sejtelmem sincs, — nem tudom mi az. Tudom, hogy mi az ösztön, mi az intenció, erre bízom magam munka közben, sőt mondhatnám belevetem magam, mint az öngyilkos a folyóba és engedem, hogy az ár magával sodorjon, ilyenkor nem gondolok másra, mint valami

A Literatura olvasói: Magyarország szellemi elitje! Itt érdemes hirdetni!

nagyon szép halálra. — — — Számomra az alkotás inkább kín és fájdalom, mint gyönyör. — —

— El sem tudom azt képzelni, hogy egy író azzal a gondolattal üljön le a munkája elé, hogy — most alkotni fog. Azok a tényezők és befolyások, — környezetből, vérből, vérmérsékletből eredő komponensek, — amelyek az alkotást létrehozzák, olyan titokzatosan működnek, egész mechanizmusuk annyira rejtett, hogy teljes öntudat, előre elhatározott és elhatárolt akarat nem is állhat meg mellettük.

— Engem nem is érdekelne az, amit irok, ha teljes egészében ismerném előre a témát és előre tudnám, hogy' fogom megoldani. Ha visszagondolok például legutóbbi munkámra, — a *Szegedy Annie*-ra, — emlékszem, hogy volt hozzá valami vezérfonalam, — volt egy nagy út, amelyen elindultam, — de hogy jobbról-balról mi szegélyezi ezt az utat, mit fogok látni, mivel fogok szembetalálkozni, — azt nem kerestem, nem kutattam. Ezt mind az ösztönömre bíztam és arra a rejtelmes, magasabbrendű sugallatra, amelyből minden valóban művészi alkotás fakad.

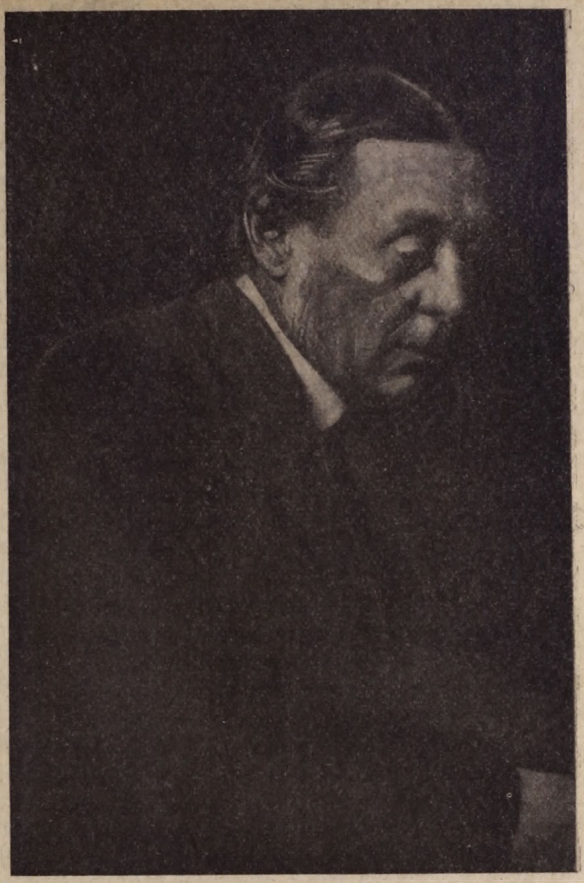

Szomory Dezső.

Bágyadt fáradtsággal hajlik hátra. Elkínzottság ül a vonásain. A kínban fogant teremtés nyoma az arcán a sok fájdalom-vájta barázda. És elárulja, hogy mély, emberi szenvedések csiszolták őt a fájdalom esztétikusává.

Mint kristályvázában hervadó virág, úgy ül elgyötörten a magastámlájú székben. De a szeme világít, mint lángbetű, fényírás és vetíti tekintetével a drága, meleg szavakat:

— „Ó, ha az ember úgy adhatná a szívét, amúgy igazában, mindig, minden percben, ha úgy ott lehetne a szívével, mindenütt, mint egy lámpával, amely mindig világít és mindig ég — — —"

*

Krúdy Gyula, Szép Ernő, Szomory Dezső: három királyok, akik lelkük csillogó kincseit ott öntögették betük tengerébe, a Sziget vén fái alatt. Ha közben egyikük-másikuk látszólag hűtlen is lett a Szigethez, mégis hozzátartoznak ők hárman, elválaszthatatlanul, mint Goethe Weimarhoz, vagy Jean Jacques Rousseau a Lac-Lémanhoz. Ahogy a régi Nyulak Szigete elszakíthatatlan Boldog Margit királylány emlékétől, úgy hozzánőtt a Sziget mai fogalmához az ő hármójuk figurája. Az ő szavuk muzsikája csendül a magányos sétáló lelkébe, ha ott jár a Nyulak Szigetén.

Rónay Mária.

ELFELEJTETT ÍRÓK

Henri Rochefort száz esztendeje.

Irta: *Demeter Ödön* (Párizs).

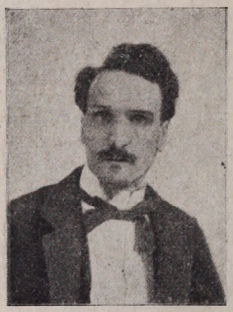

Henri Rochefort.

Néhány hete ünnepelte Franciaország a hála és kegyelet kissé banális gesztusaival a francia politika és újságírás egyik mesterének, Benjamin Constant-nak centenáriumát és most megint megállhatunk egy százesztendős évforduló határkövénél, felidézve egy másik nagy matador emlékét. Aki csak hírből is ismeri Henri Rochefortnak a *„barrikádok kormánybiztosának"* nevét, az érizheti, hogy kegyelettelen aktus lenne Henri Rochefort születésének százesztendős évfordulója alkalmából, a retorika virágoskertjéből szakított parabolákkal és méltatásokkal adózni a nagy pamfletista emlékének, aki semmit sem gyűlölt annyira, mint az elcsépelt konvenciókat, a széria-számra gyártott banalitásokat, a kopár frázisokat és ezzel együtt mindazt, amit illem, hagyomány és etiket néven sikeresen bele préseltünk huszadik századbeli életünk heringes dobozába.

Kezdjük mindjárt azzal, hogy Henri Rochefort írásait ma már csak a kuriózumok kedvelői vagy a történészek olvasgatják és kétség sem férhet hozzá, hogy vaudevillejeitől kezdve vezércikkeiig minden sorát kérlelhetetlenül el fogja temetni az idő futóhomokja. Rochefortból egy sor sem marad az irodalomban, — ez a mondat talán furcsán hangzik egy centenáris cikk élén, de bizonyos, hogy ugyanez a mondat tetszenék Henri Rochefortnak, aki sok mindent és sok mindenkit nem szeretett az életben, de az igazság kedvéért még személyes sérelmeit is képes volt megbocsátani.

Henri Rochefort érdekes egyéniség és kitűnő újságíró volt, — ez már sokat mond olyan országban, ahol egy Jeanne d'Arc nevezetű pásztorleánytól kezdve egy Georges Clémenceau nevű úrig a történelem nem más, mint csudálatos változatú, színű és képességű individuumok kiteljesedése, magasbatörése és aláhanyatlása. Abban az országban, ahol az egyén nem kénytelen megalkuvások, alázatosságok, mea culpák és könyökölések sűrolókefejével ledörzsölni magáról azt az egyéni bélyeget, amely akár a kiváltságosak elitjétől, akár az alsóbbrendű tömegtől megkülönbözteti, ott igazán nehéz eredetiséggel kiválni, mégpedig olyan eredetiséggel, amely nem korlátozódik ügyes trükkökre és átlátszó ripacsfogásokra. Baudelaire originalitását nem az „uram, egyék kisgyermek-agyvelőt, nagyon jó"-féle viccek miatt, Gauthier-ét nem a híres vörösmellény kapcsán ismerték el és ha Balzac tíz liter feketekávét is iszik naponta és akár három barátcsuhát ölt is egyszerre, a francia közvélemény napirendre tért volna felette, ha véletlenül meg nem írja a Comédie Humaine-t. Ami pedig az újságírást és a pamflet-szerkesztést illeti, ne felejtsük el, hogy Henri Rochefortnak e téren is voltak számbavehető konkurrensei, Rabelaistől kezdve Voltaire-en és Mirabeaun át egészen Armand Carrelig vagy ez utóbbi gyilkosáig: Emile de Girardin-ig. A francia nép nagyságának az a titka, hogy minden francia, aki hisz valamiben, az nemcsak egy-egy szép versikét tanul meg hitének tiszteletére, hanem adott esetben

A Litcratura olvasói: Magyarország szellemi elitje! Itt érdemes hirdetni!

a torkát is elvágatja elveiért; Rochefort is ilyen volt, originalitása pedig abban rejlett, hogy fantasztikusan változatos és mozgalmas pályájának folyamán a legellentétesebb elveket szolgálta, mindig ugyanazzal a hévvel, meggyőződéssel és — mindig a legteljesebb önzetlenséggel.

A barrikádok kormánybiztosa és a harmadik köztársaság pamfletistája mint Henri de Rochefort márki látta meg a napvilágot és anyai ágon ama de Luçay grófokkal tartott rokonságot, akik három kancellárt adtak a királyságnak. Ez a születés és ez a rokonság olyan gyorsan tovatűnő epizód volt Rochefort életében, mint életének első irodalmi sikere: tizenegy éves korában megnyerte a toulousi Jeux Floraux egy díját, Szűz Mária tiszteletére írott szonetjével. (Valljuk be, ez a vers éppen olyan rossz volt, mint a későbbiek, amelyekben a szabadgondolkozókat vagy a Palais Royal körül tanyázó könnyűvérű hölgyeket ünnepelte.) Lucien Descaves azt állítja, hogy Henri Rochefort véletlenül lett forradalmárrá és fiatal korában hallani sem akart semmiről, ami az általánosan elfogadott világnézeti és politikai dogmákkal ellenkezett. Kár lenne vitatnunk, hogy és mint történt; tény az, hogy III. Napoleon házasságkötésének idején írt egy szatirikus verset *Madame César ou La Badinguette* címen, amelyet széltében-hosszában énekeltek Párizsban. Még a magánemberek sem szeretik, ha házasságukat kissé szarkasztikus és eléggé pikáns színezettel kommentálják, a császárok pedig egyenesen tiszteletlenségnek érte; így történt, hogy Rochefortnak meggyűlt a baja III. Napoleon embereivel. A harc lassan elmérgesedett és Rochefort 1868-ban megindította a nagy offenzívát, megalapítva a *La Lanterne* című lapot, amellyel még oly sokszor találkozunk a francia történelemben. A La Lanterne első vezércikkének első mondata egy csapásra híressé tette Rochefort-t Párizsban, ahol az emberek szeretnek jól élni és jól mulatni. Ez a magyarra lefordíthatatlan mondat így hangzott: *„La France contient, dit l'Almanach impérial, trente-six millions de sujets, sans contenter les sujets de mécontentement"*. A tizenegyedik szám után a kormány betiltotta a lapot és Rochefort-t a bíróság egy évi börtönre ítélte. Rochefort azonban óvatos volt és mielőtt a rendőrség nyakon csiphette volna, Belgiumba szökött. Ez volt a La Lanterne történetének első fejezete. Később még viszontlátjuk a lapot, amelynek szerkesztését Jean Jaurès irányítja, az egyik asztalnál pedig egy Aristide Briand nevű kopott, fiatal újságíró kezdi pályafutását...

Henri Rochefort tisztában volt azzal, hogy a második császárságnak patyomkin-falvakkal operáló, az *„enrichissez-vous"* nagy iramában erkölcsileg elázott, korrupciótól burjánzó és a külpolitikai csőd szélén tántorgó rendszere csak addig tarthatja magát, amíg — Emile de Girardin mondása szerint — *„a szuronyok hegyén ül..."* Rochefort nem várta tétlenül a haldokló császárság eme utolsó gesztusát, Belgiumban ismét megindította a La Lanterne-t és minden ellenőrzés, minden rendőri felügyelet dacára, a szökevény újságíró lapja ezer és ezer példányban jutott el Franciaország területére. Rochefort még arra is képes volt, hogy sokezer példányban gipszbe önttette III. Napoleon mellszobrát és a szobor üres belsejébe rejtve csempésztette Franciaországba vitriolos röpiratait. Sedan után, amikor mindaz beteljesedett, amit Rochefort megjósolt, a polemista visszatérhetett hazájába, mint „a büszke íjász, akinek nyila a megdöntött császárság szügyében ül", ahogy Rochefort barátja Victor Hugo, mondta egy versében.

A szenvedélyes Rochefort nemsokára talált más céltáblát. Először tagja volt a bordeauxi nemzetgyűlésnek, ahol tiltakozott Elszász-Lotharingia átadása ellen, majd lemondott mandátumáról, Thiers-rel és a versaillesi kormánnyal tárgyalt, végül pedig — éppen úgy mint Clémenceau — Párizsba ment és szervezni kezdte az ellenállást. Még a kommün lőporfüstjében sem veszett el Henri Rochefort alakja; őt bízták meg ugyanis azzal, hogy „blokkházakat, barrikádokat és egyéb olyan akadályokat emeltessen, amelyek a

poroszoknak Párizsba való bevonulását megakadályozhatják...“ Ettől a perctől kezdve ragadt rá a „barrikádok kormánybiztosa“ cím és őszintén szólva Henri Rochefort meg is érdemelte ezt a címet, mert ugyanolyan buzgalommal emeltette Párizs utcáin a barrikádokat, mint amilyen temperamentummal támadta cikkeiben és beszédeiben III. Napoleont, Thierst és a bordeauxiakat. Soha sem volt semmivel és senkivel sem megelégedve és a kommünárdokat éppen úgy lehordta, mint valaha a marsallokat és még az égő Párizsban, az ágyúszó és a porosz dobok pergése közben is támadott valakit ez a kecskeszakálas, modern Don Quixote —, a „tűzoltókat“, mint ahogy az egykori bonmot mondja.

A kommün bukása után a Rochefort márkik leszármazottjára is rájárt a rúd. Új-Kaledóniába száműzték, ahol közönséges fegyencekkel törte a követ és hordta a zsákot, a gyilkos bozótban, a tikkasztó trópusi nap alatt. Egy szép napon azután ötödmagával megszökött. Egy csónakon nekivágott az Óceánnak és sok szenvedés után sikerült végre a Sandwich-szigeteken kikötnie. Mint ahogy Emlékirataiban elmeséli, a sziget királya, Kaha-Kaava, nagyon barátságosan fogadta a szökevényeket, sőt mi több, azt is megmutatta, hogy művelt ember és tisztában van a nemzetközi etiket szabályaival. Miután jól megvendégelte Rochefort-t és társait, leült a szigeten található egyetlen zongorához és vendégei tiszteletére eljátszotta a Marsellaise-t... Néhány évvel később, amikor Rochefort valóságos diadalmenetben vonul be a Fény Városába, ugyanezt a dalt énekli a párizsi ucca. Hazatérése után néhány héttel a rikkancsok új lapot árulnak. Az ex-márki, a császárság lenyilazója, a barrikádok kormánybiztosa, az új-kaledóniai fegyenc, a többszörös emigráns, a volt képviselő megalapítja a *L'Intransigeant* című lapot, amely még ma is létezik és Franciaország egyik legnagyobb újságja. A lap címének megfelelően Rochefort intranzigens módon támadja ezúttal a harmadik köztársaságot és félelmetes szatírájával egyaránt vágja a köztársasági elnököt és az utolsó vasuti baktert. Tüzet okád Németország ellen, védi és támogatja a nagyszakállú és még nagyobb hangú Boulanger tábornokot, legazemberez miniszereket, csirkefogónak titulál államügyészeket, szóval a köztársaság idején folytatja azt a munkát, amit a császárság idején kezdett el. Ismét menekülnie kell. 1895-ben kegyelmet kap és visszatér Párizsba; előbb támadja, majd védi Dreyfust, tovább harcol, polemizál és 1913-ban, néhány hónappal halála előtt, nyolcvankét éves korában még a vádlottak padján ül egy vezércikke miatt...

Rochefort cikkeinek élessége, pamfletjeinek lendülete, gyilkos szatírája, heves temperamentuma még abban az országban is feltűnést keltett, ahol az emberek hozzá szoktak ahhoz, hogy az újságírók szájkosár nélkül szaladgáljanak. Leon Daudet manapság ilyeneket szokott írni: „...Poincaré, a herélt törpe...“ (volt köztársasági elnök!) „...Briand, a döglött kutya...“ (aktív külügyminiszter!), „...Barthou, a korbácsolt kutya, az örömházak törzsvendége...“ (volt miniszterelnök!) „...Sarraut, le salaud (a csirkefogó)...“ (volt belügy- és tengerészetügyi miniszter. Ha valamelyik politikus eme kevéssé díszes jelzők miatt beperelné Daudet-et, akkor örök időre nevetségessé tenné magát. Bizonyos azonban, hogy ami Henri Rochefort-t népszerűvé tette, az mégsem stílusának brutális ereje, elszántsága és harcikészsége volt, hanem kétségbevonhatatlan önzetlensége és puritánizmusa. Henri Rochefort kezéhez nem tapadt egy fillér sem, bár volt egy-két korszak életében, amikor nagy nyomorral küzdött. Hogy mennyire bíztak benne, arra jellemző a francia történelemnek egy kis epizódja. Amikor a híres Norton-féle hamisítási ügyek kapcsán Lucien Millevoye, Paul Deroulède és Maurice Barrès kémkedéssel vádolták Clémenceaut, Millevoye a parlament nyílt ülésén felolvasta az angol külügyminisztérium egy állítólagos jegyzékét, amely egyes francia politikusoknak és lapoknak folyósított összegekről számolt be. A

Szerezzen a Literaturának hirdetőket!

kamara nyugodtan hallgatta az adatokat, amikor azonban Millevoye felolvasta, hogy „Henri Rochefort kétezer fontot kapott...", a képviselők hahotába törtek ki, valósággal lekergették az emelvényről Millevoyet és öt perc múlva négyszáz szóval kettő ellenében elfogadtak egy határozati javaslatot, amelyben a parlament „...sajnálva az elfecsérelt időt, és megbélyegezve a nevetséges vádakat, napirendre tér az ügy felett..."

Ez a nagy vagdalkozó, aki még Emlékirataiban is tengelyt akasztott boldoggal-boldogtalannal, mint minden nagy szkeptikus és cinikus, alapjában véve szentimentális ember volt. Fiatalkorában szállodában lakott családjával és miután gyermekének sírása időnként zavarta a szomszédokat, a gyermeket karjába vette és órákig hordozta az uccán sétálva. Érdekes, hogy több gyermeke lévén, idők folyamán annyira megszokta ezt a gesztust, hogy élete végéig elől lazán összefont karokkal járkált, mintha kis gyermeket ringatna. Életének krónikásai feljegyzik, hogy a tollnak ez a rettegett harcosa, akitől a kormányok, miniszterek és rendszerek reszkettek, néha négykézlábra ereszkedett és kis unokájával játszadozva körbe futott a szobában. Amikor Bonaparte herceg párbajban megölte Victor Noirt, Rochefort vezetésével kétszázezer elkeseredett ember kísérte utolsó útjára a halott újságírót. A történészek azt állítják, hogy ezen a napon Rochefort-nak csak egy szavába került volna és a tömeg végzett volna a második császársággal. Rochefort nem mondta ki ezt a szót, mert halott barátját siratta....

Annak dacára, hogy minden párbajában megsebesült, számtalan párbajt vívott és sohasem tért ki senki elől. Pedig szerette az életet és amikor már gazdag volt, értett hozzá, hogyan kell lefölöznie az élet örömeit. Estélyeiről hetekig beszéltek Párizsban, műgyűjteményét még a szakértők is megcsodálták, — last not least pedig — sokat suttogtak azokról a szép nőkről, akik barátságot tartottak fönn a híres vivőrrel és a nagy polemistával. Barátai egyébként nem igen voltak, lassan-lassan még azokat a Sancho Pansákat is elmarta maga mellől, akik az efajta Don Quixoték mögött lomhán, de kitartóan kocognak szamarukon. Munkáit ma már csak a könyvtárakban lehet megtalálni, kedvenc macskájának sírját még megbámulják az asnièresi állattemetőben, egy-egy sorát még idézik és születésének százéves fordulóján visszagondolnak rá mindazok, akik szeretik a furcsa életeket és a különös embereket...

A Fészekben együtt ült a minap este egy kis társaság és vacsorázott. Amikor már a tésztánál tartottak, egy újságíró felköszöntötte a jelenlevő egyik írót, akinek most jelent meg az új regénye. Minthogy a tószt tósztokat szül mindig, azért most is sorra megindultak a beszédek. Ennek során valaki az újságírók egészségére ürítette a poharát. A gorombaságáról ismert morcos festőművész dühösen dünnyögte:

— Nem iszom az újságírók egészségére, — azok mind csirkefogók, kivétel nélkül!

Néhány pillanatnyi kínos hallgatás után megszólalt Lakatos László:

— Én azonban iszom a művészek egészségére, mert azok mind kitünő uriemberek, — ámbár vannak köztük kivételek!

A kitünő író, aki állandó jellegű pillanatnyi pénzzavarral küzd, közismert arról, hogy a leglehetetlenebb helyekre fordul pénzkölcsönökért. Ez a nehéz anyagi helyzet azonban nem keseríti el és jó humorát megtartja mellette. A napokban nagy nevetve mesélte el, hogy felkeresett egy uzsorást, akivel ezideig még nem kötött „üzletet". Legnagyobb meglepetésére az uzsorás irodájában a következő felírású plakátot találta:

„KAMAT: TÉLEN 25 SZÁZALÉK, NYÁRON 30 SZÁZALÉK!"

Csodálkozva kérdezte meg a jóembert, hogy miért számít nyáron ennyivel magasabb kamatot, mire az azt felelte:

— Mert nyáron hosszabbak a napok...

HASZNOS MULATSÁGOK

Irodalmi misztifikációk.

Detektiv-nyomozás a világirodalom multjában.

Irta: *Kemény István dr.*

A különböző irodalmi plágiumok többé-kevésbé ismertek a nagyközönség előtt; hiszen ezekről az apró-cseprő „bűnesetekről" elég gyakran történik megemlékezés a folyóiratok és napilapok hasábjain. Az irodalmi cégér alatt elkövetett hamisítások másik fajtájáról azonban kevesebb szó esik, pedig az ú. n. *misztifikációk* szintén sűrűn fellelhetők legtöbb nemzet irodalmának történetében. A plagizátor egyszerűen eltulajdonítja más írónak, költőnek vagy tudósnak szellemi sajátját, míg a misztifikátor éppen ellenkezően: a saját művét adja ki — néha ideális, sokszor azonban nagyon is gyakorlati szempontoktól vezetve — idegen szerző neve alatt. Az ilyen esetek elbírálásánál természetesen meglehetős óvatossággal kell eljárnunk, mert nem egyszer a névazonosság is félrevezetheti az olvasót. Erre érdekes példa az az eset, amikor egy jogi szaklapban vagy húsz esztendővel ezelőtt *Ady* Endre aláírásával jogi fejtegetések láttak napvilágot. Miután köztudomású, hogy a fiatal Ady jogásznak készült, a költőről szóló egyik tanulmány ezt a cikket is neki tulajdonította. A megjelenés ideje azonban kissé gyanus volt: minden esetre meglepő lett volna, hogy a költő a jelzett időben, amikor már régen abbahagyta tanulmányait, ilyen irányú munkával jelentkezett. A rejtély csakhamar meg is oldódott: kiderült, hogy a jogi fejtegetés szerzője a költő hasonlónevű unokatestvére, aki azidőtájt ügyvéd volt Marosvásárhelyt. De azért máig is kevesen tudják, hogy *tulajdonképen két Ady Endrénk van* . .

Nem ilyen esetekről akarunk tehát most megemlékezni, hanem a valódi, hogy úgy mondjuk: szabályos misztifikációkról, amelyek hosszabb-rövidebb ideig az egész közvéleményt tévedésben tartották az író személye felől. A magyar irodalom ezirányban közismert példán rendelkezik: a Thaly Kálmán által felfedezett kurucdalok nagy részéről Riedl Frigyes mutatta ki, hogy azok Thaly egyéni alkotásai.

A világirodalomnak csaknem mindegyik korszakában találunk olyan eseteket, mint pl. legújabban a Panait Istratié, akinek három kötetes Oroszországról irott művében az egyik kötet — bevallottan — idegen szerző alkotása, akit Istrati így akar a nyilvánosság elé segíteni. A régi keleti népeknél általánosan elfogadott szokás volt, hogy a kezdő írók első munkáikat nem a saját nevük alatt hozták forgalomba, hanem felkértek egy-egy beérkezett mestert, engedje meg nekik, hogy műveik szerzőjeként az ő már ismert nevét tüntessék fel. Ezt az engedélyt legtöbbször meg is kapták, hiszen az efajta kérés a hiúság legyezgetésére igen alkalmas volt, úgy hogy ma már gyakran a legnagyobb nehézségekbe ütközik az ily módon fémjelzett írások eredetét kikutatni.

A görög és római világ idejében elkövetett misztifikációk kérdésére ugyancsak bajos határozott világosságot deríteni. Könnyen lehetséges, hogy

igaza van annak a német tudósnak, aki szerint a középkori szerzetesek tömegesen gyártották az efajta, hamis lobogó alatt futó irodalmi műveket. Az a nézet viszont, amelyet *Hardouin* francia jezusita hangoztatott a tizenhetedik század utolsó éveiben, amely szerint *„a klasszikus kor minden alkotása — Plinius, Horatius és Vergilius néhány munkája kivételével — közönséges szerzetesi hamisítvány"*: ez a nézet már erősen túlzott, bár Hardouin a legnagyobb határozottsággal beszél a tizenharmadik században virágzó „hamisítási nagyiparról", amelynek szervezője és legfőbb irányítója bizonyos *Severus Archontius* lett volna.

Ennél sokkal kézenfekvőbb az a sors, amely az ú. n. *aesopusi meséknek* jutott ki osztályrészül. Ezek a mesék tudvalevőleg a mai napig mint eredeti alkotások forognak közkézen, bár már régesrégen megállapították a kétségtelen misztifikációt. Másrészről az is igaz, hogy arról a *Babrius* nevű költőről, akinek ezeket a kis történeteket tulajdonítják, azt sem tudja senki, hogy mikor élt és milyen műveket alkotott.

Az újabb időkben mind gyakrabban üti fel fejét a más neve alatt felbukkanó irodalmi munka. Aránylag legnehezebb a misztifikátorok helyzete Németországban: a német alaposság rendszerint egészen rövid idő leforgása alatt lerántja a leplet a hamisításokról. Az Ossian-dalokon kívül mindössze talán csak három komolyabb esetet jegyezhetünk tehát fel a német irodalom történetéből. Az egyik Friedrich *Wagenfeld* göttingeni diák nevéhez fűződik, aki Eusebius „Evangelica Praeparatio" c. művében néhány utalást talált a föniciai Sanchuniathon elkallódott történelmi munkájára. A derék diák „megtalálta" az elveszett kilenc kötetet, titokzatos históriát tálalt fel bizonyos Don Juan de Pereiro nevű portugál állampolgárról, aki egy pontosan megjelölt helyen levő — kolostorban bukkant rá a munka görög fordítására. A komoly orientalisták egész sora felült ennek a „szenzációnak", míg azután egy lübecki tudós ki nem derítette, hogy *az egész históriából egyetlen szó sem igaz:* sem az a bizonyos kolostor, sem Don Pereiro nem volt a világon és a Sanchuniathon-féle kézirat is a mesék világába tartozik. Máig sem sikerült megállapítani, hogy a fiatal diáknak mi volt a célja ezzel az egész dologgal. A másik ismertebb német hamisító Herrmann *Kyrieleis*, aki fogyatékos szellemi képességei ellenére kitűnően értett *Luther írásának utánzásához.* Egész tömeg régi könyvet látott el ilyesformán „eredeti Luther-széljegyzetekkel"; ezek közül három kötet ma is megtekinthető a berlini bűnügyi múzeumban. Végül pedig Wilibald *Alexis* neve érdemel megemlítést, aki mintegy száz esztendővel ezelőtt — *Walter Scott-regényt publikált.* A regénynek „Walladmor" volt a címe és szinte hihetetlen, hogy — *angol fordításban is megjelent, mint Walter Scott eredeti munkája.* Wilibald Alexis azonban egyáltalán nem jóindulatú ember: a könyvhöz utószót illesztett, amelyben elmondja, hogy rettenetes nehézségekkel kellett megküzdenie a regény fordítása közben: összevisszaságban, korrigálatlanul kapta egy edinburghi nyomdától az „eredetit" és így az értelemre és összefüggésre való tekintet nélkül kellett a fordítást elkészítenie. Amint látjuk, Alexis elég bátor embernek mutatkozik . . .

Angliában az irodalmi misztifikációra számos példát találunk. Ilyen a „formosai" Psalmanazar 1704-ben megjelent munkája állítólagos hazája történetéről és ilyen az a Thomas Chatterton nevű fiatalember, akit egy híres kritikus „Shakespeare óta a legnagyobb angol zseninek" nevezett és aki bizonyos Rowley szerzetes neve alatt kiváló költeményeket tett közzé. Rendkívül érdekes Lauder skót tanítónak az esete is, aki nem kevesebbet akart, mint Miltonról a plágiumot kimutatni és ezért *egy latin munkába különböző részeket csempészett, amelyek az Elveszett paradicsom fordításai voltak.* Hasonlóképen kedves hamisítást eszelt ki W. H. Ireland, egy könyvkereskedő

húszesztendős fia, aki az üzlet pincéjében — *ismeretlen Shakespeare-drámát fedezett fel.* Még a szakértői is elhitték ezt a mesét, sőt a Drury Lane Theatre 1796-ban elő is adta a szindarabot, amely azonban „a nagynevű szerző" ellenére csúfosan megbukott.

Számtalan példát lehetne még felsorakoztatnunk az irodalmi misztifikáció eseteire; ez alkalommal azonban még csak két francia történetről essék szó. Az egyik Prosper *Mérimée* nevéhez fűződik, aki később önmagát leplezte le: illyriai útra készült, azonban hiányzott az ehhez szükséges pénze. Igy azután elhatározta, hogy először kiadja „úti élményeit" és az így megkeresett honoráriumból indul majd útjára. A kisérlet sikerrel járt, amit legjobban az bizonyít, hogy maga Puskin fordított le 15 kiválasztott „valódi illyr" költeményt Merimée könyvéből.

Sokkal bonyolultabbak a *Samson* párizsi hóhér emlékirataihoz füződő események. Balzac annak idején „Monsieur de Paris" címmel kiadta Samson állítólagos emlékiratait, a turpisság azonban csakhamar kiderült, mire 1863-ban megjelentek a „valódi" emlékiratok. Kiadójuk a „dinasztia" utolsó tagja, Henry Samson volt, aki ezen a könyvön igen sokat keresett. Csak évtizedekkel később derült azután ki, hogy *ezek az emlékiratok is hamisítványok voltak,* szerzőjük pedig d'Olbrent hirlapiró, aki az elszegényedett és lezüllött Samsonnak e hallgatásért — harmincezer frankot fizetett.

Amint tehát a fentiekből látszik, néha nem is olyan rossz üzlet, ha az ember nem a saját neve alatt adja ki irodalmi remekműveit . . .

Gedő Lipót, a magyar Poulbot.

Előljáróba mondjuk el, hogy Poulbot az a párizsi rajzolóművész, aki felfedezte a világ és a művészet számára a kis montmartrei uccakölyköket, a *gosse*-okat, akiket a nép szája immár évek óta *petits poulbots*-nak nevez felfedezőjük és megörökítőjük tiszteletére. A párizsi *gamin* lelke mélyére nem világított senki olyan fénnyel, mint ez a művész, aki a gyerekélet minden legkisebb titkát elleste, leleplezte és ezer meg ezer rajz szárnyán a köztudatba vitte. De nem a világtól elvonatkozott művész elefántcsonttornyából figyelte ezeket a kölyköket, hanem a társadalmi kritikus érzékeny szívével vette ceruzája hegyére a *poulbot*-kat: rajzaival elért és napról-napra jelentékenyebb jövedelmének tetemes részét arra költötte, hogy a montmartre-i ucca kölykeinek szociális helyzetén javítson. A párizsi írói és művészvilág szokása szerint önnálló „montmartre-i köztársaságot" alapított, amelynek elsősorban az a hivatása, hogy gondoskodjék a szegény nép gyermekei sorsának javulásáról. Az ehhez szükséges pénzt Poulbot rajzai agitálják össze a vagyonosabb polgárság soraiban . . .

*

Gedő Lipótot vicces, szatirikus rajzaiból ismeri a magyar közönség. A magyar vicclapoknak, a *Fidibus*nak, a *Borsszem Jankó*nak, a Braun Sándor-féle *Figaró*nak évtizedek óta kedvelt munkatársa ez a turkevei születésű karikaturista, akinek egy időben Bécsben önálló vicclapja is volt, a *Servus.* Még a háború előtt jelent meg egy kollektiv karikatura-gyűjteménye: „Száz színész egy sorba . . ", s ezen, a közönség által talán legkönnyebben ellenőrizhető, mert szüntelenül a nyilvánosság előtt szereplő portré-anyagon mutatta meg, hogy az arc és a lélek karakterének diabolikus erejű ismerője, aki a ceruzája hegyével analizál, gyóntat, itél, büntet, javít, igazságot oszt, dicsér, halhatatlanná tesz és öl. (A magyar közélet nyugtalanítására közölhetjük,

Manneken piss . . . (Gedő Lipót rajza.)

hogy ezidő szerint is dolgozik egy újabb karikatura-köteten, mint ahogy a lefolyt évtizedben megjelent egy-egy ilyen gyűjteménye Ausztria, Csehszlovákia és Jugoszlávia prominens embereiről).

A karikaturista nem lesz, hanem születik. Csakhogy ezt igen sok, úgynevezett „karikaturistánk" félreérti, nem tanulja meg mestersége abécéjét s mint ahogy a magyar zenei életnek rákfenéje a sok „naturalista"-zongorabajnok, épúgy a magyar grafika terén is elduvasodtak a „naturalista"-rajzolók, akiknek minden ceruzavonásán megérzik a technika szegénysége, a művészi és gondolatbeli tehetetlenség. Gedő ellenben Ferenczy Károlynál járta ki a művészi alkotás magasiskoláját s így nem csoda, hogy amikor 1914-ben, 27 éves korában rendezte a Művészházban első gyűjteményes kiállítását, a nyilvánosság nyomban felfigyelt Gedő Lipót fölényes rajztudására, a krokijaiban jelentkező elmeélre és a szinte franciás könnyedségre, amely a konturok és a foltok szimpla játékával bravurosan oldja meg a legnehezebb grafikai problémákat is.

A nagyszerűen lendülő pályán — mint annyi másén — a világháború nehéz törést okozott: Gedő kiment a frontra s csak 1916-ban került újra haza, munkaasztala mellé. Mintahogy a nagy spanyol szatirikusból, Goyából a háború kiajzotta a *Los desastros de la Guerra*-sorozatot, úgy Gedő is ráeszmélt szíve intuiciójával a világháború legbelsőbb értelmére: a megoldatlan és mind fenyegetőbb szociális kérdésre, amelyet a szatíra gyűjtő- és gyújtólencséjén keresztül torzit fel a kortársak számára. Jelentőségét felismerik a külföldön: az Ullstein még 1917-ben meghívja illusztrátornak, 1923-tól kezdve a bécsi Stunde appreciált munkatársa s 1925-ben Bécsben, a Neue Gallerieben nagysikerű kiállítása van. Aztán hazakerül és — itt is erős szociális érzéke jelentkezik — 1930-ban megalapítja a Rajzolóművészek Társaságát, amely persze már rövidesen más irányok felé halad. Legutóbb a Fészekben rendezett kiállítása aztán egészen új oldalról mutatta be Gedő Lipótot: szerencsés ötlettel felfedezte a pesti uccakölyköt, a poulbot-k pesti kollégáit, akiket a helyi argot *srác* néven ismer. Ahogy Molnár Ferenc az irodalom számára örökítette meg a kültelki gyerek figuráját a Pál-uccai fiukban, úgy Gedő Lipót a rajzoló ón művészetével tette és teszi halhatatlanná a pesti srácot, aki — ha a jelek nem csalnak — Gedő ceruzájával világhódító körutra indul, ahogy erről lejebb beszámolunk.

*

— Milyen úton jutott el Ön a *Fidibusz* kacagó kosonériáitól a pesti srácok mély pszihológiájú, a szív könyörületességéből fakadó krokijaig?

— Nem egészen egyszerű a válasz erre a kérdésre, mert egy kicsit komplikálódik a világégéssel, a régi értékek teljes átértékelésével. Hiszen bizonyos az, hogy a *srácok* gyökerei már megakadtak bennem a háború előtt is. Fiatal rajztanár voltam a főváros szolgálatában, s éppen mint fiatalembert, rendszerint a legkültelkibb iskolákhoz osztottak be: Kőbányára, Angyalföldre, Óbudára, az Istenhegyre. Hát itt ismerkedtem meg először a pesti gamin nel. Szabadidőmben naphosszat csavarogtam elhagyott dülőkön, deszkakerítések alatt — ezt a szokásomat máig megőriztem, — kezemben a vázlatkönyvem s ahol rábukkantam egy-egy ilyen gyerekcsoportra, nyomban feljegyeztem egy-egy jellegzetes attitüdöt, a gyereklélek pszihologiájára nézve karakterisztikus mozdulatot. Így történt aztán, hogy a *Pesti Napló* még a háború alatt megbízott egy gyerekrovat írásával és illusztrálásával. Ezóta van az, hogy — mint amiképen Munkácsy Mihály minden egyes vásznán feltünik az anya a gyermekével — nálam is a gyermek, közelebbről a pesti, s még közelebbről a kültelki gyerek, vulgo *srác*, került alkotásaim centrumába. Itt élem ki művészi-önmagamat, azt az én-emet, amelynek kifejlésére másként nem jut módom és alkalmam.

Ha a Literaturában hirdető cégeknél vásárol, hivatkozzék a Literaturára!

Gyermekszinfónia. (Gedő Lipót rajza.)

— Hogy érti ezt?

— Ugy hogy minden idegszálamon keresztül érzem azt, hogy a mai kornak sokkal inkább, mint valaha, szüksége lenne egy Hogarth-re, Daumier-re vagy Gavarnira, aki a torzkép tükrében mutatná meg kortársainak a gyilkos *tat twam asi*-t, hogy így a kacajon keresztül dolgozzék az Élet megjavításán, az Ember kifejlésén. Sajnos, a körülmények nem alkalmasak sem a politikai, sem a társadalompolitikai kritikára. Ennek megint sok minden oka van. Az egyik az, hogy a háború után világszerte olyan politikai rendszerek kerültek felül — Párizstól Moszkváig és Berlintől Rómáig —, amelyek rendkívül érzékenyek a kritikának még a karikaturában megnyilvánuló legenyhébb formájával szemben is. A politikai karikatura tehát, amelynek pedig nálunk Jankó, Faragó és Bér óta nagy és szép hagyományai voltak, egyelőre meghalt. Az érzékenykedésnek olyan miliőjében, amelyben parfümgyárosok, tanárok, fogászok perlik az irókat és színműirókat azért, mert tisztes céhjük egyik vagy másik figuráját nem éppen előnyös színben vitték színre, ilyen lelki miliőben egy Molière vagy egy Shakespeare is hallgatásra kényszerülne, nehogy az orvosok vagy a királyok szakegylete vigye biró elé megsértett kari becsületét.

— A másik jelentős tényezője annak, hogy ma még a rajzolóművész sem élheti ki az önnön egyéniségét a nyilvánosság elé kerülő munkáiban, abban rejlik, hogy a lapvállalatok tőkés érdekeltségekké alakultak át, akiknek diktandója alatt a művész nem saját inspirációját, hanem a lapérdeket kénytelen képviselni, ha meg akar élni. Hányszor esett meg velem az utóbbi időkben, hogy „magasabb parancsra" olyan embert kellett rajzaimmal megtámadnom, aki egyébként jóemberem vagy éppen barátom. Hát bizony szomorú fejezete ez a mai művészéletnek, amelyről talán még csak az ujságirók tudnának hasonló dalokat mondani.

— Igy történt aztán, hogy teremtettem magamnak egy imaginárius világot, a *srác* világát. Ugy vagyok ezzel valahogy, mint Swift, a nagy angol pamfletíró. Emlékezzék csak rá, hogy az is kénytelen volt a toryk szolgálatában legjobb whig-párti barátai ellen irogatni. S amikor aztán kifáradt ebben a lélekölő harcban, akkor elmenekült Gulliver világába: a gyerek száján mondotta el mindazt, aminek elmondására lelkiismerete unszolta. Vagy hogy modernebb hasonlattal éljek: ahogy Chaplin a kis Jackie játékával mondatja el azt a társadalomkritikáját, amelyet máskülönben nem fogadna a sokfejű szörnyeteg, a közönség.

— Persze, nem mindig és mindenkor vezet ez a kritikai tendencia. Sőt azt mondhatnám, hogy gyerekrajzaim legnagyobb része egyáltalán nem áll bármely irányzat vagy célzat szolgálatában. Egyszerűen objektiv pillanatfelvételek, mint ahogy a Murillo különböző gyerekképei azok. Talán csak éppen, hogy témájukban mások. A makkaroni-zabálás nem feltétlen témája annak a gyereknemzedéknek, amely Wedekind és Freud korában lézeng az uccákon. És egészen bizonyos az, hogy a spanyol és olasz rokoko uccakölykeinek egészen más lelkivilága volt, mint az autó, a repülőgép, a 30 és feles és a népszövetség kora gosse-ainak. És ez a meggondolás csiholt ki belőlem olyan marctwaini ötletet, amelynek szárnyán a pesti srác valószínüleg rövidesen világkörüli útra indul. A Miki- és más hasonló rajzolt-filmek mintájára elhatároztam, hogy a *srácról* készítek sorozatos rajzolt-filmeket — már meg is egyeztem egy filmvállalattal — s ezeknek a sorozatoknak a srác lesz a főhőse: egy újabb Gulliver, vagy — ha úgy tetszik — egy gyerek-Szindbád, aki tágranyilt gyerekszemével furcsálja majd a tengersok felnőttnek érthetetlen és veszedelmes — gyerekeskedéseit, háborusdiját, egyesületesdijét és más apró és gonosz játékát . . .

A pesti srác tehát elindul világhódító körútra...

EZEKRŐL A KÖNYVEKRŐL BESZÉLNEK...

VERSEK.

Mollináry Gizella: Az arc elsötétül.

(Bpest, 1931. A szerző kiadása. A címlapot Gebauer Ernő rajzolta. 152 oldal.) A szerzőnek harmadik kötet verse ez; az előző kettőről a *Literatura* annak idején beszámolt és rámutatott arra a kivételes költői ihlettségre, a mely ennek az asszonypoétának minden sorát eltölti s amelyet már legelső versei megjelenése idején Ignotus nyomban felérzett. Azóta érzésvilága csak még jobban kiteljesedett, új akcentusokat nyert; asszony-voltának bensőségesebb tudatára ébredt s felgazdagult idegélete számára egészen új, az előbbinél intenzivebbül ható, szuggesztiv nyelvet talált. A régebbi „asszonyi alázat" most az anyavágy halkan sikongó éroszának adott helyet s az ős anya-érzéssel együvé keveredik bizonyos örök-emberi, vagy közelebbről „fajtája-beli" ős-emlékezéssel, ami tagadhatatlanul valamelyes konszervativ elcsitulást jelent Mollinárynál az eddigi robbanóan forradalmi beállítottságával szemben. Annyi bizonyos, hogy napjainknak egyik legérdekesebb és legeredetibb költő-talentuma: csupa erő, gondolat, forma.

Urbán Eszter: És mentem át a hidon.

(Versek. Genius kiadás. Budapest, 1931.) Halk, finomhangú, lirikus Urbán Eszter, de néha váratlan és meglepő erővel vág bele a húrokba, dacos akaratát zsengve. Többnyire a lélek gátlásaival való küzdelem az, amit versben kiél. Szép, színes, plasztikus hasonlatai vannak és kitünő verstechnikája. A kis kötetnek különösen szép darabjai a „Testvérem vagy" és az „Így akarom". A költőnő műfordításai — elsősorban a Wildgans-versek — igen sikerültek. Urbán Eszter egyik erős igérete a mai magyar asszonylirának, akinek önálló, a lélek mélyéről felzúgó mondanivalói egy bensőséges életről tesznek tanuságot.

MAGYAR SZÉPPRÓZA.

Ego: Dr. Barkó Miklósné.

(Regény. Bpest. A szerző kiadása. 125 oldal.) Egónak megvan az a kitünő tehetsége, hogy biztoskezű operatőr módjára kitapintsa a mai magyar existenciák, főként a középosztálybeliek legakutabb problémáit, amelyek egyébként észrevétlenül belevesznének a szürke hétköznapba. Itt fekvő regénye nem egyszerűen az érdekházasság ősi témáját variálja; ami aktuálissá teszi, az egyrészt az asszony háború utáni leánykora, aki külföldön tanult, ott teleszívta lelkét a kultúra, a magasabbrendűség vágyával, amellyel nem tud többé földbirtokos-szüleinek falusi miliőjébe visszailleszkedni. És aktuálissá teszi a férfinek tudatos könyökembervolta, aki számára a gazdag leány kimondottan lépcső az érvényesülés felé. Hogy aztán ez a két ember mégis hogyan talál vissza — az asszony nagyszerű szociális és politikai szimatja segítségével — a „szerelmi házasság" révébe, az *ego*-nak egészen külön, finoman pszihológizáló írásművészetét díjzéri.

Nyigri Imre: Megcsúfolt apostolok.

(Bpest, 1931, a szerző kiadása. 135 oldal.) A szerző a *Népszava* kritikai munkatársa. Vagyis írásait — legalább tartalmilag — determinálja politikai világszemlélete. Az agyondolgozott, a lecsúszott, a munkátalanságában didergő Ember az írásainak témája, az éhség, a kapitál ölelésében fojtogatott szerelem, a szociális Minderwertigkeit-érzés a nagy mozgatóerők. És mégsem egyszerű programírások vagy politikai pamflettek ezek a szociális keresztmetszetet nyújtó karcolatok, mert felszublimálja őket a művészi szándék és tudás, amely még ott is, ahol a Homlok Ember és a Suta Szem viaskodásában pártpolitikai titkokat mond el a szimbolika köntösében, még ott is szuverren fennsőbbséggel emelkedik a téma fölébe a tiszta irodalom szabadabb szféráiba.

KÜLFÖLDI SZÉPPRÓZA.

Lengyel Emil, Cattle Car Express. *(A prisoner of war in Siberia. New-York, 1931. Ralph Beaver Strassburger Foundation.)* Kicsoda Lengyel Emil? Azoknak a magyar televényből nőtt tehetségeknek egyike, akiket a világháboru vihara szórt szét a nagyvilágba. Fiatalember, akinek sötét fürtjeit a világháboru és a szibériai rabság ezüstfehérre festette. Azoknak egyike, akiket évszázadoknak a világháborúba sűrített eseménye súlyos szenvedések árán fiatalkorban az öregkor megértő bölcseségével ajándékozott meg. Két faja van a háboru lelki sebesültjeinek. Az egyik — ez a többség — ingatag lelki egyensúlyának fölborultával a szertelenség útvesztőjébe menekült. Fascisták, kommunisták, az erőszak mániákusai, akik, mikor a háború istene elverte vetésüket, kétségbeesett magyar paraszt mintájára, Petőfi emberének példájára cséplőrúddal pusztítják a megmaradt kalászt: „Hadd lám Uramisten, hogy ketten mire megyünk?" A másik, aki a háborús trauma lelki reflexében is megőrizte logikájának erejét, akiben a nagy tűzvész lángtengere világosságot gyújtott, aki erőt merített az emberi gyarlóság megismeréséből, hogy küzdjön a gyarlóság ellen, aki a gyűlölet méregtengeréből orvosságot párol az emberiség jövője számára. Ezek a nyugtalan útkeresők, új világnak álmodozói, embertestvériség apostolai, ideálok donquichotéi, akik egész mellel feszülnek neki a közönynek vagy rosszindulatú előítéletnek bátran szembeszállnak a tömeghisztériával és a félrevezetett népek jóhiszemű, de veszedelmes balhitével. Ezek az igazi igehirdetők és magvetők, ezek a pesszimista idealizmus hivői, a szkeptikus igazlátás vértanui, új embertipus megrajzolói, szebb életlehetőségek tervezői; harcos katonái annak a frontnak, amely a vérzivatarból megtisztultan visszatért Erberben bízik. Szóval ezek a Romain Roland-ok, Barbusse-ök, Remarque-ok, Renn-ek. Közéjük tartozik Lengyel Emil is. Valamikor a háború előtt jogász volt Pesten. Ma, egy évtized óta NewYorkban él, mint publicista. Nagyrabecsült munkatársa az amerikai *Nation*-nek és a *New York Times*-nek, titkára Ralph Beaver Strassburgernek, a haladó szellemű politikusnak és mecénásnak, aki magyar történelmi alapítványával bennünket is hálára kötelezett.

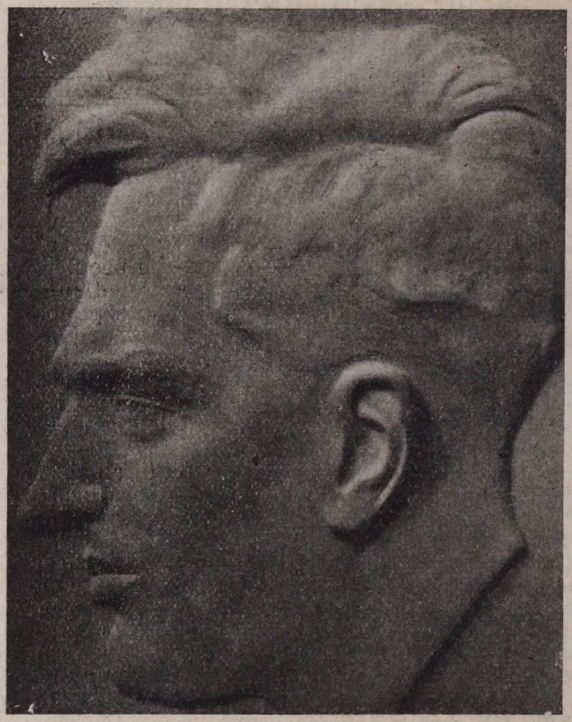

Könyvének műfaját nem könnyű meghatároznunk: regény, történelem, lélektan, szatira, vádirat és mindenekelőtt emberi dokumentum. Szürke átlagemberek hadifogság-históriája. Drámai feszültségű lelki mozaik, a melynek nincsen hőse, de a melynek minden szereplője hős, mert ember. Végigkísér a budapesti nagykörúttól, amelyen a 38. gyalogezred a magyar históriából nem éppen előnyösen ismert és még 1918-ban is kínosan szerepelt Rotterhalte hangjainál masíroz, a Bruszilov offenzíván, az irbit-i és trotzkoe-i fogolytáborokon, a bolseviki forradalmon vissza a NewYork kávéházba és bár a világháború keretében játszódik le, mégsem a háború regénye, hanem lelkek keresztmetszete, amelyet Lengyel Emil, mint vérbeli művész, egy-egy rembrandti vonással vet papírra. Kabinetalakjai köznapi emberek, akiknek ruháját a drótakadály szakította rongyokra, husát az éhség rágta le csontig, idegeit a pergőtűz őrölte cafattá. Ezek a pesti Citynek, a Franzstadtnak, a kis csöndes budai uccáknak, álmodozó vidéki kisvárosoknak, a kugliakácos magyar falunak szürke kis emberkéi, akik életükben sem álmodták volna, hogy valaha hősökké avanzsálnak. Ők azok, akiknek polgári köntösét a háború

tépte meg s akiknek lelkét a háború élménye vetkőztette pőrére. Egyformán emberek: Steiner főhadnagy, a bankfiu, akinek az volt az álma, hogy a győzelmes háború után végre a vezérigazgató úr színe elé kerülhessen; Landler, a filozofáló hajlamu pacifista, aki elfelejtett szeretni, de nem tanult meg gyűlölni; Tuchek „bácsi", az öreg mérnök-kadét, aki szerint „háború mindig volt és lesz"; Bubi, a gyerekönkéntes, aki sírva fakad, mert az anyja levelet írt a káplárjának, hogy reggeli nélkül ne engedje ki a harctérre; Hahn főhadnagy, aki állandóan remeg a maláriás szunyogok csípésétől; Kunfalvy, Árpád egyenes leszármazottja, aki üres levelezőlapokat küld a feleségének, mert nem hajlandó németül írni; Kest, a geológus-esztéta; Vadász hadnagy, civilben állatorvos, aki azt hajtogatja: „ha az ember hadifogoly, ne törődjék semmivel, csak mindig kártyázzék". És emberi a marhaszállító-vagón is, amelyben feltámadnak az osztályellentétek, ahol az erősebbek diktaturát próbálnak gyakorolni a gyengébbek felett, de nehéz fenntartani a tekintélyt, ha a diktátor a kritikus pillanatban vakaródzni kénytelen. Landler filozofálni kezdett Kesttel, de Vadász bosszankodott s rájuk szólt: „Hagyjátok abba, mert még a bolondokházába kerültök." „Az igazi szépségnek — folytatta Kest — nincs teste. Csupa lélek. Érezned kell, hogy meglássad. Mindenütt jelenlevő, mint Isten." „Jaj de kemény ez a deszka — panaszkodott Tuchek bácsi — eltöri a csontjaimat." „Fölemelem a tétet négy kopekre" — mondotta Vadász. „Emlékeztek a nagyszerű fagylaltra, amit a Margitszigeten ettünk? És a lányra a fehér napernyővel a vízesésnél" — szólalt meg lágyan egy hang a kocsi sötét zugából. Pillanatra mélységes csönd támadt. Még Vadász is abbahagyta a játékot." Ezek a nagyszerű emberi figurák kelnek életre Lengyel Emil mesteri alkotásában. Kár hogy egyelőre csak angol nyelven. Ugy érezzük, hogy Lengyel könyvére igénye van a magyar irodalomnak is. Ha már elvesztettük a szerzőt, legalább munkáját élvezze a föld, amelynek emlékei ott rezegnek a sorok között. Markovits Rodion riportregénynek nevezte a Szibériai Garnizont, Lengyel Emil „csak" regényt írt, de úgy érezzük, hogy keserűen lüktet benne a magyar élet valósága is. *(V. R.)*

Gyomai Imre: Refoulement.

(Roman. Éditions du Tambourin. Paris. 252 old. Ára 12 frank.) Gyomai Imre, a Párizsban élő magyar iró, legutóbb most két éve az „Uj kenyér" című, hatalmas szimbolikájú regényével lépett a magyar közönség elé. A Kelet lelke szólalt meg ebben a könyvében, a Kelet a mosti francia regényében is megjelenik: ezúttal azonban csak a miliőt adja. Magyar hadifoglyok regénye, amely Oroszországban játszik, éspedig a Rasputin meggyilkolását követő időkben, s az első orosz forradalommal ér véget. Hadifogoly-regény, de ennek a szónak nem a kisse már elnyűtt értelmében. Nem az események a lényegesek itt, nem a krónika, hanem a hadifogoly-tisztek — mert főleg közöttük játszanak az események — furcsa, drótsövényvagdosta pszichológiája. És mondjuk meg mindjárt: elsősorban a nőhiány, az éhség az élet kiteljesedése után, ez a természeti őstörvény teszi ki a regény alapproblémáját. E körül vibrál az „Apály" négy főalakjának sorsa. Az egyik a Kovács hadnagyé, aki fiatal feleségét hagyta itthon, s ott a fogolytábor agytompító miliőjében beleőrül abba a gondolatba, hogy felesége közben hűtlenné lett talán hozzá. Beleőrül és őrültségében megfojtja szobatársát, a „Kölyköt", a 18 éves tiszthelyettest, aki ideális, fehér szerelemmel ment a frontra, s szerelmének egyetlen emléke egy fénykép, — ezt rabolja el tőle az őrült, s amikor vissza akarja szerezni, az eszelős tiszt megfojtja. A harmadik férfi Gerebély hadnagy, akinek sikerül éjszakánként kiszöknie a táborból s boldog szerelemben él egy orosz diáklánnyal, amíg a táborparancsnok rá nem jön a turpisságra. Büntetésből mindkettőjüket végig vonszolják a városon, — a leány mellén felírás lóg: „Igy bűnhődik a hadifoglyok kedvese!" S a lány, aki titokban a szentpétervári forradalmi szervezetekkel áll összeköttetésben, boldogan tűri kedveséért a szenvedést, mert tudja azt is, hogy a megváltás közeledik. A szégyenkörmenet közben lövöldözés támad: az első jele a kitörő forradalomnak... Finoman ért Gyomai ahhoz, hogy a két férfi tragikus kettősének szinte görcsösen ható sorsszerűségét, s aztán a szerelmes párnak megkapó gyöngédségét, líráját a fogolytábor betegesen morajló lelki háttere elé állítsa. A hadifogság lélekanalízisét páratlanul élesen és emberien rajzolja fel Gyomai.

Mille, Pierre: Mes thrônes et mes dominations.

(Paris. B. Grasset.) Egy élesszemű, pompás tollú újságíró emlékirata ez a rendkívül érdekes és színes könyv, a melyben a gyarmatokon töltött esztendők többnyire vidám eseményeit irja meg Pierre Mille. Különösen érdekessé teszi ezt az írást az, hogy szereplői javarészt uralkodók és királyi udvarok kegyencei, vagy intrikusai. Pompás

képet rajzol a szerző Madagascar királynőjéről, a svéd királyról, a bolgár cárról és Vilmos császárról, akinek teátrális pózain már akkor, — amikor II. Vilmos Palesztinában járt, tehát hatalma tetőpontján állt, — keresztül látott a jószemű ujságiró.

Poiret, Paul: En habillant l'époque.

(Paris. Edition des Portiques, 1931.) A nagy francia divatkirály ezúttal nem egy pompás női toilette kreálásában élte ki fantáziáját és alkotó készségét, hanem írásban. Közreadta memoárjait és a könyvnek azt a büszke címet adta: „Miközben a korszakot felöltöztettem." A címben megnyilatkozó gőgös magabiztonság végigvonul az egész könyvön, amely emlékeztet azokra a memoárokra, amelyeket Ferencz József egykori komornyikjai adtak ki az utóbbi időben és amelyekben mindenekfelett saját nagyságukat s mindenhatóságukat emelik ki. Mindamellett rendkívül sok érdekes olvasnivalót találunk a divatkirály írásában. Leírja, hogy milyen ragyogó — „királyi" — ünnepségeket rendezett palotájában, a melyek során többek között egyszer eljátszották a Napkirály híres „lever"-jét. A szerző megjegyzi, hogy ezt azért tette, hogy „ennek a szomorú korszaknak a gyermekei fogalmat alkothassanak arról, hogy milyen finom izléssel szórakoztak azelőtt az emberek". Egyáltalán nagyon visszasírja Mr. Poiret a multat, bő csipkemancsettáival, turnürös szoknyáival és előnyösen álló selyemturbánjaival, amelyeket „sokszor harminc centiméteres csattok tartottak össze". — Nosztalgiásan emlegeti azt az időt, amikor még egy órát kellett hajókázni a Szajnán, hogy Billancourtból Párisba érjen az ember és ez a csöndes hajókázás a legideálisabb pihenés, a nyugodt szemlélődés óráját jelentette a napi hajszában kifáradt utasnak. — Plasztikus elevenséggel ír le érdekes eseményeket, jellemez közismert embereket, majd megint csak saját királyi mivolta előtt hajlik meg — Hofknixet vágva.

Tinayre, Marcelle: L'ennemie intime.

(Paris, Flammarion, 1931. 283 oldal. Ára 12 fr.) Nagy közönségsikere volt ennek a könyvnek Párisban. A regény hőse egy vidéki nagyvállalkozó, — özvegy ember, két gyerekkel, — aki miután nagy vagyont szerzett, mindenáron képviselő akar lenni. De a választási kampány ideje alatt féloldali hűdést kap és valósággal nyomorékká lesz. Nagy bánatára fia, aki Párisban él, mindenféle kétes elemekkel barátkozik és bolseviki eszméket hirdet, úgyhogy a konszervativ apa minden összeköttetést megszakít vele. Egyetlen öröme, hogy lányát jól férjhez adta egy gazdag építészhez. De kiderül, hogy ez a házasság nagyon boldogtalan és az asszony — Geneviève — egy vidéki fiatalemberrel vígasztalódik, akit nagyon szeret. De a fiú rútul megcsalja, mert titokban megnősül, az apa házvezetőnője, egy ravasz parasztnő, pedig addig áskálódik Geneviève ellen, amíg a szerencsétlen asszony autó elé veti magát kétségbeesésében. Halálba üldözött nővérét a Párisból visszatérő fiú bosszulja meg.

Corthis, André: La nuit incertaine.

(Paris. Edition Fasquelle.) Ennek a finom írásnak a meséje a következő: egy fiatal író feleségül vesz egy gazdag vidéki leányt, azért, hogy nyugodt, gondtalan életet biztosítson a maga számára és írni tudjon. Utóbb megtudja, hogy feleségének házassága előtti szerelméből egy gyermeke származott, aki most is él. Házsártos, beteg apósa annyira elkeseríti az életét, hogy meg akarja mérgezni az öreget. De mielőtt szándékát végrehajtaná, felkeresi régi szerelmét, Sylviet, aki azonban közben férjhez ment és most már nem akar tudni róla. Mikor visszatér, felesége felajánlja neki a válást, sőt, hogy ezt megkönnyítse, bevallja a gyermek létezését is és minthogy nagyon szereti a férfit, azt igéri, hogy vagyonát is rendelkezésére bocsátja, csakhogy boldog lehessen. Az írót végtelenül meghatja az asszony jósága és áldozatkészsége, amely belőle is kiváltja, reszonanciaként, a jóságot. Letesz sötét szándékáról, felkeresi az asszony gyermekét, akit házába fogad és ezentúl megbékélten él feleségével.

Cassou, Jean: Comme une grande image.

(Paris. Edit. Emile-Paul.) Jean Cassou új regényének hőse egy katolikus pap, aki nagy lelki harcok után, — amelyeket értelmisége vív hitével, — otthagyja az egyházat. Tanár lesz egy vidéki város kollegiumában, ahol beleszeret egyik tanítványába. Pierre Berthier, — a nyughatatlan lelkű egykori pap, — egyhangúnak érzi a házasélet csöndes boldogságát, a vidéki tanárkodás eseménytelen szürkesége nem elégíti ki. Elköltöznek Párisba. De itt sem javul a helyzet, mert Pierre nyughatatlanságát a metropolis élete csak fokozza. A folytonos változás utáni vágy arra viszi, hogy, — minden meggyőződés nélkül, — áttérjen a református hitre. Most ennek a vallásnak a papja lesz és mint ilyen, feleségével együtt Afrikába megy hittérítőnek. De itt sem találja meg a nyugalmat, megint csak kisérti a változás vágya, amelynek végül feláldozza az asszonnyal való szerelmét.

Minden új előfizető, akit szerez, egyúttal Önnek is haszna!

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Irodalomtörténet — kulturtörténet.

Pintér Jenő magyar irodalomtörténetének második kötete.

Pintér Jenő

Mind hatalmasabb arányokban bontakozik ki Pintér Magyar Irodalomtörténete, amelyről — első kötetének megjelenése alkalmával — részletesen beszámoltunk a Literatura 1929. évfolyamában. Ott kiemeltük, hogy Pintér valóságos *terra nuovát* fedezett fel a magyar középkorban, amikor az addig ismeretlen vagy alig ismert középkori magyar írók dandárait vezette be a hivatalosan elfogadott irodalomtörténet bástyái közé.

Az előttünk fekvő második kötet, amely a 16. század magyar irodalmát dolgozza föl, ismét hatalmas karéjjal gazdagitja fel az irodalomkutatás mesgyéit: tudatosan keresi föl a határterületeket, azokat, ahol a klasszikus értelemben vett irodalom találkozik a folklórral, a történelemmel, a babonás hagyományokkal s általában a kultúrhistóriával. Ezzel a szerencsés és termékeny gondolattal hatalmasan kibővíti a szorosan vett irodalomtörténet fogalmát, színesebbé, tartalmasabbá teszi azt, közelebb hozza az általános emberi érdekekhez s magasabb egységbe fogja a magyar szellemiség prizmatikus multjának sokfajta kisugárzásait. Művébe beledolgozza a rokontudományok legfrissebb kutatási eredményeit is s ezzel szakít azokkal a szűkkeblű hagyományokkal, amelyek a szorgosan elskatulyázott diszciplinák között szüntelen inkompatibilitási határvillongásokat eredményeztek. Uj szellem, új lélek nyi-

latkozik meg munkájában: nemcsupán a téma kiszélesítése, hanem annak tartalmi vonatkozásai tekintetében is, mert bátor szóval mer megrögzött tudományos előítéleteket vagy balhiteket (majd hogy babonákat mondottunk) elejteni és tág kaput tár az új megismerések felé.

A vallási türelmetlenség

Uj kötetének mindjárt első fejezete, amely a tárgyalt kornak, a 16. századnak történelmi mozzanatait vetíti fel háttérül a kor magyar irodalma mögé, széles perspektívában sorolja fel a század világrengető eseményeit: Amerika fölfedezését, a Föld körülhajózásával együttjáró új természettudományi megismeréseket, a feudalizmus megroppanását, a polgárság felemelkedését, a könyvnyomtatás elterjedését, a Habsburg-ház imperialista, világhatalmi törekvéseit, a reformáció gyors terjedését. Ez a világhistóriai adottságok monumentális háttere. S most aztán premier planba kerül a magyarság sorsa, amelyet a Habsburgok családi érdekei irányítanak: „I. Miksa hadserege Bécset őrzi akkor, amikor Szigetvár hősei napról-napra várják fölmentésüket; Rudolf prágai palotájába zárkózik, miközben magyar területét tizenöt esztendeig dúlják a törökök.... A bécsi udvar minden törekvése arra irányul, hogy az önkényuralom útját minél jobban előkészítse." „A katolicizmusnak a Habsburg-ház a legerősebb támasza..., de a lakosság hallatlan ellenérzéssel tekint a katolikus papokra. Jellemző, hogyan fogadja a sopronmegyei Nagyhöflány a király nevében érkező katolikus egyházi bizottságot" — a falusi bíró még lakásába sem akarja őket bebocsátani; sem széket, sem asztalt nem adnak a hivatalos kiküldötteknek; senki sem veszi le a kalapját; az egyszerű parasztok nem fogadják a bizottság tagjainak sem köszöntését, sem kézfogását. A község tanítója, amikor a bizottság a templom kulcsát követeli tőle, azt ugyan átnyújtja, de „előbb fadarabra teszi, hogy még csak ne is érintse a gyűlölt katolikusokat".

Emberiesség

És ezzel máris belevillant Pintér Jenő a kor sötét képébe: a kölcsönös gyűlölködésből táplálkozó, türelmetlen vallási villongásokba, amelyek nemcsak katolikusok és protestánsok, hanem a különböző protestáns felekezetek között is megmérgezik a levegőt. Igy például „1574-ben megtörténik az a szörnyű eset, hogy egy hitvita után a református szuperintendens és paptársai felakasztják ellenfelüket, Alvinczy György unitárius lelkipásztort". A budai basa maga elé idézi a bűnösöket és vádlóikat s az így keletkező hitvitán ő maga elnököl, végül „kimondja az ítéletet: Veresmarti Illés püspök és paptársai embertelenül cselekedtek, gyilkosságukért halállal fognak bűnhődni". S most még ennek az elvadult kornak is egyik legszebb, mert legemberibb gesztusa következik: „a dunántúli unitáriusok levelet küldenek Budára, ebben kijelentik, hogy nem kívánják Veresmarti Illés és társai halálát; vértanulelkipásztoruk Isten dicsőségéért szenvedte el a halált, majd bosszút áll a gyilkosokon az igazságos Isten".

A török tanít lovagiasságra

Pintér könyve nyomán új kép rögződik köztudatunkba a magyar-török viszonyról is. A kölcsönös csetepaték során természetesen mindkét fél rabokat ejt. „A rabok váltsága a magyar uraknak és a török katonáknak egyaránt nagy jövedelme; a magyarok azonban sokkal kegyetlenebbül kínozzák a törököket, mint ezek a maguk keresztény foglyait. A budai basa 1590-ben megbotránkozva írja Bécsbe" — persze magyar íródeákja közbenjöttével magyarul, mert a török még a Habsburg kedvéért sem levelez németül vagy latinul — „hogy a hírneves Pálffy Miklós is úgy tesz, mint sok végbeli kapitány, akik kiszaggatják a török rabok fogait, letépik füleit, levágják ujjait s a véres testrészeket így küldözgetik Budára, a basa udvarába". „Azt is hallottuk" — panaszolja a basa —, „hogy Pálffy a király őfelsége udvarában neveködött

Ezer új előfizető esetén ingyen-almanachot tudunk adni!

föl. Ennek okáért azt tudtuk, hogy emberséget tanult és az vitézlő dologhoz tud. De amint látjuk, nem király udvarában lakott, hanem hóhér volt mestöre, kitől tanult; mert az elmult napokban egy marok fogat hozának elönkbe, kiket hóhér módjára a szegény rabok szájából szedetött ki. Illött volna ezt cselekedni, ha vitéz embör volna? Itélje meg fölségtök. Kiért mi mindezideig is egy rabot is még csak egy ujjal sem üttettünk, noha itt sok fővitéz rabok vannak: mert noha hitben különbözünk; de egy Istenünk vagyon!" A bécsi királyt azonban ugyan hiába tanítgatta ki lovagiasságra a basa; hiszen „I. Ferdinánd 1543-ban hat forint áru posztót ad jutalmul egyik tisztjének, amikor ettől egy csomó orrot és fület kap ajándékba".

Magyar karrierek

Persze Pintérnek az a fönt idézett megállapítása, hogy „a magyarok kegyetlenebbül kínozzák a törököket", semmint viszont, inkább csak a bécsi kenyéren élő főurakra vonatkozik, mert „a magyar falvak népe hamar belenyugszik a török hódoltságba, egyes vármegyékben minden magyar hadimozgolódást elárul a töröknek". Nyilvánvaló osztályharcos jelenségről van itt szó, mert „a nemesek közt általános a panasz, hogy a magyar jobbágy inkább húz a törökhöz, mint saját véreihez. Amikor a jobbágy azt látja, hogy az oszmánok szolgálatában álló atyjafia a legelőkelőbb török tisztek közé küzdi fel magát eszességével és vitézségével; amikor azt hallja, hogy egy tolnai csizmadia fiából a török flotta nagyadmirálisa lesz: méltán csodálhatjuk kitartásukat a magyar ügy mellett". Ehhez hozzájárul a törökök türelmessége vallási kérdésekben; hiszen „némelyik basa protestáns lelkészt hozat s azzal prédikáltat jobbágyainak". Gyalui Tordai Zsigmond eperjesi tanár 1545-ben ezt írja Melanchton Fülöpnek: „Tudd meg, hogy a török hatalma alatt álló területen mindenütt szabadon hirdetik az evangéliumot. Isten kiváló jótétemányeinek kell tekintenünk, hogy megengedte, miszerint e részeket a barbárok meghódíthassák..."

A cenzura kezdetei

Az új tudományos megismerések tárgyilagos mérlegelése adja meg azt a kiegyensúlyozott lelki miliőt, amelybe aztán Pintér ebben a közel 600 oldalas kötetében belerajzolja a magyar tizenhatodik század irodalmának sok tekintetben kényes, mert hitbéli ellentéteken nyugovó jelenségeit. Objektive élvonalra állítja a katolicizmus érdemeit, amely a nyugati kultúrával termékenyítette meg a magyar parlagot, s amely főként a főpapok könyvgyűjtésében jelentkezett, akik közül egy-egynek 30—40 műből álló könyvtára is volt. Másrészt tagadhatlan, hogy „I. Ferdinánd király már az 1553. évi országgyülésen keresztül akarta hajtani az előzetes hivatalos katolikus könyvvizsgálat törvényét, de terve a protestáns rendek ellenállásán meghiusult". „A Habsburgház a sajtóról való intézkedés dolgát a maga jogának vallotta s 1584-ben eltiltotta a királyi szabadalom nélkül működő, azaz protestáns nyomdákat."

Ha nincs ez a habsburgi lelki nyomás, ki tudja, hová fejlődött volna az irodalmunk, ha pl. tekintetbe vesszük, hogy protestáns miliőből fakadhatott ki Balassa Bálint megkapó költészete, vagy „pogány oldalról" a muhammedán hitre tért magyarok gyöngéd finomságú szerelmes versei. Hiszen még így is számtalan ilyen lírai emlékünknek kellett lennie, mert tudjuk, hogy „a mégis feljegyzett nótákat az egyházi rend tagjai és a vallásos hivők megsemmisítették". A kölcsönös vallási türelmetlenség tűzvésze pusztított végig az országon, de a pernye alól Pintér Jenő avatott keze kiszedegeti az el nem hamvadt szépségeket: Murad tolmácshimnuszát, Dévényi Mehemed szerelmes dalait, vagy az első magyar regényt, a Nagy Sándor históriáját és persze az u. n. széphistóriáknak egész sorozatát.

Pintér könyvét nemcsak a hivatásos irodalomtörténészek és szaktanárok, hanem a szélesebb érdeklődésű közönség is nagy élvezettel és haszonnal olvashatja.

Franciák Istene.

Német könyv bombasikere Párizsban. — A francia lélek más fajok tükrében. — Egész irodalma van már a francia faj analizisének. —Sieburg, Pettinato, Madariaga.

Irta: *Kállay Miklós.*

Minden kornak megvan a nemzetek közt a maga *„prügelknabeja"*, az a nemzet, amelyet a többiek mind rossznak tartanak, sőt gyűlölnek s amelyen kínálkozó alkalommal ki is töltik bosszújokat. Gyorsan változnak, kelnek és szállnak ezek a nemzetközi rokonszenvek. Gyakran egy-egy politikai vagy történelmi esemény váltja ki őket. Például a búr háború idején a nemzetek rokonszenve tüntetően fordult a maroknyi transzváliak felé és valóságos világgyűlölet nyilatkozott meg Angliával szemben, amely óriási világhatalmával, mint valami gőzhenger zúdult rá törpe ellenfelére. Pedig bizony ha az emberi civilizáció magasabb szempontjából nézték volna a dolgot, talán inkább Angliának adnak igazat. Ugyanígy a teljes rokonszenv szolidaritása adott hátvédet a japánoknak az oroszokkal szemben. Az oroszgyűlölet különben még az orosz-török háborúk idejéből eredt és következetesen állandó is maradt Európaszerte. Ennek a gyűlöletnek azonban már mélyrehatóbb okai voltak, mint a hirtelen támadt rokonszenvnek vagy ellenszenvnek. Rendesen azok a nemzetek ellenszenvesek, amelyek hirtelen kezdenek erőben, jelentőségben gyarapodni s ez a gyarapodás terpeszkedésre, kereteik kitágítására ösztökéli őket. Ez az úgynevezett imperialista törekvés, amely veszélyt rejt magában a népek békés egyensúlyára s éppen ezért érthetően kelti fel a nyugalmukat féltő népekben az ellenszenvet. Oroszország ellen fokozta még az ellenszenvet az a zsarnoki elnyomás, amely alatt a cárizmus alattvalói nyögtek. Európa demokratikus népei mindig a szabadság eszméiért lelkesültek. Gyűlölték az elnyomókat és dicsőítették a szabadságukért küzdőket. Ez a rokonszenv kísérte és támogatta balsorsában a lengyel nemzetet, amely amióta maga is mint elnyomó lép fel a németekkel szemben, sokat vesztett ebből a rokonszenvből.

A felfelétörő, expanzív erejű hatalomnak kijáró ellenszenv fordult szembe Angliával a napoleoni háborúk után.

Közvetlen a világháború előtt Németország volt a legkonszolidáltabb, legimperialisztikusabb lendületű világhatalom, nemcsoda hát, ha mindenfelé féltékeny szemmel, sőt egyenesen gyűlölettel nézték a németeket és nem igen csináltak belőle titkot. A világháború letörte Németországot és ma szerepét Franciaország vette át, amely Európának első politikai és katonai hatalmasságává lépett elő. De átvette egyúttal az eddig Németországnak kijáró egyetemes ellenszenvet is. Franciaország maga is érzi már, milyen mértékben fordúlnak felé az antipátiák. Az egyik legelőkelőbb francia revűben, a *Nouvelle Revue Française*-ben már nyiltan fölvetik a kérdést, mi az oka, hogy Franciaországnak az egész világon rossz sajtója van, hogy elvesztette a legértékesebb szimpátiákat és hogy az a rokonszenv, amely még megmaradt számára, legnagyobbrészt igen kétes értékű, leginkább a plutokrata osztályok rokonszenve, amelyek ma is benne látják a tőke fellegvárát.

Oka ezenkívül a népek ellenszenvének az is, hogy Franciaországban látják a lefegyverzés legfőbb akadályát, amely lefegyverzés a népek egyetemes terheinek általános csökkenését jelentené, ez pedig rendkívül nagy súllyal esnék a latba akkor, amikor Európának csaknem minden komoly országa komoly gazdasági válsággal küzd. Franciaországra hárítják a felelősséget azért, hogy nem tud Európa népei között a megértés kialakulni. Mindenfelé keresik a közeledés módjait s lehetőségeit és ezért a francia nép lelki alkatát,

A Literaturának ujraindulása előtt 2200 előfizetője volt: ez mindennél többet mond.

temperamentumát, tendenciáit tanulmányozzák, hogy így találjanak rá azokra a közös pontokra, amelyek a kapcsolatokat lehetővé tennék. Természetes, hogy ezekben a tanulmányokban igyekeznek az ellenszenvet leküzdeni és a tárgyilagosság hangján rámutatni azokra a nemzeti sajátságokra, amelyek a legjellegzetesebbek s amelyek más nemzetek jellemével, törekvéseivel összhangba hozhatók.

Franciaország már annyira elszokott ettől a tárgyilagos hangtól, hogy kitörő örömmel fogad minden olyan megnyilatkozást, amelyből más nemzet fiai részéről ilyen tendencia nyilvánul meg vele szemben. Ez a magyarázata, hogy ez idő szerint nincs népszerűbb könyv Franciaországban, mint egy német író, Friedrich *Sieburg* munkája, amelyet a Grasset cég ezen a címen adott ki: *Dieu, est il Français?* (Ez a cím a német *Lebt wie der Herrgott in Frankreich* gúnyos közmondás franciás változata).

Sieburg a német-francia ellentétből indul ki és maga is rámutat arra, hogy ez az ellentét napjainkban kitágult Franciaország s a civilizált világ jó részének ellentétévé.

Ha hirtelen odavetve felvázoljuk Franciaország jellemző vonásait, — írja Sieburg — csak nagy nehezen találunk olyanokat, amelyek a világ más országaihoz fűznék; inkább olyan erőket találunk, amelyek ezektől elválasztják. Az a tragédiája ennek az országnak, hogy erényei és érdemei csupán olyan erőket rejtenek, amelyek a környező országokat kizárják. Mint Jeanne d'Arc, aki kizárólag csak a francia király számára követelt az éj királyától minden jót, úgy utódai, a mai franciák a maguk számára akarják kisajátítani a civilizáció minden hasznát és a többi népet az elé az alternativa elé állítják, hogy vagy elfogadják az ő szellemüket, vagy a „szellem hiányának" dobják oda magukat prédául. A civilizáció élén haladni vagy pontosabban azonosítani ezt a francia szokásokkal és gyakorlattal: ez a legszerényebb francia igények közé tartozik. Már az elemi iskolában azt tanítják, hogy Franciaország és az emberiség egy és ugyanazt jelenti és *Michelet* egészen természetesnek találta, hogy azzal vezesse be Egyetemes történetét, hogy *„dicső nemzete az emberiség hajóját kormányozza"*. Az sosem jutott eszébe a történetírónak, hogy megkérdezze a hajó legénységétől, vajjon megfelel-e nekik ez a kormányos; ellenszegülni neki esztelen vagy bűnös cselekedet lett volna. Ez a felfogás azon a meggyőződésen alapszik, hogy az ember normális lény és hogy a történelmi fejlődés változtathatatlan törvények szerint megy végbe. Ez a lényege annak az ideologiának, amely Franciaország felsőbbségét igazolja. Ez az érvelés, történelmi szempontból nézve, nem tényekre támaszkodik, hanem arra a meggyőződésre, hogy az emberiség fejlődését az antik világ mértékéből kell megítélnünk, amelynek Franciaország egyetlen örököse és törvényes képviselője. A római eszmének ez a birtokbavétele vezet a gallikanizmushoz, a Napkirályhoz, az első köztársasághoz és a császársághoz; a nemzeti küldetés s a civilizáció letéteményességeinek eszméihez és végeredményében a francia-német ellentéthez.

Ez a versengés határozta meg Európa helyzetét és sorsát. Nem mintha ennek a két országnak a közeledése elegendő lenne valamennyi probléma megoldására; de Franciaország világpozicióját nem lehet ideiglenesen jellemezni csak Németországhoz való viszonyából. A germánság ellen hirdetett háború nem kizárólag Németország ellen irányult, hanem minden olyan életlehetőség ellen, amely ellentétben volt a francia formákkal. A világháborút úgy viselték mint valami keresztes hadjáratot, amelynek kimenetele, azok szemében, akik hittek benne, nem lehetett más, mint a civilizáció eszméjének győzelme.

Franciaország ragaszkodik ahoz a monopóliumához, hogy őt tekintsék a civilizáció kizárólagos letéteményesének s ezen a jogon követeli a maga számára az elsőbbséget. Mihelyt tehát észreveszi, hogy Európa népei közeled-

nek egymáshoz, úgy érzi, hogy ez a monopólium meginog és mindent elkövet, hogy ezt a közeledést megakadályozza. Úgylátszik tudatában van annak is, hogy itt Európa békéje forog kockán s hogy ezt a békét veszélyezteti, amikor minden áron meg akarja akadályozni, hogy elragadják tőle civilizációt diktáló hegemóniáját.

Ebben a kérdésben azonban elnézőnek kell lennünk Franciaországgal szemben, — véli Sieburg — mert ez az ország kegyetlen kényszerűséggel áll itt szemben. Arról van szó rá nézve, hogy mondjon le arról a pompás ideológiájáról, amelynek dicsőségét, nagyságát köszönhette s amelynek számos és sokféle értéke mindenkinek imponált. Nem mintha a jövő bármit is megakarna semmisíteni ezekből az értékekből. Nem: a világ szegényebbnek érezné magát, ha elvesztené azt a fényt, amely Franciaországból sugárzik ki. De amiről itt szó van, az tulajdonképen az a francia beképzeltség, amely ezt a fényt olyan Nappá akarja felfújni, amely körül az egész világ egyetemének forognia kell, ha nem akar pályájáról kisiklani. Amíg Franciaország ettől az ideologiától nem tágít, a világ továbbra is megmarad a szétdaraboltságnak ebben a szánalmas állapotában, amely a háború óta még fájdalmasabb.

Amikor azonban Sieburg szókimondóan rámutat Franciaországnak erre az alapvető hibájára, egyben igen barátságos, nem egyszer hízelgő, sokszor költői képet fest a franciákról, akikhez mindig a megértő barát hangján próbál szólni. Ez vesztegette meg a franciákat s ez az oka, hogy Sieburg könyvét, amely különben igen érdekes olvasmány és nagy lendülettel van megírva, minden francia elolvassa. Politikai munkának régen volt ilyen tömegsikere: úgy kapkodják, mint az érdekfeszítő *Benoit*, a szórakoztató *Dekobra*, vagy a rendkívül divatos *Morand* és *Maurois* valamelyik újsütetű regényét.

*

Olaszországot is élénken foglalkoztatja Franciaország és a francia nép jelleme. Alig néhány hete jelent meg Milanóban a Treves-kiadásban Concetto *Pettinato* könyve, amelynek címe: *Párizsban a franciákkal*. Ez a könyv már is nagyon népszerű Olaszországban és rövidesen az lesz Franciaországban is. Pettinato könyve sokban egy nézetet vall Sieburgéval, különösen ami az erősen kispolgárias francia középosztályt illeti, amely a munkásság egyrészét is felszívja magába. Ez a szerény életmódú és hangyaszorgalmú réteg valósággal megroppanthatatlan gerince a franciaságnak. Nagy elismeréssel szól a franciák ügyes gyarmatosítási politikájáról s arról az emberi érzésektől emelt rokonszenvről, amellyel az ifjabb francia generációk a színesek iránt viseltetnek. De könyve, amelynek záró fejezete Párizsról és a szellemi életről szól, nem leplezi azokat a hibákat és fogyatékosságokat sem, amelyeket a francia nép lelkiségében éles szeme gyorsan felfedez.

Ime a francia lélek általános jellemrajza *Pettinato* fogalmazásában:

Minden erénye mellett van a francia léleknek egy nagy hibája: az hogy száraz és sivár. A francia, aki olyan takarékos, hogy a fogához ver minden garast, takarékosan bánik szívével is és szűkösen méri rokonszenvét, elragadtatását és odaadását. Érzelmi mérlegén a legtöbb ellensúly az „élni tudás". Mert a *savoir vivre* nem azt jelenti, hogy vakon rohanjunk bele minden kalandba, azután a csalódások lángjában megégett szárnnyal húlljunk le. Éppen ellenkezőleg. Az ember adjon lehető legkevesebbet önmagából és a lehető legkisebb áldozat árán érje el a lehető legtöbbet. A francia, aki legfeljebb a dicsőségért kész áldozatra, rendszerint igen kiszámított, kimért és meggondolt. Ez a fő jellemvonása különben az érett népek sajátossága. Franciaország talán még a rómaiaktól örökölte. Tetézi ezt a franciáknál a természetszerű irtózás minden ábrándozástól. A francia ellensége a romantikának, minden eredetiségnek és excentricitásnak (a párizsi nyárspolgárriasztó művészetet nagyobbrészt idegen eredetű festők művelik), minden rendetlenségnek. A francia temperamentum végeredményében nagyon is normális hőfokú.

Mindent megértenek, mindenbe beleszólnak, de semmiért sem rajonganak. Mindig latravetik az érdeket, ami valamihez fűzi őket. Mivel inkább fösvények mint kapzsiak, nem ösmerik az art pour l'art-nyereségvágy szenvedélyét. Az amerikai azért dolgozik, hogy dolgozhassék, a francia azért, hogy tőkét gyűjtsön a pihenéshez. Párizs hemzseg azoktól az üzletektől, amelyek kézről-kézre szállnak s amelyeket azok adnak el, akik már kerestek annyit, hogy vidékre vonulhatnak s szerényen eléldegélhetnek biztos évjáradékukból.

A francia mindenben mérsékelt, mert a mérséklet a boldogság alapja. Éppen ezért Franciaország a legminimálisabb programmok, a félrendszabályok és a közömbös harcok hazája. Ez az aranyközépút földje. *In medio virtus.* A végletek bántják.

Ennek a kiváló földnek fizikai és erkölcsi atmoszférája a *szürkeség.* Az értékek, amelyek különben kiválóak, mind lefokozódnak itt egy árnyalattal. A szép itt *csinos,* a kitünő csak *jó,* a rút is *jelentéktelen,* a hallatlan csupán *figyelemreméltó.* A polgári nevelés úgy körülnyírja az embert, mint ahogy Le Nôtre a természetet körülnyírbálta. A mérnöki kínzószerszámok segítségével a leglogikusabb és a legharmónikusabb kerteket nyesték itt, de a legkevésbé érzelmeseket is. A francia lélek is ilyen egyenes és világos, de száraz és nyomott.

A háború úgyszólván semmit sem változtatott rajta. Azok a mozgalmak, amelyeket nem a tiszta józanész irányít, teljesen hatástalanok maradtak az ország polgárságára. A szív, a törvények rendes destruálója, konszervativ, sőt gyakran reakcionárius a franciáknál. A francia család, amelyet a múlt század második felének naturalista vagy álnaturalista irodalma igyekezett nevetség tárgyává tenni, a legtisztességesebb, legegységesebb és legfegyelmezettebb. Az atyai és férji tekintélyt tisztelik itt. A házasságtörés nem olyan mindennapi dolog, semmint hinnék, mégkevésbé mint mondják. Szentimentális szükségletek nem igen zavarják Franciaországban az élet nyugalmát s a válásoknak rendszerint nem érzelmi alapjuk van, hanem egyszerűen az a józan cél, hogy a felesleges bonyodalmakat kikerüljék.

Költőik, még a legpatetikusabb pillanatban is reszonnálnak, elemeznek, ízekre bontják a szenvedélyt. Nem véletlen, hogy a francia irodalom aranykora a 16. század. A zeneművek, amelyek naggyá teszik, a lélektan világosságával tűnnek ki, érzelmességben inkább finomkodók és közelebb állnak az értekezéshez, mint az énekhez. Az alexandrinusnak is, amely a francia Múzsa diadalszekerét húzta, olyan a szerkezete, hogy a jól kiegyensúlyozott ellentéteknek, a kiszámított fény- és árnyékhatásoknak, a pompázatos párhuzamoknak és összhangzó lengéseknek kedvez:

Közelről elkerüllek, távolról rádtalálok.

Nagyszerű vers. De kimódolt, kiagyalt, megfegyelmezett, irodalmi bölcsőben ringott, Versaillesben született.

*

Igen érdekesen jellemzi a francia lelket Salvador de *Madariaga,* a kiváló spanyol író, aki rendkívül érdekes könyvében az angolok, franciák és a spanyolok közt von párhuzamot. Madariaga maga kitűnően ismeri mind a három nemzetet, mert születését tekintve spanyol, azután kora ifjúságától kezdve sokáig élt Franciaországban, ma pedig oxfordi egyetemi tanár. Könyve, amely módszereiben a legtudományosabb szigorúsággal jár el, mint az emberiség három alaptípusát mutatja be a három különböző nemzetet. Szerinte az angol a cselekvés embere, a francia az intellektuális ember alaptípusa, a spanyol pedig a szenvedély képviselője. A könyv már meg is jelent francia fordításban *Anglais, Français, Espagnols* (Angolok, franciák, spanyolok) címen a *Nouvelle Revue Française* kiadásában és a legkomolyabb kritika is a legteljesebb elismeréssel foglalkozik vele.

A legkomolyabb s a legkényesebb igényeket is kielégítő német tanul-

mány Franciaországról, helyesebben a francia civilizációról a kiváló német esztétának és bonni egyetemi tanárnak, Ernst Robert *Curtius*-nak legújabban megjelent reprezentativ kötete: *Die französische Kultur*. Ez a kötet tulajdonképen kiegészítője a Deutsche Verlagsanstalt kiadásában megjelenő sorozatnak, amely Európa államait és népeit ismerteti. A Németországot ismertető rész két kötetben jelent meg; az első: *Curtius* kötete, a kulturális részt, a másik a német politikai és gazdasági életet ismerteti. Megjelent ezenkívül egy kötet Angliáról és egy kötet Spanyolországról. Ezt a kötetet, amely a mai spanyol helyzetet tekintve egészen aktuális és kitűnő könyv, szintén Salvador de *Madariaga* írta.

Ernst Robert Curtius nemcsak Németországban, hanem az egész világirodalomban egyik legalaposabb ismerője a francia kultúrának. Ő volt az első, aki — a franciákat is megelőzve — mesteri összefoglalást adott a századforduló nagy francia irodalmi megújhodásáról, amelynek tartópilléreit *Rolland, Gide, Suarès, Péguy* és *Claudel* művészetében jelölte meg. A Franciaországban is szenzációs hatású kötet, amelynek eredeti címe: *Die literarischen Wegebereiter des neuen Frankreichs* magyar fordításban is megjelent. Talán még kitűnőbb *Balzac*-ról írt monumentális tanulmánya. Irt azonkívül *Barrèsről* és *Proustról* nagyobb tanulmányokat, nem is számítva különböző francia irodalmi tárgyakról közölt kisebb tanulmányait és cikkeit. Legújabb művéről a francia kritika egyik legfinomabb tollú művésze, Charles *du Bos* írt elragadtatott hangon bírálatot s egyben behatóan foglalkozott Curtius írói egyéniségével s egész munkásságával.

Királynő vagy kurtizán?

Oscar von Wertheimer Kleopatra-könyve alkalmából.

Irta: *Szabó Richárd dr.*

A nő — mint legfőbb parancsoló, királynő, országok sorsának intézője nem mindennapi jelenség. Legtöbbnyire kivételes egyéniségek voltak a történelemben azok, akik erre a polcra eljutottak, azt meg is tudták tartani, sőt uralkodásukkal férfit is kitüntető jelentőségre tettek szert a világhistóriában. Szemiramisz, Kleopatra, II. Katalin határozott irányítással voltak országuk sorsára. A történetkutató és történetiró joggal szentelhet nekik különös figyelmet: megérdemlik egyéniségüknél, hatásuknál fogva.

Természetesen a szépirodalom is kihasználja ezeket a készen kapott témákat. Különböző korok és nemzetek íróit a történelmi nőnek is a *sex appeal*-ja nyügözi le legjobban, olyan megfogó varázzsal, mint a nagy sztárok a publikumot.

Az uralkodó, magas polcon ülő nőnek két tipusa alakult ki az irodalomban: az egyik föláldozza a szerelmét politikai céljaiért — mondjuk: népéért, esetleg csak a hatalomért; a másik viszont szerelméért áldoz fel mindent. Melyik érdekesebb, melyik szimpatikusabb? A közönség és a — divat dolga.

Királyok királynője

A fejedelmi nők sorából kiragyogó jelenségek közül egy sem tudott olyan állandó, újszerűen erős, inspiratív hatással lenni költőkre és histórikusokra, mint — *Kleopatra*. Hatodik tagja volt e néven a Ptolemaioszok uralkodó családjának. A családalapító, Ptolemaiosz tábornok, Nagy Sándor kitűnő hadvezére, Egiptus kormányzójává, később királyává lett. Utódai kitűnő szervezők s a tudományok nagy pártfogói. Ők teszik Alexandriát, Egip-

tus új, Nagy Sándor-alapította székhelyét, a hellenisztikus kultúra legfejlettebb, legméltóbb képviselőjévé. S az óvilág egyik legősibb műveltségű, legrégibb államának területén kivirágzott görög kultúra hamarosan csillogó dekadenciába fordul. A görög-makedon eredetű dinasztia ebben is elől járt. Szokásban volt a Ptolemaioszoknál, hogy a király saját nővérét vegye feleségül, ami az ősi Egiptus fáraóinál törvény is volt. Szokásba jött azután, hogy a király lehetőleg legyilkoltassa fivéreit, hogy biztosabban ülhessen trónusán. Maga Kleopatra nagy őseinek már törvénytelen utódaitól származott. Zavaros körülmények között került uralomra. Bátyjával, XII. Ptolemaiosz Dionyzosz-szal kellett volna együtt kormányoznia, de előzték őt.

Róma hatalma ekkor már nyugatról, Karthagó felől, északról, Szíria felől is Egiptusig ért. S Julius Caesar véletlenül arra járt győzelmes légióival. Az előzött Kleopatra maga is hadsereget gyüjtött, Caesar szövetségét is megszerezte. Igy aztán vissza is került Alexandriába s a közben elhalt bátyja helyett most már öccsével osztotta meg a hatalmat, akihez Caesar tanácsára feleségül ment, de akit aztán hamarosan eltétetett láb alól. Ő Caesar feleségévé akart lenni, Rómába költözött. S ettől kezdve lett a rómaiak történetében is szerepet, világszerepet játszó érdekes egyéniséggé.

A hatalmas impérium történelmébe szólt bele ez az asszony, Róma legérdekesebb átalakulása idején. A köztársaság halott formáit áttörve, ekkor csúcsosodott ki monarchiává. S ennek a belső válságnak legérdekesebb hordozóival került össze Kleopatra: Caesarral, Antonius-szal, Augustus-szal. Kettőt közülök kezében tartott, a harmadikkal nem boldogult.

Akik álmodtak róla

Shakespeare-től kezdve Sardoun át Bernard Shaw-ig izgatta a drámaírók s kívülök a regény-, novella-, történet- és monográfiaírók minden rendű és rangú seregeit a nagy kérdés: ki volt hát ez a Kleopatra, ki volt, mint királynő, mint ember, mint asszony?

Drámaírónak, regényírónak szabad a fantáziája, nem kötik föltétlenül még a históriai tények sem; megrajzolhatták hát Kleopatra alakját úgy, ahogy egyéniségük, felfogásuk, koruk szemlélete jónak találta. Irásaikban nem föltétlenül szükséges, hogy a történelem Kleopatráját keressük. A történetírókat kötik a tények, ezekből kell harmónikus, logikus képet kihozniok, anélkül, hogy bármit is hozzátennének. Mégis nagy az eltérés Kleopatra megítélésében a különböző monográfiákban. Voltak, akik az égig emelték, csak kiválóságait dícsérve; akadtak, — mint *Bouché-Leclercq* — akik szemérmetlen kurtizánnak bélyegezték, mérges virágnak, aki magában hordja a Lagidák minden bűnét.

Guglielmo *Ferrero*, a nálunk is jól ismert olasz író erősen revizió alá veti mindkét végleges felfogást és igyekszik abba a korba belemélyedve tárgyilagos ítéletet alkotni. A politikumra fekteti a fősúlyt és kifejti, hogy Kleopatrának nem lehetett más választása, mint hogy Róma szolgájává legyen, vagy hogy megtartsa uralmát Róma barátsága által. De az egiptusi királynő még tovább is ment: nagy afrikai birodalommá akarta országát fejleszteni. Caesarra, később Antoniusra támaszkodott, de a maga céljai is megvoltak s nem vak szerelmének lett tehetségtelen áldozatává.

Legújabban Oskar von *Wertheimer* festett terjedelmes kötetében színes portrét erről az izgató ókori királynőről.

Már eleve is tiltakozik az ellen, hogy a *jótársaságbeli ifjú angol hölgy* szemszögéből tekintsék Kleopatrát. Egészen más, új és fölszabadult mértéket alkalmaz.

Kleopatra — az asszony

Ragyogó színekkel festi meg sokszerű, kivételes egyéniségét. Az *örök női*-t látja meg benne, a csodálatos asszonyt, a királynőt. Tudott gőgös fejе-

delemasszony lenni, kedvesen csevegő hölgy, szenvedélyes szerető. Bájával, szellemességével, fölényével, tudásával, emberek, országok és nyelvek tökéletes ismeretével igézett és hódított. Hangjának, aranyhangjának csábításával ellenállhatatlanul uralkodott. Urnőnek született és nem arra, hogy rajta uralkodjanak.

Nagy őseire emlékeztetett. Korcs utódok után, mintha benne egyesült volna egyszerre az első Ptolemaioszok hatalmas intellektusa, politikai érzéke, hatalomvágya, bátorsága.

És itt következik újra a kérdés: mi volt hát benne erősebb, a királynő-e vagy az — asszony?

A királynő álma

Kicsi kezében tartotta Caesart és Antoniust. Az övék volt csak azért, hogy politikai terveinek eszközévé legyenek. Mi volt Kleopatra gondolata? Nyugtalan kalandkeresése, pazarlásai, szerelmei között egyetlen nagy célja volt: erős, hatalmas keleti birodalom alapítása. Forró asszonyisága mögött mindig maradt az agya mélyén egy hideg terület politikai és diplomáciai számítások számára. S mindent a nagy cél érdekében, hogy Egiptust teljesen átformálja, belőle nemcsak szabad, Rómától független államot, hanem hatalmas világbirodalmat fejlesszen. Új gondolata volt ez; elődeitől nem tanulhatta, a maga nagyszerű fantáziája álmodta ezt a tervet. Ennek rendelt alá mindent. Szíve és talán érzékei is ezt szolgálták. Ezért nem siratta el Caesart, ezért akarta Octavianust is meghódítani Antonius halála után. Feláldozta érte szerelmét, testét, s az erkölcsi törvényszék elmarasztaló ítélete sujtotta.

Tragédiája az, hogy hiába akart, áldozott és szeretett. Nagy álma ellenkezett a történelem törvényével. Akkor a római impérium indult teljesedésbe, a császár nemcsak a városban, hanem a földkerekségen is egyedüli hatalommá lett. Kleopatra terve szembeszállt ezzel a hatalommal, el kellett buknia. Hogy veszedelmes volt ez a terv, hogy nagyszerű az elgondolása, legjobban Róma gyűlölete mutatja.

A rideg Octavianus diadalmenetében akarta felvonultatni ezt az utánozhatatlan életű asszonyt. Róma ujjongott, de korán tette. Kleopatra kis kígyója örökre véget vetett a nagy álomnak és álmodója életének. Nem tudta túlélni asszonyi és királynői mivoltának megalázását a sokat szeretett és nagyon gyűlölt nő, Egiptus utolsó királynője.

MISZTIKA.

Jancsi László: A misztikus intuició.

(A pécsi egyetem filozófiai intézetében készült dolgozat. Pécs, 1931. 107 oldal.) Tagadhatatlan, hogy a világháború nyomán keletkezett lelki válság folyamán erős teret hódított és hódít az u. n. misztika, annak legkülönbözőbb formáiban. Nagyon időszerű hát, ha hivatott részről pártatlan és tárgyilagos vizsgálat alá vonják ezt a jelenséget, elhatárolják az okkultizmustól, objektiv ismérveit és az életre való értékeit leszögezik. Jancsi László, a pécsi egyetem filozófiai intézetének égisze alatt vállalkozott erre a feladatra s munkája világos bevezetést nyújt a kérdésbe. Nem követi azokat, akik a misztikát egyszerűen lebecsülik vagy éppen nevetségessé teszik, sem pedig azokat, akik vak rajongással önmaguk is szinte már-már extatikusokká válnak a misztika dícséretében. Szerinte a misztika objektiv jelenség, amely nem valamely csoda, hanem olyan tehetség, amely minden arravaló ember által megszerezhető. Alapjában véve megérzés ez a jelenség, amely a világegyetem rendjének, a harmóniának megérzésére s azzal teljes összhangba kerülésre irányul, éspedig vagy aszkézissel, vagy hirtelen extázissal, vagy hosszú ideig tartó figyelem-koncentrálással érhető el. Végcélja a misztikus megismerésnek az a tétel, hogy „minden élet egy". A kereszténység egyik legmélyebb erkölcsi tantétele rejlik ebben a misztikus megismerésben, de egyúttal a kanti kategórikus imperativusznak is ez az alapja. A misztika irodalmának alapos ismeretén épült fel a munkálat.

A szerkesztésért és kiadásért
SUPKA GÉZA dr. felel.

Észak, Nyugat, Kelet, Dél irodalmi őrtornyai.

A mesebeli királynak az országában volt egy magas hegy, annak a tetején egy hatalmas torony. A toronyszoba fala üvegből volt és minden bútorzata egyetlen asztal, amelyen egy bűvös sakktábla állott. Ezen a sakktáblán a felállított figurák maguktól mozogtak. Mindig abban az irányban, amerről az országot veszedelem fenyegette, vagy ahonnét valamilyen — esetleg jó — szándék szele fujdogált. A királynak nem volt más dolga, mint hogy minden nap felballagjon a toronyba és megnézze, hogy mit jeleznek bűvös sakkfigurái. Észak, Dél, Kelet, Nyugat terveiről így értesült mindig, de még azt is megtudta, hogy a szomszédos államok népeinek melyik rétegétől kell tartania, mert a sakk-királyné az arisztokráciát, a futár az államférfiakat, a lovas a katonaságot és a bástya a szellemi élet vezéreinek szándékát árulta el.

A mesebeli király bűvös sakktáblája a valóságban: a diplomáciai kar. Az eleven sakkfigurák éppen úgy jelzik az eseményeket, indulatokat, amelyek egyik országban a másik felé tendálnak, mint a mesebeli toronyszoba csodálatos elefántcsont-faragványai. A resszort is éppenúgy megoszlik az attasék, mint a figurák között. A bástya szerepét a valóságban a sajtóattasé játssza meg, aki figyelemmel kíséri egy-egy országnak a szellemi életét, gondosan tanulmányozza az egész sajtóját. Minden olyan cikket, vagy hírt, amely az ő államára vonatkozik, lefordít és beküld a külügyminisztériumának. Ezenfelül állandó kontaktusban van a szellemi élet tényezőivel: írókkal, ujságírókkal, művészekkel, akiktől információkat szerez és akiknek információkat ad.

Magyarország négy közvetlenül szomszédos államának, — Észak, Dél, Kelet, Nyugat — irodalmi őrtornyainak toronyőreivel beszélgettünk és bemutatjuk a Literatura olvasóinak, hogy milyen az a négy ember, akik éles reflektor fényében figyelik szellemi életünket.

*

* *

Anton Sztraka, a csehszlovák sajtófőnök, regényes multú ember. Felszentelt pap volt és egyházának nagy reménysége, akinek sokoldalú tehetségétől sokat vártak. A hitszónoklat reformátorának tartották, vasárnapi szentbeszédeit meghallgatni messzi környékről is elzarándokoltak a hívek. Püspöke orientalistát akart nevelni belőle, mert bámulatos nyelvtehetsége erre predesztinálta volna. Közben mint muzsikus is kiváló volt, ő reformálta Kassán a gregoriánus egyházi zenét modernné.

Humanista tudósnak indult Anton Sztraka, de az események kilendítették életét az eredeti vonalából. Ő maga így mondja ennek a vágány-változtatásnak a történetét:

— Már gyermekkoromban szívtam magamba az ujságírói tudatalattiságot. Több, itt fel nem sorolható körülmény vitt a papi pályára, azonban biztos sejtelemmel élt bennem a tudat, a vágy és akarat, hogy valamikor szlovák nemzetiségi politikus és újságíró leszek, mint az édesatyám, akinek neve a szlovák politikusok körében közismert. A forradalom az elemiiskolás tanítványok köréből ragadott ki. 1919 februáriusában felkértek az új kassai szlovák napilap szerkesztésére, addig újságírói tevékenységgel nem foglalkoztam.

— A kérésnek eleget tettem s így lettem tényleges újságíróvá. Első vezércikkem „Ulchy" — „Feladatok" címen jelent meg s a csehszlovák-magyar

megértés eszméjét szolgálta — 1919 elején. Annak idején az ellenzéki Kassai Ujság közölte is, elismeréssel nyugtázta.

— A Slovensky Vychodnál dolgoztam 1920 májusáig, amikor alternativa elé állítottak. Két szlovák politikai párt hívott a szolgálatába, evvel szemben azonban egy jóbarátom azt ajánlotta, hogy újságírói továbbképzés céljából helyeztessem át magamat Prágába. Ezt az útat választottam s így kerültem Prágába, ahol eleinte a honvédelmi minisztérium, majd a miniszterelnökségi sajtóosztály szolgálatában állottam újságírói minőségben. Közben nagy cseh napilapok szerkesztőségeiben hospitáltam (Cas, Tribuna, Národni Osvobozen). Prágában sokat olvastam, tanultam és megfigyeltem s mindez óriási hatással volt reám. Látóköröm szélesedett, előítéleteim sorra foszlottak széjjel s az iskola és nevelés nagy tévedésein hamar keresztülláttam. Utam mindig egyenes volt, a megismert tévedéseket mindig iparkodtam kijavítani enmagamban. De ez csak részben tartozik ide.

— 1922-ben ki lettem küldve a podkarpatszka-ruszi kormányzósághoz mint sajtóreferens és ott voltam 1923 végéig, a nagy rezsimváltozásig. Ehrenfelddel együtt távoztam én is. Érdekes volt, hogy egy magyar újságíró kollegám távozásom előtt azt mondotta nekem: „Meglátja, Ehrenfeld budapesti követ lesz és Ön lesz a sajtófőnöke...“ Akkor mosolyogtam rajta s visszautaztam Prágába, ismét a miniszterelnökség sajtóosztályába.

— 1925 tavaszán kerültem a másik nagy alternativa elé. Ismét egy szlovák politikai párt kinált előnyös poziciót s habozásaim és tépelődéseim közepette a prágai parlamentben megszólított dr. Kállay, akkori szlovenszkói miniszter s kérdezte, nem volnék-e hajlandó átvenni a budapesti követség sajtóreferensének, Bures H. megboldogult elődöm halálával megüresedett tisztjét. Az ajánlatot elfogadtam, így kerültem a külügyminisztériumba s 1925 augusztus elseje óta Budapesten vagyok.

— Nagy előszeretettel foglalkozom kulturális kérdésekkel, irodalommal, zenével, szinházzal, művészettel. Igyekszem hű maradni azokhoz a vezérelvekhez, amelyeket mint újságíró, első vezércikkemben megjelöltem. Most egy cseh író regényét fordítom magyarra. Jan Weiss: „Ezeremeletes ház“ című regényét, amely minden izében modern, fantasztikus, wellsi tempójú munka. Tavaly elnyerte a cseh Akadémia díját és 1929-ben felvették az *Institut International de Coopération Intelectuelle* által különösen elismert művek közé. Értesülésem szerint Milo Urban, szlovák író „Élő ostor“ című nagysikerű regényét is most fordítják magyarra.

— A magyar irodalom igen sok műve van már cseh és szlovák nyelvre lefordítva a mult század eleje óta. Erről részletes tájékozódást olvastam a Literaturában, ha jól emlékszem dr. Podhradszky úr tollából. Igy van ez rendjén. Hogy a nemzetek egymást megérthessék, előbb meg kell egymást ismerniök s itt a kultura a legfőbb specializáló, de egyszersmind összekötő terület. A nemzetek irodalmában, zenéjében s művészetében tükröződik vissza a népek lelke, szive s a szivek és lelkek összedobbanásához gyakran elegendő egy tekintet, egy kézszorítás.

— Mindig nagyon boldog vagyok, ha kölcsönös kulturális akciók szerény munkatársa lehetek s bizton remélem, hogy a jövő mindinkább meg fogja ezeket a törekvéseket könnyíteni.

*
* *

A jugoszláv sajtóattasé, Bozsidár Albert, külsőleg teljesen olyan, amilyennek a regényírók rajzolják a diplomatát, vagy ahogyan a film megeleveníti. Magas, elegáns alakú, előkelő megjelenésű úr. Jellemző, hogyha

bemegy egy étterembe, a jószemű pesti pincér azonnal méltóságos úrnak szólítja. A külső egyezik nála a belső tartalommal. Széles látókörű, nagy tudású, pompás értékelő elme. Biztos szemmel látja meg az egymástól távol álló események összefüggéseit és kitünő emberismerő. Az Isten is diplomatának teremtette, noha ő maga legszívesebben pszichológiával foglalkoznék, a saját passziójára. A grafológia terén Scherman tanítványa.

Halk, csöndes hangon beszél az emlékeiről, amikor a múltja felől kérdezősködöm:

— Hogy is volt csak? — mélázik el, — igen, — valaki beteg lett és én vállaltam a helyettesítését. Az illető egy ma már nem létező európai nagyhatalom külügyminisztériumában, a sajtóosztály tagja volt. Azzal a feltétellel vállaltam a helyettesítést, hogy nem kell betartanom a hivatalos órákat, ott és akkor dolgozom, ahol és amikor akarok. A főhatalmasság, aki a sajtóosztályt vezette, elfogadta ezt a renitenskedést, mert úgy gondolta, hogy csak rövid ideig tartó helyettesítésről lesz szó. De később az átmeneti állapot állandósult. Véglegesítettek állásomban. Hanem a hivatalos órákat sohasem tartottam be ezután sem, sokkal, sokkal tovább ültem a munkám mellett, mint ahogy az elő volt írva. Késő éjszakáig dolgoztam minden nap a dolgozó szobámban, ebben a kicsi barátságos helyiségben, a finom vonalú, intarziás, selyemmel kárpitozott antik bútorok között. Ezek a holmik egy azóta ugyancsak megszűnt európai dinasztia udvartartásából kerültek ki, ahonnét félszázadonként kiselejtezték a felesleges bútorokat és a hivatalom rendelkezésére bocsátották.

— Sok, idegőrlő munkát jelentett itt az elfoglaltságom, de rendkívül érdekes volt. Gyujtópontjában voltam az egész birodalom eseményeinek. Akinek volt érzéke hozzá, az érezhette, hogy ez a birodalom az utolsó óráit éli, dacára annak, hogy bizantinikus udvaroncok és szalon-arszlánok mellett nagyszerű koponyák is voltak a vezetők között. Ám senki sem volt már képes a romlást megakadályozni, — az agónia szimptomái: a balkánháború a világháború, feltartóztathatatlanul vitték a halál felé... Az az időszak, amit itt töltöttem, döntő befolyással volt mentalitásom, életem és jövőm kialakulására, mint ahogy mindenkiére, aki akkor, ott, részese volt annak az emberfeletti munkának, amivel hátráltatni akartuk a vég bekövetkezését...

Sóhajtva hallgat el, szótlanul szívja a cigarettáját, aztán újra beszélni kezd:

— Később jött az újjáépítés munkája. Mindenki segíteni akar, mindenki hazasiet, arra a földre, ahonnét gyökerei kiindultak. Új élet, új munka következik. A háború után nincs szegényebb, feldúltabb ország, mint a kis Szerbia, amelyet az évekig tartó megszállás tönkretett. Egy kis bátor nemzet, amelynek hősiessége közismert, hozzálát az újjáépítés munkájához. Mindenki megteszi a magáét, mindenki a helyén van. Irtózatos munka vár mindenkire, minden téren.

— Első állomáshelyem egy semleges ország követsége volt. A legkülönbözőbb nemzetek legérdekesebb emberei verődtek össze ebben a kis országban, amely ilyenformán a háború utáni világnak egészen különleges ízű centrumává vált. Kiváló egyéniségek mellett politikai kalandorok, kétes existenciák, gyönyörű asszonyok tették színessé a nemzetközi életet, amely itt hullámzott és az éles szemű megfigyelőnek felejthetetlenül érdekes, izgalmas élményt jelentett.

— A követem eleinte nagyon bizalmatlan volt velem szemben, mert más világból kerültem oda. A modora sem olyan volt, mint a régi világ diplomatáié, úgy hogy nem nagyon jól éreztem magam vele. De a munkámmal meg volt elégedve és végül egy napon bejött a szobámba, kezet fogott velem és azt mondta: „Rég óta figyelem Önt és most már igaz barátjának tekinthet!" Az is maradt mind a mai napig.

— Kedves eset történt itt egyszer a követségen. Estély volt és egy hölgy énekelt a társaságnak. Az egyik fiatal követségi titkár áhitatos arccal, haptákállásban hallgatta az előadást. Mire követem odasúgta a szomszédjának: — „Nézze csak azt a fiatalembert, — nem úgy áll ott, mint egy megelevenedett hivatalos kommüniké!"

— A következő állomáshelyem München volt. Németország ekkor élte legnehezebb idejét: a Ruhr-vidék megszállása és az infláció időszaka volt ez. Nyomorúság, kétségbeesés, egy nemzet hisztériás vonaglása tették keservessé a munkánkat.

— Két év múlva visszahívtak Belgrádba, ahol megbíztak azzal, hogy szervezzem át a sajtóosztályt a külügyminisztériumban. Ezzel három hónap alatt végeztem és ekkor a berlini követségre helyeztek. Itt új élet kezdődik. A követ páratlan ember, akinek szikrázó szellemessége, határtalan szívjósága és egyéni charme-ja kivétel nélkül mindenkit lenyügöz. Azt mondhatom erre a kivételes intellektusra, hogy ő a szerb — Shaw. Lelkes barátja mindkét nembeli fiatalságnak, ragyogó szociológus, virtuóz publicista, aki állandóan szenved a „difficile est satyram non scribere" súlya alatt. Mint államférfi és diplomata a legkiválóbbak egyike, akinek éles tekintete mindenen keresztül hatol. Uralkodójának leghívebb és legintimebb barátja. (Csak egyetlen hozzá hasonló kaliberű egyéniséget ismerek: hazámbeli főnökömet, akiről egész könyvet teleírhatnék.)

— Eszembe jut egy autókirándulás, amelyet berlini követemmel csináltam végig. Mikor beültünk a limousinbe, ő a baloldali helyet foglalta el. Kértem, hogy üljön át a másik oldalra, mert lehetetlen, hogy én üljek jobboldalt, amikor a főnökömmel vagyok. Erre ő elnevette magát és azt mondta: — „Maradjon csak a helyén; én a montenegrói királlyal tartok, aki sohasem ült a jobboldalra, mert azt vélte, hogy mindig arra lőnek rá, aki jobbról ül".

A beszélgetés további során megkérdezem, hogy mivel foglalkozik szabad óráiban.

— A privát passzióim érdeklik, — mondja mosolyogva, — nos, ilyen csak egyvan, amely az életemnek és a hivatásomnak egyformán sokat használt és ártott, sok örömet és éppenannyi bánatot okozott: az emberek írását tanulmányozom. Ha jól meggondolom, helyesebb lett volna ezzel nem foglalkoznom. Jobb nem belelátni az emberekbe... Ezen kívül? Szenvedélyesen szeretnék megint vadászni és lovagolni. De a sok munkától nem jutok hozzá. Csak éjfél tájban jutok még ahhoz is, hogy a napi aktualitásokon túlmenő dolgokat olvassak. Sajnos még ekkor sem igen olvashatom azt az irodalmat, amit szeretnék, mert közel tíz esztendeje folytonosan a retrospektiv politikai irodalmat kell tanulmányoznom. Különben meg vagyok róla győződve, hogy csak a múlt hibáinak felismerése alapján tanulhatjuk meg, hogy mi a teendőnk a jelen és a jövő boldogulásának kiépítése érdekében.

*
* *

Mindenkinek mosolygóssá válik az arca, ha Balta Mózesről, a román sajtófőnökről van szó. „Mózsi"-nak nevezik barátai a mindig vidám, jóhumorú fiatalembert, aki kerek szemüvegével a nevető Harold Lloydra emlékeztet. Van valami örök diákos fürge, eleven lényében, az a fajta huncut diák, akit ha be is írnak olykor az osztálykönyvbe valami stikli miatt, a tantárgyat úgy tudja, hogy a bizonyítványa mégis tiszta kitünő.

Az interju alkalmára komoly hivatalos képét ölti fel és úgy mondja:

— Szegény egyetemi hallgató koromban, mikor a Budapesten működő

PETRU MAIOR román irodalmi kör titkára voltam, foglalkoztam a románokat érdeklő kulturális és társadalmi problémákkal és az akkori román nemzeti párt hetilapjában a FOAIA POPORULUI ROMAN-ban írtam cikkeket 10 koronáért darabját. Ebben a körben hozzájutottunk a bucaresti irodalmi termékekhez és éberen ápoltuk a kulturális és irodalmi együvétartozást a románsággal. A forradalom kitörése Pesten ért és itt megszerveztük a budapesti román Nemzeti Tanácsot, amely összekötő kapocs volt a bécsi és az aradi Nagy Nemzeti Tanács között. Ennek alelnöke lettem és rám hárult az a feladat, hogy a magyar sajtót felvilágosítsam a bekövetkezendő fontos eseményekről: a gyulafehérvári gyűlésről és annak jelentőségéről, az impériumról és más fogalmakról, amelyek eladdig ismeretlenek voltak.

— A Sibiuban (Nagyszeben) megalakult Consiliul Dirigent sajtóosztályához hívtak, innen Pestre küldtek. Itt ért a bolsevizmus és a román katonai megszállás, amely idő alatt a cenzurához osztottak be. 1919 és 1920-ban Bucarestben mint újságíró éltem át az új államalakulat forrásának kezdő fázisait és midőn megalakult a budapesti román kir. követség személyzete, a sajtóügyek referálására engem neveztek ki. Tíz éve látom el ezt a szolgálatot, mely a legkényesebb igényeket kell, hogy kielégítse: informálni a követet, jelentéseket küldeni a sajtóirodának, megfigyelni a honi (román) sajtót és állandó kontaktust tartani a magyar sajtóval. Kezdetben, amikor még nagyra lángolt az irredentizmus, a magyar sajtó nacionalista része dörgedelmes kirohanásokat intézett minden ellen, ami román. Én ezekről nagyon röviden számoltam be, Ellenben a komoly kritikát és objektiv megfigyeléseket nagy örömmel üdvözöltem és magam is szívesen szolgáltattam anyagot. Érdekes volt eleinte a közönségnek, még az újságíróknak, sőt a hivatalos személyiségeknek is a felfogása a velem való érintkezésről: azt hitték, hogy a nemzeti érzésük ellen vétenek, ha együtt vannak vagy tárgyalnak velem. Ezen okból eleinte mosolyogva hárítottam el jóismerőseim szorosabb társadalmi érintkezését.

— Ne gondolja, hogy ezt az állást bürokrata szolgálat teljesítésére kreálták! A háború után a kereskedelmi és sajtóattasék a legfontosabb technikai feladatokat végzik a diplomáciai testületben, a kormányok helyes informáltsága és sokszor magatartásának elhatározása nem egyszer az ő tevékenységüknek az eredménye. Nem az a fontos, hogy beszámoljon a sajtóattasé valamely eseményről, tanulmányról vagy cikkről, hanem hogy helyes értelmezést adjon ezeknek, belső rugóikat ismerje és ismertesse.

— Nagyon sok magyar írót ismerek személyesen, olvasom munkájukat, persze keresem a megváltozott idők problémáinak feldolgozását és az ő felfogásukat tartom oly fontosnak, mint sok politikai megnyilatkozást. Eddig még nem markolták meg mélyen szántóan az égető problémákat, inkább tudományos alapon tisztázták a magyarságnak revindikációit.

— A szerb és a csehszlovák kollégákkal nemcsak kartársi, hanem szoros baráti viszonyban vagyunk. Oly sok közösen érdeklő ügy van, hogy azoknak megbeszélése rendszeres kontaktust tételez fel. Mi sokkal fesztelenebbül és őszintébben tálalhatjuk fel megfigyeléseinket, mint a hivatásos diplomaták. Irigyeljük az illető kollégát, aki bizonyos periódusban „pihen", mert országa ellen ellanyhult a támadási front vagy valamilyen formájú közeledés mutatkozik a látóhatáron. Ennek mindegyikünk szívből örül, mert egy lépéssel előbbre jutunk a normális viszonyok felé. Összejöveteleink alkalmával én inkább a humoros oldalait nézem a dolgoknak, ami sokszor zavarba hozza komoly kollégáimat, akik mindketten házasok, irigylésreméltó családapák és az én bohém megnyilatkozásaim nem egyszer felborítják a „komoly tanácskozást". Nem is igen bírom őket elcsalni a New-York-kávéház éjszakai lézengői közé, ami az én részemről majdnem elmaradhatatlan.

— Kedvteléseim? — A sok napianyag elolvasása és feldolgozása után szeretek „magamnak“ is olvasni és rendszeresen szoktam sakkozni. Egyéb passzióimat nem árulom el, de különben is majdnem nyilt titok! Azt sem mondom meg, mely romániai hetilapnak küldök rendszeresen „Budapesti Krónikákat“, amelyekben kerülve az irodalmi berkeket, a magyarországi és a vele kapcsolatos eseményekről számolok be. Különben ez minden román sajtóattasénak hivatásos kötelessége. Én álnév alatt írok.

— Komoly vitám volt Blumenkrantz osztrák sajtóattasé kollégával, hogy ki Budapesten a sajtóattasé-doyen. Valóban ő egy pár hónappal hamarabb működött ilyen minőségben, de Ausztriának akkor nem volt itt akkreditált követe, így én vagyok a sajtóattasé-doyen, már betöltöttem a tíz évet és nem is jubiláltam...

* * *

Blumenkrantz Hermann látja el a sajtóattasé tisztségét az osztrák követségen. Kedélyes, kedves, igazi „weanerisch“ temperamentum, aki közkedveltségnek örvend Pesten. Mikszáth regényeiből tanult meg magyarul, minden grammatika nélkül. Jóízű zamatosságában van is valami rokon vonás a nagy palóccal. Mindenképpen tiltakozik az interju ellen, mert „nem szeret szerepelni“, — amint mondja. Utóbb mégis csak meggyón egyet-mást önmagáról.

— 1904 óta vagyok Budapesten, — meséli, — amikor mint a „K. K. Telegraphen-Correspondenz-Bureau“ tudósítóját ideküldtek három napra, hogy a magyar parlament kilences bizottságának a katonai kérdésekről való tárgyalásairól tudósítsam a lapot. A három napból aztán évek lettek, mert Körber osztrák miniszterelnök kívánságára állandósítottak, mint budapesti tudósítót. Az összeomlás után, amikor felállították az osztrák követséget, ide osztottak be sajtóattasénak, de emellett megtartottam tudósítói állásomat is. Szóval én is álláshalmozó vagyok — csak sajnos fizetést nem halmozok.

— Mit csináltam még ezen kívül? Megalapítottam huszonnégy évvel ezelőtt a budapesti külföldi sajtószindikátust. Akkor kilencen voltunk tagjai a szindikátusnak, köztük Gratz Gusztáv, a későbbi miniszter, aki akkor még kis újságíró volt, a „Die Zeit“ tudósítója. Ma 145 tag van, úgyszólván a világ minden nemzetségéből, — még kinai is akad köztünk.

— Mostani feladatom nagyon könnyű, mert a szétválás óta a két állam közötti viszony sokkal szivélyesebb, mint valaha volt, a magyar sajtó nagy jóindulattal van Ausztria iránt és így nekem, aki összekötő tiszt szerepét játszom, kitünő dolgom van. Ehhez még hozzájárul az a körülmény, hogy a követem a legnagyobb megértést tanusítja a sajtó munkája iránt.

— Privát passzióm egy van: a bélyeggyűjtés. Háborús bélyegeket gyűjtök és útálom a politikát, amellyel sajnos harminc éve kell foglalkoznom...

Arra a kérdésemre, hogy mi volt az életének, — amely a nagy politika árnyékában zajlott le — a legizgalmasabb eseménye, mosolygó derüvel feleli, kedvesen hangzó tört magyarsággal:

— Én sohse nem izgulom semmin.

* * *

Azt mondják, hogy a világháború óta megszűnt a diplomácia titkos jellege. Hogy ez mennyire nem így van, arra bizonyság ez a négy óvatos interju is, mert gondolják csak el kérem, hogy milyen nagyon érdekes lett volna ez a cikk, ha a négy diplomata azt mesélte volna el az életéből, — amit elhallgatott....

r. m.

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK

Magyar kiadók? Az országgyűlés május 13-iki ülésén Pakots József joggal panaszolta fel, mennyire cserbenhagyják a magyar könyvkiadók a magyar irodalmat. Egy-két esetet fel is sorolt annak illusztrálására, hogy mennyire kizárólag a külföldi könyvek magyar fordításainak portálására rendezkedett be az úgynevezett magyar könyvkiadók egyik része. Adatai kiegészítéséül mi is felsorolunk itt néhány különösen szembeütő esetet. A Dante könyvkiadó most indít meg egy utazási sorozatot, csupa idegen írók fordításaiból. S ezt olyan országban, amelynek Benyovszkyja, Vámbéryje, Xánthusa, Magyar Lászlója, Torday Emilje volt, s ahol még ma is hemzsegnek az olyan világjárt emberek, mint Nopcsa báró, Stein Aurél, Kittenberger, Roheim Géza, Mészáros doktor (az abesszíniai volt udvari orvos) és az írni tudó hadifoglyok százai, akik hallatlan kalandok közepette járták végig a legsötétebb Ázsiát. — Ez az egyik eset. De mit szóljunk a másikhoz, az annyi pörösködés középpontjában álló Gutenberg-hez, amely idegen vállalat nem átallja ökölcsapás módjára a főváros szívében, a legforgalmasabb ponton, összes kirakataiba hatalmas portrékon kiállítani Victor Hugótól Tolsztojig az összes jónevű és honoráriummentes külföldi írókat, s ugyanakkor egyetlen kirakatja sem jut egyetlen magyar író számára sem. Mit gondoljon az idegen, aki hozzánk vetődik, e kirakatok láttára: hogy Magyarországnak nincs egyetlen reprezentatív írója sem? — És a harmadik eset egy nagy napilapunkról szól, amelynek főlapja dícsérendő módon képviseli a magyarság ügyét, de sárga könyveiben majdnem kizárólag külföldi ponyvát terjeszt. Ha szegény kiadó dolgozik így a momentán üzleti sikere érdekében, még csak hagyján. De mit szóljunk éppen a fent elsorolt három esethez, ahol csupa tőkeerős vállalatok viselkednek ilyen hazafiatlan módon?!

*

Egy zokszavunk lenne az idei könyvnap rendezéséhez. A Literaturával tudvalevőleg a könyvnapon akartunk kijönni s ezért április utolsó napján szerettük volna hitelesen megtudni, hogy hát voltaképpen május hányadikán is lesz a könyvnap. Akár hiszik, akár nem: háromnegyedórai keserves telefonálgatásba került, amíg végre megtudtuk, hogy május 4—5. napjain lesz a könyvnap. Vagyis egy könyvfolyóirat szerkesztője négy nappal a könyvnap előtt csak ilyen körmönfont úton tudhatja meg, hogy mikor lesz a magyar könyv idei ünnepe, — amikor már hetek óta hirlapok, rádió, film, plakátok, könyvkirakatok, szórócédulák százezreivel kellett volna a közönség figyelmét az eseményre előre felhívni. Ne féljenek az illetékesek attól, hogy a közönség figyelme kifárad: a bőséges reklámért mindig maga a közönség a leghálásabb. — No és aztán a könyvnap maga: fáradt, szürke, közönybe fuló, érdektelen, hangulat nélküli. Nem használ itt az egyes könyvkereskedők és kiadóvállalatok legjobb törekvése sem, ha nincs az egészben egy művészi, tehát hangulatra appelláló szándék. A kultuszminiszter nyilvánvalóan mellette áll a könyvnap gondolatának: miért nem kérnek hát tőle cserkészeket erre a napra, akik szabadég alatti iskoladrámákkal, cserkészzenekarral adjanak

színt és hangulatot. A kiadók között van néhány olyan, aki a lapvállalatai révén hálálhatja meg, ha színészek és színésznők állanak ezen a napon a könyv szolgálatába. Egy kis zöld lomb, ha csak papírból is, egy pár zászló, könyvnapi nyilvános kirakatverseny a könyvkereskedők között, zene, zenebona, jókedv semmit sem árthat a könyv tekintélyének. A könyvtárakat, múzeumokat miért nem vonják be a könyvnapba? A Fővárosi Könyvtár ünnepélyes megnyitását nem lehetett volna az idei könyvnappal egybekapcsolni? A múzeumok előcsarnokai, színházak foyerjai mind alkalmasak kisebb-nagyobb ünnepségek rendezésére, csak egy kis fantázia kellene hozzá. A Magyar Könyvkereskedők és Könyvkiadók Egyesületének elnöke — jól tudjuk — mindent megtesz a maga részéről a könyvnap sikere érdekében és vezetése alatt a nagykiadók is áldozatokra készen állanak könyveik mellé. De a legjobb akarat is csődöt mond, ha viszont a könyvkereskedői szakosztály vezetőjéből hiányzik minden iniciatíva, ötletesség és összefogó erő?! A könyvnapot, ha úgy érzik szükségét, mert talán két nap alatt nem fizetődik meg a befektetés, ám bővítsék ki egy harmadik—negyedik nappal. De ennek a három—négy napnak minden órájára jusson különböző centrumokban valamilyen kulturális esemény, cécó, amikről eleve értesítsék a nagyközönséget, beleértvén az ifjúságot is. És még egyszer és még százszor: több színt, több hangulatot, több fantáziát az eljövő könyvnapokra!

✱

Szakkörökben az a hír járja, hogy a kultuszkormány az Országos Iparművészeti Múzeumot beszüntetni, ill. a Nemzeti Múzeum Történeti Osztályával egybeolvasztani szándékozik. Az ú. n. Gyüjteményegyetem megalkotása óta sok mindenfélét láttunk már múzeumpolitikai racionalizálás terén; de ezt a kissé túlmerész tervet még sem tartanók hihetőnek. A Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának megvan a maga nemzettörténeti hivatása, az Iparművészeti Múzeum pedig a nemzetközi ipari művészetek példatára. Ezt a kétféle fogalmat összeboronálni nem lehet és nem szabad. Japán lakkok nem vonhatók egy kaptafára — mondjuk — a magyar történeti ötvösművekkel, és francia bútorok nem valók egy fedél alá magyar szárnyasoltárokkal. A kétféle intézetnek elvileg különbözik a hivatása, a gyüjtési köre és a felállítási technikája. Csakis a nemzeti szempontok iránt való közömbösség diktálhat ilyen kusza tervet!

✱

Emil Ludwig az „American Hebrew" c. folyóirathoz levelet intézett, amelyben többek között a következőket írja: „ . . . Gyermekkoromban megkereszteltek, mert atyám úgy gondolta, hogy ezzel érdekeimet előmozdítja; ekkor elvesztettem családunk régi nevét. Ki kell azonban jelentenem, hogy én ezzel a lépéssel sohasem azonosítottam magamat, bár sohasem törődtem azzal, hogy milyen vallásúnak tartanak . . . Amikor azonban Rathenaut meggyilkolták, elhatároztam, hogy visszatérek a zsidó valláshoz és ismét felveszem a Kohn nevet. Mostantól fogva tehát nem Emil Ludwignak hívnak többé, hanem Kohn-nak, mint születésem idején."

✱

A könyv és a rádió kölcsönhatását érdekesen világítja meg az angol rádiótársaság hivatalos lapjának legutóbbi körkérdése. A könyvkiadóvállalatok és könyvkereskedések válaszaiból kiderül, hogy a rádió erősen fokozza a könyvek kelendőségét és különösen azokat a munkákat keresik, amelyekről a rádióban már szó esett. A nyilvános könyvtárak vezetői pedig megállapítják, hogy az angol könyvtárakban 1930-ban 250.000-rel több könyvet kölcsönöztek ki, mint az előző évben és úgy vélekednek, hogy a rádió nemcsak nem versenytársa a nyomtatott betűnek, hanem annak leghatásosabb propagálója.

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

A két Pekár: Zsül és Gyula.

„Isten ítélete ez;
Ki milyet tett, olyannal fizessen . . .“
(Pekár Gyula. Don Juan, 162. o.)

A mult hetekben lezajlott *Pekár—Móricz-ügy* alapjában véve politikai affér volt s így nem tartozik a *Literatura* fóruma elé. Ami benne mégis irodalmi motivum, az Pekár Gyula nagy ünnepi beszéde volt, amely az egész *quod-libet* kiindulásául szolgált s amelyben néhány örökérvényű igazságot rögzített le a Petőfi-Társaság elnöke. Ez az 1931 március 15-iki beszéd olyan sarokkő, amelyre mindig vissza kell majd térni, valahányszor Pekár méltatása kerül szóba, mert a konkrét eseten túl is mélyen belevilágít az elv és a gyakorlat, az írói célkitűzés és az írói praxis nehéz kérdésébe. Lehetetlen ugyanis feltételeznünk, hogy olyan magas vártáról, mint a Petőfi-Társaság elnöki széke, más tételeket hirdethessen jellemes író a kortársak és írótársak számára, mint amiket önmagára nézve is érvényesnek ismert el egy hosszú emberélet folyamán.

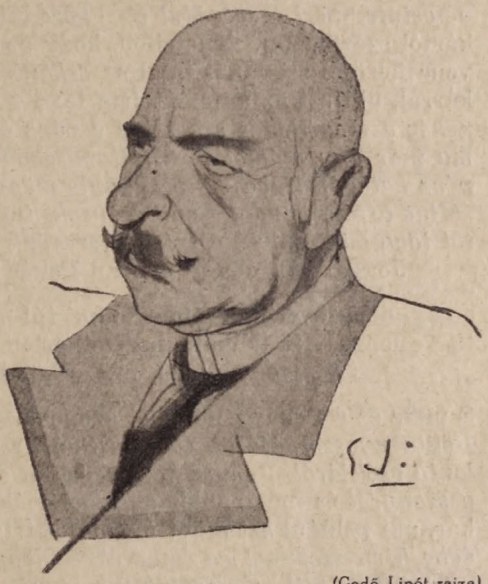

(Gedő Lipót rajza)
Pekár Gyula

*

Ha Pekár jogos felháborodással bélyegzi meg azokat a magyar írókat, akik

„a nyugati dekadenciák hazug fölényének csalétkével kicsinylik le a romlatlan magyar erőt“,

akkor ez a Pekár bizonyára nem lehet azonos azzal a Pekárral, aki a romlatlan magyar erőt Dodo főhadnagy tipusában rajzolta meg, akinek *„finom, vékony, elegáns lábain a vörös nadrág alatt úgy kidagadtak az inak, akár egy telivér angol lónál“*, akinek *„vörösnadrágos térde véletlenül odasimult az asszonyhoz“*, s aki előtt *„letérdelt a nő, átölelte lábait s huszárcsizmája rózsáját csókolá“*. (Mi a fenét akarhat Pekár örökké azzal a huszárlábbal?!)

Ha Pekár megbélyegzi azt az írót, aki

„a perverzitások rothadt érzékiségével tüntet a maradi magyar szemérem ellen“,

akkor ez a Pekár nem lehet azonos azzal a Pekárral, akinek főhőse eldicsekszik, hogy *„monokliján át szemeivel keblére merészkedett“* egy megyebeli földbirtokos felségének, s akinek Dodója *„oly merően nézett* (egy másik) *asszony ruhájának kivágására, hogy az önkéntelenül odakapott és elpirult“*.

Ha Pekár megbélyegzi azt az írót, aki

„az erkölcsi közöny piedesztáljáról röhög a családi élet, a becsület, a jellem „buta“ előítéletein“,

akkor nyilván ez a Pekár nem lehet azonos azzal a Pekárral, akinek Pali barátja szobalánynak öltözik fel s ez a Pali *„oly diszkréten sütötte le a szemeit, hogy akaratlanul meg-megcsipkedtem“*; ez nem lehet az a Pekár, akinek Dodo főhadnagyát *„a legszebb asszonyok úgy babusgatták, hogy szinte ölükbe vették“*; ez nem lehet az a Pekár, aki *„pengő sarkantyús, vitézkötéses aranylepkét“* tesz le önagysága ölébe, — *„de veszedelmes bogár, — vigyázzon, hogy meg ne csipje, mert megfájdul a — keze tőle“* (ahol ez az utóbbi gondolatjel is Pekártól származik). Lehetetlen, hogy az a Pekár, aki *nagyságos* (ez Pekár kedvenc jelzője) szavakat talál az *erkölcs* védelmére, azonos lehessen azzal a Pekárral, aki ezt az axiomát írta le: *„A demokrácia felszabadította a milliókat, nehéz a megélhetés s a világ a pénz után megy, — a legtöbb modern ember ma már úgy számol el a feltápászkodó szerelemmel, hogy merészen azt is a pénz kategóriájába vonja, vagyis megveszi pénzért“*, s aki ezt a tételt írta le: *„Mint afféle gondolat-epikureusok,* (akik) *úgy imádják az Istent, hogy mentől több bámulni való szépet keresünk ezen a földön.“*

Joggal veti oda gúnyosan Pekár a kérdést, hogy

„nem jövedelmezőbb-e holmi túl magyar ízű Bánkbánok helyett oly nemzeti íz nélküli, nemzetközien pikáns darabocskákat írni, amelyek minden nép erkölcstelenségének hízelegnek?“

S ugye ez a Pekár nem lehet azonos azzal a Pekárral, aki a *jukker-leányokról, Delila nyoszolyájáról, George Sand szerelmeiről, manöver-szerelmekről, Atalanta csókjáról, Vénusz könnyeiről, a szép Pongrátzné krinolinjáról, a párizsi asszonyról* és más bánkbáni problémákról írt? Ez a Pekár nem lehet az a Pekár, aki például ezt a két mondatot írta le: *„Ma már nem néznek többé fel az égbe hívő szemmel az emberek, — legfeljebb csak a metereológusok“*, és ezt: *„Az ember, mikor már hitetlenné válik, odább megy egy állomással; mikor már nem hisz többé Istenben, magában abban az emberi elmében kezd hinni, amely a régi isteneket szülte...“*

Igaza van Pekárnak, amikor korholja azokat, akik

„pökhendi vakmerőséggel támadják a nemzeti tradiciókat védő országos hírű magyar tekintélyeinket“.

S így bizonyára nem lehet azonos azzal a Pekárral, ki így támadta hátba a magyar történelmi osztályokat: *„Az arisztokrácia ősidőktől kezdve mindenütt többé-kevésbé kozmopolita volt és a magyar főnemességnek (tiszteletreméltó kevés kivétellel) azt hiszem sose is volt az az ambiciója, hogy túlságosan magyar legyen. A középosztály (ha egyáltalában van!) erősen kevert vérű...“*

Igaza van Pekárnak, ha megbélyegzi

„a világpolgárságot, a kozmopolita polgárokat, az internacionális hazafiakat, a nemzetközi hazafiság műnyelveit, a nyugati áfium emelyítő mákonyát“,

stb. És ugye ez a Pekár nem lehet azonos azzal a Pekárral, aki ezeket a dogmákat rögzítette papírra: *„A tiszta fajok elmélete merő khimaera, — nincsen*

tiszta faj a világon, sőt elmondhatjuk, hogy mentől komplexebb egy nemzet, annál több jogosultsága van a kitartó hosszas életerőre. Ha áll az az újabb elmélet, hogy a fajkeveredés a legjobb alapzata egy nép nagyságának, akkor könyebben megmagyarázhatjuk magunknak a spanyolok óriási erélyét és hatalmát s ezekből folyó kivételes szerelmi képességüket."

Igaza van Pekárnak, ha Petőfit kijavítva, így kiált fel:

„Magyarok voltunk, magyarok vagyunk, esküszünk, mindhalálig magyarok leszünk!"

És ez a Petőfi-javító Pekár ugye nem lehet azonos azzal a Pekárral, aki ezt a meggyőződését hirdeti: *„Én a Taine race-, moment-, milieu-féle hármas elméletét majdnem hajlandó volnék egy főtényezőre egyszerűsíteni: az éghajlatra. Azt hiszem, az Ember voltakép e g y ősegység a földön s ami különbség van a föld lakosai közt, azt nem is annyira az úgynevezett „faj", mint inkább az éghajlat idézte elő. Meg vagyok győződve róla, hogy ha a mai Európa népeit (óriási kísérletkép) összevissza felcserélnők: a hollandiakkal és olaszokkal, az angolokkal és franciákkal, az oroszokkal és németekkel, stb. helyet cseréltetnénk, — bizonyos X-száz esztendő múlva Európa nagyjában azért épp úgy nézne ki, mint ma..."*

És Pekár, Móricz Zsigmond esetével kapcsolatban, a szláv veszedelmet is idézgeti. Vajjon ez a Pekár azonos-e azzal a Pekárral, aki valóságos váteszmódjára már 32 évvel ezelőtt bejelentette a szláv szupremáciát, a következőket írván le: *„Ma kimerültek már a hajdan világhódító latin fajok s a germánok a világ urai, épp úgy, mint ezeknek a kidülése után a nagy indogermán civilizáció harmadik alapfajának, a máris fenyegető szláv tömegeknek fog állani a jövő."* És Oswald Spengler előtt húsz évvel már így lelkendezett Pekár a szláv kultúráért: *„Az indo-európai elem három alapfaja közül a latinok már elvénhedtek s a germánok most vannak férfikoruk delén: igazán fiatalok még csak a szlávok. Övék a jövő... És be kell vallani: megdöbbentően hatalmas ez a géniusz! Csupa őserő."*

*

Nem tudjuk, hogy csakugyan az a Pekár írta-e le mindezeket, aki most 1931 március 15-ikén emlékezetes beszédét mondotta. Ha igen, akkor bizonyára arra fog hivatkozni, hogy akkor még fiatal, tapasztalatlan volt, másképpen gondolkozott bizonyos dolgokról, stb., stb. Csakhogy akkor az ő saját szavait olvasnók a fejére: *„Nem tudjuk elgondolni, hogy egy ember hirtelen átalakuljon s lényének másik fele olyan módon ébredjen fel benne, hogy az előbbi, meghalt embernek még csak a nyoma se maradjon fel egyéniségében."* És ráolvassuk, hogy *„alig tudunk elképzelni olyan változásokat, amelyek (a lelki épség határain belül) máról-holnapra tökéletesen át tudnának változtatni valakit, úgyhogy az új lélek még csak ne is ismerje többé a régit."*

De én nem hihetem, hogy ez a két Pekár Gyula azonos lehessen egymással. Én nem hihetem, hogy Pekár Zsül, a *Don Juan* és a *Dodo főhadnagy probémáinak* írója (amely könyvekből az előbbi idézeteket vettem) és Pekár Gyula, a Petőfi-Társaság mai elnöke, az erkölcs mord bajnoka, ugyanegy személy lehessen. Bizonyára két Pekár él itt közöttünk s csupán fatális névazonosság okozhatja a félreértést, amely összecserélteti velünk az erkölcs fehérplasztrónju hősét valami ponyvaíróval, aki Pekár Gyula tisztes nevének örve alatt itt egy emberöltőn keresztül irogatott léha, „nemzeti íz nélküli, nemzetközien pikáns darabocskákat". A magyar közélet erkölcse nevében tiltakoznunk kell annak még csak feltevése ellen is, hogy ez a két Pekár egy és ugyanaz az ember lehessen.

Supka Géza dr.

Orlando és modellje.
Virginia Woolf és irói köre a mai angol irodalomban.

Irta: *Kállay Miklós.*

Virginia Woolf

A mai angol regényirodalomban vezetnek a nők. Ha nem is súlyban, de számban és népszerűségben mindenesetre. *Galsworthy*-tól, *Wells*-től, sőt mondjuk *Huxley*-től vagy *Joyce*-tól nem lehet elvitatni a szellemi primatust, de ha a művészet finomságát, az írás színességét és gazdag hangszerelését tekintjük, akkor Virginia *Woolf* igazán nagy súllyal esik a latba. Nem is szólva arról, hogy Margaret *Kenedy*-nek olvasótábora egyre nő és hogy Dorothy *Richardson* és Rebecca *West* egyre erősebben tért hódítanak még Kelet felé is.

Annál figyelemreméltóbb az angol írónőknek ez az előretörése, mert úgyszólván kizárólag a huszadik századra esik. A 19-ik század közepéig a nők általában nem is tudtak írni. Ezt a lesújtó tényt, amely alól vannak kivételek, Hroswitha apácától Loise *Labén* át Lafayette hercegnőig, éppen a legkiválóbb angol írónő, Virginia Woolf állapította meg. Virginia Woolf előadást akart tartani a nőkérdésről és megpróbálta összeállítani: mi a véleménye erről a problémáról legkülönbözőbb korok legkimagaslóbb egyéniségeinek. A British Museum könyvtárában kutatott, ahol együtt van a világ valamennyi könyve és a legnagyobb meglepetéssel látta, hogy a nőkről és a nőkérdésről a multban csak férfiak mondtak véleményt. Érdekelték, szórakoztatták, sokszor megkacagtatták ezek a vélemények. Elfogta a kutatás láza, belemélyedt a kérdés tanulmányozásába és ebből a stúdiumból született elragadón bájos, finom iróniájú, szellemes kis kötete. A Room of One's Own, a legfigyelemreméltóbb olvasmány, amit valaha az angol nőkről írtak.

Ebben a könyvében állapítja meg Virginia Woolf azt is, hogy a nőnek legalább 500 font évi jövedelemre és külön szobára van szüksége ahhoz, hogy írhasson. Ugy látszik, Angliában ma már rengeteg a női különszoba és az irodalmi konjunktúra bőségesen gondoskodik az 500 fontokról is, mert az írónők száma csaknem beláthatatlan a Szigetországban. Az írónők alig negyedszázados mult után teljesen elérték ott a férfiak standardjét, a szó szoros értelmében arriváltak és nem lehetetlen, hogy a közeljövőben még fölébe is találnak kerekedni nemüknek és gyakran regényhőseik is olyanok már, akikről bajos volna egykönyen eldönteni, vajon férfiak-e, vagy nők. Gyakran átmeneti vagy nemnélküli lények. Vagy tetszés szerint váltogatják nemüket, mint Virginia Woolf *Orlandoja*, akinél népszerűbb regényhős alig van ma egész Európában, ami természetesen kihat szerzőjének hírnevére is.

Virginia Woolf maga a legmodernebb szellemek egyike a mai Angliában s amellett finom érzékenységű költő és igazán kivételes művész. Amilyen csöndes, régi típusú, álmatag kifejezést mutat az arcképe, olyan nyugtalan, rendkívüli lélek. Külseje egyszerű, igénytelen, szinte szerény, de egyénisége annál lenyügözőbb, annál vezetőbb lendületű. Vonásai, nézése konszervatív tartózkodást árulnak el, pedig merészen nyúl hozzá a legkényesebb kérdésekhez is, bár finom ízlése mindig megóvja azoktól a túlzásoktól, amelyekre az új angol regényirodalom szívesen ragadtatja magát most, hogy a Victoria-korszak puritán hipokrízisének nyügét lerázta magáról.

Ennek az írónőnek egyébként nem is annyira témáiban, mint művészi formájában van ellenállhatatlan varázsa. Rendesen nők finom lelki portréit rajzolja regényeiben, de egészen különös, majdnem azt mondhatnám: hatvá-

nyozott kubista módon. Irodalmi kubizmus ez a köbön a legszínesebb pointillizmussal keverve. Az írónő apró, látszólag összefüggéstelen vonalkákat, apró színes foltocskákat rak egymás mellé. A lélek apró rezdüléseit, egy-egy hangulatárnyalatot vet papírra, azután megkezdi a tükröztetések bonyolult játékát. Egy-egy alakjának apró, remegő foltocskákból odavetített ábrázolását száz másik lélek tükrözésében mutatja meg. Emlékek, reminiszcenciák kusza tömege rajzik fel. A multból hirtelen a jelenbe ugrik a fantáziája, impressziók keverednek és ezeknek színes reflexei mint tarka szerpentinszalagok csavarodnak az alakok köré. Nyugtalan, bizonytalan, közelről egészen zilált, de rendkívül színes az a portré, amelyet így kapunk, de bizonyos távlatból annál érdekesebben alakul ki és szinte feledhetetlenül beleedződik emlékezetünkbe.

Első regényeiben *(The Voyage out Night and Day* és *Jacob's Room)* néhány fiatal leány portréja sikerült neki ilyen feledhetetlenül. A *Mrs. Dalloway* egy asszony regénye, helyesebben egyetlen nap, alig tizenhat óra története. Ez a tizenhat óra azt az estélyt előzi meg, amelyet Mrs. Dalloway ad és ezen az egyetlen napon pereg le előttünk egész sereg élet regénye egymásba kuszálva, párhuzamokba préselve, mintha mindenki egyszerre élne, egy nagy közös ütemben cselekednék. Ez a nagy szimultánság azonban csak látszat, csak művészi forma, amelynek nagyon is szövevényes kárpitredői közt csak annál magánosabbak a nagyon is maguknak való lelkek. Csak az leplezi ezt a sívár egyedülvalóságot, hogy számukra nincs sem térbeli, sem időbeli korlát Virginia Woolf regényeiben. Ezek az alakok mintha több helyen is lehetnének egyszerre. Az emberi időhatárok pedig annyira nem jelentenek semmit, hogy a szerző legérdekesebb hőse vagy hősnője, ha úgy tetszik, századokon át él. Orlando ez a hős, akinek feminin költőiséggel csordultig telt lénye később fizikailag is nővé alakul át. Orlando története még az Elizabeth-korban kezdődik. Ez a férfias, kemény, vénülő, felfogásában is vámpíri királyné tartja igájában a gyengéd apródot, míg egy nagy szerelem féktelen láza ki nem szabadítja. Ennek a szerelemnek a története talán a legszebb és legelkápráztatóbb Virginia Woolf minden írása közt. Egy kietlen londoni tél shakespearei pátoszú fantasztikus dekoráció közt játszódik le egy orosz grófnővel, aki olyan, mint az észak, a kő és a jég álomba bűvölő igézetének megtestesülése. De mint az olvadás sara a hó szűziségét, úgy szennyezi be ezt a fehér ragyogást egy méltatlan szerelem. És a nagy csalódás után megkezdődik Orlando metamorfozisa és ettől kezdve a regény szellemes szökellés századokon, országokon át. Egymást váltogató korok bálványképei dőlnek le, nagy eszméi foszlanak szerte, problémái fakulnak el. Minden vénül, újul, csak a hős jár köztük örökifjú szerelmével, a nagy talányok megoldását keresi, a jövő titkait kémleli, de megnyugtató választ sehol sem kap.

Sackwille-West

Orlando Virginia Woolf legtökéletesebb, legköltőibb, leggazdagabb alkotása, de nem a legérettebb. Ha összehasonlítjuk legelső munkájával, az 1915-ben megjelent Voyage out-tal, észrevesszük ugyan a különbségeket, de azt is éreznünk kell, hogy ez a legújabb regény semmivel sem frissebb az elsőnél s hogy ebben az elsőben éppen úgy benne van már minden kvalitás és eredetiség, amelynek az írónő sikerét köszönheti. A szerző Orlandót Victoria *Sackwille-Westnek* (Mrs. Harold Nicolsonnak) ajánlotta, aki a beavatottak szerint inspirálója és modellje volt Orlandónak. Victoria Sackwille-West maga is írónő, legfiatalabb és legtehetségesebb tagja a *Bloomsbury-csoportnak,* amely új iskola Virginia Woolf körül tömörült. Victoria Sackwille-West, akár csak Orlando, a legrégibb és legelőkelőbb angol nemesi családok egyikének sarja,

Sackwille lordnak, de la Warr grófjának leánya. Legutolsó könyvében, a *„The Edwardiens"*-ben, gyermekkorát írta meg, amely a fantasztikus kéményeiről, csipkés tornyocskáiról és parkjának ősi fáiról egész Angliában híres, ódon kastélyban folyik és egészben nagyon emlékeztet Orlando ifjúságára. De hogy szenvedélyes tüzek is parázslanak benne, akár csak Orlandóban, azt *Seducers in Ecuador* című izzó színekben pompázó novellájával mutatta meg.

Virginia Woolf tehát nem csak írással foglalkozik különszobájában. Természetesen a legnagyobb buzgósággal él hivatásának, de bloomsbury-i otthona egyben középpontja egy nagy írói mozgalomnak, amelynek munkássága talán a legmaradandóbb eredményeket hozza létre mindabban, amit a mai Anglia irodalmi téren a jövőnek adhat.

Érdekes, hogy ennek a mozgalomnak nem csupa nőtagja van. Ide tartozik a híres életrajzíró, *Lytton Strachey* is, akinek híres *Elisabeth and Essex*-e még az előkészületek stádiumában nagy hatással volt Virginia Woolf Orlandójára. Egyébként a bloomsbury-i csoportba már csupa felszabadult írónő tartozik, akinek nem sokat kellett már küzdenie különszobájáért. Talán az egyetlen, aki a Victoria-korszak lenézett „kékharisnya" bélyege ellen folytatott küzdelemben még sebeket kapott, Rebecca *West*. Ennek az írónőnek neve is program. Ibsen egyik lázadólelkű hősnőjétől kölcsönözte Cecily *Fairfield*, aki szakított családi tradícióival, elhagyta a szülői házat, hogy hivatásának élhessen. Ő maga rendkívül vonzó egyéniségű s egyben nyugtalan szellemű hölgy, aki ujságírói munkáiban, essay-iben, regényeiben egyformán küzdött a nő felszabadításáért.

Egy rendkívül különös, egészen egyéni utakon járó, de éppen ezekkel a tulajdonságaival lebilincselő egyéniség is tartozik Virginia Woolf köréhez, Edith *Sitwell*, aki a regényírókkal és essayistákkal szemben kimondottan lírikus. Poetess. A mai Angliának igazán legköltőibb lénye, aki úgy jár az életben, mint valami álomban, örök szimbolumok közt. Ő a bloomsbury-i kör költői heroldja, aki hol dagadó ritmusú ódákban, hol a legcsípősebb guny tűszúrásaival harsogja világgá az úttörők felfedezéseit. Mert az egész írói kör és élén elsősorban Virginia Woolf, ilyen úttörő munkát végez, — a nő egyszerű, mindennapi életének, magános lelkének csendes és mégis nagy titkait kutatja, amelyet férfi sohasem látott és nem is láthat meg soha.

Uj avantgarde-folyóirat. Index címen új — egyelőre csak negyedévenként megjelenő — modern lap indul meg a napokban Budapesten. Az irodalmi folyóirat építőkövekkel akar Magyarország új kultúrájának kialakulásához szolgálni. Az első számban érdekes ankét indul meg erről a témáról: Az irodalom feladata 1931-ben. Hozzászólnak: Babits Mihály (Nyugat), Karinthy Frigyes, Kassák Lajos (Munka), Supka Géza (Literatura), Vámbéry Rusztem (Századunk.) A lap körül nagyrészt fiatalok állanak. Érdeklődőknek a Literatura szívesen küldet majd mutatványszámot.

*

Pekár Gyulát turáni tanulmányai mindjobban elvonják Dodo főhadnagy problémáitól és Don Juan szerelmeitől. Tavaly rátért „A tízezer mérföldes sárkány" c. regényében Ázsia végtelen sztjeppéire; most pedig, mint hírlik, Attila-regényen dolgozik, amely — kiadójának jelentése szerint — egyenesen szenzációs lesz. Érdekes, hogy Attila alakja elsősorban mindig az idegeneket érdekelte: a talián plagiátor Aretinót, Callimachust, Corneille-t, Gibbont, Thierryt s a legújabbak közül az olasz Villarit (Invasioni barbariche in Italia), Alessandro de' Stefanit (Il flagello di Dio), Paolo Ettore Santangelót (Attila ad Aquileia) és a francia Marcel Briont (Attila). Pekárt mélyreható régészeti tanulmányai mindenesetre mindezeknél inkább predesztinálják az Attila-regény megírására.

NÉGYSZEM KÖZT

Paul Reboux: a nagy seprű.

PAUL REBOUX

Musset szobrához kifutó csendes ucca. Stílusos régi ház. Egyszerű dolgozószoba. Igazán egyszerű, igazán dolgozószoba. Itt minden a komoly munka szolgálatában áll: könyvespolcok, zseniálisan megkonstruált íróasztal. Tulajdonosának terve után készült. Architektúra. Modern vár. Erőd, bástyái mögül az egész világra ki lehet látni, ki lehet szállani millió apró betű meggyőző, hatalmas erejével.

Előtte karosszékben ül: Paul Reboux.

Magas homloka jéghegyként fehéren fénylik felém. Fáznék, ha nem világítana hirtelen sötéten parázsló, barna szem meleg és jóságos tüze. Két csodálatos szem, amiben minden van, minden tükröződött már. Én először látom e megdöbbentő léleklámpásokat, amelyek bátorságok erejével szórják a világosságot. Ugy tetszik mégis, régen ismerem őket. Hasonlítanak kedves, rég lehúnyt szemekre. Olyan átható iróniával és enyhe elnézéssel tekintenek.

Egymás lényegét kutató összenézésünk után arról beszélünk, ami hozzánk a legközelebb áll: az irodalomról. A jövő irodalmáról.

— Nos igen, jól tudjuk, tengelyéből kifordul, megváltozik a világ, az élet a háború után, — mondja Paul Reboux. — Repülőgépek berregnek állandóan felettünk. Villamosárammal hajtott kocsik, vonatok robognak el mellettünk és lábunk alatt a földbetúrt vágányokon. Tengeralattjárók szelik a mélységek hullámait. Már alig emlékszünk, hogy volt valaha: metafizika, diligence, ócska konflis. El lehet-e képzelni, éppen az irodalom, a mérföldekkel elől járó irodalom cammogna csupán maradin a kivívott vívmányok után?

— Dehogy is! — erősítem a mondottakat. — Az irodalom és a művészet is megvívják a forradalmukat.

— És kialakulnak. Sőt teljesen átalakulnak. Leráznak minden feleslegest. Kikristályosodnak a ködös bizonytalanságból. Nyílként előre haladnak a maguk útján. Az új életnek új irodalma, új művészete lesz. Gyorsan lüktető. Kattogó, pattogó, géppuskaszerű. Rövid mondatokon robogó. Pár vonás erejével kirobbanó rajzszintézis. Villamos motorral hajtott sebességű. Villamos fényszóróval vetített meglátású. Kegyetlenül világos, brutálisan őszinte, kíméletlenül igaz. Mindent nevén nevező, szavaktól vissza nem hőkölő, semmit le nem tagadó, mindent bevalló. Acélpenge-élességű: realitás!

Mialatt beszél, szemlélem.

Arca intenzíven élénk, kifejezése változó, értelme sugárzik. Ez a sugár-

zas nirtelen szárnyat bont. Paul Reboux képéből: repülőgép lesz. Orra a beláthatatlan jövendő atmoszféráját hasítja. Száll látnokerővel és mint a gép héliszes előreszögelő éle, tépi maga előtt az eljövendő századok felhőfoszlányait. Messzire vetítő szemefénye kormányoz. Tömör homloka, arcának síma síkja, kemény álla, akaratos szája szédületes sebességgel repül. Nézésemet rántja, viszi magával.

A föld forog? Én keringek az ürben fényretapadt öntudattal?

Száguldok a jövendő bérceinek érintetlen ormai felé. Sohasem látott tájak félelmetes örvényei, szédületes szakadékai felett. Képtelen, hihetetlen, elgondolatlan életfelsőfokok felé.

Micsoda lehetőségek! Micsoda megvalósulások!

Nincs határ, nincs korlát, nincs kényszer. Végtelen a szabadság. Akkora: nem lehet elviselni. Maélésem vakondként menekül előle.

Jégcsapok, tűztölcsérek összecsapnak. Gyászos fehérek, szűz feketék táncolnak. Szinek rikoltanak, hangok némulnak. Gépek beszélnek, emberek csendben elnyúlnak, pihenik századok fáradtságát. Zihál az ásvány, a növény élete. Alusznak az állatok. Megnyilnak a zsilipek, ismeretlen energiák hömpölyögnek.

Még kergetőznek leeresztett pilláim alatt, távoli délibábként, bensőlátásom víziós tükrözései valami kialakulatlan eljövendőnek. De már kérdezem:

— Az acélpengéjű, realitás megöli-e az irodalom és a művészet lényegét: a szépséget, az összhangot, a muzsikát?

— Ha minden újjászületik, a régi megszűnik. Ha ükapáink élnének, a természet törvényeként: most mi nem ülhetnénk egymással szemközt. Azért nem állítom, ne maradt volna bennünk abból valami, ami őbennük is élt. Bár mi mások vagyunk: új élet. Az eljövendőnek, amely nagyobb zökkenőn esik át, más lesz a fogalma az irodalom, a művészet lényegéről. Más a külső formájáról, a rendeltetéséről, a szükségletéről. Az új művészet összhangja — minden jel azt mutatja — acélosabb lesz, a muzsikája is erősebb, a szépsége? . . . Bizonyára az új fogalomnak megfelelő. Tehát reális, természetes, megkonstruált. A gépek, a villany, a rádium és azok az új energiák, amiket még mi nem ismerünk, felszabadítják a nehéz testimunka alól az emberiséget. Igy több, intenzívebb lesz az agymunka. Mindent át fognak gondolni, meg fognak konstruálni. Csupa konstrukció lesz minden. Geometrikusan, síkokban fognak látni. A realitás, a természetesség, a leegyszerűsítés tökéletes szintézisének jegyében fognak alkotni a művészek.

Paul Reboux finoman hangsúlyozott, csendes, okos, világos szavainak folyása alatt elgondolásaimat tüzes pallos űzi vágyas kívánságokkal.

Más lesz az irodalom, a művészet, az élet! — lihegi a vágyam. — Igazabb, egyszerűbb, emberségesebb, becsületesebb. Lefoszlik a hazugság sallangja, a hiábavalóság cicomája. Válaszfalak embertelensége leomlik. Ember lesz mindenki emberségének méltóságában. A henyélők nem fognak tobzódva duskálni, a munkától agyontiport dolgozók nem fognak gyötrelmesen nélkülözni. Csak kattogjanak a gépek, szabaduljanak fel az új energiák. És jöjjön az igazabb, a természetesebb, a reálisabb élet. Múljék el a gyilkos, a kizsákmányoló, az igazságtalanságával embertelen. Legyen kenyér az éhezőnek, pihenés a fáradtnak. Jóság, megértés, béke mindenkinek.

— Nos igen, — folytatja rövid szünet után Paul Reboux — hasztalan akarnak a konszervatívek, a maradiak a felénk robogó új időknek kerékkötői lenni. Közeledik a dübörgés, megállítani nem lehet. Amiért ők észre nem veszik, valóban nem lehet. Sem a haladást, sem a fejlődést, de még a szükség által teremtett változásokat sem lehet meggátolni. Ha az embereknek idejük lenne, sőt kissé vágyuk támadna, hogy a mult történetével foglalkozzanak: sok mindent megértenének. Sok szándékos makacsságtól, sok mábagyökerezett

előítélettől felszabadulnának. Rájönnének arra, hogy az idők méhéből születendőnek is magva fogamzik, akár az emberi anyaméhben keletkező életnek. A különbség az: az idők terhességéből létrekívánkozót elvetélni nem lehet. Az jön, aminek jönnie elrendeltetett. Jön végzetszerűen . . .

Kint esik a hideg, szapora eső.

Az egymásra torlódó felhők szürkeséget permeteznek a csendes uccára nyíló ablaküvegre. Szelíd borulat homálya száll a dolgozószobára. Az íróasztal komoly egyszerűsége szembenéz velem.

— Az íróasztalom érdekli? — mosolyog Paul Reboux. — Én terveztem. Mindennek, amire szükségem van, helye van benne. És ami fő: egy szempillantás alatt áttekinthető. Az a zsenialitása, hogy nem kell semmit keresnem. Minden a saját külön helyén valósággal mutatja magát. Nem lehet észre nem venni. Itt: a kéziratok, a levelek, a jegyzetek, a lapkivágások. Az elintézettek, az elintézetlenek. Könyvek, revük, brosürák, lapok. Amit csak akarok, abban a pillanatban rátalálok.

Bámulom, hogy e mindennek helyet adó íróasztal nem komplikált. Egyszerűen és célszerűen megkonstruált. Formája nem hivalkodó. Inkább szerény, meghúzódó, alig foglal el helyet. A falhoz lapul. De ott erősen áll és izmos Atlaszként egyensúlyban tartja az ő külön világát. A poétának, az írónak, a kritikusnak, a publicistának, a nagy utazónak, az egykori festőnek műveit.

Itt a művek műhelye. A csodásan inspiráló íróasztal. És ő maga: Paul Reboux! . . . Mintha kaleidoszkop-képeinek színesen vibráló variációja legyezné látásra táguló szememet. Sok és sokféle az írása. Egy revű hátlapjáról ismert könyveinek a címei néznek a pupillámba: *La maison de danses.* (Roman espagnol.) *Les drapeaux.* (En deux volumes.) *Josette.* (Roman parisien.) *Le Phare.* (Roman breton.) *La petite Papacoda.* (Roman nègre.) *Colin ou les voluptés tropicales. Chochou.* (Roman parisien.) *Blancs et noirs. Trio. Arthure et Sophie. Poèmes d'amour. Riquette aux enfers.* (En collaboration avec Charles Müller.) *Madame est morte. Nouveaux régimes. Le nouveau savoir-vivre.*

Megelevenednek, testet öltenek a szereplők. Szólnak hozzám a mondanivalóikkal. Érzem a szomorúságukat, az örömüket. Látom őket tetteikben, cselekvésüknek a színhelyén. Házak, városok, országok, szép vidékek, tropikus-egzotikus tájak képei peregnek befelé vetődő filmként az elgondolásomra. A Paul Reboux írásai, megérzései, meglátásai átszűrődnek rajtam. Elámulok, milyen sokféle, színes, dús a fantáziája. Milyen biztos, nyugodt, bölcs a szemlélete. Akkor is, ha szenvedélyek kavarodnak fel hőseiben. Mindig fölényes, egyensúlyban tartott, megépített az írása. Finom gúny derűje csillan okos, világos meglátásain.

Még a kezemben Paul Reboux sok könyvének a címe. Nagyrészt ismerem őket. Beszélgetve megtudom: *Josette* volt az első regénye. *La maison de danses* az első komoly, nagy sikere. Ez adta a hírnevét. A *Les drapeaux* pedig a háború utáni első bátor írás. Őszintén szól a francia nagyközönséghez. Meri és tudja megmondani az igazat, a leplezetlen igazságot. Ő, aki 1915-ben káplár volt és sokat átélt, sokat látott. Gondolkozó, tehát élesen, nagyon látott.

A szomszéd szobában írógép kattog. Diszkréten figyelmeztet: dolgozó írónál vagyok.

Az írónak pedig az élete, az ideje a munkájáé.

Hazafelé ballagok a csendes uccán. Paul Rebouxra gondolok. Az jár az eszemben, hogy ez az ismert, sokat olvasott szerző: a ma írója . . . Nem kubista, nem ultramodern, nem újító, nem világrendet felforgató. Csupán tisztánlátó, előrelátó, világos elme. Bölcsen tudja, ösztönösen megérezte: itt a nagy változások ideje. A mult a multé. Kiélte, leélte magát. A világháború után nem maradhat tespedőn, poshadón minden a régiben. Nem maradhat úgy, amint a

konszervatív önzés szeretné és a háború harácsolói áhítva kívánnák. A háború tüze felégette alattuk a régi rendszert. Ha nem is akarják észrevenni, ha szemüket és fülüket be is fogják a félelemtől remegő kezükkel: már reccsen, már roppan a munkanélküliek tompán kongó, de keményen erős lépéseitől. Modern, új író Emmanuel Berl, már megírta *La mort de la pensée bourgoise*-t... Ha a gondolat, a lélek elszáll: a hulla meddig tarthatja magát a teljes feloszlásnak indulástól? . . .

Ezt meg fogom kérdezni magától Berltől, — most szaporázom lépéseimet.

Hát igen: Paul Reboux, aki nem ultramodern és nem újító, de nyitott szemű, nagyszerűen elmés koponya. Ma embere, mai író: jön a nagy seprűvel!

Jön gyors léptekkel előre, mert hajtja őt is a végzet szele.

Seper, seper a nagy seprűvel.

Uj könyvének, a négy hónap óta megjelent *Le nouveau savoir-vivre*-nek a címlapján ékeskedő, szimbolikus nagy seprűvel: seper! Seperve üti a pókhálót. A bepókhálózott régi időket. És olyan merészen sepri, üti a régi szokásokat, az elavult formaságokat, hogy eddig immár 115 ezer példány kelt el ebből a szép pénzt beseprő könyvéből.

Nagy siker: ilyen sok könyv eladása, ilyen rövid idő alatt!

Ez még a párizsi könyvpiacon, még a Flammarion kiadásában is ritkaság.

Léstai Pál (Párizs).

A különböző nemzetközi képviseletek között kétségtelenül a legfontosabb szerepek egyike jut a sajtóattaséknak; hiszen ők azok, akik a szellemi és kulturális közeledés nagy munkáján fáradoznak. Annál érdekesebb, hogy míg a katonai és tengerészeti képviselők száma szinte ugrásszerűen emelkedik, addig — egy német statisztika szerint — mindössze 54 sajtóattasé működik a különböző fővárosokban. Ebből a feltűnően csekély számból meglepően sok — tizenhárom — esik Romániára, a többi pedig így oszlik meg: Csehszlovákia és Jugoszlávia 6—6, Magyarország és Olaszország 5—5, Ausztria 4, Dánia 3, Anglia, Svédország, Bulgária és Oroszország 2—2, Németország, Franciaország, Spanyolország és Lengyelország 1—1. Az sem érdektelen, hogy a hivatalos sajtómegbízottak közül 12 él Berlinben, 6 pedig Rómában. Mindent egybefoglalva, kiderül, hogy 67 önrendelkezési joggal bíró ország közül mindössze 15 tartja szükségesnek, hogy a kulturális kapcsolatok fentartását külön képviselőre bízza, ami a takarékosságnak aligha túlságosan célravezető helyen való alkalmazását mutatja.

✱

Irók az új Spanyolország külképviseletében. Soha még mióta diplomácia van a világon, nem írtak alá olyan külképviseleti kinevezéseket, mint most Lerroux, a forradalmi spanyol kormány külügyminisztere. Az új spanyol köztársaságot csupa író és kritikus és tanár képviseli. Perez de Alaya, a híres regényíró a londoni követ, Salvador de Madariaga oxfordi egyetemi tanár, a kiváló politikai essayista megy Washingtonba, Luis de Zulueta lesz a vatikáni követ, Gabriel Alomar Buenos-Ayresben képviseli a köztársaságot, Alfonso Danvila Párizsban. Valóságos Akadémia a spanyol diplomáciai kar. Mexicoba Alvarez del Vayot küldik, a legkiválóbb zsurnalisták egyikét. Ezenkívül diplomata-jelöltek még Unamuno, Asoriu, Ortega y Gasset, kétségkívül a mai spanyol irodalom legkimagaslóbb alakjai.

A különböző lapok természetesen a legkülönbözőbb formában kommentálják ezeket a változásokat a diplomáciai karban. Azt azonban, hogy hogy válik majd be a gyakorlatban ez az újítás, majd csak a jövő mutatja meg. Akármilyen titkos is a diplomácia, idővel mégis kiderül majd ez a titok is.

Az igazi Heckenast.

A bécsi titkos levéltár adatainak felhasználásával.

Heckenast Gusztáv

Krudy Gyulának szellemes és finom *Bajza Lenke-portréja* körül, amely az egyik napilapban jelent meg, rendkívül jellemző vita indult meg Krudy és a minden szép értékek idealista védője, *Móricz* Pál között. Móricz Pál kedves dorgatóriumban részesíti Krudyt, amiért a magyar biedermeier-kor egynémely figuráját nem olyan színben festi le, ahogy azok a mai közvéleményben élnek, hanem úgy, ahogy azokat a kortársak látták.

Bármennyire szép és lovagias dolog is, ha Móricz Pál a maga becsületes jóhiszeműségével a dolgokat úgy látja, ahogy azokat látni szeretné, — mégis meg kell mondanunk, hogy legalább ezúttal a történelmi realitás más képet mutat, mint aminőt Móricz Pál tisztes jószándéka felvázol. *Heckenast* Gusztáv a históriai valóság tükrében pontosan az ellenkezője annak, mint aminő rózsaszínű portrét Móricz róla ád. Ő ugyanis megrója Krudyt, hogy *„Heckenast Gusztávot, a Krudy szerinti „szárazlelkű könyvárust" nem lehet, nem szabad a körúti antikvár-boltosok rőfjével felmérni és zamatjával megitélni"*. Krudy Gyula még túlságosan is nobilis volt ebben a megitélésében, ha egybevetjük azokkal az itéletekkel, amelyeket nem kisebb emberek, mint Petőfi, Kossuth és Deák szövegeztek meg róla.

Azután Móricz Pál úgy állítja be Heckenastot, mint *„a nagymultú Landerer-nyomdának, amelyben a szabad sajtó első termékét is kinyomták, társtulajdonosát"*. Itt is rámutatunk majd, hogy Heckenastnak mi szerepe is volt tulajdonképen *március 15-ike* körül.

Azt is olvassuk Móricz Pálnál, hogy *„jórészt éppen a magyar életet fojtogató osztrák császári önkényuralom alatt több mint 900 magyarnyelvű kiadványa jelent meg"*, vagyis: lám, milyen derék ember volt ez a Heckenast, hogy pártjára kelt az abszolutizmus idején a szegény szorongatott magyar íróknak! Hogy hogyan kelt a pártjukra, arra nézve a császári titkos levéltár adatai alapján kell majd néhány kínosan ellenkező példával szolgálnunk.

„Heckenast idealizmusát megtagadni nem lehet!" — ez a végső konszekvenciája derék, jó Móricz Pál bayard-harcának. Az olvasóra kell bíznom, hogy elmondandóim konkluziójául maguk állapítsák meg, lehet-e, szabad-e Heckenast idealizmusát kétségbe vonnunk...

*

Kezdő ütemnek mindenekelőtt jőjjünk azzal tisztába, hogy Heckenast hogyan került bele a magyar könyvkereskedelembe. Mostoha hugának férje volt *Wigand* Ottó, a derék könyvkiadó és könyvkereskedő, aki utóbb — önkéntelenül — megalapítójává lett a nagynevű lipcsei Wigand-kiadóháznak. Wigand merész ember volt, aki az osztrák policia minden tilalma ellenére is egyre-másra hozatgatta a külföldről az osztrák cenzura által letiltott könyveket s azokat boltjában megbízható embereknek árusítgatta. Ezzel páratlan szolgálatot tett a magyar *Vormaerz* ügyének, mert ilyenformán a magyar politika vezetői állandóan tájékozva lehettek a külföld politikai irányai dolgá-

ban. Wigand maga is politikus volt, aki utóbb a forradalmi szász parlament tagjává lett 1849-ben. Most azonban még csak 1826-nál tartunk, amikor is Wigand Kassáról Pestre hívja fiatal, 16 esztendős sógorát, akit apja Kassán fűszeresinasnak adott s akire igen nyomasztóan hatott ez a foglalkozás. Heckenast így került Pestre könyvkereskedőnek s már vagy hat éve segédkezett sógorának boltjában, amikor egyszerre riadtan rohan haza egyik este Wigand s lóhalálában elmondja sógorának: a rendőrség rájött arra, hogy ő tiltott könyveket csempész a külföldről s ezért neki most nyomban menekülnie kell. Még abban az órában szerződést ír alá, amelyben egész boltját és raktárát 21 esztendős sógorára ruházza át. Wigand maga eltünt s csak esztendők multán bukkant fel újra Lipcsében, ahol azontúl is — a forradalom után is — sok jóindulattal viselkedett a magyar politikusokkal szemben.

Hogy ki vezette a rendőrséget Wigand nyomára, az annak idején sok minden mende-mondára adott okot; persze elsősorban — a *cui bono* alapján — a sógor került gyanúba. De ki merte volna Heckenastot és az osztrák policiát egy kalap alá vonni?!

Annyit persze eddig is tudtunk, hogy Heckenast úgynevezett *„gutgesinnt"* kiadó volt, aki pl. *Petőfinek* egyetlen művét sem adta ki. Ennek ellenére is összekeveredtek ketten üzletileg, aminek nyomát Petőfinek egy *Arany* Jánoshoz irott levelében találjuk meg:

— *Nekem a napokban* — írja Petőfi — *208 pengő forintos váltót kell kifizetnem. Mentem Heckenasthoz, hogy az Életképek szerkesztéséért előlegesen felvegyek 200 pengőt, de a silány fráter nem adott többet száz pengőnél, azongya, hogy nincs pénze...*

Hát hogy óvatos kiadó Petőfinek nem igen mert előlegeket adni, abban természetesen semmi dehonesztáló nincs, csak éppen eszébe jut az embernek Heckenast állítólagos „idealizmusa".

Az sem jellembe vágó dolog, hogy rövid szereplés után *Jókai* is, sőt *Arany* János is otthagyta Heckenastot, ami bizonyára nem történt volna, ha Heckenast nem uzsoráskodott volna velük. S hogy ezt a súlyos szót merem Heckenasttal szemben használni, arra a bécsi titkos levéltárnak egy nemrég kikerült írása jogosít fel, ahol klasszikus tanu, *Kossuth* Lajos él Heckenasttal szemben ugyanezzel vagy még erősebb szóval.

Kossuth négy éve szabadult ki börtönéből és *Zsedényi* Edének, az ismert aulikus, de jóindulatot mutató helytartósági tanácsnoknak 1844 januárjusában levelet írt sokféle bajairól. Zsedényi a levelet természetesen nyomban továbbította a kamarillához s ennek irattárában maradt meg ez az írás, amely így kezdődik:

— *Landerer és Heckenast uraknak minden mértéket meghaladó szennyes piszkosságát továbbad tűrnöm lehetetlen. Dolgozom, mint a barom, kérkedés nélkül mondhatom, lelke, fenntartója vagyok a Pesti Hirlapnak, amelyet — szabad talán hinnem — hogy hazának, kormánynak kárára nem kezeltem; s ők a piszkosságban most annyira mennek már, hogy százszor adott szavuk ellenére még azt merik kívánni, hogy az országgyűlési tudósítások költségei, melyek havonta mindössze 240 pftot tesznek, melyeknek kétharmadrészét különben is én magam ajánlkozám viselni, — egészen az én nyakamba háríttassanak.*

— *Sok ember mondotta már, hogy valósággal bolond vagyok az ő igavonómarhájuk lenni, s az örökös munkával, örökös bosszúsággal életemet, egészségemet érettük felemészteni; holott a kormány loyalitásáról méltán fel lehet tenni, hogy ha hasonló feltételek mellett saját hirlapkiadási privilégiumért folyamodnám, azt tőlem szintoly kevéssé tagadná meg, mint másoktól meg nem tagadta...*

Hát Kossuth nagyot tévedett ebben a feltevésében. Mert arra ő bizony soha nem lett volna kapható, amire Heckenast kapható volt, akiről a *Hőke-Szabó*-féle magyar történelem rántotta le a leplet, amikor kimutatta róla, hogy Heckenast engedélyt kért és kapott a *Pester Lloyd* kiadására azzal a feltétellel, ha az abszolutista kormányzatot minden feltétel nélkül támogatja.

De hát, Istenem, ez még mindig nem becsületbevágó dolog kereskedőembernél, akinél elvégre is nem a politika vagy a magyarság ügye, hanem az üzlet volt a fontos.

Ellenben kissé csunyábban hangzik a *Vörösmarty-árvák* dolga, amelyet a magyar könyvkereskedők nesztora, *Benkő* Gyula mondott el.

Heckenast volt Vörösmarty első kiadója, de miután Vörösmarty meghalt s a közönség állítólag nem kívánta, hát egyszerűen elfelejtette az elfogyott műveit újra kiadni.

A Vörösmarty-gyermekeknek tudvalevőleg *Deák* Ferenc volt a gyámja és ezek szempontjából illendőnek és hasznosnak vélte, ha a nagy költő műveit újra kiadják. Ezért *Csengery* Antallal és *Gyulai* Pállal együtt elhatározta, hogy a magyar kiadók között pályázatot hirdetnek egy teljes Vörösmarty-kiadásra. Heckenast most egyszerre csak megszimatolta a kínálkozó jó üzletet. Ámde nem azt tette, hogy, mint a többi kiadó, ő is pályázatot nyújtott volna be s ennek összegét úgy szabta volna meg, hogy abban őt, Vörösmarty első kiadóját, senki más utól ne érhesse — ez lett volna az árváknak is az érdeke —, ellenben egyszerűen bejelentette, hogy a befutó legmagasabb ajánlatnál tíz százalékkal többet hajlandó fizetni. Elgondolható, hogy a tisztalelkű Deákra hogy hatott ez az ajánlat, amely erkölcstelen volt a többi pályázóval és erkölcstelen volt főként az árvákkal szemben. Deák egyszerűen azzal utasította vissza, hogy *az ilyen ajánlat nem kereskedőhöz méltó!*

És még ezt is el lehetne Heckenastnak néznünk. Ismételjük: ő tisztán és kizárólag kereskedő volt, aki csak véletlenül került a könyves-bransba, ellenben közben épp oly sikerrel foglalkozott a borkereskedelemmel vagy házak adása-vételével is; sőt 1849-ben ahhoz is volt szíve, hogy összevásárolta az ócskarezet, mert szimatjával azt érezte, hogy a forradalmi kormány krajcárokat akar majd veretni s akkor ő diktálhatja majd a réz árát. (Ettől a Heckenasttól nem lehet „az idealizmust megtagadni"?!) Kicsit ugyan mintha meginogna a Heckenast jó magyar érzésébe vetett hitünk; dehát a „Talpra magyar" első kiadójával nem szabad kicsinyeseknek lennünk.

Hát hogy is volt az a március 15-i „szabad sajtó" dolga?

Úgy, hogy amikor a márciusi ifjuság benyomult *Landerer és Heckenast* nyomdájába, ott a fiukat Landerer fogadta, mert Heckenast nagyhirtelen eltünt. Csupán órák multán került elő, amikorra a nyomtatványok már künn voltak az uccán. S ekkor meghallotta, hogy az egyik szedője, *Hruszka* János, emiatt a magatartása miatt azt mondta rá: *„Az öreget macskazenével kellene megtisztelni."* Heckenast ettől kezdve a márciusi napok alatt csak erős kísérettel mert az uccán járni, s még az nap estére gyertyákat tétetett a lakása ablakába, persze nem illumináció kedvéért, hanem azért, hogy — mint mondotta — felismerhesse a macskazenélőket a sötétben. A forradalmi mozgalmak lehiggadtával aztán az első, akit elbocsátott a nyomdájából, az óvatlan Hruszka János volt.

Nos, még ez a magatartása is megérthető. Óvatos üzletember volt, akinek nem kenyere a politika, nem ért hozzá s így fél minden nyugtalanságtól, amely megbolygathatja az üzletmenetét.

Ellenben a bécsi titkos levéltárból újabban az derült ki, hogy Heckenast mégis csak foglalkozott politikával és hogy megvolt rá minden oka, hogy rettegjen a magyar forradalom diadalra jutásától. A bécsi kamarilla *Informa-*

tionsprotokolljából ugyanis 1846 február 4-iki jelentéssel az derül ki, hogy Heckenast nemrégiben tért vissza Lipcséből, ahol „jövendő apósát" (ahogy a minisztertanácsi jegyzőkönyv hibásan mondja Heckenast sógorát) Wigand Ottót látogatta meg.

— *Sikerült Wigandot rávennie, hogy semmiféle munkát nem készít el nyomdájában, amely az osztrák kormány ellen irányul. Heckenast még e hónap folyamán Bécsbe utazik és Apponyi kancellárnak személyesen nyújt majd át bizonyítékokat . . .*

Még ez sem lenne főbenjáró vétség. Szívességet akart tenni Metternichnek, hogy más téren kapja vissza a kölcsönt. Ha ebből másnak kára nem esik, ám tessék. Nem egészen ideálista felfogásra vall ugyan, de hát „az üzlet üzlet". Ellenben ugyanez a *Sitzungsprotokoll* más, csúnyább dolgáról is beszámol.

— *Heckenast további adatai szerint* — így szól tovább ez az irat — *a hírhedt Stancsics nemrég a következő három művet küldte kinyomtatás végett külföldre: 1. a Liszt által tervezett gyarmatosításról, 2. az állampapírokról és bankjegyekről, — éppoly megrontó elvekkel, mint a sajtószabadságról szóló műve; 3. Lisztről és magyarországi tartózkodásáról. Ezt a három munkát Stancsics Horáriknak, a hírhedt expapnak küldte Thübingenbe, aki azokat Wigandnak továbbította. De Heckenast rávette Wigandot, hogy a munkát ne akceptálja.*

Vagyis Heckenast első sorban — sógor ide, sógor oda — beárulta az önnön sógorát a rendőrségnél, mint aki a külföldön arról ismeretes, hogy tiltott magyar műveket kiad. Másodszor beárulta Horárik Jánost, a neves reformert, aki aztán — tudjuk — 1849-ben nagy tanulmányban kelt pártjára Kossuthnak és a forradalom ügyének a külföldön. Harmadszor azonban most végre nyomára jutottunk, hogy szegény *Tácsics* Mihályt 1846-ban kinek a feljelentésére tartóztatták le és csukták le Budán, ahonnan csak a forradalom szabadította ki. Táncsics, szegény, talán halála napjáig sem tudta meg, hogy kinek köszönhette a lecsukatását.

És ugyancsak megtudjuk a bécsi titkos aktákból, hogy ugyancsak Heckenast volt az, aki feljelentette *Wesselényit,* a Lipcsében megjelent „*Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*" miatt. Ha ehhez hozzá vetjük, hogy hogyan hajszolta aztán a halálba Wesselényit az osztrák policia, akkor ezzel végkép kiteljesedik Heckenast portréja.

Csupán még egy egészen kis vonást Heckenast jellemzéséhez. A kiegyezés megtörténte után nyilván nyomára jöttek Pesten, mint annyi más esetben is, hogy Heckenast közönséges rendőrspicli volt és bár persze a *treuga Dei* következtében törvényes úton ellene eljárni nem lehetett, mégis lehetetlenné vált a fővárosban a helyzete, úgyhogy a Franklin Társulatnál viselt alelnöki állását ott kellett hirtelen hagynia és vidékre kellett mennie. Heckenast Pozsonyba ment, amely városnak a polgársága ekkor már erőteljesen a megmagyarosodás útjára lépett. Heckenast most itt nyitotta fel boltját. S az az ember, aki Vörösmarty, Arany, Jókai, Eötvös József művein szerezte vagyonát, az nem átallotta, hogy új boltja cégéréül ezt a felírást akassza ki:

GUSTAV HECKENAST'S VERLAGSCOMPTOIR.

Ez 1874-ben volt, amikor magyar kiadónak olyan őrhelyen, mint Pozsony, elsősorban kellett volna a magyarosodás első frontjára kiállania. Heckenast ehelyett ezután már csak két osztrák író: Rosegger és Adalbert Stifter kiadásával folgalkozott...

Ime, ez az igazi portréja annak a kiadónak, „akinek az idealizmusát megtagadnunk nem lehet"...

ÍRÓK FURCSA ÉLETE

Magyar írók foglalkozásai a multban és jelenben.

Manapság az irodalomból megélni nem lehet — hangzik mindenfelé a panaszos sóhaj. Azt mondják, hogy az írókat lélekölő robotra kényszerítik a nehéz gazdasági viszonyok és ezenközben alig marad alkotásra alkalmas, nyugodt idejük.

A panasz jogosultsága nem vonható kétségbe. De egyoldalúság lenne azt mondanunk, hogy régente csupa derült napfény volt a magyar író helyzete. A magyar írónak mindig voltak megélhetési gondjai és legfeljebb csak arról lehet szó, hogy régente mégis talán többen tudtak tolluk munkájából megélni, mint mai napság. De azért az irodalomtörténet lapjai bizonyítják: mennyi mindenféle nehézséggel s bajjal kellett évszázadokon keresztül megküzdeniök azoknak, akik az irodalom és a költészet terén akartak maguknak babért szerezni.

Kik, illetve *mik* voltak a magyar írók? Az itt következő sorok teljességre nem tarthatnak számot. Ötször ennyi hely is kevés lenne ahhoz, hogy az összegyüjtött adatokat teljes számban felvonultassuk. Meg azután a sok név talán megzavarná a tiszta áttekintést. Tehát inkább kevesebb, de különösen jellemző adat.

A MULT.

Feltűnően nagy *az egyházi pályán működők száma.* A reformáció és ellenreformáció korának papi tollforgatói eléggé ismeretesek. És a többiek: *Faludi* Ferenc a Víziváros jezsuita hitszónoka, majd a pozsonyi könyvtár igazgatója, *Bessenyei* György református egyházkerületi ügyvivő, aki később katolikus hitre tér és ekkor az udvari könyvtár őrévé lesz, Aranyosrákosi *Székely* Sándor és *Kriza* János, az unitáriusok két püspöke, *Horváth* Mihály csanádi püspök, *Tompa* Mihály bejei, majd hanvai református lelkész, *Szász* Károly és *Baksay* Sándor református püspökök. És így tovább.

Rengetegen vannak *a pedagógusok is.* Egyetemi tanárok: *Horvát* István, *Révai* Miklós, *Dugonics* András, *Gyulai* Pál. Középiskolai tanár volt *Apácai Cseri* János, *Virág* Benedek, *Dayka* Gábor, *Czuczor* Gergely, *Lévay* József, *Tolnai* Lajos, *Csiky* Gergely, *Jakab* Ödön. Az elemi iskolai tanítóságot a régiek közül *Szenci Molnár* Albert, az újabbak közül *Szabóné Nogáll* Janka képviseli.

Hirlap- vagy folyóiratszerkesztők: Kármán József (Uránia), *Bajza* József (Kritikai Lapok, Auróra, Athenaeum, Figyelmező, Kossuth Hirlapja), báró *Kemény* Zsigmond (Pesti Napló), *Tóth* Kálmán (Bolond Miska, Fővárosi Lapok), *Rákosi* Jenő (Reform, Budapesti Hirlap).

Ujságírók: Reviczky Gyula, *Gárdonyi* Géza, *Rákosi* Viktor, *Tóth* Béla, *Ady* Endre, *Tóth* Árpád.

Gazdálkodók: Berzsenyi Dániel, *Kazinczy* Ferenc, *Kölcsey* Ferenc, *Kerényi* Frigyes (ültetvényes az Egyesült Államokban).

Katona volt *Balassa* Bálint, *Zrinyi* Miklós, *Mikes* Kelemen, *Gvadányi* József, *Kisfaludy* Sándor.

Politikus: báró *Jósika* Miklós, *Thaly* Kálmán, *Farkas* Pál.

Tisztviselő: Bacsányi János (kamarai tisztviselő, majd bécsi napidíjas, végül udvari fogalmazó), *Arany* János (községi írnok, segédjegyző, belügyminiszteriumi fogalmazó, akadémiai titkár), *Lévay* József (főjegyző, majd alispán Borsodban), *Arany* László (a Földhitelintézet igazgatója), *Dóczy* Lajos (külügyminisztériumi osztályfőnök).

Jogász: Gyöngyösi István (az Andrássyak jogtanácsosa), *Vörösmarty* Mihály (ügyvédi oklevelet szerez, majd 1849-ben a kegyelmi törvényszék bírája), *Fáy* András, *Vas* Gereben, *Eötvös* Károly.

Orvos: Földi János, *Vajda* Péter (félbenmaradt orvos; azzal vádolták, hogy professzorai ellen tüntetést szervezett és ő nem akarta magát igazolásnak alávetni), *Csáth* Géza.

Színész: Czakó Zsigmond, *Szigligeti* Ede, *Szigeti* József, *Tóth* Ede.

Azután a *különösségek és a sokoldalú foglalkozások. Révai* Miklós kosztosokat tartott és abból élt. *Báróczi* Sándor alchimista volt. *Bolyai* Farkas gazdálkodott, borral kereskedett, járóműveket szerkesztett és kemencéket rakott. *Csepreghy* Ferenc asztalosinas, majd asztalosműhelytulajdonos, végül színházi titkár, *Kisfaludy* Károly katona, majd festő és élete végén *csak* drámaíró. *Toldy* Ferenc orvos, a dietétika rendkívüli tanára, az egyetemi könyvtár igazgatója, majd a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanára, *Hugó* Károly német színész, majd bécsi orvos és drámaíró, azután magyar és francia író, *Petőfi* Sándor színházi szolga, katona, színlaphordó, színész, segédszerkesztő, képviselőjelölt, honvédszázados, majd őrnagy. *Brassai* Sámuel muzsikus, növénygyüjtő és polihisztor. Báró *Podmaniczky* Frigyes biztosítási vezérügynök. *Cserzy* Mihály borbély.

A JELEN.

Itt még nehezebb a pontos felsorolás. Hiszen aki ma tisztviselő, az holnap már ki tudja, mi lehet. Ide-oda hullámzanak a különböző foglalkozási ágak, a kenyérkereseti lehetőségek.

Általános jellemzésül csak annyit, hogy tisztán írói munkájából alig maroknyi magyar író tud ma megélni. Ellenben igen nagy számban találunk köztük ujságírókat. Kedvező-e ez a jelenség, vagy sem: erről sokat lehetne vitatkoznunk. Az azonban kétségtelen, hogy az író az ujságírói asztal mellett súlyt és maradandóbb értéket tud adni az alapjában véve huszonnégyórai életre szóló hirlapi cikknek. Hogy viszont az irodalomnak használ-e a zsurnaliszta kényszerűen gyorsütemű, tehát gyakran felületes munkája — e felől eltérhetnek a vélemények.

Legnagyobb számmal tehát *az ujságírók* jelentkeznek. Közöttük olyanok, mint *Ambrus* Zoltán, *Kóbor* Tamás, *Kosztolányi* Dezső, *Szép* Ernő, *Móricz* Zsigmond. *Karinthy* Frigyes, *Lendvai* István, *Zsolt* Béla, *Sásdi* Sándor, *Komáromi* János és rengetegen mások.

Azután *a pedagógusok: Babits* Mihály, *Szabó* Dezső, *Füst* Milán, *Laczkó* Géza, *Benedek* Marcel, *Oláh* Gábor, *Raith* Tivadar.

Politikusok: Herczeg Ferenc, *Kisbán* Miklós, *Drasche-Lázár* Alfréd, *Pakots* József, *Pekár* Gyula.

Tisztviselők: Kozma Andor (biztosító), *Vargha* Gyula (statisztikai hivatal), *Farkas* Imre (miniszteri tanácsos), *Móra* Ferenc (múzeum- és könyvtárigazgató, emellett napjainknak talán egyetlen polihisztora), *Radó* Antal

(gyorsirodai főnök); továbbá a fiatalok közül *Sárközi* György, *József* Attila, *Komor* András, *Molnár* Ákos.

A multhoz viszonyítva igen csekély *az egyházi pályán működők* száma. Ilyenek *Harsányi* Lajos, *Sik* Sándor, *Mécs* László.

Egyéb foglalkozások: Szilágyi Géza és *Kenedi* Géza ügyvéd, *Emőd* Tamás és *Hevesi* Sándor színigazgató, *Földi* Mihály és *Forbáth* Sándor orvos (az előbbi lapszerkesztő), *Szöllősy* Zsigmond könyvkereskedő, *Csathó* Kálmán színházi rendező, *Falu* Tamás közjegyző, *Lesznai* Anna iparművésznő; végül munkássorsból küzdötte fel magát *Gyagyovszky* Emil, aki vasmunkás és *Kassák* Lajos, aki lakatos és csavargyári munkás volt.

*

A sort még igen sokáig lehetne folytatnunk. Csak levett kalappal lehet a magyar íróról beszélnünk, akinek alkotási kedvét nem veszi el a mindennapok szürke robotja és aki világháborún, forradalmi és ellenforradalmi hullámveréseken túl, konjunktúrában és gazdasági válságban egyaránt magasba néző tekintettel áll őrt a magyar kultúra és a magyar költészet őrhelyein.

Összegyüjtötte: Kemény István dr.

A SZÉPSÉG VILÁGA

Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok.

(Bpest, 1931. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedésének kiadása. 163 oldal. Ára 4 pengő.) Rédey Tivadar dr., a Nemzeti Muzeum Irodalmi Leveles Tárának igazgatója, mint író a Napkelet köréhez tartozik, s mint kritikus annak az esztétikai iskolának jogfolytonos és talán egyetlen képviselője, amely Gyulai Páltól indult ki, Péterfy Jenőben és Riedl Frigyesben virágzott ki s immár húsz éve Rédey Tivadar értékes egyéniségében él tovább. Mosti könyvét — helyesebben: iránytjelző kritikáinak gyűjteményét — „ifjukori bálványa, érett évei bizalmasa, Péterfy Jenő emlékének" szenteli. Kritikusi partiturájának minduntalan visszatérő alaphangja, hogy a kritikusnál a szubjektiv érzület alapvető jelentőségét hangsúlyozza; erre vall már a könyv élére tűzött mottója is: „Szeretni kritika nélkül: együgyűség, kritizálni szeretet nélkül: becstelenség", vagyis a kritikus Rédey szerint csakis alanyi lehet, ehhez joga van s ez egyben kötelessége is. Talán lehetne erről a beállitottságról vitatkozni — éspedig éppen Magyarországon és éppen a mai időkben —, de nem lehet vitatkozni sem arról a becsületes érzületről, amellyel Rédey ezt a tézisét a gyakorlatban képviseli (a veszedelme az ilyen téziseknek mindenkor csak az epigónokban rejlik), sem pedig arról a gazdag tudásról, amely még a legszubjektivabb értékmegállapításait is voltaképpen mindenkor tárgyilagos, lehiggadt essaykké szublimálja, akár Gyulai Pálról, akár Harsányi Kálmánról, akár Kosztolányiról vagy Babitsról, akár színpadunk nagyjairól: Jászai Mariról vagy Ódry Árpádról ír.

Hekler Antal: Antik művészet.

(Kiadja a Könyvbarátok Szövetsége. Budapest, 1931. 184 oldal, 122 képpel.) Hekler Antalnak, a budapesti egyetemen a művészettörténelem professzorának, meg van az a — hivatottságból fakadó — nagy tehetsége, hogy a szavak mágiáján keresztül egészen szorosan körülhatárolt plasztikus hatásokat vált ki akár olvasóiból, akár hallgatóiból. Ha pl. mingyárt mosti könyve első soraiban ezt olvassuk: „A görög szobor mozgékony, mint maga az élet, az egiptusi szobor változhatatlan, mint valami hatalmas épület", akkor a szakember nyomban tisztában van vele, hogy nincs ebben az axiomában egyetlen henye szó sem; a laikus pedig első hallásra pontos impressziót kap a tárgyalandó téma leglényegéről. Csupán példának hoztuk fel természetesen ezt az egy esetet, amelyet tetszés szerint szaporíthatnánk a munka bármely oldaláról. És különösen szerencsések a könyv vezetőszövegén kívül az egyes képekhez mellékelt magyarázó irások, amelyek Hekler pregnáns szófestőkészségéről tanuskodnak. A könyv egyébként az egész antik művészetet: Egiptust, Babilont, Asszíriát, Perzsiát, Kréta-Mykénét, Görögországot, az antik Itáliát s ezzel kapcsolatban Pannonia római művészetét is felöleli. A képanyag instruktiv; csak kissé szürkés a nyomása.

HASZNOS MULATSÁGOK

Három német regény.

Irta: *Mohácsi Jenő.*

Három könyv a német regényírás különböző tájairól. Három különböző stílus írói, tehetségesek, de bizonyos, hogy egyik sem kedveli a másikat. Közös nevezőre csak a figyelmes olvasó hozza őket, aki nem közeledik feléjük világnézeti kizárósággal, hanem szivesen gyönyörködik egymástól lényegben eltérő tehetségek különböző fényű, erejű és színű kisugárzásaiban.

1.

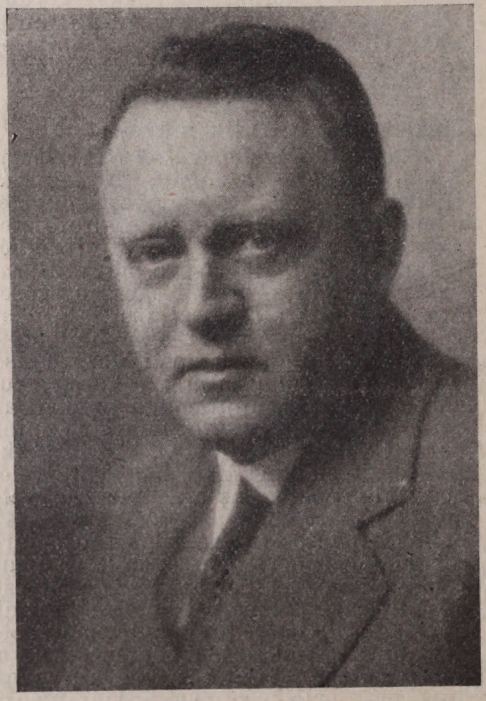

Karl Hans Strobl

Karl Hans *Strobl* már huszonöt esztendő előtt hivatott művelője volt a fantasztikus regénynek. *(Heliogabal Couperus.)* Ennek a csehnémet eredetű kiváló írónak, aki jelenleg Bécs közelében él, klasszikus német regényköltőkre emlékeztető jellemző ereje nyilvánul *Od* című új művében is (Leipzig, L. Staakmann). Freiherr von Reichenbach, a Bécs melletti Kobenzl-kastély tulajdonosa, a múlt század egyik legérdekesebb föltalálója. Titokzatos sugarak fölfedezője, amelyeket egy „Od" nevű különös anyag áraszt. Emberekből jönnek, emberekre hatnak ezek a kisugárzások, amelyekben elébb Bécs tudományos körei is hisznek. Később kinevetik a fölfedezőt, aki egyébként az akkoriban fejlődő nagyipar egyik legfontosabb tényezője, gazdag és hatalmas, de fölfedezésének végleges csődje tragikomikussá teszi törésekben gazdag életét. E hatalmas, érdekes ember figurája, aztán különös sorsú gyermekei, Salm gróf alakja és még sok remekbe faragott vagy ragyogóan megskiccelt emberi lény népesíti be a kitűnő regényt, amely a negyvennyolc előtti időket, a forradalmat Bécsben és a forradalom után nyüzsgő osztrák társadalmat eleveníti meg a legjobb írástudással.

Bennünket pedig különösen azért érdekel ez a regény, mert egyik legfontosabb és legmegrázóbb alakja Semmelweis Ignác, a nagy magyar orvos,

a gyermekágyi láz fölfedezője. Hogy van az, hogy magyar író még nem írt regényt a magyar tudománynak e dicső képviselőjéről, az emberiség jótevőjéről! Igaz, hogy Bécsben vívta harcát az osztrák hivatalos tudomány rövidlátó boncaival, az Allgemeines Krankenhausban és az orvosi egyesületekben, igaz, hogy Bécsben fejezte be életét az őrültek házában. De Budán született, magyar volt és bécsi kudarca után a pesti Rókus-kórház hívta meg főorvosának. Itteni tevékenységének csak elméjének elborulása vetett véget.

Ahogy Semmelweist Bécsben, aggódó felesége mellől, Báthory nevű asszisztense segítségével Hebra tanár, a híres ideggyógyász, a magyar orvos barátja az őrültek házába csalja: ez a drámai jelenet felejthetetlen és krónikaszerű felépítésében egy kitűnő író elsőrendű teljesítménye.

Karl Hans Strobl, a magyar nép igaz barátja, megérdemli, hogy munkásságát ezentúl kettőzött éberséggel figyeljük.

2.

Robert *Neumann*, negyven év körüli osztrák író, talán tíz év óta a toll munkása. Első kötetének *(Mit fremden Federn)* bravuros stílusutánzásai (Karinthy Frigyes „Igy írtok ti" című híres könyve modorában) nagy sikert arattak. Néhány jó novellás kötete után *Sintflut* (Özönvíz) című nagy regénye következett, Bécs inflációs korszakának megdöbbentő epopoeiája. Ez az író, aki a kis formátumu dolgokban remekel, a nagy lélegzetű regényben is kiválót adott. Néhány főalakját száz háromdimenziós figura környezi, tömegeket ép úgy mozgat, mint egyes embereket. Egy nagyszerű város dekadenciája és benne a háború utáni nemzedék haláltánca: ez a *Sintflut*.

Ujabban *Potyautasok* című novellasorozatában megkezdette a társadalom legszélén nyüzsgő, csillogú külsejű tipusok természetrajzának földolgozását. *Hochstaplernovelle* (Szélhámosnovella) című első ilyenfajta kötete több szél-lelbélelt emberpéldány ragyogó históriája, néhány nap története egy dalmát szigeten, egyszerűen tökéletes. Ugyancsak remekmű a maga nemében az idetartozó *Karriere* című hosszú novella, Balzac *Contes drôlatiques*-jainak egy modern változata. (Ez is mint az előbbiek, a stuttgarti Engelhorn-Verlag kiadása.) Erna nevű magyar lány mondja el benne történetét, amely a mai Arad egy mulatóhelyéről indul ki és ezt a szemtelen, kedves, tehetséges, ordináré nőt csalók és szélhámosok karjaiba, aztán Varsón és Danzigon át nemzetközi spicli- és diplomata-társaságba, Berlinbe és Londonba, egy előkelő angol lord közelébe és végül ismét Aradra, a régi helyre és miliőbe, mégis azonban egy négyszeresen háztulajdonos disznóhízlaló ölelésébe, tisztes polgári hitvesi életbe viszi.

A legfurcsább miliők penetráns illatait, egy ilyen bűbájosan elvetemedett, romlottan romlott nember eszejárását és furcsa németségét ily mesterséggel megrögzíteni: mesteri munka. Robert Neumann a háború után ránkszakadt élet egyik leghivatottabb, legkitűnőbb megformálója.

3.

Peter *Flamm* a mai német irodalom balszárnyához tartozik. Világnézetében látszólag nem kötötte le magát egyetlenegy irányzatnak sem, de meg merì mondani az igazságot minden oldal, minden párt felé. *Élni akarok („Ich will leben"*, Reimar Hobbing, Dom-Verlag, Berlin) a negyedik regénye. A negyvenéves Flamm ezelőtt sebészorvos volt. Az irodalomban nem analizáló, hanem építő.

Uj regénye első tekintetre politikainak látszik, pedig csak egy ember sorsát próbálja kiteljesíteni. Abból a vélelemből indul ki, hogy az orosz cári család legyilkolásakor két nagyhercegnő, két cári lány életben maradt:

Anasztázia és Xénia. Xéniát jó szerencséje Északamerikába sodorta, ahol egy milliárdos felesége lett. Anasztáziát az a mahomet vörös katona, aki megmentette, meggyalázta, teherbe ejtette. Anasztázia, aki poklokon ment át, évek mulva, és ezzel kezdődik Flamm könyve, Berlinben, rémes nyomorában, félőrülten a folyóba ugrik, télvíz idején. Kimentik, kórházba, majd az ideggyógyászatra kerül, ahol intelligens ápolója a nő rabszolgájává szegődik, vakon bizik igazában, fenköltségében és megfogadja, hogy a cár leányát az őt megillető polcra segíti. Házába veszi, minden erejét a titokzatos nő ügyének szenteli. A cári család rokonai és a szovjet urai egyaránt csalónak hirdetik a nőt, mert a cár százhúszmillió dollárját, amely külföldi bankban fekszik, ők szeretnék megkaparítani.

Nagy fordulatosságában kolportázsnak látszik, valójában pedig egy megnyomorított ember élniakarásának éposza ez a könyv. Hiszik és tudják, hogy igazat mond a nő, de tudatosan lenyomják, mindenki elhagyja, rokonai kápolnát emelnek emlékének, szolgája pedig, proletár álkötelességtudásból, elviszi Szovjetoroszországba, ahol Anasztáziát, Carszkoje Zélóban, gyermeksége színhelyén, lepuffantják. Pedig lemondott már mindenről, csak ember akar lenni, mint mindenki, csak élni akar. Neki nem szabad, nem lehet.

Nem riportázs, nem politikai könyv Peter Flamm új regénye. „Az ember minden, a politika csak eszköze", — mondja a mű előszavában. Irástechnikája különös. Oldalszámra rövid, izgatott dialógusok, egyik beszélő a másik ajkáról szinte tépi a szót. Semmi bő magyarázgatás, de a szaggatott jellemzésekből sok rendkívüli és a háború utáni világot megdöbbentően benépesítő ember dimenzionálódik elénk. Mai könyv a javából.

A TÖRTÉNELEM VILÁGA

Rhé, Gyula, und **Fettich, Nándor: Jutas und Öskü.**

(Zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn. Mit einem anthropologischen Anhang von L. Bartucz. Mit 20 Tafeln und 30 Textabb. 92 S. „Seminarium Kondakovianum" kiadása, Prága, 1931.) Kondakov a világháború előtt Szentpétervárott az orosz régészek atyamestere s általában a középkori Kelet művészetének nemzetközileg elismert szaktekintélye volt. A bolsevizmus őt is hontalanná tette s a fiatal csehszlovák köztársaság, kulturális hivatásának felismerésében, meghívta az agg tudóst és Prágában új otthont, új lehetőségeket teremtett számára. A szakemberek értékes gárdája sorakozott itt Kondakov köré s rövid pár év alatt a tudományos publikációk gazdag sora nemzetközi súlyt adott ennek a régészeti intézetnek. Igen érdekes, hogy három magyar tudósnak, jellegzetesen magyar tárgyú és éppen a magyar őstörténelemre nézve elhatározó fontosságú munkálatával sikerült ennek a tekintélyes iskolának körzetében nemzetközi nyilvánossághoz jutnia. A jutasi és főként öskü ásatások először villantanak rá a magyar régészet multjában az anthropologiai adatokra is, amelyek azt bizonyítják, hogy itt Veszprémmegyében körülbelül 80 százalékig tiszta mongolfajú nép élt a népvándorlás korában és csak lassan keveredett el a körülötte élő germánfajú népekkel. A régészeti leletanyag ennek megfelelően erősen középázsiai típust mutat. Fettich Nándor ebben a munkájában (az oroszlánrész tőle származik) a magyar régészetre nézve zászlósművet alkotott és fontos, hogy könyve ebben a „Skythika"-sorozatban látott napvilágot, amely a világon egyedül foglalkozik a középázsiai sztyeppék népeinek kultúrtörténetével.

Szende, dr. Zoltán: Die Ungarn im Zusammenbruch 1918.

(Schultzesche Hofbuchdruckerei, Oldenburg i. O. 3 térképpel. 227 oldal.) Az újkori magyar történelemnek egyik legsúlyosabb és még igen sokáig legvitathatóbb fejezetét teszi tanulmány tárgyává a szerző, amikor az 1918-iki katonai összeomlásban keresi a magyarság szerepét. Álláspontja, amelyről könyvét megírta, meglehetősen az egykori A. O. K. szemszögéből nézi az eseményeket és természetesen bőségesen szerepet juttat a különböző, azóta keletkezett és tisztán a politikai pszihózisból magyarázható legendáknak. Tárgyilagosságára azonban jellemző, hogy éppen az általa felsorakoztatott dokumentális bizonyítóanyag szállítja ezeknek a közhiedelmi tételeknek legerősebb cáfolatát. Csupán nagy kárnak tartjuk azt a magyarságra nézve, hogy ilyen politikai legendákkal a külföld elé menjünk és ezzel rontsuk ott a magyarság jóhírnevét.

EZEKRŐL A KÖNYVEKRŐL BESZÉLNEK...

VERSEK.

Böszörményi Zoltán: Vérem és oltárom.

(Budapest, a Magyar Szocialisták Országos Pártjának kiadása. 128 oldal.) Húszéves volt Böszörményi, amikor 1913-ban első önálló verses kötetével, az Uj Énekekkel jelent meg. Akkor négy éven keresztül nyugtalan alkotási vággyal ontotta magából verses és novellás kötetjeit, s mellesleg egész sor budapesti napi- és hetilapnak volt a szerkesztője. 1916-tól kezdve aztán mintha elnémult volna. Tizenöt év óta most jelenik meg újabb verses kötetje: a hetedik a sorban. Ezek az évek — és milyen évek! — persze nem múltak el nyomtalanul a költő fölött. Fiatalos, lázadozó elanja ugyan ma is a régi s ma is viharozva kiáltja az emberek felé:

Véres szivem keblemből kitéptem
S lengetem piros zászlóként feléd:
Oh forradalom: lelkem részeg álma
Igy lássál: véresen állok eléd...

A modulációk megmaradtak a régiek; csak éppen a témák változtak, amiről talán nem is annyira az író, mint inkább a kor tehet. Lelkendező hevülete a magyarság veszett sorsán tépelődik s férfias lírájának ez adja meg az alaphangot.

Fényes Jenő: Akvarell.

(Versek. A szerző kiadása. Debrecen, 1931. 100 oldal.) Most két éve ismertette a Literatura a szerzőnek akkor megjelent „Megtépett napok" című verseskönyvét és nagy várakozással tekintett Fényes Jenőnek további lírai munkája elébe. Fényes ezt a várakozást száz százalékig beváltotta új kötetjével. Tónusai felgazdagodtak, témái kiszínesedtek, formái kicsiszolódtak. Regionális költő Fényes, tehát abból a fajtából való, amely Magyarországon, sajnos, ritkán jelentkezik. A Hortobágy a lelkének miliője, onnan vesz inspirációt és hangulatot, annyira, hogy néha-néha Petőfi ötlik sorai nyomán az eszünkbe. Kötetének más részeiben azonban modernebb hangokat üt meg s ezek között is halk, de nagyon beható dallal zeng az olvasó fülébe az Anna Pavlova halálára írott finom szonett: „A hattyú halála".

György Oszkár: A végtelen fasor.

(Versek. Budapest, 1930. 80 oldal.) György Oszkár, a székesfehérvári professzor, főként mint újabb francia költők kongeniális műfordítója szerzett magának 1917 óta tisztelt nevet: Baudelaire- és Verlaine-fordításai annakidején komoly feltűnést keltettek. Ezeken kívül azonban mint önálló lírikus is érdekes szerepet játszott a modern magyar költészetben: verseinek mindenkor mély gondolati magvát a szimbolumokba ágyazott, örök-emberi megnyilvánulásokat kutató termőföldbe vetette el s ezzel a 80-as, 90-es évek nagy magyar pesszimista költőinek nyomdokaiba lépett. Mosti kötetjében mintha kissé kiderült volna az ég fölötte. Természetmeglátása belső megnyugovás felé vezeti a költőt s ha néha még fel is csendül a régi hang:

magamban hallgatom, hogy bennem is
rostonként roppan a halál foga...

de azért az „Öregasszony az őszben" c. megrendítően bensőséges versében a gyászruhás öregasszony már észreveszi:

milyen édes a levegő... s a forró, öreg
szavak ugy szálltak el,
mint az életnek sugott szerelmi vallomás.

Holló Ernő: Estéli utazás.

(Versek. Budapest, 1930. Omnia Irod. Vállalat kiadása. 56 oldal.) Lázár István, a Petőfi Társaság tagja vezeti be ezt a fiatal költőt az irodalomba s elmondja róla, hogy Erdélyből, a székely

végekről került elő a poéta s hogy nótája az erdélyi havasokról és a könnyáztatta fenyvesek alatt elterülő fényes rétekről, a piros hajnalok ködében szendergő falvakról szól, ahol az ő boldog gyermekkora telt. „Stílusa lágy, egyszerű és kifejezésteljes, színfoltjai frissek, remegők, vonalvezetése itt-ott még szakadozott", „egyelőre még csak egy szép gyémánt, de majd brilliánssá csiszolja a magyar költők sorsa: a szenvedés . . ."

MAGYAR SZÉPPRÓZA.

Balla Borisz: Niczky növendék.

(Regény. Budapest. 237 oldal.) Balla Borisznak, a fiatal írónemzedék egyik legtöbbet ígérő tehetségű tagjának új regénye a lélek apró rezdüléseit feljegyző finomsággal írja meg a tizenötéves kis kadét, Niczky növendék néhány hónapját, egy havas téli reggeltől Nagypéntek estéig. Egy apró lelken végigszántó sorstragédia a könyv tárgya és míg az egyszerű, különösebb bonyodalom nélküli történet végéhez ér, feltárulnak előttünk a kadétiskola különös, egészen sajátszerű, zárt világának titkai, amelyeket olyan féltékenyen őriznek a vörös téglából épült intézet barátságtalanul magas falai. Nyugati, de mindenesetre nyugatmagyarországi, sokszor nem is annyira osztrákos, mint inkább franciás ízű élettípus ez, Henri Bordeaux *La Maison*-jához hasonló, következetes és igen rokonszenves, hitvalló katolicizmusával. A „fogdá"-ban eltöltött lázas éjszaka, vagy a kisvárosi tisztibál leírása, ahová Niczky növendék egy szép fiatal elvált asszony, Förster bárónő iránt érzett rajongó szerelmével szökött el az intézeti tilalom ellenére, mesterkézre vallanak és magukban is komoly és jelentős irodalmi értékké teszik Balla Borisznak szép regényét. *(m. e.)*

Bohuniczky Szefi: Nők.

(Novellák. Fáy Dezső fametszeteivel. 1930. 117 oldal.) **Rigó.** *(Novellák. Fáy Dezső fametszeteivel. 109 oldal.)* Az epigramma, az aforizma, az axioma és a paradoxon olyan, mint a vívás, voltaképpen inkább férfimunka s alig is akad a világirodalomban nőíró, aki a szellemnek ezekben a villanásaiban élné ki lelke elanját. Bohuniczky Szefi azonban ilyen kivételes talentum. A novellisztikus forma talán csak ürügy nála, hogy brokátköntösbe bujtassa a vívópáncélt s kedves csevegése arra szolgál, hogy a gyanutlan olvasót oldalról-oldalra meglepje egy vagy több assaut-jával. Ime, egyetlenegy novellájából hámozzuk ki a következőket: „Hazug kedvességünk mögött állandóan van egy félelmünk, hogy hátha elárultuk magunkat." „Csak két igazán érdemes dolog van az életben: a tehetség és a szerelem." „A hervadás kezdetével kell nekünk, nőknek az ámítás." „Asszonyoknál a képzelethiány — biztos, vesztett játék." „A legsilányabb lélek mélyén is ott repes valami egyébvárás." „Az elhanyagolt nő és a pubertásos fiú zürzavara igen hasonló." „A szószátyárkodás olyan, mint a naplóírás: megszabadít sok erkölcstelenségünktől." „A zárkózottság nem gőg, hanem érzékenység: félelem az alattomosságtól." „Nagy férfifölény az egyszerűség." „Velünk, nőkkel mindig csak a kicsinyesség vállaltat kétes szerepet: a legtöbb dolgunk mögött hazugság áll." „Az előtt, akit szeretünk, csak a csúnyaságunk szemérmetlen." „Okos asszony az illúziót nem sérti." „Az ideális nőfogalmat nő alkotta, nem férfi." „Ezt a szót: öreg, férfiak és keserűséggel teli nők találhatták ki." „A legtöbb nő gyerek." „Mi, nők csak titkainkban érezhetjük igazi erőnket." „Nincs csúfabb a világon, mint hervadó nő ajkán a szerelem." Nyilván nagyon sokat és fölényesen gondolkodó nő okos írását adja ez a két szép kötet, amelyet Fáy Dezső fametszetei élénkítenek olyan finom munkává, hogy a könyvek, kiállításukkal, bibliofil-díjat nyertek.

Madari-Kreybig Károly: Végtelen öntudat.

(Három elbeszélés: Bibliás Ábel, Hamleti lélek, Első lépés. Budapest, Pantheon-kiadás, 96 oldal.) Világéletében sem volt a népszerű közhelyek embere Madari-Kreybig. Eredeti bűne már régtől fogva az, hogy gondolkodik, éspedig nem olyan dolgokon, mint a többi közönséges halandó, akit veszett sorsa idekényszerített ebbe a világháborús, forgatagos életbe. Kreybig olyan elvont problémákon gondolkodik, aminő az Igazság, a Szeretet: fogalmak, amelyek a Ma szótárából kimaradtak. Imhol, most is van benne erkölcsi bátorság, hogy néhai való derék Schmitt Jenő Henrik emlékének szentelje ezt az elbeszéléses könyvét. Amelyben persze az elbeszélések inkább csak példázatok, az ő evangéliumának paradigmái. S ennek az evangéliumnak egyetlen parancsszava van, a Szeretet. Ez old meg minden nehézséget, ez puhít meg minden szívet, egyenlít ki minden társadalmi igazságtalanságot. Konok Tóbiás unitárius papnak Ázsiát járt Ábel fia ezt a régi-új hittételt hozza magával a Keletről, ez az az egyetlen misztikum, amellyel csodát művel a legmegrögzöttebb szívekben is. És meséit behízelgően szép magyar nyelven mondja el az író.

Péchy-Horváth Rezső: Orkán.

(Regény. Forum kiadása, Budapest, 1931. 207 oldal. Ára 5 P.) Tizennegyedik kötet könyve a szerzőnek ez a regénye. Évek óta figyeljük sokszínű palettáját, világot-látottságát, jó zsurnaliszta-szimatját, élénk stílusát, amely tulajdonságai messzi kiemelik őt a vidéki zsurnaliszták átlagnívójából. *Az Orkán:* a világháború kitörésének előzményei egy svájci magyar ujságíró szemüvegén keresztül, aki feszülten figyeli, hogy a legkülönbözőbb nemzetek diplomatái, fegyvergyárosai, leendő hadseregszállítói hogyan főzik ki a háború lehetőségét. Az ujságíró, akit munkájában pompásan segít kis svájci barátnője, Marili, feszült idegekkel, ezer leleménnyel figyeli a csúnya játékot, s már rohanna haza Budapestre, hogy itt egy napilapban kirobbantsa a világszenzációt s ezzel megakadályozza az embergyilkolás kitörését, — de az időközben elrendelt mozgósítás következtében lekésik, közben már elrendelték az előzetes hirlapi cenzúrát s leleplezései többé nem látnak napvilágot. Finom tollal rajzolja meg Péchy-Horváth a svájci magyarok életét, a diákok duhajkodásait, a diplomáciai alvilág sakkjátékát s néhány megkapó oldal jut a magyar ujságíró és a svájci lány szerelmének.

ÉLETRAJZOK

Boross István dr.: Kosáryné Réz Lola.

(Irói arckép. Kiadja Török könyvkiadóhivatal, Mezőtúr, 1930. 113 oldal.) E könyv írója református gimnáziumi tanár Mezőtúron és így annál érdekesebb a vállalkozása, hogy egy kimondottan katolikus írónő életművét iparkodjék — a nálunk éppen felekezeti vonatkozásokban annyira ritka tárgyilagossággal — elemezni. Kosáryné tudvalevőleg csupán az összeomlás után került fel Selmecbányáról a fővárosba, ahol a tehetségek jószemű halásza, Osváth Ernő nyomban felismerte a fiatal írónő vénáját. Ez volt a *Nyugat* korszaka, *Kosárynénak* legértékesebb alkotási periódusa. Innen az *Uj Idők*-höz révedt át Kosáryné. Erről a periódusáról jól cizellált szavakkal mondja Boross dr., hogy az írónőt itt „másfajta légkör s az olvasótábor ízlés- és quantumbeli különbsége" fogadta és „bizony, valljuk be őszintén, itt a tömegek ízléséhez kellett alkalmazkodnia, míg a *Nyugat*-nál senki sem iparkodott befolyást gyakorolni művészi céljainak kivitelében." (Soha még ennyire találóan, bár illő finomsággal nem mutattak rá a két irodalmi folyóirat elvi különbségeire.) Az írónőt harmadik periódusa aztán a kimondottan katolikus írók gárdájába viszi s itt Boross mélyenlátó megérzéssel állapítja meg, hogy az egyházi és vallásos érzés ugyan újjászületett az 1919 utáni Magyarországon, de „fájdalommal kell tapasztalnunk, hogy ezek a szellemi irányok nálunk csak kritikai szempontok gyarapodását eredményezték, eredeti művek teremtéséhez az alkotó tehetségeket nem segítették elő." Boross dr. Kosáryné minden korszakának irásműveit mélyrehatóan analizálja.

Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából.

(Közrebocsátotta a Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Budapest, 1931. 213 old.) Amikor Négyesy László vagy harminc egynéhány évvel ezelőtt az egyetemre került, a nagy irodalomtörténeti klasszikusok: Beöthy Zsolt és Gyulai Pál mellett nem igen sejthette az akkori nemzedék, hogy ebben a kissé szürkés, kissé tanáros emberben erős önálló egyéniség rejtőzik, aki majdan egy egész korszak leendő irodalomtanáraira rányomja a maga egyéni bélyegét, külön önálló iskolát nevel maga mellé, amely majdan hálásan ismeri el Négyesy metódusának sajátosságait és nem minden eredetiség híjján való értékeit. Ma persze, Négyesy hetvenedik életévén, határozottan kialakultak már azok a kontúrok, amelyek a Négyesy nevéhez fűződő iskola tagjaiban mélységes hatást gyakorolnak a magyar kulturális életnek egy terjedelmes szegmentumára. Barátai és tanítványai közül harmincan állottak együvé, hogy életének ezt a neves dátumát emlékkönyvvel örökítsék meg. Ebben az emlékkönyvben, amely Pintér Jenő mesteri szerkesztői talentumát dícséri, természetesen elsősorban Négyesy egyénisége és jelentősége dominál. Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy ezzel ki is merül ennek a könyvnek a sokszínű tartalma. Ellenkezőleg, mélységes betekintést nyujt a könyv az utóbbi évtizedek Magyarországának szellemtörténeti fejlődésébe és van a könyvben néhány tanulmány, amely messze kikívánkozik az ilyen tanári emlékkönyvek szokványos adathalmazából, hogy ne említsünk mást: Baros Gyula tanulmányát a magyar közlelekről, vagy Császár Elemér essayét Négyesy kritikai működéséről és Pap Károly kedves megemlékezését Négyesy Lászlónak Beöthy Zsolttal való baráti viszonyáról. Négyesyt — a másfajta meggyőződést megillető tisztelettel — a *Literatura* is köszönti az évfordulón.

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Dubois, a fejlődéstan új prófétája.

Irta: *dr. Fejérváry Géza Gyula báró* egyetemi ny. rk. tanár.

Az élettörténeti fajátalakulás ma már bebizonyosodott tény, amelyben egyetlen művelt ember sem kételkedik, akár vallásos, akár szabadgondolkodó. *Wasmann* jezsuita atya, a kiváló biologus, akinek nemrég történt elhúnytával súlyos veszteséget szenvedett a hangyászat tudománya, több mint húsz esztendővel ezelőtt maga is síkra szállott már a származástan igazsága mellett. A „Kulturkampf" ma már a történelmi multé. A kérdés azonban ma egészen más szemszögből érdekes. Az a kérdés áll ma a származástan homlokterében: *melyek azok az okok és élettörvények, amelyek alapján az evolució tényét megmagyarázhatjuk,* egyáltalában: *hogyan megy végbe az evolució, miben áll az élettörténeti átváltozás?*

A nagyközönség e téren, általában, csak egy elméletet ismer, a darwinizmust, s ezzel azután magát a leszármazás tanát is azonosítja. Pedig ez nagy tévedés! A nagyérdemű Ch. R. *Darwin* tanításának lényege mindenesetre az, hogy a fajok nem állandóak, hanem a földtörténeti idők folyamán átalakulnak. Ebben föltétlenül örök igazságot szögezett le — — ő *is!* Azért mondom *is*, mert rajta kívül sokan voltak, akik ezt az igazságot felismerték és szavakba öntötték. *Anaximandros*, az apollóniai *Diogenész, Demokritos*, a *hippokrates*-i orvosi iskola tagjai, majd Athanasius *Kircher*, S. J., részben *Linné*, Erasmus *Darwin*, G. *Buffon, Lamarck*, (akiről e folyóirat IV. évfolyamának 12. számában is megemlékeztem), E. Geoffroy *St. Hilaire, Goethe, De Vries, Osborn*, Eugène *Dubois* és rajtuk kívül még sokan mások. És itt csak azok neveit említettem meg, akiknek munkásságában a származástanra vonatkozólag határjelző fontosságú tételeket találunk.

Az élettudományban is úgy áll a dolog, mint más tudományokban: ott, ahol nem a technikai felszereltség tökéletességén múlik az ismeret, hanem csak megfigyelésen, ott az ókori hellének óta lényegileg újat nem igen alkottunk. A szelekció darwini tanát épp úgy megtaláljuk a hellének fent idézett gondolkodói sorában, mint a mechanikai elv élettanilag döntő és szervezetmódosító voltának felismerését, vagy a szerzett tulajdonságok öröklődésének fajsorsdöntő tételét, amely utóbbi tényezőkön a lamarckizmus tanítása alapul. Idetartozik annak a megállapítása is, hogy a törzsfejlődés főfázisait az *egyén* fejlődése folyamán megismétli; ezt a tényt másfél századdal ezelőtt Serres fedezte fel újra és öntötte szavakba, s ez az, amelyet általában véve a „Haeckel-féle biogenetikai alaptörvény" nevén ismernek.

A szervezeti sajátságok keletkezésének megmagyarázásában a *darwinizmus* csütörtököt mondott. A típusosan darwini tényezőket (v. i. a kiválogatódását) ma már csak fajnemesítő, de nem fajtkeletkeztető természetűeknek tartjuk. Ezzel szemben a lamarcki tényezők — a szervek használata s nem használata okozta módosítások — valóban fajalkotó jelentőségűek. A *lamarckizmus* és *buffonizmus* mellett érvényben van, mert helyesnek bizonyult, még az úgynevezett *orthogenesis* tana, amely Eimer nevéhez fűződik. Ennek a tan-

nak éppen úgy kell koncedálnunk a viszonylagos eredetiséget, mint a darwinizmusnak, a buffonizmusnak, meg a lamarckizmusnak. Az orthogenesis azt tanítja, hogy az evolució belső, szervezeti okokon múló „szerves működés", amely voltaképen magában a szervezetben rejlő tényezők következménye.

Minden eddigi származástani elmélet és tan végeredményben erre a négy evolucios tanításra vezethető vissza és ezeknek a módosításában, illetőleg egymással való kombinálásában áll. S ezekbe kapcsolódnak bele azok a fantasztikus, részben valóban „új" elméletek is, amelyek többnyire nem az evolució lebonyolódásának okfejtésével, hanem az egyes élőlénycsoportok élettörténeti fellépésének idejével, elkülönülésével és rokoni összefüggéseivel foglalkoznak.

Szerencsés kivétel e téren E. *Dubois*-nak, a jávai majomember felfedezőjének 1930-ban megjelent tanítása, amely az *agy fejlődését* állítja az evolucios folyamatok gyujtópontjába. Végelemzésében ez is beleillenék az orthogenesis keretébe, de eddig nem méltatott tényekre támaszkodik és új távlatot nyit meg a biologus előtt.

Mielőtt erre a témára térnék, röviden össze akarom foglalni azokat az újabb szakirodalmi adatokat, amelyeket nálunk, főleg szélesebb körökben, még nem ismernek, s melyek az itt dióhéjban adott általános kép nézőpontjából fontosak.

1918-ban jelent meg Firenzében Daniele *Rosa* „Ologenesi, Nuova teoria dell'evoluzione e della distribuzione geografica dei viventi" című könyve. Rosa az evolució okát legfőképen belsőnek tekinti. Tagadja, hogy e fejlődésben döntő szerepet játszanának a külső körülmények. Az új fajok a csiraplazma megváltozása folytán keletkeznek, az anyafaj faji kettéhasadása által. Elméletét állatföldrajzi tekintetben is megvitatja.

Az 1924. évnek élettörténeti különlegessége Edgar *Daqué* müncheni professzornak „Urwelt, Sage und Menschheit, Eine naturhistorisch-metaphysische Studie" című könyve (Oldenbourg, München). A tartalom már a címből is kitünik, míg irányára az ajánlás vet éles fényt: *Denen, die erkennen, dass wahres Verstehen Glaube ist*.... Föltétlenül helyes, hogy a mondákat, hagyományokat a természettudományos vizsgálat körébe vonja. De származástani elméletei egészen fantasztikusak. Szerinte az egyes nagy állatcsoportok sokkal ősibbek, mint ahogy ezt gondoljuk, mert minden csoport már ősidőktől fogva megvolt a maga mai egységében, csak ismételten rányomta bélyegét a változó korszellem, s ezért nehéz mindig ráismernünk. A mondákban szereplő csodás lények — sárkányok, stb. — azt bizonyítják, hogy az ember kora is sokkal régibb, mint ahogy eddig feltették. Munkája visszatérés egy — habár modern köntösbe öltöztetett — miszticizmushoz, ahelyett, hogy a miszticizmust is természettudományi módszerrel világítaná meg.

Érdekesek továbbá *Osborn*-nak ugyanez idő táján megjelent származástani közleményei, amelyekben előző felfogásával szemben megtagadja a „majomember"tételt, s csak *Dawn Man*-ről („hajnalember") akar tudni, mert úgy látja, hogy az ember ősei már igen határozottan elkülönültek az emberszabású majmok csoportjától, amellyel azonban némi rokonságot mégis elismer. Végeredményben szavakkal való játék ez csak, amely a lényeghez nem is akar nyúlni, s így újat csak az elnevezésben ad. Modern, divatos dolog, a megunt, elcsépelt majomkapcsolat hangoztatása helyett....

Vaskos kötettel szaporodott a származástani irodalom, amidőn 1926-ban megjelent angol fordításban *Berg* „Nomogenesis, or Evolution determined by Law" című műve (London, Constable & Co.). Bergh antidarwinista; tagadja a „véletlen" szerepét, s nagy fontosságot tulajdonít a környezet fajalakító hatásának.

1928-ban látott napvilágot Othenio *Abel*-nek, az ősélettudomány avatott képviselőjének „Das biologische Trägheitsgesetz" című terjedelmes tanul-

mánya. Szerinte a szervezet csak akkor módosul, ha erre kényszerül, s akkor mindig olyan irányban történik az átváltozás, amely az adott lehetőségek sorában a szervezetnek a legkevesebb erőkifejtésébe kerül. Abel elmélete — a szerzőjének határozott tiltakozása ellenére is — lamarckizmussal erősen átitatott, némileg orthogenetikus színezetű tanítás.

1929-ből említem meg a jelen sorok írójának polemikus tanulmányát: „Audiatur et altera Pars: Evolution — Darwinism, Lamarckism." (Remarks on Sir A. Keith's British Association Presidential Address.) A szerző ebben élesen állást foglal a darwinizmus ellen, elsősorban a lamarckizmust, majd pedig az orthogenesist és a buffonizmust emelve ki, mint az evolució alkotó tényezőit, míg a De Vries-féle mutáció szerepéről tartózkodóan nyilatkozik, megjegyezve, hogy a mutáció mindenesetre legritkább módja a fajkeletkezésnek.

És most térhetünk rá E. Duboisnak eddigi vizsgálatai eredményeiről adott összefoglalására, amelyből új evolucios elméletet épít fel. Címe: „Die phylogenetische Grosshirnzunahme: autonome Vervollkommnung der animalen Funktionen." Sok számítás, magasabb matematika van benne. Arányszámítások a test és az agyvelő térfogata között és egyebek. Exakt munka tehát, a modern biometrika zseniális hajtása!

Dubois szerint tudvalevő, hogy a magasabb fejlettségi fokon álló állatok körében az idegsejtek és izomsejtek csak az embrionális élet ideje alatt oszlanak, vagyis a már megszületett egyén ideg- és izomsejtjei sem nem szaporodhatnak, sem nem regenerálódhatnak többé; az elhasznált, sérült vagy eltávolított ideg- és izomsejtek pótlására nincs többé mód — szemben a szervezetet alkotó egyéb sejtcsoportokkal, amelyeknél elég tág tere nyílik a visszaszerzés és az utánpótlás lehetőségének. Az idegsejteknek ez a sajátossága egyúttal tragédiája a mi egész szervezetünknek! Tudjuk azt is, hogy az embrió úgy fejlődik, hogy sejtjei állandóan oszlanak. Az is ismeretes már, hogy az intelligencia foka az agyvelő egy bizonyos komplexusának sejtszámától függ, amely komplexust Dubois *psychoënkephalon*-nak nevez. Mivel pedig az agysejtek száma az embrionális élet folyamán a mértani haladvány szerint szaporodik, kimondhatjuk, hogy mennél többször oszlanak valamely embrió psychoënkephalonjának sejtjei, annál magasabbfokú az intelligenciája. Az evolució tehát ugrásszerűen, hirtelen változással történik, s nem a lassú, fokozatos átmenet jegyében. Az emberszabású majmok psychoënkephalonja pl., Dubois szerint, embrionális fejlődése folyamán 31 sejtoszlást tüntet föl, míg az ember esetében ugyane sejtoszlások száma 33. A közbülső, 32 sejtoszlással jellemzett állapotot, Dubois szerint, a jávai majomember, a *Pithecanthropus erectus*, foglalná el. Az ember psychoënkephalonja 8590 millió sejtből áll, a *Pithecantropusét* Dubois 4295 millióban állapítja meg, az emberszabású majmoké pedig 2147 millió sejtből épült fel. Ez csak egyike a sok számadatnak, amelyet Dubois e tanulmányában öszefoglalt. Ezek után világosan megérthetjük Dubois új evolucios elméletét. Az egész életmódot az intelligencia foka rendkívül befolyásolja. Az evolueiót az agy tökéletesedő, azaz sejtszámát szaporító élettörténeti fejlődése szabja meg, s ez vonja maga után az egész szervezet (tehát mind az animális, mind a vegetativ szervek) módosulását.

E. Dubois elmélete mindenesetre korunk egyik legérdekesebb származástani elmélete. Nagy perspektivákat is nyújthat a duboisizmus azoknak, akik az exakt kutatás határán túlmenve, némi álmodozást is bele akarnak vinni a tudományba. És elvégre miért ne? Talán elérünk majd egyszer arra a fokra, hogy az embrió agyában megfelelő mechanikai izgatás útján a normálisnál több sejtoszlást provokálhatunk, s akkor hatalmunkban lesz az emberből a nietzschei *Übermensch*et létrehoznunk....

Az utolsó máglya.

Egy bajor herceg könyve a spanyol Habsburgokról.

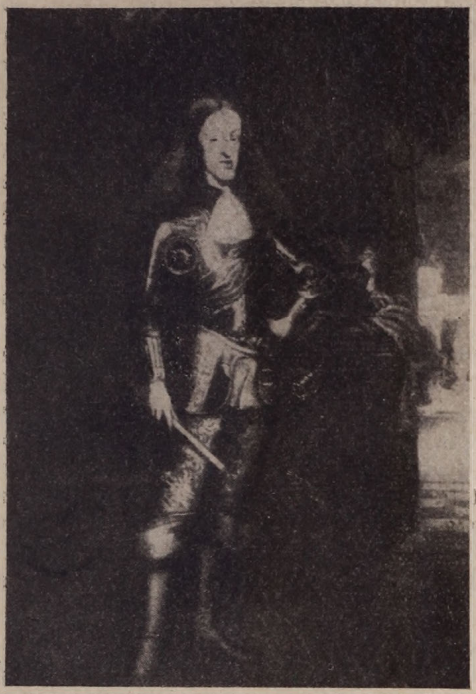

(Carreno festménye)
Habsburgi II. Károly spanyol király

Juana la Loca, az Őrült Johanna, a habsburgi Szép Fülöphöz ment nőül. Házasságukból öt gyerek származott, közöttük V. Károly császár és spanyol király, I. Ferdinánd magyar király és Mária, II. Lajos magyar király neje. Gyermekei révén őrültségével, amely egészen a nekrofiliáig ment s amelyet *mal héréditaire* néven ismer az orvosi történetírás, inficiálta családját. A bajt még fokozta a dinasztián belül gyakori unokatestvér-házasság — csak az 1548-tól 1666-ig terjedő 118 év alatt és csak tényleges uralkodók sorából öt ilyen esetet ismer a történelem, ú. m. II. Miksa és spanyol Mária, III. Fülöp spanyol király és Margit stájer főhercegnő, III. Ferdinand császár és Mária Anna infánsnő, IV. Fülöp spanyol király és Mária Anna osztrák főhercegnő s végül I. Lipót császár és Margit Teréz spanyol infánsnő házasságát — úgyhogy a hat spanyol-habsburgi uralkodót felölelő nemzetségsor kétszáz év alatt teljesen kimerült, vérük nem frissülhetett fel. Mire közülök az utolsó, II. Károly, trónra került, benne egy elaggult családfa végső, fáradt hajtása próbálkozott a végzet ellen küzdeni.

Ő maga, az apja, a nagyapja, a dédapja csupa unokatestvér-házasságból eredt: az eredmény egy testileg-lelkileg összetört, lerongyolódott emberroncs volt, bábú az őt szorosan körülvevő varázslók és Rasputyin-tipusú udvaroncok kezében. Ükapja, V. Károly még azzal dicsekedhetett, hogy birodalmában a Nap sohasem megy le; őnéki magának gyakran már annyi pénze sem volt, hogy a fővárosból elutazhassék nyaraló-palotájába. Kortársai, sőt saját rokonai is *„el hechizado"*-nak, a megboszorkányozottnak nevezték el, mert a szerencsétlen ember önmaga is azt hitte magáról, hogy boszorkányok közbenjöttével maga az ördög átkozta el őt. Az átok ellen használt is mindenfajta praktikákat, csudaszereket, főként azért, hogy enervált dinasztiájának örököst tudjon világra hozni. Minden hiábavaló volt. 1700-ban magva szakadt vele a Habsburgok spanyol ágának.

Tragikus alakjáról, de vele együtt egész koráról, beteg családjáról megrendítő képet fest *Adalbert bajor herceg*, aki két hatalmas kötetre terjedő tanulmányával *(Prinz Adalbert von Bayern: Das Ende der Habsburger in Spanien.* Bd. I. 454 oldal, Bd. II. 320 oldal. München, Verlag F. Bruckmann) egyszeriben napjaink legkiválóbb történetírói közé tört fel. A bajor hercegnek közelebbi jogcíme is volt ennek a műnek a megírásához, mert II. Károly neje a Wittelsbachok családjából való neuburgi Mária Anna hercegnő volt s így a könyv írójának családjából eredt s a mű második kötete voltaképpen ennek a szerencsétlen sorsú asszonynak szomorú életét tárja fel a degenerált,

tehetetlen, babonás, őrült utolsó Habsburg oldalán. A Habsburgok és Wittelsbachok között létrejött sok szerencsétlen házasság között nem az első és nem az utolsó volt ez a spanyol frigy és Adalbert hercegből bizony itt-ott kitör az ember is a sorok között, aki riadtan figyeli nemzedékének tragikumát: az uralkodói sorsot, amely a Hatalom molochjának válogatatlanul dobja oda prédául az Embert, az érzéseivel és meggyőződéseivel együtt...

Abban a betegesen fülledt és dohos légkörben, amely az utolsó spanyol Habsburgot övezte, nincs azon mit csodálnunk, ha éppen az ő uralkodása alatt — ugyanakkor, amikor a szomszéd francia földön Corneille, Racine és Molière már beérkeztek a halhatatlanság pantheonjába és Pascal és La Rochefoucauld már lefektették egy új erkölcsi világ axiomáit — 1680-ban még egyszer és utoljára fellobog a máglya, hogy őfelsége a király és a királyné jelenlétében elevenen égessen el az inkvizició egy csomó „hitetlent".

Adalbert herceg részletesen leírja ezt az utolsó Auto-de-Fé-t, amelyet a 19 éves II. Károly saját kívánságára rendeztek a madridi Plaza Mayoron. Ezen a főtéren tűzték ki az inkvizició szimbolumát, a zöld keresztet; itt a főhomlokzat egyik erkélyén ült a király reggel nyolctól esti féltízig, anélkül, hogy akár csak ebédidőre is eltávozott volna, amit az egykori udvari krónikás nagy dicsérettel emleget. Itt állottak a ketrecek, amelyekbe az elítélteket bezárták, hogy onnan hallgassák végig az ítéletet és nézzék szerencsétlen társaiknak halálos vergődését. Itt nyújtották át a királynak az autodefé kezdete előtt az első, szépen felszalagozott faköteget, emlékezésül Ferdinánd kasztiliai királyra, aki személyesen hordta a fát az albigenziek elégetéséhez használt első máglyákhoz. A király a köteget megmutatta a feleségének s aztán azzal a paranccsal adta vissza, hogy Ferdinándra emlékezve, ezzel a köteggel gyújtsák meg a máglyát.

A huszonegy halálraítélt már egész előző éjjel virrasztott két-két szerzetes társaságában, édességek és italok mellett. Hajnali háromkor kezdték őket „beöltöztetni". Rajtuk kívül még százhúsz kisebb bűnös szerepelt a programmon. Öt órakor megkezdődött a körmenet végig a városon. Elől mentek a könnyebb bűnösök, akik bigámia, babona vagy képmutatás miatt kerültek az inkvizició elé. Mindannyiok kezében eloltott sárga gyertya, a nyakukon kötél, a kötélen annyi csomó, ahány ütésre ítélték őket. Utánuk szanbenitoköntösben negyvenöt „judaizantes", zsidók, akik lemondottak őseik hitéről, s ezért nem ítélték halálra, hanem életfogytiglani börtönre. Végül következett a huszonegy nehéz-bűnös; ruhájukon lángok között sárkányok látszottak. S közülök tizenkettő, aki különösen csökönyös bűnösnek mutatkozott, hátrakötött kézzel és szájában pecekkel vonult fel. A máglyán egy csomó cölöp volt előkészítve, hogy a lánghalálra ítéltek közül azok, akik utolsó percben bűnbánatot tanusítanak, kegyelmet kaphassanak: nem élve égetik el őket, hanem előbb a cölöphöz csavarják a nyakukat s így fojtják meg őket, úgyhogy a tűz már csak a holttestüket pusztítsa el. Az „ünnepség" kezdetén a király esküt tett, hogy egész erejével megvédi a hitet, hogy üldözni fogja az eretnekeket és hitehagyottakat, s hogy a szent inkviziót és annak minisztereit kegyével és szükséges védelmével kiséri.

Az első elítélt, akit a ketrecbe vittek, a Szardiniából való Manuel Diaz volt; az ítélet: élethossziglani börtön, életfogytiglan tartozik a szanbenitót viselni, esküvel kell magát kötelezniе, hogy a zsidó hitről lemond, vagyonát elkobozzák, tilos zsidókkal érintkeznie és mindezek tetejébe az első öt évet gályarabságban tölti. Utána a többi elítélt került sorra, közöttük a huszonegy halálraítélt is, akik közül öt a megfojtás „kegyelmében" részesült. A halálra ítélteket nyomban elvitték. Másnap reggel 9-kor verték szét a katonák az utolsó üszköket az utolsó spanyol Habsburg utolsó máglyái alól...

Az egész világ egy falu —

mondja Róheim Géza, aki új ausztráliai néptörzseket fedezett fel és harmadfél évig feleségével együtt távol élt minden civilizációtól.

A Fekete Mágia varázsigéi. — A pápua nők titoktartóbbak a férfiaknál. — Oceániai múzeum. — Boszorkány-gyógymód Normanby szigetén.

Egy órát beszélgettem Budapestnek e pillanatban talán legérdekesebb emberével. Kivételesen — hála Istennek — nem politikus és nem tenorista, hanem senki más, mint *Róheim* Géza, ez a kedves, kalandos és komoly, izig-vérig modern tudós, aki úgy a földnek mint az emberi léleknek a fehér ember kutató szeme előtt eddig ismeretlen, szűz területein járt és harmadfél éves, páratlanul álló expedíciója során szíves barátságot kötött egy-két olyan ausztráliai néptörzzsel, amelynek eddig még a létezéséről sem tudott a világ.

Róheim Géza pár napja érkezett haza és eddig még elzárkózott attól, hogy hosszabb interjut adjon, mert hiszen úgyis ő maga fogja élményeit és kutatásait cikksorozatokban és könyvekben feldolgozni, de azért hatalmas, napsütötte könyvtárszobájában, ahol a főhelyen egy indián törzsfőnök eredeti, teljes harci felszerelése virít, most mégis fáradhatlanul, élénken és mulatságosan mondja, meséli, mutatja emlékeit és feljegyzéseit.

— Az ember nem mehet olyan messze és olyan primitiv, ismeretlen néptörzsek közé — mondja mosolyogva —, hogy ne gondolná sokszor: *Comme chez nous.* Itt van egy vers. Normanby szigetén improvizálta egy pápua özvegyasszony és szimbolikus hasonlatok mögé rejtve, arról ábrándozik benne, hogy egyelőre „tisztességes" marad és nem fogadja a szegény férfiak udvarlását, mert arra vár, amíg új férjet talál, jó gazdagot, akitől majd mindent megkap. A gazdagság a pápuáknál nyilván köztiszteletnek és asszonyi ábrándoknak örvendő állapot.

— A pápua férfiak pletykásabbak és kevésbé titoktartóak, mint az asszonyok. (Egyes elvakult feministák állítása szerint ez is csak: *comme chez nous.*) Normanby szigetén, ahol előttem fehér kutató még nem járt, — expedicióm negyedik állomásán — már rájöttem, hogy a Fekete Mágia varázsigéinek és ritusainak csak úgy juthatok birtokába, ha pénzt igérek értük. Három shillinget (ott felér ezer fonttal) igértem minden egyes varázsigéért. Ez hatott. A primitiv népek nem ok nélkül titkolódznak, *mert az angol fennhatóság a misszziók befolyására könyörtelenül üldözi a Fekete Mágiának még legártatlanabb megnyilvánulásait is.* De amikor a tizenötödik shillinget leszurkoltam, a becsületes pápuák kijelentették, hogy most már nem ragaszkodnak az üzlet eredeti feltételeihez és ezentúl ingyen mindenbe beleavatnak. Igy is történt. *A Fekete Mágiáról szóló feljegyzések köteteivel érkeztem haza.* Csak az asszonyokkal nem boldogultam. Ezek a boszorkányok még akkor sem akartak néha gyermekes, néha mágikus tudományukból egy szót sem elárulni, ha nemcsak három shillinget, hanem még egy szoknyát is igértem nekik. Az asszonyok féltékenyen őrzik hatalmuk kis titkait, még a pápuáknál is, de azért a szoknya néha mégis csak győzött.

(— És ezek az ausztráliai primitivek és a pápuák valóban egészen hisznek a hitükben, a Fekete Mágia csodáiban? — kérdem Róheim Gézától.)

— No, hát csak úgy mint másutt, — feleli mosolygósat hunyorítva csillogó szemüvege mögül — a hitüknek azért vannak igen józan határai. Legjobb pápua barátom, akit hatalmas termete miatt *baby*-nek becéztünk, miután beavatott a Fekete Mágia titkaiba, igaz barátsága jeléül varázsigét mondott rám, ami meggyőző szavai szerint örök időre megóvott volna ellenségeimtől és képessé tett volna arra, hogyha valaki lándzsát dob felém, én azt balkezemmel a

levegőben elkapjam, mint Parszifal az operában (a hasonlat ugyan nem *baby*-től való, mert ez már az ő műveltségi körén kívül esett), sőt *baby* szerint, akit a varázslat véd, az a kezével egy rásütött puskagolyót is úgy elkap, mint egy ártalmatlan kis kaviesot. Erre felajánlottam *babynek*, hogy előbb én fogok néhány lépésről ő rá célozni és ha ő a golyót a kezével már elkapta, akkor a puskámmal ő célozhat rám, amennyit csak akar. De *baby* hirtelenül aggodalmaskodni kezdett és kijelentette, hogy ez a varázsige csak nekik pápuáknak jó, mert a golyó gyorsabb a Fekete Mágiánál. Szóval *baby* hitt a csodákban, de nem bizott bennük. És hitéért nem volt hajlandó bőrét vásárra vinni.

Ausztráliában Róheim Géza és felesége, expediciójuknak bennszülött kíséretével, a félbenmaradt transzausztráliai vasúton — a kutató szerint a legrosszabb minden közül, ami az embert Ausztráliában érheti — utaztak egészen a sivatag közepéig: Rumbaláráig és onnan teveháton folytatták útjukat észak felé. Róheim előtt itt csak egyetlen etnográfiai és pszichoanalitikai kutató járt: *von Strehlow*, aki szintén a herrmannsburgi német missziótól kiindulva tanulmányozta az ausztráliai primitíveket. Ezek a néptörzsek patriarchális alapon, a legteljesebb szociális kommunitásban, egyedül vadászatból élnek és azokból a kukacokból és lárvákból, amelyeket az asszonyok ásnak ki a földből. *A nyersen elfogyasztott kukac a képzelhető legnagyobb delikatesz a bennszülötteknél.*

Libwebwebweso, Nadinadia boszorkánya gyógyít

Családi életük különben tiszta. Mindegyiknek megvan a maga felesége. Viszont, enyhítő körülményül, *a feleségeket időnként cserélgetik*. Vallási életük alapja az ősök tisztelete, a totem-kultusz, és az öregeket, mint a kultusz legjobb ismerőit, hallatlan tekintély övezi. A fiatalok nagyon félnek a törzsvéneitől, ami annál súlyosabb, mert *a fiataloknak, mielőtt megházasodnának, nem szabad egymással élniük*. De Róheimnak többen titokban bevallották, hogy bár a büntetéstől rettegnek, az öregek tudtán kívül azért mégis gyakran „flörtölnek". Óvatosak, hogy rajt ne kapják őket. A *birth control*-t (születések korlátozása) ismerik. Sőt itt nagyobb többségben van ennek az intézménynek nyílt híve, mint akár az angol parlamentben.

Hermannsburgtól nyugatra Róheimék olyan ausztráliai törzsekre bukkantak, amelyekkel eddig fehér emberek soha nem találkoztak. A primitívek közönyös-szívesen fogadták őket, nem ijedtek meg és pár napon belül néhány tál lisztért elmondták álmaikat, legendáikat és varázsigéiket Róheimnek, sőt barátságuk megpecsételésére rögtön bemutatták harci és vallási táncaikat. Erről Róheimné filmet is készített.

A fiatal kutató-házaspár olyan párjátritkító etnográfiai anyaggal megrakodva érkezett haza, hogy abból kitelnék egy egész óceániai és ausztráliai muzeum, ami Anglián és Amerikán kívül sehol nem található.

Fonogrammok, filmek, fényképek, feljegyzések, a bennszülöttek használati és vallás-művészeti tárgyai hetvenöt ládát töltenek meg és rendezésük legalább két-három évet vesz majd igénybe.

A legközelebbi években kizártnak látszik, hogy még egy hasonló expedició indulhasson útnak, mert költségei — amelyeket ez alkalommal a pszihoanalitikának egyik lelkes híve, *Bonaparte hercegnő* viselt — túlságosan na-

gyok ahhoz, semhogy államok vagy magánosok a mai viszonyok mellett összeadhassák. A régi etnográfiai kutatások terén is sokszor jártak magyarok az élen — *Stein* Aurél, szegény *Torday* Emil, *Kőrösi-Csoma*, *Vámbéry* — és most, amikor a pszihoanalitika nagy teoretikusainak munkáját akarják modern kutatók a primitiv néplélekre vonatkozó tanulmányokkal kibővíteni és alátámasztani, *megint magyar tudós, Róheim Géza az, aki magához ragadja a vezetést és világhírre tesz szert.*

A legmaibb és nem a legérdektelenebb ebben a hosszú és száz veszéllyel fenyegetett expedicióban pedig az, hogy annak minden rizikóját és kényelmetlenségét megosztotta férjével Róheim Gézáné, ez a kedves társaságbeli fiatal asszony, aki egyedüli munka- és segítőtársa volt harmadfél év tudományos kutatásaiban olyan területeken, ahol fehér asszony soha előtte nem járt. A szellemes, bátor, életvidám házaspár olyan távol volt minden civilizációtól, hogy amikor Róheimnét kínzó fogfájás lepte meg egyszer, *három hétig kellett utazniok, amíg orvost találtak.*

Normanby szigetén Róheim Géza szeme mondta fel a szolgálatot, mert már nem bírta az oceániai nap sugárzását. Ekkor Sipeta, az öreg pápua boszorkány vette kezelésbe és varázsigékkel, meg egy nagy tökkel akarta meggyógyítani a súlyos szemgyulladást. A gyógyító tök látható is lesz a Nemzeti Múzeumban; de miután Róheim doktoron nem sokat segített, el kellett hagynia Dentreeasteaux szigetcsoportjait és hetekig hajókáznia, amíg orvosi tudományra lelt. Kiderült azonban, hogy az sem igen boldogult jobban a bajjal, mint Sipeta és a nagy tök.

Róheimné az expedició utolsó évében már nem bírt kinint szedni és *maláriát kapott. Munkáját, erejének megfeszítésével, lankadatlanul folytatta, csak az utolsó hetekben állt teljes összeroskadás előtt.* Súlyos betegen érkezett haza, de reméli, hogy itthon gyorsan megszabadul majd a láztól.

Maku (lárva), egy pitchentara fiú

Amikor megkérdeztük Róheim Gézától, hogy mi hiányzott a legjobban az európai életből, nevetve felel:

— A vivás. Ez az, amit a pápuák sajnos nem ismernek a mi fogalmaink szerint. Én lelkes sportember vagyok és alig vártam már, hogy hazaérkezem és kedvemre kiasszózzam magam. Rögtön megérkezésem reggelén elrohantam a Vén Fiúk Klubjába és ott forgattam a vivókardot végkimerülésig. Ez jó volt.

Ime ilyen egy amerikai tipusú, mosolygó tudós portréja 1931-ben.

V. M.

A TERMÉSZET VILÁGA

Puder Sándor dr.: „Állapota kielégítő . . ."

(Szubjektív kórtörténet. Karinthy Frigyes előszavával. Genius-kiadás. Budapest. 139 oldal.) Tudtunkkal a freudizmus hozta be csak nemrégiben alapvető törvényül, hogy pszichoanalitikus orvos nem foglalkozhatik mindaddig beteggel, amíg önmaga keresztül nem ment az önönmaga könyörtelen kianalizálásán. Ezzel voltaképpen csak olyan lelki gyógymódot legalizált, amelyet Loyola Ignác óta a lelki betegség terén a katolikus egyház már régóta elfogadott: nem enged a hívők lelkéhez nyúlni sem lelkigyakorlatok, sem gyóntatás formájában mást, mint aki önmaga annyiszor és annyiszor átélte ezt a végletekig ható megrázkódtatást. Az orvostudomány terén persze egyébként ritkán fordul elő, hogy az orvos önmagán élje végig, tapasztalja végig a különböző kórfolyamatokat. Pedig éppen a tanuzás pszichológiájából — a bűnügyiből és a kísérleti lélektanból — tudjuk, mennyire megbízhatatlan a szubjektív élményre vonatkozó zavakba rögzítése, holott az orvosnak az esetek nagy részében éppen csakis az ingadozó, megbízhatatlan tényálladék áll a diagnózis rendelkezésére. Azért rendkívül nagy értékű — már orvosi szempontból is — Puder dr. kötetje, aki tüdőorvos létére két éven keresztül szenvedett vakbélirritációban, közben háromszor megoperálták s ezt az egész kórtörténetet minuciózus lélektani megfigyeléssel rögzítette papírra. Ez az orvosok számára. Egyébként pedig nincs az az idegfeszítő Ich-Roman, amely annyira lebilincselné az olvasó figyelmét, mint ez a könyv, a szenvedő, örök Ember egyik megrázó dokumentuma.

Gróf Széchenyi-Wolkenstein Ernőné: A törpe gyümölcsfák ültetése és gondozása.

(Budapest, 1931. A Természettudományi Társaság kiadása. 177 szövegképpel, 266 old.) Nagynéni ír januáriustól decemberig oktató leveleket a hugának s ezeknek keretében igen érthetően és értelmesen kioktatja azt a gyümölcskertészet ezer mindenféle problémájára. Igen hasznos kézikönyv, amelynek gyakorlati értékét az is bizonyítja, hogy rövid pár éven belül már második kiadását érte meg.

A TÖRTÉNELEM VILÁGA

Banfi, Florio dr.: Sponsus Marianus, filius regis Hungariae.

(Assisi, 1930. 23 oldal.) A szerző egy családi ünnep alkalmából tette közzé olasznyelvű tanulmányát a *Kazinczy-kódex*-ben is olvasható ama középkori mondáról, amely szerint „a magyar királnak atyafia" násza éjszakáján, tisztára Szűz Mária iránt táplált különös tiszteletből, titokban a faképnél hagyja újdonsült nejét, Aquilejába szökik, ahol mint pátriárka a Szeplőtelen Fogantatás ünnepét alapítja. Banfi a firenzei Biblioteca Riccardiana egy 15. századi olasz kódexéből közli a legendának eddig ismeretlen teljes szerkezetét, amely érdekes felvilágosítással szolgál a magyar vonatkozást illetőleg. Eszerint Imre király másodszülött fiáról (ilyet nem ismer a hazai történet) volna szó, akinek rövid uralkodása után elhúnyt bátyját (III. Lászlót) kellett volna a trónon követnie, ha nem szökik meg esküvője alkalmából. A szerző megtalálta ugyanezen elbeszélést *Gil de Zamora* 13. századi spanyol író latinnyelvű írásai között is, amelyeket a madridi két akadémia tett közzé *Boletin*-jének 1885—88. évfolyamaiban. A jelen értekezésben újra lenyomott ezen elbeszélés sokkal rövidebb az olasz előadásnál, de tartalmazza a régi hagyományt.

Mieth E. J. István: Pythagorastól Mussolini-ig.

(Tábori Elek kiadása, Budapest, 1931. 30 oldal. Ára 1 P.) Történelemfilozófiai értekezés, amely részben a történelmi materializmussal helyezkedik szembe, főként azonban Spenglerrel való vita. Nagy kultúrájú embernek érdekes, bár kissé rendszertelen elmefuttatása.

A szerkesztésért és kiadásért
SUPKA GÉZA dr. felel.

Magyar tragédia Bécsben.

Sámboky János születésének 400. évfordulójára.

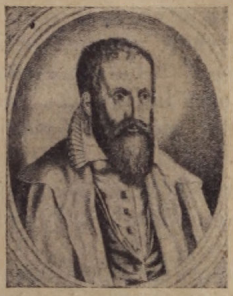

Sámboky János

„Die Geister werden frei, es ist eine Lust zu Leben!“ — ujjongott fel a humanizmus második negyedében Ulrich von Hutten és vele a középkor lidérces álmából feltápászkodó, a klasszicizmus kiásott szépségeiben fürdő, sőt már a kritika villogó pengéit köszörülő vidám emberiség. 1931 július elsején lesz négyszáz esztendeje, hogy ennek az izzóan érdekes, termékeny és termékenyítő, már a dekadencia bélyegét is nagán viselő kornak egy számunkra különösen érdekes, mert az ősi magyar sorsot keserves-búsan példázó fia megszületett.

Sámboky Jánosnak, illetőleg kint a nagyvilágban Sambucusnak hívták, amit ő magyar voltának hangoztatásául a „Pannonius Tyrnaviensis“ jelzőkkel egészített ki. Jómódú, előkelő családból származott, az édesapja maga is szerette a könyveket s amikor a törökök elől Nagyszombatba menekült, elhatározta, hogy rendkívül tehetségesnek látszó fiát (egyetlen fiú volt a négy leánygyermekkel megáldott családban) elküldi híres külföldi egyetemekre tanulni.

Ifjú szerelmek.

Johannes tanulmányait Wittenbergában kezdt[illegible], ahol a fogékony, fiatal elme gyorsan magába szívta a katedráról hirdetett protestáns eszméket. Természetes adottságainak is megfelelő, korán ébresztett kritikai szellemének később nem egy kellemetlen incidenst köszönhetett, főleg tanulmányainak következő állomásán, Ingolstadtban, ahol jezsuita atyák voltak a professzorok. 1551-ben már Párisban látjuk a fiatal magyar diákot. Mindenütt gyorsan otthon van, — pompás, kulturált szelleme, világfi-modora, ragyogó fiatalos jókedve, professzorok, kollégák és szépasszonyok körében, foliánsok világában és a társaságban egyaránt gyorsan otthont teremtenek számára. („Il quitta l'air grossier et inculte de sa terre natale“, — írja róla egy francia elogium és francia világfiként üdvözli ennek a „durva és műveletlen“ országnak fiát . . .) Az ifjú tudós itt már görög kéziratokat kezd gyüjteni, de azért méltányolni tudja a bort és a széplányok társaságát is. Ötletes humorára jellemző, hogy míg 1553-ban gyönyörű latinyelvű szerelmes elégiát költ *Veronica Ingolstadiensis* címmel, — néhány év múlva ugyanennek az elégiának ékes csengésű általánosságait új dátummal és új címmel — *Magdalene Gondaviensis* kisasszonynak ajánlja.

Az édesapja kezd belefáradni Johannes tanulmányi és főleg egyre lelkesebb gyüjtőszenvedélyének költségeibe. Beprotezsálja hát fiát Mátyás király

rokonának, Oláh Miklós hercegprímásnak unokaöccséhez, Georgius Bonához praeceptornak. A tehetséges, rokonszenves ifjú mellett, kitünő baráti körben, gyönyörű esztendőket tölt Sambucus főleg Páduában, de más olasz egyetemi városokban is, tanul, tanít és — nagyrészben az olasz udvar könnyelmű, hozzá nem értő cselédsége révén — potom áron szebbnél-szebb, még ismeretlen és feldolgozatlan, a középkor vandalizmusától megmentett kéziratokhoz jut. Amikor szeretett tanítványa, Bona György élete virágában meghal, az ifjú praeceptor — most már az orvosegyetem licenciátusa — búcsút mond a csavargó diákéletnek és Bécsbe költözik.

*

A fiatal magyar tudós élete második szakaszának, furcsa és szomorú bécsi sorsának emlékeit a *Literatura* munkatársa a helyszínén, ábrándjainak és csalódásainak történelmi színterén, a bécsi Hofbibliothekban próbálta összegyüjteni. A Hofbibliothekot ma már persze Nationalbibliotheknak nevezik; hatalmas ablakain ugyanaz a napfény árad be, amely valamivel messzebb a Creditanstalt tébolyult hangyabolyában nyüzsgő, gondterhelt arcokat világítja meg, de a nehéz és kivakuumozhatatlan porréteg, amely a hatalmas termek barok cirádáit, a nyaktörős, keskeny kőlépcsőket, a már hepehupás, régi parkettet és a falak óriás foliáns-mezőit fekszi meg, mintha itt feküdt volna már Johannes Sambucus idejében is . . .

Herr Vizedirektor Hofrat Professor *Baumhackel* szobájának falán, három korabeli tudós és komoly úr társaságában, felismerem Sámboky János szép, okos, finommetszésű arcát.

— Igen, persze, négyszáz év, — mondja kicsit zavartan a Vizedirektor úr, — nem, nem készültünk a jubileumára és most már persze nem is lehet, kevés az idő; de ha hallani akar róla, menjen át a kéziratgyüjteménybe. O. Smitel professzor úrhoz, ott nagyon jól ismerik Sambucust.

Magyar vagy közös sérelmek?

Az időközben telefonon értesített Smitel professzor már előkészítette a négyszáz év előtt született magyar tudós legjobb élő barátját, a papyrusgyüjtemény vezetőjét, Gerstinger Privatdozent urat, aki könyvet írt Johannes Sambucusról, és a két mosolygós bécsi úr valami olyan kedves, derűs, barátságos emlékezéssel beszélget rég elporladt kollégájukról, mintha nem háromnégyszáz év, csak három-négy évtized előtt üldögélt volna szeretett pergamenjeibe temetkezve itt a Josephsplatzi könyvtár valamelyik asztalánál.

— A magyarok sokat keseregtek a tenger igazságtalanság és szerintük tipikus magyar sérelem felett, amely Sambucust érte, — magyarázza Gerstinger professzor, — pedig higyje el, nincs igazuk. Nézzük csak, mi is történt a maguk Sambucusával? Rövidesen Bécsbe érkezése után felhívja Miksa császár figyelmét az elhanyagolt egyetemi könyvtárra, amelynek pusztuló, kallódó kodexeit jó lenne az udvari könyvtár számára megszerezni és konszerválni. A császár meg is bízza ezzel a feladattal a magyar tudóst, historiografusává, *familiaris aulae*-vá nevezi ki és ebben a minőségében ötven tallér évi fizetést utal ki számára. Az ötven tallér később száz forintra, majd 1569-ben kétszáz forintra emelkedik, — sajnos, csak papíron. Mert bár az udvar alkalmazottjainak virágos nyelven megszerkesztett köszönőlevelekben kellett hálálkodniok az ilyen királyi kegyekért, a valóságban nem tudtak a pénzükhöz jutni. Sambucus sem tudott. Nem azért, mert magyar volt, — az osztrák udvar akkoriban tele volt idegen urakkal, — hanem egyszerűen azért, mert az udvarnak nem volt pénze.

Sambucus eleinte nem sokat törődött ezekkel a papíron maradt tallérok-

kal. Virágzó orvosi praxisa volt, (bár őszintén megvallva: mai fogalmaink szerint ezt a praxist kuruzslásnak kellene minősítenünk, ugyanis a licenciátuson kívül diplomája nem volt!), aztán feleségül vette egy Egerer nevű gazdag bécsi kereskedő Krisztina lányát és esküvőjén maga a császár is képviseltette magát, sőt száz tallér értékű nászajándékot, egy gyönyörű serleget is küldött. Ám az após háza szűknek bizonyult az ifjú pár számára. (Krisztinának nyolc testvére volt, azonfelül a ház nagy részét udvari hivatalok számára rekvirálták.) Sambucus megvette tehát az úgynevezett Mackloshaus-ot a mai Singerstrasseban és egy „villula"-t is vett nyári lakás céljaira Mainersdorfban, a Lajta völgyében. Közben az élet egyre jobban megdrágult Bécsben, Sambucus gyüjtőszenvedélye egyre emésztőbb, az orvosi praxis viszont hanyatlani kezdett. A magyar álláspont szerint Sambucus ekkor tornyosuló anyagi gondjai elől egy apjától örökölt s a sógora családja ellen folytatott, bonyolult és kilátástalan per lehetőségeihez menekült. Én úgy látom, — véli Gerstinger professzor úr, — hogy éppen a pereskedés, ez a jellegzetes magyar szenvedély nyelte el az orvosi praxisban keresett tallérokat.

A bécsi udvar nem szeret fizetni.

1570-ben aztán a *Schwäre Zerung und Haushaltung bey disen teuern Zeyten*-re hivatkozva kénytelen az udvarnak imádott kéziratgyüjteményét felajánlani, amely háromszázhatvan — közülük hetven feldolgozatlan — görög és száznegyven latin kéziratból áll; az ötszáz kodexet megtetézné tizenkét *non vulgaria marmora*-val (szoborral) és mindezért kétezerötszáz dukátot kér csak. Az udvar, *sajnos*, elfogadja az üzletet. „Alea est iacta!" — sóhajt a balsejtelmektől gyötört Sambucus, aki alattvalói lojalitásból kénytelen volt kincseit mindenekelőtt az udvarnak felajánlani, holott Német-, Francia-, sőt Olaszországban is könnyen talált volna rájuk vevőt és holott az osztrák udvar fizetőképességét és szokásait tapasztalatból is jól ismerte . . .

De közben — úgy látszik — az a remény fűti, hogy ilyenformán még sem kell majd egészen megválnia imádott gyüjteményétől, hiszen udvari könyvtárosi állást ígérnek neki. Az állást vetélytársa, a hollandus Hugo Blotius kaparintja el. 1578-ban II. Rudolf követi Miksát a trónuson, aki megerősíti Sambucust udvari történetírói állásában, teljes jóindulatáról is biztosítja, csak éppen a járandóságát nem fizeti ki. Ekkor Sambucus már harminc újabb értékes kodexet csatol az eredeti ötszázhoz és az egészért háromezer dukátot kér; az udvar lealkuszik belőle ötszázat, ráalkuszik még egy Priamus-szobrot is és ötven dukátot ígér hozzá a „Hausfrau"-nak. Az alkút lebonyolító Ernő herceg minél távolabbi részletfizetési dátumokra utasítja a fizetéssel megbízott magyaróvári harmincadhivatalt, „hiszen más úgy sem fizetett volna annyit!"

— Tudom, hogy a magyarok külön sérelmet látnak abban, hogy az osztrák udvari könyvtárba beolvasztott magyar kodexgyüjteményt éppen a magyar adókból begyült magyaróvári dukátokkal fizettette a bécsi udvar, de ebben nincs tökéletesen igazuk, — véli Gerstinger professzor; — akkoriban ugyanis nem ismerték a postatakarékpénztári átutalás intézményét és a magyaróvári harmincadhivatal az udvar számos — rendszerint üres — zsebeinek egyike volt.

A magyar sorstragédia.

A jogos járulékaiért viaskodó (1584-ben kelt végrendelete szerint még négyezer forint és hat és félesztendős fizetéshátralék-követelése volt az udvaron!), anyagi gondoktól fojtogatott Sambucus közben újra kezdi a kodexgyüjtést, ám három hónap múlva eladósodva, elkeseredve, az őt ért igazságtalanságok súlya alatt összeroppanva, belefárad a meddő pereskedésekbe és

könyörgésekbe, az aulikus levegőben eltikkadt, derűs, szép, humanista lélek feladja a küzdelmet, — Johannes Sambucus ötvennégyéves korában szívszélhüdésben meghal.

— *Ja, die viel zu stürmische Jugend!* — véli mosolyogva Gerstinger professzor úr, — a sok, bőséges nehéz koszt, az ital, tudja . . .

Mindegy, hogy milyen komponensekből tevődött össze ez a szívszélhüdés, — a kiábrándult, csalódásokba fuló, izmos és virágzó fiatal magyar tehetség három és félévszázados tragédiája itt a Nationalbibliothek ódon porrétegének távlatán át is igazi, tipikus magyar sorstragédiának látszik.

Az özvegye egy év múlva feleségül ment Wolfgang Simich-hez és mindketten tanuként szerepelnek a könyvtár átadásánál. Tény az, hogy Sambucus egyetlen fia, aki egy év múlva Strassburgba került iskolába és akit Blotius imbecilisnek állít, élete fogytáig pereskedett az apja járandóságáért.

— Orvosnak, historiografusnak talán nem volt jelentékeny Sambucus, — magyarázza Gerstinger professzor úr, — de műgyüjtőnek elsőrangú szaktekintély volt. Hihetetlen szimattal szedte össze kodexeit, amelyek megalapozták, sőt világhírűvé tették a bécsi udvari könyvtárat. Ma már, sajnos, nem lehet hitelesen megállapítani ezt az ötszázharminc kodexet; Mária Terézia korában ugyanis átkötötték az összes könyveket és akkor Sambucus sajátkezű bejegyzéseinek — amelyekkel a kézirat megszerzésének helyét, dátumát és árát szokta megörökíteni — legnagyobb részt nyoma veszett.

Magyar reference a Hofbibliothekban.

A Nationalbibliothek mai életére terelődik a beszélgetés. Baumhackel aligazgató úr optimista szemmel nézi a könyvtár menetét. Elmondja, hogy több mint száz alkalmazottjuk van, gyüjteményeik egyre növekszenek, különösen büszkék az új színházgyüjteményre, amely magába olvasztotta a Burg-, a Josephstädter-, a Theater an der Wien és a Karl-színházak szerepkönyvgyüjteményét és egyes híres nagy színészek magángyüjteményét is, sőt a közel multban alapított mozi-alosztálya már húszezer kötetből áll! Ami pedig a látogatókat illeti, — itt már Smital és Gerstinger professzorok kissé sóhajtva állapítják meg, hogy a könyvtár régi, évtizedes vendégei, a kodexek sárga pergamenjét áhitatos ujjakkal böngésző tudósok lassan elmaradoznak, ritkulnak. A mai gazdasági helyzet nem kedvez a tudományos elmélyedés anyagtalan csendes, szép világának . . .

A magyar relációknak kitünő képviselője, őre és szakreferense a könyvtárban Frau Doktor von *Rohr*. Ennek a kedves, szimpatikus hölgynek édesapja katonatiszt volt és 8 évig állomásozott Magyarországon. Dr. Rohr asszony közben magyar iskolákba járt, tökéletesen megtanult magyarul, az egyetemen Szinnyei professzor avatta be a finn-ugor összehasonlító nyelvtudomány rejtelmeibe és a Collegium Hungaricum hallgatóinak, vagy a Debrecenből, Pécsről fellátogató s a német nyelvvel kissé hadilábon álló kutatóknak ő az őrangyala.

*

A gyönyörű barok díszteremből nagy kopácsolás hangzik — reflektorokat állítanak fel, hogy este, a bécsi Festwoche egyik legünnepélyesebb eseményénél, a Josephsplatzi Serenade filharmonikus koncertjánál, a gyér számban megjelent amerikaiak pontosan gyönyörködhessenek a mennyezet s a falak fakó arany szépségében. Ám estére zuhogott az eső és Johannes Sambucus, a keserűszívű magyar humanista soha ki nem fizetett drága kodexei reflektorfénytől háborítatlanul szunnyadhatnak az évszázados porréteg alatt.

Fodor Erzsébet.

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK

Mit szeretne a közönség olvasni? A kiadóktól mindúntalan halljuk a határozott hangú és ellentmondást nem tűrő kijelentést, hogy: „A közönség ezt szereti olvasni! A közönség ezt nem szereti olvasni!" Meglehetősen önkényes megállapítások ezek, mert az a tény, hogy valamely fajta irodalomnak van kelendősége, az nem jelenti még azt, hogy a közönségnek nem kell más, hanem csak azt, hogy úgy gondolkozik a publikum, mint az egyszeri civis, akitől megkérdezte a kocsmáros, hogy jó lesz-e, ha homoki bort tesz eléje. — „Az a kérdés, van-e jobb?" — mondta a derék pógár, — „mert ha van jobb, akkor a homoki rossz és nem köll, de ha nincs jobb, akkor — egye fene — ez a jó és e' köll!"

A Literatura most körkérdéssel fordult a közönséghez, hogy mondják meg, mivel foglalkozzék az a könyv, amelyet még nem írtak meg, de amelyet szeretnének olvasni. A rengeteg válaszból azokat adjuk főként közre, amelyek leggyakrabban fordultak elő, hasonló fogalmazásban és egy-két szellemes egyéni választ.

Gerevich Tibor dr., egyetemi tanár:

— Engem két dolog érdekelne: egy olyan könyv, amely a művészi ízlés és látás történelmét írná le, nehézkes adatok feltálalása nélkül, de az adatok alapos ismeretével; azután egy olyan könyv, amely metafizikai problémákat ír meg — reálisan.

Tihamér Lajos dr., miniszteri tanácsos:

— Olyan kultúrtörténeti munkát szeretnék olvasni, amely feltüntetí, hogy egyazon időben a világ különböző pontjain mi történt, táblázatokkal illusztrálva. Szinkronizált történelemnek, vagy szimultán történetírásnak nevezném ezt és rendkívül örülnék, ha mielőbb olvashatnám.

Vajthó László, gimnáziumi tanár:

— A régi magyar irodalom elfelejtett értékeinek sorozatos kiadását szeretném a magyar könyvpiacon látni és ezen kívül a reprezentatív magyar írók legértékesebb műveinek kongeniális fordítását a világnyelvekre.

Décsi Imre dr., orvos:

— Azt szeretném olvasni, ami a háború előtti időkben életünknek oly lényeges tartalmát tette és ami a köztudatból csaknem teljesen eltünt: a kiegyezéstől a háborúig való magyar élet képét, nem a nagy történetírás, hanem a kis kultúrhistória módszereivel, — kevésbé a nagy szenzációkat, mint az anekdotikus apróságokat. De mindezt minél kevesebb pártszempontból megírva.

Dobner Imre dr., mérnök:

— A történelem kulisszatitkairól szeretek legjobban olvasni. Aztán örömmel vennék egy olyan könyvet, amely a Habsburg-család egyes tagjainak igaz, emberi mivoltát állítaná elénk. (Számos hasonló felelet akadt.)

Balázs Dezső dr., ügyvéd:

— A ma embere érdekel mindenek felett. A ma emberének vágyairól, indulatairól, élményeiről, küzdelmeiről, ezek tudatos és tudat alatti rugóiról szeretek olvasni, retrospektiv, aktuális és prospektiv érzékeltetésben és megvilágításban.

Rie Erwin, r. t. igazgató:

— A magyar Forsite-Saga-t szeretném olvasni!

Reitter Miklós, bankcégvezető:

— Szeretném elolvasni Shawnak azt a megírandó könyvét, amelyben végre egyszer póz nélkül adja önmagát és őszintén írja meg a gondolatait!

Szabó Lőrinc, költő:

— Roppant kíváncsi volnék egy mai Stendhal, vagy egy mai Goethe művére, — még ma is szívesen koplalnék három napig, hogy ezt megvehessem magamnak! És nagyon szeretném, ha jelentkeznék végre munkáival, a háború utáni magyar írógeneráció új nagy esztétikusa!

Bálint György, író:

— Vágyom a könyvre, amely mindent magába foglal, — egy könyvre, a Faust, a Karamazovok, a Zauberberg fajtájából! De attól tartok, hogy ezt a könyvet én már nem igen fogom olvashatni, — tekintve, hogy már 25 éves vagyok!

Vass Jenőné, vegyészmérnök felesége:

— Főként csak az olyan könyv érdekel, amelynek hősében magamra ismerek, amely az én problémáimmal foglalkozik. E percben éppen azzal a problémával, hogy hogyan lehet az ember dolgozó nő és feleség, meg anya egyszerre és hogyan helyezkedhetik el egy magamfajta társaságbeli asszony kenyérkereső pályán.

Balog Márta, foglalkozás nélküli urilány:

— Magamat akarom megismerni a könyv által és a — férfiakat kiismerni!

Bodor Gizi, gépíróbajnoknő:

— A „Jövő század regényét" szeretném olvasni — de Jókai tollával megírva! (Egyik leggyakoribb óhaj a megkérdezett közönség körében.)

Vörösss István, magánhivatalnok:

— Oroszország viszonyairól szeretnék egy megbízható és őszinte írást olvasni. Ezzel kapcsolatban Európa jövő kialakulásának lehetőségeiről. Lehet regényformában is! (Szintén igen sokan válaszoltak hasonlót.)

Werkner Évi, VII. gimnazista:

— Olyan történetet szeretnék olvasni, amelyen érzik, hogy valóban megtörtént, de az írója nem a csúnyát és a rosszat, hanem a jót és a szépet látta meg a történés és az alakok körül!

Kelemen Sándor, kereskedő:

— A tömegesen gyártott kalandorregények helyett szeretném a közismert mai, vagy tegnapi, nagy nemzetközi kalandorok históriáját olvasni, főként azokét, akiknek történelmi szerepük volt.

Ferenczi Eszter, varrónő:

— Nagyon szeretek királyokról, királynőkről és udvari emberekről olvasni, de nem kitaláltakról, hanem olyanokról, akik igazán éltek! (Igen gyakori válasz.)

Vendel Mari, mindeneslány:

— Szép szerelmes történetet olvasok szívesen, — de jó-pofa alakok is legyenek benne, akiken az ember jót nevethet.

(r. m.)

*

Petőfi — katalán nyelven. A festői szépségű Mallorca szigetén élénk az irodalmi élet. Két irodalmi és művészeti folyóirat is van a szigeten; az egyik konszervatív irányú és a magyarbarát Don Antonio Sancho kanonok vezetése alatt áll, a címe Studia. A másik haladó szellemű — bár középeurópai mértékkel mérve egyáltalán nem mernők modernnek nevezni. Nostra Terra ennek az érdekes folyóiratnak a címe. Ebbe a lapba ír az úgynevezett „mallorcai költőiskola" jelenlegi feje is, Miguel Ferrà is, aki

nem kevésbé magyarbarát, mint Sancho kanonok, ha ugyan magyarul még nem is tanult meg.

Mindkét lap gyakran hoz magyar vonatkozású közleményeket. A Studia rendszeresen közli Ringer Erzsébet magyar festőnő bibliai tárgyú rajzait, nemrégiben pedig Kőrösi Albin, a kiváló magyar hispanológus tollából hozott érdekes cikket. A Nostra Terra Bartók Béláról emlékezett meg nemrégiben rövid cikk keretében: egyik legutóbbi számában pedig két Petőfi-költemény: „A kutyák dala" és „A farkasok dala" jelent meg katalán fordításban. A Petőfi-verseket Jaime Crai-Casas fordította, Kalocsay K. esperanto-fordítása nyomán. Annak ellenére, hogy szövegét a fordító csak másodkézből merítette, a fordító nagyjából hű tudott maradni Petőfi szövegéhez; sajnálatosabb, hogy olyan nyelvi szabadságokat engedett meg magának — p. o. prô, pero helyett —, amelyek meglehetősen sértik a katalán nyelvérzéket. Ettől eltekintve fordítása sikerültnek mondható és nagyjából érzékelteti az eredeti költemények kvalitásait.

Itt adjuk A farkasok dalát, Crai-Casas katalán fordításában:

CANT DELS LLOPS.

Bramula la ventada
i el cel és negre, greu;
bessons de la hivernada,
reboten pluja i neu.

Vivim sense defensa
en mig del nu desert;
cap arbrissó, cap branca
alli no ens fa cobert.

Sentim el fred a fora
i a dins sentim la fam:
els dos enemics nostres
no escolten pas cap clam.

Terç enemic encara:
fusell que encerta el blanc.
La blanca neu vermella
es fa amb la nostra sang.

Vivim en fam, miseria
i udol desesperat;
amb una bala al ventre...
prô sempre en libertat!

Ezekután elvárhatjuk, hogy a magyarbarátságban is versengő két mallorcai folyóirat egyéb költeményeket is fog közölni katalán fordításban. Kőrösi Albin nagysikerű Petőfi-antológiája után, amely néhány évvel ezelőtt spanyolul adta a pyrenneusi félsziget olvasói kezébe a szabadságharc költőjének legszebb verseit, egy hasonló katalán nyelvű antológia ugyancsak számot tarthatna a sikerre.

Brachfeld Olivér dr.

*

Arról panaszkodtunk mult számunkban, hogy éppen a legvirágzóbb magyar kiadócégeink némelyike valami hihetetlen indolenciával megy el a magyar irodalom mai helyzete mellett: minden becsületesen felfogott hazafias érzés arculcsapásával úgyszólván kizárólag külföldi művek fordításainak közlésével folytatják úgynevezett „magyar kiadói" tevékenységüket. Megmondottuk azt is, hogy a tagadhatatlanul sivár gazdasági viszonyokra való hivatkozással ezt a kérdést elintézni nem lehet, mert egyrészt a magyar szerzői jogok nem kerülnek sokkal többe, mint az idegen fordítási autorizációk, s ha mégis, akkor ezt az áldozatot jól menő kiadóvállalatoknak éppen nehéz időkben illik vállalniok; másrészt pedig — mondottuk — egy kis leleményességgel, áldozatkészséggel még a gazdasági nehézségeket is át lehet hidalni, ha megvan hozzá a jószándék. Csattanóan fut be — tételünk igazolására — egy friss magyar kiadói ötlet megvalósításaképpen a Nyíl: napilap formájában, ujságpapíron hetenként megjelenő folyóirat, amely minden héten közli — olcsó pénzen: 10 fillérért! — egy-egy modern, magyar regényírónak egy-egy teljes regényét. A magyar olvasóközönség csak hálás lehet a Révai Testvéreknek ezért az ügyes kezdeményezésért, amely — a mai helyzetben — egyúttal valósággal az élő magyar irodalom életmentése is.

*

ELFELEJTETT ÍRÓK

Egy kis visszaemlékezés.

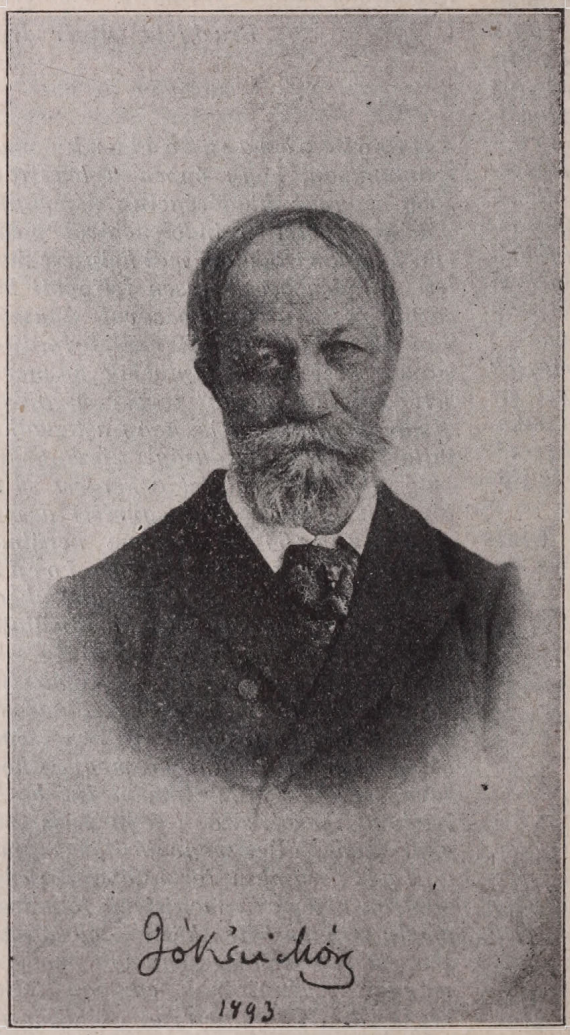

Köztudomásu, hogy a magyar nemzet 1868-ban megvette Gödöllőt és mint örökös korona-birtokot, I. Ferenc Józsefnek ajándékozta, koronázási emlékül.

Kevésbé ismert, hogy a kincstár olyan üres volt, hogy a vásárlás hitelre történt, a vételárnak a birtoktestre táblázásával.

Ezt „A gavallér magyarok“ címmel kiszerkesztette a „Gartenlaube“, amiért kitiltották az országból.

Nagy csapásszámba ment, mert a zsidóság hét évtized előtt — unter sich — kizárólag a német nyelvet használta, német regényeket olvasott és minden jobb család asztalán ott pompázott a „Gartenlaube“, amely rengeteg szépirodalmi tartalmával többet is ért a középosztálynak a „Vasárnapi Ujság“-nál. E kettőn kívül még az „Über Land und Meer“-ben lehetett válogatni, amely azonban túlmagas volt az akkori viszonyok között.

Amikor hosszú időn át sem sikerült a kitiltást megmásíttatnia a „Gartenlaube“-nak, regénykéziratot kért Jókaitól és csakhamar megindult folytatásokban a *„Was sich die Kammerzofen erzählen“*, óriási feltünést keltve és szokatlan sikert aratva. Amit persze ugyancsak pertraktáltak napilapjaink.

Noszogatták is barátai Jókait, hogy fordítsa le magyarra, de mosolyogva hárította el.

— Fiaim! Annyi fáradsággal három új magyar regényt írok.

Nem is jelent meg soha nyelvünkön.

Ellenben a „Gartenlaube“ folytatta akcióját és a regény utolsó fejezetével egyidejűleg nyilt levelet intézett Jókaihoz. Invitálta Németországba és kérte, hogy dolgozzék kizárólag a „Gartenlaube“-nak, felajánlva tiszteletdíjként, hogy maga Jókai határozza meg, hogy mely német fejedelem civillistáját óhajtja évdíjul?

Ez Jókai-stílusú gesztus volt és *„A Hon“*-ban adta meg rá koszorús költőnk a választ, amely szerint: kis nemzet, szerény jövedelmű lantosa, de egész Németországért sem hagyná itt szeretett hazáját.

Jókai egy szavára visszávonták a kitiltást, ellenben ha beugrik Jókai, akkor nem sokat érnek a sorompó felemelésével, mert a zsidóság nem egy egész emberöltőnyi idő alatt úgy megmagyarosodott, hogy a mostani generáció — szégyen-szemre — már nem is tud németül.

Kner.

Tóth Ede száz aranya a dombóvári állomáson.

Irta: *Péchy-Horváth Rezső.*

Rövid idővel ezelőtt rendkívül érdekes és változatos multú öregúr hagyta el a dombóvári pályaudvart. *Krimszky* Géza államvasuti főtisztviselő volt a távozó, a dombóvári állomás egykori főnöke, aki szolgálati idejének letelte után a jól megérdemelt nyugalomba vonult vissza s hátralevő éveit leélni szeretett szülőföldjére: Erdélyországba költözködött.

A nyugalombavonulási hír, amely a helyi lapokban valószínűen csak mint kurta napihír kapott helyet, feltétlenül szélesebb nyilvánosság után kiált, a távozónak gazdag és nevezetes irodalmi, sőt még inkább irodalomtörténeti multjánál és emlékeinél fogva.

A szimpla dombóvári állomásfőnök ugyanis az elmult évszázad egyikmásik nagynevű magyar irójával állott szoros baráti viszonyban, másokkal pedig közeli ismeretségben. *Jókai* Mór, *Radákovits* József, *Tóth* Ede és *Szalay* Fruzina ismeretségével dicsekedhetett a dombóvári vasutas, aki azonban soksok más, kisebb jelentőségű magyar íróval is ismeretségben állott és többekkel hosszú éveken keresztül levelezést folytatott.

A 83 éves színműíró

Krimszky Géza állomásfőnök maga is ismertnevű vidéki író volt azokban az időkben, hatvan-hatvanöt esztendővel ezelőtt. Sőt ma, amikor már a nyolcvanharmadik életévét tapossa, még mindig hűséges szerelmese a magyar irodalomnak és a betűnek s odahaza Erdélyben nem egy önálló munkája jelent meg az utóbbi években. De Krimszky Géza finom szerénységében sohasem tette rá a lábát a törtetés, az érvényesülés, az elismertetés lépcsőire. Szent, nagy dolognak tartotta egész életében a költészetet és legtöbbször csak a maga gyönyörűségét szolgálta, amikor tollat vett a kezébe. Az írás kényszerűsége azonban ma is, 83 éves korában, uralkodik rajta és időnként világra hív egy-egy színdarabot vagy époszt. Mert csak ezt a két műfajt műveli az egykori állomásfőnök, akinek *Sárga Rózsa* és *Judith* című époszai mellett két színműve van, amelyet számon tartanak: a *Buridán szamara* című egyfelvonásos vígjáték (amelyet az Erdélyi Irodalmi Társaság 1927-ben 10.000 leuvel jutalmazott) és a *Farkasok* című színmű, amely a kolozsvári Magyar Színház műsordarabja.

Nem az írói alakja az azonban Krimszky Gézának, amely az irodalomtörténet számára témát és anyagot jelent, hanem azok a kétségkívül érdekes és értékes emlékek, amelyek a régi írókkal való ismeretségéből és barátságából származnak.

Az 1874. évben Krimszky Géza a dombóvári állomás főnöke volt, amikor egy kemény, rideg téli éjjel elnyűtt, didergő vándorszínész állított be hozzá. Az ágról szakadt vidéki színész, aki szörnyen köhögött, hallotta a főnök úr író-mivoltát s a muzsákhoz való vonzódását, ezért mint rokonlélekhez állított be és a jószívűségéhez folyamodott nagy bajában.

A dombóvári Asztapovó

Történt ugyanis, hogy a vándorszínész — aki nem volt más, mint a hírneves népszínműíró: *Tóth* Ede — az Alföldön gyalogosan bandukolt a vasuti töltésen egyik faluból a másikba. Rettenetes hó volt, dermesztő hideg, szörnyű hóvihar s a szegény vándor egy helyen órahosszat feküdt egy árok mélyén a hóban, hogy valami rablók, akiknek beszédét kihallgatta, ki ne rabolják... Ezenközben aztán annyira megfázott, hogy már alig állt a lábán a láztól, amikor Krimszkyhez beállított. Tüdőgyulladás fenyegette s ebből az a tüdővész keletkezett, amely aztán később elvitte a *Tolonc* és a *Kintornás család* szerzőjét.

Az állomásfőnök — akárcsak az asztapovói „stáci" a halódó Tolsztojt — ágyba fektette a lázas beteg, csavargó írót és féltő gonddal őrködött az egészsége felett. A saját költségén orvost, patikaszert hozatott, gyógyíttatta a vendéget és boldog volt, amikor a szegény hányatott sorsú Tóth Ede egyszer csak felgyógyult.

Befut a száz arany . . .

A költő ezután még néhány hetet töltött a dombóvári állomás vendégszerető főnökénél. Itt érte aztán a nagyszerü örömhír, amely nem kevesebbet adott hírül, mint azt, hogy a *Falu rossza* című darab, mint a legkitünőbb magyar népszínmű, elnyerte a Nemzeti Színház százaranyos pályadíját...

— Éppen az asztalnál ültünk — mesélte e sorok írójának Krimszky Géza — amikor megjött a távirat, hogy a *Falu rossza* kapta meg a száz aranyat. Az örömhirt én közöltem a még lábbadozó Tóth Edével, aki örömében a nyakamba ugrott. Ezzel aztán vége is szakadt Tóth Ede hányattatásainak. Elbeszélte, hogy *mennyit házalt a darabbal, de a színigazgatók mindenütt elutasították, kijelentvén, hogy a darab igen gyenge, nem lehet előadni*... A Nemzeti Színháznak azonban jó volt!

Tóth Ede dombóvári szép napjai

A két jóbarát ettől fogva még jobban összemelegedett és az anyagiakban most már felszabadult költő sokkal szabadabban mozgott a dombóvári kis világban. Vendéglátó házigazdájával sokat jártak társaságba, nagyokat ittak és a csakhamar beköszöntött farsangban alaposan kiélveztek minden örömet, amit a falu nyújtani tud. Mert Dombóvár még kis falu volt akkor... És a bús, nagy ivások után — amikor „két magyar fej összehajolt" — a két író-cimbora nagyokat aludt a dombóvári állomásfőnöki lakás nagyszerű dunyhái alatt...

Tóth Edét aztán a dicsőség útja felvitte a fővárosba, Krimszky pedig tovább is ott maradt őrhelyén, a csendes kis vidéki vasutas-garnizonban. De nem sokáig. Áthelyezték Kaposvárra, ahol aztán újabb ismeretségekre tett szert, írókkal és művészekkel barátkozott össze. *Szalay* Fruzina, *Roboz* István és később a kis *Ripli* Jóska voltak baráti körének nevezetesebb nevű tagjai s voltak idők, amikor Krimszky Géza volt a somogyi irodalmi élet vezéralakja.

Ezekben az időkben történt az író-vasutassal az a szinte héroszi eset, amely Ferencz József király és császár figyelmét is magára vonta és egy nagyon szép kitüntetést eredményezett.

A zászlóaljparancsnok író . . .

1878-ban történt, a boszniai okkupáció napjaiban. Az állomásfőnök egy üres, unalmas napján azzal szórakozott, hogy maga ült a Morse-gép elé és

összeköttette magát valamelyik boszniai vasuti állomással, amely már a miéink kezében volt. Táviratozgatás közben azután olyan szenzációs panaszt fogott fel a véres földön levő kollégájától, hogy lázas cselekvésre határozta el magát. Az idegen távirdász ugyanis valamiféle titkos összeesküvést leplezett le neki, amelyet fanatizált bosnyák hazafiak az osztrák-magyar csapatok ellen szőttek. A terv szerint a magyar katonákat a bosnyákok törbe csalták és megsemmisítették volna.

Krimszky azonnal intézkedett. Gyorsan négy hosszú tehervonatot állíttatott össze és személyesen szaladt el a laktanyába, riadót fuvattatott és a város egész helyőrségét, 1200 katonát, mozgósíttatta s a készenálló, befűttetett vonatokba rakatta. A katonákat a vasutas parancsára szedték össze a városban és állították össze, mert éppen akkor — különös véletlen folytán — nem volt magasabb rangú tiszt a városban.

A különvonatok aztán álombaillő gyorsasággal robogtak le Boszniába és az 1200 katona éppen idejében érkezett a veszélyeztetett pontra, ahol hatalmas túlsúlyával nyomban lehengerelt mindent...

A talpraesett, lélekjelenlétről tanúskodó intézkedésnek természetesen nagy híre lett az egész Monarchiában és azt megtudta a király is. Ferencz József sajátkezűen írt, díszes nemesi oklevéllel fejezte ki legmagasabb elismerését a derék vasutasnak, aki a saját szakállára, néhány órán keresztül, teljhatalmú zászlóaljparancsnok volt...

Nagytömegű irodalmi relikvia

A nehéz idők azonban elmultak és a költő állomásfőnök a századvégi évtizedek langyos nyugalmában sokáig élhetett irodalmi álmainak. Tovább folytatta a kellemetes barátkozást a magyar irodalom vidéki elitjével s ezekben az években erőteljes levelezést folytatott néhány nagy íróval is, így *Jókai* Mórral, *Rudnyánszky* Gyulával, *Bartha* Miklóssal és *Rákosi* Jenővel. Irodalmi levelesládája egész köteg értékes, szubjektiv megnyilatkozást őriz a magyar literatura felkent nagyjainak kezevonásával. És ezekre az agg író nagyon, de nagyon büszke...

De legbüszkébb mégis a Tóth Edével való együttélésének néhány rövid hónapjára, amikor a költő a dombóvári akácok alatt, a fehér asztal mellett, finom szekszárdi vörösbor mellett, legendás történeteket mesélt el neki küzdelmeinek és vergődéseinek hőskorából...

Marczell Ágoston: Emös álma.

(Színmű három felvonásban. Bpest, 1931. A szerző kiadása. 136 old.) Ez a színmű a második része egy trilogiának, amelynek „A magyar sors" című első részéről a *Literatura* 1926. évi májusi számában emlékeztünk meg. Az első rész 12 képben vonultatta fel a magyar történelem jelentősebb eseményeit és alakjait s ezeken keresztül bizonyította, hogy minden magyar bajnak a pártoskodás az oka. A 12 kép közül ötöt a pozsonyi Városi Színház annakidején elő is adott és szerzőjének jelentős sikert hozott. A trilogiának előttünk fekvő második része a Dunavölgy világpolitikai jelentőségét s a magyarságnak itteni szerepét dolgozza fel évezredes vágyálom formájában; maga a színmű ősmagyar miliőben játszik. A trilogiának ugyancsak elkészült, de még ki nem adott harmadik része a magyarságnak a világháborúval kapcsolatos tragédiáját veszi témául. Bár ma színműveknek könyv formájában való kiadása nem éppen a konjunkturás üzletek közé tartozik, mégis fel kell vetnünk a kérdést, nem akadna-e kiadó, aki ezt a hármas ciklust felvenné kiadási programjába. Mindenesetre igen tiszteletreméltó és érdekes feladatra vállalkoznék az illető.

NÉGYSZEM KÖZT

Szudy Elemérrel, a magyar sajtó vezérkari főnökével.

Szudy Elemér

Szudy Elemért nem kell a *Literatura* olvasóinak külön bekonferálnunk, hiszen írtunk már róla többször és megállapítottuk, hogy mit jelent ő értékben a magyarság számára. Amikor ő került a miniszterelnökségi sajtóosztály élére, valóban a „the right man on the right place" elve teljesült be. De Szudy Elemér nemcsak pozíciója révén, hanem mint író is a magyar irodalom élvonalán áll, amint ezt eddigi rendkívül finom írásai dokumentálják.

Most jelent meg legújabb könyve a *Fekete nappalok, fehér éjszakák* című harctéri napló és ennek a gondolatokban gazdag, színes, analitikus írásnak a megjelenése alkalmából beszélgettünk vele. Szudy így mesélte el a könyv létrejöttének történetét:

— A háború kitörésekor lapszerkesztő voltam Aradon és ilyen minőségemben felmentettek a bevonulás alól. De én úgy éreztem, hogy amikor annyi millió ember kockáztatja az életét, nekem sem szabad ebből a nagy, tragikus szolidaritásból magamat kivonnom. Bár nős voltam, önként jelentkeztem és minthogy a háború előtt nem voltam katona, B-osztályú népfelkelőként vonultam be. 1915-ben kerültem az orosz harctérre és a volhyniai síkságon töltöttem el két telet. Ebben az időben itt nem voltak túlheves harcok és így alkalmam nyílott arra, hogy saját gondolataimmal és érzéseimmel foglalkozzam. Ezekben a csendes órákban született meg a mostani könyvem legtöbb oldala. A többi rész aszerint alakult, amint a harctér eseményei magukkal sodortak.

— Több mint tíz éve, hogy ez a könyv íródott és ez előnye is, mert ennyi idő múltán nem lehetne már az akkori hangulatot pontosan visszaéreznünk.

— Könyvemben nem hirdetek sem pacifista, sem pedig militarista eszméket, hanem emberi érzéseket tolmácsolok, lélekrajzot adok és ez feljogosít arra, hogy másnak érezzem az én írásomat az eddig megjelent háborús könyveknél. Azt hiszem, hogy akiknek szeretteik voltak a harctéren, vagy akik szeretteiket itthon hagyták, azok úgy érzik majd, hogy saját érzéseik tükröződnek írásomban . . .

*

Eddig az íróval álltunk szemközt, most a további beszélgetés során megpróbálunk közelebb kerülni a magyar sajtó vezérkari főnökéhez, aki áttekintőbben, teljesebben látja a problémáinkat a magasból, mint mi, akik benne élünk és egy kissé úgy vagyunk vele, mint a hal, amely nem látja a vizet. Megkérdezzük, hogy mi a véleménye az irodalom stagnálásáról?

— Az egész világon nagy lelki krízis uralkodik manapság, — feleli, — amelynek atmoszférájában minden ideális törekvésnek el kell hervadnia. Ennek a krízisnek elsősorban gazdasági okai vannak, de ezek viszont politikai okok szülöttei és tekintve, hogy Magyarország nem izolált sziget a világon, vele sodródik az árral, amellyel bizony nehéz megküzdenie, megcsonkított testével.

(De gyakran hangoztatott panasz az, — vetjük közbe, — hogy a magyar irodalomnak még külön béklyói vannak: a szigorú cenzúra alakjában.)

Indulatosan mozdul meg erre és hevesen mondja:

— Ez frázis, amelyet kritika nélkül adnak tovább az emberek nálunk és igazán legfőbb ideje, hogy mögéje nézzünk ennek már egyszer! Igenis állítom, hogy itt mindent meg lehet írni, éppen úgy, mint külföldön! Természetesen nemzetgyalázást és pornografiát egyetlen áliam sem tűr meg az irodalmában! De merem mondani, hogy nálunk bizonyos tekintetben még enyhébbek a viszonyok ezen a téren, mint akár Angliában, vagy Németországban, sőt Ausztriában is! Csak nem szabad a szabadságot a szabadossággal összetéveszteni! Aki alaposan a mélyére néz ennek az indokolatlan és igazságtalan vádnak, az be kell hogy lássa: itt nincs sem látható, sem láthatatlan cenzúra! Az íróknak csak egy cenzúrájuknak kell lennie: az élő lelkiismeretüknek!

(Hogy áll a helyzet a lapengedélyezések rendszerével, — várható-e ezen a téren a jövőben valami változás? — kérdezzük.)

— Hohó! — ez már politika! — nevet fel, — nos, erre vonatkozóan csak azt mondhatom, hogy a lapengedélyezések rendszere kényszerű szükségesség. Ugyanis békében ötvenezer aranykorona kauciót kellett a meginduló lapoknak letenniök és ezt az összeget nem valorizáltuk. Így tehát ma — négy pengő értéket jelent. Négy pengős alappal pedig úgye nem lehet lapot indítani, — ötvenezer pengője pedig nem igen van manapság lapindítási célra valakinek! Az új sajtótörvény gondoskodik egyébként a kérdés megnyugtató rendezéséről.

(De mi lesz a sok állásnélküli ujságíróval?)

— Az az én legnagyobb szomorúságom, hogy sajnos, ezeken mi nem segíthetünk, mint ahogy nem segíthetünk a többi pályákon működő munkanélkülieken sem pillanatnyilag. Szegény az ország! Ha a viszonyok megjavulnak, akkor magától oldódik meg ez a kérdés is.

(Tanulmányi ösztöndíjakat nem juttathatnak az íróknak?)

— A fenti felelet erre is szól, — hangzik a szomorú válasz, — de a külföldi tanulmányokat lehetővé teszik a Collegium Hungaricumok. Az ujságírók utazási ösztöndíjainak kérdését azonban az elkövetkezendő jobb időkben megoldáshoz szeretném vinni.

Az előszobában türelmetlenül várakozik egy csomó ember, — az interjút be kell fejeznem. A sajtófőnöknek minden idejére szüksége van. És ez azért sajnálatos, mert így alkalmasint kevesebb idő marad az — író Szudy Elemér számára.

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

Egy ifjú költő: a 64 éves Vaszary János.

Amikor most ötödféléve a berlini *Buchladen Kurfürstendamm* kiállítást rendezett egy sor német író és költő rajzaiból és festményeiből — képviselve volt közöttük Else Lasker-Schüler, Franz Blei, Walter Mehring, Ringelnatz és persze sokan mások is —, az irodalomban alapos vizsgálat tárgyává tették a költészet és a képzőművészet viszonyát. Taglalni kezdték a „Laienkunst" problémáját, a *vizuális* vagy *auditiv* tehetség kölcsönösségét s a kétfajta alkotóművészek arányát. Amíg t. i. író sokkal több akad, aki ecsethez, rajzónhoz, vagy akár mintázófához is nyúl, addig a festők, szobrászok között — sajátságos módon — sokkal kevesebb van olyan, aki komolyabban próbálkoznék meg az írás mesterségével. Jókai, Pekár, Cocteau talán a rajzolóceruzájukból is megélnének — Pekárról azt mondják egyenesen, hogy jobban tette volna, ha tovább tanul Székely Bertalan oldalán —, viszont Michelangelo igen gyönge szonettírónak bizonyult s Dürer még mint naplóíró is meglehetősen száraz és fantáziátlan.

Annál igazabb örömmel kaptuk lapunk egyik olvasójától a lejebb következő költeményt, amelynek írója mint festő is az első sorokban áll s maga a költemény is bámulatosan izzó színpompájával, robbanó belső ritmikájával

Vaszary János: Kereszténység

ragyogó költői temperamentumról tesz tanuságot. A költemény szerzője *Vaszary* János, a Képzőművészeti Főiskola nagynevű tanára, aki korát és hivatalos állását megcáfolva, negyven esztendő óta mindig és mindenkor az úttörők, a fiatalok élén halad s töretlen erővel hirdeti az új igazságokat kutató egyéniség jogát, szemben a bepókhálósodott akademizmussal. Valami csodálatosan fiatalosan *élan* sugárzik a szinek özönében pompázó festői stílusából, s ugyanez a megalkuvást nem ismerő ifjúi tűz — a költemény őszies motívumaival ellentétben —, s ugyanaz a gazdag, érett színskála villódzik őszi verséből is. Nem tudjuk, írt-e Vaszary János más költeményeket is? A *Láttam Apollót* ditirambikus dala mindenesetre arra vall, hogy írója nem először cserélte fel a palettát a lírával . . .

LÁTTAM APOLLÓT . . .

Eltünt a nyár, —
a zengő napsugár
vad szenvedélyek
vágtató paripáján
. . . a zengő forró nyár.
Zöld lombok alatt
séták,
kar karba öltve,
hűvös mezők, gyöngyház
vizek mellett:
hol vagytok?
— Szőllőm megérett,
gyümölcs piroslik
az ágon;
a nagy festő
ősz,
színes kulisszák
pompás tervezője
munkába állt!
— Oh szindús
terített ősz,
itt vagy hát
lüktető
kábító szivverések
multán!
Megértés, arany napok
visszfény tükrözése,
tűz helyett
mélázó visszaemlékezés!
Szememben ám
nincs könnyű —
hisz ittam
drága kelyhedből
Élet!
Leány, piros szájú,
éjfél tekintettel,
ágringással,
fojtott kacagással,
kábult öleléssel!
Láttam Apollót,
lantjával
ívelt szivárványán —
és Siker
Te süket bolond,
olcsó álarcod
hányszor kölcsön adtad!
Tett és álom,
árnyék és való,
Elmult és jelen
. . . összeolvadt árnyak,
csak együtt éltek már
Nekem!
Boríts el hát
Őszöm,
színeid pazar pompájával!

Firenze, 1926. IV. 20. *Vaszary János.*

Cs. Sebestyén Károly: Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban.

(Szeged, a Városi Múzeum kiadása, 1931. 47 oldal, 8 ábra.) A Móra Ferenc vezetése alatt álló intézetnek egy érdekes publikációja, amely iskolapéldája annak, hogy a régész éles és gyakorlott szeme mennyire világosan tud apró jelekből rekonstruálni. Egy sor népvándorlási sírban leltek furcsa, bumerang-formájú csontlemezeket, amelyeknek rendeltetését a kutatók eddig nem tudták megfejteni. Sebestyén kimutatja róluk, hogy a középázsiai nyíl szerelékéhez tartoztak s ezzel újabb bizonyosságot nyujt Magyarországnak a népvándorlás idején Középázsiával, Turkesztánnal való szoros kapcsolatairól.

Aage von Kohl.

Írta: *Mohácsi Jenő.*

Egészen különös, hogy Aage von Kohl dán írónak *A mikrobák palotájában* című háromkötetes, ezerlapos regénye nem tartozik a világirodalom leghíresebb művei közé. Ennek a regénynek sok rajongója van. Minden pár hónapban felbukkan valamely nagy német folyóiratban vagy ujságban az írónak és hatalmas művének neve. Sok kitünő német íróval találkoztam, köztük a fiatal gárda jeleseivel is, akik szinte imádattal beszéltek erről a regényről. De népszerű *A mikrobák palotájában* épp úgy nem lehet, ahogy Marcel Proust sokkötetes műve sem lehet azzá.

Aage von Kohl regénye megírja az orosz flotta útját Libautól Csuzimáig. Epikus analízisét, látnoki és hallucinatorikus történetét annak a rettenetes tengeri hadjáratnak, amely az orosz—japán háború idején, 1904-től 1905-ig, a Rosdjesztvenszki vezénylete alatt álló második orosz hadirajt halálútjára vitte és amely 1905 május 27-én a Csuzima szigeteknél hullámsírba taszította a 12 orosz páncélost, a hozzátartozó hajókat, összesen ötvennyolcat, ötezer orosz matrózt, azonkívül rabságba vitt hatezer oroszt, úgyhogy csak háromezer tudott megmenekülni. Togo admirális pedig, a legyőzhetetlen japán tengerész, csak 113 halottat és 424 sebesültet veszített.

Ezt az Utolsó Itéletet megelőzte a pokoli út, amely nyolcadfél hónapig tartott. Ami ez alatt az idő alatt a halálraszánt hajókon történt, az a legszörnyűbb *danse macabre*. A tizennégyezer férfi első pillanattól fogva tudta, hogy halálra ítélték őket. Mert ennek a hajórajnak kibocsátása egyike a legnagyobb bűntetteknek, amiket az uralom birtokosai valaha elkövettek. A hajók rothadtak, a gépek hibásak, a muníció kevés, a legénység, legnagyobbrészt szárazföldi patkány, nem ért az ágyúkhoz. És ezt a flottát küldték a halálba, hogy egy tehetetlen admirális becsvágyát kielégítsék.

Aage von Kohl regényében, amely Lusinszki Romanovics Péter tüzérfőhadnagy tapasztalatai, észleletei és kétségbeesései köré fonódik, oly monumentális a részletek festése, oly rettenetes és mégis magasztos az, ami történik, hogy a *Bűn és bűnhödés* óta ilyet nem írtak. Az emberek úgynevezett halhatatlan részét, amely minden pszichoanalízis ellenére tulajdonkép még mindig láthatatlan, a költő valami különös irodalom-kémiai eljárással láthatóvá festi, mint talán a tüdővész bacillusát az orvos, és őrületesen fölnagyítja a mikroszkóp alatt.

Ahogy ez a Lusinszki a nyolcadfél hónap alatt látóvá lesz és lelke nagy félelmében és lelki nyomorában emberkínzóvá, öncsonkítóvá, lelki mazochistává, gyilkossá fejlődik, ahogy elviselhetetlen bűnt vesz magára, amely összetiporja lelkiismeretét, ahogy a szörnyű, magasztos bűnhödés következik: ez Aage von Kohl regénye. Új dantei pokol, szinte emberalatti tragikomédia tárul fel itten. A rémes halálfélelem után megváltás a halál, oly vágyódva várják, mint az égbemenetelt.

Még csak hozzávetőlegesen sem írhatok itt a nagy mű Himalaja-szépségeiről. Ezer lapon át lelkek és testek ámokfutása.

*

Aage von Kohl Csuzima után néhány esztendővel írta meg regényét, amely már 1909-ben jelent meg német fordításban. Én 1913-ban ismerkedtem meg Aage von Kohl-lal, egy dániai fürdőhelyen. Azóta büszke vagyok a barátságára. Germán óriás ez az Aage von Kohl, a legszenzibilisebb lélekkel. Három esztendővel ezelőtt Budapesten járt. Imádja országunkat. Egyike a legnagyobb élő íróknak. Nagy regénye óta igazán jelentős munkát nem írt. Nem csodálom. Rettenetes igazságtalanság súlya fekszi meg lelkét.

Ma ötvenhatéves.

Apollinaire, a krónikás.

A mindennapi élet mágiája. — Piktura és költészet. — Rousseau, a finánc. — Az ötvennégyesztendős menyasszony. — A szőrből gyúrt bogár. — Hamis idézetek. — A militarista költő.

Guillaume Apollinaire a modern francia költészet Orpheusa volt. Hirtelen tünt fel és hirtelen tünt le, rövid pályája ragyogó volt, mint az üstökösé. Verseinek, amelyeket 1912-ben adott ki kötetben *Alcools* címmel, inspiráló ereje máig egészen friss maradt. A szimbolizmus fojtott levegője után Apollinaire ablakokat nyitott. Lírájában művészi módon egyesül a szláv szentimentalizmus az újonnan felfedezett óceániai és újzeelandi kultúrák barbár fetisizmusával s a népköltészet naiv röfrenjei magától értetődően olvadnak bele ideges érzékenységű soraiba. Minden egyes versében van valami lenyügöző, mágikus szándék még olyankor is, amikor iróniával enyhíti nyughatatlan irracionalizmusát. Egyes sorai olyan titokzatosak, mintha a Sybillák könyvéből tévedtek volna versébe.

Guillaume Apollinaire

Apollinaire fedezte fel a mindennapi élet mágikus titokzatosságát, amivel később *Chirico*, *Max Ernst* és *Man Rey* képein, *Aragon* és *Breton* írásaiban találkozunk újra. Tőle indult ki s tőle kapta nevét a *szürrealista* mozgalom.

Apollinaire-nek, noha rövid pályafutása alatt harcos teoretikusa volt minden új művészi mozgalomnak, nem voltak esztétikai doktrinái s így saját alkotásaiban mindig naiv maradt. Oeuvre-je ezért talán kevésbé egységes, mint követőié, de annál frissebb, annál spontánabb. Bizonyos új lehetőségeket érzett anélkül, hogy indokolni tudta volna érzésének művészi szükségességét. Ez a nagy közvetlensége, ez a nagy ösztönössége predesztinálta arra, hogy az új mozgalmak lelkes agitátora legyen, aki sokszor tévedhetett részletkérdésekben, de mindvégig fogékony tudott maradni és nem rekedt meg soha esztétikai doktrinák között.

A szürrealizmus megszületése.

Mostanában gyüjtik össze Apollinaire apróbb írásait, amelyekben 1911-től 1918-ig minden új művészi mozgalomért síkra szállt. Ezek az apró írások szinte hiánytalan képét adják a francia festészet új irányainak, s egyben az új francia költészetnek is, amely lépésről-lépésre követte a pikturális szemlélet váltakozásait. Franciaországban különben is a pikturából indult ki évtizedek óta minden új stíluslehetőség. Az úgynevezett impresszionista költészet Monet és Manet látásmódjának közvetlen leszármazottja, a szimbolizmus sok tekintetben közeli rokona Gustave Moreau-nak és Carrière-nek; s a két művészetnek ez a közeli kapcsolata még szembetünőbbé válik a szürrealizmusban, ahol a két kifejezési mód szinte összeolvad. Apollinaire fellépésekor írók és piktorok valósággal szünbiózisba keverednek egymással. Max Jacob épp annyira piktor, mint költő, Picasso épp oly lényeges szerepet játszik az irodalom krónikájában, mint a festészet történetében. A művészetek határai — ha rövid időre is — tökéletesen elmosódnak.

Ennek az új korszaknak első, legizgalmasabb évtizede elevenedik fel abban a krónikagyüjteményben, amely Apollinaire-nek a *Mercure de France*

számára írt cikkeit foglalja magában. A *Mercure de France*-ban, a szimbolizmusnak e kissé kiérdemesült, de még mindig igen előkelő havifolyóiratában Apollinaire-nek az ateliertitkok rovatát osztotta ki a szerkesztő. Apollinaire pedig arra használta fel a rendelkezésére álló helyet, hogy egy-egy kedves anekdota kapcsán új művészi törekvésű festő- vagy író-barátait bemutassa a *Mercure de France* nagy nyilvánosságának. Csak ma, amikor felfedezettjei majdnem mind elismert nagyságai a maguk művészetének, méltányolhatjuk Apollinaire lelkes odaadását, amellyel értük pályájuk elején síkra szállt.

Rousseau, a fináne.

Rousseau-t, a fináncot, szintén Apollinaire fedezte fel, még mielőtt képeit a német műkereskedők összevásárolták volna. Egy rövid cikkében elmeséli e zseniális művész élettörténetét, amely a maga naivitásában annyira hasonlít festményeihez. Ez a nagyszerű ember, akinek a képei ma vagyonokat érnek, előbb vámhivatalnok, majd cégtáblafestő volt és még legérettebb korszakában sem tért el a maga eredetien primitív technikájától. Nagyon tisztelte a fotografusok művészetét s valahányszor portrét festett, mindig úgy helyezte el modelljeit, mintha fényképezőgép lencséje elé állítaná őket. Előbb mértéket vett alakjairól s aztán kiszámította, hogy mekkorára kell őket kicsinyítenie a képen. Ám ha színeket kevert a palettán, vérbeli festővé vált. Résztvett a mexikói hadjáratban s ezekből az emlékeiből táplálkozott exotizmusa. Oroszlánokat, kígyókat festett paradicsomi tájaira, amelyek nyárspolgári ügyefogyottsággal kapaszkodtak meg a kicsattanóan zöld lombok között. Művészetének talán éppen ez az ellentét a titka. Értelme és ízlése mindvégig gyermekesen primitív maradt, csak fantáziájában és színeiben volt zseni. Oly élhetetlen volt, hogy valamelyik tanítványa csekkhamisításra vette rá, amiért törvény elé került. El is ítélték, de a bíró felfüggesztette az ítélet végrehajtását, amit Rousseau apó ezekkel a szavakkal köszönt meg: „Köszönöm a hozzám való szívességét, bíró úr, hálából szívesen megfestem kedves felesége arcképét." Hatvannégyéves korában beleszeretett egy ötvennégyesztendős nőbe s feketébe öltözve, ellátogatott az aggszűz szüleihez, hogy megkérje a hajadon kezét. A szülők azonban hallani sem akartak a házasságról s elutasították Rousseau-t, mint rovottmultú egyént, aki azonfelül tehetségtelen festő hírében áll. Rousseau-t az utóbbi állítás nem bántotta, csak az fájt neki, hogy polgári tisztességét kétségbevonják. Nyomban elsietett Vollard-hoz, az ismert képkereskedőhöz s megkérte, adjon neki bélyegespapíron írást arról, hogy tisztességes embernek ismeri. Ám ez sem használt, Rousseau mindvégig magános ember maradt. Élete utolsó éveiben jobban ment sora s a műkereskedők kezdték felfedezni képeit. Az öreg Rousseau azonban valahányszor pénzhez jutott, ékszereket vásárolt különböző kedveseinek, vagy vacsorákat rendezett, amelyekre meghívta a fiatal költőket, a fűszeresnéket, akiknek portréit festette s néhány mesterlegényt, akikkel vasárnaponként együtt borozgatott. Vacsora után elővette hegedűjét s eljátszotta a hatvanas évek divatos nótáit, majd az egész társaság táncra perdült az öreg muzsikájára . . .

A drága kirándulás.

Apollinaire fedezte fel újból *Gerard de Nervalt* is, a szerencsétlen végű romantikus költőt, akit a szürrealisták ma Lautreamont-nal távoli elődjüknek tekintenek. Nerval fordította Goethe Faustját franciára, amely fordításról a weimari költő így nyilatkozott Eckermannak: „A német szöveget már nem tudom a kezembe venni, de ha franciául olvasom a darabomat, minden szavam olyan elevenül hat reám, mintha most írtam volna le." Nerval különc volt és az írás fanatikusa. Mikor „Silvia" című novellájában egy naplementét kellett leírnia, egy hetet töltött Páris környékén, hogy a kellő hangulatot megtalálja. „A kirándulás, amely a tizenkét sorhoz kellett, kétszáz frankomba

került. Mondhatom, drága naplemente volt, mert mindössze huszonnégy sous kaptam érte." Egyízben sétálni ment a Palais-Royalba és kék selyemszalagon tengeri rákot vonszolt maga után. Ismerőseinek, akik megütköztek viselkedésén, a következőket mondta: „Miért nevetségesebb a rák, mint a kutya vagy a macska, amellyel az emberek sétálni mennek? A rák nyugodt, komoly állat, ismeri a tenger titkait és nem ugat." Egyízben valamely exotikus rovarról beszélgetett egy tudós-ismerősével. Nerval azt állította, hogy ő mesterségesen állított elő ilyen rovart. — Hogyan? — kérdezte a tudós. — Belenyúltam a zsebembe és a fenekén lévő morzsákból és hulladékokból gyúrtam, séta közben a boulevardon. — És hova lett? — Hova? Fel akartam vinni, hogy megmutassam Geoffroy-Saint-Hilaire-nek, a híres természettudósnak, de egyszerre csak elrepült, s azóta hiába próbálom, nem sikerül többé . . .

A misztifikátor.

Gerard de Nerval egyike volt kora legolvasottabb, legműveltebb embereinek és ilyen volt Apollinaire is. Állandóan a nemzeti könyvtárt bujta s írásaiban a legfelejtettebb auktorokból idéz. Szerette a misztifikációt s látható örömmel említ krónikáiban egy különös könyvet, amely az emberiség legnagyobb szellemeinek a következő, eddig kiadatlan aforizmáit közli:

— *A végtelen feltétlenül nagyobb, mint a véges, mert hiszen a véges is benne van. (Plato.)*

— *Több titok van a filozófiában, barátom, mint az égen és a földön együtt. (Shakespeare.)*

— *Ismertem egy embert, aki oly gyáva volt, hogy jó keresztény létére soha nem ment misére. Amikor magyarázatot kértek tőle viselkedése felől, ezt válaszolta: „Az Isten jóságos, tehát nem veszi rossznéven tőlem. Az ördög azonban gonosz s bizonyosan megtáncoltatna, ha kedve ellen tennék." (Sterne.)*

— *Ha Judás abból a bizonyos harminc tallérból vacsorát rendezett volna az apostoloknak, bizonyára jobb hírét költötték volna. (Voltaire.)*

— *A világ oly lehetetlen hely, hogy még Isten, aki megteremtette, sem lakik benne. (Schopenhauer.)*

— *Csak egy kifogásom van a nők ellen: nem hasonlítanak eléggé a férfiakhoz. (Wilde.)*

Mondanunk sem kell, hogy valamennyi idézet misztifikáció.

Apollinaire életének titka.

Ám ilyen az egész anekdotagyüjtemény. Kuriózumok hallatlanul mulatságos tömkelege, egy univerzális érdeklődésű, ragyogó tehetségű író szeszélyes naplója, amelyben hol valamely teljesen elfelejtett történelmi kuriózumot elevenít fel, hol valamely vadonatúj művészi teljesítményre hívja fel a figyelmet. Páristól egyfelől Buenos-Ayresig, másfelől Bagdadig minden művészi mozgalmat szemmel tart, minden nemzet irodalma érdekli s a modernizmus — vagy ahogy akkor nevezték: futurizmus — minden új jelentkezéséről beszámol. Művészi fogékonyságában nem zavarja meg a háború sem, amelyről friss impresszionista képeket fest. Javíthatatlan esztéta marad a front vértengerében s a jelzőrakéták fényhatásaiban gyönyörködik. Csak ítéletét vakítja el a háborús gyűlölet s a németekkel szemben megdöbbentően igazságtalan. Ez az elfogultság bosszantóan ütközik ki némely frontleveléből.

Lengyel származású volt; *Pokrowszky* volt a polgári neve, amit mindig titkolt s amit a háború alatt kétszeresen igyekezett elfelejtetni. Talán ezért volt oly ádázul jusque'-au-boutista, vagy talán ebben is futurista volt, mint Marinetti, kortársa és testi-lelki jóbarátja, akit a sorsfordulat szintén háborúspártivá tett?

Ne kutassuk, minden elfogultságával együtt a legnagyobb költők egyike volt, még elszórt ujságcikkeiben is ízig-vérig poéta.

HASZNOS MULATSÁGOK

A magyar szellem a világ katolikus rönesszanszában.

A magyar katolikus irodalom kibontakozásának akadályai.

Írta: *Kállay Miklós.**

Ma már cáfolhatatlan valóság, hogy a világ szellemi élete erős és céltudatos katolikus megújhodás jegyében áll. A katolikus világszemléletnek ez a győzelmes feltámadása, amely előrelátható és elkerülhetetlen visszahatása volt az élet és az ember teljes elmechanizálódásának, — nemcsak az erkölcsi világban és a társadalmi felfogásban érezteti átalakító, a szó történelmi és biológiai értelmében is igazán regeneráló hatását, hanem a tudományban és főleg a szorosabban vett szépirodalomban is. Amit a racionalizmus kora óta képtelenségnek tartottak: katolikus irodalom ismét van. Van az „irodalom" szónak legmagasabb értelmezése szerint. Sőt ott, ahol van, ott határozottan az élen jár, a legmagasabb szintjére emelkedett az egész irodalmi életnek.

Nem kell „cukrosvíz".

Itt természetesen eleve el kell oszlatnunk azokat a balhiedelmeket, amelyek katolikus irodalmon pietisztikus hitbuzgalmi iratkákat, átlátszóan moralizáló irányirodalmat, vagy a legjobb esetben kizárólag katolikus problémákkal foglalkozó irodalmat értenek. Tisztában kell azzal lennünk, hogy a katolikus irodalom nem ismer semmi témabeli megkötöttséget vagy korlátozást. A katolikus irodalom hozzányúlhat az élet minden kérdéséhez, a léleknek minden problémájához és bonyodalmához; egyetlen korlátozása van csak: hogy ezt a katolikus világszemlélet és erkölcsi felfogás magasabb világánál tegye. Az élet nem áll csupa rózsás örömből vagy zökkenéstelen érvényesülésből. Mióta az eredendő bűn a test és a lélek tisztaságát kikezdte, örök dualizmusban élünk, amelyben fény és árny váltogatják egymást. Az élet mögött ásít a mohó halál, az erény körül a kísértés settenkedik és a jóság hamvas üdeségére szörnyű kelevényeket tarjagoz a bűn rothadása. Ennek a nagy kettősségnek örök küzdelme az élet; s az irodalom, amely az életet rajzolja, nem sikkaszthatja el annak árnyoldalait sem. Aki a küzdelem drámaiságát akarja felidézni, az nem ütheti előre agyon az ellenfelet s nem viheti olcsó diadalokra hősét, akit igazán nagynak, diadalmasnak, égi fegyverzetben tündöklőnek akar csodáltatni. Balhiedelem tehát az is, hogy a katolikus irodalom csak az úgynevezett „fehér irodalom" lagymatag cukrosvize lehet és hogy a katolikus irodalom alaplényegét tekintve optimista. Erről szó sem lehet, főleg, ha a peszszimizmust abban az értelemben vesszük, hogy ez az irodalom az élet sötét fertőit, megrázó és visszataszító oldalait is eleven színekkel rajzolja s a félelmes örvények mélységeit is feltárja. A katolikus író benézhet, sőt betekintést engedhet ezekbe a szédítő szakadékokba is. A bűn sokszor diadalmaskodik az

* A különböző világnézeteknek a magyar irodalomra és szellemiségre való kisugárzásait szándékozunk néhány essay sorozatában a legilletékesebb szakemberek tollából bemutatni. Örvendünk, hogy ezt a sorozatot Kállay Miklósnak, a Nemzeti Ujság kritikusának és szerkesztőjének tanulmányával nyithatjuk meg.

életben, vannak elbukottak s kárhozottak. Csak annyiban nem lehet a katolikus irodalom pesszimisztikus, hogy sohasem válhat a kétségbeesés irodalmává. Csak azt nem hirdetheti, hogy az elesett lélek számára nincs felemelkedés. Csak a bűn abszolut diadalát nem glorifikálhatja, hanem hinnie kell és a maga nagy szuggesztivitásával el kell hitetnie, hogy a kegyelem útja mindig nyitva áll a legszörnyűbb földi orgiák borzalmaiban fetrengő lélek számára is. Értenie kell hozzá, hogy a bukások borzalmaival is föl tudja emelni a lelket és a tévelygés vak sötétjében is kigyujtsa azt a fáklyát, amelynek átható lángja jobban bevilágít a legtitkosabb odukba, mint a modern technika s a modern analízisek önmagában is vakító és nyugtalan remegésű elektromos izzása.

A katolikus irodalom lehetőségei.

A katolikus irodalom tehát témakörét tekintve éppen olyan egyetemes lehet, mint bármely irányú irodalom, hiszen maga a „katolikus" szó is egyetemest jelent. Sőt a leghatározottabban állíthatjuk, hogy sokkal tágabb, sokszorosan változatosabb és mérhetetlenebb az a terület, amelyet átfoghat, mint a materialista alapokon épült s elsősorban főleg a naturalista irányú irodalmaké. A naturalizmus számára csak a fizikai világ áll nyitva s az élet rejtelmes és megfoghatatlan jelenségeit is kénytelen természettudományos magyarázatok kalodájába beszorítani. A katolikus irodalom számára tárva-nyitva áll az egész végtelen metafizikai világ. A katolikus író nem kénytelen a földhöz rögződni, megkeresheti az egeket is. Egy csodálatos világnézet nagyszerű dualizmusában a testiség félelmes gyöngeségeit a lélek lángoló erőivel ellensúlyozhatja. Ha leszáll is a mélységekbe, mennyei lajtorják angyalszegélyes útján emelkedhetik a magasságokba. Az örömök szennyét bánatkönnyek vízével moshatja le. Beférkőzhetik a kegyelem égi fényének segítségével a léleknek olyan homályos zugaiba, ahová soha nem ér el az ösztönök véges eredetét kutató analízis.

Ennek a sok gazdag lehetőségnek kihasználásával, kiváló tehetségek magasztos inspirációkból táplálkozó lendületével a nyugati országokban csakugyan a mai irodalom legkimagaslóbb ormaira vezető, irányt szabó pozícióiba küzdötte föl magát a katolikus irodalom. Franciaországnak ma nincs nagyobb költője a katolikus *Claudel*-nél. *Mauriac* katolikus regényei új revellációt jelentettek a világ számára akkor, amikor általában a regény válságáról beszélnek. Charles du *Bos*, Jacques *Maritain* és Henri *Massis* a legmagasabb színvonalat jelentik ma a francia esztétikában. *Chesterton* diadalmasan képviseli az angol katolicizmust az irodalom világversenyében. A fiatal német szépirodalom *Herwig* és Jakob *Kneip* és Hans *Carossa* kitünő csengésű neveivel büszkélkedhetik. És éppen a legfiatalabb írók közt van bőven a sokat ígérő, nagy jövőt váró tehetség. De maga Németország két hatalmas revűje: a *Gral* és a *Hochland* elég bizonysága annak, milyen hatalmas lendülettel tör a szellemi élet élére a katolicizmus, amelynek különböző irányú mozgalmait olyan kiváló intellektusok irányítják, mint *Muckermann* páter, *Guardini* egyetemi tanár, Peter *Wust*, a kiváló fiatal filozófus. Az északi irodalomban a dán *Jörgensen* neve világhírű. Sigrid *Undset* pedig először hódította meg a Nobeldíjat a katolikus irodalom számára.

Prohászka és a külföld.

Beleilleszkedik-e vagy beleilleszkedik-e a kellő súllyal ebbe a világkoncertbe a magyar katolikus irodalom? Lehet-e egyáltalán magyar katolikus irodalomról mint kollektív jelenségről beszélnünk? Vagy nincs is magyar katolikus irodalom, csak katolikus írók vannak? A kérdésre minden irányban elég nehéz a felelet. Az a lendületű katolikus előretörés, a szellemi élet legelőkelőbb és legtiszteltebb díszhelyeinek az az elfoglalása, amely a külföldi irodalmakban katolikus részről már megtörtént, nálunk még késik. De azért

nem lehet tagadni, hogy katolikus irodalmunk van s a katolikus írók összetartozandóságának, együttműködésének szükségessége is tudatosan jelentkezik a lelkekben. Maga az a tény, hogy *Prohászka* Ottokár műveiből impozáns gyüjteményes kiadás készült, olyan megnyilatkozása a katolikus irodalomnak, amely világviszonylatban is a legjelentősebb. Ez a kiadás valóban fel is hívta már a külföld figyelmét is a magyar katolicizmusnak erre az egyetemes erejű lángelméjére, erre a csodálatos mélységű és kiapadhatatlan gazdagságú forrásra, amelynek a költészet és filozófia szikrázó fényeitől világított sugarai káprázatos ívekkel hidalták át a föld és ég végtelen távolságát. Csak igen rövid idő kérdése, hogy Prohászka műveinek legszebb gyöngyei különböző fordításokban az egész katolicizmus közkincseivé váljanak.

És mégis, ilyen jelenség ellenére is csaknem félve írjuk le, hogy van katolikus irodalom. Mert könnyen ezzel a kérdéssel találjuk szemben magunkat: *hol van?* Csakugyan felelnünk kell arra a kérdésre, hogy a laikus olvasó, aki meg akar ismerkedni a mai magyar katolikus irodalommal, hol keresse azt. Van-e olyan szemle vagy folyóirat, amely a katolikus tehetségeket tömöríti, falankszba sorakoztatja? Van-e olyan irodalmi egyesület, amely az erők egyesítésének súlyával támogatja ezt az irodalmat? Van-e olyan gyüjtemény, ahol a katolikus irodalom legkiválóbb képviselőinek standard-művei együtt vannak?

Megint igen kényes kérdések. Végeredményében vannak ilyen intézmények, de a magyar katolikus irodalom még sincs együtt. A katolikus tudománynak már van komoly fellegvára a Szent István Akadémiában. De a katolikus írók Pázmány-egyesülete csak alig néhány éve kezdett céltudatos munkába. Újabban azonban egyre sűrűbben ad magáról életjelt és új energiájával sikerül helyrepótolnia az ernyedten töltött évek mulasztását.

Az újjászervezés szükségessége.

A századforduló idejében kitünő folyóirata volt a magyar katolikus irodalomnak: Kaczvinszky Alajos lapja, a *Magyar Szemle*. Bár talán a maiaknál kevésbé jelentős erőkkel, sikerült ezt a folyóiratot olyan szellemi színvonalon tartani, amely az európaiságot, a legszélesebb horizontot jelentette a magyar irodalmi életben. A Magyar Szemle aztán — ma már bajos volna kutatnunk, miért? — megszűnt. Feltámasztása, különben is más szellemben, nem sikerült. De hagyományát átvette *Andor* József nagyszerű lendülettel induló folyóirata, az *Élet*. Valóban az eleven, lüktető életet jelentette ez az ifjú folyóirat. A régi nagy tradíciókat a fiatalság a pezsgő élet ritmusával töltötte meg. A legújabb vívmányok bátor szócsövévé szegődött. A mai magyar irodalom számos beérkezett tehetsége kezdte itt pályáját és éppen ez az új kultúrfiatalság találta meg a kapcsolatokat a külföldi katolikus irodalmakkal is. De a szépen indult élan hamarosan ellanyhult. Azok a tehetségek, akik az *Élet* első nagy győzelmes előnyomulásának sorkatonái voltak, különböző okokból más zászlók alá szegődtek és ott szerezték meg a marsallbotot és így az *Élet*, amely ott tartott már, hogy mint kiadóvállalat is kezdte tömöríteni a fiatal tehetségeket, fokozatosan vesztett lendületének kezdő sebességéből és irodalmi súlyából. Sok minden bajnak természetesen a háború s az összeomlás volt az oka, amely után minden más intézmény számára is nehezen ment az újjászervezés, de különösen nehezen tápászkodtak fel azok, amelyek már a háború előtt hanyatlásnak indultak.

Pedig erre az újjászervezésre éppen most volna itt a legalkalmasabb pillanat. A hitéletben és a társadalmi életben megtörtént a reorganizáció. A közönség tehát megvan. De nem hiányoznak az írók sem. Kitünő tehetségek vannak a már beérkezettek közt is, nagyszerű ígéretek várnak beteljesülésre, sokat sejtetően bimbózó erők készülnek kibontakozni a fiatalság soraiban is.

A hírlap lelke: az üzlet.

Amennyire eltérnek az újvilág egyéb viszonyai a mieinktől, annyira eltérnek a sajtóviszonyai, zsurnalizmusa is. Ez természetes, hiszen a napisajtó mindig az illető ország viszonyainak tükre. Nálunk — a mostani nyomorúság okozta némi eltolódást leszámítva — a politika és világnézet állanak az érdeklődés előterében, a napilapok tehát ezt igyekeznek kielégíteni, még pedig nem csupán a vezércikkeikben és egyéb elmefuttatásaikban, hanem olykor még a „napi hirek" rovatban közölt baleseti és egyéb tudósításokban is. Nálunk ha nem is száz, de kilencven százalékig megállhat a tétel: mondd meg, milyen lapot olvasol és én megmondom, ki vagy. Az amerikai ujság, a napilap, nem politikát és nem világnézetet ad, vagy legalább is nem elsősorban ezt, nem is irodalmi irányok harcaiban éli ki magát, hanem hireket ad, a közelebbi és távolabbi világ eseményeit közli. Nálunk a közélet tartalmát tévő politikai, világnézeti, irodalmi, felekezeti és esetleg osztályharcok nyomják rá bélyegüket a napisajtóra, Amerikában a mammut-kapitalizmus, a *prosperity* és a példátlan sportszenvedély.

Ez a nagy eltérés az európai (vagy fogjuk szűkebbre: a középeurópai) és az amerikai zsurnalizmus között nem újabb keletű, hanem már kezdettől fogva megvolt. Európában a 18. században kezdett a napisajtó tért hódítani. Az akkori ujságok tartalmát — a vasút, táviró, telefon, stb., tehát általában a hírszerzés eszközeinek hiányában — túlnyomóan irodalmi, bölcseleti, politikai és harcosan felekezeti fejtegetések tették. Egyszóval a nemességnek és a művelt polgárságnak való olvasmány-anyag. Ez a két osztály pedig tökéletesen hiányzott Amerikában, amikor (ugyancsak a 18. század elején) az első napilapok megjelentek. Itt akkoriban csak egy társadalmi réteg volt: a dolgozó-küszködő-úttörő emberek rendje. Az ujságok csakis ennek a rétegnek a szükségleteit szolgálhatták ki, az irodalom vagy filozófia pedig igazán nem tartoztak ezek közé. Meg is mondja ezt klasszikusan az egyik első amerikai ujság szerkesztője, amikor 1704-ben megindítja a lapját s azokhoz fordul, „akik házat, földet, lakást, farmot, hajót, árut stb. akarnak venni, eladni, vagy elveszett javakat keresnek".

Amerikai méretek.

Ez a bélyeg, amely kétszáz évvel ezelőtt nyomódott rá az amerikai zsurnalizmusra, kevés változtatással mindmáig rajta maradt. Mit neki eredeti gondolatok vagy irodalmi forma: az amerikai ujság beszámol a lokális és nagyvilági eseményekről s többnyire az olvasóra bízza ezek megemésztését. Evvel persze nem akarjuk azt mondani, hogy az Egyesült Államokban nincs egy hatalmas réteg, amelynek az eseményeken kívül más szükséglete is ne lenne. De mivel az ottani példátlan munkamegosztás ezen a téren is érvényesül, a többi szellemi szükségletek kielégítésére ott van a heti vagy havi, változatos tartalmú, kitünően szerkesztett folyóiratok, magazinok, szaklapok szinte beláthatatlan tömege, közülük nem egy millión felüli példányszámmal (pl. a művelt európai ember szempontjából meglehetősen selejtes *Saturday Evening Post*, ez a még Benjamin Franklin által alapított vegyes tartalmú hetilap, amely 2.7 millió példányban jelenik meg).

Hogy mit jelentenek az ujságok az amerikai életben, ennek megítéléséhez kiindulópontul említsük meg, hogy az Egyesült Államok területén meg-

jelenő összes ujságok napi példányszáma 40,000.000* (Magyarországon kb. 5—600.000). Ha ezt a lakosság számával vetjük össze (120,000.000), akkor arra kell következtetnünk, hogy minden felnőtt ember naponta vásárol lapot, sőt kettőt is. Azonban tévedés volna ebből arra következtetnünk, hogy a lapok közéleti és politikai befolyása evvel arányos. Nem. Az amerikai ember nem annyira tüskön-bokron át híve a leibzsurnáljának, mint pl. a magyar. Ha a newyorki ember ma elégedetlen a *World*-dal, holnap a *Times*-t veszi meg (az előfizetés ugyanis majdnem ismeretlen, legfeljebb az ujságárusnál lehet előfizetni). Ime egy kiáltó példa a politikai befolyás hiányára: La Folette, a híres amerikai politikus, az 1928. évi választások alkalmával Visconsin államban lépett fel szenátor-jelöltnek. Visconsin állam területén 351 napilap jelenik meg; ezek közül 349 a megválasztása ellen agitált s La Folette mégis szenátorrá lett. Ugyanígy a newyorki lapok már nem egy községi választás alkalmával szinte egyhangúan a Tammany Hall jelöltjei ellen küzdöttek s mégis ezeket választották meg.

A heading szerepe.

A politikai befolyásolás célzata különben sem játszik oly döntő szerepet az amerikai zsurnalizmusban, mint az európaiban. Az amerikai laptulajdonos-kiadó (akár egyén, akár csoport) elsősorban és mindenekfelett üzletet, még pedig minél jövedelmezőbbet akar csinálni s minden más szempontot ennek rendel alá. A legjobb üzletet pedig a minél frissebb és minél szenzációsabb hirekkel lehet csinálni. Ezért van, hogy a szerkesztőség szellemi és anyagi energiáinak kilencven százaléka a hírszerzésre irányul. Ezért van, hogy míg pl. a magyar lapok híranyaga az aznapi ujságokban csaknem teljesen azonos (mert túlnyomólag könyomatosoktól átvett anyag), addig az amerikai lapok híranyaga — a világeseményeket leszámítva — nagyon eltérő és sokkal bővebb. Illetve csak néhány évvel ezelőttig volt oly nagyon eltérő, most ebben is nagy eltolódás állott elő, nagyfokú standardizálódás.

De nemcsak a híranyag fontos, hanem a feltálalás módja is. Sőt ezt talán még fontosabbnak tekintik. Éppen ezért minden nagy napilap szerkesztőségében ott ül — mint egyik legfontosabb és legjobban megfizetett személy — a tördelő-szerkesztő, aki fontosságuk és szenzációértékük szerint válogatja ki a híreket s ennek megfelelően teszi őket az első vagy későbbi oldalakra. Ha a lázas munkában nem ismeri fel egy hír szenzáció-értékét s eldugva közli azt, amit egy másik lap az első oldalon hozott arasznyi címekkel s ez emiatt 50—100.000 példánnyal többet adott el, akkor az illető urat 24 óra alatt elbocsátják.

A tabloid-sajtó.

Azt mondottuk az imént, hogy a lapok politikai befolyása nem jelentős. Ez így is van. De amúgy rendkívül sokat jelentenek a közhangulatra nézve. A lapok megjelenésének szünetelése, egyszóval a hírszolgálat elmaradása, mint ez nagyritkán sztrájkok alkalmával bekövetkezik, egyenesen katasztrofális hatású, különösen a kereskedelmi és ipari életre, amely a kezét állandóan rajta akarja tartani a világ életének pulzusán. Newyorkban 1923 őszén a betűszedők sztrájkja következtében pár napig nem jelentek meg a lapok, ami 200 év óta először történt meg. Ennek hatását így írja le egyik banknak a beszámolója: „A világ mintha kiemelkedett volna a sarkaiból. A boltok és áruházak forgalma hirtelen megcsappant. A pénzvilág, amely mindig a legújabb hirektől függ, kénytelen volt magánértesülésekre szorítkozni. Mi tör-

*) Ez a statisztikai adat eléggé hiteles, mert egy 1912-ből való törvény az összes napilapokat és folyóiratokat kötelezi, hogy félévenkint közjegyző előtt eskűt helyettesítő nyilatkozatokat adjanak le a példányszámukról. Evvel a törvényes intézkedéssel akarták ugyanis azoknak az őrült túlzásoknak elejét venni, amelyekre a lapok a példányszám föltüntetésében a hirdetés-vadászatnál vetemedtek.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

tént Washingtonban, Chicagóban, Londonban? Az üzleti világ habozott, mert nem voltak információi . . . Miért idézett elő olyan nyugtalan érzést ez az esemény? Mert az izoláltság érzése állott elő, mert a város — ha nem is fizikailag, de szellemileg — el volt a külvilágtól zárva; mert a város lakói nem tudtak tájékozódni. Olyan volt, mint mikor egy helyiségben, ahol sokan vannak együtt, hirtelen kioltják a világosságot s az emberek a sötétben nem tudnak együtt dolgozni."

Hireket és csakis hireket adni! Ennek az elvnek szélsőséges megvalósítása Amerikában egészen különleges, nálunk ismeretlen ujságtipust termelt ki: az ú. n. *tabloid-sajtót.* De speciálisan amerikai a szükséglet is, amely ezt létrehozta. Az egyik: az amerikai ember rendesen azalatt olvassa el az ujságját, amíg reggel az irodába vagy üzletbe megy; már pedig a zsúfolt közlekedési eszközökön csak gyakorlott művészettel lehet a hatalmas lepedő-ujságokat széthajtani és lapozgatni (szokásos formátumuk 45×55 cm). A másik: az Egyesült Államokban sok-sok millió azoknak a bevándoroltaknak a száma, akik egyrészt nem sajátították el annyira az ország nyelvét, hogy a nagy lapokat akadálytalanul olvashatnák, másrészt nem is érdeklik őket az események részletei, csak nagyjában akarnak róluk tájékozódni. Ezeknek számára találták ki a tabloid-sajtó termékeit: felényi nagyságú, tehát könnyebben kezelhető ujságokat, amelyek túlnyomólag képeket hoznak s mindenről csak pár soros szövegben tájékoztatnak (tablettákban, innen a gyüjtőnevük). Amellett olcsók, áruk 1—2 cent. Hihetetlen sikert értek el, némelyik napi 1.5 millió példányban jelenik meg. Ez a sikerük részben annak is köszönhető, hogy az alsóbb néprétegek fogyasztván őket, olykor egy-egy a munkásság érdekeit szolgáló cikket vagy hírt is közölnek, ellentétben a nagy standard-lapokkal, amelyek csaknem kizárólag az ipari kapitalizmus érdekeit szolgálják.

Sajtó és korrupció.

Zsurnalizmus és közvélemény kölcsönösen függvényei egymásnak. Az ujságok befolyásolják, sőt sokszor csinálják a közvéleményt, de nem is vonhatják ki magukat a tőlük függetlenül kialakult közvélemény nyomása alól. Legjobban megmutatkozik ez a sajtónak a közigazgatási s egyéb korrupcióhoz való viszonyában. Próbáljon csak meg egy ujság vagy ujságíró harcot indítani az alkoholcsempészésnek kedvező rendőri korrupció ellen, ahol a lakosság jórésze vagy legalább is a politikai vezetői ebből élnek! Úgy járhat, mint Don R. Mellett, a Cantonban (Ohio) megjelenő *Daily News* szerkesztője, akit 1926 július 15-én maga a rendőrség gyilkoltatott meg, mert egy sereg korrupt rendőrtisztviselőt kemény sajtóharcban leleplezett és pellengérre állított. A rendőrfőnököt elítélték ugyan ezért, de forrásunk szerint az ítéletet nem hajtották végre. *(The Nation,* 1930, p. 120.) Az is igaz, hogy a *Canton Daily News* megkapta a Pulitzer-díjat ezért a becsületes és bátor sajtóhadjáratért, de a kilencvenhétéves ujság, Amerika egyik legrégibb napilapja, mégis belepusztult az áskálódásokba, mert két év múlva megszűnt.

Az Indianopolisban megjelenő *Times* című bátor liberális ujság (mert ilyenek is akadnak) azt írta egyik számában, hogy Indiana államot a kormányzójától lefelé csupa megvesztegethető gonosztévők igazgatják. Az eredmény az lett, hogy a lap példányszáma máról holnapra 25.000-rel csökkent. A becsületes bátorság ilyen eredménye nem nagyon biztató a többi lapokra s különben is csak szórványosan fordul elő. A legtöbb lap suba alatt a nagykapitalizmus érdekeit szolgálja, legalább is abban a negatív formában, hogy az evvel összefüggő korrupciós jelenségek fölött szemet húny. Ha akad egy-egy becsületes szerkesztő, aki az ilyesmiben nem deferál a kiadónak, rögtön elcsapják. Így járt egy Macy nevű szocialista érzelmű ujságíró, aki polgári

lapoknál kétszer is elvesztette szerkesztői állását; egyszer azért, mert nem akart egy hazug hírt egy nagybefolyású úr kedvéért közzétenni, másodszor azért, mert nem akart háborús híreket elferdítve közölni. Szép, de értéktelen önfeláldozás, mert egy jottányit sem változtatott az amerikai zsurnalizmus karakterén.

Hipokrízis.

Egyébként Amerikában másként is ítélik meg a korrupciót, mint nálunk. Amikor 7—8 év előtt a Harry F. Sinclair petróleumkirály nevével kapcsolatos petróleumbotrány kipattant, a *Denver Post* című ujság nagy sajtókampányt indított meg a korrupció ellen. De nem ám ennek kiirtására, hanem kihasználására. Tammen, a lap egyik tulajdonosa, az első cikkel a zsebében elutazott Newyorkba Sinclairhez s egy 250.000 dolláros csekkel tért vissza. Tammennek ez az eljárása köztudomásúvá lett s mégis, amikor 1926-ban meghalt, Ochs és Hearst, a két legnagyobb ujságkirály, azt mondották róla, hogy Tammen volt az amerikai zsurnalizmus egyik legérdemesebb képviselője. Upton Sinclair, akinek riportregényei nálunk is jólismertek, írja meg *The Brass Check* című könyvében, hogy egyszer a *Denver Post* nem akarta egy cikkét elfogadni, amelyben valami panamát leplezett le. Amikor a szerkesztőségből eltávozott, véletlenül a szerkesztőségi palota homlokzatára pillantott, ahol hatalmas betűkkel ez állott:

IGAZSÁGOSSÁG, HA MÁS HELYRŐL ELŰZTEK,
ITT LEGYEN A HAJLÉKOD.

Amikor ezért — a vele történtek után — kérdőre vonta az előbb említett Tamment, ez cinikusan azt felelte: — Az ellen sincs kifogásunk, ha valaki nevet ezen a mottón; de ha komolyan veszi, az se árt meg neki!

Fülöp Zsigmond dr.

A TÖRTÉNELEM VILÁGA

Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők.

(Bpest, a Széchényi Orsz. Könyvtár Kiadványa. 1930. 116 oldal.) Budapest tudós főlevéltárosa vállalkozott arra a feladatra, hogy az 1752—1848-ig terjedő évszázadban szerepelt pesti könyvkereskedők történetét, a fővárosi levéltár anyagának felhasználásával megírja. Művének jelentőségére nézve csupán néhány nevet sorolunk fel a feldolgozott anyagból: Trattner, Kilián, Hartleben, Heckenast, Emich. „A magyarországi könyvereskedelemnek kezdettől fogva az a jellegzetes tulajdonsága, hogy nem magyar", — vonja le a szomorú következtetést Gárdonyi. A másik ténymegállapítása pedig, hogy a régi magyar könyvkereskedelem siralmas állapotának nem is annyira a cenzura, mint inkább a céhrendszer volt az oka, amely guzsba kötött minden friss erőt és kezdeményezést. Az értékes tanulmányt a Nemzeti Múzeum könyvtára adta ki. De joggal tesszük fel a kérdést: nem inkább a Magyar Könyvkereskedők és Könyvkiadók Országos Egyesületének *könyvkereskedői szakosztálya* lett volna a munka kiadására hivatva, mondjuk például az Egyesületnek tavalyi félévszázados jubileuma alkalmából?! Csakhogy ilyesmihez életrevalóbb, élénkebb vezetés kellene ennek a szakosztálynak az élére!

Csatkai Endre dr.: Soproni ötvösök a 15—19. században.

(Sopron, 1931. 39 oldal.) Úttörő munkálat az 1492 óta oklevélszerűen kimutatható soproni ötvösség történetéről. Különösen jelentős benne a régi mestereknek névsora s főként a soproni gyüjteményekben található, kimondottan soproni eredetű ötvöstárgyaknak leírása, az ötvösbélyegek felnagyított rajzaival. Reméljük, hogy ennek az értékes monografiának az anyaga még helyet találhat Kőszegi Winkler Elemér készülő nagy munkájában, amely az összes magyar ötvösjegyeket fogja felölelni.

A gyermek nem akar hinni . . .

Jegyzetek az ifjúsági irodalom megvilágításához.

Az elmúlt esztendő nyarán harmadszor ülésezett az az igen tiszteletreméltó egyesülés, amely a világ katolikus ifjúsági íróit és kiadóit foglalja magában. A kongresszus Budapesten folyt le s azok az előadások és beszámolók, amelyek a programmon szerepeltek, jórészt ugyanazt tartalmazták, mint a mai pesti kereskedővilág beszélgetései: panaszt. Panaszkodtak ezek a kitünő urak és hölgyek s panaszukat egyetlen tagadó mondatba foglalhatjuk össze: a gyermek nem akar hinni.

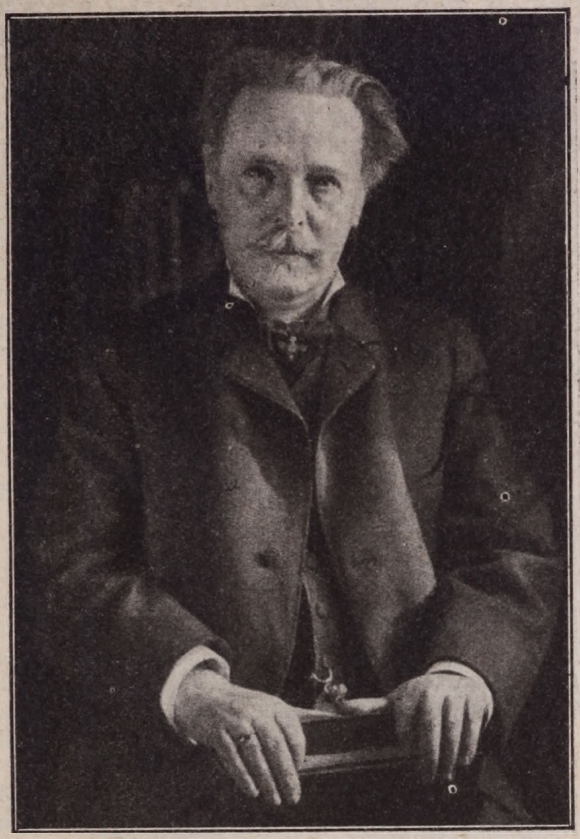

Karl May

Ne gondoljuk azonban, hogy a katolikus ifjúsági írók és kiadók talán a vallás és az erkölcs szempontjából vádolták a Ma gyermekét hitetlenséggel. Nem, a baj szerintük még sokkal mélyebben van. A gyermek nemcsak az irodalommal és a neveléssel szemben öltötte fel a kétkedés fegyverzetét, hanem a felnőttek egész világával szemközt megrendült a gyermekhit alapja s beláthatatlan következmények sorozatát indította meg ez a világszerte megállapított pszihológiai jelenség.

Érdekesen egészítette ki ezt a megállapítást az a cikk, amelyet Francis *Kay,* kitünő amerikai író és publicista írt néhány hónappal ezelőtt a *Newyork Times* irodalmi mellékletében. Néhány mondata csaknem szószerint ismétli a konszervatívnak nevezhető ifjúsági irodalom képviselőinek panaszát.

— Mesélni kezdtünk a gyermeknek — írja Francis Kay — és azt hittük, ha autóról, felhőkarcolóról, banditákról vagy tigrisvadászatról szól a mesénk tündérek és cigányrabságba került hercegfiúk helyett, már minden rendben van. Gügyögtünk úgy, mint eddig — ha nem is ispilángi rózsáról, hanem a benzinkútról. És amikor hiába vártuk a hatást, amikor észrevettük, hogy a mai gyermek fölényesen és idegenkedve áll a nagyok világa fölött és lenézi a nagyok játékát, háborút, szerelmet és a technika alkotásait, akkor kapkodni kezdtünk, ahelyett, hogy magunkban kerestük volna a hibát. Talán minden kor elmondotta, de talán egyetlen korban sem volt olyan igaz, mint ma, hogy a felnőtt és gyermek között szédítően mély a szakadék s ma már hiába vetjük át a romantika színes üveghídját, hiába keresünk új ösvényeket, nagyon ritkán sikerül a gyermeklelket meghódítanunk, vagy akár csak megközelítenünk.

Pedagógusok, írók, filozófusok és lélekbúvárok — az orvosokról nem is szólva — majdnem minden nyelven alátámasztották, támogatták ezt a megállapítást. Valahogy szemébe kell néznünk ennek a különös jelenségnek, amelyet — ha később is, gyengültebben is — a magyar irodalom problémái között is észre kell vennünk. Mert ma, amikor frázisok és elkopott jelszavak nélkül is tudnia kell mindenkinek, hogy elsősorban hitre van szükség, csaknem katasztrófa a katolikus világszövetség szónokainak kicsit melankólikus és kicsit feiháborodott megállapítása: a gyermek nem akar hinni...

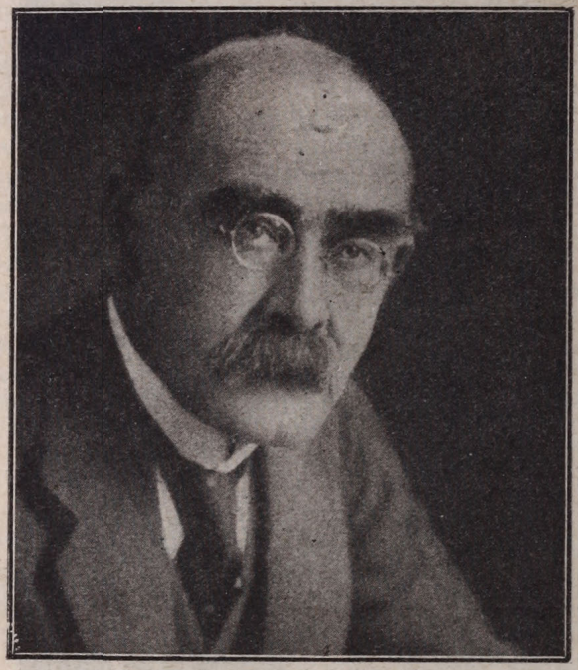

Kipling

*

Hát mi is volt az, amiben a gyermek valamikor hitt, amiben hinnie kellett? Királykisasszonyt szabadító lovagokban és mesebeli szörnyetegekben . . . Abban, hogy a jóság mindig megkapja a maga jutalmát és a gazság elnyeri büntetését. Sokat szenvedtek a gyermekhősök: Copperfield Dávidot megkínozta az iskolamester és szívfacsaró, könnyeket fakasztó volt a „Gyermekszív rejtelmei" kis hősének szenvedése is. Hinni kellett abban, hogy a hősök tényleg hősök voltak, hogy a valóságnak kézzelfogható és gyakran nagyon szürke világán túl van egy másik, izgatóan valószínűtlen és a véletlenre épült világ is, — de ebbe a világba csak azok juthatnak, akik megérdemlik a kalandok teljét. És később is, amikor már világrészekkel, meg világot váltó találmányokkal játszott Verne, Karl May, vagy a többi kitünő német úr fantáziája, akkor is hinniök kellett ezeknek az uraknak, hogy a hős hős marad Kurdisztán piszka vagy az angol lord köznapi köntöse alatt is.

Mindezeknek az írásoknak egyetlen alapjuk és létjogosultságuk a gyermek hite volt. Ha nem hitte el, hogy Robur léghajója csakugyan repült s a Nautilus csakugyan rohant a tenger alatt, ha nem volt róla meggyőződve, hogy Old Shaterhand-May Károly a világ legbátrabb, legerősebb, legokosabb és legcsodálatraméltóbb embere, akkor semmit sem értek a kalandok, a bőven osztott leírások és az erkölcsi tanítások, amelyeket sokezer éve igyekszik a mese cukros hüvelyébe bujtatott keserű orvosságként a gyermeklléleknek beadni minden ifjúsági író.

Egészen addig, amíg ez a világ egészen más volt, mint a valóság világa, amíg nem akadtak repülőgépek és tengeralattjárók, amelyek tökéletesebbek voltak és kézzelfoghatóbbak, mint Verne legmerészebb álmai, addig minden rendben ment. De itt valahol, a valóság és a mese határán, megzavarodott a gyermek lelke a romantika és a praktikum mesgye-területének kettőssége miatt. Nem értette a dolgot és itt kezdődött a hitetlenségi periódus: mert már

nem tudta, mi a mese és mi a valóság, nem hitt egyiknek sem — mert nem tudott mindakettőnek hinni.

Ebben az időben, a század hajnalán, kezdődhetett a gyermek leikéért való küzdelem, amelynek során egész sereg csodálatos irodalmi mű született meg; de igazán revelláló, korszakot jelentő hódítást nem sikerült elérnie egyetlen nemzet egyetlen írójának sem. Más eszközökkel kellett hát próbálkozni . . .

Az új eszközök után való kutatás legsikeresebb útjának mottóját — kicsit elkésve — egy nemrég megjelent könyv formulázta meg címében. „Meséljünk Marikáról Marikának!" — követeli *ego* könyve és a jelszót talán senki sem szögezte le olyan határozottan, mint ez a kedves kötet. Persze, a legutolsó húsz év gyermekirodalma váltig erre törekedett külföldön s nálunk itthon egyaránt.

Kevesen tudják, hogy a híres *Jungle Book, Kipling* legjobb könyve, eredetileg Angliában és indiai angol iskolákban nevelkedő hindu fiúcskák számára készült külön, és amikor Kipling megírta a *Stalky and Co.*-t, amely az angol iskolai életről adott vidám és igazságos krónikát, egyszerre nyilvánvalóvá lett ennek az új iránynak megokoltsága. Meséltek is a gyermekről a gyermeknek untig! Életszaga lett minden gyermekkönyvnek s ha ki is virágoztak ebből a talajból olyan remekművek, mint *Móricz* Zsigmond „Légy jó mindhalálig"-ja (amely persze, nem tudatosan szolgálta ezt a célt, hanem az emberábrázolás örök, fenséges eszközeivel dolgozott), vagy *Molnár* Ferenc „Páluccai fiúk"-ja, végeredményben ez sem maradhatott meg annak, amit a gyermek akart. Mert ezek a könyvek a béke éveinek gyermekeiről szóltak, vagy elmúlt korok ifjúságáról adtak híradást; és ha még olyan is akadt köztük, mint *Speyer* klasszikussá vált *Kampf der Tertia*-ja, akkor sem kerülhették ki azt a türelmetlen gesztust, amellyel a kétkedő gyermek eltaszítja őket magától. Értsük meg jól, nem azért taszítja el, mert nem tetszenek neki, hanem azért, mert nem tud nekik hinni, tettre már nem tudják késztetni, elhatározásra nem bírják, — nem meggyőző irodalom ez, ha százszor is irodalom . . .

André Maurois

*

Aztán persze jött a túlzás. Már nem a ma gyermekének írtak, hanem annak a Robot-figurának, amelyet mindenféle pszihoanalitikus módszerrel komponáltak össze. Főképp Németország és Amerika vezetett ezekben a sokszor kínosan ízléstelen tákolmányokban. A tündér már nem aranyzsákot vagy területjasztalkát ajándékozott a kisfiúnak, hanem motociklit és ingyenpáholyt a hatnapos kerékpárversenyre. És Oberon, a manókirály, tőzsdei tippekkel

látta el a wallstreeti bankár gyermekét, hogy édesapjának jó legyen az emésztése és ne nyögjön álmában. Képtelennél képtelenebb figurák születtek és a „megrendelt históriák", ahogy az egyik német írónő ilyesfajta történeteit elkeresztelte, természetesen megbuktak. A gyermek nem akarta, hogy kiismerjék és főképp nem akarta, hogy beleállítsák abba a korba, amelyben talán legnehezebb gyermeknek lenni . . .

Még talán azok a könyvek közelítették meg legjobban itt az alapul veendő, végeredményben nem egészségtelen ideát, amelyekben maga a gyermek mesélt és szólalt meg. A newyorki *Putnam* vándorútra vitte kisfiát és megíratta vele, amit látott s amikor a könyvnek nagy sikere volt, egész sorozat könyvet adott ki, amelyet fiúk írtak fiúknak. Németországban a nemrég megindult *Fahrtenbücher*-sorozat csak fiúkról szól és ezek a könyvek hamar népszerűek lettek.

Népszerűek, — de valahogy az a rajongó szeretet, amellyel a mult század gyermeke De Amicis, Dickens vagy Verne alakjait övezte — ez a különös lelkesedés és hit, amely elsimította az írás esetleges fogyatékosságait, elfeledtette a valószínűtlenségeket — ez a szeretet hiányzik.

*

Vannak aztán olyanok, akik egészen külön utakon járnak s akikben valahogy dereng már a gyermeki hit elnyerésének új ideája. Két ilyen név tünt fel az utolsó évek gyermekirodalmának annyira bő termésében: a francia *Maurois* és az angol Hugh *Lofting* neve.

Maurois egyetlen könyvet írt, amely az ifjúságot, a gyermeket érinti, de ez a könyv valahogy különös revelláció. Rossz tanuló kislányról szól, aki álmában furcsa tündérországba jut. A mese valósággá válik itt, a valóság mesévé: a közlekedési rendőrből fáraó lesz és a piramisból felhőkarcoló. Bájos és természetes kalandok sorozata a könyv, amelynek nagy sikere volt mindenütt, épp azért, mert nem akart szidni és tanítani s mert, amikor a rossz kislányból jó kislány lett, bezárult előtte az álmok országa. Ez a finom költői gesztus nem csak szimbolum, hanem szinte meghajlás a mai gyermek zaklatott, űzött, ritkán megértett lelke előtt.

Hugh Lofting egész sorozat könyvet írt s a *Dolittle Books*-okat a világnak majd minden kultúrnyelvére lefordították. A mosolygó, amerikai származású, Angliában élő író a gyermek lelkén keresztül próbálta megírni az életet. Dolittle doktor, az állatok barátja, aki elfordul az emberektől („mert rosszak és ostobák"), öreg papagálya révén megtanulja az állatok nyelvét s épp ezért a világ leghíresebb állatorvosa lesz. Olyan apróságok vannak benne, amelyek egészen a gyermekpszihé szerint készültek. Afrikában nagy járvány tör ki a majmok között, akik fecskét küldenek Dolittle doktorhoz, hogy segítsen rajtuk. Csakhogy Dolittle doktornak nincs pénze. Elmegy a tengerpartra és — kölcsönkér egy hajót egy tengerésztől. Ez a parányi részlet mutatja Lofting fölényes írásművészetét; tudja, hogy a gyermek semmi valószínűtlent nem talál abban, ha valaki hajót kér kölcsön és kap kölcsön, viszont gondosan ügyel arra, hogy a mese végén a tengerész elsüllyedt hajója helyett másik, nyilván szebb hajót kapjon vissza. Lofting maga illusztrálja könyveit egészen új, érdekes stílusban és azt hiszem, ő törte a legnagyobb rést a gyermek hitetlenségének kínai falán.

Mert ez a fal még mindig áll és úgy látszik, lebontani sohasem fogják. Sokkal könnyebb ezt a problémát szétteríteni, mint megoldást ajánlani. Annyi bizonyos, hogy valami közönséges kompromisszum semmi esetre sem lesz jó. Nem lehet a mult idők érzelmes gyermekét a mai józan és sokszor fölényes gyermekkel összebarátkoztatni; nem lehet regényt írni, amely egyszerre

nyujtja a szenvedésnek és a technika győzelmének romantikáját. Új romantikát kell a gyermeknek adnunk, olyan romantikát, amelyben hisz.

Sohasem volt olyan nagy hivatása a gyermekirodalomnak, mint ma, amikor a csilingelő versikék és erkölcsnemesítő történetek helyett sokszor az élet pofozza már az iskola padjaiban a kegyetlen igazságok egész sorát a gyermekbe. Valahogy ugyanazt kellene adnunk, amit a „felnőttek" irodalma (ha ugyan ilyen határt egyáltalán vonhatunk) akar: menekvést az élettől és mégis az életet.

Mindenki, aki közvetlenül foglalkozott és foglalkozik a gyermekkel, türelmetlenül várja ennek az irodalomnak a megszületését. Nemcsak a gyermek kell, hogy higyjen — rajta keresztül a pedagógusnak is hitet kell adnunk . . .

Tábori Pál dr.

A TÖRTÉNELEM VILÁGA

Gáspár István dr.: A vásárok történeti fejlődése Nyugat- és Közép-Európában.

(Gergely R. kiadása, Budapest, 1931. 71 oldal.) Szádeczky, Hómann és Miskolczy egy-egy könyvén kívül alig akad a magyar szakirodalomban munka, amely a közgazdasági életnek egyik legfontosabb tényezőjéről, a vásárokról nyujtana világos képet; sőt azt mondhatjuk, hogy monográfia-szerűen nálunk ez a téma egyáltalán nem nyert feldolgozást. A magyar kultúrhistória tehát köszönettel tartozik a könyv szerzőjének, hogy alapos munkájában feltárja egyrészt a vásárok keletkezésének okait és történeti fejlődését Európa fontosabb államaiban; majd részletes vizsgálat tárgyává teszi a vásárral egybefüggő jogrendszert külföldön és nálunk. Végül könyvének legjelentősebb fejezete a nemzetközi vásárok kultúrafejlesztő és internacionális nemzetgazdasági szerepét boncolgatja; különös szerep jut e téren a Dunamente történeti szerepének, valamint a nemzetközi híres könyvvásárok históriai fejlődésének.

Schmitthenner, Paul: Krieg und Kriegführung im Wandel der Weltgeschichte.

(Museum der Weltgeschichte. Athenaion-Verlag, Potsdam. 452 oldal, 333 részben színes képpel és táblával.) Ez a nagyértékű munka a háború kultúrfilozófiáját nyujtja egyrészt, másrészt igazán kiválóan összeválogatott illusztrációs anyagával pompás dokumentációt nyujt úgy *pro* mint *contra*. Persze mingyárt előre kell bocsátanunk, hogy a szerző elvi álláspontja szerint a háború politikai (sőt bizonyos értelemben kulturális!) szükségesség s a Pax Humana-ra irányuló törekvések szerinte elvileg reménytelenségre vannak kárhoztatva. Csupán arról lehet szó, hogy ereje tompíttassék, hogy ritkábbá tegyék vagy esetleg elkerülhessék, de végleg kiirtani nem lehet, csak akkor, ha az egész föld kereksége „egy egységes világbirodalom szürke despotasága" alatt nyögne. A haladó pacifizmusnak a szerző is híve, de csak akkor, ha nem csontosodik el ideologiává vagy dogmává, hanem ha csupán egy józan, belátó politikának egyik fegyverévé lesz. Ebből az elvi alapból kiindulva ismerteti a szerző elébb az ősháborúk korát, majd az átmenetet a kultúrháborúkhoz, amelyeknek első szimbolumai az íj és a kard. Ebben az első korszakban vándorháborúságok jellemzik a helyzetet s ennek megfelelően a ló és a nyíl döntik el az ütközeteket. A vándorháborúk jelentőségét vizsgálja földrajzi, gazdasági, államalakulási és társadalomalkotó szempontból. A kultúrháború egy következő etapja a kard és a lándsa szimboluma alatt indul meg s itt külön-külön vizsgálja a szerző a gyalogság és a lovasság szerepét úgy a védelem, mint a támadás szemszögéből. A harmadik etap a távolra ható fegyvernemek felkerülésével köszönt be. Itt külön értékeli a szerző az ütközet és a csapatvezető, majd a háború és a hadvezér egymáshoz való viszonyát. Ezen a fejlett fokon egyúttal visszatekint a háborús szokásjogok és az erkölcsökre való visszahatásuknak fejlődéstörténetére is. Végül az újkor háborús technikáit ismerteti: a 18. század elejéig dívó ú. n. abszolút háborút és az azóta dívó (s a szerző által eléggé furcsán elnevezett) „civilizált" (gesittet) háborút. Rendkívül gazdag irodalmi forrástanulmány a kötetnek külön értéke.

EZEKRŐL A KÖNYVEKRŐL BESZÉLNEK...

VERSEK.

Berda József: Irgalmas szegénység.

(Versek. Ujpest. A szerző kiadása. 1931. 47 oldal.) „Áradás", „Vérző napok", „Egyedül" az eddigi verses kötetjeinek címe. A *Literatúra* behatóan foglalkozott velök (legutóbb 1929. évf. 139. old.). A mosti kötetben mélységes lelki átalakulással állunk szemközt. A hetyke, fiatalos életvágyat csendes reszignáció váltotta fel:

már jön,
lassan rádköszön a csendes
öregség hűs őszi nyugalma.

Szembenéz a gyerekkel, aki volt, beszélget önmagával, akit elnyomott a fáradtság, akit mindenki elhagyott s aki a nagy egyedülvalóságban halott apja arcával találkozik. Lehet, csak egyéni élmények hozták ezt a változást, de hogy egy kor lelke sír ki belőle, egy veszett fiatalság bánatja, az is bizonyos.

Komáromy József: Morfium.

(Budapest, 1930. 116 oldal.) Még nem is olyan régen valami rettenetesen vígasztalan volt a magyar vidéki sajtó kulturális képe. Műveletlen lesipuskások, világ-nem-látott helyi spadasszenek, egy-egy feladott hirdetésért mindenre kész, de írni nem tudó álhirlapírók, tehetségtelen dilettánsok vérző arénája volt a magyar vidéki ujságírás. Csak itt-ott lobbant fel néha egy-egy szent akarat, Váradon. Szegeden, Miskolcon, meg még néhány városban, de a kisebb helyeken reménytelenül sívár képe volt ennek a vicinális „publicisztikának". Nem tudom, aztán hogy' történt: de ma alapjában változott meg ez a kép. Innen is, onnan is pompás tehetségű, sokat utazott, sokat tanult, még többet tapasztalt, jó ízlésű és mindenek fölött írni tudó fiatalok kerültek a poshadt füstű vidéki redakciókba. Számba veendő erős tehetségek buggyannak fel s nem utolsó sorban lírikusok (minden valamirevaló ujságíró lelke mélyén ott gubbaszt az elfojtott líra!). Valamelyik jászsági ujság szerkesztőségéből dobban most ki ez a Komáromy is: a szerelemnek javíthatatlan D'Artagnanja, de nem a romantika foszlott kék köpenyében, hanem meglepően gazdag új mondanivalóinak fényes fegyverzetében harcol a kedveséért. Mint valami új Ulrich von Lichtenstein, aki a Frauendienst-jében megteremtette a középkori. lovagi nőimádat klasszikus típusát és ezt végighurcolta az akkor ismert egész Európán, ez a Komáromy is meghordozza a szívét a világban s az új idők fegyverzetében, autóban, repülőgépben, Párizsban, Connecticutban, mindenütt elhirdeti diadalmas szerelmét. És poéta a legjavából!

Raáb Miklós: Alázat útjain.

(Versek. Sári Schalk László grafikáival. 79 oldal. 16 műmelléklet. Bpest. Lantos Andor kiadása. Ára 5 P.) Tudatosan vagy öntudatlanul: Paul Claudel nagyszerű útján bolyong Raáb Miklós, a keresztény miszticizmus égő tövisbokrán keresztül. Csak talán kissé még Claudelnél is jobban elhajlik a *gnosis* felé, amit már mottója is hangsúlyoz:

Néha belenézek a gondolatba:
világ világossága, ember!
és megkeresztel a gondolat
tűzzel és szentlélekkel.

A *logos*-nak ez a feltünése a ma lírájában várható volt a háború utáni lelki világválság közepette és Raábnál programmatikus formulázást is nyer kötetjének függelékében, ahol igazán költői átérzéssel adja János apostol apokrif visszaemlékezéseit Jézusról „Krisztus tánca" címen. A kötet elvont lelki hangulatát érdekesen támasztják alá Sári László sajátságos, transzcendens rajzai.

MAGYAR SZÉPPRÓZA.

Somogyi János: Lehullott a rezgő nyárfa . . .

(Novellák. Bpest. „Bocskay" könyvkereskedés kiadása. 63 oldal.) Kedves kis vidéki históriák; de úgy érezzük, nem mindenkor a mai ember problémái és megoldásai. Mingyárt a címadó novella: konfliktus a nemesember és a nem-nemesember között, mert a nemesember nem hajlandó a leányát az egyébként igen derék, de címertelen gazdatisztnek odaadni. Ezen a gazdatiszt elkeseredik, bemegy a városba, cigányozik s aztán berúgottan kiviszi a cigányokat Nachtmusikra a nemes urék ablaka alá. A cigány itt eljátssza a „Lehullott a rezgő nyárfát", amin a lány apja úgy elkámpicsorodik, hogy mégis csak megpuhul a szíve, — fene a kasztkülönbségbe! — odaadja a lányát. Száz évvel ezelőtt még így festett a magyar szociális kérdés, de ma, a világháború után?!

Gróf Üchtritz-Amadé Emilné: A brigadéros leánya.

(Regény. Génius-kiadás. 249. oldal.) Amikor Üchtritz grófnénak „Semiramis" regénye jelent meg (ezt időközben németül és olaszul is kiadták), már akkor megállapította a *Literatura* (1928. évf. 272. old.), hogy minő rendkívüli, valósággal nem is asszonyos, történelmi miliő-érzéke van ennek az írónőnek. Szinte kínálkozott hát számára a motívum, hogy kettős családi emlékeinek, ha lehet, még szubjektívabb felhasználásával térjen át a magyar história gazdag témakörére. Ezeknek a kutatásainak gyümölcse „A brigadéros leánya", amely a kuruc-időkben játszik, de minden historizmuson túl nagyon is mai írás. „Egyeneslelkű harcos faj, amilyen a magyar, nem lehet ármánykodó. Tehát nem ért sem kormányzáshoz, sem a diplomáciához" — mondatja egyik figurájával, egy kuruc várnaggyal az írónő s ezzel időtlen igazságot szögez le. Kitünően festi a bécsi, osztrák világot és számos remekbe készült portré villan keresztül a könyvön, mint pl. az udvar szolgálatában álló jezsuita páteré, a cigánylányé, a szkeptikus Anselmus mesteré, Ellenberg gróf császári miniszteré s főként Póky Bálint forradalmár grófé. Egészben monumentális képe a Rákóczi-korszaknak.

KÜLFÖLDI SZÉPPRÓZA.

Vivanti, Annie: Circe.

(Regény. Fordította Matolay Géza dr. Stádium kiadása, Bpest, 1931. 288 o. Ára 4.50 P.) A regényírónő egy annakidején Angliába menekült olasz hazafinak s egy német asszonynak a lánya; Irországban nevelkedett, fiatal leány korában visszakerült Olaszországba, majd kalandos vére világgá kergette, Texasban élt egy ideig. Tizenhétéves korában már öt nyelven beszélt és írt, s ekkor adta ki első verseskötetét, amelyet Carducci — aki éppenséggel nem volt a nőírók barátja — végtelen nagyrabecsüléssel fogadott s íróját Szaffóval és Browninggal hasonlította össze. Ez után az első írói sikere után még egy-két regénye következett, azután hozzáment egy neves ír ügyvédhez, akitől egy hegedülő csodagyerek-lánya született. Annie maga húsz éve elhallgatott. Ekkor egy ismerőse érdekes írást hozott neki. Annakidején világszerte híre ment egy Maria Tarnowska grófné nevű kalandornőnek, akit végzete egészen a gyilkosságba sodort. Francia fegyházba került s itt írta le hányatott élete igazolásául néhány oldalas memoárjait, amelyek Annie Vivanti kezébe kerültek. Annienak nagy nehézségek árán sikerült a fegyházban felkeresnie a gyilkos asszonyt s hosszú-hosszú beszélgetések során formálódott ki benne ennek a furcsaéletű nőnek regényes figurája, amelyet aztán „Circe" című regényében dolgozott ki. A regénynek olasz nyelven olyan sikere volt, hogy 90.000 példányban fogyott el s rövidesen minden világnyelvre lefordították.

ÉLETRAJZOK.

Rubinyi Mózes: Ábrányi Emil.

(Ünnepi tanulmány. Budapest, 1930. 8 oldal.) Az Ábrányiak író-dinasztiájából fakadt Emil, az utolsó magyar romantikus, aki költészetében, világfelfogásában még Victor Hugo nyomdokait tapossa, de egyúttal előszót ír a fiatal Ady első verseskötetéhez. Lírájával két kort kapcsol össze, de egyúttal két világszemléletet is: a nacionalizmust és az internacionalizmust, és két társadalmat is: hiszen az ősnemes Eördöghök sarja, aki azonban megírja a „Zsákhordó" dalát. Rubinyi, mint ezt a Literatura régibb évfolyamaiban megjelent tanulmányai is mutatták, mestere éppen az ilyen rövidre fogott, intenzívül meglátott írói jellemképeknek.

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Benedetto Croce, a gondolatszabadság utolsó mohikánja.

Benedetto Croce

Az irodalomtörténészek budapesti kongresszusán várakozás ellenére megjelent Benedetto Croce, a világhírű olasz tudós is. Ez a körülmény ad ennek az ismertetésnek különös aktualitást.

1924 tavasza. A frissiben felülkerült fascizmus diadalorkánja zuhog végig egész Közép- és Észak-Itálián. (A Dél még Don Sturzóék kezében van s a Vatikán még szkeptikusan áll szemközt az — elvégre mégis csak szocialistából lett — Mussolini légióival.) A fascizmus teleológiája még teljesen kialakulatlan — egyik szárnyán szélsőséges anarchisták és republikánusok, a másikon talajukat vesztett konszervatívok, akiket megkap a fasciónak szociáldemokrata-ellenes beállítottsága és persze kapitalisták is, akik egy új, nagy üzlet szimatjával figyelik a feketeingesek rohamát a *beati possidentes ellen.* S a fascizmus eszmei vezérkarának főnöke Marinetti, a fascizmusnak első akadémikusa, ezidőszerint azonban még vad *Draufgänger,* aki a legszívesebben bezárna minden múzeumot, elnémítaná a fascizmus minden szószólóját, kanál vízbe fajtana minden históriát — s közben nem veszi észre, hogy önmaga is beállott a históriacsinálók sorába.

A szabad gondolat két oszlopa.

Az új tanítás prozelitáinak mámoros *evoé*-i közepette csupán a firenzei egyetem tartja meg a gerincét. Ha a győzedelmes új politika nyiltan hirdeti a diktatúra jogát nemcsupán az anyagiakban, hanem szellemi téren is: a firenzei egyetem öntudatos veto-t mond ezzel szemben és bátran világgá kiáltja a szellem autarchiáját, amely független a változékony politika divatjaitól. A firenzei intellektus ebben az erkölcsösen bátor állásfoglalásban két hatalmas oszlopra támaszkodik; az egyik Guglielmo *Ferrero,* a másik Benedetto *Croce;* mindkettő a modern olasz géniusznak világhírű képviselője, mindkettő az „átkos" liberalizmus szülöttje, mindkettő független ember.

Ferrero mindvégig kitart a posztján. Tanít, amíg engedik. S amikor leszorítják a katedráról, visszavonul a Giardino de Boboli mögött megbúvó kis villalakásába s feleségével — Lombroso leányával — együtt ezentul az egész Európa kulturális lelkiismeretéhez fordul nagyhatású cikkeiben. Itt, finoman lehangolt mórstílű szobájában beszélem meg vele, hogy ezután lapomat állandóan ellátja cikkeivel: első jelentkezése ez a nagynevű tudósnak a háború utáni internacionális publicisztika terén.

Egy földrengés következményei.

Crocét hiába keresem Firenzében. Croce Itália szenátora is volt, közel két éven át kultuszminisztere is a háború után. De szívből gyűlöli és utálja

a politikát, pláne olyankor, amikor a ricinusolaj kerül felül, mint argumentum. A Szépség fogalmának szenvedélyes kutatója undorral fordul el a politikai élet bűzös kloakáitól és Hegeltől öröklött szkepticizmusával mosolyog a politikai teorémák „örök" igazságain. Croce újra visszavonult Nápolyba, tudásának fellegvárába, erkölcsi függetlenségének elefántcsonttornyába, ahol a szűk kis uccában álló, oszlopos udvarú, öreg patríciusi házában várja őt életének kincse: hét szobát zsúfolásig megtöltő könyvtára, minden szobában külön íróasztallal, amely munkára készen hívogatja gazdáját, minden szobában külön szakkönyvtárral, amely Croce bámulatos sokoldalúságának egyik monumentális tanúja.

Crocéről az hírlik, hogy gazdag ember. A hírből egy tragikus sorscsapás az igazság. Az tudniillik, hogy 17 éves korában Casamicciola városát, ahol Croce a szüleivel és nővérével élt, rettenetes földrengés pusztította el. Ott veszett el minden hozzátartozója is és Croce maga is órák hosszat feküdt törött lábbal a romok között. Mire onnan kikaparták, évekre béna maradt s ezek a fekvő esztendők adtak lebilincselt testében lelkének szárnyakat, itt tanulta meg a tudományos kutatás szeretetét. Apjáról maradt rá némi vagyon s ez adta meg a módját, hogy kincsesházát: könyvtárát kiépítse s amellett megőrizze a külvilággal szemben is a függetlenségét. Innen, ezekből a szobákból szerkeszti világhírű folyóiratát a *Critica*-t, amelyben ő és Giovanni Gentile, az új, reprezentáns, nagy olasz lexikon szerkesztője, képviselik az olasz és — mondjuk ki — az európai kultúrember mai életideáljait.

Croce és a háború.

Itt, az egyik barátságos fényű ablaknál beszélgetünk egy nápolyi magyarról, a maga szakjában szintén világhírű tudósról, Apáthy Istvánról s ezzel kapcsolatban szó kerül háborúról, politikáról. Elmondja, hogy 1920-ban, mint a Giolitti-kormány kultuszminiszterének első dolga az volt, hogy a volt ellenséges államoknak visszaadta tudományos intézeteiket. Emiatt pör is keletkezett, de a legfelsőbb törvényszék az ő álláspontját igazolta. Elmondja, hogy 1914-ben, nyomban, mikor a háború kitört, de még Olaszország közbelépése előtt, lelke egész hevével tiltakozott a háború ellen, mert a végsőkig elkeserítette a gondolat, hogy egy szimpla gazdasági érdekellentét — a német és angol kontroverziára gondolt — megszakíthassa az európai elme fejlődési útját. Közben akadt egy-egy zokszava általában a háború intézménye ellen és látható gyönyörűséggel idézte Clemenceau szavát, amely szerint „a háború túlságosan szent dolog ahhoz, hogy a vezetését tábornokokra lehessen bíznunk".

A marxizmus ellen.

Tizenhetedik életesztendejének föntmondott nagy lelki megrázkódtatásán kívül két nagy lelki benyomás volt ifjúkorában, amely rá maradandó hatással volt, de — persze — abszolút kritikai lelkiségénél fogva a reménytelt éppen ellenkező életfelfogást váltott ki nála. Az egyik: a családjában uralkodó konszervatív, szigorúan katolikus nevelésmód, amely bevezette a fiút a katolikum ortodoxiájába és — ateistává tette. A másik: Antonio Labriolának, a római egyetem nagynevű szociológusának filomarxista tanítása, amely Crocét ugyan megismertette a történelmi materializmus oktatásaival és el is ismertette vele az így nyujtott új adatok értékeit, de viszont odaérlelte Croce történelemfilozófiáját, hogy a históriát teljességgel lehetetlen kizárólag gazdasági motívumokkal megmagyaráznunk; a marxizmus, mint filozoféma, túlságos leegyszerűsítése az élet komplex jelenségeinek. A nagy tömegekre, amelyek szeretik a szimplifikációkat s amelyek ma Euroamerikában az industrializmus szuggesztiója alatt élnek, lehet bizonyos átütő hatása, de gondolkodó ember még csak tudományos módszerként sem fogadhatja el. Az egyet-

len abszolút valóság az emberi elme, ez a *primum ens*, amely isteneket és sátánokat, eszményeket és romlásokat, metafizikát és gazdasági valóságot, szépséget és gonoszságot termel ki magából. Mint az euklidesi ötödik tételből Bolyai János épít fel egy imaginárius világot, úgy építi fel Croce ezen az axiómán a maga egész oeuvre-jét, vaskos köteteket a Logikáról, a Kritikáról, az Esztétikáról (ez az ő nagy trilógiája) s mindezekben végsőkig eluralkodik rajta elfelejtett gyermekkori nevelésének egyik megtagadott bálványa, a skolasztika, amelynek gondolkodási módszerétől nem tud és nem akar megszabadulni. A katolikus skolasztika, mint az ateista filozófia védőpajzsa, — ez a paradoxon jellemzi legjobban Crocénak Hegeltől öröklött antitetikus lelkét. Hiszen nem hiába nevezték el őt elgermánosodott taliánnak (mint ahogy ugyanakkor Nietzschét elolaszosodott germánnak mondották).

A törhetetlen idealista.

A klasszikus liberalizmus Lamartine-ja Croce, aki természetesen osztja minden liberális doktrinának közös eredendő bűnét, azt, hogy elvi álláspontjánál fogva még a saját létalapjaival szemben is szkeptikusnak kell lennie és a mindenkitől megkövetelt véleményszabadság nevében még a saját doktrinájával szemben is, sőt az önnön híveitől is el kell tűrnie a romboló kritikát. Croce a dolgok adottságainál fogva kényszerűségből históriai okfejtésekkel is alátámogatja elméleteit, (egyik legbrilliánsabb történelmi könyve az önéletrajz számba menő „Storia d'Italia dal 1871 al 1915"), de amikor őszintén önmagára eszmél, akkor kénytelen Rousseaunak a történelemről adott meghatározását idézni: „A történelem az a művészet, amelynek segítségével a sok hazugság közül azt válasszuk ki, amely még leginkább közelíti meg az igazságot."

Ha ilyenformán talán kissé kesernyés is a Croce világszemlélete, másrészről feltétlen elismerést és tiszteletet érdemel még ellenfelei részéről is az a nyugtalan, igazságkereső idealizmus, amely Croce minden sorát átfűti és hasonlatossá teszi őt az európai szabadelvűség nagy őséhez, az ugyancsak nápolyi Giambattista *Vico*-hoz, akinek bronzszobra ott áll Croce lakásához közel és Olaszország minden politikai szeszélyein túl is hirdeti a *szabad emberi gondolat* örök értékű hitvallását. *S. G.*

Halál- és ördögűzők.

(Rudolf Thiel: Männer gegen Tod und Teufel. Aus dem Leben grosser Aerzte. Paul Neff-kiadás. Berlin, 1931. 415 oldal.)

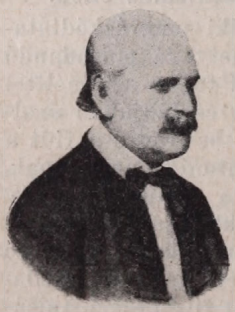

Semmelweis

Régi orvosok, Aesculapios fiai, akik az emberiség szamaritánus-szekerét új utak felé tolták. Az új ösvény néha a fejlődés magasba ívelő csúcsa felé vezetett. Néha hazugul táncoló, csaló lidércfény nyomában futott. De azok a férfiak, akik az új csapásokat taposták: valamennyien igaz emberek és nagy orvosok voltak. Különös fából faragott vitézek. Hippokratesz borongólelkű, bátor követői. A vérbeli felfedezők szívós fanatizmusával, a könyörületes szamaritánus meleg szívével küzdenek a veszélyeztetett emberéletért, szembeszállanak a Halál hatalmával, előzik a tudatlanság sötétségét, lebírják a betegség démonait.

Rudolf Thiel könyve nem orvostörténelem. Tizenhét nagy orvos élő alakja támad fel a multból. De ezek a kiváló orvosok és szellemóriások mindnyájan megkapó életre kelnek hivatott tolla alatt. Valamennyien nagy egyé-

niségek. A lelkesedés és a cselekvés férfiai. Feszült figyelmű kutatók maradnak a csurgó vér láttára. Szánják a szenvedést. Leküzdik a rothadást és a romlást.

Az emberiségért harcoló orvosok sorát *Vesalius*, a „bolondos anatomus" nyitja meg. Párisban találkozunk vele először, a montfauconi kivégzési dombon. Az akasztófák kísérteties hullákat himbálnak. Kóbor kutyák vonítanak, dögmadarak keringnek a bitóra jutott bűnösök végső táncot kalimpáló tetemei felett. Fiatal gyerekember hág a szörnyű halomra. Bottal, kövekkel harcba száll a kutyák ellen, leoldja a bitófán zörgő csontvázakat, magával hozott zsákjába süllyeszti a szörnyű zsákmányt. A vereshajú Vesalius minden éjszaka megdézsmálja az akasztófákat. A legjobb növendék a párisi orvosegyetemen. Sylvius mester, a tudós professzor, a gyermek-Asklepioshoz hasonlítja, aki — a monda szerint — már zsenge korában kutyákat, patkányokat, egereket boncolt. Háború üt ki. A párisi egyetem bezárja kapuit. Vesalius kivonul a sereggel, hazakerül szülővárosába, Leuwenbe. Húsz esztendős, a boncolás vágya — mint megszálló őrület — kergeti. Nincs nyugta. A jámbor Leuwenben is egyre a kivégzési dombot kerülgeti. Összeállítja az első kipreparált emberi csontvázat. — Második Galenos lesz belőled, — mondják elismerően a felcserek, akikkel, akadémiai műveltsége dacára, szorgosan együtt dolgozik. Páduában ünnepélyesen orvossá avatják. Sebészprofesszorrá lesz. Újító, bátor szavakban hirdeti a borbélyokra bízott, a belgyógyászok által megvetett sebészet fontosságát. Az éjszakai hullavadászat tovább folyik. Bizony, Vesalius a temető felszentelt nyugalmát is megsérti néha. Az asszonyok keresztet vetnek és messze elkerülik a piactéren. Vesaliust nehéz gondok gyötrik: hogyan működik a szív? Hogyan kerül a levegő a tüdőkbe? Vajjon tényleg emberhullákról jegyezte fel a halhatatlan Galenos még ma is megdönthetetlen kánonként tisztelt megfigyeléseit? A „bolondos anatomus" addig tanulmányozza szép fehér csontvázait, amíg egyszerre kivilágosodik előtte a rejtély: Galenos nem emberi testeket, hanem majmokat boncolt. — Ó, te majomboncnok, te, aki csaltál és hazudtál! Te majombonc, állattá alacsonyítottad az emberi testet, — sóhajt keserűen a mesteréből kiábrándult Vesalius és még ebben az órában elhatározza, hogy megírja és megrajzoltatja az emberi test igazi, hamisíttatlan képét. A nagy mű elkészül. Vesalius híre eljut a Brüsszelben székelő V. Károly császárig. Vesaliust kinevezik V. Károly császár udvari orvosává. De a világi dicsőségért nagy árat fizet. A spanyol inkvizíció merev, sötét árnyéka ráesik a kutató tudós szövétnekére. Húsz évig félre kell tennie hullákba metsző késeit. A hullametélés nem méltó foglalkozás a császár udvari orvosához. V. Károly nehezen kezelhető páciens. A „bolondos anatomus" nem tudja élete vezérgondolatát eltemetni. Az udvari etiket és a fenyegető inkvizíció dacára felvágja a beteg emberi testeket. Servetiust, aki a test és a lélek titkát kutatta, aki a vér körforgását hirdette és a Szentháromságot tagadta, Servetiust eretnekként elégetteti a vallásreformátor, eretnek Kálvin. Vesalius Madridban tovább boncol. 1563-ban elfogatja az inkvizíció. Fülöp király örök száműzetéssé változtatja a súlyos börtönítéletet, amely halott apja barátját élethossziglani sötétségben való sinylődésre sujtotta. Vesalius szabad. A velencei San Marco terén fehér galambok szállanak. Vesalius hajóra száll. Amikor szabadon engedte az inkvizíció: megfogadtatták vele könyörületet gyakoroló bírái, hogy vezeklésül a Szentföldre zarándokol. Vesalius boldogan indul a hosszú útra. Páduában tanszékkel kínálják. Örökifjú Páduája visszavárja. Páduában újból dolgozni fog. Nem érkezett vissza a vezeklőútról. 1564-ben meghalt pestisben egy kis görögországi kikötővárosban.

Teophrastus *Paracelsus* von Hohenheim. Az orvostudomány dacos és forradalmi Luther Mártonja. Az első orvos-kémikus, de akinek kísérleti laboratóriumában még a középkori mágusok boszorkánykonyhájának titokzatos

köde gomolyog. Paracelsus egyéniségét és munkáját nem lehet a mai kutató mértékével mérnünk. Tudományos eredményei nem adták meg neki az örökkévalóságot. De rendkívüli egyénisége bevonult a halhatatlanságba. A fausti lélek ő és a Faust-monda őse.

A boszorkányokat ősidőktől fogva ördögtől megszállott, kárhozott bűnösöknek tekintették és Istennek tetsző cselekedetet követett el az, aki bűnhődő máglyára segítette őket. Ezeken az állapotokon még a reformáció sem javított. A 16. században lángoltak legvadabbul a boszorkányokat hamvasztó máglyák. Újhitűek és katolikusok egyaránt égetik az ördöggel cimboráló succubákat. A „Boszorkánykalapács", ez a kártékony gonoszságot, sötét tudatlanságot és elfajult, beteg kegyetlenséget hirdető vádirat akkor lát napvilágot. És akkor emeli fel világosságot hirdető szavát Doctor Johannes *Weyer*. Az első ember, aki orvosi szempontból nézi a boszorkánykérdést és kimondja az igazságot: hogy a magukat boszorkányoknak valló nők nem az ördög cimborái, hanem beteg idegzetű asszonyok és azok, akik boszorkánysággal vádolják embertársaikat: szintén beteglelkű emberek. Doctor Weyer psychoanalitikus kúrákat végez a tizenhatodik század derekán. Weyer vakmerően bátor orvosi, jogászi és teológiai könyvet ír. Dacol a közfelfogással, megtámadja a híres „Boszorkánykalapácsot". Harcbaszáll a kínzókamrák és hóhérgyűlölet szádizmusával. Világosságot hirdet, felemeli a pusztában kiáltó őrszem szavát és magányosabban áll kartársai babonába veszett, korlátolt elfogultsága közepette, mintsem maga is hinné. „Gyűlöletbetegségnek" nevezte a kor, az inkvizíció szellemét és ez a szellem, élete végén, ellene fordul. Birtokát elpusztítják, fiát elkergetik a kölni professzori tanszékből. Hontalan földönfutóként menekül családjával. Amikor 1555-ben meghal: boszorkánymesternek, méregkeverőnek, ördögfiának szidalmazzák a kartársai. A világosságot hirdető könyvet Sátán-művének bélyegzik. Kínzókamra, hóhér, máglya újból átveszi uralmát a megkínzott emberiség felett. 1782-ben égetik meg az utolsó boszorkányt.

A gyermekágyi láz ezer és ezer vajudó anyát pusztít el. Nem kíméli az anyaméhből kiszakadó magzatot. A magyar *Semmelweis* második asszisztens a bécsi szülészeti klinikán. Rettenetes harcot vív az asszonyéletet kaszáló démonnal. Keresi a gyermekágyi láz mérgét. Mert a fantasztikus feltevések, amelyekkel a szörnyű csapást magyarázni próbálják, nem elégítik ki Semmelweis kutató elméjét. Egyre ott kísért agyában a kérdés: hogy' lehet az, hogy a szülészeti klinikával szomszédos bábaképzőben csak szórványosan szedi áldozatait a rémes kór. Miért halnak halomra az asszonyok az ő keze alatt? Semmelweis fáradhatatlanul boncolja a gyermekágyi lázban kiszenvedett nők hulláját és mindig ugyanazt a kórbonctani leletet találja: elgennyedt véredények, has- és mellhártyagyulladás, elgennyedt szív és agyvelő, — a legsúlyosabb vérmérgezés képe. A lázas anyától szült, áldozatul eső kisded is ugyanazt a kórképet mutatja. Semmelweis tanácstalanul bámul a hullákra. Kétségbeesetten rohan a gyermekágyi lázban fetrengő asszonyok között. Súlyos melankóliába esik. Legjobb barátja, a jókedélyű Kolletschka, aki a törvényszéki orvostant tanítja a bécsi egyetemen, alig tudja depressziójából felrázni. Az első asszisztens hazajön szabadságáról és újra elfoglalja helyét. Most különös dolog történik. Ahogy a közömbös, tehetségtelen, hanyag ember átveszi a klinika vezetését: egyszerre megcsappannak a lázesetek. — Engem üldöz a sors, — nyögi sötét elborulásában Semmelweis. A középszerű nőgyógyászprofesszor fellobbanó, majd lecsökkenő erejű járványról beszél. Feltételezi a betegek lelki hajlamosságát. Párisban, a bábaképzőben, ép úgy pusztulnak a szülőnők, mint a szülészeti klinikán. A hidegfejű, józan angolok ép úgy kezelik a gyermekágyi lázt, mint a pestist. Ha egy esetük van, azonnal lezárják az osztályt. A kezelőorvost felmentik a szolgálat alól. Ezzel az eljárással csodálatos eredményeket érnek el. De Bécsben, a túlzsúfolt szülészeti osztályokon, gondolni

sem lehet ilyen óvóintézkedésre. A középszerű adjunktust kinevezik tanárnak egy vidéki egyetemre. Semmelweis helyébe lép. Ugyanakkor szegény, jókedvű Kolletschka meghal vérmérgezésben. Boncolás közben egy gyakornok ügyetlenül belevágott a professzor kezébe. A megrendült Semmelweis áttanulmányozza a boncleletet és a boncjegyzőkönyv ugyanazt a kórképet mutatja, amelyet ő annyiszor látott, amikor a gyermekágyi lázban elhúnyt asszonyok testét feltárta. A legsúlyosabb vérmérgezés képét. És most egyszerre világossá lesz előtte a szörnyű rejtély. A métely hullaméreg volt, amelyet ő maga vitt át, orvosi vizsgálati közben, a szülő nők testébe. A középszerű adjunktust nem serkentette a tudásszomj. Nem boncolt és így ritkábban fertőzte meg a betegeit. A bábák sem boncoltak és így nem vihették át a hullamérget a vajudó nők vérébe. A párisi egyetemen boncoltak a tudákos bábák és így ott még nagyobb volt a halálozási szám, mint Bécsben, mert orvos és bába vállvetve fertőzte meg a vajudó anyákat. — A Halál orvosa voltam, — nyögi mardosó önvádban Semmelweis. — Én magam vittem át a vajudó nők ép testébe a gyilkoló, az ördögi hullamérget. Tudni akartam és ártatlan hóhérrá lettem. Ezreket gyilkoltam. — Semmelweis a legkegyetlenebb szemrehányásokkal korbácsolja önmagát. De másnap már munkába kezd: hogyan semmisíthetné meg a szörnyű hullamérget. Semmelweis megtalálja a fertőtlenítő eljárást. Klóroldatban mossa a kezét. Klóroldattal fertőtlenít a kórházban. Inkvizitori szigorral őrködik a kórházi tisztaság felett. A középszerű professzor hitetlen vállvonogatással szemléli munkáját. Ám a következő hónapban lecsökkennek a lázesetek. 1847-ben megszületik az antiszepszis. Rákbeteg asszony kerül a klinikára és akkor újból felüti fejét a gyilkos démon. De Semmelweis nem csügged. Tizenegy szülőnő halt meg gyermekágyi lázban, mert egy rákbeteg került a szülőosztályra. A tizenegy eset megtanítja Semmelweist arra, hogy meg kell a kórházakat a sebláztól, a kórházüszöktől szabadítania, ki kell zárnia a sebfertőzés minden lehetőségét. Az angol iskolának igaza volt. Sokkal jobban, mint ahogy ők maguk tudták és gondolták. Minden seb fertőzhető és a gyermekágyi láz csak egy fajtája a sebfertőzésnek. Semmelweis Ignác sohasem látta két látószemével a rothadás baktériumait. Túltürelmetlen volt arra, hogy megkeresse. Túlságosan segítő orvos volt, a gyógyításra szoruló anyák megváltó gyámolítója. De a lángész intuiciójával megálmodta a kézzelfogható mérget, lelki szemeivel látta s megtalálta a módot, hogy ártalmatlaná tegye, guzsba kösse a démont; előzze a gyermekágy mellől. 1848. Az izgatott márciusi napok alatt Semmelweis a forradalmi csapatokkal az országház elé vonult, hogy Metternichtől szabadságjogokat követeljen. A forradalom elnyomása után nem újítják meg Semmelweis adjunktusi kinevezését. Professzora megtagadja az engedélyt, hogy elért tudományos eredményeit leközölje. Semmelweis állatkísérleteket végez. Minden oldalról megtámadják. A klórmosakodások állítólag nem válnak be. Páris dühöng, mert Semmelweis bebizonyította, hogy a tudákos, boncoló bábák okozták a legsúlyosabb halálos kimenetelű fertőzési eseteket. Az angolok önmaguknak követelik az antiszepszis dicsőségét. A kieli szülészprofesszor, Michaelis, Semmelweis utasításai szerint reformálja át a klinikáját. Ki is küszöböli a gyermekágyi lázat, de amikor tudatára ébred, hogy hány asszonyt küldött át akaratlanul a másvilágba: súlyos kedélybajba esik és a száguldó gyorsvonat elé veti magát. Hogyan hathat Semmelweisre a rokonlélek sötétségbe vesző önítélete? Ugyanakkor visszautasítják magántanárságát a bécsi egyetemen. Később, megszorításokkal, keresztülmegy a docenturája, de Semmelweis akkor már elhagyta a bécsi egyetemet. Budapest. A Rókus-kórházban rettenetes állapotok uralkodnak. Piszok és láz. Semmelweis a szülészeti és nőgyógyászati osztály főorvosi állására pályázik. Folyamodványára nem is válaszolnak. Évekig küzd a tudatlanság, a rosszakarat ellen. A legnevesebb nőgyógyász Pesten. Végre

professzorrá lesz a szülészeti klinikán. Vasakarattal keresztülviszi újításait. Orvosokat, bábákat képez. Sziszifuszi harcot folytat a helytartósággal, hogy fehérneműt kapjon a klinikája számára. Amikor a volt professzora meghal, megpályázza a bécsi tanszéket; ridegen elutasítják. De amikor a zürichi egyetemre meghívják, már nem tud hazájától elszakadni. Elutasítja a megtisztelő kitüntetést. Semmelweis könyveket, tanulmányokat, nyilt leveleket ír. Harcol az igazságaiért. 1865-ben végre elismerik a tanításait. A nagy Virchow is beismeri, hogy tévedett, amikor szembehelyezkedett Semmelweis teóriájával. Csakhogy az elismerés babérkoszorúja, mint annyiszor, most is elkésve érkezik. Semmelweis elméje elborult. Bécsbe viszik, az elmeklinikára. Egy kis sérülést hozott magával a kisujján. A seb megüszkösödött. Vérmérgezés. Semmelweis meghal. A boncjegyzőkönyv ugyanazt a kórképet mutatja, amit Semmelweis a gyermekágyi lázban elhúnyt asszonyok hulláin látott s amit a hullaméreggel fertőzött Kolletschka boncjegyzőkönyve mutatott: elgennyedt véredények, gyulladásban levő has és mellhártya. Elgennyedt szív és agyvelő. A démon diadalmasan vigyorog. A démon, aki ellen küzdött, megfogta a saját hálójában.

Tizenhét nagy orvos közül csak háromnak életével foglalkozhattunk bővebben e könyvismertetés keretében. Nagy nevek, tragikusan értékes s érdekes életek vonulnak fel előttünk. *Harvey*, a vérkeringésről szóló tan tudományos megalapozója. *Jenner*, a himlőoltás felfedezője. A svájci Albrecht von *Haller*, aki orvos, matematikus és költő volt egy személyben. Aki először számlálta az emberi pulzust és halálos ágyán utolsó dobbanásáig számolta a saját kihagyó pulzusát. *Laënnec*, aki az első hallgatócsőt fedezte fel, *Mesmer*, aki megtalálta a hipnotikus erők titkát. Az olimpusi Johannes *Müller*, az első nagy fiziológus, aki Goethe világnézletét vitte át a tudományba. *Virchow* — király, az orvostudomány fejedelme, Bismarck nagy, radikális politikai ellenfele, *Pettenkoffer*, az első higiénikus: valamennyien az emberiség keresztesvitézei, akik fáradhatatlan, sohasem szünő harcot vívnak a betegség és Halál fenyegető démonai ellen.

Berend Miklósné.

Beküldött könyvek és folyóiratok.

Megbeszélésüket fenntartja magának a szerkesztőség. (Beküldendők a szerkesztő címére: I., Lenke út 65. Telefon: L. 10—75.)

Balassa, Imre: Fronte. (Regény. Olaszra fordította: Silvino Gigante. Előszót írt Balla Ignác. Milano, Casa Editrice Agnelli. 1931.)

Gárdonyi Albert: Pest város keleti kereskedelme a 18. században (Bpest, 1930, 52 oldal).

Gáthy István: A munka társadalma (Genius kiadás. (Bpest, 1931. 425 oldal. Ára 8 P.).

Genevoix, Maurice: Rrou (Roman. Flammarion, Paris. 284 oldal. Ára 12 frank).

Leszlényi, Dr. Emmerich: Deutsche und ungarische Gedichte (Vierte und vermehrte Auflage. Budapest, 1931. 73 oldal).

Rónai Mihály András: Első ének (Versek. Fametszetekkel díszítette Reiter László. Amicus-kiadás, 1931. 68 old.).

Index (Az új kultúrtörekvések lapja. Megjelenik kéthavonként. Szerkesztő Pán Imre. Egyes szám ára 50 fillér. 1931, 1. szám).

Irók és Irások (Irodalmi értesítő. Megjelenik havonta. Előfizetési ára egész évre 1 pengő. I. évf. 1. szám).

Magyar Nyelvőr (Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond folyóirata. Szerkeszti Balassa József. Évente 10 füzet előfizetése 5 pengő. 60. évfolyam 3—6. szám).

Sarló és Kalapács (A Szovjetunióban élő magyarnyelvű dolgozók folyóirata. III. évf. 6. szám. Felelős szerkesztő Hajdú Pál, Moszkva. Előfizetési ára évi 2 dollár. — Ebben a számban érdekes, hosszabb tanulmány az oroszországi magyar proletárirodalomról).

Társadalmunk (Társadalomtudományi, irodalmi, kritikai és közgazdasági hetilap. Felelős szerkesztő Ujvári Sándor. I. évf. 1—2 szám. Egy évre 16 P.).

Természettudományi Közlöny (Ismeretterjesztő folyóirat. Megj. havonta kétszer. Előfizetése egy évre 12 pengő. 63 kötet 934. füzet.

Tér és Forma (Építőművészeti havi folyóirat. IV. évf. 5. szám. Előfizetése egy évre 40 P.).

A szerkesztésért és kiadásért
SUPKA GÉZA dr. felel.

NEMZETI NYELVI TANSZÉK

Madame Róza pásszians-kártyái.

Krudy Gyula

A napokban elhunyt Pilisi Róza a tizenkilencedik században Pesten szalont tartott, mint a francia színdarabban a Kaméliás Hölgy, vagy akár a korszak más regény- és divathősnői.

Pilisi Róza a főrangú és az irodalmi világnak adott találkozót termeiben; Murger még elevenen járó bohémjeit (és Mimyjeit) akarta szép harmóniába hozni a kékvérű high life-fal; a tegnap még Pesten mulatozó welszi herceg barátait kívánta ugyanilyen barátságba hozni a fővárosi írókkal, akiknek odáig a nem legjobb hírnévnek örvendő Ferenczi-kávéház és más hozzá hasonló belvárosi tánciskolák voltak a szalónjai.

Pilisi Róza szalónt tartott, mint akár a Wohl-nővérek Haynald bíboros pártfogásából, ahol a jövendőbeli akadémikusokat nevelgették a felejthetetlen nővérek a szalónélet manirjaira; de Pilisi Róza szalónjában éppen a szellemdús házi úrnő kedélye miatt mindig érzelmesebb és költőibb volt a hangulat, csapongóbb a kedv és őszintébb a szerelem, mint a Bíbornok és a Tábornok (Edelsheim-Gyulay) által látogatott Wohl-szalónban. És jobban is érezték magukat az írók az újviláguccai, később magyaruccai szalóban, mint a kontra-szalónban, a Wohl-nővéreknél, mert Pilisi Róza éppen úgy kigúnyolta az akadémikusokat, a vaskalapos morált, a márványképű tekintélyt, mint akár Reviczky Gyula.

Igen, a korszak határozottan az akadémikusokon csiszolta az elmésségét: s Pilisi Róza szalónjának hírneve naponként háttérbe szorította a Nővérek szalónjának jelentőségét, különösen akkor, midőn Haynald Lajos, a bíbornok, megint összeütközött Tisza Kálmánnal . . .

Pilisi Róza (valódi nevén Schumayer) maga is költőnő volt; verseskönyve, a „Kökörcsinek" címmel, még néhány év előtt is feltalálható volt a múzeumkörúti ódondászoknál, habár csak ritka példányok kerültek könyvkereskedői forgalomba, mert Róza asszonynak mindig volt olyan közelálló ismerőse (lovagja vagy barátnője), akit — megfelelő emléksorokkal dedikálva — egy-egy szalón-összejövetel után megajándékozott költeményes füzérével és a 19. században még nem volt szokás az emlékkönyveket Ruzicskánál értékesíteni. Egyébként pedig elbeszéléseket, sőt regényeket is írt „Pity-Palaty", „Csillagok", „Réz István", „A három kadét" és egyéb Margitay Tihamér-stilű címeken. Még az írói álnevei is ilyen stilszerűek voltak: „Klarissz" és „Gentry asszony".

Ily költemény-füzért kapott ajándékba Komócsy József, a Petőfi Társaság alelnöke, aki a Képes Családi Lapokat szerkesztette és a Kis Pipa-beli asztaltársaságát is mellőzte, ha Róza asszony kökörcsinviraggal díszített estélyi meghívóját hozta a posta. S a költeményes könyvecskéből kapott prezentbe Pekár Gyula is, aki éppen akkoriban állott modelt Toldi Miklósnak, az Arany-szoborhoz, és nagyreményű ifjú írónak mondják, aki nem kerülhette el Róza asszony figyelmét; mert meg kell adnunk az írónőnek, hogy az akadémikusokért rajongó Wohl-nővérekkel ellentétben mindig az irodalom újonnan feltünt ifjú tehetségeit pártfogolta, adorálta, szalónjában és szívében az első helyre ültette. Ezek közé a szerencsések közé tartozott az irodalom ifjú Toldi Miklósa is, aki bizony a szemébe nevet annak, aki azt jósolja, hogy akadémikus lesz belőle valaha. P. Gy. büszke volt — és valóban is legbüszkébb lehetett —, hogy a korszak legünnepeltebb irodalmi szalóndámája őt minden képpen kitüntette számos lovagja között. A Wohl-nővéreknek egy bíbornok volt a választottjuk . . . de Róza asszony két bíbornokért sem adná a maga Toldi Miklós-át.

Királyok versengése egy pesti dámáért.

Tündöklő évei a 19. századnak a századvég utolsó évei, mintha a Nagyszázad utoljára ragyogtatná meg csillagos firmamentumát, hogy utána éjszaka boruljon a világra. A magyar globus kis kertje felett is szinte minden fényüket összegyüjtve ragyognak a csillagok; Carlyle-nek kellene születni, hogy az elbizakodott, hatalma és ereje teljében lévő akkori Magyarországot megírja. Még nem faragták ki azt a tollat, amely megközelítőleg is leírhatná azokat a Benczur-arcképeket, Fadrusz-figurákat, Jókai által emlékbehagyott regényhősöket, akikkel a magyar élet virágzott.

Csodálatos, hogy ily nagy lendületű korszakban mindenki érzi a jelen égboltozat felé törekvő hullámvonalát, a szivárványivet, amelyet Bodnár Zsigmond egy üllőiúti kertben sétabotjával a homokra rajzolgatott, példaadásul mindazoknak, akik a Népligetbe demokratikus mulatságokra, vagy kartkarba öltve ábrándozni jártak. Mindenki felfelé lendülni akart a szivárvány ivén; a világmindenséget ábrázoló vízcseppel együtt a Kaméliás Hölgy is, mert az igazi szerelemben olyan ragyogó tisztaságúnak érezte szivét és lelkét, mintha neki is épp olyan jussa volna a mennyországhoz, mint akár az ártatlanul üdvözülteknek . . . A korszak híres szalóndámája, akiért a welszi hercegen s az inkognitóban járó Takowa grófon kívül a magyar férangú világ legdaliásabb ifjai rajongtak, kézmozdulatára bravúrokat követtek el és mint köznapi nyelven mondanák: lélekzeni sem tudtak nélküle Magyarország legkiválóbb férfiai: — halálosan beleszerelmeskedett az Arany János-szobor mol-

nárlegényébe, akit éppen Malonyay Dezső, a „párisi író" mutatott be Madame Rose de Pilisy szalónjában.

— Királyom és végzetem! — üdvözölte a maga bursikoz modorában P. R. az ifjú novellistát, amikor az átlépte szalónja küszöbét és nem is sejtette, hogy mily véresen komoly szavakat küldött a véletlen a tréfásarcú szavakban ajkára, amelynek érintéséért a középkorban tán kereszteshadjáratot indítottak volna, míg a jelenben (a mult század végén) a Nemzeti Kaszinó Liba-szobájában dupla Pommery-palackokkal mentek egymás fejének a gavallérok; de a pestvármegyei égboltozat alatt sem füstölgött udvarház, amelyben lehetetszerűen nem hangzott el Róza neve, miután az említett delnő éppen Pestmegyéből, Pilisről származott és családi évfordulókon a nagyatyai házhoz járt.

Aranyifjak és leventék álma, akinek emlékkönyvét Albert gróf kezdte írni, amikor benyitott a szervitatéri virágosboltba, ahol a Róza nefelejtseket árult, mint a legromantikusabb regényekben . . . akinek stammbuchjába minden talponálló magyar író a legszebb gondolatot akarta beírni és még Vészi József is verset írt, hogy emlékezetben hagyja magát . . . aki Batthyány Elemér karján repült a Redout-bálokon; és az intim szupékon a trónörökössel (F. F.-dal) politizált: csendesen juhászosan fütyörészgetni kezdett magában, mint mindig, amikor bánatos volt.

Hetekig nem nézte meg az életnagyságú ezüstdaru fészkét, amelybe Thallóczy Lajos látogatójegyét helyezte, ha Bécsből Budapestre jött olyan udvari pletykákkal, amelyeket a magyar arisztokrata-körökben akart elhelyezni; ahová névkártyáját helyezte Rudnay Béla, a pesti főkapitány is, aki előtt minden ajtó ki szokott nyílni; ahová *p. f.* jelzéssel ellátott vizitkártyáját tette minden ifjú és öreg arisztokrata, aki számítani akart valamit a világban és gondja volt rá, hogy neve sem a legmagasab udvari névsorból, sem Róza asszony ismerősei névsorából ne hiányozzék: mondom, *p. f.* jelzéssel, amikor az őszi versenyek a magyar fővárosban megkezdődtek és a Madame születésnapját ünnepelte.

A harmincéves asszony születésnapja.

Mert éppen Malonyai Dezső, aki a „Királyt és Végzetet" bemutatta Pilisi Róza szalónjában, gondoskodott arról, hogy a Király és a Végzet Pestről Párisba jusson, ahová akkor is álma volt minden fiatal magyar írónak az eljuthatás.

P. Gy. a Sorbonne hallgatója lett és Róza asszony Pilisen, az öreg Schumayer Ignác 48-as főorvos és neje, Schmidtunger Katalin egykori házában, egymagában regényhősnő módjára elzárkózva a világtól, nagyapja szőlőjében egy kőpadon üldögélve ünnepelte születésnapját, amely éppen egyezett azzal az esztendővel, amely életesztendejében Dumals fils regényében és színdarabjában a Kaméliás Hölgy meghalt.

A pesti virágüzleteket nem fosztották ki a gavallérok, hogy Róza asszony lábai elé rakják a virág-elefántokat, csak Szemere Miklós, aki programjától sohasem tért el: küldött egy mammut-bokrétát a Madame házmesternéjéhez még a delnő távollétében is. Részint azért, mert a „Virágcsata" című operett volt divatban a Népszínházban, amikor egész üvegházakat nyujtottak fel esténként a primadonnának, részint azért, mert Szemere úr gavallérhajlamain nem változtatott az a körülmény, hogy Róza szerelmi bánat miatt a fővárostól távol bánkódik. „Én virágaimat és én hódolatomat még a halál sem változtatja meg, nem egy szerelmi csalódás, amelynek ki van téve minden hölgy, aki a szívével gondolkozik", — írta Szemere Miklós a maga szálkás betűivel a vizitkártyára, amikor paraszthaznagyságú virágcsokrát Róza asszony elhagyott szalónjában elhelyezte.

És Róza asszony a pilisi szőlőből valóban még azon az éjszakán megérkezett: lóháton, ahogyan utazni szokott Pilis és Pest között (de távolabbi

utakra is, például felsőmagyarországi fürdőhelyekre, nyeregben, hódoló gavallérok társaságában) és magával hozott egy selyemkendőbe burkolt koponyát, amely útközben, egy falusi temető mellett, lova lába elé gurult. Ez a koponya volt a tanácsadója arra nézve, hogy mit kell tennie, hogy gyötrelmes szenvedésétől megszabaduljon.

— Jer velem a másvilágra, — mond érthető hangon a sárga koponya a homokrétegen át, amely agyvelejét, szemét, orrát, száját megtöltötte, mintha egy női Hamlet monologizálna a kor divatja szerint Makart-csokrokkal is díszített pesti szalónban.

És a romantikus delhölgy ezen az éjszakán megfeledkezett mindazokról a vallásos intelmekről, amelyeket Albert gróf közölt vele majdnem naponként írott leveleiben; megfeledkezett az álnév alatt vizitelő exkirályról, aki minden korty víz után, amelyet a vizestálca poharaiból fogyasztott, egy-egy kakasos aranyat csúsztatott az ezüsttálcára; megfeledkezett arról a lovagi koszorúról, amely a legnagyobb vár legnagyobb képtárát is megtöltötte volna, amely galériának elevenjei egykor Róza asszony szívében a legbelsőbb kamrácskában függtek, hogy idővel elfoglalják helyüket a sorban a lovagteremben . . . hol ábrándosan, a szép napokra, Aranjuezre gondolva, hol meg sértődötten, hátatfordítva egymásnak, mint a nyeregből kivetett vőlegények szokták tenni.

Csak az utolsó, a párisi egyetemi hallgató fotografiája került Róza asszony szíve fölé, hogy harmincadik születésnapja éjszakáján, 1894 egyik márciusi éjjelén, hozzáimádkozzék a baldachinos nyoszolyában, amelyet Thék Endre, a rajongó bútorgyáros, Erzsébet királyné lainzi vadászkastélyának nyoszolyájáról mintázott... Egy kis pisztoly és az utitárs (a koponya) voltak még tanui az éjnek.

A fotografián át a pisztolygolyót szívébe akarta küldeni Róza asszony, de az ólomnak több esze volt és a legjobb, legérzékenyebb, legmagasztaltabb női szívet nem bántotta meg ő sem. Csak azokat a sziveket szokták eltalálni a pisztolygolyók, amelyek a halált megérdemlik. A golyó elsuhant a 19. század egyik legnevezetesebb női szíve mellett, bár derék, hosszan gyógyuló sebet vágott a szív felett.

A szerelem csillapodott és Róza asszony, amikor angol ladynek öltözve, szokatlanul bársonyos tekintetét, Blahánéhoz hasonló arculatát, Vénusz-orrát, füttyös ajkát angolos zöld fátyol alá rejtve, Páris uccáin megleste „Királyát és Végzetét", hogy legalább a távolból láthassa: a párisi útból minden különösebb megrendülés nélkül tért vissza, bár a seb még sokáig sajgott.

Róza titka.

Ah, de mire valók a darvadozó évek, amelyek ekkor szálldostak újra a nap felé a legnyilasabban, amikor Róza halálos betegségéből kigyógyult és már csak mélázó mosollyal (amelyet a legellenállhatatlanabbnak mondanak minden mosolya közül) olvasgatta az öngyilkossága alkalmából megjelent ujsághíreket, köztük Ambrus Zoltán tárcáját „A pesti kaméliás hölgyről", valamint a gavallérok sürgönyeit és leveleit, amelyeket pólyás címerek és sokágú koronák, néha hercegi és fejedelmi zárt-koronák is ékesítettek, midőn gyógyulást kívántak Budapest Rózsájának, akiről illatszert nevezett el Neruda, pudert Török gyógyszerész, holott mesterséges máz sohasem érte hideg vízen kívül e csodálatos hölgynek arcát. Nem, még szépségtapaszocskát sem rakott arcára, pedig enélkül alig volt elképzelhető hölgy, aki a „Nagyfranciák", a XIV. Lajos imádottjainak üstököspályáján működött. Mindig természetes bájával hódított és Pilist, a kis tót falut, sohasem tette hirhedté, mert ide mindig csak szívből szeretett lovagjával és titkárjával, öreg hívével, mondhatnám fegyverhordozójával vonult vissza. darabidőkre, rendszerint születésnapján,

ahol misét mondatott mindig a templomban Első Szerelméért, Albert grófért és akkori lovagjáért és a mise végéből juttatott az asztal végén ülő udvarmesterének, Ivánovics Józsefnek, akit Pasicsnak hívtak a pesti hirlapíró körökben, mert néha hirlapírással is foglalkozott, de többnyire azt az életmódot folytatta, amit a régebbi orosz regényekben a kivénült udvarlók az asszonyságok mellett, s amit Turgenyev élt a francia énekesnő mellett.

Ah, senki úgy nem ismeri a korabeli férfiakat, mint Róza asszony, aki úgy kezeli a körülötte lévő férfivilágot, mint pásszianszkártyáit, amelyekkel valóban szórakozni szokott, ha magányosan, a gondolatainak akart élni, ha a májusi lóversenyek befejezésével az előkelő világ eltünt Pestről és Róza asszony szalónjai a korszak ceremóniái szerint ugyancsak bezárultak mindaddig, amíg szemközt, a Károlyi-kertben megkezdődik az őszi takarítás, a készülődés a télhez, az élethez... De akkor is kirakja pásszianszkártyáit Pilisi asszony, amikor újabb és újabb ismeretséget köt olyanokkal, akik a csodálatos hölgy bűvkörébe lépve, elragadtatással adják át magukat varázsának, szépsége és szerelme hatásának. A korszak legszebb asszonyának mondják... nincs az a jelző, amely a szépséget és az észt magasztalná, amely ne jutna Róza aszony neve mellé. De Róza a legönfeláldozóbb vallomásra is csak pásszianszkártyáival tart megbeszélést, amely kártyák tanácsot adnak neki az élet minden körülménye között. Van olyan ismerőse, aki miatt a pásszianszjáték Nagy Napoleonját kell kirakni, amíg tanácsot tart magában az új csillag felől, aki lábai elé hullott. De olyan ismerősei is jönnek, akikhez csak egyetlenegyszer kell megemelinteni a francia kártyákat, hogy tisztába jöjjön velük a pásszianszozó delhölgy. Csodálatosan ismeri az embereket, igaz, hogy minden kelléke megvan hozzá, hogy a férfiak viaszlágyságúvá puhuljanak társaságában. Egy mosolyával boldogít, egy szavával felébreszt tetszhalottá vált életuntakat. A spleent megérezi az ifjú arisztokrata, de nem ám Róza asszony szalónjában, ahol csak addig *gilt* az életunalom, amíg a háziasszony akarja. A szerelem boldogtalanságában robotol a hírneves lírai költő, kedve borus és nyakravalója zilált, mint fürtei, de csak addig, amíg Róza asszony egy-két szóval ki nem vasalja, azaz új életre, új lantpengetésre, új érzelmekre hangolja a költőt, aki szalónja küszöbét átlépte. Öreg grófok megifjodnak a társaságában, mert úgy árad belőle az élet természetes, ősi vidámsága, mint a villanyszikra; már csak köszvényeikkel törődő vén hercegek táncraperdülnének, ha Róza asszony akarná, de ő a hosszú életnek titkát az egészséges életmódban hirdeti. Ugyanígy él maga is. Korán fekszik, a madarakkal ébred, hideg víz a balzsama és a józanság a barátnője. Takarékos, mint egy falusi gazdasszony és a kis örömöket jobban kedveli, mint a brilliánsokat. Sohasem engedte meg, hogy egy férfi meghaljon érte . . . Még csak félbolond költő sem, akikben pedig eleget volt része, amikor szalónja nyitva volt az irodalmi világ előtt.

Krudy Gyula.

Évi százötvenezer dollárt kínált fel a Hearst-koncern Henry Fordnak — mint azt most Arthur Brisbane feljegyzéseiben elmondja —, ha az autókirály hajlandó „à-la Coolidge" naponta háromszáz szót írni a lapvállalat számára. Ford azonban elutasította a káprázatos ajánlatot azzal az indokolással, hogy „nem akarja magát lekötni". Aki pedig kissé fejcsóválva azt kérdi, hogy vajjon Hearstnek kifizetődött volna-e ez a horribilis összeg, ne felejtse el a régi igazságot: Amerika a korlátlan személyi kultusz hazája és ha fényesen hangzik a cikk felett díszelgő név, — mellékes, hogy milyen elcsépelt frázisok következnek utána.

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK

A vén kuruc. Hóman Bálint s vele együtt tizenegy magyar történettudós „A magyar történetírás új útjai" címen tanulmánygyüjteményt adtak ki, amelyben az általuk szellemtörténetinek nevezett históriai irány alapvetését adják. A könyv egy-két tanulmánya — főként az Eckhardté és a Szekfűé — körül még a parlamentben is parázs vita keletkezett, amelynek során a kultuszminiszter igazán minden dícséretet érdemlő nyiltsággal és okossággal védte meg az egyetemi oktatás szabadságát. Utólag azonban a jó öreg Berzeviczy Albert is, úgyis mint a Tudományos Akadémiának és úgyis mint a MÁK-nak az elnöke, szintén nekirugaszkodott, hogy elmondja a maga lesujtó véleményét erről az essaykötetről (B. H. 1931 június 14).

Mulatságos már az álláspont is, amelyről a kérdéshez hozzá szól. Ő ugyanis mint „a régi liberális történelmi irány" egyik képviselője áll ki a porondra s ezenközben önkéntelenül is elszólja magát, mondván: „A mi liberalizmusunk a multban valóban nem volt szertelen; hiszen nem alkotta meg sem az általános szavazati jogot, sem a földosztást". Vagyis a liberalizmus klasszikus kreiájának hármas követeléséből — szabad ember, szabad föld, szabad gondolat — kettőhöz egyáltalán hozzá sem nyult s ha a harmadikat, a gondolat szabadságát kapargatnók meg, bizony ott is egyhamar kibukkannék a kozák. No de hát ez politikum, ne fejtegessük tovább, csak szögezzük le szerényen, hogy Berzeviczy, a konszervativizmus egyik legtipikusabb képviselője, egészen jogtalanul áll a történeti, vagy akár politikai és közéleti liberalizmus bajárdjai közé.

Még mulatságosabbá válik azonban a dolog, amikor Berzeviczy Albert egyszerre kacagányt ölt és Kinizsy módjára lejt bősz harci táncot a Habsburgok fölött: „ . . . mi bizony a nemzeti jogokért a Habsburgok ellen vívott harcokat mindig szabadságharcoknak fogjuk tekinteni; és egy nemzetnek, amely újkori története folyamában annyi elnyomást szenvedett, nem lehet rossz néven venni azt, ha képzelete különb dicsfényben látja azokat a hősöket, akik a nemzet jogaiért vértanuhalált vagy vagyonelkobzást, rabságot vagy száműzetést szenvedtek, mint azokat, akik személyökre nézve szintén jó hazafiak lehettek, talán előrelátóbbak is, mint a rebellisek, de akik utóvégre is a hatalom árnyékában, sőt esetleg annak birtokában is elég jó sorsot élveztek akkor, amikor a nemzet túlnyomó része a sanyargatás minden nemét végigszenvedni volt kénytelen".

Márványarcán egy izma sem rezzen meg Berzeviczynek, amikor mindezt leírja. Nem jut eszébe, hogy bizony ő is egy emberéleten keresztül nyugodtan vonult meg „a hatalom árnyékában", és szótlanul nyelte le a chlopy-i hadparancsokat, darabontőrségek megteremtését, Bánffy-féle választási terrorokat és „előrelátóbb volt, mint a rebellisek". Amíg a Habsburgok hatalmon voltak, soha egyetlen szóval sem fejezte ki az uralmukkal való elégedetlenségét, hanem elfogadott tőlük miniszteri tárcát, titkos tanácsosságot, amelynek esküje tudvalevőleg a Dinasztia iránt való egészen különös devócióra kötelez. Csak amikor a forradalmak után immár bizonyosnak látszott, hogy a Habsburgok sorsa végkép elvált Magyarországtól, akkor

buggyant ki belőle egyszerre sárosi kuruc vére: akkor kezdette a ferenczjózsefi abszolutizmus viselt dolgait — egyébként igazán jó könyveiben — bolygatni. Most pedig egyszerre népszerűségi pirámist akar maga alá építeni a Habsburgok kihült tetemeiből! Destruere quos adorasti!

A Habsburgokról kinek-kinek meg lehet a maga véleménye. De Berzeviczy Albert a legkevésbé jogosult arra, hogy — a döglött oroszlánba belerúgjon! *(s. g.)*

*

P. P. P. P. Ez a rejtélyes négy betű azt jelenti, hogy: Petőfi, Palatinus, Piteau, Pekár; és úgy kerül együvé, hogy Pekár Gyula, a Petőfi Társaság elnöke, Palatinus Club címen, Jean Piteau úr közreműködésével, „külpolitikailag is fontos társadalmi szervet" alapított, amelyről rövid fennállása után kiderült, hogy — bridzsklub. Feltételezzük Pekár Gyuláról, a magyar közéleti erkölcs szigorú bírájáról, hogy amikor Bucsinszky Lajos főkomornyik úrral a klub alapításáról tárgyalt, csakugyan meg volt arról győződve, hogy ezt a kitünő urat a Quai d'Orsay küldte ki Budapestre egyenesen azzal a céllal, hogy a magyar-francia diplomáciai viszonyt tegye intenzívebbé. Ennyi jóhiszeműséget feltételezünk Pekár Gyuláról, aki már a Turáni Társaság körül viselt szerepével is élénk tanujelét adta eminens külpolitikai tehetségének. Eddig rendben lenne a dolog. Mindannyian emberek vagyunk — még a purifikátorok is —, tehát tévedhetünk. A baj ott kezdődik, hogy amikor Pekár Gyula belátta, hogy „külpolitikailag is fontos társadalmi szerv" helyett egyszerű — bridzsklub alapításához nyujtott segédkezet, akkor ennek a tévedésének nem vonta le rövid úton a következményeit, hanem „deklarációt" olvasott fel (tessék elismételni: Pekár Gyula deklarációt olvasott fel, mint — mondjuk — Briand a Népszövetségben, vagy XIII. Alfonz, mielőtt elhagyta ősei trónusát), amelyben elkövette azt a ballépést, hogy „fenséges Védnökünk" és „fenséges Elnökünk" személyét használta fel pajzsul, akik valószínűleg már annak sem igen örültek, hogy a nevük egyáltalán kapcsolatba került — Pekár jóvoltából — ezzel a klubbal. Az a főherceg, akiről itt szó van, aligha köszöni meg Pekárnak ezt a „deklarációt".

A deklaráció végén egyébként Pekár Gyula azt is bejelenti, hogy „mindezekről értesíteni fogom kötelességszerűen a diplomáciai kar doyenjét". A pápa őszentsége apostoli nunciusa, mint a budapesti diplomáciai kar doyenje, nyilván ugyancsak örömmel veszi majd, hogy Pekár Gyula jóvoltából ilyen vicinális klub-ügybe keverik be — minden szükség nélkül, tisztán Pekár Gyula külpolitikai viszketegsége miatt.

Amiért azonban ennek az ügynek a Literatura hasábjain szóba kell kerülnie, az az a tény, amelyről Pekár a „deklarációjában" teljesen megfelejtkezett. A diplomáciai kar doyenjére ez az affér igazán nem tartozik. Ellenben tartozik a Petőfi Társaságra, a magyar irodalomnak bárminő okból is egyik reprezentativ „társadalmi szervére". A Petőfi Társaságra nézve valóban nem lehet közömbös az, hogy az elnöke — aki éppen itt a Társaság kebelében is olyan rettenthetetlen purifikátori munkát végzett a közéleti erkölcs nevében — minő klubbokat alapít. Ismételjük: feltételezzük, hogy Pekár csak tudatlanságból és tévedésből adta a nevét a Palatinus Club alapításához. Ámde művelt országokban — mint ezt Pekár Gyula a deklarációjában igen helyesen állapította meg — az ilyesmikért felelős egyén „levonja a konzekvenciát: lemond"; és pedig lemond végig az egész vonalon, tehát a Petőfi Társaságnál is, mert ezen tisztes testületet nem teheti ki annak a blamázsnak, hogy elnöke személye és tévedése miatt olyan „ellenséges társadalmi atmoszféra" vegye körül, mint amelynek gázfelhője leple alatt akart Pekár Gyula a Palatinus-afferből kivonulni.

Ceterum censeo!

(s. g.)

ELFELEJTETT ÍRÓK

Kazinczy Ferenc

a tizennyolcadik század-forduló magyar kultúrájának lelke.

1831 augusztusában halt meg Kazinczy

Kazinczy Ferenc

Papírfigura, elhalványult szilvet csupán emlékeink tárában *Kazinczy* Ferenc. Pedig szellemtörténeti jelentősége és sokrétű egyénisége révén megérdemelné, hogy élő helyet foglaljon el ismereteink körében. A magát lázas aktivitásban kiélő legmaibb embertipusnak korát messzi megelőző jellegzetes figurája ő. Vagyait, igényeit nem tudta kora kielégíteni, ezért az adott lehetőségeken belül — sőt gyakran azokon túlmenően is — a saját erejéből igyekezett megteremteni azt az atmoszferát, amelyre szellemének szüksége volt.

Nagykulturájú egyéniségének kifejlődéséhez nagyban hozzájárultak gyermekkorának szerencsés körülményei. Akik otthonában körülvették: nagyapja, apja, anyja, nagybátyja, mindnyájan segíteni igyekeztek neki, hogy a maga választotta fejlődésének útján haladhasson. Tanították, buzdították irodalmi tevékenységében, noha a familiának eredetileg nem volt inyére ez a működés. Kazinczy egész lelkiségére rányomta bélyegét a gyermekkori otthon nagy kulturája, felvilágosult humanista szelleme. Anyai nagyapjának, Bihar megye egykori főjegyzőjének, majd országgyűlési követének öreg korára „örökös passziója" a levélírás és talán ennek a szenvedélynek a látása idegződött be oly mélyen a fogékony gyermeklélekbe, hogy felnőtt korára benne is kivirágzott a levelezési ösztön. Mert tudjuk, hogy Kazinczynak fantasztikus méretű levelezése volt, amelyet halála után *huszonnégy kötetben* adott ki az Akadémia. Mint a testet az erek, úgy hálózta be az országot az ő levelezése. A főuraktól és a főpapoktól kezdve a tanuló ifjuságig minden rendű-rangú embereket felkeresett az írásával, hogy ilyen módon közeledjék a nemzet értékes elemeihez és megnyerje őket a haladás eszméjének. Háromezernyolcszáznegy-

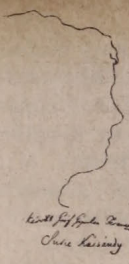

Gyulay Susie grófné (Kazinczy rajza)

vennégy, sajátkezűleg irott levelében a világ minden kultúrmozzanatáról megemlékezik, úgyhogy ez a levelezés egész kortörténet ma és akkor valósággal az újságok hírszolgálatát pótolta. Voltaire után ő volt a világ második levelezője.

Szinte elképzelhetetlen, hogy hogyan ért rá ennyit írni, amikor emellett annyit — olvasott. A külföld irodalmának folytonos tanulmányozása mellett minden magyar író munkáját is figyelemmel kísérte és akiben tehetséget látott, azt folytonosan ösztönözte a munkára. De — mint Balassa József nyelvészprofesszor mondja — „téves az a közhitbe átment felfogás, hogy ő mindenkit, aki magyarul írt, pártfogolt és „Istenfi"-nek nevezett volna minden írót. Ellenkezőleg, Kazinczy volt a magyar irodalmi kritika megalapítója. Még pedig igen szigorú kritikus volt és azt tartotta, hogy „csak az foglalkozzék irodalommal, akiben tehetség van; aki nem oda való, azt ki kell az irodalom berkeiből kergetni".

A *Tövisek és koszorúk* elé írt mottójául választott Goethe-idézet — *Die Werke des Geistes sind nicht für den Pöbel da* — is jellemző erre a kissé nietzscheien gőgös, szelektáló mentalitásra. Elfogulatlan kritikájának bizonysága az is, hogy például Csokonairól, — akit különben rendkívül nagyra tartott és édesanyjával is több ízben összekülönbözött miatta, mert az előkelő dáma nem szívesen látta, hogy fia ilyen „csavargó alakkal" barátkozik, — azt írta: „Csokonai zseniális eszű költő, remek lírai költeményei vannak, de Dorottyája merő mázolás."

Ilyen szigorú kritikai alapon ment végbe az ő nyelvújítása is. Nem minden áron, csak a szükségesség és az izlés követelményei alapján kívánt új szavakat hozni. Ezért háborította fel a *Mondolat* címen ellene intézett gúnyos kirohanás, amelynek javarésze egyébként nem is ő ellene iródott eredetileg, hanem más, izléstelen nyelvújítók ellen. Csak ellensége, Somogyi Gedeon fordította később élét Kazinczy ellen.

Érdekes, hogy a mai modern magyar nyelvben is számos olyan szó él még, amelyet Kazinczy teremtett. Ilyenek például a következők:

borulat (Hamlet-fordításából)
csalogány (leveléből)
bordal (Lessing-ford.)
elképzelni (Hamlet-ford.)
elmejáték (Gessner idilljei ford.)
engedély (Élet Literat.)
feljajdulni (Élet Literat.)
fölvonás (Hamlet-ford.)
hangzat (Hamlet-ford.)
hanyag (levelében)
hölgy (Herder-ford.)
kihallgatni (Hamlet-ford.)
nagybecsű (Cserei Farkas úrhoz)
nagyvilág (Lessing meséi)
ömleni (Gessner idilljei)
sírkő (Gessner idilljei)
szeretkezni (Erd. Mus.)
szín, — színpad helyett (Hamlet)
szűkkeblűség (Élet Literat.)

Természetesen számos általa alkotott szó ma már részint kiveszett a nyelvből, részint változásokon ment keresztül, mint például a *szenvedelem, pór, repület, sikamlat, szemöld*, stb.

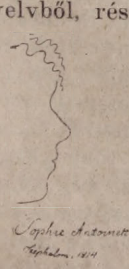

Kazinczy Ferencné (Kazinczy rajza)

— „Vannak az irodalomnak olyan értékei, — mondja Balassa József, — akiknek nagyságát nem az mutatja meg, amit írtak, hanem az, hogy milyen hatással voltak korukra. Ezek között első helyen áll Kazinczy, mert az új magyar irodalmat ő teremtette meg; akik utána valami nagyot alkottak: Kölcsey, Szemere, Kisfaludy, Vörösmarty, stb. mind az ő tanítványai voltak."

Ezt az átütő erejű nagy hatást nemcsak a levelezése révén váltotta ki Kazinczy, hanem személyes érintkezés révén

is. Igen élénk társadalmi életet élt és minden intellektuális körben rajongtak a finom modorú, szellemes csevegőért, aki minden szavával széles látókört, nagy műveltséget, egyéni meglátást árult el. Kazinczy az első európéer Magyarországon és lelkes agilitása mellett ez az adottság tette őt kiválóan alkalmassá arra, hogy középpontja legyen a magyar kulturális életnek. Mint egy magas frekvenciájú dinamo-gép, amely erejével egész üzem gépezetét hajtja, úgy mozgatta Kazinczy lelkének dinamikája a tizennyolcadik századforduló magyar szellemi életét.

Egész életmunkáját nemzetének szeretete, igaz hazafisága vezérelték, de ez egyáltalán nem volt elfogult nacionalizmus, korlátolt sovinizmus, hanem egy a legnagyobb mértékben felvilágosult, tiszta szemű, nagy horizontú ember bölcs meggyőződése, amelyből kifolyólag minden tettével nemzete javát kívánta szolgálni, ha az a túlzók szemében nem is így festett. Sokan elítélték ilyen látszólag hazafiatlan cselekedetei miatt, — ilyen volt az is például, hogy az iskolákban kötelező tantárggyá tette a német nyelvet. De Kazinczy büszkén hirdeti: — „Az én patriotizmusom nem ellenkezik a kozmopolitizmussal!" — Ennek az elvnek dokumentuma az is, hogy Kazinczy olyan lelkes szabadkőműves és mindenkor síkra száll a szabadkőmívességért. Amikor első folyóiratát megindítja Kassán, 1790-ben, ennek a lapnak *Orpheus* címet adja, az ő szabadkőmívesi nevét. Szellemét tekintve, ez a lap tulajdonképpen az első szabadkőmívesi folyóirat Magyarországon, amely a profánokhoz szól ugyan, de a szabadkőmívesség elveit hirdeti.

Anyagiakban mindig szűkölködött, sőt voltak életének e tekintetben annyira súlyos periódusai, hogy Klára nővérének ezt írja: „Nekem valóságos grátziát teszesz, ha őket (gyermekeimet) megtartod. Bizony én nekik enni is alig tudok adni! S irtózatosság, midőn nevekedő gyermekeimet koplalni, rongyosan látom . . ." De a mai ember szemében volt egy felbecsülhetetlen kincse: időmilliomos volt. Elképzelhetetlenül mindenre ráért. A már említett óriási levelezésen, rengeteg olvasáson, nagy társadalmi életen kívül foglalkozott gyermekei tanításával, számos német, francia, angol klasszikust fordított magyarra és maga is írt önálló munkákat. Mindemellett privát passzióinak is szentelt időt. Ilyen passziója volt a műgyüjtés. Ezernégyszáz régi kéziratból és könyvből, kilencszáz darab régi képből, metszetből, térképből álló gyüjteménye javarészét Münchenben vásárolgatta össze. Amikor aztán megszorult pénz dolgában, eladta kétezer forintért az egész gyüjteményt a sárospataki református egyháznak. Az árából, amelyből kétszázötven forintot a végén elengedett, szőllőt vásárolt és ezután jövedelmét főként boreladásból szerezte. Ezen a gyüjteményen kívül volt egy másik gyüjteménye — Napoleon arcképeiből. Valóságos kultuszt űzött Napoleonból, akit a világ egyik legnagyobb emberének tartott és minden rávonatkozó adatot — vonatkozott volt az akár közéleti szereplésére, akár családi, vagy magánéletére — összeszedett.

Még egy kevéssé ismert passziója volt a szilvet-vágás. A tizennyolcadik században nagy divat volt az arcképábrázolásnak az a módja, hogy fekete papírból kivágtak profilokat és Kazinczy nemcsak nagy kedvelője, de mestere is volt ennek a művészetnek. Magyarul *árnyékrajzolatoknak* nevezték Kazinczy nyomán ezeket a képeket, mert sokan az arcnak a falra vetett árnyéka alapján készítették a képeket, mint ő maga is. Az utókorra maradt ilyen árnyékrajzolatainak legtöbbje családjáról, barátairól és szerelmeiről beszél.

Mert Kazinczy meglehetősen szerelmes természetű volt és több „Flamme"-járól beszéltek. Familiája gyakran meg is rótta álhatatlan csélcsapságáért és haragudtak rá, amiért mindig „hírbe hozták" valakivel; sőt *horribile dictu!* még az is megesett, hogy egy szobalánnyal! Apró fellángolásai mellett két nagy szerelme volt, akikről élete végéig mindig lelkesedve és rajongva beszélt: Kácsándy Susie, aki később Gyulay grófné lett és akiről Kazinczy

azt írta, hogy „csaknem mátkája" volt, akivel annak haláláig gyöngéd hangon levelezett; és a szép Radvánszky Teréz, akit „élete vezércsillagának" mond, aki iránt tiszta, lovagkorbeli szerelemre lobban és ez a romantikus érzése élete végéig sem szűnik meg.

Szerelmei ellenére is igen jó házaséletet él nálánál sokkal fiatalabb feleségével, gróf Török Sophieval. Őszintén szereti a reális gondolkodású, bájos asszonyt, akiről — kissé pikáns dolog — éppen egyik szerelmének, Gyulay grófnénak azt írja: „Sophie nekem nemcsak feleségem, hanem barátném is és szeretőm s' mindenben mindenem." „A legboldogabb férjek egyike vagyok, akire valaha a nap ragyogott!" — írja egyéb rajongások mellett barátainak a negyvenkétéves korában házasodott Kazinczy. A nagyon harmonikus házasság alighanem az asszony érdeme volt, mert egyebeken — anyagi gondokon, féltékenységen — kívül azt is el kellett Sophienak szenvednie, hogy az urának mindenre jutott ideje, csak az ő számára nem. Fel is sóhajt gyakran — amint Kazinczyné maga írja meg Kis Jánosnak, intimus barátjának —: *Ich habe einen Mann erhalten, der den ganzen Tag liest oder schreibt und bey dem man das Reden vergessen könnte!*

Kazinczyról csupa jót jegyez fel az irodalomtörténet, kortársai is főként jó oldalairól ismerték, hibáit egy meleg asszonyi szív érezte csak és mert szeretett, szerette ezeket is.

A pszichiáter szemüvegén keresztül nézve, Kazinczy rendkívül aktív egyénisége rekompenzációt keresett a sokfelé való érdeklődésben, a másokon keresztül való teremtésben azért, mert erős intellektusából hiányzott az alkotó genialitása. A nagy adminisztrátor egy kissé mindig elvetélt művész.

Rónay Mária.

VERSEK.

Ady, Endre: Poesie.

(Versione italiana di Mario Brelich dall' Asta. Milano. L'Eroica kiadása. 1931. R. M. A. Pavone-Grotta fametszeteivel. 102 oldal. Ára 20 lira.) Ady lángszóró zsenijének diadalútja világszerte — bármennyire kapálódzanak is itthon a vaskalaposok — feltartóztathatlan. Német, többféle francia fordításai után most íme olasz nyelven is hirdeti ennek a nagy magyar lángésznek nemzetek fölötti értékeit. Mario Brelich dall' Asta évtizedek óta foglalkozik a magyar irodalommal, kitünően átérzi a magyar nyelv esztétikai valőrjeit és Ady-fordításaiban még külön is érvényre juttatja az olasz nyelv robbanó dinamikáját. Ady extatikus egyénisége szinte az ujság varázsával hat az olasz nyelv kilendülő ritmikájában. Például közöljük itt a Fekete zongora fordítását:

IL NERO PIANOFORTE.

Pazzo strumento: piange, stride, geme.
Fuggi se un po' di vin non ti fa forte:
E' questo il nero pianoforte.
Ed un cieco con pazza frenesia
Vi suona della vita l'armonia.
E' questo il nero pianoforte.

Sogni del mio cervel, lagrime piante,
De' desideri miei lunge coorte,
Tutto quest' è: il pianoforte.

E trabocca a quel suon, or duro or molle,
Il sangue dal mio cor briaco e folle.
E' questo il nero pianoforte.

Szeretnők az Ady-gyüjtők és bibliofilek külön figyelmébe ajánlani ennek a könyvnek finom fametszetes illusztrációit, amelyek idegen művésznél a magyar stílusvilágba való egészen bámulatos beleélésről tanuskodnak.

Les Poèmes de T'ao Ts'ien.

(Paris. Lemarget.) Paul Valéry írt előszót a fiatal kínai költő finom verseihez, amelyeket honfitársa: Liang Tsong Tai fordított franciára. Tulajdonképpen ritmikus, muzsikás próza ez a költészet. Természetszeretet és optimista filozófia jellemzik T'ao Ts'ient, akinek ideálja „egy melódikus földi paradicsom, amelyben nincsenek elnyomva az emberi szenvedélyek".

NÉGYSZEM KÖZT

Vándor Ivánnal

Vándor Iván

A Dunára néző tágas erkélyen ülünk *Várady Ilonkával.* Stilusos ez a nagy horizont ehhez a ritka széles látókörű asszonyhoz, mint ahogy stilusos, hogy férfinévvel szignálja írásait, mert férfiasan erős intellektus és férfias energia predominálnak lényében. Egyéniségének ezeket az erőteljes akkordjait meleg asszonyi szívből kiáradó nagy, megértő szeretet és a nagyvilági dáma *charme*-ja környezik, mint muzsikás dallamok és a kettősségnek ez a szerencsés keveredése végtelenül harmonikussá teszi lényét.

Vándor Iván beérkezett ember és nem tartozik a mai kor feltörekvő generációjához, mégis ideális megtestesítője a ma asszonyának, akit nem a szabadosság, a kitépdesett szemöldök és a szerelmi mohóság jellemez, hanem a komoly munka, a céltudatosság és az ebből fakadó jogos magabiztosság öntudata karakterizálják.

Ködkisasszony című novellás kötetével indult el írói útján, ezt követte döntő sikerű regénye: *Ács Éva,* amelyet először a *Münchener Neueste Nachrichten* közölt német fordításban, majd utána még *tizenkilenc német újságban jelent meg,* a háború első éveiben. Ezután gyors egymásutánban jöttek a következő regényei: *Balassa Bálint szerelmei,* — az *Aranymadár,* — a *Kaland a hóban,* — a *Megváltó Ismeretlen,* — majd a *Sólyomház* regényciklus első kötete: *Andrea szerencséje,* amelynek második kötete most jelenik meg: *Andrea találkozik az élettel* címen. Ezzel egyidejűleg jön ki egy másik regénye, a *Lopott lelkek.* A Sólyomház harmadik, befejező részén már dolgozik a kivételes tehetségű íróasszony, akit *nemrég választottak be a párisi nőakadémia tagjai sorába.*

Beszélgetünk multról, jelenről, jövőről és megkérdezem Vándor Ivántól, hogy élesen határolódik-e el nála a tegnap, a ma és a holnap.

— Nagyon is mély szakadék választja el őket egymástól, — feleli rendkívül dallamos, kedves hangján, — mert áthidalhatatlanná vált időkben nem lehet egy síkon maradni, — aki nem képes a változásokhoz idomulni, azokkal együtt haladni, lélekben és mentalitásban egyaránt, az lemarad, mint az evezős-csónak a motoros mellől. A problémák sorra mind megváltoztak, de talán legerősebben a nő problémái alakultak át.

— *Nálunk Magyarországon még speciálisan nehézzé teszi az új problémák megoldását az a konszervativ légkör, amelyet egy mesterséges politikai adottság teremtett meg és fejlesztett — álmoralitássá.* Ez determinálja nálunk a polgári társadalmat és a családi életet és konfliktusokat teremt az olyan embernél, aki hajlamai és mentalitása szerint az európai fejlődésvonal szerint szeretne haladni.

— *A nők lennének arra hivatva, hogy friss atmoszférát teremtsenek* és belevigyék a társadalmi életbe azoknak az elveknek és gondolatoknak a meg-

valósítását, amelyeket *par excellence* az amerikai nők teremtettek meg. Ennek pedig két módja van: a politika és az irodalom. Mind a két útnak, sajnos, specifikusan magyar nehézségei vannak.

— Az irodalom terén, — ahol olyan nagyszerű asszony-tehetségek vannak — *az írók rájuk tukmált gyávaságból elhallgatják azokat a problémákat, amelyek a legnagyobb érdeklődésre tarthatnának számot.* Ez ugyan részben a kiadók hibája is. Ezért hiányoznak aztán, — kevés kivétellel, — a modern magyar irodalomból a nagy egyetemes szociális problémák, az új társadalmi formák kialakulásának problémái, a mai nő problémái, azé a nőé, aki még részben vagy egészen a család védelme alatt áll, de már kikívánkozik belőle. Hiányzik az új generáció problémája, azé *az új generációé, amely immár lehetetlennek tartja, hogy rendes úton érje el a célját*, a sikert, a poziciót, hanem *csak valami véletlenben, valamely szerencsés ötletben bízik.* Az európai fiatalságnak ez az amerikanizálódása megteremti talán majd itt is az úgynevezett amerikai „*chance*" ideológiáját, a véletlen lehetőségek atmoszféráját; ami igen hasznos lesz, mert felrázza az embereket Oblomov-hangulatukból és aktivitásra, élesebb gondolkodásra serkenti őket.

— Nagy változást jelent az irodalomban az is, hogy az eddigi főmotivum: *a szerelem, — elvesztette régi jelentőségét, harmadik helyre került az emberi problémák sorában.* Ma nem izgató életprogram a szerelem, csak úgy tartozik a regényhős karakteréhez, életéhez, mint az, hogy éhes, vagy szomjas. Túlkönnyen adja ma az élet a szerelmet ahhoz, hogy problémává nőjjön! Ma nincsenek Wertherek és Kaméliás Hölgyek, akiknek az életét feldulja a szenvedély, — *ma két szabad ember harmonikus találkozása a szerelem*, amely ilyenformán — ha akadnak is benne esetleg szomorúságok — mégsem dönti el a két tényező életét. Nem az a tragikus és vivőerő, ami volt valamikor, — akkor, amikor az egyéb életproblémák nem nehezedtek olyan súlyosan az emberekre.

Másra terelődik a beszélgetés, mert kijön az erkélyre egy drága, kedves őszhajú asszony, az írónő édesanyja, akinek szemében Vándor Iván ma is „a gyerek". És ő ebben a minőségében is éppen olyan kitünően megállja a helyét, mint minden más téren.

Egy francia újságírónő körkérdést intézett a minap szerkesztőkhöz, kritikusokhoz és egyéb illetékesekhez aziránt, hogy mi a véleményük arról, hogy nők azt állítják, hogy csak akkor érvényesülhetnek az irodalmi pályán, ha női mivoltukkal mint fegyverrel harcolják ki a sikert, illetőleg, hogy nő számára csak cserében adódik az érvényesülés. — — Vándor Iván eleven dokumentuma annak, hogy ez nem így van, hogy igenis nő is elérhet mindent, a legbecsületesebb, legtisztább eszközökkel. Csak persze nője válogatja — — r. m.

VERSEK

Rónai Mihály András: Első ének.

(Versek. Fametszetekkel díszítette Reiter László. 68 oldal. Amicus-kiadás.) Végre! Kerestük, vártuk a mai fiút, aki új hangot találjon a háború utáni ifjúság lelke zsolozsmáinak, aki ne petőfieskedjék, ne adyskodjék, aki önmagát, a maga nemzedékét adja. Most itt van ez a legény, akinek — úgy érezzük — szavára még felfigyelnek majd. Van új szava szerelemről, 18 éves életének élményeiről (dajkadala a háborúba vonuló bakák éneke volt, s hat éves élménye az Országház-téri kivégzések!), de főként új szava van Pestről, amelynek mai életét, villódzó fénynyalábjait, olimpusi Közlekedési Rendőrét, Szigetjét, villanyreklámjait, forgatagát egészen új színekben, új ritmusokban érzi az erein végiszáguldani. Főként ez a pesti ciklus kapja meg az olvasót, mert itt végre valaki új hangot ütött meg, nem az agyonunott kabaré-pestet szólaltaja meg. Reiter László néhány finoman cizellált fametszettel kíséri a könyvet, amelyek úgy festenek, mintha valami antik váza gyöngéd kontúrú rajzait elevenítette volna meg a művész.

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

Gorkij „tragédiája".

Irta: *Kemény István dr.*

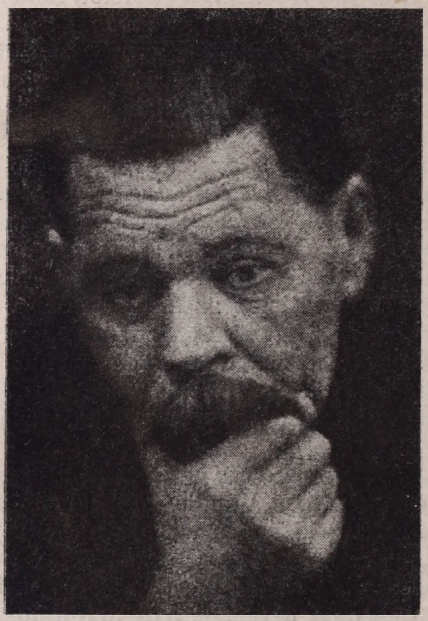

Maxim Gorkij

A szentpétervári tudományos akadémia 1902-ben tiszteletbeli tagjai közé választott egy volt háziszolgát. Ez a választás bátor cselekedet volt a cári akadémiától, amit az is bizonyít, hogy II. Miklós cár a hozzá felterjesztett kinevező okmány szélére aláírás helyett ezt a megjegyzést írta: *Nagyon különös.* Alexej Maximovics Peskow — művészi nevén Gorkij — kinevezését gyorsan stornírozták, aminek viszont az lett a következménye, hogy az akadémia két tagja — Csehov és Korolenko — tagságáról lemondott.

Kárpitoslegénynek volt a fia Maxim Gorkij és családjával együtt egy nizsnij-novgorodi pincelakásban nőtt fel a legnagyobb nyomorban. Feljegyezték róla, hogy rongyot és egyéb hulladékokat gyűjtött az uccán, csakhogy valamiképen pénzhez jusson és e foglalkozása következtében állandóan olyan illatos volt, hogy iskolatársai vonakodtak közelébe ülni. Végigpróbált mindenféle foglalkozást. Volt szuszterinas, bolti kifutó, háziszolga, zsákhordó, hajómosó és péksegéd. Közben irogatni kezd és már első elbeszélése, a *Csudra Makar*, világhírűvé tette a nevét.

1905 a következő fontos dátum Gorkij életében. Ekkor forradalmi írásai miatt börtönbe vetik és ezóta nevezi az orosz néphumor a rácsosablakú vasuti börtönkocsikat *Maxim Gorkij-kocsiknak.* A külföld felháborodása következtében az orosz kormány azonban kénytelen megszüntetni ellene az eljárást; ekkor a költő külföldre menekül, erőteljes agitációt kezd a cári rezsim ellen és felhívást intéz az egész világhoz, hogy mindaddig ne adjanak Oroszországnak kölcsönt, amíg a demokratikus átalakulás meg nem valósul. Az orosz szocialista párt londoni kongresszusán ismerkedik meg Leninnel és később Capri szigetén agitátorképző iskolát alapít orosz munkások számára Lunacsarszkival, a későbbi orosz közoktatási népbiztossal együtt.

1913-ban hazatér Oroszországba és ott él az egész háború alatt. Erről az időről egyetlen feljegyzésünk van. 1915-ben Pétervárott egy banket-köszöntőben *élesen állást foglal a németellenes heccek ellen.* 1918-ban, a bolsevista-forradalom győzelme után Lenin megbízza, hogy a világirodalom legkiválóbb alkotásait jó fordításban mindenki számára hozzáférhető áron rendezze újra

sajtó alá. Megalakítja a Tudósok Házát és a rossznyelvek szerint ezidőtájt *túlságosan kiélvezi előkelő helyzetét.* Kétségtelen, hogy a gyermekkori nyomorból elég hosszú út vezetett a szovjetbirodalom egyik legelőkelőbb kulturális pozíciójáig, de azért bizonyos, hogy Gorkij ebben az állásában is kitartott véleménye mellett. A proletariátus felszabadítását az ő ideálista gondolkodása egészen másképen képzelte el, mint ahogyan az a gyakorlatban megvalósult és az erőszakos intézkedések, mint például néhány tudós kivégzése, mint a Tichon patriarchát körülvevő főpapság elleni rendszabályok, felettébb elkedvetlenítették. Bár a kormányban ülő barátai mindent elkövetnek, hogy visszatartsák, *elhagyja Oroszországot* és Capriban építtet magának villát.

Hatvanadik születésenapja alkalmával, 1928 tavaszán, Gorkij megszakítja olaszországi tartózkodását és visszaérkezik Moszkvába. Panait *Istrati* leírja, hogy soha a hazájába visszatérő írót így nem fogadtak. A határtól Moszkváig küldöttségek várták ünnepélyesen. A kemény, szürke állkapcsú öreg ember szemét törölgette, köszönt és kezet fogott. Az óriási zsivajban, az ölelésektől fojtogatott diadalmenetben körülhordozott Gorkij csak két-három tucat íróval találkozhatott, akik protekcióból szabad belépőjegyet kaptak hozzá. Gorkij sírt az ünneplések láttára. Lefilmezték autón, amint megöleli Bucharint, amint megöleli az állami könyvkereskedés igazgatóját és a többi hivatalos személyiségeket. A bankettek, fogadtatások egymást követték és közben a nagy íróval nagyszerű feltételű szerződést kötöttek összes művei kiadására vonatkozólag. Ez a sok ünnepség megingatta Gorkij tisztánlátását, könnyes szemekkel mondta egyik lelkesítő beszédét a másik után és nem győzte ismételni, hogy *ragyogó kezdetét látja egy új és jobb társadalomnak. A nyomorgók, az üldözöttek írója egyetlen szót sem talált hazájába való visszatérése után azok számára, akiket a most uralkodó rendszer tett nyomorgóvá és üldözötté.*

Különös ellentmondás: 1922-ben a moszkvai forradalmi törvényszék a vádlottak padjára ültette a szociálforradalmárok vezetőit, akik ellenforradalmat szítottak és külföldi intervenciót igyekeztek kieszközölni Oroszország ellen. Ekkor Gorkij megszakította több éves hallgatását és erélyes nyílt levélben szállt síkra a vádlottak szabadonbocsájtása mellett. Ez valóban bátor tett volt, hiszen a forradalmi közvélemény ekkor még hajlott a kegyetlen ítéletek felé és nem rajongott a könyörületesség apostolaiért. És ugyanez az ember, aki az ellenforradalmi entellektüellek érdekében ismételten közbenjárt, most az ünneplések tömjénfüstjében úgy tett, mintha észre sem venné az ellenzéki érzelmű munkások százainak elfogatását és száműzését. Amikor pedig egyesek fel akarták erre a figyelmét hívni, vállvonogatva felelte: *Nyugateurópában még rosszabb dolgokat lát az ember.*

Az ünneplések után mégegyszer visszatért Olaszországba, a közelmultban azonban végleg elhatározta, hogy hazájában telepszik le. Pár hét előtt tért vissza Moszkvába és a visszatérést megelőzőleg az orosz hivatalos lap, a *Pravda*, vezetőhelyen közölte az orosz író egyik levelét. Gorkij elmondja ebben a levélben, hogy panaszok tömege érkezik hozzá Oroszországból, ő azonban kijelentheti, hogy aki panaszkodik, az nyárspolgár, akit a kommunista diktatúra anyagilag károsított és most nem akar Oroszország szocialista ujjáépítésében közreműködni. A levél végén hangsúlyozza, hogy *híve a diktatúrának és hű követője Stalinnak.*

*

Az „Éjjeli menedékhely" írója, a forradalmi kilengések élesszavú ostorozója tehát Moszkva védőjéül csapott fel és nem röstel nevével egészen alacsonyrendű és egészen elfogult politikai kirohanásokat szignálni azok ellen, akikhez tulajdonképen multja és gyermekkorának szenvedései fűzik. Az egyik orosz újságban ezzel a címmel jelent meg nemrégen egy cikke: *„Ha az*

ellenség nem adja meg magát, meg kell semmisíteni." Az ellenség pedig, akiről ebben az irásában szó esik, nagyrészt a régi orosz intelligencia soraiból került ki és Gorkij attól sem riad vissza, hogy utólag igazolja a félszáz szovjettisztviselő kivégzését, amely az egész külföldön megdöbbenést és felháborodást váltott ki. A csekának ez az intézkedése egész sor német és francia tudóst, írót és művészt bírt rá arra, hogy tiltakozó irással forduljon a világhoz és az aláírók között olyan nevek szerepeltek, mint Albert *Einstein* és Heinrich *Mann*. Mindennek a betetőzése azonban az a felhívás, amelyben *Franciaország és Anglia munkásait arra szólítja fel: kényszerítsék kormányaikat arra, hogy az orosz emigránsokat az országból kiutasítsák.* Ez az állásfoglalás már valóban túlmegy azon a határon, amelyhez politikai állásfoglalások kialakitása terén végtére is mindenkinek joga van és elszomorító, hogy Maxim Gorkij, akiben a nemzetközi együttműködés hívei állandóan küzdőtársukat látták, ilyen minősíthetetlen módon intéz támadást az utolsó évszázadok legnagyobb vívmánya, a menedékjog szabadsága ellen. Elfeledkezett még arról is, hogy ezt a menedékjogot a fasiszta Olaszország földjén ő maga is búsásan kiélvezte.

*

Az utókor számára fel kell jegyeznünk még egyszer azt a jelenetet, amelyet Mereskovszkij felesége, Zenaida Hippius jegyzett fel a forradalom alatt vezetett naplójában. 1919 julius 16-áról ezt jegyzi fel Mereskovszkijné:

J. J. (Mereskovszkijék derék háziura) ma újra Gorkijnál volt, hogy letartóztatott öccse érdekében az író közbenjárását kérje. J. J. igy beszélte el a látogatást: „Szerencsétlenségemre olyan órában mentem oda, amikor Gorkij ebédelt, Engem semmivel sem kináltak meg, de nincs is a világnak az a kincse, amennyiért Gorkijtól bármit is elfogadnék. Azonban — őszintén szólva — éhes voltam és nagyon kellemetlen volt Gorkij ebédjét végignéznem: az asztalon kotlet volt, meg friss uborka, utána áfonyás felfújt." A szegény J. J., aki valaha Gorkijt a szó szoros értelmében a halálból mentette meg, most hálából végignézhette Gorkij ebédjét. Körülbelül ennyi volt az egész eredmény, mert magára a kérésre Gorkij mindössze ezt felelte: „Nagyon untat Ön engem. Csak hadd lőjjék főbe az öccsét." — J. J. izgatottan reszkető hangon beszélte ezt el, nem azért, hogy az öccsét agyonlövik, hiszen erre talán valószínűleg nem is kerül sor; nem is azért, hogy Gorkij ilyen hálátlannak mutatkozott, hanem azért, mert J. J. most látta meg az igazi arcát egy olyan embernek, akit eddig szeretett és akit talán még mindig szeret.

*

Az a jelenet is igen jellemző a „keserű" emberre, amelyet a cárizmus idején Szentpétervárról száműzött Pál nagyherceg felesége irt meg az emlékirataiban. Ez az asszony, Paley hercegnő, tudvalevőleg annak a Dimitrij hercegnek az anyja, aki „Paley" néven mint költő is szerepet játszott az összeomlás előtti évek orosz irodalmában, de a világtörténelemben azzal a ténykedésével került szóhoz, hogy Jusszupoff herceggel együtt ölték meg Raszputyint, az ördöngős barátot. A cár és a cárné dühe természetesen nem ismert határt: Dimitrijnek menekülnie kellett. És igen jellemző, hogy aztán a bolsevizmus idején úgy az apa — akit demokratikus házassága miatt száműzött a cári uralom —, mint a fia, aki az autokrácia egyik legveszedelmesebb ellenségét terítette le, újra börtönbe került. Az anya, Paley hercegnő, megrendítően irja le ezeket a szorongásos napokat, amikor férje és fia érdekében, az anyai szív sugallatára, még Gorkijt is felkereste, hogy kikérje az emberies segítségét két emberélet megmentésére. Paley hercegnő igy irja le ezt a látogatását:

„Három nappal azután, hogy férjemet, a nagyherceget börtönbe vitték, néhány jól informált barátom tanácsára találkozót kértem és kaptam Gorkij-

tól a Kronwerkskijproszpekt 23. sz. alatti fényűzően berendezett lakásában. Előzőleg telefonon bocsánatot kért tőlem, hogy ágyban fekve kell engem fogadnia, miután bronchitiszben megbetegedett. Beléptem a hálószobájába s megláttam ezt az embert, az egyik legkártékonyabb orosz lángészt. Ez az ember annál veszedelmesebb volt, mert tehetsége volt és igen jól értett hozzá, hogy tollával az autokratikus korszak zsarnokságát támadja.

Sápadtan és lesoványodva feküdt ott, a haja hátrafésülve, széles arcán messzi kiugró pofacsontjaival, bajusza rákonyulva a vastag ajkú széles szája, tipusa az orosz munkásnak, a gyári munkásnak.

Oldalán ott ült Saljapin, a híres énekes, kövér, kerek, csupasz, vörösrézszínű arcával, aki párizsi sikereit a mi Boulogne-sur-Seine-i kastélyunkban kezdette meg, különben épúgy, mint a Sergius Diaghilew-féle egész művészcsoport, amely azért jött Párizsba, hogy Musszorgszkij „Boris Godunow" operáját mutassa be a Nyugatnak. Saljapin hűvösen köszöntött engem s a Gorkijjal való egész hosszú beszélgetésem alatt némán ült ott. Látogatásomnak, mint mindig, az volt a célja, hogy Gorkij segitségét szerezzem ahhoz, hogy a nagyherceget kiszabadíthassam a börtönéből. Hiszen a születésén és a címén kívül vajjon mi egyéb bűnt róhattak volna fel neki?! Gorkij megígérte, hogy Uritzkijnél közben fog járni; de egyáltalán nem titkolta el előlem, hogy minő nehézségeknek és kellemetlenségeknek teszi ki magát ezzel. Beszélgetésünk vége felé aztán ezzel a kérdéssel fordult hozzám:

— Minő rokonságban áll ön a Paley nevű fiatal költővel?

— A fiam.

Gorkij hirtelen idegesen hánykolódni kezdett, az öklével a párnáját verte és így szólott:

— Nemrégiben levelet kaptam tőle. Azt hiszem, sikerült megmenekülnie.

— Ön levelet kapott tőle? — szakadt föl belőlem a kiáltás. — Könyörgöm, mutassa meg nekem, hiszen olyan nyugtalan vagyok, annyira aggódom miatta.

Egy fokkal még jobban elsápadt Gorkij:

— Nem mutathatom meg önnek ezt a levelet. Különben is tisztára szakszerű levél az, amilyet egyik költő ír a másiknak. Semmi sincs benne, ami önnek róla felvilágosítást nyújthatna.

— De annyit mondjon meg legalább: milyen napról kelt a levél? Julius 5-ike, a menekülése napja után kelt? — kérdeztem végső kétségbeesésemben.

— Nem mondhatok és nem mutathatok önnek semmit sem.

Láttam, hogy itt hiábavaló minden további könyörgés; de éppen ezért valahogy megerősödött bennem a reménység, hogy a fiam mégis csak életben van. És lám, ennek ellenére is csupa hazugság, hazugság és folyton csak hazugság az, amivel szembe találkozom..."

*

Mindezekhez a pillanatfelvételekhez pedig kár volna kommentárt fűznünk. Ha az események mögötti rugókat keressük, előttünk áll egy beteg öreg ember, aki belefáradva az élet küzdelmeibe, nyugodtan akarja élete utolsó éveit leélni és akinek természetszerűleg hízeleg az, hogy egy egész kormányzat görögtüzes ünneplésekkel veszi körül. Ennek az ünneplésnek a kedvéért — *nem egyedülálló jelenség ez* — megtagadja egész életének küzdéseit, multját és fennen hirdetett elveit. Az vesse rá az első követ, aki az eszmék és irányzatok kusza összevisszaságának utolsó másfél évtizedében mindig nyilegyenesen kitartott eredeti útja mellett. Másrészt azonban az is bizonyos, bármennyire fáj is kimondanunk: *az új, a jobb holnapért, a holnap emberéért és a holnap Európájáért küzdőknek mostantól fogva Maxim Gorkijhoz nincsen semmi közük.*

ÍRÓK FURCSA ÉLETE

Szegény Willy...

Elment az utolsó vérbeli bohém...

(Páris, 1931 július.)

Colette

Három éve lesz, hogy egy rendőri razzia Párisban, egy szegényes kis szállodában, a Rue Suffren-en, rábukkant valakire, aki még nemrég a divatot diktálta a világ fővárosában, akire — ahová csak ment — parádés hintó várakozott a kapu előtt, akinek szava és írása karriereket teremtett és zúzott össze, akinek számos párbajától visszhangzott a francia társaság, akinek monoklija és nagy, puha, szürke kalapja, valamint százkilós teste úgy hozzátartozott a boulevard képéhez, mint — mondjuk — az Eiffel-torony Páriséhoz. S ez az ember, aki könyveivel megszámolatlan vagyonokat keresett egykor, most itt feküdt tehetetlenül, szegényen, kifizetetlen hotelszámlával, napok óta éhesen, vakoskodva, rongyos pokróccal alig-alig takaródzva, a szállodás kegyelméből egy széljárta padlásszobában . . .

A razziát vezető rendőrtiszt nyomban felhívta néhány ujságíró-barátja figyelmét az elnyomorodott aggastyánra s másnapra Páris négy legelőkelőbb *chroniqueur*-jének aláírásával felhívás jelent meg a négy legnagyobb napilapban: adjon, aki teheti s amennyit adhat a szegény emberroncsnak, aki egykor Páris lelke, a századforduló *enfant terrible*-je, a vérbeli *esprit de boulevard* volt. Adakozzék mindenki a *szegény Willy* felsegítésére, aki nem tudott az új időkbe beleilleszkedni; azt hitte, hogy a boulevard még mindig az övé, holott már rég nem a tisztességtudó gummirádlerek csatangoltak ott, amelyek messziről felismerték Willyt és inkább nagy kerülőt tettek, csakhogy ne zavarják az imádott boulevardier peripatetikus sétáit; már rég a könyörtelen autók, taxik és bus-ök voltak a boulevard urai, s ezek szívtelenül nekimentek a mind rosszabbul látó öregúrnak, akit nem kevesebb, mint ötször gázolt el az utóbbi években az új világ új ura, az autó.

A felhívásnak meglett az eredménye, annál is inkább, mert egy sor variété és színház is melléje állott a kivénült író-veteránnak, akinek egy-egy sora egykor vagyonokhoz segítette őket. Jótékonycélú előadásokat rendeztek

Willy javára s az így begyült pénzeket Willy szállodájához közel, egy bankban deponálták, Willy két barátjának felügyelete alatt, nehogy a vén bohém egy estén át nyakára hágjon az egész pénznek, amely hátralevő napjaira tőkéül kellett maradjon. Soká azonban így sem élvezhette „rentier"-i dicsőségét szegény Willy: az idei koratavasz elvitte őt élete 72-ik esztendejében . . .

A szójátékok lépcsőjén a dicsőség felé

Páris és az egész világ *Willy* néven ismerte őt, holott éppúgy választhatott volna számos más álneve közül is: *Jim Smiley, Henry Parville, Boris Zichine, Villars, Villatte, P. Seudis* („pszeudész") s főként *Henry Maugis* éppúgy lehetett volna a márkája, mert mindezeken az álneveken írt s mert mindegyikük éppoly kevéssé volt az igazi neve, mint a *Willy*. Hiszen polgári nevén Henry *Gauthier-Villars*-nak hívták és tisztes tudományos-könyvkiadónak volt a fia, akiből az apja mindenáron tudóst szeretett volna nevelni. Willy első írásai csakugyan a zoologia és asztronomia körébe vágtak — 18 éves volt akkoriban —, hogy aztán egy-kettőre sutba dobjon minden tudományt és 19 éves korában kirugtasson egy kötetnyi szonettel, amelyekkel az akkor még alig ismert szimbolista iskola tagjává szegődött. Egyúttal a zenekritikára vetette magát s egyike volt az első franciáknak, akik Richard Wagner lángeszét proklamálták. Nagy bátorság kellett ehhez, — alig egy évtizeddel a porosz—francia háború lezajlása után! Nem is egyszer kellett karddal vagy pisztollyal a kezében művészi hitvallása mellett tanuságot tennie. Igaz, hogy talán még többször asszony volt a lovagias ügyei hátterében.

De hírneve ennek ellenére, vagy tán éppen ezért napról-napra emelkedett. Regényeiért sort állottak a kiadók, egyszerre két-három párisi napilap munkatársa volt s híres *„Lettres d'une ouvreuse"*-eit (Egy páholynyitogatónő levelei) még ott az előadások alatt tépték ki kezéből a lapszerkesztők. Dicsősége teljéhez talán akkor érkezett el, amikor 1897-ben a *Chat-noir* igazgatását vette át s ezzel megteremtette egész Euroamerika számára a kabaré új művészi stílusát. Kalauerein, szóficamításain az egész franciául tudó világ kacagott s ha ma este Silvain-nél, Durant-nál, vagy a Café Anglais-ben elkövetett egy-egy szójátékot, holnapra mint a futótűz, úgy terjedt el az új willyáda híre. Valami ellenállhatatlan kacagtató ingere volt annak, ha pl. az egyik közismert, édeskésen gügyögő, de egyébként bestiának tudott színésznőt — *eolhárpiának* nevezte el, vagy ha egyes, a gothai almanachba való bekerülésért esengő sznobbok szenvedését *goldgothának* csúfolta, vagy ha holmi tehetségtelen „zongoraművészek" hangversenyeit *pleyelezés*-nek (a híres Pleyel-zongorákról) gúnyolta. A gúny és az irónia volt a mindennapi kenyere. Írói társaságban egyszer szidták előtte az Odéon színházat, amelynek immár semmi haszna sincs, teljesen lejárta magát.

— Ó dehogy, — vágta oda Willy. — Az Odéon igenis nagyon hasznos intézmény. Gondoljátok csak meg, ha nem lenne, hol állana meg akkor a 6-os villamos?!

A kacagó bölcs

Valami mély filozófia villant ki minden sorából s felülemelte írásait a tünő napok efemer értékein. Vagy nem mély életbölcseletre vallanak-e ilyenszerű axiomái:

— A vérbeli kísértő még azokból a kevés percekből is hasznot tud húzni, amelyekben véletlenül csakugyan őszintén érez.

— Az a gond, amelyet a nőkkel szemben való hazudozásainkra fordítunk, a legbiztosabb mértéke a hódolatunknak.

— Aki mindig csak a Nagyok nyomdokában jár, szükségkép mindenkor csak a — hátsófelüket láthatja.

— A szerelemben a legnagyobb bölcsesség: tudjunk várni.

— A házasságtörés a társadalom szilárd alapja, mert türhetővé teszi a házaséletet s ezzel biztosítja a család intézményének maradandóságát.

— Az asszonyok és a kutyák mindig hűségesek valakihez, csak éppen nem mindenkor egy és ugyanazon emberhez.

Filozófiáról, kissé keserű életbölcseletéről tanuskodik ez az apró anekdota is:

„Két bölcselő ül a Szajnapart kőlépcsőin s egyikük arról a tantételről elmélkedik, hogy a természetben semmi sem lesz és semmi sem vész el.

— Ugyan kérlek, — hangzik az ellenvetés —, nézd itt ezt a lyukat a nadrágomon. Tegnap még nem volt itt, ma meg itt van. Hát akkor hol volt azelőtt? . . ."

Vagy egy Maupassant-nal folytatott beszélgetéséből. Willy egyidőben erősen neuraszténiás volt s ennek leküzdésére folyton utazgatott, hol Spanyolországba, hol Itáliába, hol Németországba. Maupassant szóba hozza Willy előtt ezt a nyugtalanságát s megkérdi, vajjon nem fél-e valamilyen vasuti balesettől. Mire Willy:

— A statisztika, kérlek szépen, pontosan kimutatta, hogy 12.345 ember hal meg az ágyában, amig egy ember pusztul el a vasuton. Amiből az következik, hogy sokkal biztosabban alszom a vasúton, mintsem a magam ágyában . . .

Nyugtalan utazási vágya elvitte Amerikába is. Itt az egyik szállodában a csengő mellett figyelmeztető felírást talált:

„Ne dohányozzék. Gondoljon az Iroquois égésére!"

Mire Willy a legnagyobb lelki nyugalommal ezt írta a figyelmeztetés alá:

„Ne köpködjék. Gondoljon a Missisippi áradására!"

Ugyanezen útja alkalmával egyik nagyképű amerikai ismerőse megmutatta neki Washington szobrát s ezt a magyarázó dícséretet füzte hozzá:

— Lám, ez az az ember, akinek soha egyetlen hazug szó sem hagyta el a száját!

Willy erre csöndesen ezzel vágott vissza:

— Ahá, Washington is, jó amerikai létére, bizonyára az orrán keresztül beszélt . . .

A misztifikátor

Minden pillanatban készen állott Willy egy-egy jókedvű tréfára. Egyik este Rostand-nal együtt cirkuszba ment. Itt az egyik oroszlánszelidítőnő valami vérfagyasztó mutatványt produkált: kockacukrot vett a szájába, ezzel odament az egyik oroszlánhoz, s aztán közösen ették meg a cukrot. Willy fogadást ajánlott Rostandnak, hogy ezt a mutatványt ő is meg meri tenni. Ötven frankba fogadtak. Willy kockacukrot vett a szájába, bement a manézsbe s szépen megkérte az — oroszlánszelidítőnőt, hogy egye meg vele közösbe a cukrot. Rostand — a barátaik nagy röheje közepette — fizette meg az ötven frankot.

Rostand-nal különben más tréfát is megjátszott Willy, aki szenvedélyes szerelmese volt a misztifikációnak. Willy elővette fiókjából valamilyen antik hangulatú, hellaszi miljőben játszó versét s beküldte azt a *Nouvelle Revue*-höz azzal, hogy ez a vers Rostand akadémiai székfoglalójából való. A folyóirat következő számában nagy tanulmány jelent meg, nem is kisebb ember, mint Jules Claretie tollából, amely mélyrehatóan elemezte a neoromantikus Rostand vágyálmait a klasszicizmus örök isteni szépségei után . . .

Ugyanígy beküldött az *Album Lyrique de la France*-ba is egy *Villars* névvel szignált verset is, amelyet állítólag egy 16. századi francia kornétás írt.

A vers teljesen régiesen volt tartva, úgyhogy a kötet szerkesztői jóhiszeműen kiadták Willy versét, mint az ófrancia lírának egy legjelentősebb remekét.

A szkepszisben mestere lehetett volna Anatole France-nak, s ebből a hitetlen-tamáskodásából származott a következő vicce:

Az anya beszélget a fiával.

— Anyuka, a misszionáriusok az égbe kerülnek a haláluk után?

— Persze, kisfiam.

— Anyuka, és az oroszlánok is az égbe kerülnek, ha meghaltak?

— Már hogy' kerülnének, kisfiam!

— Csak azért kérdem, anyuka, mert akkor mi történik azokkal a misszionáriusokkal, akiket az oroszlánok felfalnak...

Hálátlanság, nő a neved...

És persze mindenekfölött a nő, a Nő volt írásainak, szójátékainak, tréfáinak, egész életének középpontja. A nő és a szerelem, — ezt a témakört variálta ezer és ezer formában, a legtöbbször természetesen nem úgy, hogy ezeket a variánsokat nyugodt lélekkel lehetett volna fiatal lányok kezébe adni. Egyszer ő is megjárta, de akkor alaposan. Valahol a vidéken felfedezett egy csitri kislányt, aki lelkendezve rajongott Párisért, s a párisi „író úrért". Willy magával hozta a kislányt Párisba, a saját lakására vitte s elkezdte nevelgetni. Apránként rájött, hogy a falusi kislány sok olyan dolgot tud, amit ő, a tapasztalt vén párisi róka sem tud. A kislány egyre-másra mesélgetett furcsa történeteket a vidéki kislányok sorsáról, intézeti életéből, tarka-barka élményeiből. S erre Willy elhatározta, hogy amiket a kislány, *Colette*, elmesél, azt leiratja vele s ő maga átfésüli ezeket az írásokat, megérleli a nyilvánosság számára. Igy született meg a négy Colette-könyv, amelyeknek sikere még a Dumas- és a Sue-regények sikerét is lepipálta. Néhány hét alatt százezerszámra keltek el ezek a könyvek, amelyek nem voltak immorálisak, csak éppen amorálisak s amelyeknek kitűzött létcélja — mondjuk ki a kemény szót — a perverzitás szalonképessé tétele volt. Ambrus Zoltán mondja róluk, hogy szórul-szóra le lehetne ezeket a Colette—Willy-könyveket fordítani anélkül, hogy a tisztességen csak egy fikarcnyi hiba is esnék. Csak éppen a tartalmukat nem lehet elmondani, mert akkor nyomban kiderülne, hogy egyetlen létalapjuk — a disznóság.

Az irodalmi menázs jól bevált. Willy elvette Colettet feleségül. Csak aztán Colette hamarosan beleunt Willybe, aki szeretőnek és irodalmi mentornak jó volt, de férjnek túlunalmas. Mire Colette teljesen kitanulta Willy oldalán az írás mesterségét, akkorra ki is ábrándult belőle s egy szép napon otthagyta a faképnél. Willy — aki pedig egy kis gúnyért, keserű szóért soha nem ment a szomszédba — soha egyetlen rossz szóval nem illette volt feleségét és tanítványát; amit viszont Colette-ről nem lehetne ilyen bizonyossággal mondanunk, mert bizony Colette egynémely regényében, amelyben nem éppen állatjaival foglalkozik, nem valami hízelgő emléket állított annak a férfinak, aki embert csinált belőle.

Colette azóta nagy karriert futott meg. Másodszor is férjhez ment, ezt az urát is otthagyta. Aztán rátért a színpadra, ahol nem éppen tündöklő sikereket aratott. S végül újra visszatért az írás mesterségéhez. Ennek köszönheti, hogy ma a francia írónők akadémiájának egyik elnöke, hogy már jelölve volt a férfiakadémiára is és hogy a becsületrend lovagja.

Szegény Willy pedig elhagyottan, elnyomorodva, koldusszegényen halt meg s a temetésén csak egy-két férfibarátja kísérte ki fáradt testét az örök pihenőbe...

HASZNOS MULATSÁGOK

Magyar művész a Luxembourgban.

Földes Lenke: Anya a gyerekkel

Elindul egy gyereklány az élet útján. Apró emberpalánta még, ötesztendős, de máris furcsa vágy gyötri: kenyérbél akad a kezébe, máris formázgatja, kés akad a kezébe, nekimegy egy-egy fadarabnak és farigcsál rajta, amíg belső vízióit a maga egyelőre még nehézkes, még irmótlan kifejezési eszközeivel sikerül megszólaltatnia. Gyerektől egészen szokatlan, szűntelen harcot folytat az Anyaggal, amely merevül ellene szegül a gondolat exhibiciójának, életre születésének. Folytonos lelki vajudás ennek a kislánynak a fiatalsága, viaskodás az *Idea* és a *Materies* között, apokaliptikus küzködés a szellem lendülete és az anyag ólomsúlya között.

És nincs, aki ezt a gyereknyi embert irányítsa, istápolgassa művészete útjain. Nincs, mert önmaga nem akarja, mert önmaga nem tűr meg zabolát. Haladni akar a maga útján, ha jó, ha rossz, ha tetszik az embereknek, ha nem tetszik. A benne élő *daimon* az egyetlen tekintély, amelynek szavára hallgat s így születnek meg a keze alatt a női aktok, amelyeknek őszinte naturalizmusa meglehetős meglepetést kelt környezetében.

Így indult el művészi pályáján *Földes* Lenke, aki most végkép befutott a világsiker révébe, amikor pár héttel ezelőtt a francia állam megvásárolta a Luxembourg-múzeum részére „Anya a gyerekkel" című szoborművét. Hogy ez mit jelent, annak példázására elég annyit mondanunk, hogy ezúttal történt meg először, hogy a francia állam valamelyik múzeuma számára megvásárolta magyar szobrász művét.

Ez az aktus azonban voltaképpen csak hivatalos pecsétje egy már évek óta felfelé lendülő sikeres művészi pályának, amelynek első állomása itt Budapesten, a *Nemzeti Szalon* 1919 őszi kiállításán játszódott le. Sűrű sorban követték aztán a *Műcsarnok* és a *Kut* budapesti kiállításai. Ezekben az években különben Anton *Hanak* bécsi mester műtermében dolgozott.

Az 1925-ös év nagy fordulatot jelent Földes Lenke oeuvre-jében. Párisba megy ki, ahol már az első évtől kezdve állandó kiállítója a *Salon des Tuileries*-nek. 1929-ben ezen a szalonon kívül kiállít még a *Salon des Indépendants*-ban és a *L'Art Français Indépendant* gyűjteményes kiállításán. 1930 hozza meg első gyűjteményes kiállítását a Rue de la Boëtie egyik szalonjában, a „Galerie 23"-ban. A kiállításról katalógus készült s ennek előszaváúl olyasvalakinek az írása szolgált, akinek dícsérő szavát Földes Lenke bizonyára többre becsüli mindenfajta hivatalos és sajtóbeli sikereinél.

Rodin nagynevű utódja, Antoine Bourdelle írta ezeket a sorokat, közvetlenül a halála előtt, és voltaképpen cikknek szánta valamelyik francia mű-

vészi folyóiratba. A cikk nem készülhetett el, mert Bourdelle-t súlyos betegsége akadályozta meg abban, hogy a nyilvánosság előtt tegyen a magyar szobrásznő mellett tanuságot. A cikkhez való jegyzeteit aztán Bourdelle özvegye juttatta el Földes Lenke édesanyjához. Ezeket a sorokat egész terjedelmükben adjuk itt fordításban, mert Földes Lenke művészetét lehetetlen plasztikusabban, összefogóbban és — lelkesültebben jellemezni, mint ahogy ezt Bourdelle, a mai szobrásznemzedék nagymestere tette. A feljegyzések magyar fordítása így hangzik:

Páris, 1929 február.

Földes Lenke magyar szobrásznő szobormüvei.

Ez a művésznő önnön kezével faragja a szobrait: fejeket, alakokat, csoportozatokat; önnön kezével vési ki fából, homokkőből, s egy bizonyos fajta jade-kőből, amelyet hazája földjében fedezett fel.

*

Késsel improvizáltan, az első ötlet hatása alatt faragott alakjai élénken emlékeztetnek a mi régi román és gotikus stílusú házaink szobordíszeire.

Földes Lenkét az architektonika lelkiségének különös átérzése jellemzi s ez az átérzés csodálatosan keveredik az élőlények és élettelen dolgok rendkívül éles megfigyelésével.

*

Alkotásai (egy egész kis emberiség) végtelenül finom és becses primitivitást lehelnek magukból. Ennek a művésznőnek meglátási technikáját nehéz pontosan körülírnunk. Meglátása teljesen felszabadult, de alapjában kettős antinomia uralkodik rajta. Művészetét a tömeg lendületes ereje jellemzi. Az egész úgy hat, mint valami belső lelkesültség, amelyet azonban erős strukturális érzék fojt keretek közé.

Kőbe meredt szeretet néven foglalnám össze ennek a szobrásznőnek az oeuvre-jét.

Mintha valamilyen matematikailag determinált szívből fakadnának ezek a művek, amelyeket a számvetés szigorú rendje fojtogat.

*

A megjuhászodott gondolatoknak ezen a művészetén a villódzó lángész az úr.

Kisformátumú szobraiban valósággal a bölcselkedő művészet magaslatáig emelkedik. Valahogy úgy hat ez a művészet, mintha a számjegyek valamelyik költőjének szívéből szakadna fel egy-egy dal, egy-egy sóhajtás.

*

Ennek a művészetnek gyöngéd finomsága valósággal monumentális arányokat ölt: sziklákból faragott emberisé-

Földes Lenke: Leányakt

get teremtett magának, s ezekben a sziklaemberekben a lelkesültség számjegyekkel virágozza fel magát.

A belső látomásoknak ez a számadó juhásznője több mint húsz év óta egészen önmagára hagyva és őszintén dolgozik művein. 1925-ben hozta el Párisba gondolatainak egész nyáját, amelyet ragyogó lelkesültsége keritett együvé és tart együtt.

Magam is régi juhászbojtár vagyok és kész örömmel tárom fel ennek az asszonynak gondolatnyája előtt karámom kapuját, amelyet babérággal virágozok fel.

Antoine Bourdelle.

A mi viszonyaink között hihetetlen sajtósikere volt Földes Lenke párisi kiállításának. Egész kis kötetet tesznek ki az akkor megjelent francia és angol kritikák. Ezt csak eszkomptálta a budapesti *Szépművészeti Múzeum*, amikor még ugyanabban az évben megvásárolta a művésznőnek „Anyaság" nevű szobrát. Azóta persze a magángyűjtők is iparkodtak *Madame Foldès* (így írják a franciák a nevét) műveit megszerezni; *Budapesten* Wolfner Gyula, *Berlinben* Nebehay műkereskedő, *Párisban* Mlle Constance Fliess, Madame Norberg, M. Friedberger és Marcel Bernheim vásároltak műveiből s az utóbbinak világhírű galériájában jelenleg is gyüjteményes kiállítása van Mme Foldès-nek.

A „kőbe meredt szeretet" művészének nevezte el Bourdelle Földes Lenkét és valóban találóbban nem cizellálhatta volna rövid pár szóba ennek a művészéletnek programját, amely a kőkemény sziklából is az ébredő vágyaknak s az anyai szeretetnek himnikus dalait vési ki szívének kalapáló ritmusa nyomán.

KÉTEZER ÉV UTÁN

Csengery János: Vergilius Aeneise.

(Magyarul tolmácsolta Cs. J. A M. Tud. Akadémia támogatásával. Szeged, 1931. 319 oldal. Ára 8 P.) Csengery János egyetemi tanár azzal kívánta a magyar irodalom hálját Itália költőfejedelme, a kétezeréves Vergilius iránt leróni, hogy magyar hexameterekben szólaltatta meg nagy nemzeti époszát, az Aeneist. Tudvalevő, hogy ez az a költemény, melynek átültetésén fáradozva, a deákos iskola tagjai, főkép Baróti-Szabó Dávid, a magyar költői nyelv pallérozását megkezdették. Korukban érdemes fordításaik ma már elavultak, s a későbbi Aeneis-fordítások sem tudtak Vergilius művészi dikciójával megbirkózni, úgyhogy könnyedén olvasható, modern magyar Aeneisre már égető szüksége volt költészetünknek. Ezt a nagy munkát hajtotta most végre az ősz költő-tudós: nemcsak a tudós alaposságával, teljes tartalmi hűséggel tolmácsolja az eredeti szöveget, hanem annak belső és külső költői formáját is kongeniálisan, lelki átélés eredményeképpen önti át a magyar költői dikcióba. A költeményben előforduló tulajdonnevek betűrendes magyarázata csak emeli a kötet értékét.

A MAGYAR WHO'S WHO

A Magyar Társadalom Lexikonja.

(Budapest, 1931. 884 oldal szöveg, 106 oldal kép. Ára 80 P.) Angliában már régóta nélkülözhetetlen a *Who's who?* („Ki kicsoda?") fajta lexikális mű, amely az angol közélet kiemelkedő tagjainak életrajzát tartalmazza. Az utóbbi években nálunk is történtek kísérletek ilyen természetű munka összeállítására, de ezek javarésze a benne szereplőket bizonyos különféle szempontok rostáján szűrte keresztül. A napokban megjelent „A Magyar Társadalom Lexikonja" című mű szigorú lexikális tárgyilagossággal, — amely tárgyilagosság úgy a szereplők kiválogatásában, mint azok értékelésében nyilvánul meg — az élő magyar társadalom teljes keresztmetszetét rajzolja meg s így nélkülözhetetlen kézikönyvet ad mindazoknak, akiket érdekel, hogy „ki kicsoda?". A társadalom legkülönbözőbb rétegeiben működő sokezer magyar érték felsorakoztatása, a maga puritán objektivitásában, hézagpótló munka.

A mai katolikus magyar irodalom és munkatársai.

Irta: *Kállay Miklós.*

Mécs László

A *Literatura* már ismertette főbb vonalaiban azt a kultúrfolyamatot, amellyel a magyar katolicizmus irodalma az egyetemes európai katolikus rönesszanszba bekapcsolódott. Most vázlatos kis mérleget próbál felfektetni ennek a katolikus magyar irodalomnak legaktuálisabb helyzetéről, irányairól, számbavehető értékeiről, termeléséről és termelési eszközeiről. Kissé szárazan hangzik ez így, de éppen ez a tárgyilagos egymás mellé állítás mutatja meg, hogy itt számbavehető javak vannak, amelyek kellő gyümölcsöztetéssel nagy eredményeket igérnek.

Legerősebb a katolikus magyar irodalom a lírában. Ez a líra nemcsak témakörében, hanem hangjában, irányaiban is gazdag és változatos. Szóhoz jutnak benne a legmodernebb szellemi áramlatok és stiluskeresések, természetesen mindig a katolikus világszemlélet jegyében. Megtalálja ez a líra kapcsolatait a világirodalom nagy és legelőkelőbb fémjelzésű törekvéseivel; és legkiválóbb képviselői a magyar lírai költészet első vonalában állanak. *Sík* Sándor nemes neoklasszicizmusba kristályosodó tiszta költészete, *Mécs* László elsodró erejű pátosza és a gazdag képek terhétől már-már roskadozó barok romantikája, *Harsányi* Lajos finom, mély érzelmességű szimbolizmusa, *Lendvay* István tömör súlyú és fájdalmasan keserű magyarsága, *Gáspár* Jenő gyöngéd, opális színekkel játszó lírizmusa, *Sárközi* György szeráfi zengéseket kereső spiritualizmusa, *Horváth* Béla széles sodrú, misztikus elrévedése, amely Claudellel keresi a rokonságot, *Majtényi* György elmélyülő önanalízise, — mind külön színei és erősségei ennek a sokrétű lírának, amelyből a sok fiatal tehetség bevonásával igazán játszva lehetne a mai magyar líra egyik legszebb és legkiadósabb antológiáját összegyűjteni. (Ugy tudjuk készülőben is van egy ilyen antológia.)

Kevesebb és ma még talán kevésbé jelentős tehetséget mutathat fel a magyar katolikus irodalom a szépprózában. Az bizonyos, hogy a líra mögött elmarad súlyban és gazdaságban ez a széppróza. De biztató jelenségek itt is vannak. *Harsányi* Lajos költői tehetsége hatásosan találta meg az érvényesülés útját a prózában is. A Szent Imre-év gazdag alkalmat adott a katolikus

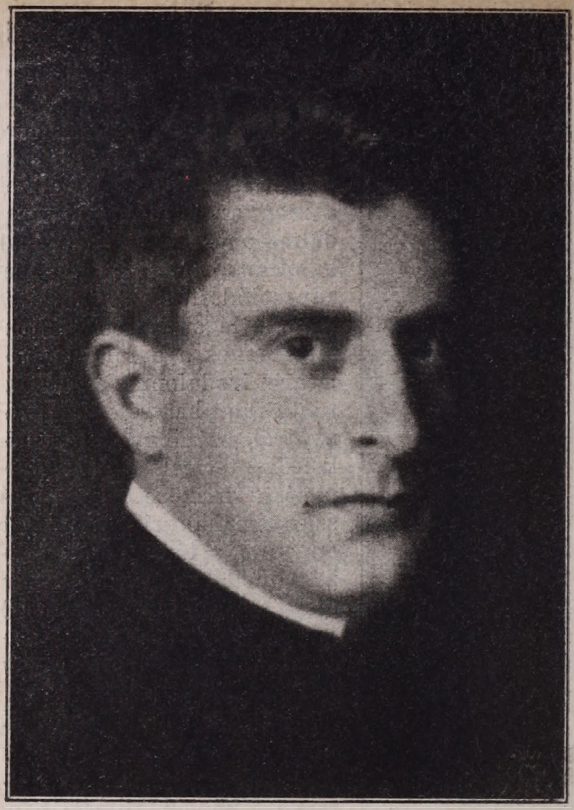

Sík Sándor

Antalban bomladoznak igéretek.

Akárcsak külföldön, nálunk is a katolikus dráma találja meg a legnehezebben a színpadi érvényesülés útját. Jelentős lépés volt ezen a téren a *Liliomos királyfi*, amely az ország első színpadán került színre és ha némi engedményeket tett is a tiszta legenda költészetéből a történelmi dráma felé, elvitázhatatlanul megtalálta az utat a közönség hangulatához.

Ismét igen erős és felkészült a katolikus esztétika. Itt olyan kiváló, európai színvonalú, a legegyetemesebb kulturájú és biztos ítéletű tehetséggel büszkélkedhetik a katolikus irodalom, mint *Alszeghy* Zsolt. De kitünő esztéta maga *Sík* Sándor is. *Brisits* Frigyes és *Kühár* Flóris neve szintén a legkomolyabb súllyal esik latba.

Az a szépprózа, amely főleg filozófiai és etikai inspirációból táplálkozik, kitünő művelőkre talál *Bangha* Béla, a tomizmus nagyszerű magyar íróknak. Két költői szépségű életregény, *Harsányi* Lajos és *Gáspár* Jenő műve s egy hatásos és sikeres drámai költemény, *e sorok írójának* munkája, maradandó irodalmi alkotásai a jubileumnak. *Kincs* István zamatos, magyar eredetisége a novella terén érvényesül. S a fiatalabb nemzedékben egyre-másra bukkannak fel a regényírótehetségek. *Dénes* Gizella, aki Pécsről indult el és eddig főleg a történelmi regény neoromantikájának hangját találta el, már a beérkezés felé halad. *Balla* Borisz aki a legjobb mesternél, Undsetnél járt iskolába, második regényével a „Niczky növendékkel" azok közé a magyar regényírók közé lépett elő, akikre az irodalmi közvélemény mindig fel fog figyelni. *Haranghy* László fiatal tehetsége is sok erőt és elmélyülést árul el. A legfiatalabbak közt Ijás *Jankovich*

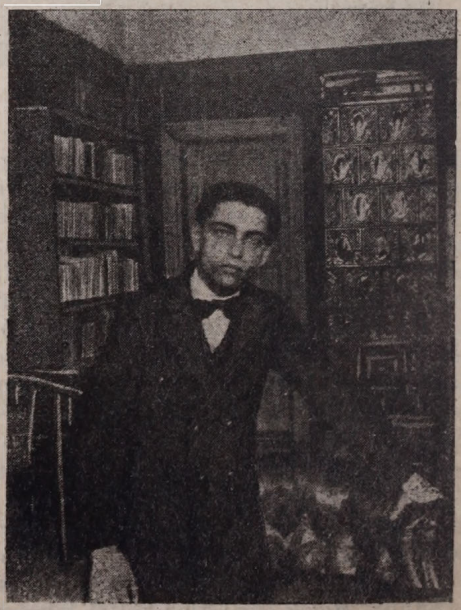

Sárközi György

filozófusa, *Schütz* Antal dr., *Tóth* Tihamér, *Czapik* József személyében és annak a körnek az íróiban, akik *Bangha* páter folyóirata, a *Magyar Kultúra* körül csoportosulnak.

A fiatalok egész nagy seregének neveiből csak egyet-kettőt kaphattunk ki. De ez a fiatalság, ha neveiben még nem is általánosan ismert és jelentős, éppen tömegének erejével, törekvéseinek céltudatosságával és magabízásának rendíthetetlenségével jelent nagy tartalékot és bőséges forrást a magyar katolikus irodalmi rönesszansz számára. Ez a fiatalság nem nézi bezárt szemmel a világ mai folyását. Nem zárkózik el szűk határok közé. A külföldet járja. Rómába zarándokol, Párizsig, Brüsszelig, olykor Madridig viszi el modern lelki nomádsága. A szellemi élet nagy nyugati emporiumaiban telik meg benyomásokkal, inspirációval. Nem csoda hát, ha ez a fiatalság el van jegyezve a modernséggel. Ennek a modernségnek nem is szabad szárnyát szegni. A katolikus irodalmi ujjászületés — akárcsak külföldön — nálunk is összeforrt a komoly értelemben vett művészi értékű modernséggel. Egy hosszú korszak után, amelyre éppen a magyar protestantizmus nyomta rá a bélyegét, egy tradicióvá kikiáltott realizmussal szemben, éppen a modernség jegyében kezdte az élet költőibb átérzésének irodalmi érvényesítését. Nem csoda hát, ha a modernség egyre újat kereső szellemében fejlődik tovább éppen a fiatal nemzedék körében.

Most igazán csak arról van szó, hogy az erőket valamiképen csoportosítsák: a beérkezetteket minden súlyukkal és tehetségükkel, a fiatalokat minden lendületükkel és akarásukkal. Romantikus utopia lenne itt olyan fényűzéssel kiállított és a szellemi élet legmagasabb horizontjain járó, egy igazán kivételes kulturájú legfelsőbb tízezer számára készült folyóiratról ábrándoznunk, mint a francia *Vigile*. Hiszen ilyen folyóirat nálunk, a mai viszonyok közt, semmilyen vonatkozásban el nem képzelhető. A bátor lendületű magyar katolicizmus ma még olyan kisebb igényű, de egyébként kitűnő folyóiratot sem tudna fenntartani, mint a *Revue des Jeunes*, amelynek különösen könyvkiadványai képviselnek nagy értéket a katolikus francia irodalomban. A *Hochland* és a *Gral* mögött is erős szellemi és anyagi erők állanak. De el tudunk képzelni olyan katolikus magyar folyóiratot, amely a mai magyar folyóiratok között a legelső vonalban állhat és kell állnia, ha a mai katolikus magyar irodalom összes értékeit és erőit tömöríteni tudja. Nem tudjuk, miért ne történhetnék meg ez éppen az *Élet* körül, amely ma is él és amelynek nagy kulturájú szerkesztőjében, *Alszeghy* Zsoltban minden hivatottság megvan erre a feladatra. Csak a katolikus írók és a katolikus olvasók komoly akaratán múlik.

A Habsburgok összefoglaló történetét a Monarchia határain belül egy ízben: a mult század 30-as éveiben, a külföldön pedig két ízben: a 40-es és az 50-es években írták meg. Azóta senki sem nyúlt ehhez a sok részletében kényes témához, már csak Ferencz Józsefnek általánosan tisztelt egyéniségére és általánosan ismert érzékenységére való tekintettel sem. Most egyszerre két ilyen munkálat is készül magyar nyelven. Az egyik Habsburg-könyvet Pethő Sándor dr., a Magyarság kiváló publicistája írja. A másik mű most közeledik — több évi előmunkálat után — befejezéséhez. Írója Supka Géza, a Literatura szerkesztője. Az utóbbi munka előbb hirlapi cikksorozat formájában jelenik meg s csak azután könyvalakban, és pedig valószínűleg egyidejűleg angol kiadásban is.

EZEKRŐL A KÖNYVEKRŐL BESZÉLNEK...

MAGYAR SZÉPPRÓZA.

Rózsa Ignác: Áron öt könyve.

(Egy szegény zsidó regénye. V. kötet. A honkeresés könyve. A szerző kiadása. Bpest, 305 oldal.) A *Literatura* 1929 októberi számában ismertettük Rózsa Ignák regényciklusának első kötetét. Azóta a ciklus elérkezett befejező, ötödik kötetéhez. Bemutatta a tiszaparti falucska magyar-zsidó miliőjét, amelyből a regényciklus hőse, a „szegény magyar zsidó" elindult. Azután elvitte hősét a tikkadt pesti getto szűk uccácskáiba s ezeknek furcsa szokásait, figuráit vázolta fel háttérül. A harmadik kötetben a regényhős a maga új, keménykötésű világszemléletéért küzd s mellesleg belevilágít a századeleji Budapest városgazdálkodásába és a szabadkőműves páholyok munkájába. A negyedik kötet — egy igazságkereső élet nyugtalan, de mindenkor becsületes oszcillációi után — visszavezeti a hőst a magyar-zsidó hazaszeretetének emigrációs, diaszpora-beli vágyálmai közé. Végül a mostani, ötödik kötet újra a magyar földön játszik s mélyen belevilágít a mai magyar zsidóság probiémáiba és új életeszményeibe, amelyeket a szerző így fogalmaz meg: „A zsidóság hőse csak az az eszményi, de a mindennapi parancsokat már nem respektáló zsidó lehet, aki kikerül a gettóból. Az eszmén kívül, úgyszólván, mindent otthagy, hogy tudjon és merjen élni mások között, hogy tetteivel meg is valósítsa és mások által láthatóan is gyakorolja a zsidó eszmét." Rózsa Ignác ilyenformán az ősi Ahasver-motívumot bölcseletileg átértékeli s ezt ebben az axiomában formulázza meg: „Az örökös honkeresés az Igazság keresése". Ez a programmatikus célkitűzés adja nemcsak a ciklus ötödik kötetének és nemcsak az egész regénynek, hanem voltaképen az egész mai zsidóságnak teleologikus életértelmét.

Sebes Árpád: Doktor Gulliver a sarkvidéken.

(Szatirikus regény. Saly E. könyvterjesztő-vállalat kiadása, Bpest, 1931. 237 oldal.) Sebes Árpádot eddig — két megjelent verseskötetje *(Stix partján, Asszonyért és kenyérért)* alapján — a lírikusok között könyveltük el. Persze, lírája nem a könnyű fajsúlyú szalonzöngicsélés fejezetébe tartozott; mélységes szociális lelkiismerete kemény láncokkal fűzte őt a valóság talajához. Érdeklődéssel figyeljük most, amikor nagyobb lélekzetű írással, még hozzá a szociális irónia fegyverzetében, lép a magyar parnasszusra. Immobile léghajóján kerül Gulliver ükunokája az Északi Sarkra, ahol azon veszi magát észre, hogy az ottani emberek a mi nyelvünkön beszélnek, csak éppen minden szót fordítva mondanak ki. S ebből az alapötletből építi fel hallatlanul mulatságos meséjét, amelyből kiderül, hogy a sarki nép mindennek fordítottját vallja, mint amit mi európai morálnak, törvénynek ismerünk; de viszont teljesen ennek a fordított morálnak előírásai szerint él és ennek dacára csudálatosképpen — ugyanazokat cselekszi, mint mi, nagyképű, művelt, erkölcsös európaiak. Aki egy kicsit elgondolkozik a könyv olvastán, rájöhet, hogy hol uralkodik a hipokrízis: Jégországban-e, vagy pedig Európában. Szellemes, de kemény kritikájú, kacajjal nevelő könyv.

ÉLETRAJZOK.

Halmi Bódog: Herczeg Ferenc, az író és az ember.

(Bpest, 1931. A szerző kiadása. 116 oldal.) Évek óta figyeljük azokat a rövidebb-hosszabb, néha egész kis kötetet kitevő essayket, amelyekben Halmi a modern magyar irodalom korifeusairól nyujt élénk, beszédes és nagy irodalmi készültségről tanuskodó képet. Mindenekfölött pedig kiemelnők pár-

tatlan igazságosságát, ami elvégre Halminál, aki polgári életében bíró, szinte magától értetődik. De összes irodalmi portréi közül is messzi kiugrik ez a most megjelent Herczeg Ferenc-tanulmány. Mindenekelőtt mint korképet kell ezt az essayt méltányolnunk: a háború előtti magyar dzsentri boldog világának hogarth-i ábrázolásával, amely társadalmi réteg irodalmi szükségletének hűséges kiszolgálója volt H. F., aki sváb fiú létére 14 éves koráig magyarul sem tudott, de hűséges szolgálatai elismeréséül befogadást nyert ebbe az exkluziv körbe s annak vállain emelkedett fel mai gazdasági és társadalmi pozíciójáig. Halmi sorra veszi H. F. negyven kötetes oeuvrejének legjelentősebb alkotásait s bizony kénytelen-kelletlen kimutatja róla, hogy íróját aligha fogja egy is túlélni. Egy menthetetlenül letűnt kor édesszavú, korrekt kiállású hegedőse Herczeg Ferenc, aki úri elzárkózottságában nem vette észre, hogy az a réteg, amelynek ő írt, kipusztulóban van, — az ifjúság, még ennek az ő dzsentri-rétegének ifjúsága is, idegenül áll mellette s jól érzi, hogy egészen más problémák, súlyosabb kérdések megoldása várakozik reá, semmint a H. F. által exponált Casino-konfliktusok. (Egy kifogásunkat azonban ne vegye Halmi Bódog rossz néven. Ő bizonyos ressentiment-nal veszi zokon Herczeg Ferencnek „a zsidósággal szemben való nem barátságos érzésű elszigetelődöttségét", amely egy-két újabb írásművében egyenesen izzó „zsidógyűlöletté" fokozódik. Megértjük, hogy Halmi ezen megütközik, mint ahogy megértjük, hogy Herczeg, mint szuveren író, azt és úgy írja meg, amit jó vagy rossz kedve, hangulata vagy meggyőződése diktál. De nem értjük meg, hogy Halmi Bódognak ugyanekkor nem jut egyetlen elítélő szava sem arra a zsidó kiadóra, aki szemhunyorítás nélkül nyeli le házi írójának ezeket az extraturjait, s a másik zsidó kiadóra, aki Herczeg Ferencnek ilyen műveit nyugodtan terjeszti. Távol áll tőlünk persze a gondolat is, hogy a kiadó cenzurát gyakorolhasson az író fölött; de a józlés mégis azt hozná magával, hogy legalább az ilyen irányú műveinek kiadását és terjesztését bíznák ezek a kiadók más kezekre, ha már egyáltalán megegyeztethetőnek tartják üzleti moráljukkal, hogy a saját fajtájukat kipellengérező íróval egyáltalán tovább is fenntartják a szoros nexust.)

Lósy-Schmidt Ede dr.: Hatvani István élete és művei 1718—1786.

(I. rész. Hatvani István élete és önéletrajza. Az ördöngősségéről szárnyrakelt mondák. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai. IV. kötet, 7. sz. Debrecen, 1931. 218 oldal. Ára 4.50 P.) A *Literatura* 1929. évfolyamában nagyobb tanulmányban foglalkoztunk tudós professzor Hatvani alakjával, főként az újabb családtörténeti adatok világítása mellett, amelyek a Hatvaniakkal rokon Paksy-család levelesládájából bukkantak fel. Dr. Lósy-Schmidt részben ezeknek az adatoknak teljes kimerítésével, részben pedig mélyreható tudománytörténeti stúdiumok alapján monumentális biografiáját adja most a magyar késői barok-kor eme kiütő alakjának. A sok romantikus és felszínes, részben belletrisztikus feldolgozás után ez az első alapvető monográfia Hatvaniról, amely a dolog természeténél fogva azonban messzi kiugrik egy szorosan vett életrajz korlátjain és a magyar szellemtörténet egy jelentős fejezetének alapvető korrajzává terebélyesedik ki.

KÜLFÖLDI SZÉPPRÓZA.

Titayna: Utazás a szeretőm körül.

(Fordította Fodor Erzsébet. Genius-kiadás. 111 oldal.) A *Literatura* már 1929 novemberében jelentette, hogy a Genius készül Titaynának ezt a kis remekművét magyarul kiadni. Egy hónap mulva pedig Párisba küldött munkatársa hosszabb, színes intervjúban számolt be ennek a pompás, tarka-életű „kalandor"-asszonynak prizmás multjáról, sokrétű tehetségéről. Baszk vérrel kevert katalán családból született 1899 november 22-ikén Roussillonban Élisabeth Sauwy-Tisseyre, aki „Titayna" álnéven vagy hét évvel ezelőtt, tehát 25 éves korában, robbant be a francia irodalomban. Apja a harctéren esett el, de azok közül a délfrancia entellektüellek közül való volt, akik szótár nélkül olvasnak görög szöveget és akik nem ismernek nagyobb bűnt, mint a francia nyelv valamely szabályának megsértését. Kilencéves korában dominikánus apácák keze alá kerül Titayna, gimnáziumot végez és lematurázik. Apja halálával aztán vége szakad tanulmányainak. 1922-ben szerencsés véletlen folytán Kitashirokawa hercegnő, a mikádó nővére oldalára kerül, mint társalkodónő. Részben ott él a japán császári család környezetében, részben pedig sokfelé utazik a hercegné kíséretében. 1923 áprilisában aztán egy baleset ketté vágja ezt a pályát. A hercegnővel együtt Franciaországban autótúrán volt s Bernayben felborult a kocsijuk; mindketten súlyosan megsérültek. Mihelyt Titayna felgyógyult, repülőgépre ült és beutazta Csehszlovákiát, Ausztriát

és Magyarországot (ennek az útjának nyomaira bukkanunk most magyarul megjelent könyvében is), aztán sorra utazza a Balkánt, Olaszországot. Ekkor jelent meg első könyve, a *Simplement*, amelyet először nem igen akartak a kiadók elfogadni. A harmadik kiadónál talált csupán gazdára, s ekkor a könyvnek bombasikere volt. Kiadója nyomban világkörüli útra küldötte s azóta folytat „kalandor"-életet ez az asszony, mint gyarmatos, mint soffőr, mint matróz, mint művész. „Utazási" könyv persze ez a most megjelent kötetje is, csakhogy ezúttal a geográfiai értelemben vett utazásnak csupán mellékes szerepe jut. Hegedűművésznő ennek az *én*-könyvnek a szenvedő hőse, aki beleszeret egy férfiba, nagyszerű, csak éppen cinikus emberbe, aki a könnyű diadalokhoz szokott hím felsőbbségével ráncigálja kedve szerint a nőt, akit szeretőjévé tett. Amikor aztán megfordulna a szerep, s a férfi valóban beleszeretne a kedvesébe, akkorra ez ugyan testével megmarad férfija hűséges szeretőjének, de lelkében idegenné lesz tőle: csak a szerelmes testével vágyik a férfi után. Rendkívül finom lélektani játék ez a szerelem legbensőbb, leggyöngédebb rezdülései körül. A fordítás igazán költői.

Barbarin, Georges: Armie.

(Roman. Paris, Flammarion. 248 old. Ára 12 fr.) Egy fiatal milliomos megunta az életét és apróhirdetés útján keres társat, aki vele együtt menjen a halálba. Erre fiatal lány jelenik meg, okos, bátor, egyszerű, aki megtanítja a milliomost egy új életbölcseletre, amely a gazdagság megvetésében, a kultúra fölös ballasztjainak eldobásában és — a nudizmusban áll. A spleent apránként az életvágy váltja fel a fiatalembernél, de csak addig, amíg a lány mellette van. Mihelyt az elhagyta, újra erőt vesz a milliomoson a régi lélek s miután egész vagyonát jótékony célra hagyta, egy éjjelen a tengerbe veti magát. Bölcselkedő fantázia alkotása ez a regény, amely azonban mesteri módon festi a természet, a norman tengerpart furcsa szépségeit s bizar arabeszk módjára vezeti meséjét a mezítelenség filozofémájának kényes labirintusában. Barbarin különben nem egészen új ember a francia irodalomban: eddig megjelent hat regénye közül a „Père Pou" két évvel ezelőtt igen nagy sikert és irodalmi díjat aratott.

Blanche, Jacques-Émile: Aymeris.

(Paris. Librairie Plon.) André Maurois írt előszót ehhez a könyvhöz, amely tulajdonképpen második, bővített kiadásban jelent meg most. 1885-ben játszódik le a történet, abban a boldog békevilágban, amelynek opálos szürkeségéről csak halovány fogalmaink vannak, de mindig nosztalgiásan sóhajtozunk utána. Hőse: Georges Aymeris, tipikus békebeli figura, aki számára nincsenek kollektív problémák, csak saját kis énjének fájdalmai és örömei érdeklik. Gyönge ember aki irtózik a saját gyöngeségétől, kisvárosi polgár, aki utálja a kisvárosi polgáriságot. Telve van tradíciók és beleneveltségek gátlásaival és folytonosan szabadulni igyekszik ezektől a béklyóktól. Minden cselekedetét ezért teszi, minden gondolata erre irányul és mégis tehetetlenül szenved és tudja, hogy minden szabadulási kísérlete eleve hiábavaló, bizonyosan sikertelen, mert hiába jó úszó valaki, nem képes a víz felszínére jutni, ha nehéz kövek visszahúzzák a mélybe.

Genevoix, Maurice: Rroû.

(Roman. Ernest Flammarion éd., Paris, 1931. 284 oldal. Ára 12 fr.) Mirbeau és Kipling legszebb írásait kell felidéznünk, hogy Genevoix-nak legújabb regényét összehasonlíthassuk. A könyv egyszerűen egy macska élettörténete attól a perctől kezdve, hogy Madeleine térdén megszületik. Azután végigviszi a író ennek a cicának sorsát: végigkóstoltatja vele az állati élet minden örömét, játékát, vágyálmait, szerelmeit, szenvedéseit, sőt egy szökése alkalmából még a halál lobogóját is megcsattogtatja fölötte. S amikor a macska mindezt kipróbálta, akkor kijózanodva, kiábrándulva vonul el a magányosságba. Minden van ebben a könyvben: malícia, humor, nagyképüsködés, aggódás, vad szenvedélyek, s mindenekfölött az emberies érzéseknek, a poézisnek valamilyen végtelenül finom arómája is, amely valósággal embertestvérünkké avatja ezt a szép állatot. Genevoix igazi mesterművet alkotott ebben az állatregényében.

SZINHÁZ

Madách, Emeric: La tragédie de l'homme.

(Poème dramatique hongrois. Traduction de G. Vautier. Preface de J. Louis Fóti. Budapest, Librairie Française kiadása. 251 oldal.) Az ember tragédiája ma már majdnem minden művelt nyelven ismeretes. Franciául is megjelent már: 1882-ben a Gazette de Hongrie hozott belőle részleteket, a millenium esztendejében pedig Charles de Bigault Casanove adott ki Párisban egy teljes, de meglehetősen hevenyészett fordítást. Ez azonban idő-

közben teljesen eltünt a könyvpiacról s így legfőbb ideje volt, hogy a magyar szellemiségnek ez a chef d'oeuvre-je új, méltó köntösben köszöntsön be a francia irodalomba. Fóti Lajos francia könyvkereskedésének ez immár a negyedik francia-magyar kiadványa s a magyar kultúra nem lehet neki eléggé hálás azért a propagatív munkáért, amelyet önzetlenül végez a magyar értékek külföldi megismertetésének terén. Ez a „magyar Faust" pedig önmagában véve többet jelent, mint az összes külföldi magyar borpalaták és itthoni Gellért-vendégségek, hortobágyi délibábok és balatoni-lillafüredi kiruccanások együttvéve. Vautier jól ismeri a magyar nyelvet s a legfinomabb nüanszokig pontosan adja vissza az eredetinek még az itt-ott előforduló méltóságteljes retardációit is. Fóti előszava pedig egy csapással bevezeti az idegen olvasót abba a nagy politikai és emberi tragédiába, amelynek peszszimizmusából a drámai költemény megszületett. Kulacsok és tarka szőttesek helyett inkább ezt a kötetet adjuk külföldi francia ismerőseinknek emlékbe: nagyobb szolgálatot teszünk vele a magyarságnak, mint ha a még mindig mikoschkodó magyar „ricordo"-ipar „remekeivel" szerencsétlenítjük őket.

A JÖVŐ ZENÉJE

Gáthy István: A munka társadalma.

(Genius-kiadás. Bpest, 1931. 425 oldal. Ára 8 pengő.) A szerző „szociálpolitikai fantáziának" nevezi könyvét. — véleményünk szerint — egészen hibásan. Sokkal súlyosabb a fajsúlya ennek a hatalmas tanulmánynak, sokkalta mélyebb előismereteken nyugszik és sokkalta reálisabb a felépítése, semhogy a kissé rosszhírű „fantázia" szóval szabadna ezt a könyvet illetni. A kötet 12 fejezetében kritikailag sorra veszi a mai társadalomgazdasági világszervezet minden balogságát, félszegségét, veszedelmeit, s helyettük jól átgondolt reformtervezetet épít fel. A termelési anarchia okozta felfordulás adja kiindulópontját s megállapítja az individuális kisbirtok dekadenciáját. Ezzel szemben a kollektív eszme előtérbe nyomulásával kapcsolatban a gazdasági liberalizmus bukását konstatálja s egyben a magántulajdon határait rögzíti le, szemben a köztulajdon gondolatával. Az általa „a munka társadalmának" nevezett új koncepciójú világban a föld, a tőke és a munka kooperációja jelenti az új életkereteket, amelyeket az általános munkakötelezettség tölt ki s az általános állami nyugdíjellátás biztosít. Ilyen formán a gazdasági kooperáció lesz az új termelési rend alapja, más lesz az áruelosztás szervezete és a jövedelmek és javak szétosztásának rendszere. Érthetően gazdasági internacionalizmus a szükségszerű következménye az új berendezkedésnek, amely azonban az arany detronizálásával és a tőzsdék alkonyával jár együtt. Más a város és a falu képe, más a család fogalma, a gyermeknevelés; a házasság intézménye is reform alá kerül, mert a megváltozott gazdasági viszonyok változott moralitást is hoznak magukkal. A magyar szociológiai irodalomnak értékes gyarapodása ez a tanulmány.

A mai Európa.

(A főbb államok politikai helyzetképe. Irták Bajza József, Berzeviczy Albert, Bonkáló Sándor, Csekonics Iván gróf, Eöttevényi Olivér, Gratz Gusztáv, Honti Ferenc, Nagy Emil, Szász Zsombor. Előszóval ellátta Lutter János dr. „Időszerű kérdések", Radisics Elemér szerkesztésében. Vida Jenő támogatásával kiadta a Magyar Külügyi Társaság. Bpest, 1931, Gergely R. könyvkereskedése. 210 oldal.) Hivatott szakemberek ismertetik ebben a kötetben úgy az európai nagyhatalmak: Anglia, Franciaország, Németország, Itália és Szovjetoroszország, valamint a velünk szomszédos államok: Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Nagyrománia politikai struktúráját. Nagy előnye a könyvnek, amely a Külügyi Társaságban tartott előadások összefoglalásából alakult ki, hogy távol minden súlyos statisztikai és elméleti ballaszttól, a fősúlyt a néplélek vázolására helyezi és pedig olyan emberek szemén és temperamentumán keresztül, akik alaposan ismerik a témájukul szolgáló ország belső felépítését és keresztmetszetét.

Soós Endre: Mi lesz Európával?

(Cobden-könyvtár, 55. szám. Bpest, 1931. 40 oldal.) G. B. Shaw „Szénásszekér"-fantáziájából indul ki a szerző s ennek alapján állítja fel az Európai Egyesült Államok követelését. Ezzel kapcsolatban ismerteti Pan-Európa programját, a középeurópai vámunió kérdését, az 1919 óta Európa földjét mindúntalan nyugtalanító bizonytalansági tényezőket, az egyes államok fegyverkezési büdzséjét s az általános munkanélküliség megoldásának lehetőségeit.

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Kozmoplazma.

Piccard professzor szenzációs kísérletével kapcsolatban a laikus olvasók is megismerkedtek mostanában az atmoszféra (a földi légkör) beosztásával, mert a napilapok hasábos cikkeket hoztak az idevonatkozó ismeretkörből. Mostanában jelent meg továbbá Sir James Jeans *The Mysterious Universe* c. könyve (Cambridge, University Press, 1930), s így tudta meg a laikus közönség nagy része, hogy a tudomány ma két rétegre osztja a földet körülvevő légkört: 1) a *troposzférára*, amely kb. 10 km magasságig terjed s benne folynak le a légköri tünemények (szelek, felhők, csapadék, stb.); 2) a *sztratoszférára*, amely 10 km magasságtól a levegőburkolat külső határáig, 2—300 km-ig terjed s a Föld felszínétől legtávolabb eső rétegeiben már csak nagyon ritka eloszlású hélium-, hidrogén- és geokoronium-gázokból áll.

Bizonyára sokakban fölmerült a kérdés: vajjon mi van ott, túl ezen a már szinte semmivé ritkult légburkolaton? Mi tölti ki azt a teret, amelyet *világűrnek* nevezünk s amelyet, mint ezt már az elnevezése is jelezné, üresnek szeretnénk elképzelni, de nem tudunk? Nemcsak elképzelni nem tudjuk üresnek, de a valóságban sem lehet az. Mert ha a Föld és a Nap vagy akármelyik állócsillag közötti térben egyáltalán semmi sincs, ez a tér valóban üres és anyagtalan a szó fizikai értelmében, akkor mi közvetíti el hozzánk ezeknek az égitesteknek a fényét, hőjét és egyéb sugárzó energiáit?

Ám magával a világűr fogalmával is hamarosan megakadunk, amint egy kicsit elgondolkodunk rajta, amint megpróbáljuk elképzelni. Véges vagy végtelen? Végesnek nem tudjuk elképzelni, mert akkor akaratlanul is föltesszük a kérdést: mi van a határán túl? Végtelennek megint csak nem tudjuk elképzelni, mert elménk nincs berendezve a „végtelen" fölfogására. A világűr méreteiről sem tudunk fogalmat alkotni, legföljebb csak példákkal adhatunk lovat a fantáziánk alá. Próbáljuk meg: A világteret állócsillagok népesítik be. A legerősebb távcsővel látható, vagy a legérzékenyebb fotográfiai lemezzel érzékelhető állócsillagok száma sok-sok milliárd. És ezek közül az egymáshoz legközelebb esők is legalább 3—4 fényévnyi távolságban vannak egymástól (1 fényév az az út, amelyet a másodpercenkint 300.000 km sebességgel haladó fénysugár 1 év alatt megtesz). A szemléletesség kedvéért tegyük most át földi méretekre a dolgot: Ha a 3—4 fényévnyi távolságot átlagosan 100 kilométerre zsugorítjuk össze s ennek megfelelően redukáljuk a csillagok nagyságát is, akkor a csillagok gombostűfejekké zsugorodnak össze. Helyezzünk el most egy csillag-gombostűfejet Budapesten, akkor a legközelebbieket Szolnokon, Komáromban, Veszprémben, stb. találjuk. Tehát gombostűfejek egymástól 100—100, sőt több száz kilométernyire s közben semmi. S ha ebben az arányban zsugorítjuk össze a sok milliárd csillagot, akkor sem futja az elhelyezésükre a több milliárd kilométer átmérőjű naprendszer sem.

Mi hát az a valami, ami kitölti ezt a mérhetetlen űrt, a csillagok közötti teret? A régi játékos fantázia-szüleményeket figyelmen kívül hagyva, még pár évtizeddel ezelőtt eléggé határozott feleletet adott a tudomány erre a kér-

désre, mondván, hogy a kitöltő anyag az *éter*. Ennek az éternek a létezése tisztán hipotézis volt, de felruházta a megkívánt tulajdonságokkal (rezgés, rugalmasság, stb.), sok fizikai tüneményt kellően meg lehetett vele magyarázni, így a fény és az elektromosság terjedését; meg tudtak vele magyarázni egyes kozmikus jelenségeket is, így például azt, hogy egyes égitestek, főleg üstökösök mozgása az ember által megfigyelhető időn belül is lassúdik: azt mondták, hogy ennek oka a világűrt kitöltő éterrel való súrlódás.

A modern fizikai elméletek fejlődése, de elsősorban az Einstein-féle *relativitástan* detronizálta, illetve fölöslegessé tette az éter-hipotézist. Mai fölfogásunk szerint *anyag* és *sugárzás* nem különböznek egymástól lényegben, ezek csupán az energiának eltérő megnyilvánulási formái. Így gondolkodva, jobban megértjük a Nap és a többi állócsillagok sugárzásának mibenlétét is. Ez a millió évek óta a világűrbe küldött sugárzás voltaképen kibocsájtott energia s például a Napnál olyan intenzív, hogy ennek másodpercenkinti energiavesztesége 580.000 trillió lóerő; ennek csak egy 2,200 milliomod részét kapja meg a Föld s mégis ebből táplálkozik rajta az élet s minden jelenség.

A relativitás-elmélet megtanított arra, hogyan mérjük ezt a sugárzó energiát földi mértékekkel. Egy 30 wattos villamos körte, ha 100.000 éven át egyfolytában és egyenlő energiával éghetne, 1 gram tömegnek megfelelő energiát termelne. Ez nagyon kevésnek látszik a 100.000 évhez képest és így hajlandók lennénk azt mondani, hogy a sugárzás nagyon kevés energia-veszteséggel jár. Ugy igaz. Ám ha a Nap írtózatos tömegére (1940 kvadrillió tonna) s rendkívül intenzív kisugárzására gondolunk, meglepően nagy értékű számokat kapunk: a Nap a kisugárzás következtében minden másodpercben 4 millió tonnát, évenkint összesen 130 billió tonnát veszít a súlyából. Azért nem kell megijednünk, még csak aggódnunk sem — sok-sok millió esztendőre futja még a Nap rettentő készletéből. Ugyanilyen arányokban sugároznak ki energiát s veszítenek anyagukból a többi állócsillagok is. A mi Napunk aránylag hitvány kis állócsillag, lévén az átmérője csak 1.4 millió kilométer. Valóságos törpe a csillagóriásokhoz képest, amilyen például az Antares nevű csillag 640 millió kilométer, vagy a Beteigeuze 380 millió kilométer átmérőjével.

Most térjünk vissza arra, amit az előbb mondottunk, hogy sok-sok milliárd ilyen csillag van. És az idők végtelenségét is számításba véve, bizonyára még sokkal nagyobb ama állócsillagok száma, amelyek számunkra már nem léteznek, nem láthatók, mert sugárzásukat befejezték, elsötétültek, az energiaforgalom szempontjából meghaltak. Hová lett hát ezeknek a már holt és még élő csillagoknak az idők folyamán kisugárzott mérhetetlen energia-tömege? Nos, a tudomány mai felelete az, hogy ott van a csillagok közötti térben, a világűrben, mint hihetetlenül ritka eloszlású anyag, amelyben az égitestek úsznak. *Shapley*, a Harvard-egyetem tanára, ezt a ritka közeget nevezi *kozmoplazmának* (kozmosz = világmindenség, plazma = az a fehérjeszerű alapvegyület, amely minden élet ősanyaga). A plazma szóhoz itt természetesen nem kapcsolódnak az életjelenségek. A kozmoplazma tulajdonságait egyelőre nem ismerjük. Csak annyit tudunk róla, hogy léteznie kell, mert ez következik az energia megmaradásának még mindig szilárdan álló törvényéből. Igy tehát a csillagok kisugárzása sem mehetett veszendőbe. A tudomány valamikor talán megtalálja a magyarázatot arra, hogy miként, milyen kozmikus erők hatása alatt kél új életre ez a kozmoplazma, hogy megsűrűsödve és új tevékenységhez fogva új világok, új csillagok, új naprendszerek szülessenek belőle. Amúgy is régi gyanítás, hogy a távoli ködfoltok ilyen keletkezőben lévő új világok: vajjon ezek a ködfoltok nem a kozmoplazma sűrűsödésének termékei?

F.

A hirszerzés technikája.

Az amerikai napilapoknál egyenesen létkérdés a hírszolgálat gyorsasága és tökéletessége. Ha egy nagy lap a versenytársaival szemben kétszer-háromszor lekésik egy-egy szenzációval, akár be is szüntetheti a megjelenését. De a tökéletesen kiépített hírszerző organizáció mellett szinte nem is fordulhat elő ilyesmi. A hír-ellátás legfontosabb forrásai természetesen a páratlanul megszervezett hatalmas kőnyomatos vállalatok. De a szenzációéhség és eredetiségvadászás még mindig nagy szerepet juttat a riportereknek is, mert egy nagyobb újság mégsem támaszkodhatik teljesen a kőnyomatosokra. Minden nagyobb újságnak egész sereg hírgyűjtője, megfigyelője van a fontosabb pontokon, akik igyekeznek a szenzációt a konkurrens lapok orra elől elcsípni. Ha ezek megszimatolnak valami nagyobb dolgot, amelyhez több ember is kell, betelefonálnak a szerkesztőségbe, ahonnan rögtön küldik a segédcsapatokat.

A riporter egészen más típus Amerikában, mint nálunk. Rendkívül fürge, szemfüles, vakmerő, tolakodó és azonfelül élesszemű, ötletes embernek kell lennie, hogy valamire vihesse a mesterségében. A vérbeli riporternek nincs nyolcórai munkaideje, egyáltalán nincs is megállapított munkaideje; ha benne van egy „munkában", huszonnégy órán át is dolgozik egyfolytában. David Lawrence, az *Associated Press* egyik riportere, külön nagy jutalmat kapott azért, mert valamelyik mexikói forradalomban élete kockáztatásával három napon át éjjel-nappal pihenés nélkül figyelte a juarezi csatát s küldte egymásután a tudósításokat. Ezek az emberek nem rabszolgái, hanem rajongói a mesterségüknek, az ösztönüket követik, de sportot is csinálnak a munkájukból. Legfőbb jutalmuk a mesterségükkel járó sport-izgalom. Hogy írni is tudjanak, az nem fontos. Európában megkövetelik a riportertől, hogy a szerzett híreket ügyesen meg is tudja írni, föl tudja tálalni. Amerikában a riporterek jórésze nem is tud írni, illetve nem tud „megírni". Nincs is rá szükség, mert a munkamegosztás ezen a téren is erősen érvényesül. A riporternek nincs más föladata, mint hogy a nyersanyagot szállítsa; a nagyobb „esetekről" többen is gyűjtik ezt a nyersanyagot s beszállítják a szerkesztőségekbe, ahol aztán úgy kerül földolgozásra, mint valami gyári termék a futó-szalagon: több kézen megy át, az egyik összegezi és egybeveti a részleteket, a másik „koloritot" ad neki, a harmadik a „kopfot" (bevezetést) írja hozzá, a negyedik a szenzációs kövérbetűs címeket, a *heading*-eket fogalmazza hozzá (ez külön művészet) és így tovább — s mindezt pár óra alatt. Ugyanez áll a riporteri munkára akkor is, ha a riporter nem egy lapnak, hanem valamely kőnyomatos vállalatnak dolgozik.

Az egyes lapok külön riporteri hírszolgálata az utóbbi évtizedekben mindinkább háttérbe szorult a központosításnak itt is nagy erővel érvényesülő principiuma következtében. Az egyes lapok — még a legnagyobbak is — ma már inkább csak az egészen nagyjelentőségű eseményeknél igyekeznek önálló hírszolgálatra, egyebekben a kőnyomatos mammutvállalatokra támaszkodnak, mert ez jóval olcsóbb. E vállalatok közül kettő: az *Associated Press* és a *United Press* az egész világon példátlan mértékben bontakozott ki és példátlan befolyásra tett szert. Szinte ők irányítják a közvéleményt s egyenesen szép tőlük, hogy nem élnek vissza nagyobb mértékben a hatalmukkal. Így állott elő az utolsó két évtized folyamán az a helyzet, hogy az újságok, eredeti hivatásuktól eltérően, teljesen „pénzcsináló" *(money-making)* üzleti vállalkozásokká alakultak át.

Az *Associated Press* (Társult Sajtó) az Egyesült Államok s egy-

szersmind az egész világ legnagyobb hírszerző vállalata. Ez kivételesen nem nem nyerészkedő vállalkozás, hanem 1250 amerikai újság kooperativ hírszerző szövetkezete, közös tulajdona a tag-újságoknak. De az üzleti, zsurnalisztikai és politikai taktikában mégsem a demokrácia elve érvényesül, mert az ilyen kérdésekben egy diktátor-kollégium dönt, amelynek élén két hatalmas újságkirály áll: Frank B. Noyes (a *Washington Star* tulajdonosa) és Adolph S. Ochs (a *New York Times* tulajdonosa). Uj tag fölvételéről a direktórium dönt. A tag-újságok a központból kapnak híranyagot, amely a kis vidéki lapok pár száz szavas napi szükségletétől a nagy újságok napi 75.000 szónyi anyagáig terjedhet. Viszont a vidéki lapok kötelesek a vidékükön történt eseményekről tudósításokat küldeni a központnak. E tudósítások terjedelmét a hír fontossága szabja meg, de az évi összes kötelezettségük körülbelül annyi, mint ahány szót maguk is átvesznek a központtól.

Az Associated Press hatalmas méreteiről némi fogalmat adnak a következő (1929-ből való) számadatok: A kötelékébe tartozó lapok száma 1250, csupa amerikai lap, mert külföldet nem szolgál ki; a vállalat közvetlen alkalmazottainak száma 3300 (de ha az egyes tag-újságok alkalmazottait is ideszámítjuk, akik közvetve szintén részt vesznek a hírszerző munkában, akkor 80.000); az évi költségvetése (hírek gyűjtésére és szétküldésére) 10,000.000 dollár; egyetlen normális héten a hírforgalom 2.5 millió szó (egy közepes terjedelmű regénykötetben körülbelül 80—100.000 szó van), rendkívüli eseményeknél ennek a többszöröse; körülbelül 90.000 kilométernyi saját távíróhálózata van (jóval több, mint amennyi Nagy-Magyarországnak volt), azonfelül saját közvetlen kábele Délamerikába (Buenos Ayresbe).

Ennek a méreteiben olyan hatalmas és máskülönben nagyon hasznos organizációnak van egy olyan eredendő bűne, amelyről a vezetők nem tehetnek: *a hírszolgálat gazdasági és politikai egyoldalúsága*. Ennek oka pedig a következő körülmény: A vidéki kisebb és közepes lapok, de még a nagyobbak is, az 1—2 centes példányár mellett gazdaságilag nagyon erősen függnek a hirdetésektől, illetve a hirdetőktől, más szóval a környéki iparvállalatoktól és áruházaktól, amelyek évenkint a dollárok százezreit és millióit költik el hirdetésekre. Már most ha például sztrájkok vagy munkásmozgalmak törnek ki az ipari vidékeken, az Associated Press kötelékébe tartozó ottani napilapok a munkaadók szempontjából megírt tudósításokat küldenek a központnak, amelyek aztán így jelennek meg 1250 újságban. Igy volt ez például az 1919-i pittsburghi híres acélsztrájk alkalmával, amikor az egész sajtó csak frázisokkal heccelt a munkásság ellen, bolsevizmust emlegetett, de egyetlen lap sem közölte a munkások követeléseit. Utóbb Pittsburgh város 56 papja közül 44 jelentette ki, hogy az újságok igazságtalanok voltak a sztrájkolókkal szemben. — Egy más irányú egyoldalúság a fekete lakossággal szemben nyilvánul meg. Az Egyesült Államok területén 12 millió néger él (az egész lakosság 10%-a), ezek közül 9 millió a déli áliamokban. Ennek a hatalmas tömegnek (néhány folyóiratot kivéve) nincs saját sajtója. A napilapok még a déli államokban is kivétel nélkül mind fehér kézben vannak és fehér újságírók csinálják őket. Ezek után csak természetes, hogy ha néger mozgalmakról, lincselésekről van szó, az Associated Press tag-újságjai rassz-előítéletektől nem éppen mentes tudósításokat küldenek a központnak. Igy például két év előtt Arkansas államban az történt, hogy néger farm-bérlők békés népgyűlésen csupán annyit követeltek (egy fehér ügyvéd vezetése alatt), hogy a fehér földtulajdonosokkal történt bérleti megállapodásokat ezután írásba foglalják. Ez valóban szerény és békés gazdasági természetű követelés; az Associated Press által kiszolgált lapokban mégis néger-forradalomról szóló hírek jelentek meg. Ez az egyoldalúság sokban járul ahhoz, hogy a rassz-előítélet még mindig nincs szünőben.

A *United Press* (Egyesült Sajtó), az előbbivel ellentétben, teljesen üzleti természetű, magánkézben lévő hírszerző vállalat. Egy Scripps nevű újságkirály alapította, hogy megtörje az Associated Press monopóliumát. Húsz év alatt majdnem olyan hatalmas vállalattá épült ki, mint amilyen az A. P. A klientélája szintén 1250 újság, de ezek nem mint társak, hanem csak mint független előfizetők szerepelnek, akik a United Press-szel kötött viszonyukat bármely percben megszakíthatják. Az 1250 előfizető lap közül azonban csak 900 amerikai, a többi külföldi lap, amelyek 36 különböző országban jelennek meg. 180.000 kilométernyi bérelt dróthálózata van, évi költségvetése 6,000.000 dollár. Eredetileg csak estilapok hírellátására alakult, de ma már reggeli lapokat is kiszolgál. Az Associated Press-szel szemben nagy előnye a teljes elfogulatlanság és tárgyilagosság. Hirdeti, hogy semmiféle politikai irányzatot nem követ, nincs más kívánsága, minthogy „klienseit az egész világon friss és részrehajlatlan hírekkel, mindenféle nemzeti, gazdasági, szociális vagy vallási előítéletektől mentesen lássa el". A híreket nem a klientélájához tartozó lapok révén, hanem helyi képviselőkkel gyűjti.

A munkássajtó kiszolgálására alakult a szakszervezetek segítségével a *Federated Press*, ennek a befolyása azonban kicsiny, mert a kapitalista sajtó nem veszi át a híreit.

Körülbelül tíz évvel ezelőtt új és félelmetes nagyhatalom ütötte föl a fejét a hírszolgálat terén: *a rádió*. Az első időben nagy volt az ijedtség az újságok és a hírszerző vállalatok körében: a monopóliumukat, sőt egyenesen a kenyerüket féltették. Azt hitték, hogy emberek ezután nem lapokból fogják elolvasni a híreket, hanem inkább rádión hallgatják. De hamarosan jött a vígasztaló gondolat: mégsem lesz így, mert a rádióhírek percekhez vannak kötve, míg az újságot akármikor és akárhol el lehet olvasni, ez mégis csak kényelmesebb. Mégis megindult a kemény harc az újságok és a rádió között. Az Associated Press és a United Press nem engedték meg, hogy a rádió átvegye a híreiket. A napilapok nem fogadtak el hirdetéseket azoktól a vállalatoktól, amelyek éterhullámok útján is hirdettek (Amerikában sohasem volt rádió-előfizetés, mint nálunk, hanem a rádiót mindig a hirdetők finanszírozták). De azután hamarosan vége lett a harcnak, az újságok egyszerűen lenyelték az új ellenséget. Ma már minden nagyobb (több mint száz) lapvállalatnak saját rádióállomása van s így az újságok hírszolgáltató monopóliuma ma erősebb, mint valaha volt (de a rádióállomásaik természetesen más programmot is adnak, nemcsak híreket és reklámokat). — A technika új korszakos vívmányai között volt egy másik is: a *film-riport*, amely egy pillanatra meghökkentette az újságokat. De ezt nem kellett lenyelniök, nem bizonyult versenytársnak, csupán szórakoztató, játékos, de jelentéktelen kiegészítője a hírszolgálatnak.

A közös hírforrásokból való táplálkozás természetesen mind jobban standardizálja a lapokat, mind egyformábbak lesznek tartalomban és tipográfiában. A lapok ezrei bizonyos dolgokban már most is egyformák, így például a mellékleteikben. Az amerikai lapoknál nagy szerepük van a képes (sokszor több színben nyomott) és humoros mellékleteknek. Ezeket nagyrészt a Scripps—Howard-féle *Newspaper Enterprise Association* állítja elő központilag milliószámra és szállítja az egyes lapoknak. Így érvényesül a „jót olcsón" elve, mert a lapok nem is tudnák a drága rajzolókat és a szintén költséges fotoriportokat külön-külön megfizetni. Hasonló kísérlet, persze szerény magyar arányokban, nálunk is történt pár év előtt, amikor egy budapesti vállalat központilag látta el képes és főleg szépirodalmi vasárnapi mellékletekkel a kisebb vidéki lapokat.

És most van születendőben egy új technikai vívmány, amely a szélsőkig fogja vinni a standardizálást, uniformizálást. Ez az új csoda a *távszedőgép*

(teletypesetter). A lényege az, hogy egy NewYorkban dolgozó szedőgép rádióösszeköttetéssel automatikus működésbe hoz egy vagy akár száz másik szedőgépet több ezer kilométer távolságban is. Már két év előtt odáig jutottak a kísérletekben, hogy San Franciscóból egy egész újságoldalt rádió-szedőgépeltek át a kontinens túlsó felén, több ezer kilométernyi távolságban lévő Shenectadybe, a General Electric Company kísérleti laboratóriumába. Egy-két év mulva tehát ott tarthatunk, hogy egy NewYorkban kiadott lap még ugyanabban az órában megjelenhetik az Egyesült Államok egész területén, hála a távszedő gépnek. Milyen koncentrálási perspektíva az újságkirályoknak! Hogy ez újabb pár ezer embert tesz munkanélkülivé, az nem érdekli őket.

Fülöp Zsigmond dr.

ÉLŐ TÖRTÉNELEM

Panait Istrati: Más fény felé.

(I. kötet: Helytelen utakon. Fordította Supka Géza dr. 206 oldal. II. kötet: A szovjet 1930-ban. Fordította Braun Róbert dr. 156 oldal. Genius-kiadás.) A kezdő évek aggresszív külső propagandája helyett 1927-től kezdve Moszkva azt a taktikát követte, hogy a külföldről hívott be magához neves, baloldali beidegzettségű írókat (az ú. n. Sympathisants soraiból), azokkal utaztatta végig az orosz birodalmat, rendelkezésükre bocsátott mindenfajta statisztikákat (így keletkezett nemrégiben a sok port felvert Cecily Thompson—Dreiser—Sinclair Lewis-féle botrányos plágium-ügy) s ilyenformán iparkodott a nagyvilágban a maga politikai és társadalomgazdasági rendszere mellett hangulatot teremteni. A szovjetrendszer tízéves fennállásának megünneplésére pláne nagy világkongresszust hívott egybe s ezen igazán szívesen látott minden külföldi írót, aki csak jelentkezett. Panait Istrati, aki lelkes bolseviki volt már régóta, szintén így került el Moszkvába. Végig csinálta ő is az összes hivatalos sightseeing-túrákat, végighallgatott soha végetnemérő szónoklatokat, végigszenvedett vakparádékat s apránként rájött, hogy Patyomkin herceg óta semmi sem változott a szent Oroszországban: Oroszország mai urai az előkelő idegenek számára ma is ugyanolyan festett kulisszákkal dolgoznak, mint 1787-ben. Élt a gyanupörrel s a hivatalos cécók lebonyolítása után saját költségén és hivatalos idegenvezetők nélkül ott maradt több hónapon keresztül az országban. Amit látott, azt komolyan figyelmébe ajánljuk mindenkinek, aki lelkiismeretesen figyeli a korunkat mozgató eszméket és a mindjobban elproletárosodó fehér ember sorsát. Panait Istrati megmaradt kommunistának — ezt a becsületes meggyőződés hangján, hangos szóval hirdeti —, de egyúttal megállapítja azt az igazságot is, hogy ami pedig Oroszországban bolsevizmus címén történik, annak igen kevés vagy semmi köze sincsen sem Marxhoz, sem Leninhez, sem kommünhöz egyáltalán. Nagyon tanulságos könyv ez, talán tanulságosabb is, mint a mostanában divatossá lett pjatiletka-kommentárok. Talán kissé egyoldalúan lát némely dolgot Istrati, talán túlságosan kiugratja az allzumenschlich tényeket. De elvégre éppen ez a becsületes emberiesség az, amely politikai doktrinákon innen és túl végigélésre érdemessé teszi az emberi életet.

Valéry, Paul: Choses tues.

(Paris. Edit. Lapina.) Érdekes essayk sorozata P. Valéry új könyve, amely felöleli az irodalmi problémák egész sorát és kritikai tanulmány tárgyává tesz multat, jelent és jövőt. Visszanézve az 1919—1930. közötti korszakra, megállapítja, hogy erre jellemző a mindenáron újat keresés, újat akarás. „Olyan ez az újat-akarás-vágy, — mondja — mint egy izgató méreg, morfium, vagy kokain, amelyre ha rászoktunk, szükségesebbé válik szervezetünk számára, mint minden táplálék és folytonosan nagyobb adagolásban kell használnunk, amíg végül megöl bennünket." Sokat foglalkozik a szerző azokkal a törvényekkel, amelyek irányítói a mentalitás változásainak és eközben két rendkívül finom megjegyzést tesz. „Nincs kvalitatív súlya az olyan emberek véleményének, akik nem voltak képesek újjáteremteni szellemüket" — mondja, majd később azt írja: „Valaki, aki sohasem igyekezett az istenekhez hasonlóan cselekedni, nem méltó arra, hogy embernek tartsák."

Schröfl, Aloys: Und dennoch — die Nibelungenfrage gelöst!

(Neue Beweise hiefür und Widerlegung aller Einwände der Kritiker des Buches: Der Dichter des Liedes von der Nibelunge Nôt und die Lösung der Nibelungenfrage. München, 1931. A szerző kiadása. 288 oldal.) Százhuszonöt éve kutatja a tudomány a Nibelungének rejtélyét: szerzőjének nevét, hazáját és korát, valamint azt a rianást, amely a főének és a hozzáfűződő „Not" és „Klage" részek között értelmileg jelentkezik, amelyek a főénektől függetlenül s attól tartalmilag teljesen idegenül vegetálnak. Ezek az utóbbi részek ugyanis mélységes keresztény befolyásról tanuskodnak és a Kr. u. 10. század kultúrképét adják, ami teljességgel kizárt komplexus a legalább 500 évvel korábban, mélyen pogány miliőben lejátszódó Nibelung-drámánál. Mindettől eltekintve szerepel pl. a két appendixben a passaui püspökség, amely a Nibelungok és Attila korában még egyáltalán nem is létezett. Mindezeken felül még egyéb összeférhetetlenségek nagy sora is csupa rejtéllyé teszik a Nibelung-éneket, úgy, ahogy azt ma ismerjük. Schröfl tanár már évekkel ezelőtt hatalmas tanulmányban foglalkozott ezekkel a rejtélyekkel s egy szerencsés, összefogó gondolattal úgy oldotta meg, hogy a Nibelung-ének voltaképpen nem is a németek számára, hanem olyan nép számára készült, amelyre nézve Attila alakja döntő fontossággal birt; és nem Attila idejében, hanem a 10. században íródott. Írta pedig Piligrim passaui püspök, és pedig Géza magyar király udvara és népe számára, annak esztergomi fejedelmi szállásán. Piligrimnek diplomata-politikai és vallásos célzata volt ezzel a, nem a németek számára szánt művével: szántszándékkal keverte össze a magyarok előtt sorsdöntő Attila-mondát a germán legendával, hogy ezzel útját egyengesse annak, hogy a magyarokat német hittérítők kapcsolják hozzá a germán Ostmarkhoz. 1927 óta, amikor Schröfl ezt az alapvető és a német tudományos körökben természetesen nagy feltűnést keltő tételét felállította, a germanisztikus szakirodalomban számtalan kritikával találkozott. Mosti könyvében ezekkel a kritikákkal számol le és tantételét — ha lehet — még erőteljesebben képviseli s egyben annak az óhajtásának ad kifejezést, hogy németek, osztrákok és magyarok egy közös nagy monumentumot állítsanak Piligrim püspöknek, aki a németek és magyarok ősmondáit fűzte együvé, a magyar király megbízásából, Magyarországon, de német nyelven. A magunk részéről csak furcsáljuk a szerzőnek azt a hiedelmét, hogy „Géza fejedelem idejében tulajdonképpen még nem is létezett a magyar nyelv, azaz olyan nyelv, amely minden magyarra nézve közös lett volna, amelyet minden magyar megértett volna, s amelyet valahol meg lehetett volna tanulni, sem pedig magyar írás, amellyel valamiképpen írni lehetett volna". (96. oldal.) Figyelmébe ajánljuk a kutatónak azt az egészen kis, de annál jellemzőbb adatot, amelyet a Szent Gellért néven ismert Sagredo Györgyről jegyzett fel a krónika, aki tanítványával, Valterrel, este sétál és hallgatja, amint a lisztet őrlő cseléd magyar dalokat énekel. A Sankt-Gallen-i eset krónikája is bőséggel igazolja, hogy a magyarok saját nyelvükön mulattak, humorizáltak egymás között. Ahol népdal és tréfa volt, ott kellett igen fejlett nyelvnek is léteznie!

Salle, Antoine de la: Le Paradis de la reine Sibylle.

(Paris. E. Droz.) Wagner Tannhäuserjének témáját dolgozta fel a szerző, az eredeti ónémet monda alapján. Eszerint Hans van Banberg lovag és szolgája vándorlásaik során eljutnak a Szibillák hegyéhez és bekerülnek Vénusz barlangjába. Miután egy esztendeig bűnös gyönyörök között élt, lelkiismeretfurdalása támad a lovagnak. Visszatér Rómába, a pápa elé járul, meggyónja bűnét és feloldozást kér. De a pápa, akinek éppen száraz bot volt a kezében, azzal utasítja el kérését, hogy éppoly kevéssé bocsáthatja meg szörnyű bűnét az Isten, mint ahogy nem virulhat ki a kezében levő száraz ág. A lovag búsan távozik és huncut szolgájának csábítására visszatér Vénusz barlangjába, úgyhogy hiába keresik, sehol sem találnak rá a pápa követei, akiket utána küldött, mert csodák-csodájára, a lovag távozása után három nappal kivirágzott az elszáradt galy. Hans van Banberg többé nem került elő, a pápa pedig befalaztatta a barlang bejáratát, nehogy még más is betévedjen egyszer Vénusz bűnös barlangjába. Ezt a mondát rendkívül sokan feldolgozták már különféle formákban, Tieck, Heine, Hoffmann költői formában. Operát írt róla Wagneren kívül Duller (zenéje Mangoldtól van) és regénytémául választotta Andrea de Barberino, míg végül most ismét regényt írt róla Antoine de la Salle.

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan.

(A Magyar Történettudomány Kézikönyve. Szerkeszti Hóman Bálint. II.

kötet, 3. füzet. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 269 oldal és XII képestábla. Ára 10 pengő.) A magyar történelem monumentális „kézikönyve", amely tíz év óta van a magyar történettudomány szakembereinél munkában s amely kb. 50 kötetre fog terjedni, — ezek közül eddig tizenkettő jelent meg, — a magyar tudományosságnak egyik erős vára és büszkesége lesz. A módszer kemény fegyverzetében, de az erősen gondolkodó lélek könnyedségével vonul fel ezekben a szürke kötetekben a „magister vitae". Az előttünk fekvő kötet elébb általános bevezetést nyújt a históriai oklevél fogalmába, a középkori kancelláriák munkájába és a diplomatikai kritika módszertanába. Azután a magyar oklevelek multját deríti fel s kimutatja, hogy itt az első kezdetek a német császári oklevelek utánzásából eredtek. A 12. századtól kezdve francia minták is kezdenek a magyar udvari gyakorlatba bevonulni s az írásbeliség mind nagyobb szerephez jut, sőt a 13. századtól fogva a hamisítás technikája is kifejlődik. Ettől kezdve már nemcsak a király, hanem a hatóságok és hiteles helyek irataival is találkozunk, sőt itt-ott feltünedeznek magánszemélyek oklevelei is. A 14. századdal aztán tömegessé válik az okleveles gyakorlat. A szerző aztán részletesen ismerteti a magyar levéltárakat és könyörtelen rendet vág a hamisítványok között, amelyek bizony alaposan megfertőzték Szent István és az első Árpádok korát.

Berkovits Oszkár és Supka Géza: A nemesfémipar évkönyve, 1931.

(160 oldal.) Magazinszerűen megszerkesztett története főként a magyar ötvösség legkiválóbb emlékeinek. Cikkeket találunk a kötetben a magyar népvándorlás ötvösségéről, három magyar királyi koronának romantikus történeteről, a Habsburgok tragikus gyémántjáról, a Bécsbe került magyar kincsekről, Ferencz Józsefről, mint alkimistáról, az első magyar órakészítőről, a legnagyobb magyar régiséghamisítóról, valamint a magyar modern ötvösségnek a külföldhöz való viszonylatáról.

Beller László és Tóth Lajos: Bölcsészútmutató.

(Tanárjelöltek, doctorandusok és gyógyszerészhallgatók számára. Bpest. Centrum-kiadó, 1931. 80 oldal. Ára 1.50 P.) Aki ismeri azt a kálváriát, amelyet az egyetemre kerülő ifjúságnak járnia kell, amíg beiratkozását és szakmájának, tanárainak kiválasztását elintézi, az csak örömmel üdvözölheti ezt a „baedekert" az egyetem útvesztőiben.

Katona Artúr dr. és Fekete Oszkár dr.: Glorendrevizmus. A világválság vége.

(Budapest, 1931 január. A szerzők kiadása. 31 oldal.) Nagyon világos összefoglalása a mai világgazdasági krízis végső okának és kísérlet a krízis megoldására. A szerzők szerint nem a háború és a párizsi békék okozták a krízist, azok csak siettették a kitörést. A válság igazi indoka: a gép hallatlan nekilendülése, szemben az emberi munkaerővel. Megoldás: azt a munkatöbbletértéket, amelyet a gép produkál, akár mezőgazdaságban, akár iparban, nem szabad egyoldalúan a géptulajdonos tőkeszaporulatára felhasználni; hanem arra, hogy a gép mellett dolgozó munkás rövidebb, tetemesen rövidebb munkaidő mellett is megkeresse ez eddigi, vagy akár az eddiginél nagyobb életstandardjét, mert csak így maradhat meg fogyasztónak s akkor nem lesznek munkátalanok sem s így nem lesz áilítólagos „túltermelés". A szerzők világpropagandát indítanak elgondolásuk mellett. (Szeretnők figyelmüket felhívni arra, hogy a Literatura már 1926-ban ismertette E. A. Filene amerikai közgazdász elméletét és gyakorlatát, amely hasonló meggondolásokon alapul.)

Szegedi Kis Kalendárium az 1931. évre.

(Kiadja a kolozsvár—szegedi egyetemi fiatalság Bethlen Gábor-köre és az Egyetemisták Tanyai Agrársettlement Mozgalma. Szeged. 62 oldal.) A szegedi egyetemi fiatalság népnevelő, társadalomrajzi kutató és gyakorlati szociális tanyai u. n. „agrársettlement" mozgalmának munkája során fogant meg a gondolata. A néppel való érintkezés során jegyezte le a mozgalom egyik ethnográfus, filozopter tagja a nép ajkáról e parasztnóták tősgyökeres népi szövegét és dallamát, — egy másik egyetemista, fiatal grafikus tervezte a *Kis Kalendárium* köntösét és rajzolta képeit. De a többi munkát is egyetemisták végezték: diákemberek címezték, boritékolták, stb. és azok szeretetteljes reménykedése kíséri minden egyes példány sorsát, — országszerte.

A TERMÉSZET VILÁGA

Entz Géza és Soós Lajos: Élet a tengerben.

(A „Természettudományi könyvkiadóvállalat" 99. kötetje. 484 oldal, 26 táblával, 112 szövegrajzzal.) A vitalitásnak csodája, hogy a tengerétől az olaszok által megfosztott Magyarországon ilyen tökéletes szépségű könyv

jelenhetett meg a tengerről. Tudományos könyvnél egészen szokatlan elevenséggel vezeti az olvasót a két nagytudású szerző a tenger rejtelmes világába. Lépésről-lépésre követjük őket előbb a tenger parti faunájába, aztán a sekélybe, mind mélyebbre, mintha valamilyen mesés Nautilus ablakain keresztül figyelhetnők azt a fantasztikus és méreteiben, valamint életformáinak gazdagságában a szárazföld életét messzi meghaladó világot, amely ott lenn húzódik meg 1—10—100—1000—10.000 méter mélységben. Örök végzetdrámák játszódnak le szemünk előtt, a technikának, villanyosságnak olyan csodáival találkozunk, aminőkre itt fönn talán maga a teremtés koronája, az ember sem merne gondolni. Szemünk előtt születnek meg az új szárazföldek magvai, a korálszirtek; s a Föld jövendő életének legfontosabb tápanyaga, a plankton, itt erjed, nyüzsög előttünk. Szépségükkel vagy borzalmasságukkal megrendítő mélytengeri fényképfelvételek és grációzus könnyedségükkel megkapó rajzok tarkítják a kötetet. Aki újra egyszer mélységes bámulattal akar a Természet csodái előtt meghajolni, aki a végtelen Nagy és a végtelen Kicsiny idegizgató lelki hintáján akarja az érzéseit ringatni, olvassa el ezt a könyvet: nagy élménye fakad belőle.

Molisch, Hans dr.: A felkelő Nap országában.

(Fordította Rapaics Rajmund. A Természettud. Társ. kiadása. 464 oldal, 195 szövegközti képpel.) Molisch a bécsi egyetemen a növénytan tanára; ilyen minőségében hívta meg őt, röviddel a háború befejezése után, az egyik japán egyetem néhány évi előadóciklusra. Uti jegyzeteit és Japánban való tartózkodásának sok érdekes, mulatságos és tanulságos emlékét gyüjtötte fel ebben a kötetben a szerző. A tudós természetesen mindúntalan kiütközik Molischből, de inkább csak a meglátás és leírás precíziója dolgában. Mert egyébként egyformán intenzív képet nyujt a japán színházakról, újévről, népszokásokról, vallásos ritusokról, állatvilágról, udvari ünnepségekről, virágkultuszról, a Fuzsijámáról és a sziget különböző vidékeiről. Mindig jókedvű, jószemű megfigyelő a könyv írója.

Andorkó Kálmán: Névjegyzék és tárgymutató a Kir. Magy. Természettudományi Társulat Folyóiratához, 1905-től 1929-ig.

(Bpest, a Term. Tud. Társ. kiadása. 272 oldal.) Ez a Társulat, amely mindenkor a magyar szellemi élet élvonalán állott, tavaly ülte meg fennállásának első évszázadát és az idén ünnepelhetné meg nagyértékű folyóiratának 90 éves fordulóját. Bámulatos kultúrális teljesítmény, amelyet a Társulat a maga előkelő hagyományai szerint csendben, de értékes munkálattal ünnepel meg. Miután az 1841-től 1904-ig terjedő évekről már 1905-ben adott egy részletes tárgymutatót, most az azóta eltelt 25 esztendőt dolgoztatta fel index formájában. Egész modern világképünk kialakulását foglalja magában ez a betűsoros mutató.

Utazgassunk hazánk földjén!

(Szerkesztették Koller Ferenc dr. titkár és Vigyázó János dr. nyug. titkár. Kiadja a MÁV igazgatósága. 64 oldal, 1 térkép.) Ügyes ötlete a MÁV-nak ez a csinosan kiállított füzet, amelyben 29 útitervnek és mindegyikhez egy-egy igazán megkapó fényképfelvételnek közlésével kedvet csinál az olvasónak ahhoz, hogy megismerje az ország legszebb tájait. De ha szabad egy gondolatot felvetnünk: nem lehetne-e valamelyik következő kiadást azzal kibővíteni, hogy minden vidék egy-egy reprezentatív (élő vagy néhai) írójától hoznának az illető vidék szépségét dokumentáló leírást, regényrészletet?! Talán többe kerülne a füzet, de érdekesebb és így maradandóbb benyomást keltőbb is lenne.

A BIOLOGIA.

Klobusitzky Dénes dr.: Hormónok és hormónhatások.

(A belső elválasztású mirigyek és működésük. Népszerű természettudományi Könyvtár, 8. Budapest. 171 oldal, 20 képpel.) A tudomány műhelyébe vezet ez a könyv, amelynek szerzője — talán túlzott szerénységgel — vallja, hogy hálátlan és kényes feladatot vállalt magára, amikor a belső szekréciós mirigyeknek még egészen új és kiforratlan tanait iparkodik a nagyközönség számára, amennyire a róluk szóló tudásunk engedi, érthetővé tenni. Négyféle hormónt különböztet meg a szervezetben: a hosszanti növekedést, az anyagforgalmat, a zsigeri idegrendszert és a nemi működést befolyásoló hormónokat. Ezeknek mirigyeit és megbetegedéseit részletesen taglalja. Egészen új, csodás világ tárul fel ebben a könyvben, amely világról még csak húsz éve is alig-alig volt fogalmunk, sőt még ma is sok tekintetben hipotézisekkel operál a biológia.

A szerkesztésért és kiadásért
SUPKA GÉZA dr. felel.

Sir Oswald Mosley és az angol arisztokrácia

Ami André Siegfried Anglia-könyvéből kimaradt . . .

Irta: *Demeter Ödön*

London, 1931 augusztus

Sir Oswald Mosley

Londoni tartózkodásom idején, egy délutánt töltöttem el Sir Oswald Mosley-vel, aki elmagyarázta nekem, hogy miért alapította meg a „New Party"-t, amelynek irodája most nyílt meg a Board of Trade barok ízléstelenségű palotájával szemben, a Whitehall kellős közepén.

*

Lássuk először, hogy ki ez a Sir Oswald Mosley, aki a „New Party" megalapításával a szó legszorosabb értelmében megszentségtelenítette az angol politikai hagyományokat, amelyek a nagy pártok váltógazdaságának elvét helyezték a brit közélet tengelyébe. Az angolok nem szeretik a bonyolult problémákat és a fajt annyira jellemző politikai realizmus vörös fonálként húzódott végig egész történelmükön. York vagy Lancaster, Kerekfejü vagy Pápista, Whig vagy Tory — ezen alternatívák körül kristályosodtak ki évszázadokon át az angol politikai és szellemi élet megnyilvánulásai, amelyek változatos, egyéni, sőt néha excentrikus jelleget is nyerhettek anélkül, hogy áttörték volna a leegyszerűsített problémák kereteit. A beaconsfieldi konszervativizmus degenerálódása és a gladstonei liberalizmus programnélkülisége nem volt elég ahhoz, hogy elseperje ezt a régi elvet és csak a világháború földindulása tette lehetővé azt, hogy az addig teljes elszigeteltségben vegetáló harmadik párt, a Labour Party, súlyának és célkitűzéseinek megfelelő helyet foglaljon el Anglia közéletében. A harmadik párt felvonulása majdnem olyan forradalmi jelenség volt Angliában, mint ama másik „tiers état"-é, amely százötven és néhány évvel ezelőtt menetelt a versaillesi palota irányába . . . A fejlődés, legalább is a kontinensen annyira ismert, sőt túltengő politikai individualizmus fejlődése meg is állott ezen a ponton és mi sem jellemzőbb az angolok mentalitására, hogy még a Labour Party örökké elégedetlen frondőrködő elemei, az úgynevezett Maxton-frakció sem merte intranzigens állásfoglalásának végső konszekvenciáit egy új párt megalapításával levonni, hanem megelégedett egy belső ellenzék kétes értékű és eredményű szerepével. Sir Oswald Mosley nem követte ezt a példát és a Labour Party anatémájától, a kispolgár gúnyolódásától és az arisztokrácia megvetésétől sújtva és kísérve, megalapította a negyedik angol politikai pártot. Ami pedig a legkülönösebb: ez a párt, Sir Oswald Mosley pártja, a brit politika legszélsőbb baloldali pólusán dobta le horgonyát.

*

Amikor Talleyrandnak hírül adták, hogy Joseph Fouché lett XVIII. Lajos rendőrminisztere, az egykori autuni püspök felsóhajtott: „Hja, neki könnyű. Elárulta a girondistákat, azután a jakobinusokat, a konvent után Barrast és a direktóriumot, most Napoleont . . . Ő megszokta . . ." Igy van ez valahogy Sir Oswald Mosley-val is, aki mozgalmas pályafutása alatt megszokhatta a különféle kisebb és nagyobb anatémákat és exkommunikációkat. Igaz, hogy éppenséggel nem követte a kitünő Fouché példáját, mert ha az utóbbi csak a többség soraiban érezte jól magát, Sir Oswald Mosley csak akkor van elemében, ha az ellenzék padsorai közül nézhet farkasszemet a mindenkori kormánnyal. Akkor lett liberálissá, amikor a chanaki katasztrófa elsöpörte Lloyd George-ot és első ízben akkor vonta magára saját kasztjának haragját, amikor a már-már talpraálló liberális pártot faképnél hagyva, Ramsay Macdonald oldalához szegődött. Sir Oswald Mosley és felesége, Lady Cynthia, nemcsak szocialistákká, hanem mi több, szélsőséges szocialistákká váltak és intranzigenciában messze túltettek a Labour Party azon tagjain, akik az uccáról, a kikötők redves pincéiből vagy a glanmorei bányákból kerültek a gyapjúzsákokra. Sir Oswald apja a lord-főbirák fehér parókáját viselte, a Lady Cynthiáé pedig Lord Curzon néven, mint Nagy-Britannia külügyminisztere állott hosszú ideig az angol politika kormánykerekénél. Lord Curzon, Keddleston őrgrófja, a fínom, dekadens arisztokratáknak azon fajtájához tartozott, akik még az ambicióikban sem feledkeznek meg az élet ritka artisztikumairól. Keddleston őrgrófjának, — mint valaha Lord Roseberrynek — egyetlen vágya volt: fehér elefánt hátán, bibor baldachin alatt, gyöngyökkel és gyémántokkal teleaggatott maharadsák, nábobok és khánok csoportjától kísérve végigvonulni Bombay és Kalkutta uccáin, mint Anglia Királyának és India Császárjának teljhatalmú helytartója. Ez a vágya teljesedett és amikor elhagyta az indiai alkirály székét, a Foreign Office hűvös falai közé vonult és himzett-frakkos nagykövetek, ünnepélyes tartású diplomaták, simára borotvált lakájok és ajtónállók statisztériája mellett játszotta tovább életének bizar komédiáját. A lánya és a veje más úton haladt. A Mosley-házaspár elefántok helyett autón utazta be a walesi bányavidékeket, sztrájkokat szerveztek, munkásokkal tárgyaltak, meglátogatták a baraklakókat és a nyomortanyákat, szónokoltak, cikkeket írtak, agitáltak, amíg egy szép napon Macdonald kormányra nem került és ki nem nevezte Sir Oswaldot miniszterré. Ettől a perctől kezdve a Mosley-házaspár elégedetlenkedni kezdett. Mosleyék nem érezték jól magukat a többség soraiban. Azután megtörtént az, amit alapjában véve mindenki előre látott: Sir Oswald Mosley kilépett a kormányból és ellenzékbe vonult.

*

Az ellenzékbe való vonulás és a Mosley-házaspár baloldali intranzigenciája, ha elszigetelt és egyedülálló jelenség lenne, akkor nem igen jelentene többet, mint Égalité Fülöp szavazata, amelyben különös módon keveredett egybe a gyávaság és a bátorság, a politikai realizmus és a naivitás. De Sir Oswald és felesége nem állanak egyedül. Commander Kenworthy, Strabolgi kilencedik bárója, a munkáspárt soraiban harcol és követeli a Lordok Házának azonnali feloszlatását. Az ifjabb Baldwin küzd a legelszántabban apja politikája ellen. A Labour Party tagjainak névsorában egyre nagyobb számmal találkozunk lordokkal és ama angol „gentry" tagjaival, amely évtízedeken át a konszervatív politika gerince volt. Az úgynevezett *történelmi osztályok* politikai szemléletének és állásfoglalásának balfelé való tolódása hangsúlyozza ki a legerőteljesebben azt a folyamatot, amelynek lényege nem más, mint az angol arisztokrácia válsága. Ez a krízis pedig legfontosabb vetülete

annak a majdnem láthatatlan, néma forradalomnak, amelynek morajlása megremegteti a brit birodalom és a brit világszemlélet évszázados épületét.

*

Amikor angol arisztokráciáról beszélünk, ez egészen más jelent, mint ha a kontinens valamely országának kiváltságos és legfelsőbb kasztját emlegetnők. Az angol arisztokrácia fogalma és lényege úgy közjogilag, mint politikailag egészen más, mint a francia, német vagy magyar arisztokráciáé. Ami a külsőségeket illeti, maga az a tény, hogy Angliában a főúri cím nem elengedhetetlen feltétele az arisztokrataságnak, a Szigetország legfelsőbb társadalmi osztályát erősen megkülönbözteti a kontinens hasonló kasztjaitól. A főúri címet csak a legidősebb fiú örökli, a többi egyszerű polgári névvel startol az életben — és azért nem kevésbé arisztokrata, mint az a legidősebb testvér, aki a vadszőlővel befuttatott régi kastélyban lakik és a Lordok Házában fejti ki politikai tevékenységét. A kontinensen a címek és a rangok egyformasága alkotja az arisztokrácia közös alapját; a báró vagy gróf *azért* az, mert ténylegesen viseli a bárói vagy grófi címet; Angliában viszont a *gondolkodás, viselkedés és a világszemlélet közössége* adja meg valakinek az arisztokratasághoz szükséges kvalifikációt. Arisztokrata az, aki úgy gondolkodik, viselkedik és cselekszik, mint a százszázalékos angol gentleman, az a gentleman, akinek árnyékában felnőtt és kiterebélyesedett a modern Anglia politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi élete.

*

Az angol arisztokrata, az angol gentleman nem úgy született, mint a mult század néhány figurája, amelyek írók vagy gondolkodók agyának kohóiban formálódtak valósággá. Werther vagy Rastignac megszületése után Európa hemzsegett a Wertherektől és a Rastignacoktól. Az angol gentleman viszont már ott ült Peel vagy Walpole szomszédságában a House of Commons padjain, expedíciókat vezetett India dzsangeljeiben, csiszolódott a gazdasági, politikai és szellemi küzdelmek forgatagában és az írók vagy a gondolkodók még észre sem vették, hogy létezik. A viktoriánius korszak gazdasági prosperitása azután anyagilag alátámasztotta, hogy úgy mondjuk: indokolta a gentleman létezését, akinek önbizalmát, higgadt öntudatát és zárkózott gőgjét megnövelte a sikeres hódítások folytán kialakult imperialista eszmekör.

*

A gentleman dolgozott, de keveset dolgozott. Elvégezte a cambridgei vagy az oxfordi egyetemet, megtanult latinul és ó-görögül, Kenyában elejtett néhány oroszlánt, Bengálban egy királytigrist, hetenkint három napot vidéken töltött, golfozott, kitünően bridzsezett, tagja volt a Pall Mall Clubnek, ahol az időjárásról beszélgetnek podagrás öregurak. A filozófiában a metafizikus spekuláció napja körül forogtak a gondolkodás bolygói, az irodalomban és a művészetben az *art pour l'art* melegházában kitenyésztett irányzatok hódítottak, angol-szász mértékletességgel, keveredve a Stéphane Mallarmé fáradt dekadenciájával vagy a Felicien Ropsok kissé morbid raffinériáival. A viktoriánus korszakbeli és a századeleji angol gentleman, (akinek Lord Balfour volt talán a legtökéletesebb inkarnációja), a római és hellén kultúra gyökereiből táplálkozott, de szellemi eledelét a mult század elejének különös füszereivel ízletesítette meg. Irodalmi és művészeti élményeinek azonban távolról sem vonta le etikai konszekvenciáit és a legbizarabb szellemi excentritások kedvelője sem engedett egy tapodtat sem abból a mentalitás-

ból, amelynek szívós, de száraz és virágtalan fája a protestantizmus kerekfejüinek és vasbordásainak rideg filozofiájában gyökerezett. *Fair play*, jó modor, hidegvér, klasszikus műveltség, engesztelhetetlen moralitás, (legalább is a nagy nyilvánosság előtt), józan szabadelvű liberalizmus, irodalmi és művészeti differenciálódottság — ezekből az anyagokból formálódott az angol gentleman, az angol arisztokrata figurája, amelynek vállain nyugodott alapjában véve az angol birodalomnak a Baffin öböltől a kaledóniai zátonyokig ívelő hatalmas boltozata.

*

Az ódon pergamenek, a vésett kaméák, a japán papírosra nyomott halk költemények, a meditációnak és a magábamélyedésnek artisztikus környezetben töltött órái, a távol partokra vezetett expedíciók és vadászatok, a nonchalance és a hidegvér rengeteg pénzbe kerültek. A pénz meg volt. Warren Hastings, Lord Clive, Havelock és Cecil Rhodes, az úgynevezett „*empire-builder*"-ek, a Birodalom Építőinek végtelen sora megnyitotta Anglia számára a nyersanyag-területek kimeríthetetlen tárházát, amelynek kincseit az ipari forradalom után teljesen indusztrializálódott Szigetország, a hódítók kíméletlen mohóságával és az angol-szász faj félelmetes módszerességével aknázta ki. A kisebb vagy nagyobb, de mindig stabil vagyonok megrendíthetetlen blokkjaira épült fel az angol arisztokrácia, amely kitünően érezte magát a birodalmi kapitalizmus vazallusának szerepében. A vezető osztály kényelmes, lassú ütemű életmódja azután átragadt a tényleg dolgozó kasztokra is és így történt, hogy Angliában senki sem dolgozott naponta öt óránál többet. A kishivatalnok éppen úgy teázott délután négykor, éppen úgy vidéken töltött hetenkint két napot, éppen úgy golfozott, bridzsezett és — gondolkozott, mint az arisztokrata; úgy élt, mint a valódi angol gentleman, vagy legalább is úgy szeretett volna élni. André *Siegfried*, Anglia egyik legkitünőbb ismerője azt állítja, hogy az angol középosztály eme igényessége determinálta a legdöntőbb módon a brit birodalom fejlődésmenetét . . . Akárhogyan is történt, az angol arisztokrácia és talán a középosztály is megbuktak abban a pillanatban, amikor az életnívójukhoz szükséges anyagi alapokat elsodorta a gazdasági krízis döbbenetes partszakadása.

*

A német és az amerikai konkurrencia erősen csökkentették ama szerep jelentőségét, amelyet Anglia mint nyersanyagfeldolgozó ország játszott; a termelés modernizálása és racionalizálása pedig valósággal halálos csapást mértek az angol ipar bizonyos ágaira, amelyek még ma is a legósdibb és a legprimitivebb eszközökkel termelnek. A City erőszakkal fenntartotta a font-sterling aranyárfolyamát és ezzel sikerült az angol kereskedelmet zsákuccába szorítania. Az ipar és kereskedelem válsága, a háború után egyre gyakoribbá váló pénzügyi krizisek, a gyarmatok ellenséges vagy legalább is protekcionista magatartása olyan gazdasági atmoszférát teremtettek, amelynek hullámverésében legelőször is a stabilnak hitt magánvagyonoknak kellett zátonyra kerülniök. Abban a pillanatban, amikor az angol gentleman lába alatt megindult a föld, amikor elveszett vagy legalább is veszendőnek indult az inzuláris világnézet gazdasági alapja, hirtelen összeomlott az egész szellemi felépítmény, a birodalmi gondolattal, a politikai „*splendid isolation*"-nel, a manchesteri liberalizmus megkövesedett dogmájával, a filozófiai spekulációval és az irodalmi artisztikumokkal egyetemben. Az új generáció, amelynek hangja ott dörömböl a kialakuló angol közélet kapujánál, nem hisz már a viktorianizmus doktrináiban és látja, hogy a modern Anglia történelmének

legérdekesebb epizódjánál asszisztál, amelynek talán ezt a címet lehetne adni: A gentleman haldoklása . . .

*

Az új angol generáció nem ismeri kívülről az Eklogákat és a Batrachomüomachiát, de viszont gondosan tanulmányozza a szocialista Harold Lasky vagy a katolikus Hilaire Belloc munkáit. Jobbra vagy balra, de az új Anglia orientálódik, mert ismernie kell az ország fenyegető gazdasági és szellemi problémáit, mert már nincs sem pénze, sem ideje ahhoz, hogy el-el tünedezzék a metafizikus gondolkodás vagy irodalom ködfelhői között. Egyre csökken az esztéták és egyre nő a matematikusok és a szociologusok száma, akik a realitások erejével óhajtják bebizonyítani a Sziget népének, hogy vannak még országok, emberek és kultúrák a Csatorna másik oldalán is és hogy egyáltalán nem nevetséges az, ha egy angol megtanul franciául vagy németül. Jó angol társaságban, ahol eddig csak az időjárásról vagy legfeljebb a Derby-nyertes lóról volt szabad beszélni, manapság már *véleményeket*, sőt mi több vitákat is hallhatunk a legaktuálisabb kérdésekről. Az irodákban hat-hét órát dolgoznak naponta és senki sem háborodik fel, ha egy angol nő karonfogva sétál egy olajbarna hinduval a Hyde-Parkban . . .

*

Ezért szocialista Strabolgi kilencedik bárója, ezért csatlakoznak a lordok Macdonaldékhoz, ezért kapkod jobbra, de inkább balra, sőt szélsőbalra Lord Curzon leánya és veje. Mert, valljuk be őszintén, Sir Oswald Mosley pártalapítása, amennyire karakterisztikus, éppen olyan hiábavaló is. A párt programja valami különös keveréke a parlamentárizmusnak és a fascizmusnak, az étatizmusnak és a bürokrácia elleni küzdelemnek, a cobdenizmusnak és a védvámos rendszereknek. A programból csak két dolog tünik ki a napnál világosabban: hogy az angol arisztokrata gazdasági és szellemi válsággal küzd és hogy — Sir Oswald Mosley min szterelnök szeretne lenni . . .

*

Budapesten a váciuccai ficsurok, akik gácsértollat hordanak kalapjuk mellett, akár szombaton imádják az Istent, akár vasárnap, szeretik az angol arisztokratákat majmolni és előkelő attitudejüknek főleg azzal adnak kifejezést, hogy zuhogó esőben csukott esernyővel sétálnak. *Vieux jeux*, fiatalurak, Angliában ma minden megváltozott, tessék csak kinyitni az esernyőt! . . . . Anglia éppen most nyitogatja a magáét, különben elmosná az az eső, amely idestova tizennyolc éve áztatja az öreg Európát.

Kétszáz esztendővel ezelőtt indult meg Magyarországon az első német ujság, amelynek emlékét Réz Henrik a Deutsch-Ungarische Heimatsblätter legújabb számában felújítja. A lap teljes címe „Wöchentlich zweymal neuankommender Mercurius; die sowohl in — als ausser Europa neu-eingeloffenen Affairen und Begebenheiten in sich enthaltend" volt. Az akkori szokásnak megfelelően kvartalakban jelent meg, oldalai nincsenek számozva, főleg bécsi ujságokból átvett hireik pedig címek nélkül következnek egymás után. Eredeti tudósításokat hiába keresünk a Mercuriusban, amely a mai sajtóhoz viszonyítva, szintelen ugyan, azonban még igy is érdekes bepillantást enged egy cléggé mozgalmas évtized (1730—1739) magyar kultúrtörténetébe.

*

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK

A spanyol „írástudók árulása".

Levél Barcelonából. — Az írók és a forradalom.

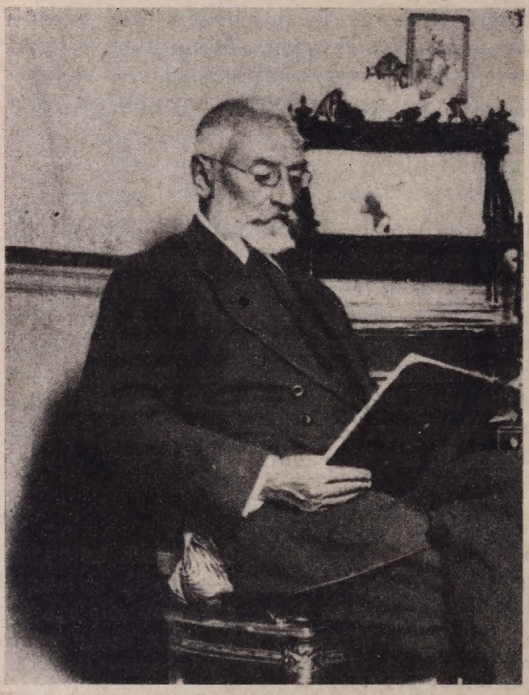

Miguel de Unamuno

Amikor néhány évvel ezelőtt Julien Bendának az „írástudók árulásáról" írott könyve elhagyta a francia sajtót, ez a könyv Spanyolországban élénk visszhangot keltett. A minden új eszme iránt fogékony spanyol entellektüellekre a könyv nagy hatást gyakorolt, amely azonban, mint az utolsó hónapok eseményei bizonyítják, egyáltalán nem volt maradandó.

Az írástudó, a szellem határőre, nem vehet részt a politikában, fogalmazta meg tételét Benda; ha mégis résztvesz, ezzel „árulást" követ el. Az író maradjon meg íróasztallámpája letompítottan zöld fénykörében; ezzel szolgálja a legjobban hivatását. Nos, ahogy annakidején a német expresszionisták, úgy most a spanyol „írástudók" is homlokegyenest ellenkező álláspontra helyezkedtek. López-Picó, a nagy katalán költő, akinek La Revista c. folyóirata döntő fontosságú a katalán szellemi életben, a köztársaságiak győzelmét előkészítő választásokon ezt írta szavazólapjára: „Kíméljétek legalább a Ramblák fáit plakátjaitokkal! A fák szabad virágzásáért szavazok." Talán López-Picó az egyetlen író széles Spanyolországban, aki politikai érdeklődés nélkül jelent meg az urnák előtt.

A spanyol szellemi élet legkiválóbbjait, Unamunót, Perez de Ayalát, Ortega y Gassetet és a finomtollú orvosprofesszort: Maranónt, régi ellentétek állították szembe a monarchiával. A király hiába vetette latba személyes befolyását, hiába tette meg Maranónt udvari orvosává és hiába igyekezett Unamunót magához édesgetni. A hangadó spanyol írástudók mindent elkövettek a monarchia megbuktatására, és ez a törekvésük sikerrel is járt. (Blasco Ibánezt szándékosan nem említettük; ő is tüzes könyvekben ostorozta a monarchiát, és csak köztársasági spanyol földben akart pihenni — ez a kívánsága most teljesedésbe ment — de az ő állásfoglalásának csak az

volt az oka, hogy XIII. Alfonz nem volt hajlandó — megüzenni a háborút Németországnak!)

Unamuno száműzetése és sikeres menekülése az Atlanti-óceán kis szigetéről többet ártott a diktatúrának, mint azt a jószándékú, de korlátolt Primo de Rivera gondolta volna. Unamuno párizsi élete az írónak nagyobb nehezére esett, mint a szigeti száműzetés; a salamancai egyetem ősz rektora városba tévedt falusi módjára mozgott az autók forgatagában és gyalog járt, mert félt, hogy nem tud a metró és az autóbusz-hálózat labirintusában eligazodni. Ortega, Maranón és Pérez de Ayala manifesztuma, amelyben alig néhány hónappal a monarchia bukása előtt köztársasági megmozdulásra szólította fel az ország entellektüeljeit, ugyanolyan nagy hatást keltett, mint annak idején a (most a Nobel-díjra jelölt) Ramón Menendez Pidal, a spanyol Akadémia elnökének és legnagyobb élő filológusának Primóhoz intézett levele. A kisebb-nagyobb írók — Azorin, Jiménez de Asúa, Gómez de la Serna és a többiek — szinte kivétel nélkül republikánusak voltak már hosszú évek óta; a monarchia lobogója alatt csak az egy Benavente maradt meg, aki túlgyenge volt ahhoz, hogy egy érdemetlenül az ölébe hullott Nobel-díj terhét méltóan viselje. Benavente volt az egyetlen, aki — két új darab gyári előállítása közben — nyiltan szint mert vallani a király mellett.

A siker nem szentesíti az eszközöket és a köztársaság eljövetele nem lenne a spanyol „írástudók" számára mentség; ha aktív állásfoglalásukat nem indokolná meg kellőképen a spanyol nép intellektuális helyzete. Olyan országban, ahol átlag 50 százalék körül mozog az analfabéták száma, ahol műveletlen és szakaszvezető-intelligenciával felruházott generálisok dilettantizmusa intézte az ország sorsát, az „írástudók" alkotják az egyetlen szélesebb látókörü réteget. Thomas Mann az egészen más, kedvezőbb kultúrális berendezettségű Németországban ki mert a józan észhez intézett figyelmeztetésével a politikai porondra állani; ha a spanyolok élesebben figyelnének Németország felé, Thomas Mann már régebben kimondott szavaiban megtalálhatták volna „árulásuk" igazolását: Es gibt keine Nichtpolitik. Alles ist Politik. A spanyol írástudók beleavatkozása a napipolitikába így nem tekinthető árulásnak; ha már dilettánsok kormányozzák az országot, hadd legyenek legalább értelmes dilettánsok a kormányrúdnál.

A fiatal köztársaság nem akart azok iránt hálátlan lenni, akik győzelmét előkészítették. Ime az első napokból származó lista, a követi állásba kinevezett írók névsora: London: Pérez de Ayala; Berlin: Ortega y Gasset; Páris: Maranón; Washington: Salvador de Madariaga; Kvirinál: Zulueta; Valparaíso: Jiménez Asúa; Lisszabon: Unamuno; Bucnos-Aires: Unamuno; Cuba: Amérigo Castro; Mexikó: Gómez Ormaz; Athén: Luis Araquistain; még néhány kevésbé ismert író következik. Mellékes, hogy egyes írók nem fogadták el a kinevezést, hogy az egyes követi állások betöltésénél bizonyos eltolódások következtek be az itt közölt eredeti és elsődleges névsorral szemben. Julio Camba, a híres spanyol diplomata teljes joggal írhatta NewYorkból: „A spanyol nagykövetek és meghatalmazott miniszterek névsora semmi egyéb, mint egy írói névsor. Van ezen a listán rossz író és jó író, híres és kevésbé híres író, ősidőktől fogva liberális író és olyan, akinek a liberalizmusa alig kétheles . . . Vajjon ezentúl lesz-e spanyol lap, amely olyan írótól is elfogad cikket, aki még csak nem is meghatalmazott miniszter? Milyen jogcímen merészel az ilyen író a közönség elé lépni és vajjon lesz-e egyáltalán ilyen körülmények között a közönség szemében tekintélye?" Camba sorait a személyes bántódás diktálta és a volt követ nem is szégyelte kimondani, hogy legalább egy kisebb országba kinevezhették volna őt is, mert hiszen tulajdonképen ő is író. De Camba volt az egyetlen ember egész Spanyolországban,

aki — ha csak ressentimentből is — bizalmatlanul fogadta az írók diplomáciai szerepeltetését. A spanyol és portugálnyelvű államok — Délamerika! — már eddig is gyakran juttattak híres íróiknak követi állásokat, ösztöndíj helyett, Európában. Spanyolországban sem ujdonság az írók diplomáciai karrierje; Esproncedát már hágai követnek nevezték ki, amikor attól féltették, hogy odahaza sok vizet zavarna; és a legnagyobb élő katalán költő, Josep Carner, már hosszú évek óta főkonzul valahol az Atlanti óceán partján. Ha Franciaországnak jó Paul Claudel, és jó lesz nemsokára Jean Mistler, mért ne lehetne jó követ a derék Amerigo Castro, akit filológus létére jobb is volt Berlinbe küldeni, mintsem a távoli Habanába.

Egy katalán folyóirat egyszer társadalmi állásuk szerint osztályozta az írókat. Kiderült, hogy bizonyos évtizedekben a tanítók és tanárok, más évtizedekben viszont az ügyvédek, orvosok és egyéb licenciátusok voltak túlnyomó túlsúlyban az írók soraiban; a legutolsó évtizedekben az írók legnagyobbrésze — az ujságírók soraiból került ki. (Hogy ez a körülmény milyen irányban befolyásolta a spanyol irodalom fejlődését, azt épen magyar olvasók előtt talán felesleges bővebben részleteznünk). Nos, ha majd néhány évtized mulva megírják a mai spanyol irodalom értékelő és oknyomozó történelmét, a 98-as spanyol generáció után talán mindjárt ezt a fejezet-címet fogja írni a spanyol irodalomtörténet eljövendő Pintér Jenője: A diplomata-írók iskolája, avagy a spanyol írástudók árulása.

B. O. dr.

A Livre d'Art világkiállítása.

Molnár C., Divéky, Kozma, Kassák, Dallos, Jaschik, Bortnyik és a többiek, mint a Salon „modernjei."

Páris, augusztus.

A Palais des Beaux-Arts gyöngén látogatott termeiben csöndben néznek egymásra a világ legszebben kötött könyvei és illusztrációi, szekrényekben és vastag üveglapok mögött. Kinn a Champs Élysées-n süt a nap, sugárosan futnak az autók hosszú sorai és a padokon szerelmesek siettetik az estét; benn Picasso-ék komolyan és elhagyatva figyelnek Kassák-ék terveire s a sarlókalapácsos U. R. S. S. könyvcímlap barátságosan néz át az olasz Nattini Dante-kompoziciói felé.

Itt nem konferenciáznak, világbéke van, nem is érdekli nagyon a párisiakat az egész, bár meghosszabbították a kiállítás tartamát szeptember végéig. Néhány idegen és néhány jegyezgető ujságtudósító járkál a könyvek között. Szerda van és úgylátszik hétköznapon nem kellenek az ünnepi könyvek.

Az alcímben magyarok neveit említem, mint a Salon modernjeit. Furcsa, de igaz. A kiállítás hangsúlya a kitünően és gondosan összeállított francia részre esik. Ebből azonban megállapitható, hogy a modern könyvművészetnek nemcsak lényegét, hanem legvázlatosabb alapjait sem voltak képesek magukévá tenni a franciák. Pedig itt gazdag kiadók neves írók mellé a legnevesebb festőket és rajzolókat tudják megfizetni. Igen. Kitünő festőket és rajzolókat, akik azonban sajnos legtöbbször nem illusztrátorok. Illusztrációikkal agyonnyomják a könyvet, hogy csak a technikai részt vegyem és ne kivánjam a könyvdiszités alfáját, hogy az iró élményének vizuális élménnyé kell válnia a művész s ecsetje, tolla vagy kése alatt. Szövegközti színes rajzaikkal (tipikusan francia könyvjelenség) és barok-ízlésü iniciáléikkal teljesen megbontják és széttörik a szedéstükröt. És szeretik nagyon a hatalmas albumformát, amely könyv helyett dísztárggyá teszi a darabot s

egyúttal teljesen használhatatlanná és kezelhetetlenné. Hogy ne is beszéljek arról, hogy a hatalmas francia könyvkiadás tipográfiában húsz éve már nem fejlődött semmit.

Menti a helyzetet azonban néhány könyv. Paul Jouve Kipling-díszítése, Bourdelle gyönyörű lapjai Suarès verseihez, Steinlen kézfogása Jehan Rictus-szel egy verseskönyvben, Picasso, Marc Chagall néhány illusztrációja és Cocteau rajzai saját írásaihoz. Érdekesek Decaris irracionális Barrès-, Ronsard- és Shakespeare-díszítései, Pierre Falké akvareljei De-Foe Robinsonához és állatrajzai, Serge Friedberger-nek Verhaerenhez és a Roland-énekhez készített munkái. Paul Hermann húsz fametszetből álló gyűjteménye, La Danse Macabre, masereeli élményt nyújt, ugyancsak Villon- és Cervantes-illusztrációi.

A francia könyvkötő-művészek olyan gyűjteménnyel vonultak föl, mint egyetlen állam sem. Amit nem tudnak megcsinálni belül a könyvben, azt megcsinálják kívül a kötésen. Ha nem is modernek és egyszerűek, de harmonikusak, átélik a könyvet és kitünően dolgozzák meg a bőrt.

A kiállítás három kisebb termét foglalja el a nemzetközi rész. Argentina, Svéd-, Lett-, Magyarország, Csehszlovákia, Dánia, Norvégia, Németország, Anglia, Szovjetoroszország, Hollandia, Svájc, Ausztria, U. S. A., Olaszország, Belgium, Lengyel-, Ir- és Spanyolország gyűjteményei.

A belga anyagban szerepel Frans Masereel néhány mutatványlappal L'Oeuvre és La Ville c. gyűjteményeiből és Villonhoz fametszetekkel, amelyek a kiállítás legjobb darabjai. Amit Masereel a dúcon ma kihoz, azt nem hozza ki még egy művész. Kitünőek itt Jan van Cleemput linói.

Németország könyvkiadási termésehez képest keveset mutat, természetesen ez a kevés is jórészt tipográfiai élmény, ami itt különösen kihangsúlyozódik a többi kollekció betüformai elmaradottsága mellett. A képzőművészeti részben Willy Geiger, Gertrud Bechtel-Vogt és Hugo Steiner-Prag viszik a szólamot. Érdekes, hogy a Sturm-korszak pompás modern könyvei, amelyeken egész Európa tanult, hiányoznak, ahogy hiányoznak a legjobb modern illusztrátorok is. Igen politikus válogatást kaphatott a német könyvkiadás.

Szovjetoroszország nagy gyűjteménye mercista módon megszerkesztett statisztikai táblázatokkal súlyosbitva mutatja be a nehéz papirviszonyok ellenére is kitünő új orosz könyvművészetet. Modern tipográfia, illusztrációs anyag, és néhány pompás fotomontázs. Érdekes, hogy a művészek nevei nincsenek külön táblácskákon föltüntetve, mint a többi államnál, a munkák szignója pedig egy-két kivételtől eltekintve természetesen olvashatatlan. Könyvkötészeti rész itt nincs.

Csehszlovákia gyűjteménye minden szempontból kiváló és csak nemzeti írók munkái láthatók. Ezt azért jegyzem meg, mert a magyar résznél lesz megjegyzésem erre. Látjuk itt Sutnar Ladislav feltünő montázsait és Václav Masek nyugodt és tisztán megkomponált, újszerű illusztrációit.

A lett részben Niklavs Strunke, a hollandban Eckmann és Pzn tünnek föl.

Svájc régi és édeskés kollekciójában szenzáció erejével hatnak Edmond Bille: Images de Mon Pays c. gyűjteményének hatalmas lapjai.

Anglia, Lengyelország gondosan összeválogatott anyagot mutat, a többi föntebb elsorolt állam jelentéktelen gyűjteményei elsikkadnak a sok közt.

Szándékosan hagytam utoljára a magyar részt, amely egyike a Salon legújabb és legjobb részeinek. Molnár C., Divéky, Kozma, Kassák, Dallos Hanna, Jaschik, Bortnyik, Reiter, Dankó, Végh, Kolozsváry, Csabai—Ékes, Fiora Margit, Jeges, Gróf, Háy, Kner Albert és Fáy Dezső lapjai szerepelnek. Furcsa azonban, hogy a könyvcímlapok háromnegyed része

idegen, Wells, Reymont, Zweig, Aragón, stb. könyveihez készültek. Pedig nem ártott volna a magyar íróneveket publikálni itt. Legjobb népi ízű könyvkészítőnk és fametszőnk Buday György pedig kimaradt a gyűjteményből, t. i. Kozmán kívül ő az egyetlen magyarosan stilizáló illusztrátorunk és a nagy hatást tett Kozmához semmi köze, egyéniség. Ne ismerték volna a gyűjtemény összeállítói? Hisz a szegedi kis kalendáriom, amelynek népdalait évek óta ő illusztrálja, többezer példányban forog közkézen. A magyar gyűjtemény kötött darabjai gyöngék. Hol maradtak kitünő budapesti iparművész-könyvkötőink?

Külön része a kiállításnak az ex-librisek nemzetközi gyűjteménye. Magyar művészt nem láttam. Legszebbek talán a lett Strunke darabjai, sok kitünő akad a finn és német könyvjegyek között is. Érdekes, hogy német hatás alatt a szignet és monogramszerűség kezd itt uralkodni. A figurális és szimbolikus kompozició nagyon kevés közöttük.

Hogy kifelé megyek az elhagyott termeken át jegyzeteimet lapozva, egy dühös úr állít meg és kérdi, tudok-e németül. Tudok. Hát vegyem tudomásul, magyarázza gyönyörű berlini ízzel, hogy a német könyvkiadás többet mutathatna, mint ez a kicsi és rossz német kollekció. Sokkal többet. Megnyugtattam, hogy tudomásul veszem.

Radnóti Miklós.

*

Könyv- és folyóirateladó automatát talált fel egy német könyvkereskedő és ezzel megoldódott egy régóta vitatott probléma, hogy t. i. miként lehetne a közönség olvasmányvásárlási vágyát az üzleti zárórákon túl is kielégíteni. Az automaták ügyes szerkezete a kirakatról sem felejtkezik meg és a vevő alaposan szemügyre vehet minden könyvet és folyóiratot vásárlás előtt. A német vasútigazgatóság kísérletképepn felállított néhány ilyen rendszerű ujságárusító automatát a berlini pályaudvarokon és a minden tekintetben kielégítő tapasztalatok hatása alatt a napokban az egész birodalom területére nézve engedélyezte az automaták felállítását. Magyarországon tudvalevőleg már vagy harminc év előtt használtak ilyen vasúti könyvautomatákat. Érdekes, hogy az egyik Ady-kötet eben az automata-könyvsorozatban jelent meg.

*

Latin helyesírás. A Diarium — az Egyetemi Nyomdának kiadványa — ezévi 62. oldalán vissza akar a Literaturának vágni, amiért mi rosszallottuk, hogy részben hibásan idézte lapunkat („Litteratura"), részben pedig elfelejtett évfolyamot, oldalszámot idézni. Azt írja most a Diarium, hogy „. . . . álljunk meg egy kicsit. Az igazság ugyanis az, hogy az irodalom latinul = litteratúra, inkább két t-vel, mint egy t-vel. Ezt minden litteratus ember tudja Páriz Pápai óta." Nos először is latinul ez a szó nem litteratúra, mert hosszú ú-t a latin nem ismer. Másodszor tény az, hogy a latin litera szó a lino, livi, litum (és nem littum) igéből ered s hogy így az eredeti helyesírása feltétlenül egy t-vel íródott. S ha már a latin nyelvnél és „sajtóhibánál" tartunk: a Diarium nyomban a következő oldalon centennárium-ot ír. Páriz Pápai előtt és óta ez a szó egy nn-el írandó, mert nem centum és annusból, hanem centenaris-ból ered, amit viszont minden kisgimnazistának illik tudnia. A Diarium egyébként megrovási kalandjának ezt a címet adja: „Sajtóhiba vagy sajtófölény?" A magunk részéről úgy hisszük, hogy ez nem is lehet kétség tárgya. A Diarium fölényben van sok minden tekintetben: van nyomdája, kiadóvállalata, könyvkereskedése, állami hátvédje, félhivatalos pecsétje s főként egy folyóiratelődje, amelynek ötleteit, rovatcímét, bibliografiai formáját átveheti. A Literatura mindezeknek egyikével sem dicsekedhetik, csak a maga tisztes törekvéseivel, amelyeket — sajtóhibákon innen és túl — sem lehet semmiféle gyanusítással illetni.

NÉGYSZEM KÖZT

A freudizmus az irodalomban.

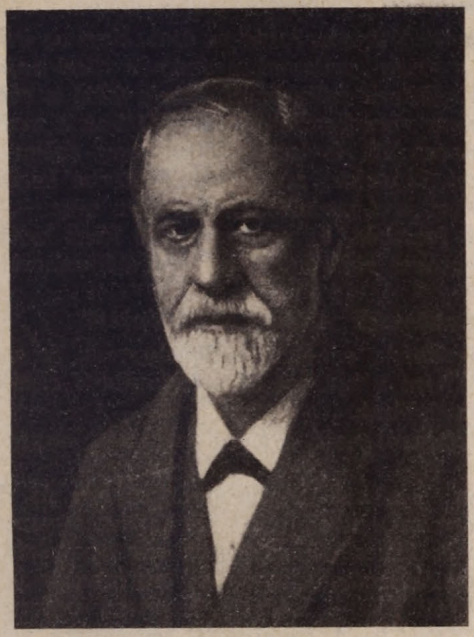

Sigmund Freud

Milyen viszonylatban állnak egymással: pszichoanalizis és irodalom, — ehhez a kérdéshez kértem hozzászólást három különböző irányban dolgozó, de ehhez a problémához közel álló kitünőségtől.

A pszichiátriával foglalkozó orvosok, mint eleven Röntgen-sugarak világítanak be az emberi lélek rejtett mélységeibe és valóságos lelki-ortopédia segítségével egyenesítgetik ki a gátlások, traumák okozta pszichikai elferdüléseket. A pszichiáterek között világviszonylatban is első helyen áll *Ferenczi* Sándor dr., akihez külföldi — főleg amerikai — orvosok járnak állandóan tanulni.

Megkérdezem Ferenczi Sándortól, mint vélekedik az első mondatunkban foglalt kérdésről.

— *A pszichiátria azelőtt az irodalomtól tanult,* — feleli — a mult század materialista felfogása kizárta az orvostudományból a lélektani motívumokat. Csak degenerációról vagy átöröklésről beszélt, fizikai okokra, legjobb esetben fizikai rázkódtatásokra vezetve vissza az idegbajokat. *A lélekkutatás fenntartói ebben az időben a belletristák voltak,* akik igen finoman tárták fel a lélek rezdüléseit írásaikban. Ilyen volt már *Rousseau,* akinek a *Nouvelle Héloise*-a valóságos remekmű ebből a szempontból is. Majd jött *Stendhal, Flaubert* és főként *Bourget,* aki egészen tökéletessé fejlesztette ezt az irányt.

— De amilyen fontos volt az, hogy abban az időben az irodalom megőrizte a pszichiátriát és adatokat szolgáltatott a kutatók számára, *annyira helytelen, hogy ma már, amikor a tudomány felderítette ezt a kérdést, az irodalom szolgaian utánozza a tudományos eredményeket.* Újat, eredetit nem produkál és a közönséges másolással lerontja az alkotás művészi hatását. Új célkitűzés alig van ezzel kapcsolatban. Talán *Pirandello az egyetlen, aki ezen a téren új irányban mozog,* amennyiben az indulatok pszichológiájával szemben, az *én*-pszichológiával foglalkozik és a lélek többféle hasadását tükrözi írásaiban. Lehet, hogy rajta kívül mások is haladnak ezen az úton, de megvallom, nekem igen kevés időm jut az olvasáshoz és így nem ismerek minden újabb könyvet. Most éppen Panait Istrati egyik regényét olvasom és ott, ahol

nem politizál az író, lenyügöz Knut-Hamsunian pompás emberábrázolásával, újat revellálló, különösen a részletekben átütő erejű, tömör írásával.

(Előfordult már, hogy tanult valamit az irodalomból, hogy olyasmit tárt fel az író, amit addig az élő emberek tanulmányozása közben nem vett észre? — kérdezem.)

— Az én praxisomban még nem fordult elő, — mondja elgondolkozva, — de elvben lehetséges. Az ellenben már velem is előfordult, hogy bizonyos jelenségeket tapasztalva, eszembe jutott, hogy ilyesmiről olvastam már egy szépirodalmi munkában, sokszor egészen régi, ógörög vagy latin író művében is.

(Mi a lélektani magyarázata annak, hogy az utóbbi időben olyan nagy érdeklődéssel olvassák a memoár-irodalmat?)

— *Ehhez is a pszichiátria egyengette bizonyos fokig az útat. Mert az írók most már tudják, hogy hol keressék a nagy szellemek egészen emberi sajátosságait* és szabadon tárják fel azok lelkének mélységeit, amelyekkel a régi biografusok alig törődtek. Így aztán nem viaszfigurák többé előttünk a nagy emberek, a „Raritäten-Cabinet" megelevenedik és természetes, hogy ebben a formában jobban érdekli az embereket. Másrészt ma erősen előtérbe került a valóság iránt való érdeklődés — és ezt is a pszichiátria mutatta meg —, *a valóság fantasztikusabb, mint maga a fantázia.* A legegyszerűbb lélek mélysége is olyan érdekes, meglepő változatokat rejt, hát még egy differenciált, sokrétű, nagyszellemű ember lelke!

(A lélek-kutatás lényeges segédeszközének tartja a grafológiát?)

— *Nem.* Feltétlenül van létjogosultsága ennek a tudománynak, de ma még nem tart ott, hogy el tudja különíteni a tudatos és a tudatalatti rezdülések jeleit. Már pedig enélkül csak sántikálhat.

(De hisz a lélek tudat alatti világáról való ismereteink még nagyon fiatalok — vetem közbe.)

— Dehogy is! — hangzik nevetve — csak a meghatározás, a név új, de foglalkoztak ezzel már régen. Olyanformán van ez, mint amikor az egyszeri embert felvitték az obszervatóriumba és távcsövön keresztül elmagyarázták neki, hogy ez a csillag az Orion, az az Andromeda, amaz a Saturnus és így tovább. Mire a jó ember bámulva kiáltott fel: — Istenem, Istenem, de hogy *honnét tudták meg, hogy így hívják őket!* — A *tudatalatti* terrénuma nem volt eddig sem ismeretlen, de azért fontos, hogy nevet kapott, mert így elvonatkoztathatóvá lett és könnyebben lehet vele tudományosan operálni.

(Most az elmebajosok irodalmára terelődik a beszélgetés. Erről azt mondja Ferenczi:)

— Egész könyvtárra menő irodalma van ennek a kérdésnek már. Kétségtelen, hogy *rendkívül mély lehet egy megbomlott agyú ember írása.* Feltárhatja a léleknek olyan rétegeit, amelyek az egészséges író számára kifürkészhetetlenek. *A józanság sokszor gátlás,* a fegyelmezettség, az önkritika nem hagyja a teljes maga-elengedést és az őszinteség rovására mehet. Különben sok hasonlatosság van a nem egészen egészséges agyú ember zilált lelkiállapota és a gátlások, megkötöttségek nélkül dolgozó művész lelke között.

— Számos pszichiáter szerint például *Nietzsche legjobb munkája az, amelyet már elboruló aggyal írt és Dosztojevszkijnek a pszichózishoz hasonló epileptikus rohamai speciális lelki jellemvonásokat fejlesztettek ki benne, amelyek erősen hozzájárultak ahhoz, hogy írásaiban olyan finom lelki rezdüléseket tudott revellálni.*

— Van egy könyv, amely az őrültek rajzait és festményeit tartalmazza. Ezek a képek egészen olyanok, mint a modern művészek alkotásai, amelyek a dolgok lelkét igyekszenek kivetíteni. A szétbontott lélek tehát igen kitünő

művészi kapacitású lehet, de ez nem jelenti azt, hogy minden elmebeteg művészi tehetségű!

*

Ugyanerről a kérdésről *Kosztolányi* Dezsőnek, a nagy kultúrájú írónak és finomhangú magyar költőnek a véleménye így hangzik:

— A Freud-féle lélekelemzés a lélekben történő események ősokait, mozgatórugóit búvárolja. Ennélfogva a közönség már kezdettől fogva összefüggésbe hozta az irodalommal. *Mind a lélekelemző tudósnak, mind a költőnek hasonló a tárgya. Viszont módszerük merőben különböző.* A tudós: okról-okra haladva törekszik értelmi magyarázatra. A költő: egy belső sugallatnak vagy sejtelemnek engedve, ösztönösen tör céljára.

— Abból, amit mondottam, azt hiszem nyilvánvaló, hogy *a költő édeskevés hasznát láthatja ennek a nagyszerű tudománynak*, hiszen a költő munkájának veleje éppen az, hogy öntudatlan, és a freudi tudós munkájának veleje pedig az, hogy tudatos. Amennyiben a költő ihlete az alkotás pillanatában előtte is megvilágosodik s az értelmével is látja, hogy miért ír, mi az az ok, amely írni kényszeríti, azonnal leteszi a tollat és kifejező-kedve megbénul. Miért? Mert a költői teremtés éppen abból áll, hogy keresünk valamit, amit magunk sem tudunk, hogy választ várunk egy kérdésünkre, megoldást egy kétségünkre és ezt legvégül kapjuk meg, miután munkánk már elkészült, befejezett egész, művészet lett. Hogy kergetünk a papiroson valamit, ami ismeretlen előttünk és ép azért izgat, mert ismeretlen. *Minden költői alkotás: érzéki tett, önelemzés, amelyet a költő maga hajt végre.*

— *Vallom, hogy Freud életszemlélete — fontosságában és hatásában — egyértékű az első természettudósok fölfedezéseivel: ő tette a lélektant természettudománnyá.* Ami előtte volt, — a kísérleti lélektan is, — puszta társasjáték. A tudományos lélektan Freud nevével van összekötve s *a húszadik századot valamikor, messze madártávlatban, vele fogják majd jelezni az emberi gondolkodás történetében.*

— Hogy segített-e valamikor a költői alkotásban, az embereim, a regényalakjaim megértésében? Kimondom: alig valamit. Mi, írók, pusztán a tudattalan, vak erőkben bizakodhatunk, amelyeket — Schopenhauerrel együtt — Freud is többre becsül minden tudománynál. Az ösztön éppoly rejtélyesen — célszerűen és okosan — működik, mint maga a kiismerhetetlen természet. Amit sugall, amit lemásol, amit ád, azt el kell fogadnunk. A lélekelemzés felfedezése előtt is voltak lélekelemző írók (Aischylos, Shakespeare, stb.), akiknek minden sora megáll ma is, még a lélekelemzés fényében is. Viszont azok az írók, akik a divatnak hódolva, egyenesen „lélekelemző" regényeket, verseket írnak, „házi használatra", sápadtak, okoskodók, életerő és lendület nélkül valók s legjobban maga Freud veti meg őket.

— Egyben-másban természetesen mindenkire hatott a lélekelemzés s hasznos vezetőnk lehet itt-ott a kisebb-nagyobb részletekben. Miután tanai a levegőben vannak, közkincsé váltak, nem lehet úgy nyilatkozni „lelki kérdésekről", mint annakelőtte. *Nem állapíthatja meg például az író, hogy az az anya, aki állandóan attól retteg, hogy fiát elgázolja a villamos és holtan hozzák majd haza, nagyon szereti és bálványozza őt, mert mindenki tudja, hogy ez a rettegés mást jelent.* Tudomásul kell vennünk a tudomány eredményeit, amint a természettudomány egyéb eredményeit is tudomásul vesszük.

— Az, hogy én különös kíváncsisággal, egy műkedvelő áhitatával és izgalmával foglalkozom ezzel a tudománnyal, csak szenvedély, akár a — nyelvészet vagy növénytani szenvedélyem. Ismerem a szavak eredetét s a virágot, amelyet az országúton lelek, meg is tudom határozni. De amikor verset írok, éppoly kevéssé jut eszembe, hogy ez vagy az a szó finn-ugor eredetű-e, mint amikor dühösen kiabálok vagy álmomban beszélek. És közönyös számomra az

is, hogy az a virág, amely versemben szerepel, évelő-e vagy sem. Körülbelül ez a véleményem a lélekelemzés és a költészet kapcsolatáról.

*

Róheim Géza dr., a kiváló etnológus, néhány hónappal ezelőtt érkezett vissza szenzációs expedíciójáról, amelynek eredményeiről az egész világsajtó megemlékezett és amely fordulópontot jelent az etnológia tudományában. Kutatásai annyiban különböznek tudós elődeinek munkájától, hogy ezúttal elsőízben foglalkoztak a primitív népekkel pszichoanalitikai alapon.

A primitív népek költészete a pszichoanalízis megvilágításában — az a téma, amelyet Róheim doktornak az interjú folyamán feladok.

— Ezeknél a népeknél *a költészet túlnyomóan a férfiak dolga*, — mondja. — Pszichoanalitikailag az a magyarázata ennek, hogy *a férfi a szellemi tevékenységben találja meg a rekompenzációját azért, hogy ő — nem szülhet.* Érdekes bizonyítéka volt ennek az, amikor a *szomáliak* leghíresebb költője elmesélte, hogy hogyan kezdett ő költeni. Egy éjszaka azt álmodta, hogy — másállapotban van. És reggel, amikor felébredt, azt mondta: költő vagyok . . . — Közép-Ausztráliában él a világ legprimitívebb társadalma. *Ennek a társadalomnak az alaptónusa: szublimált homoszexualitás*, amely abban nyilvánul, hogy az asszonyokat teljesen kizárják a vallásból és a költészetből, tehát a leglényegesebb szellemi életből. Az asszony másodrendű lény; *a férfiak a szeretetet egymásra koncentrálják és az ősre: az apára.* Ennek megfelelően költészetük — amely dramatizált époszokból áll — kizárólag az ősökkel foglalkozik. A valóság és a fiktív ősök viselt dolgait meséli el. *Egész szellemi életük totemisztikus*, még a szerelmi dal és a rontó varázslat is az apához kötött. Az individualizmus teljes hiánya jellemzi őket és ebből kifolyólag nincs is igazi szerelmi lírájuk, csak tradícionális szerelmi dalaik vannak, amelyekben azt mesélik, hogy az apáik hogyan szerettek. Minden romantikus személyes elem hiányzik ebből a költészetből. A szomáli férfi sohasem egy bizonyos nőt akar elbűvölni, neki mindegy, hogy melyik asszony reagál bűv-dalára, egyszerűen tömegre bűvöl. Ideáljuk az *„alkna-rincsa"*, magyarul: a „szem-elforgató", a szűz lány, aki nem akar tudni a férfiről. *Ebben az ideálban a pszichoanalitikus felismeri az — anyát.* Itt tehát anya-fixációról van szó a tudat alatt.

— Jellemző még a *szomáliak* költészetére az orális elemek túltengése. *A szó-gyönyörűség fontos nekik.* Sokszor órákig képesek az éposznak két-három szavát ismételgetni. Hogy mi az a szó, amit ismételgetnek, az az *Unbewusst* szempontjából fontos, noha egészen jelentéktelennek látszik egyébként. Ez ismétlési kényszernek, *Wiederholungszwang*-nak, *glosszoláliának* a magyarázata egyrészt az: *ebben élik ki másként már le nem vezethető érzelmi elemeiket.* Mint náluk minden nem-praktikus célból történő csoportos aktivitás, ez is *Affekt-Entladung-ot* — levezetést — szolgál. Másik magyarázat erre az, hogy úgy mint a gyermeknél megállapít a pszichoanalitika egy bizonyos „mágikus" időszakot, amikor azért sír, mert tudja, hogy ezzel eléri a célját és megkapja azt, amit akar, úgy a primitíveknél is ilyen mágikus alapja van ennek a költészetnek. Mindezen felül természetesen *igen erős szerepe van a szóismétlésnél a szó kimondása okozta gyönyörűségnek.*

— Egészen más a helyzet a *pápuáknál.* Itt fontos a személyes elem az érzelmi életben. Ennek megfelelően van romantika és differenciált szerelmi élet. Nem ritka náluk a szerelmi öngyilkosság sem. Lírai költészetük szubjektív és spontán. *Náluk mindenki költő* és így rendkívül nagy költői anyagot lehetett találni. Valami 300 népdalt gyüjtöttem fel, mialatt ott voltam. Jellegzetes a költészetükre a keserű alaphang: mindig a kellemetlen mozzanataikat örökítik meg dalaikban. Ennek a következő a pszichoanalitikai magyarázata: *Vannak népek, amelyeknél a pszichikum az életösztön körül orientálódik és vannak, amelyeknél az agresszió, a halálösztön dominál.* Az első Eros, a má-

sodik Tanatos jegyében áll. *Az utóbbira jellegzetes az, hogy a kellemetlen benyomásokat örökíti meg,* mint a pápuák is. Így hangzik például egy pápuadal fordítása: *„Papagály, fekete mellű, — az én kezem hévvel hív, — onnét jössz te elő, — Jámnak a kuszó-botja eltakar engem."* Ha ezt analizáljuk, azt látjuk, hogy ez a dal tulajdonképpen egy élmény leírása. A papagály-totemhez tartozó férfi a Jám-bokor mögé rejtőzve hívta az asszonyt, aki azonban nem ment oda hozzá. A férfi csalódott, vágya nem elégült ki és ezért *rekompenzációképpen költötte a dalt, amelyben leírta kellemetlen élményét, mert ilyen módon annullálni reméli azt.*

— A *Yuma-indiánoknál* jellegzetes sajátság, hogy minden az álomtól függ náluk. *Csak azt teheti meg valaki, amit előbb már megálmodott.* Csak akkor lehet lovassá, ha már álmában az volt és *csak akkor költhet dalt, ha előzőleg megálmodta azt. Tanulni és álmodni, ezt a két fogalmat ők egyazon szóval fejezik ki.* Természetesen tesznek engedményeket és könnyítéseket. Ha például egy gyermek elmeséli, hogy ő felhőkről álmodott, akkor a vének azt mondják: a felhők benne vannak a teremtés-mondában, a gyerek megálmodta a teremtés-mondát, most tehát meg fogja azt tanulni elejétől végig. Jellemző a Yuma költészetre az úgynevezett *„zersingen":* a sor-vég ismétlődése folyamán a szavak folyton változnak és a lassú módosulás alatt egészen új értelmet kap a szöveg. Hermann *Goja* professzor erre azt mondja, hogy *ebben a „zersingen"-ben az „Unbewusst" hatása nyilvánul meg, a tudat alatti növekvő elfojtás.* Mert *az eredeti szöveg volt az igaz, az őszinte szókimondás, de gátlások miatt ez elfojtódik később.*

— Rendkívül érdekes, hogy az összes primitív népeknél milyen sajátságosan oldják meg a szerzői jog kérdését. *Az ő mentalitásuk szerint: amit szeretek, az az én tulajdonom.* Ennek a szellemi tulajdonjognak a szentségét óriási mértékben átérzik és tisztelik. Kedves példája volt ennek az a nagyon gyakori eset, hogy amikor megkértem egyik embert, mondja el nekem ezt vagy azt a mondát, akkor egy ideig szavalta, aztán megállt és kijelentette, hogy tovább nem mesélhet, mert *a mondának ez a része már — nem az övé. Ezt már csak az mondhatja el, akinek ez a tulajdona.* És semmi áron *nem lehetett arra rávenni, hogy a másiknak szellemi javát átadja, ugyanakkor, amikor nyugodt lélekkel ideadja annak a másiknak a ruháját, szerszámát, fegyverét.*

— Az etnológusnak feltétlenül pszichoanalitikusnak kell lennie, ha pszichikailag meg akarja a primitív embereket érteni és a pszichoanalitikus is csak úgy ismerheti meg őket igazán, ha mint etnológus, személyes kapcsolatba kerül velük, mert távolból csak megközelítő eredményeket képes elérni — fejezte be a beszélgetést Róheim doktor, aki most dolgozik többkötetes munkáján, amelyben részletesen megírja tapasztalatait.

*

Az interjú írójának pedig az a csendes megjegyzése, hogy ő pszichoanalitika és az irodalom kapcsolatát egy bizonyos egymásrautaltságban látja. Kétségtelen, hogy fontos segédeszközei egymásnak. Mert a *pszichoanalitika az az író számára, ami a mikroszkóp a természettudósnak.* Az irodalom viszont abból a szempontból fontos a pszichoanalitikus számára, hogy kutatásaihoz sehol sem találhat olyan tanulmányi anyagot, mint egy-egy versben, elbeszélésben, regényben. *Az író, aki minden figurájában végeredményben önmagát írja meg, teljesen őszinte, mert elbújik a figura mögé és nem érzi azt a szégyenkező szorongást, amely hozzájárul ahhoz, hogy a közvetlen szóbeli vallomásban nem kerülnek olyan mértékben napvilágra a lélek rejtelmei, mint az írásban.* Nem is szólva arról, hogy éppen az írás egyik leglényegesebb kiélési formája a lélek mindazon mélységeinek, amelyek szociális szempontokból másként alig mutatkozhatnak meg. *Rónay Mária.*

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

Emlékezés Kuncz Aladárra.

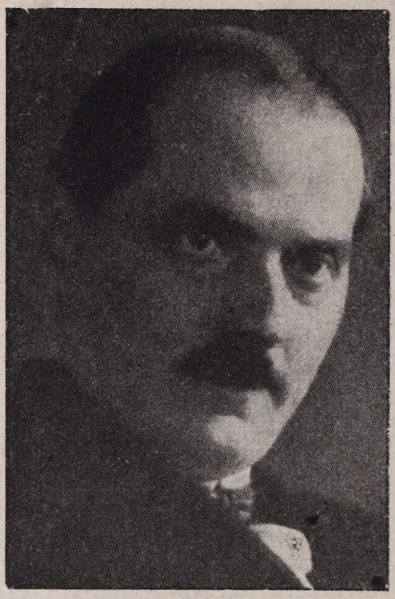

Kuncz Aladár

Az irodalmi közvélemény, amely megvesztegethetetlenül szigorú, amikor egyes művek felett ítélkezik, s csak ott kegyes, ahol igéretet lát, a maga végtelen türelmével szinte a mennyek bölcseségét szimbolizálja. De hogyan is lehetne máskép? Mint ahogy minden cselekedet tökéletlen, úgy az a művészi cselekedet is. Minden áldozásom ellenére megváltatlan maradok, megujulásaimmal ráhazudtolok a mögöttem hagyott műre. Ám méricskélje a napi kritika a kifaragott darabot: az igazi kritikust az érdekli, amit a kimondatlanság titka vesz körül, a lehetőség s annak viselőse: az ember. Száz alkotónál kevesebb neki a halogató, aki késlelteti művét, mintha csak a mennyekben akarná, transzcendentális Sybilla, betükké teljesíteni magát. S ha legtöbb esetben csal is az igéret s önmagára cáfol, egyetlen beigazolt eset igazolja a kritikust. Ilyen a Kuncz Aladáré, akinek sikerült az életét egyetlen egy, szinte poszthumus könyvvel minden várhatóságon túl legitimálnia.

Kuncz Aladárt, az úri megjelenésű, választékos szavú világfit mindenkor a céhhez tartozónak tartotta a kritika, akkor is, amikor a rabság fél évtizedre kiszakította az irodalmi életből s akkor is, amikor összetörten és idegenül hazaérkezett, hogy csakhamar, erdélyi távlatokba veszve, csak egy regionalista irodalom bölcs adminisztrátoraként szerepeljen. S bárha minden körülmény arra mutat, hogy már-már végleg eljátszotta már csak külső körülményei miatt is, amelyek minduntalan kitérni kényszerítették sorsszerű feladata elől, frigyét, amelyet a Halhatatlansággal kötött, a csoda mégis megtörtént, amikor, úgyszólván a Halál elől szaladva, minden mondani- és elsiratnivalóját sikerült belementenie a *Fekete kolostor* érnél maradandóbb építményébe.

Ez a mű nem riport, nem regény, nem is próza, hanem egy különös körülmények közé került lélek rezdüléseinek tökéletes pontossággal ábrázolt grafikonja, amelynek legmagasabb feltörése csaknem az isteni szférákat érinti.

A betű paradoxonja ez is. Ezren és ezren szenvedték át, amit ő s most itt állnak az életben, falánkabban és törtetőbben, mint valaha. Nyilván úgy kell lennie, ahogy Gerhardt Hauptmann *Atlantis* regényének hősével történik, aki ép bőrrel kerül ki a hajókatasztrófából, amelyben ezrek pusztulnak; s élhetne vigan tovább, ha nem kellene még egyszer s most már nem a

meglepetés önkívületében, hanem minden kis részletet regisztráló éberséggel, egy szállodai szoba csendjében gondolatban újra végigélnie az egész katasztrófát, ahogy Kuncz Aladár tette, aki az élet kizöldült pázsitján újra magára vette a keresztet s lélekben mégegyszer megjárta kálváriáját.

De nem közömbös, hogy megjárta a valóságban is.

A szenvedések és megaláztatások, amelyeket Kuncz Aladár könyvében felidéz, autentikusak. Beléjük kellett pusztulnia. Mit tesz az, hogy túléltük őket? A lélek nem ismer kategoriákat: az egyik gondatlanul szalad keresztül az életén, a másikat megállítja egy esemény és örökké áldozatává teszi.

Kuncz Aladár könyvében mindenki megtalálhatja a sorsdöntő pillanatot.

Akkor volt ez, amikor idegeivel megérezte, hogy apját, akitől búcsút sem vehetett, mindörökre elveszítette. Azon a sötét karácsonyhéten volt ez, amikor szükebb társaságunkat a közelgő ünnepre való készülődés gyermekes öröme foglalkoztatta, mialatt az ő lelke valami klasszifikálhatatlan bánat sötét sejtelmével viaskodott. Azon a rettenetes ünnepi estén, amelynek kísérteties hangulatát még az ő különben mesteri leírása sem adhatja vissza egészen. Akkor tombolta ki magából a gall kultúrán át finomodott iróniáját, hogy a verbális mámor közepette hirtelen a szívéhez kapjon és ájultan essék össze egy láthatatlan pörölycsapás súlya alatt. Aki másnap végigkocogott facipőjével a kolostorudvaron, annyira más ember volt már, hogy alig ismertünk rá.

Ezzel a karácsonnyal kezdődött a számára az igazi rabság, az a belső börtön, amelybe maga zárta be magát. Addig a napig „a hódító" volt a szemünkben, az a *literary gentleman*, akit — mint könyvében is írja — a kolozsvári korzón „viruló fiatal lányok árnyékában" láttam először. Ámde ezzel az éjszakával életének ritmusa megváltozott. Félredobta Verlainet és Guyau-t, elhanyagolta az irodalmat. Leszállt a lelkiszegények közé.

Az emberek lassanként megszokták, hogy hozzá forduljanak a bajaikkal.

Szalonmultjából megőrizte a nemes gesztusok kultuszát. A fölényes élettempókat. Tudott cinikusan jó lenni s nagyképűség nélkül böles.

Azt hiszem, soha nem ítélkezett, nem tudta mi a bűn. Majdnem bizonyos, hogy nem vétkezett soha.

Első időkben roppantul vágyódott Pest után s amit számára e ragyogó város jelentett. Később azt mondogatta, mindegy hogy hol él az ember.

Aminthogy neki csakugyan mindegy lett.

Amikor hazakerült „a nagy fájdalomból a sokkal nagyobb fájdalomba", az alvajáró biztonságával találta meg a teendőit. Hirtelen visszatért addig maga előtt is titkolt s egyszerre kilobbanó szerelméhez, Erdélyhez. Hátralevő életének egész zsenialitását a szeretetnek arra a csodaművére pazarolta, amellyel az erdélyi irodalmat kivirágoztatta.

Ha kétszer-háromszor egy évben megjelent a fővárosban, az emberek utána fordultak. Volt valami feltünően kedves a fejtartásában. Egy asszony azt írja róla most: „Olyan volt, mint a merengő madár."

Utoljára Kosztolányi Dezsőnél ültünk együtt a Tábor-uccai kis ház terraszán. A *Kolostor* nagyjából elkészült már, de Kuncz Aladár egy szóval sem emlékezett meg a műről. Sárga bort szürcsöltünk, csendesen társalogtunk s mindnyájan éreztük, jelenvoltak, milyen értékessé teszi esténket annak a finommodorú vidéki úrnak a jelenléte, aki olyan kedvesen tartja kezében s emeli magasra a talpas poharat. Ki hitte volna, hogy oly hamar fagy meg ajkán a mosoly s hogy kedélyének, amelynek addig csak aranyát ismerhették, minden mélységét és szinte extatikus vallásosságát csak a Halál árnyékában készülődő mű fedi fel majd az egész világ előtt? *Németh Andor.*

ÍRÓK FURCSA ÉLETE

Fiú vagy lány?

Princesse Lucien Murat könyve: La vie amoureuse de Christine de Suède, la reine androgyne. (Flammarion-kiadás, Paris.) — **Szász Hannah könyve: Christine von Schweden.** (Urban-Verlag, Freiburg.)

„A legfurcsább állatot fogjátok most látni, amit Isten csak valaha is e világra teremtett . . ."

Strindberg: „Krisztina királynő".

A mult hetekben járta be a világsajtót a bécsi Rosnerné esetének híre, aki élete negyven esztendejét mint asszony élte le; de írtózatos küzdelmei voltak önmagával és egész társadalmával amiatt, hogy fiziológiailag nőies szervezete ellenére is lelkében teljesen férfiúnak érezte magát és férfiú módjára szeretett volna élni. Végre megkönyörültek rajta az orvosok: egy kos mirigyeit plántálták át a hasüregébe, hogy ezzel biológiailag is alátámasszák mindinkább elhatalmasodó férfiúi karakterét. S amikor ez után a műtét után még a hatósági engedélyt is megszerezte ahhoz, hogy ezután külsejében is férfiúként élhessen, azóta ez a már-már az öngyilkosság gondolatával bíbelődő ember újra boldog, újra hasznos tagja a társadalomnak.

La garçonne — 300 év előtt

Ma az ilyen esetet a józan gondolkodás tisztán az orvosbiológus szemüvegén keresztül nézi és ítéli meg. Bezzeg háromszáz év előtt, amikor Gusztáv Adolfnak, a nagy svéd királynak fiúslánya, Krisztina e világra jött, nem így vélekedtek a dologról s ha nem éppen Krisztina lett volna az, aki tíz éves királykodása alatt államaiban a boszorkánypöröket eltörölte, bizony alighanem ő maga is a boszorkányság vádjába esett volna. Mert kortársai igazán nem tudtak ezzel a kétlaki lénnyel mit kezdeni. Descartes, a híres bölcselő, aki vesztére elfogadta a svéd királynő meghívását s aztán szégyenszemre minétet kellett az udvar előtt egymagában, bolond módjára, táncolnia, mégis azt írja Krisztináról: „Ugy érzem, hogy ez a fejedelemasszony minden más embernél inkább teremtődött meg Isten képére és hasonlatosságára." Voltak viszont bőven, akik beteges erkölcstelenséggel vádolták meg. Voltak, akik a szellem héroszát tisztelték benne, mások meg mint bolondot gúnyolták. Mit is csináltak volna olyan asszonnyal, aki fiatal korában önként lemond atyja trónusáról; főurainak unszolása ellenére odadobja a koronáját, csak azért, mert nem akar férjhez menni, a főurai pedig váltig biztatják: ne hagyja dinasztiáját magtalanul kihalni. Vagy hová tegyék azt a nőt, ki a protestantizmus legfőbb védnökének, eddig legnagyobb héroszának a lánya; de önmaga katolikussá lesz. Rómába megy élni, ahol a pápa egy elegáns bíbornokot nevez ki tutorául, s végül a Szent Péter-bazilikában temetik el, ahol pápákon kívül más férfiember alig kaphatott örök pihenőhelyet, nemhogy asszonyi állat. Vagy mit kezdettek volna ezzel a Krisztinával, aki egyrészt végletekig szabadgondol-

kodó és kimondottan demokrata érzésű uralkodó, másrészt viszont annyira korlátlan, abszolut fejedelem, hogy udvarmesterét egyszerűen leszúratja s tettét azzal indokolja, hogy mint abszolut uralkodó, cselekedeteiről csakis Istennek tartozik beszámolni. Női nemének korlátait minduntalan áthágja: férfiruhát, rövid hajat hord, férfi módra lovagol, vadászik; s viszont minduntalan elbukik női voltának gyöngeségében s önmagába vallja be, hogy „a legnagyobb természeti csapás, ami az embert érheti, az, ha nőnek születik".

Az irodalmi divat

Kortársai tanácstalanul állottak figurájával szemben. Hiszen Mademoiselle de Montpensier azt írja róla: *„Un joli petit garçon"*; ugyanakkor viszont a pápa azzal mentegeti jóságosan a volt svéd királynő extravaganciáit, hogy: *„E' donna!"* („Hiszen mégis csak asszony!") Ő maga különben szigorúan ragaszkodott közjogilag férfi-mivoltához és kerek száz évvel Mária Terézia előtt így szignálta az okmányait: *Christina rex.*

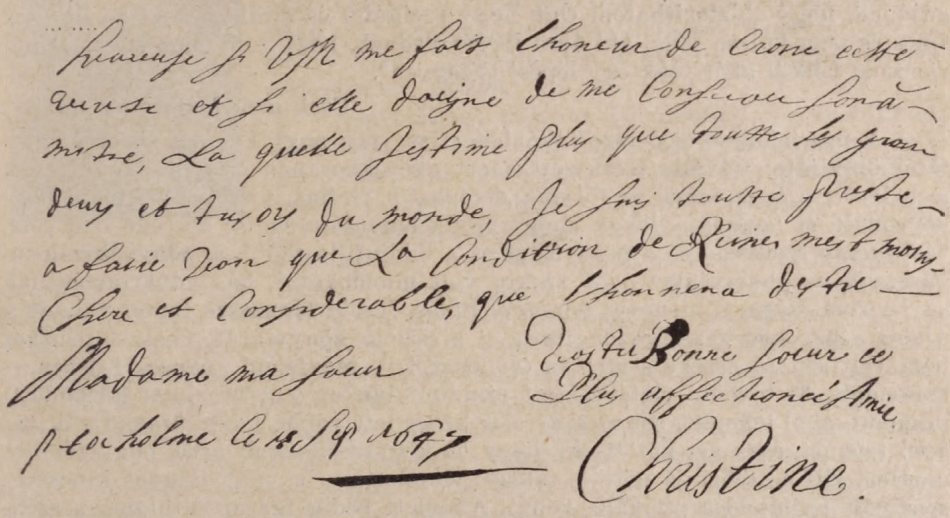

Svéd Krisztina kézirása.

Nem véletlen dolga természetesen, hogy ma, a *Garçonne*-ok korában, Krisztina királynő figurája erősen előtérbe nyomult s egyszerre két könyv is foglalkozik furcsa életével, egyéniségével. S az sem tünhetik fel, hogy mindkét könyv szerzője nő, aki a maga szexuumán keresztül iparkodik ennek a világhistóriai és biológiai rejtélynek mögéje férkőzni; és persze az sem érthetetlen, hogy mind a két író a pszichoanalizis módszereivel próbálja ezt az enigmát megfejteni. Históriailag újat, ismeretlent természetesen egyikük sem produkálhat; ellenben mindkettőnek sikerül új szempontokat találnia, hogy emberileg megmagyarázza Krisztina életének számos antinomiáját, kettős neműsége által indokolt lelki polarizációját, amely hol Ebba Sparre grófné szerelmes karjaiba, hol meg Antonio Pimentelli spanyol követ nem kevésbé szerelmes, de politikailag veszedelmes ölelésébe kergeti a kielégülését mindhiába, nyugtalanul kereső szerencsétlen királyleányt. A biszexualitásnak kimondott klinikai esetével állunk szemközt, amely ma már mind érezhetőbben betör az irodalomba (legutóbb Germaine *Ramos* regényében: *„Rien que ton corps"* — Éditions Montaigne, Paris — nyert finom pszichológiájú, gyöngéden vázolt feldolgozást) s amely a „Prisonnière" formájában a színpadon is megszerezte a szalonképességet.

Az androgynségen túl azonban mint geniális egyéniség is bőven kiérdemli Krisztina királynő minden korok gondolkozó embereinek figyelmét. Hiszen tíz éves sem volt még, amikor korának legnagyobb politikusa, Axel Oxenstierna „vaskancellár" naponta órákhosszat tanítgatta a kislányt politikára, a kormányzás és diplomácia művészetére. Nagybátyjához írott gyerekleveleiben úgy beszél állama politikai eseményeiről, mint más gyerek az iskolai afferjeiről. Tizenhárom éves, amikor a harctéren elesett kiváló tábornokáról, Bauer generálisról így emlékezik meg egy levelében: „Itt azt hiszik, hogy rövidesen pótolni tudjuk majd; csakhogy az egész embereket nem lehet csak úgy a kabátujjunkból szórogatni." Ekkortájt kötelezvényt is aláír, amelyben megígéri, hogy tanítójával csak latinul fog beszélni. Persze, „nem volt rá mód, hogy asszonyi kézimunkára lehetett volna őt rászorítani", panaszolja föl egyik nevelője, mint ahogy a női társaság mindig is untatta őt — kivéve Ebba Sparre s még egy-két női kegyence esetében. Tizennyolc esztendős, amikor átveszi az uralmat s ez a csitri bakfis azt írja ekkortájt egyik fejedelem-kollégájának, hogy „biztosíthatom Önt, hogy szolgáim és minisztereim között egy sincs és nem is lesz soha, aki arra merészkednék, hogy tudtomon kívül és parancsom nélkül akár csak egy lépést is tegyen".

Csak nem férjhez menni!

A megjelenése is persze inkább férfias volt: nagy kampós sasorrát atyjától örökölte; félválla lecsúszott, mert gyerekkorában szerencsétlenül esett le a lóról; a keze fehér és formás, de inkább férfias; viszont a csípője lágy körvonalú *et la croupe large*, ahogy egyik bámulója, Guise hercege írta róla. Élete nagy szenvedélye a műgyűjtés és a bibliofilia volt. „A könyvek rámsugározzák az életerejüket", — szokta volt mondogatni, ha udvartartásának egyik kiválósága, a hírneves portugál tudós, Rabbi Manassze Izrael valamely újabb héber kódexszel gazdagította a királynő könyvtárát. Csak a pénzhez nem volt semmi érzéke s miután trónusáról — megfelelő apanázs fejében — lemondott, 35 további életéve alatt minduntalan anyagi bajokkal küzködött; pumpolt, ahol lehetett; sőt még arra is képes lett volna, hogy elfogadja a lengyel trónust, csak azt kötötte ki, hogy ne kényszerítsék őt arra, hogy férjhez menjen. Ezt a „szörnyű igát" — ahogy mondotta — a világ minden kincséért sem volt hajlandó a nyakába venni. Amellett pedig igazán olthatatlan szenvedélyek tüze égette őt, csakhogy ezt nem akarta semmiféle legális formába belekényszeríttetni; élt a maga kedve és tetszése szerint és nem törődött a *qu'en dira-t-on*-nal, amely pedig a legtöbb nőnél a cselekvések legmélyebb rugóját teszi ki. Önmaga humorizált ezen a nemtörődömségén a legjobban. Amikor öreg napjaiban Róma környékén egyszer a kocsija felborult, kacagó szóval hivogatta barátait az árokban fekvő ex-királynő: „Szaladjatok hamar ide, barátaim, és állapítsátok meg magatok, vajjon a királynőtök hermafrodita-e vagy sem!" Kevés olyan hermafrodita-politikust ismer a történelem, még a férfiak között is, aki ennyire szuveren fensőbbséggel, ennyi lehiggadt bölcseséggel és humorral tűrte volna a Sors kétélű ajándékát...

Pilisi Lajos egy, sajnos, túlkorán lehúnyt ígérete volt a magyar irodalomnak. Lexikonok el is felejtkeztek arról, hogy nevét felemlegessék, pedig ha mással nem, „Dereglye" című regényével igazán szép emléket biztosított magának a mai magyar irodalomban. Amint értesülünk, a pécsi egyetem magyar irodalmi szemináriumának egyik nőhallgatója vállalkozott arra, hogy doktori disszertáció formájában megörökítse az 1918 szeptemberében elhúnyt zseniális fiatal író emlékezetét. Nagy érdeklődéssel és meghatottsággal várjuk ezt az írást, amely természetesen egyúttal mozgalmas korkép is lesz.

ELFELEJTETT ÍRÓK

Riedl Frigyes.

Írta: *Kemény István.*

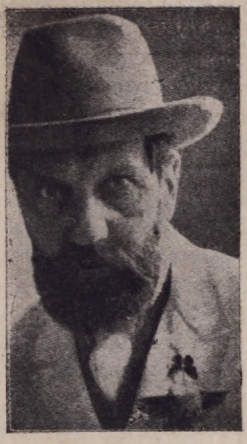

Riedl Frigyes

Tíz év előtt, 1921 augusztus 7-én, a magyar kulturális életet súlyos csapás érte. Az egyik pesti klinikán hosszú és kínos szenvedés után meghalt Riedl Frigyes és ahogy a halálhír elterjedésének hatása alatt a néma megdöbbenés lett úrrá mindazoknak a lelkén, akik valaha is közel kerültek az *utolsó nagy magyar tanárhoz*, azonképpen megilletődött szívvel gondol vissza Riedl alakjára ma is egykori tanítványainak szétszóródott serege.

Nehéz Riedl Frigyes jelentőségét megrajzolnunk azok számára, akik nem ismerték. Mert Párisnak ez a gyógyíthatatlan szerelmese negyven esztendőt töltött a tanári pályán és amikor 1904-ben elfoglalta Gyulai Pál tanszékét a budapesti egyetemen — mellesleg megjegyezve: *egyetlen lépést sem tett kinevezése érdekében, még csak nem is folyamodott érte*, bármilyen különösen hangozzék is ez a szerénység napjainkban — a magyar irodalomtörténeti szeminárium helyisége úgyszólván egyik napról a másikra középpontjává vált a felnövő új tudósgenerációnak. Teadélutánokra és teaestélyekre gyüjtötte itt össze női és férfi-hallgatóit Riedl és ezeken az összejöveteleken minden elválasztó vonal elmosódott tanár és tanítványa között. Riedl teái — mondja ezeknek a felejthetetlen délutánoknak egyik látogatója — kedves, meleg szalónná tették a modern filológiai szeminárium kopár szobáit az egyetem kopár épületében, ezek a teák a nagy Páris-áhitozások napjaiban hidat vertek a Duna és a Szajna, a budapesti egyetem és a Sorbonne közé, ezek a teák loptak egy kevés színt, egy kevés langyos, parfömös levegőt sok szegény diák és sok szegény diáklány szürke életébe. Riedl távol akarta tartani teáiról az iskolai ízt és fel akarta eleveníteni — ha kicsiben is — a francia irodalmi szalónok emlékét: rajta kívül senkinek sem sikerült volna ez a kísérlet.

A teadélutánokkal párhuzamosan célokat tűzött maga elé az előadási órák alatt is. *Az egyetemen mindig Riedlnek volt a legtöbb hallgatója* és más szakosak, sőt nem egyetemi hallgatók is nagy számmal sereglettek katedrája köré. Fel kell itt említenünk, hogy a tapsot is — amelyet néhány kollégája oly izgalommal várt — eltiltotta az egyetemen. Egyéniségének varázsa, előadásának közvetlensége valóságos eseményekké avatta ezeket az órákat, amelyeknek hallgatósága sorában éveken keresztül megmaradt a legnagyobb része az egyetem falai közül diplomával útnak bocsájtott tanároknak is. A színes, ragyogó meséktől nehéz volt megválni . . .

Egyébként minden tanítványának igyekezett segítségére lenni. Ha hallotta, hogy valaki dolgozik valamin, minden lehető segédeszközt és tanácsot rendelkezésére bocsájtott. Előfordult, hogy még akkor is foglalkozott valamilyen tárggyal, amikor annak felvetője azt már régen el is felejtette. Azonkívül ösztöndíjakat szerzett tanítványainak, keresethez juttatta őket, néha

még — kölcsönt is adott nekik, hogy tanulmányaikat félbe ne kelljen szakítaniok.

Riedl nemcsak irodalomtörténetet tanított, hanem — saját példájának erejével — tanári etikát is. A tanítványok szeretetét és ragaszkodását mindennél többre becsülte és azok, akiket még a belvárosi reáliskolában tanított, elmondják, hogy nyolc esztendő leforgása alatt alig vett kezébe iskolakönyvet. A tanteremben ide-oda sétálva, beszélgetve adott elő, azután pedig előadását összefoglalva lediktálta. A szokásos osztályozásoktól mindig irtózott; notesze sohasem volt, de azért mindegyik tanítványát alaposan ismerte. Mielőtt „elégtelen" osztályzatot adott, megkérdezte bukásra álló tanítványát: vajjon nem származik-e ebből reá nézve nagyobb hátrány vagy kellemetlenség. *Mert nem volt szíve ahhoz, hogy elégtelen osztályzatával esetleg családi tragédiát idézzen fel.*

Riedl az első egyetemi professzor, aki a konszervatív falak közé beviszi az új magyar irodalmat. Előtte Jókaival, Petőfivel, Arannyal zárult irodalmunk története és senki sem volt, aki véleményt mert volna nyilvánítani még élő írók alkotásairól. *„Esténként együtt vacsorázom a szigeten Herczeg Ferenccel és így kissé szokatlan feladat elé állít a vele való foglalkozás"* — így kezdte híres előadássorozatát Riedl és az előadások közben szó került mindenkire. Egy alkalommal, már nagy betegen, panaszkodott, hogy hivatalos tudományunk nem foglalkozik kellően az élő írókkal. „Én Ady Endréről is tartottam előadást", — mondta. — „De mégis szemrehányást teszek magamnak, mert sokkal előbb kellett volna ezt megtennem."

Mindig fenntartotta a kapcsolatot az élettel. A modern irányokat figyelemmel kísérte és ha valahol feltünni látott egy-egy biztató tehetséget, magához hívta, elbeszélgetett vele és megpróbálta alaposan megismerni. Nincs az újabb írói és kritikus-generációnak olyan számottevő tagja, aki ne őrizné szívében egy-egy ilyen intim kettesben eltöltött délután felejthetetlen emlékét. (Ha valamelyik leányhallgatója kereste fel, elővette nagy beszélő hajasbabáját. „Tessék kisasszony játszani", — mondta utólérhetetlenül bájos mosolyával.) Viszont mindig tisztában volt az őt körülvevő emberek *igazi* értékével és e véleményeit bizalmas körben nem is rejtette véka alá. Egy alkalommal X. „igen tisztelt barátjáról" árulta el, hogy nem lát benne egyebet „mikroszkóp alá helyezett tetű"-nél — s hozzá gúnyosan kalapot emelt.

Talán nem felesleges szőrszálhasogatás, ha itt zárójelben feleleventjük Riedl egyik mondását, amely azóta is annyi vitára adott okot. Hoffmann Mária dr. kedves Riedl-füzetében elmondja, hogy a Petőfi-jegyzetek között, amelyek azóta könyvalakban is megjelentek, Riedl megjegyzi, hogy az emberek csak azt a különbséget szokták észrevenni, amely szellemiekben választja el őket egymástól. Pedig ugyanazon értelmi képesség mellett éppoly távolságok vannak köztük *érzelmi* téren is. Lehet beszélni érzelem-zseniről és — mondjuk — érzelem-hülyéről is. Sikabonyi megijedt a „hülye" kifejezéstől és azt nyersnek találta. A Kisfaludy-Társaságban Kéky Lajos az „antitalentum"-mal cserélte fel, Sikabonyi pedig végül az „érzelembambá"-t választotta. E sorok írójának jegyzetei között, amelyek Riedlnek Petőfiről szóló egyetemi előadásai után készültek, ez a mondat is szerepel. Eszerint: *Vannak érzelemzsenik és érzelem-trotlik.* (Talán ez is nyers szó, ámde felette találó.)

Riedl, az ember . . . Mintha most is látnám, amint félrecsapott kalapja alól előtünő hosszú hajával, kedvesen bohémi öltözékében rójja végig az Andrássy útat, miközben papírzacskóból forró gesztenyét eszik. Ez az örök gyermek: ötven éven keresztül élt szép, harmónikus életet édesanyjával, a nagyműveltségű, melegszívű úriasszonnyal. Még a nyakkendőjét is édesanyja kötötte meg . . .

Csúnya évek következtek. Egyik levelében írja: *A láthatár itthon egyre*

sötétül, a drágaság napról-napra fojtogatóbb, a nyomor nőttön nő, a fizetés alig elegendő kenyérre. Az egyetemen hideg szobában tanítunk. Nehéz kinn járni, öt nap óta havazik, az uccán fázó, éhező emberek. Jobb a kakaós, rizses, krumpliszerető Hollandia. Ott nincs hideg pokol.

Fűtés hiányában egész napokat tölt a konyhában édesanyja mellett. Amikor pedig az öreg néni 1921 januáriusában meghal, a nagy gyermek elhagyatva érzi magát a világ sodrában. Betegeskedni kezd, közben egyre több küzdelme van az élettel: órákon át piszmog egy kis vaskályhával, amelyben nem akar a tűz meggyulladni, bozontos feje pedig élelmiszerbeszerzésen töpreng. Ugyanebben az időben Lotz-albumát fájó tréfával így dedikálta: „H. E.-nek hű rokonszenvvel . . . midőn fáztam, éheztem és rongyokban jártam . . ." *Magyar egyetemi tanár az Úr 1921-es esztendejében . . .*

És csúnya idők következnek *egyéb vonatkozásban is.* Riedl Frigyes katedrája messze fölülemelkedik azokon a katedrákon, amelyeknek szélét egyre nyaldosta a gyűlölködés, a napi politika. Riedl mindezt nem értette. Ő, aki a világháború kellős közepén ezeket a szavakat írta le: *mi még az iszony és gyűlölet eme napjaiban is tartjuk az emberiség szellemi szolidaritását* — értetlenül nézett maga körül, amikor a tudomány hajlékában magasra csapkodtak a szenvedélyek hullámai. De fel kell jegyeznünk: *a Riedl-órák templomi csendjét a legizgalmasabb időkben sem merte megzavarni semmiféle „egyéni akció".* Riedl Frigyes csodálkozással tekintett körül nem egyszer ezekben a szomorú napokban és csodálkozó tekintete messzehangzó tiltakozás volt bizonyos cselekedetek és törekvések ellen . . .

1918 őszén Riedl nagy munkához fogott, amelynek már csak vázlatát készíthette el. A magyar jelen és a magyar jövő problémái nyugtalanították és e nyugtalanító kételyeknek akart könyvében kifejezést adni. Ime néhány kiragadott mondat az amúgyis vázlatos feljegyzésekből: *Sorsdöntő hadjárat elvesztése súlyos szerencsétlenség, de végzetessé csak akkor válhatik, ha a balszerencsés népnek nincsenek ideáljai . . . Hát ez az a Magyarország, amelyet Széchenyi prófétai ihlettel megjósolt? Ez az a Magyarország, amely nem volt, hanem lesz? Így lett meg! . . . A régi világ nem maradhat, ne is maradjon. A jólét kérdése nem fog megállni a III-ik rendnél (1848), úgy mint a nemzetiségi kérdés nem a magyarnál . . . Azt mondják nekem: ne gyűlöljem a franciát, az olaszt, a cseheket, a németeket! Hát a magyart szabad gyűlölnöm? Gyűlöljük meg a gyűlöletet! . . . Azt mondják, el lehetett volna halasztani a háborút, de rövid idővel később kitört volna. Biztos ez? Én vagyok az egyetlen ember Magyarországon, aki a jövőt nem tudja, tehát nehéz szólnom erről . . . A magyar nép nem engedheti meg magának az antiszemitizmus luxusát. Kevesen vagyunk. Bel- és külellenség sok! Akadt egy faj, amely velünk tart: ezt, ép ezt visszautasítjuk . . .*

Sajnos — mondtuk — mindez töredék maradt. És mennyi ilyen töredéket lehetne még összegyüjteni, egészbe formálni (amint pl. Sikabonyi Antal tette a Petőfi-jegyzetekkel). E sorok írója féltve őrzi Riedlnek Vörösmartyról tartott egyetemi kollégiumának jegyzeteit; bizonyos, hogy a tanítványoknál még sok ismeretlen feljegyzésre és levélre akadhatnánk. Az évtizedforduló alkalmával talán meg lehetne ezeknek a rejtett kincseknek napfényre hozását kísérelni.

Néhány hónappal édesanyja után elment Riedl is. A szeminárium utolsó összejövetelén Riedl beszédet mondott, amelyet az elmúlás fájó melankóliája lengett át. A beszéd végén elképzelte, hogyan jön össze ismét a társaság húsz év múlva s akkor talán eszébe jut valakinek, hogy volt egyszer egy öreg ember — hogy is hívták? *Már nem tudják a nevét.* — A jóslat nem vált be. Riedl Frigyes tanítása boldog idők féltett örökségeként marad fenn egy szomorú korszak generációjának lelkében.

HASZNOS MULATSÁGOK

A szocialista világnézet és az irodalom céljai.

Az író a haladás szolgálatában

Irta: *Nyigri Imre**)

Századfordulókor még semmi különösebb megütközést sem keltett, ha széplelkű esztéták a szociológia tudományának egyetlen tézisét sem akarták az irodalomtörténetbe beengedni. A világ képe azonban azóta gyökeresen megváltozott. Az irodalomtörténet sem mehet el közömbösen a tény előtt, hogy napi életünknek mindig több viszonylatában érezzük annak a hatását, hogy milyen államrendszerben élünk, mennyiben változható az emberiség társas együttműködésének formája és hogy a javak termelése és elosztása körül milyen új megoldások és azok nyomában milyen szükségszerű változások következnek be. Az ipari forradalom, a racionalizálás, a munkanélküliség, az állam pénzügyi és gazdasági helyzete, a magángazdaság stabilitása olyan tényezők, amelyek valamennyien hatással vannak az író társadalmi, jogi szemléletére, érzékére és új határokat szabnak eszméinek. A sokak helyett messzegondoló, megoldásokat kereső, rajtunk segíteni akaró írónak, ha az igazi nagyok közül való, még sohasem volt olyan alakító hatása az olvasókra, mint napjainkban. A modern erkölcsi élet, a világpolitika alakulásai, a kultúra előretörése, a technika csodálatos eredményei, az organizációs formák megújhodásai még inkább előmozdították az emberiség egymásrautaltságának felismerését és kiszélesítették az irodalom hatását.

A kulturális életmegnyilvánulásokat is gazdasági viszonyok szabályozzák. Marx az irodalom jelentőségét meglehetősen elhanyagolta. Ezen a ponton a marxi teóriát Engels idomította, amikor felállította jelentőségteljes tételét, hogy az irodalom vissza is hat a társadalomra. Ebből kiindulva kétségtelen, hogy minden irodalmi jelenség egyúttal politikai, társadalmi és gazdasági jelenség is, tehát szocialista szemlélet szerint beletartozik a szociologia fogalmába. Én és magamkorú kortársaim még hallhattuk Beöthy Zsolttól, aki a magyar irodalom egyik legképzettebb és legszabadabblelkű munkása volt, a kis papirosok mellől leolvasott kemény ítéletet: „A magyar irodalom minden munkája politikai tett."

Ha azokat a tényezőket vizsgáljuk, amelyek az irodalmat létrehozzák, akkor is szociologiai tényezőket kell figyelembe vennünk. Ami különvéleményekre vezethet, az az a szemlélet, amelynek fókuszából kiindulunk. Az individualizmus és a kollektivizmus problémája az egész szellemiség történetén végigvonul. A kollektivizmus a legrégibb történeti időktől kezdve él és jelentkezik az emberiség szellemi történetében. Voltak olyan individualisztikus jellegű korok, amikor sohasem lehetett „az emberről", hanem mindig csak egy bizonyos emberről beszélni. Felületesen ítélve, korunk is kedvez az individualisztikus irodalomnak, hiszen az egyéni teljesítmények dicsőítését

*) A különböző világszemléleteknek a magyar irodalomra és szellemiségre gyakorolt kisugárzásait kutató tanulmánysorozatunk második essay-je.

mindennemű versenyben, a pénzvilágban, a művészetben, a szinpadon, az irodalomban és atlétikában még sohasem fejlesztették a maihoz hasonló rekordlázra. Ha Schopenhauer meghatározását fogadjuk el, a ma irodalmának tárgya még mindig: „a keresztrefeszített emberi szív vonaglása", mindig egy emberen megfigyelve. Az események a hőssel szemben centrálisan szerkesztettek és ami rajta kívül történik, az csak epizód lehet. Az úgynevezett költői igazságszolgáltatás mindig az egyénnel szemben jelent állásfoglalást. Az új kollektivisztikus tipus ma élő formáit leginkább az orosz és a német irodalom kisérleteiben találhatjuk meg, amelyekben szakítanak a nagy terjedelemmel, egész csomó ember szerepel bennük, akiket ugyanaz a gondolat vagy érzés hajt vagy füt át, az életet filmszerűen, az események sorozatával fotografálják, nincsen differenciálódott stílusuk, a pszichológia a nullára redukálódik és az élet gerincét a proletárban látják.

Upton Sinclair, aki a ma élő írók között talán a legmesszebb jutott a tiszta kollektivizmus felé, úgy fogalmazta tételét, hogy — kimondva vagy ki nem mondva — az egész eddigi irodalom osztályérdekek szolgálatában állt és a valóságos élet rideg tényezőinek vizsgálata helyett szépen csomagolt szellemi sziruphoz juttatta az olvasót.

A képzeleti vagy érzelmi világ elgondolásait lerögzítő, egyéni vagy társas élményeket elbeszélő irodalomban sem lehet tisztünk annak vizsgálata, hogy a különböző munkák érdeklődésünket lekötve szórakoztatnak-e vagy gyönyörködtetnek-e. Ha azt kutatjuk, hogy egy nyelvi műalkotást milyen céllal írtak és az mennyiben vet fényt valamely társadalomra vagy korra, rájövünk arra, hogy valójában csak olyan műveket illethetünk irodalom megjelöléssel, amelyek mindenkihez szólnak. Ezért van nemzeti és nemzetközi irodalom. Az első csak egy nyelv kultúrterületén belül, a nemzeti gondolat kifejezésére szorítkozik és legtöbbször megfelel az uralkodó osztályok szájaízének, míg az utóbbi túlterjed az ország határain és hatásában az előbbinél összehasonlíthatatlanul jelentősebb és egyetemesebb. A történelmi materializmuson alapuló szocialista világszemlélet csak arra az álláspontra helyezkedhetik, hogy az irodalom a társadalom alépítményének egyik függvénye. Az irodalmi munkák, ha becsületes szándékuak, írójuk felkészültsége, látóköre és gondolati függetlensége mértékétől meghatározottan, mindenkor társadalmi és gazdasági keresztmetszetét adják koruknak. Ez a szociológiai irány lassanként polgárjogot nyer az irodalomtörténetben is, bár még csak alig jutott alkalmazáshoz, pedig az átértékelésben nagy feladatok várnak reá. Ilyen irodalomtörténeti munkát írt Upton Sinclair „A Mammon művészete" című, az egész világirodalmat felölelő munkájában.

Az esztéták minden tiltakozó berzenkedése ellenére van szocialista irodalom, amely szerintünk szerves része az irodalomnak és annak legmagasabb céljait hordozza, mert egyetemes érvényű igazságokért hevül. Nem az a szocialista irodalom, amely vezércikkeket rimesit és szónoklatokat önt regénybe vagy novellába, nem a röpiratok, a fölvilágosító füzetek, a szocialista napi- és szaklapok cikkei jelentik a szocialista irodalmat.

A meglévő rend és a valóságos állapotokkal szemben való elégedetlenségnek hangotadó irodalom termékei közé kell számítanunk mindazokat az irásokat, amelyek a részből az egészre való következtetés alapján tarthatatlannak bélyegeznek bizonyos társadalmi normákat, egy-két embernek vagy családnak életsorsa, fejlődéstörténete alapján. Ugyanide tartoznak azok a munkák is, amelyek egy-egy generális jellegű társadalmi kérdést úgy boncolnak, hogy a tétel igazságtalanságainak kimutatása után az egészből a részre következtetnek és azokat a jelenségeket mutatják be, amelyek következményei a kifogásolt dolognak.

A szenvedő emberiség számára a nagyon sokáig csak kevesektől ismert irodalom legnagyobb tette az volt, hogy a fennálló renden való változtatás lehetőségét felismerte, hirdette és így a tömegek előtt ott derenghet egy lakályosabb életkép. Nyomorukban az emberi sóvárgás jelszavakra talált és a nagy elmék teremtő merészsége megvalósítási kísérletekre késztette az emberiség feltörekvő részét. Az irodalomtól is tudatosítási segítséget kapott szociális mozgalmak történetíróira vár a grandiózus feladat, hogy megírják az irodalom óriási jelentőségét a haladás szolgálatában. Az irodalom nem halott anyag, amelyet skatulyázni lehet, mint a kőzeteket; és az a tény, hogy a proletár belépett az irodalomba és uralkodók, arisztokraták, papok, burzsoák, manók és törpék után szereplő lett, csak következménye volt annak, hogy a társadalom is átrétegeződött, hogy akadtak írók, akik sorsigazító törekvések csíráit hintették el az emberi értelemben. A közelmult történelmi eseményeiben az orosz, az ir és a spanyol írók szerepére kell gondolnunk, a francia enciklopedistákról nem is szólva. Azok tehát, akik a „mindent a gyomorig lekicsinylő" materializmus ellen dohognak, gondosabb vizsgálattal keressék meg a nagy összefüggéseket és ismerjék be, hogy a művészet és irodalom anyagáról és céljáról alkotott véleményekben csodálatos átértékelési folyamat megy végbe.

A munkás egyre nagyobb és kihatóbb szerepet játszik a közéletben is, közönséggé alakult az irodalom számára is, cserehatást gyakorol és nem lehet jelentős író vagy művész, aki előtt közömbös lehet a munkásság, aki elzárkózhatnék annak problémái elől. Amikor a szocializmus térfoglaló világszemlélete szellemi őseit és térítő társait tudja, tiszteli az emberiség legnagyobb gondolkozóiban, ugyanakkor egyenlő részt követel a legszélesebb tömegeknek a kultúra asztalánál. Már pedig ez jelenti a legnagyobb lehetőségeket az irodalom számára, a legszélesebb nyilvánosságot, a legnagyobb publicitást és az irott szó hatalmának elérhető magasságát. A szocializmus, amely ma még sokhelyütt pedagógiai munkát jelent, programján hordja a tudást, hogy a gyárak, műhelyek, irodák, falvak és tanyák népe, amelyben kielégítetlenül él éhe a szépnek, fogyasztója legyen az irodalomnak és a művészetnek.

Most, amikor Európa szellemi életének talaját új vulkánok lávatömegei öntik el H. G. Wells, G. B. Shaw, Upton Sinclair, Maxim Gorkij, Ernst Toller, Henri Barbusse, Andersen Nexő örökében, túl a határokon égő csipkebokor a fejlődő szocialista irodalom, amelynek tűzénél új lehetőségek világítanak. Kint nem érződik az az atmoszféra, amely a magyar nyelvkultur-területen belül megbénítja a szellemi életet; ott szabadultak az üvegbura alatti fojtottságból és a gazdasági helyzet nem fosztja meg teljesen az írót az olvasótól; ott van visszhang, kölcsönhatás és a szocialista napilapok százai körül egy új írógeneráció fejlődik, akiknek könyvei vaskaszetták, amelyek a „szézám nyílj meg"-re megoldásokat tartalmaznak. Ők a szabadlelkű ember igazi honfoglalását akarják valóraváltani az élettel szemben, itt a földön.

Nálunk is kialakult, sőt már második generációját éli egy írói irány, amelyet szocialistának nevezhetünk, de a speciális magyar okok miatt kifejlődését olyan körülmények gátolják, amelyekkel ma Európában alig kell már írói csoportnak számolnia. A szocialista szellemű íróknak nincsen folyóiratuk, ezirányú próbálkozásaik balsikerrel jártak, de minden nélkülözésen, visszhangtalanságon túl vannak és dolgoznak, növekednek, valőrjük egyre magasabb és valamennyiükben él a hit: fejleszteni, szebbé tenni az életet. Ez olyan emberi egység, amelynek tűzhelye körül az egyetemes ember örök fájdalma és örömök zuhognak el a maguk skáláin a végtelenbe és kidalolják a közös szépségeket, a *comédie humaine* minden változatát.

Izsó Miklós küzködései.

A magyar demokrácia harcai a művészet frontján.

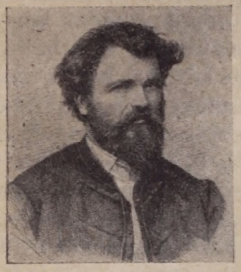

Izsó Miklós

September 9-én lesz száz éve, hogy Izsó Miklós, a „Búsuló juhász", a debreceni Csokonai-szobor s egy nagy sor mellszobor faragója, meg aztán a pesti Petőfi-szobor és a szegedi Dugonics-szobor tervezőművésze megszületett. A magyar művészet történetében való helyét immár pontosan kijelölték nagytudású szakmunkák: ő képviseli az átmenetet a 19. század-eleji klasszicizmusból a század közepe táján virágzó romantikus *genre*-művészethez; mintázófája alatt a „nép" fogalma beszüremkedik az addig kizárólag feudális jellegű monumentum-szobrászatba. S lelki beállítottságára nézve jellemző, hogy két kedves szobortémája Petőfit és Csokonait örökíti meg akkor, amikor ez a két poéta még nem volt szalónképes s nevüknek említésére is szent borzongás futott végig az irodalom és közélet boncainak háta közepén.

Művészet szempontjából hát lényegileg újat nem mondhatunk Izsó Miklósról; vadzseninek indult, de korának szülöttje volt s művészi lendületét nemcsak kora művészeti törekvései, hanem a magyar közélet furcsa megosztottsága is letompította. Lett, ami lett: tehetség, amely nagy alkotásaiban —amennyiben ilyen monumentális formában egyáltalán szóhoz juthatott — megalkudott a környezettel; apró műveiben, terrakottáiban viszont ezerfelé szerte pazarolta önálló, nagy géniuszát, anélkül, hogy éppen ezen a téren, ahol eredetit, jelentőset tudott volna alkotni, maradandót teremthetett volna.

Magyar művésztragédia az ő mindössze 45 esztendős élete is, csakhogy ezenfelül még valamivel több is: iskolapéldája a magyar szellemiség külön tragédiájának, a 48-as forradalom után még mindig lényegében feudálisnak maradt közélet ellen való eredménytelen küzködésnek. Szegény Méhely Kálmán írta meg vagy tíz éve, közvetlenül a halála előtt ennek a magyar művésztragikumnak egy másik fejezetét: Benczur Gyula behódolását a vad-pogány Vajk dacos figurájától a tömjénfüst között megalázkodva térdelő Szent Istvánig és —a Szent István-rend középkeresztjéig. Itt egy külső sikerekben gazdag élet kerete jelezte a művészet elbukását a politikai exigenciák kölöncei közepette. Izsó Miklósnál a nyomorgás, az alkoholba való menekülés, a korai tüdővész szolgáltatja a megalkudni nem akaró művészlélek szomorú életsorsát az értetlen magyar ugaron.

A szobrászat Petőfije

Lyka Károlynak van valahol egy finom megfigyelése, hogy a nagynevű művészek nagyobbik hányada (ha jól emlékszem, 6 : 8 arányban) egyszerű paraszti és iparoscsaládok köréből került ki. Iparos volt Ferenczy szobrász apja, iparos a Munkácsyé is; és elparasztosodott kékfestő volt az Izsó Miklós apja is, aki még hozzá a csúnyanevű Disznóshorvátiban élt (amely falut Izsó Miklós finomkodó érzékű kortársai egyszerűen *D.-Horváthi* néven emlegettek, hogy elkerüljék a profanizáló szót). Izsó állítólag a sárospataki kollégium növendéke is volt (hacsak ebben is nem rejlik jóindulatú biografusoknak bizonyos eufemizmusa). Ellenben tény az, hogy a 17 éves fiú 1848-ban elment önkéntes vadásznak (honvédtiszti rangját emlegetik újra — bár igen óvatosan — jólelkű emberei). Világos után ő is bujdosik, nehogy besorozzák az osztrák ármádiába és mint uradalmi erdészsegéd próbálkozik a vihar elől eresz alá kerülni. Ez az idillikus élet azonban nem való az ő kitörő temperamentumának. Elmegy napszámosnak egy Jakowecz nevű rimaszombati kőfaragómes-

terhez. A véletlen hozza magával, hogy a magyar közélet ridegsége folytán az élettől szomorú magányosságába elvonult Ferenczy István is ott éli a maga remeteéletét Rimaszombatban és pártfogásába veszi a fiatal kőfaragóinast, bevezeti a szobrászat technikájának a rejtelmeibe. Itt tanulgat 1856-ig, Ferenczy haláláig. Akkor feljön Izsó Pestre, ahol újra mint napszámos keresi meg a kenyerét. Végre a barátai adnak össze egy kis pénzt, hogy eljuthasson Bécsbe, a nagynevű Gassner szobrász iskolájába. Bécsben két Széchenyi-mellszoborral hívja magára az ott élő magyarok figyelmét s most újra a Bécsben tanuló fiatal magyar technikusok adnak össze annyi pénzt, hogy Izsó Münchenbe, az európai művészet Athénjébe mehessen továbbképzésre. Itt születik meg a „Búsuló juhász" szobra, amely egyik életírója szerint „a magyar nemzeti szobrászat kiindulópontja" ugyan, de amelyért Izsó egy fityinget sem kap, hanem kénytelen azt nagylelkűen a Nemzeti Múzeumnak ajándékozni. És ugyanekkor alkotja meg egy további sor terrakottáját — a nevezetesebbek a „Fonóházi jelenet", meg a „Részeges paraszt" —, amelyek mind arról tanuskodnak, hogy Izsó lelke át volt itatva a magyar néppel való lelki közösséggel s ezt a kommuniót még odakünn az idegenben sem tagadta meg. Mi lehetett volna ebből az emberből, ha engedték volna saját intuiciója szerint dolgozni, ha megadták volna neki az anyagi lehetőségeket, hogy önmagát élje ki?! A A szobrászat Petőfijévé kellett volna okszerűen fejlődnie! „Ebben az irányban azonban nem akadt megrendelő", — mondja lakonikus önmegadással az egykorú krónikás.

Bécsi gátlások

Izsó most hazakerül. Az újra-éledő alkotmányosság — ezt érezné mindenki — felpezsdítően kell hasson az élet minden viszonylatára, a művészetekre is. Csakugyan elkezdik egyremásra a pályázatokat kiírni épületekre, szoborművekre. Egyelőre persze csak óvatosan, olyan alkotásokra, amelyek ne bántsák túlságosan a bécsi urak érzékenységét. Széchenyi István ugyan forradalmi miniszter volt, de idejében lekapcsolódott a „lázadásról" s így az ő nevével összefüggő alkotások megteremtése talán nem üt csorbát a kötelező lojalitáson. Eötvös József is idejében elvonult Svájcba, Deák Ferenc meg Kehidára, igaz, hogy csak az utolsó percben, — mindegy, de legalább nem kompromittálták magukat 1849-ben, így hát az emlékük is posszibilis; ha rákerül a sor, kaphatnak szobrot anélkül, hogy Bécs rosszalásától kellene tartani. Petőfi meg Kossuth, az más. Ezeket Világos után kurrentálta az osztrák policia, a körözőlevél még nincs visszavonva; s rendőrileg körözött egyéneket talán csak mégsem illik nagy bronzszobrokban megörökíteni. Hogyne, ha Pestre jön a Felség s megtalálja látni, még majd mit szólana hozzá?!

Csokonai debreceni szobra Izsotól

De Széchenyi, az más. „Der rote Stefi" volt ugyan Bécsben a gúnyneve, de mégis csak gróf volt s majd két évtizedes döblingi önkéntes internálásával különben is sok mindent jóvátett. Az ő dolgaival tehát ki lehet jönni. Mindenekelőtt építsük meg a Széchenyi által elgondolt Akadémiát. Hogy ne nagyon szúrjon szemet a dolog, nem magyar építésszel terveztetjük meg. Itt van ugyan a zseniális Ybl Miklós. Viszont bécsi építészt a magyar közvélemény venne rossz néven. Középső megoldás tehát egy külföldi, német építész: Stüler, — ezt (szakértelem címén) sem az osztrák, sem a magyar közvélemény nem veheti rossz néven.

A főurak szobra

Nos és aztán a Széchenyi-szobor. Ez kimondottan a főurak, főpapság és nagybirtokosok személyes ügye; ők gyüjtötték össze hozzá a pénzt. Tisztesség okából ugyan felhívják pályázatra az összes magyar szobrászokat; ezek azonban, az Akadémia palotájának esetén okulva, előre sejtik, mi lesz a pályázat vége. Izsó Miklós mégis beküldi a maga tervezetét. Alkalmazkodik az előkelő témához, nincs benne semmi rusztikum, mert tudja, hogy az emlékbizottság zsürije főurakból áll, akik nagyon rossz néven vennék, ha valami „népies" gixer csúsznék a szoborba. Nos, csakugyan Engel József kapta meg az első díjat, „a legkevésbé magyar s nemzeti szobrász", akit annakidején Esterházy Pál herceg ajánlott be Viktória királynőhöz. Az angol királynő az arcképét és egy „Amazonok harca" című csoportozatot rendelt meg nála s azóta garmadával készítette Engel az angol és magyar arisztokraták számára a klaszszicizáló Achilleseket és Ámorokat. Engel kapta a megbízást; Izsónak egy második díjjal törölték ki a szemét. A művész a maga szilaj kedvében az egész díjat borba „fektette bele" s addig ivott, amíg bírta, a legjobb úton haladt az alkoholizmus felé.

A parasztok szobra

Ebben a rabelaisi hangulatban érte őt a híradás, hogy Debrecen városa a „csikóbőrös kulacs" parasztos költőjének, Csokonainak akar szobrot állítani. Végre kedvére való téma. Földhöz vágta a borosflaskót és rettenetes energiával nekifeszült a munkának. Egy-kettőre elkészült a szobor, le is leplezik nagy bankettezés közepette. Alkalmi versek, diákdalárda élénkítik az ünnepet. Csak valakik hiányzanak: Tisza Kálmán és a magyar főurak. Pedig éppen előző nap még ott voltak Debrecenben, valami lófuttatás volt. Utána azonban sürgősen elutaztak, nehogy csak tévedésből is ott maradjon közülök egy is. Hogyne: parasztköltőnek parasztművész által emelt szobra leleplezésénél!

Izsó pedig visszakerült újra Pestre, újra munka nélkül. „Maholnap újra kezembe vehetem a vándorbotot", írja abban a kérvényében, amellyel valami segélyt kér a közoktatásügyi minisztertől, hogy éppen éhen ne haljon. S a miniszter segélyképpen megrendeli nála gróf Zrinyi Miklósnak és Werbőczy Istvánnak, a magyar nemesi rend törvényhozójának mellszobrát. A „Búsuló juhász" és „Csokonai" megalkotójánál! Van még miniszteriális irónia . . . Csinál is Izsó olyan kinyalt mellszobrokat róluk, hogy talán még Houdon is csettintene a nyelvével, ha megláthatná őket.

Harc Petőfi ellen

Izsó újra a kétségbeesés sötét vízében fuldoklik, amikor egyszerre Kiskőrösről felriad egy hang, a zsidó Hoffmann-családból való Reményi Ede világhírű hegedűművész hangja: szobrot a nép fiának, Petőfinek! A felhívásnak nagyszerű visszhangja támadt, csak éppen a hivatalos körökben keltett nagy megrőkönyödést. Reményi Ede öccse, Károly, meséli el, hogy „hivatalos körökben a Petőfi-zászló lobogtatását illojálisnak tartották, sőt az egész szo-

bortervet is szerették volna szép szerével meghiusítani". A kormány egyik tagja titokban magához hívja Reményit és arról tárgyal vele, hogy a Reményi hegedűjével összegyüjtött pénzt szobor helyett inkább arra illenék felhasználni, hogy Petőfi fiát, Zoltánt neveltessék. Arra nem is gondolt a kormány, hogy itt van Zoltánka tehetős nagyapja, Szendrey, és itt van nagybátyja, Gyulai Pál, akik szívesen vállalták a fiú nevelését. Reményi nem is igen hallgatott a miniszterre, hanem most már csak azért is, hivatalos formában is kérvényt nyujtott be, hogy a kormány engedélyezzen egy Petőfi-szoborbizottságot. A kormány erre „magánúton" visszaküldte Reményinek a kérvényt és azt a szóbeli üzenetet fűzte hozzá, hogy várjon még egy ideig. De Reményi nem várt, hanem újra az álla alá vette a hegedűjét és tovább gyüjtötte a pénzeket, — ezt nem tilthatta meg neki senki.

A megjuhászodott Petőfi

Végül kiírták a pályázatot. Izsó Miklós kenterben verte a többi társait. Greguss Ágost javaslatára őt bízták meg a szobor megalkotásával és lelkére kötötték, hogy az összes költségekkel együtt ne kerüljön többe, mint 40.0000 forint. Izsó most nekiindult Európa főbb városainak, hogy a monumentális szobrokat és azok elhelyezését tanulmányozza. Ezen az útján szerezte halálos baját. Drezdából elindulva, hófúvás fogta el a vonatját; órákig állottak a magas hóban, Izsó megfázott, a tüdejére ment a baj. Ez az ember, aki olyan erős volt, hogy amikor a Csokonai-szobrot csomagolták s a csomagolók ügyetlenségéből a gipszminta eldőlni készült, Izsó egymaga a vállával támasztotta meg a szobrot, most egy-kettőre legyengült. De annál nagyobb belső tűzzel látott a munkának. Vagy inkább csak látott volna, ha nem lettek volna újra itt a bejjedt bizottságok és hatóságok. Izsó a Petőfi-szobor első tervezetében a „Talpra magyar" szavalása közben ábrázolta a költőt. Valami ellenállhatatlan erő volt ebben az első *wurf-ban*, pedig Izsó szántszándékkal papírtekercset adott Petőfi kezébe; hadd lássák, hogy „nem a kard, hanem a betű volt Petőfi fegyvere", — mondotta Izsó. Ezt a bizottság sokallotta. Uj tervet készíttettek vele. Izsó a bizottság befolyása alatt „fölhagyott az eszmével, hogy a forradalmi költőt állítsa elő; inkább a hazafias költőt kezdte tanulmányozni", mondja Reményi Károly a szoborbizottság jelentésében. A patetikusan ég felé lendülő kar lehanyatlott s Petőfi most már teatrális érzelgősséggel „a keblére teszi jobbját". „A minta túlerélyes mozdulatát a bizottság módositani kívánta", — volt a hivatalos eredmény. Aztán akkor a fővároshoz fordult Izsó. Nagy műtermet kellene építenie a szobor számára; az épületet magát fel is építené a saját költségén, de a főváros adjon ingyen telket. A főváros pedig fázott az egész Petőfi-szobortól, így az akta elkezdett bujkálni; végül is Izsó a maga pénzén vásárolt telket is a Rózsa uccában, ráment minden garasa. De a végső minta már készült; most már a felállítás helyéről lett volna szó. Itt kezdődött csak az igazi kálvária. Sok minden cirkumspektusos tervezgetés után végre abban állapodott meg a bizottság, hogy a Sugár úton (a mai Andrássy úton), a Hermina tér metszésében (ahol ma az Opera és a Dréher-palota áll) fogják az ott épitendő Népszínház homlokzata előtt a szobrot felállítani. Erre utolsó percben, csakhogy meghiusuljon a szobor felállítása, a magyarországi udvarnagy megvásárolta a leendő Népszínház telkét s oda építették a királyi Operaházat. Ide aztán igazán nem állíthatták ki Petőfi szobrát, aki színésznek is csapnivalóan rossz volt, de énekelni aztán még ennél is kevesebbet tudott s akinek a királyokhoz is volt egynémely zokszava. Végül aztán úgy döntött a bizottság, hogy a pesti korzó déli végére állítja Petőfit, „arccal az Alföld felé". Ezzel hát végre megoldódott volna ez a súlyos etiketkérdés: a korzó északi végén, az előkelő helyen, szemben a királyi várral álljon a gróf, a báró és a köznemes szobra, a déli végre jut a parasztpoéta . . .

Csakhogy ennek a sok hivatalos hercehurcának a végét szegény Izsó Miklós már nem tudta bevárni. Nemrégen halt meg egyetlen kis fia s ez a bánat még jobban letörte a tüdőbeteg embert. Már azzal sem törődött, hogy a főváros csupán 1000 forinttal járult a Petőfi-szobor költségeihez, ugyanakkor, amikor a Széchenyi-szobor utólagos költségei fedezetét 5000 forinttal pótolta meg.

1875 május 28-ikán, élete derekán halt meg derék, szelíd felesége karjai között. Petőfi-szobrának végrehajtását Huszár Adolfra bízták, aki „Izsónak kissé patetikus felfogását egy nyugodtabb magatartású Petőfivel kívánta helyettesíteni". A szobor talapzatát Wechselmann Ignác, a zsidó építész és emberbarát készítette.

*

Mennyivel okosabban tette volna Izsó, ha a müncheni Halbig példájára József nádort, vagy a bécsi Wilhelm Paul Eduard Sprenger példájára Hentzi emlékét tervezte volna meg. Bizonyosan nem pusztult volna el 45 éves korában, garastalan nyomorúságban . . .

A holdvilág és a garas.

(W. Somerset Maugham: The moon and sixpence.)

Irta: *Éber László dr.*

W. Somerset Maugham

Még a Viktória-korszak végén ismerkedett meg elbeszélőnk, egy fiatal angol író, a maga hősével abban az előkelően konvencionális, fehér faburkolattal és zöld tapétával, pávaszem-mintás függönyökkel, William Morris hatása alatt készült szőnyeggel, feketén keretezett Whistler-rézkarcokkal és kék delfti fayencokkal díszített ebédlőben, amelyben a széplélek-háziasszony szokta esztéta híveit összegyűjteni. Kissé kirítt ebből a környezetből a házigazda, negyvenéves nagy darab ember, udvarias, de szófukar, foglalkozására nézve tőzsdeügynök, aki esti ruhában szinte úgy hatott, mint egy kiöltözött kocsis. Húsz év mulva a biografus Tahiti szigetén, a zöldelő paradicsomban kutatja a kilenc éve halott Charles Strickland, az egykori tőzsdeügynök, most, halála után világszerte ünnepelt nagy festő nyomait.

Sorra meghallunk mindent, a pénzkereső családapa prózaiságától a rettenetes befejezésig, amikor három boldog esztendő után a kutyahűségű Ata felgyújtja a banán- és kókuszfák árnyékában álló faházat, amelynek belsejét embere hallatlan tündérpalotává varázsolta át festményei sokaságával, de amely most a leprában nyomorultul elpusztult Strickland tetemét zárja magában.

Az emberi sorsnak mily folyamata e kezdet és vég között: a negyvenéves ember hirtelen, se szó, se beszéd, krajcár pénz nélkül elhagyja házát, családját és úgyszólván minden előzmény nélkül elmegy Párisba — festeni. A legszörnyűbb küzdelem évei következnek, küzdelem az életért és küzdelem a

művészetért, nehéz testi munka és borzasztó nélkülözés, éhinség s betegség, közben a legbrutálisabb kíméletlenség saját magával és másokkal szemben, hihetetlen komiszság, amellyel elszereti önfeláldozó barátjának, Dirk Stroevenek, a gyenge festőnek, de tragikomikusan jó embernek feleségét, aki végül öngyilkossá lesz. És ő nyers nyugalommal halad tovább a saját és mások életének romjai fölött bálványa, a megközelíthetetlen távolságban holdként tündöklő ideál felé, nem törődve senkivel, sem családjával, sem önmagával, sem a garassal, sőt még a betévő falattal sem. De még a nem dalosan elviselhető, hanem valójában szörnyű párisi bohémnyomor után is van süllyedés: a marseillei kikötő alkalmi teherhordó állatának élete, a koldusok levesével, lebujok ocsmányságával, dőzsölésekkel és verekedésekkel. Mindezt kibírta az alvajáró Strickland, míg végül magába fogadta Óceánia békéje, amely egyszersmind a legnagyobbal, művészetének teljes kifejlődésével is megajándékozta.

Egy bájos fiatal asszony beszélte, hogy Maugham gyötrelmesen tragikus művészregénye álmatlan éjszakákat okozott neki. A szerző, aki szívesen választ megrázó témákat, sötét pszichológiai helyzeteket és konfliktusokat, Charles Strickland alakját, az önmaga és környezete, sőt az olvasó megkínzásának magas fokáig heroizálta. Minden egyéb csak kísérő akkordokat ad: a századvégi London irodalmi életének finom rajza, a marseillei kikötő széles, brutális vonásokkal odavetett képe és a zöld Tahiti, amelynek hangulatát Maugham, az exotikus leírások mestere, mélyen zengő húrokon pendíti meg.

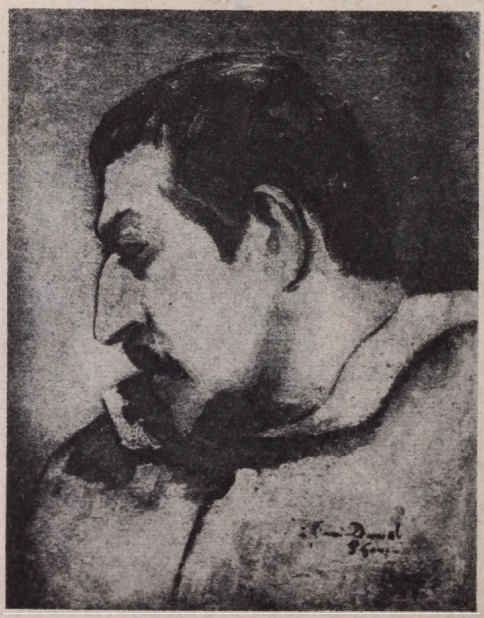

Gauguin

És a regény pompásan jellemzett alakjai, az érzelmes Stricklandné, akiből a sorsfordulat irigylésreméltó gyakorlati érzéket vált ki, a korrekt ezredes-sógor, Stroeve festő és boldogtalan felesége, a züllött Nichols kapitány, a Stricklandre vonatkozó adatok fő forrása, a félvér Tiaré Johnson kabinetalakja és a fiú, aki utóbb mint pap, apja Ehrenrettung-jára vállalkozik, még csak félelmesebbé teszik a köztük tévelygő mániákus óriást.

Dehát miféle művészet volt az, amelyért ez az élet izzott, pusztított és kiégett? Arról is hallunk egyetmást. Tudjuk, hogy a művész halála után képeinek ára hihetetlen magasra szökött fel és múzeumok vetélkedtek azokért. Maguk a képek nagyon is vegyes érzelmeket váltottak ki a biográfusban, amikor azokat Párisban, a küzdelmes évek alatt meglátta. Ő Manet-ért rajongott és Strickland művei laposaknak, rosszul rajzoltaknak tetszettek neki, de mégis erős, inkább kínzó mint megnyugtató benyomással voltak reá.

Ámde a regényben a művek csak szavak, árnyékok, a térben való létezés valósága nélkül, míg az időben lejátszódó élet az elbeszélő művészete által eleven valósággá válik tudatunkban. Maga az élet a fődolog, nem az, ami ennek az életnek fő célja, eredménye volt és aminek jelentőségét az író csak igen halványan sejtetheti.

Az említett bájos olvasónő nem tudta, hogy Maugham — mutatis mutandis — a francia Paul Gauguin után mintázta angol festő-hőse alakját. Gauguin pályafutása nagyjából megegyezik Charles Stricklandével, akinek jellemrajzát az eredetihez képest erősen kiszínezte az angol regényíró. A francia festő életrajza mégis csak magában foglal oly ingadozásokat is, aminőket költött mása nem ismer. Gauguin mégsem volt az a magába visszahúzódó, önkínzó egoista, mint Strickland; a pénzkérdés egyre visszatérő motivum életében, egy ideig egy művészcsoport tagja, sőt úgyszólván feje, Arlesban együtt tud élni még a szegény Van Goghgal is, aki egyáltalán nem volt oly könnyen kezelhető, mint a regény Stroeveje, élete végén védelmébe veszi Tahiti gyámoltalan bennszülöttei a gyarmati csendőrség túlkapásai ellen. Dehát mindezek az eltérések nem túlságosan jelentékenyek és csak természetes, hogy a regényíró a lehető legegységesebbé formálta át a maga hősét. Strickland regényét azonban mélyebb, jelentősebb eltérés is megkülönbözteti Gauguin életrajzától: a művészregény és művészéletrajzi ellentéte. A regény, valóságos, kézzelfogható művek híján csak emberi sors gyanánt hat, míg az életrajzban az élet gyümölcsei, a művek, mint önmagukban létezők fölébe kerekednek az időben lejátszódott egyéni létezésnek. A Sixtus-kápolna freskóival szemben nem gondolunk rá, hogy mesterük irigy és fukar, gyanakvó és gyűlölködő, kiállhatatlan különc volt és amíg a költött Strickland élete folyása nyugtalanít és megráz, Gauguin remekművei, amelyeken sötétbőrű nők az animális lét álmatag harmóniájával időznek mangófák árnyékában, elfeledtetik a festő életének szörnyű küzdelmeit és szenvedéseit, amelyek nem zavarják meg álmainkat.

Magyar irodalom — spanyol nyelven. Jókai egy-két — többé-kevésbé jól — spanyolra és katalánra lefordított regénye után tudvalevőleg Dr. Révész Andor, a madridi ABC külpolitikai szerkesztőjének szorgalma tette ismertté a magyar irodalmat a spanyol nyelvterületen. Révész Andor több mint húsz kötetre rúgó prózát, novellát, regényt és szindarabot fordított spanyolra, úgy hogy ha délamerikai folyóiratok cikkeiben magyar írók nevével találkozunk, ez szinte kizárólag az ő érdeme. Nemrégiben jelent meg Markovics Rodion „Szibériai garnizon"-ja spanyol fordításban, de a könyv a propaganda teljes hiánya következtében nem aratott sikert.

Most, mint értesülünk, a Barcelonában élő fiatal magyar hispanológus, Brachfeld Olivér dr. fordításában fog egy magyar sorozat megindulni. A sorozat első darabja Babits Mihály „Tímár Virgil fiá"-nak spanyol kiadása lesz, amelyen már az utolsó simításokat végzi a fordító és spanyol munkatársa. Ez a mű tudvalevőleg francia fordításban aratott nagy sikert legutóbb. Az első kötet megjelenése után gyors egymásutánban egyéb kötetek fognak következni; egy magyar novella-antológia, amely Mikszáthtól kezdve napjainkig kívánja felölelni a magyar novellairodalmat; Babitsnak valamely más műve, egy kötet Móricz Zsigmond stb. A magyar irodalom iránt elég nagy az érdeklődés, ami különösen annak köszönhető, hogy Révész Andor finom érzékkel ismerte fel a magyar irodalomnak azokat a műveit, amelyek a spanyol közönség szélesebb köreinek ízlését kielégítik: különösen Herczeg Ferenc Gyurkovics-sorozata, Heltai, Karinthy, Szomaházy és Kóbor Tamás tettek szert ilymódon népszerűségre Spanyolországban.

EZEKRŐL A KÖNYVEKRŐL BESZÉLNEK...

VERSEK.

Csuka Zoltán: Mindent legyűrő fiatalság.

(Versek. Balázs Árpád festőművész rajzaival. 120 oldal. Uránia nyomda, Noviszád.) Szenteleky Kornél, a „Mi irodalmunk" szerkesztője e könyv elé írt előszavában írja, hogy Csuka Zoltán „fiatalsága téglát vert és téglát hordott a szebb holnap templomához. Mikor kötetét — törhetetlen hitének legszebb dokumentumát, — végiglapozzuk, mennyei horizontok tárulnak elénk. Szinte érezzük, hogy magas küszöbön állunk és arccal a felkelő nap felé fordulunk, ahol új fényeket, új tüzeket, új lelkeket kovácsol a Holnap." Csuka Zoltán tehetsége a jugoszláviai magyar irodalomban állandó emelkedést mutat. 1920 óta termékenységének bőségével, sokoldalúságával, művészi kiforrottságával egyedül áll. Bizó lélekkel tekint a jövőbe. Meglátásainak köre tág, kifejezésformáiban gazdag, — izmos tehetség. A dolgozó emberek életritmusának hivatott tolmácsa. Lelke az emberi munka hőseinek teljesítményeire reszonnál. *(P. J.)*

Horváth Béla: Minden mozdulatlan.

(Ujpest. A szerző kiadása. 1931. 43 oldal). 1927 óta a harmadik verskötete ez az írónak. Paul Claudelnek, a modern francia vallásos miszticizmus harangszavú poétájának lelke tükröződik Horváth Béla költészetén: nem hiába közli ebben a füzetében is Claudel néhány költeményének muzsikáshangú fordítását, mint ahogy általában egész kötetnyi Claudel-fordítása van készen. A földi nyomorúságok völgyéből fáradt szemmel égi távlatokba feltekintő lélek szólal meg Horváth Béla saját verseiből is, főként azokból, amelyek a párisi nyomortanyák „nyűves szalmazsákjain" fogantak meg. Ady bűnpárás Párisa, a grande-cocotte, itt bűnbánó Magdolnává halkul el, s a mi-carême hejehujája a hamvazó-szerda bűntudatába síklik át. Érdekes változat!

Szentpéteri: Élet.

(Versek. Nagykanizsa. „1931 julius hó." 44 oldal). Finom hártyapapíron, tehetséges mivű borítékrajz alatt (ez is a nyilván sokoldalú költő alkotása) harminc egynehány vers: szerelem, halálvágy, nagyotakarás, életöröm, — egy fiatal húszesztendős élet ingajárású változatai. Forrongó tavaszérzéstől fiatalos világfájdalomig nyugtalanul kalapáló hangskála.

ÉLETRAJZOK.

Jancsó Benedek-Emlékkönyv.

(Szerkesztette Asztalos Miklós. A kiadásért felelős Zakariás G. Sándor dr. Bpest, 1931. 415 oldal. Ára 10 P). Három csoportba osztott 24 tanulmány, főként volt erdélyiek tollából, akik általában az újabb tudósgeneráció eszmevilágát képviselik. Az első essaycsoport Jancsó Benedekre, a neves irodalomtörténészre és nemzetiségpolitikai publicistára vonatkozó emlékezéseket ölel fel. A második csoportban történelmi tanulmányokat olvasunk főként a volt magyarországi idegenajkú népek históriájával kapcsolatban. A harmadik csoport publicisztikai cikkeket foglal magában a nemzetközi és a kisebbségi élet tárgyköréből. Az első csoportból kiemelnők *Gagyi* Jenőnek ragyogóan megírt, de önmagában véve is érdekes és fontos emlékezéseit arról az időről, amikor a háború alatt Bukarest rendőrfőnöke volt és az ellenkémszolgálatot vezette. Sok minden érdekfeszítő részleten kívül megemlíte-

nők itt, hogy voltaképpen ő szerezte meg azt nevezetes dokumentumot, a mely Jancsó Benedek közbenjöttével aztán tetemrehivása lett az egész letünt rendszernek. Ez a dokumentum Romániának az antanttal való 1916. évi szerződésének szövege s benne már Nagy-Romániának mai határai. Amikor 1918 októberében Jancsó ezzel a dokumentummal a kezében felrohant Bukarestből Budapestre, hogy ezt a sorsterhes írást Tisza Istvánnak bemutassa, ez a végzetes államférfi gúnyos mosollyal intézte el az öreg tudós aggodalmát: „Nevetséges, hiszen akkor Geszt is beleesnék Romániába!" Ebből a szegényesen vicinális szemszögből nézte Magyarország tragédiáját az az államférfi, aki a háború előtt és a háború alatt vezette ennek az országnak sorsát. A második essaycsoportból kiugrik *Albrecht* Ferencnek rendkívül tárgyilagos és nyugodt kritikája az 1867 utáni magyar kormányok nemzetiségi politikájáról. Ujabb tetemrehívás — minden konciliáns készsége ellenére is, amellyel a magyarországi nemzetiségi kérdés általános megoldhatatlanságára mutat rá. Ugyanebből az essaycsoportból emelnők ki a szerkesztő *Asztalos* Miklós dr. tanulmányát a Habsburgoknak a 17. század végén Erdélyben képviselt kisebbségi politikájáról, amely érdekes összehasonlításra nyújt alkalmat a mai Erdély kulturális helyzetével. — A harmadik csoportban finom művű emlékezést olvasunk Sufflay Milán volt zágrábi egyetemi tanárról, aki „kortársai között az egyetlen volt, aki nem elégedett meg a tudományos követelmény és a jó hazafiság konvencionális fogalmának látszatösszhangjával, hanem nyiltan rámutatott egy új, sovinizmustól el nem vakított történetfelfogás szükségére." Hát nem: Sufflay nem volt az egyetlen ilyen tudós és nem volt az egyetlen, akinek ezért mártirium lett az osztályrésze! — De hogy' kerül ezeknek a modern szellemű, haladó felfogású tanulmányoknak sorába és éppen az élére *Kolosváry* Bálintnak turános ízű, rossz vezércikk-ideologiából fogant, és minden történelmi pragmatizmussal ellenkező „emlékezése?" Aki az 1914—1919-iki eseményekben a *post hoc*-kot egészen primitivül összetéveszti a *propter hoc*-kal, annak igen kevés érzéke lehet a históriai okfejtéshez . . .

Bródy Sándor emlékezete.

(1. Emlékbeszéd Bródy Sándor fölött. Elmondotta Hatvany Lajos. II. Az örök Bródy. III. Bródy Sándor nyilt levele Gárdonyi Gézához. A „Századunk" kiadása, Bpest, 1931. 30 oldal. Ára 1.50 P.) Szeretném, ha ez a füzet elkerülne mindenki kezébe, aki valaha ismerte Bródy Sándort s még inkább azokéba, akik nem ismerték. Szeretném főként, ha a mai fiatalsághoz jutna el ez a füzet; hadd tudja meg: mi volt az valaha — magyar írónak lenni (félig nyomorúság, félig dicsőség s egészben golgotás keserűség). És még leginkább mindazokhoz ha eljutna ez a füzet, akik könnyen felejtenek, tíztizenegy éve lezajlott dolgokat úgy vesznek, mintha mi közük sem lenne hozzájuk, holott fő-főaktorok voltak akár mint tettlegesek, akár mint szenvedők. Hatvany emlékbeszédje jóval több, mint irodalomtörténelem: idegszállal emberszívre varrott gondolathimzés; életrevaló a második rész is, ahol felveti a tervet, hogy Bródy Sándor műveiből három kötetnyit kellene az örökkévalóság számára átmenteni. Egyet a novelláiból, egyet a színműveiből és egyet a publicisztikai munkáiból. De — ne vegye Hatvany rossz néven — a füzet legemlékezetesebb fejezete mégis a harmadik rész: Bródy Sándor búcsúzólevele Gárdonyi Gézához. „Aki ezt az írást nem olvasta, az soha nem fogja tudni, minő sors az: magyar írónak lenni. S aki elolvasta, az láthat be csupán abba a mérges katlanba, amelyben tíz év óta forralják a maszlagot. Csak aki ezt a rettenetesen tragikus írást elolvasta, az lesz a megmondhatója, hogy miért kellett a magyar irodalom jogfolytonos fejlődésének tíz év előtt megszakadnia. Azért, hogy egy sváb, akinek Barna Dóri nevű zsidó „magyarította át" a „németül kigondolt tárcáit", meg egy behemót-tót, akinek legislegelső kötetét Bródy Sándor vitte a nyomdába s aki a háború alatt fölvette gyönyörű huszárruháját, hogy aztán az istennek se menjen ki a harctérre, — hogy ezek ketten mint vész-bírák üljenek rá a magyar irodalomra s az általuk szitott máglyák tüzénél süssék meg a maguk kis vagy nagyobbacska pecsenyéjét. Hát még mit szólott volna szegény Bródy Sándor, ha szemtanúja lett volna annak a swift-i jelenetnek, amikor vagy két éve Pekár Gyula a Margitszigeten összeölelkezett Vészi Józseffel?! Pekár Gyula, a turáni antiszemita és ellenforradalmár — Vészivel, a pesti zsidó hitközség dísztagjával s azzal az emberrel, aki elvégre is — a néhai való, hálistennek elfeledett darabontkorszakban — az általános választójog követelésével elvetette a forradalom magvát s amellett felfedezte Adyt, azt az Adyt, akit a Pekár elnöklete alatt álló Petőfi-Társaság nem vett be a tagjai közé és még ma sem ismer el költőnek! Mit írt volna szegény Bródy, ha ezt megérte volna?!

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Az amerikai nagy lapvállalatok.

Frank A. Munsey amerikai ujságkirály, a *Newyork-Sun* tulajdonosa azt mondotta egyszer, hogy „az ujságüzemekre manapság már ugyanaz a gazdasági törvény érvényes, mint minden más üzemre; a kis gazdasági egységek immár nem versenyképesek." Ez a pár szó klasszikus tömörséggel fejezi ki a zsurnalizmus mai irányának lényegét: a lapok trösztösitését, hatalmas ujság-láncvállalatok kialakulását. Az ösztökélő rugó ugyanaz, mint a nagykapitalizmus egyéb tevékenységi területeinél: a versenytársak letörése, beolvasztása, az üzemi költségek csökkentése, a rendelkezésre álló szellemi és technikai munkaerők, gépek stb. jobb kihasználása, a papír és egyéb nyers anyagok bevásárlásánál elérhető előnyök.

Míg az elmaradt Európában a lakosság és az olvasók számának gyarapodásával együtt jár a lapok számának növekedése, addig Amerikában újabban csak a példányszám emelkedik, de a megjelenő egyes lapok száma folytonosan csökken. 1860-ban, az amerikai polgárháborut megelőző időben, mindössze 400 ujság jelent meg az Egyesült Államok területén; a századfordulónál, 1899-ben már 2226 volt a számuk; a gyarapodás 1909-ben érte el a tetőpontot, amikor 2600 ujság jelent meg. Ekkor indult meg az előbb jelzett folyamat: 1925-ben már csak 2280 ujság jelent meg, két év mulva pedig, 1927-ben, már csak 1947. A közbeneső, még soha nem tapasztalt gazdasági prosperitás tehát két év alatt 333 ujságot szüntetett meg. Ezt a 333 kisebb-nagyobb halat néhány óriáshal nyelte le, de úgy, hogy a legtöbb esetben a kis halak tulajdonosai sem jártak rosszul, legföljebb az alkalmazottaik, akik ezerszámra váltak munkanélkülivé. Az 1928 óta bekövetkezett gazdasági válság bizonyára még sokkal több lapot végzett ki, de erre vonatkozó számbeli adatok még nem állanak rendelkezésünkre.

Az amerikai gazdasági életnek a Munsey megállapításában is kifejezésre jutó irányzata teremtette meg az ottani hatalmas ujság-láncvállalatokat. Ezek létrejöttének egyik főoka abban a körülményben is keresendő, hogy — az amerikai ujságok átlagánál — az eladott példányokból eredő bevétel az előállítási költségeknek körülbelül csak egyharmadát fedezi; a többit a hirdetéseknek kellene fedezniök, de ez nem mindig sikerül. Igy aztán nincs más hátra, mint láncolatok megteremtésével a nem jövedelmező egységeket megszüntetni, a többieknél pedig a közös üzem révén az előállítási és üzemi költségeket csökkenteni. Ma már (az *„Editor and Publisher"* szerint) 55 ilyen ujságlánc-vállalat van, amelyek összesen körülbelül 260 reggeli és esti lapot kontrollálnak. Ez aránylag kicsiny százaléka az összes lapoknak (13%), de a példányszámot véve figyelembe körülbelül 40%. Ha pedig az 55 láncvállalatból leütjük azt a 17-et, amelyeknek csak 2—2 lapjuk van (aminthogy ezek nem is számíthatnak igazi láncoknak), akkor a percentszám jelentékenyen eltolódik.

Hogy ki indította meg a láncok sorozatát, az ma már nem állapítható meg egészen bizonyosan, de valószínűleg Edward W. *Scripps*, a mai legnagyobb ujságkirály. 1875-ben a fivérével együtt alapította a *Detroit News*-t,

három év mulva a *Cleveland Press*-t s nemsokára a *Cincinnati Post*-ot. Ez volt az alapvetése annak a láncolatnak, amely 25 napilapjával ma a legnagyobb ujság-konszern. Ugyanez a Scripps alapította meg a United Press című hatalmas hírszerző vállalatot is az Associated Press monopóliumának megtörésére. Később azonban más kézre bízta a United Presst s ő maga csak ujság-láncolata kiépítésével foglalkozott. A Scripps-ujságok sikerét mutatja, hogy 1920—24 között (a lánc-lendület első idejében) a példányszámuk 150%-kal emelkedett, összesen 2.5 millió példányra. Scripps annak köszönhette ezt a nagy sikert, hogy az első időkben a korrupció ellen és a nagy tömegek érdekeit szolgáló reformok mellett harcolt. Ma már konszervatívabb politikát vall, a legutóbbi elnökválasztások idején a Hoover-féle imperialista politikát támogatta. Érdekes a Scripps-lapoknál, hogy a Hearst-lapokkal ellentétben, a lokális szerkesztési autonomia alapján vannak organizálva, amelyek mindenben a központtól függenek.

A hiréből nálunk jobban ismert *Hearst*-láncolatnak 22 napilapja van, azonfölül 9 nagy folyóirata. Hearst, a legtöbbet emlegetett ujságkirály, már mint riporter és ujságíró kezdte a pályáját, még pedig Amerika egyik leghíresebb ujságjánál, a magyar származású Pulitzer által vezetett *NewYork World*-nál. Az itt tanult kitünő zsurnalisztikai módszereket módjában volt mint laptulajdonosnak hamarosan értékesítenie. Apja kaliforniai milliomos lévén, 1887-ben könnyen megvehette a tönkrement *San Francisco Examiner*-t. A 24 éves fiatalember olyan tehetséges ujságkiadónak és szerkesztőnek bizonyult, hogy a már lezüllött lap pár hónap alatt a Csendes óceáni partvidék legtekintélyesebb lapjává lett. A lap kitünően ment, de nem elégítette ki Hearst ambicióját. A kilencvenes évek derekán hozzávásárolja a tengődő newyorki *Journal*-t és evvel veszi föl a versenyt egykori mesterének lapja, a *World* ellen. Harcmodora egészen amerikai: pontosan lemásolja a Worldot, ugyanazt adja tartalmilag és föltálalásban is, mint ez, de egy-egy példánynak az árát felényire szabja. Ám még tovább megy s magasabb fizetésekkel hamarosan elcsalja Pulitzernek csaknem minden tehetségesebb ujságíróját, olyanokat is, akiket Pulitzer maga fedezett fel és nevelt föl, így például Amerikának mindmáig leghíresebb vezércikk-íróját, Arthur Brisbane-t. Természetesen Pulitzer sem hagyja magát, reformokat — főleg tipográfiaiakat — vezet be az ujságcsinálásba, amelyeket viszont Hearst igyekszik letromfolni. Elmondható, hogy ennek a két ujságcsináló zseninek a harca adja meg a lökést ahhoz a páratlan fejlődéshez, amelyen az amerikai ujságcsinálás az utolsó harminc évben átment.

A Hearst-lapok nem élveznek olyan lokális szerkesztési önállóságot, mint a Scripps-lapok. Hearst mindig központilag irányítja a politikai-nemzeti-közgazdasági kampányokat. Ujságcsinálási főelveit, amelyeket aztán minden szerkesztőjére és riporterére ráerőszakol, ő maga foglalta össze a következő klasszikus tételekben: „Hireket! . . . ez az ujság egyetlen értelme. Legyetek ti az elsők, akik megszerzitek őket! Ne kiméljétek a költséget! Hangosan és szakadatlanul lármázzatok, hogy magatokhoz vonzzátok az olvasókat! Leplezzétek le a becstelenül szerzett gazdagságot, a szegényeknek pedig igérjetek jobb viszonyokat! Igy megtarthatjátok az olvasókat és megnövelhetitek a példányszámot!"

Ezeket az irányelveket hoszú időn át komolyan is vette Hearst, de sok kampánynál — így például McKinley elnök meggyilkolásával kapcsolatban — annyira elvetette a sulykot, hogy magára vonta a közfelháborodást. Ezért 1902-ben meg is kellett változtatnia a Journal címét *NewYork American*-re; ma is ezen a címen jelenik meg hétköznapon cca 250.000, vasárnap 1 millión felüli példányszámban. Hearstnek kevesebb lapja van, mint Scrippsnek (csak

22), de napi 10 millió körüli példányszámával veri az összes többi ujságláncolatokat (első cikkünkben említettük, hogy az összes amerikai ujságok napi példányszáma ca 40 millió, tehát ennek egy negyede a Hearsté). Mégsem sikerült elérnie, hogy NewYork állam kormányzójává vagy az Egyesült Államok elnökévé legyen, pedig mindkét hivatalra pályázott.

Nem minden ujságláncolat jött létre ilyen fokozatos kiépítéssel. Igy a híres *Ira Copley*-féle ujságláncolatnak 18 kaliforniai ujságból álló első szemei úgy jöttek létre, hogy Ira Copley ezredes máról-holnapra kivonta tőkéit az ipari érdekeltségeiből és a sok-sok millió dolláron egy nap alatt megvásárolta a 18 kaliforniai ujságot. Ezeken kívül még négy lapja van Illinois államban, amelyekhez alkalmi vételek útján jutott.

Nagyobb ujság-láncolatok még a Frank E. Gannet-féle 15 ujsággal, a Booth Publishing Co. 8 ujsággal; a James E. Sripps-féle (ez egy másik Scripps) 9 ujsággal, közülük 8 a Csendes óceán partvidékén; a Lee-szindikátusnak is 8 ujságja van, közülük 4 Iowa államban jelenik meg. Ezek közül Gannett arról nevezetes, hogy ujság-láncolatát annyira csupán üzletnek tekinti, hogy nem is törődik a lapjai politikai irányával, szerkesztői csinálhatnak olyan politikát, amilyet akarnak, élnek is evvel a szabadsággal. Gannett maga pl. meggyőződéses száraz-párti, de néhány lapja az alkoholtilalom ellen küzd. Egyébként Gannett nem áll egyedül evvel a tisztán üzleti politikával. A Massachusetts állambeli Springfieldben négy napilap jelenik meg, amelyek egy kézben vannak; a 4 lap közül 2 köztársasági, 1 demokrata, 1 pedig független. Ilyen eset több is van. De már más megitélés alá esik az az eset, amikor Montana állam egyik városában két napilap jelenik meg (mindkettőnek a tulajdonosa ugyanaz a nagy bányatársaság), az egyik demokrata, a másik köztársasági, de a kétféle politikai cikkeket ugyanaz a szerkesztő tinta-kuli írja!

Az ujságláncolatok ma már nem kizárólag amerikai specialitás, a háború óta Európában is erősen tért hódított ez a rendszer. Igy Angliában az ujságolvasók 80%-át ma már három nagy ujságláncolat szolgálja ki: a Rothermere-, Beaverbrook- és Berry-félék. Figyelembe véve azt, hogy az ujságok politikai befolyása Angliában igen erős, a kormány politikáját is erősen befolyásolják. Hát még ha megtörténik, ami nem is olyan lehetetlen, hogy a három hatalmas konszern közül kettő, vagy akár mind a három egyesül! Németországban ismeretes a Hugenberg-láncolat, amely túlzó nacionalista politikájával már nem egyszer fenyegette meg létalapjaiban a köztársaságot. Nálunk csak az Est-lapok láncolata ismeretes.

A nagy ujságláncolatokon kívül meg kell itt emlékeznünk néhány nagy amerikai lapról, amelyek megtartották az önállóságukat, legföljebb 1—2 kisebb testvérlapjuk van. Ilyenek:

A *NewYork Times*, Amerika egyik legnagyobb és legtekintélyesebb lapja. Eleinte harcos organum volt, becsületesen küzdött mindenféle korrupció ellen, de mióta a jelenlegi tulajdonos, Adolph Ochs ujságkirály kezébe került (1892), azóta a hirek és távirati jelentések tömegtermelését tekinti főfeladatának. Ezért mondja róla Villard, hogy a jövő történetírójának csak a NewYork Timest kell majd átlapoznia, mert minden eseményt meg fog benne találni. Hétköznap átlag 370.000, vasárnap több mint 600.000 példányban jelenik meg. 1927-ben az évi brutto bevétele 27.5 millió dollár volt. Az alkalmazottainak *hetenkint* kifizetett 154.000 dollárt; az év folyamán elfogyasztott 10.000 vagón papírt. Alkalmazottainak száma 3319 s ezek igy oszlanak meg: 75 igazgató-féle (executive), 525 *ujságíró* (Budapest összes lapjainak együttvéve nines ennyi), 850 kiadóhivatali tisztviselő és 1869 technikai alkalmazott (szedő stb.) A hétköznapi átlagos oldalszáma 46, a vasárnapi 225 (megfelel 5—600 magyar ujság-

oldalnak), az 1927-ben nyomott összes oldalak száma (egyes példányokban) 13.5 milliárd.

A *NewYork World*, amelyet a hetvenes években kivándorolt magyar származású Pulitzer emelt világlappá és az amerikai liberalizmus nagyon becsült zászlajává, arányaiban körülbelül megfelel az előbbinek. A hírszolgálatban nem a teljességre, hanem nívóra törekedett. Mindig közérdekű reformokért és a korrupció ellen harcolt. Iránya még ma is ez, de az öreg Pulitzernek pár évvel ezelőtt bekövetkezett halála óta három fia kezébe került s úgylátszik, ezek nem örökölték apjuk példátlan ujságírói zsenialitását, mert a szerkesztés erősen hanyatlott. Ez az oka annak is, hogy már nem volt jövedelmező vállalkozás, mert a család évi 1 millió dollárt fizetett rá a lapra. Ezért most legutóbb el is adták az egész lapvállalatot.

A példányszámban legnagyobb ujság Amerikában a *Chicago Tribune*. A példányszáma hétköznap 700.000, vasárnap 1.200.000 körül jár. Független köztársasági ujságnak mondja magát. A polgárháború után alapították s régebben erősen harcolt a korrupció ellen, de pár évvel ezelőtt kiadott új programja nagyon lanyha, amikor azt mondja, hogy „az ujság főfeladata az, hogy vezetője, tanácsadója és barátja legyen az olvasónak, mint a lelkész a hitközsége tagjainak." Saját hírszerzőszolgálata van s híreit 35 nagy külföldi, többnyire európai lappal cseréli ki. *Fülöp Zsigmond dr.*

A LÁNGÉSZ KOHÓJA

Tehetség-problémák.

(A Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság pszichológiai szemináriumában tartott előadások. Kiadja a Merkantil-nyomda, Bpest, 1930. 183 oldal.) Tizennégy, rendkívül gondolkodtató tanulmány a tehetség problémáiról (Dr. *Révész* Margittól), a tehetség biológiájáról *(Szondi* Lipót dr.), a tehetség lélektanáról *(Lénárt* Edit dr.), pszichoanalíziséről *(Hermann* Imre dr.), individualpszichológiai összefüggéseiről *(Máday* István dr.), pszichopatológiájáról *(Balassa* László dr.), kifejlődésének főtényezőiről *(Nagy* László). Az egyes tehetség-tipusokat ismertetik: *Révész* Margit a kutatóét, *Kosztolányi* Dezső a költőét, *Kernstok* Károly a képzőművészét, *Varró* Margit a zenészét, *Rajniss* Ferenc a szervezőét. Összefoglaló tanulmányokat adtak: *Nemesné* M. Márta a tehetség védelméről, *Imre* Sándor dr. a tehetségnek a társadalomban való sorsáról. A könyv, a dolog természeténél fogva, elsősorban a pedagógusokat és szociologusokat érdekli; ezenfelül azonban minden intellektuális ember figyelmére méltó, főként dokumentáris részében, leginkább ott, ahol a költő, a művészek és a tudósok a dolog miképtjébe nyújtanak mélységes betekintést, őszintét, olyant, amilyen nem mindennap kerül az olvasó elébe.

A KIVEZETŐ ÚT

Csikay, Paul de: L'Europe centrale économique et sociale.

(Paris, 1931, Libr. F. Alcan. 160. old.) A nagy felkészültséggel megírt, mélyrehatóan tanulmány során a szerző vázolja Középeurópa — főként Magyarország és utódállamai — gazdasági helyzetét a békekötés után és rámutat azokra a tényezőkre, amelyek révén a konszolidáció létrehozása sikerült. Hangsúlyozza, hogy a mai helyzetből való kibontakozás csak a vámhatárok eltörlése és a szomszédos államok közötti szabadkereskedelem megindulása által lehetséges. Mert, — mint mondja —, ma a közgazdasági élet súlypontja áthelyeződött Amerikába, Európa elveszítette exportpiacait azáltal, hogy 8 új vámterület alakult ki és az egyes államok egészen helytelen védővámpolitikát folytatnak. Ismerteti Magyarország konszolidációjának pénzügyi etapjait, majd foglalkozik a mai magyar kulturális élettel, amelynek minden fázisáról beszámol, részletesen fejtegetve a francia szellem hatását a magyar irodalomra és kiemelve a rokonvonásokat a francia szimbolisták és Ady iskolája között. Külön fejezetet szentel a társadalombiztosítás ismertetésének és végül egyenként foglalkozik Európa modern közgazdászainak és szociálpolitikusainak teóriáival.

SZINHÁZ

Manojlovics Tódor: A centrifugális táncos.

(Misztérium 4 felvonásban, szerbből fordította: Csuka Zoltán. Uránia nyomda, Noviszád, 931.) Manojlovics Tódornak, a Noviszádon megjelenő „*Letopisz*" szerkesztőjének nagysikerű misztériumát Csuka Zoltán magyarra fordította. A darabnak Belgrádban nagy sikere volt. A fordítás hű tükre az eredetinek. *(P. J.)*

MŰVÉSZET, TÖRTÉNELEM

Corvina.

(Rivista di scienze, lettere ed arti della Società Mattia Corvino. Redatta da Tiberio Gerevich e Luigi Zambra. 1930. 298 oldal. Ára 5 P.) Némi késedelemmel most jelent meg a Korvin Mátyás-Társaság 1930. évi évkönyve. A kötet tetemes részét a Marsiglire vonatkozó kutatások töltik ki. Érdekes tanulmányt olvasunk továbbá két olasz eredetű magyar királynéról: Tommasina Morosiniről, a regényes életű Posthumus Istvánnak nejéről és Estei Beatricéről, II. András király feleségéről. Berkovits Ilona az Egyetemi Könyvtár egy Dante-kodexéről értekezik. A loretói csodás házban őrzött magyar kincseket ismerteti Mihalik Sándor. A velencei barok festészetről ír Ticharich Slava. Az olasz irodalmi realizmus főbb képviselőit mutatja be Calabrò, a pesti egyetem tanára; Arturo Marpicati pedig az új olasz királyi Akadémia irodalmi szakosztályát ismerteti. Gazdag olasz-magyar bibliográfia és könyvismertetési rovat egészíti ki a kötetet.

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei, V. kötet, 1929—1930.

(Közrebocsátja az igazgatóság. Szerkeszti Petrovics Elek. Nagy 4-rét, 275 oldal, számos képpel és műmellékletel. Ára 40 pengő. Megrendelhető a Szépművészeti Muezumnál). Ha az elnyomorított Magyarország vitalitásáról, kulturális erőtartalékairól kellene a világ számára bizonyságot tennünk, ezt a kötetet szeretnők odamutatni. — Nem hisszük, hogy a leggazdagabb, legdiadalmasabb és legműveltebb nemzetek különbet tudnának produkálni tartalomban, kiállításban egyaránt. Főként tartalomban. Ez az itt összegyűjtött tiz tanulmány mesterpróbája a magyar művészettörténetnek. Szépművészeti muzeumunknak olyan értékeit hámozzák ki méhszorgalommal, amelyekre méltán büszke lehet a kötetet szerkesztő muzeumigazgató. *Balogh* Jolán a muzeum plasztikai kincsesházát vette munkába és brilliánsul megválogatott analogiák egybevetésével az olasz mesterszobrászok alkotásainak egész sorát asszignálja. *Péter* András olaszországi tanulmányainak gyümölcseképpen a két Lorenzetti testvér által a sienai Ospedale homlokzata számára készült, de az idők során elpusztult Mária-ciklus freskóit revellálja a sienai festészet egyéb fönmaradt emlékeinek segítségével. *Gombosi* György Pannóniai Mihálynak a Szépművészeti Múzeumban lévő Abundantia-képével kapcsolatban mutatja ki ennek a magyar származású mesternek a ferrarai Cosimo Tura-val szemben való időbeli és tehetségbeli elsőbbségét. *Ybl* Ervin szintén Sienába vezeti az olvasót és pedig egy budapesti magángyűjteményben lévő, quattrocenteszk bronzszobor kapcsán, amelynek szerzőségét Francesco di Giorgio számára vindikálja. *Pigler* Andor a friauli származású, 16. századi Pordenone számára veszi igénybe a Szépművészeti Muzeumnak nehány, evangélistákat ábrázoló deszkafestményét, amelyek egykor a velencei Scuola di S. Francesco mennyezetdíszéhez tartoztak. A kötet leghatalmasabb tanulmányát *Hoffmann* Edit szolgáltatta az igen egyszerűen hangzó „Ujabb meghatározások a rajzgyűjteményben" címen. De amit ez a nagyszerű szemű, kitünő emlékezőtehetségű, nyilván rendkívül sokat látott műtörténész a vezetésére bízott gyűjtemény 51 rajza kapcsán produkál, az — nagyon becsületes értelemben véve — már a zsonglőrködés mesgyéjén tart. Elképpesztő anyagismerettel hordja össze a világ minden tájáról a legeldugottabb kis gyüjteményeknek soha nem publikált anyagából az analogiákat, amelyekkel megfejti ismeretlen mestereknek ismeretlen rajzait s ezzel egyszerre komoly értékekké avatja azokat. Pigler egy másik tanulmányában a 18. század elején működő bécsi olasz rokokopiktor Pittoninak egy Szent Erzsébet-képét agnoszkálja Múzeumunk egyik vásznában. *Fleischer* Gyula a páloskolostorból úrilakká átépített nyitramegyei, felsőelefánti barok-kastély freskóinak festőjét az osztrák Johann Bergl-ben ismeri föl, aki tudvalevőleg a budapesti egyetemi templom mennyezetfreskóin is dolgozott. *Weyde* Gizella egy érdekes múzeumtechnikai műveletről, a podolini Szent Katalin-szobornak restaurálásáról számol be. A kötetet a tanulmányoknak bőséges német kivonata teszi a külföld számára is értékessé.

A szerkesztésért és kiadásért
SUPKA GÉZA dr. felel.

Százesztendős levél.

Lukács Móricz halálának ötvenedik évfordulóján.

Lukács Móricz

A magyar *Vormärz-nek* hét tiszteletreméltó előharcosa akadt az úri rendből: heten, akik saját kasztjuk előítéletein túltéve magukat, nyiltan a haladás szolgálatába állottak és korukat messzi-messzi, szinte egy évszázaddal megelőzve hirdették a szociális haladásnak, a nemzetiségekkel való észszerű megegyezésnek, a társadalmi mélyreható reformoknak akkor — a szent-szövetség idején — veszedelmes programját. Kortársaik gúnynak szánt névvel „a hét böles"-nek titulálták őket: a mai kor talán mélyebb meggyőződéssel hiszi valóban bölcseknek ezt a hét embert: Csengery Jánost, Dessewffy Aurélt, Eötvös Józsefet, Lukács Móriczot, Szalay Lászlót, Teleki Lászlót és Trefort Ágostont, akiknek együttes munkája egy egész magyar nemzedék szellemiségét alakította át és politikában, közgazdaságtanban, történelemben, kultúrpolitikában, publicisztikában, szociális haladás terén s a nemzetiségi probléma körül olyan célkitűzésekkel szolgált, amelyeknek tetemes részét mindmáig sem sikerült realizálnunk.

A „hét böles" közül talán Lukács Móricz volt a legcsöndesebb, s ha az Akadémián nem tett volna „Lukács Móricz és Krisztina" néven hatalmas alapítványt, talán a nevét is alig ismerné a mai nemzedék. Holott ő alapította meg a magyar művészegyesületet, ő hangoztatta először annak a fontosságát, hogy az Esterházy-képtárat Bécsből Pestre kell lehozni; ő volt egyik megindítója a Budapesti Szemlének s ennek hasábjain lett ő a magyar essay-irodalom egyik úttörőjévé. Ő az első a magyar publicisztikában, aki a nemzetiségi kérdésnek a magyarság részéről való helytelen és veszedelmes kezelésére mutat rá. Eötvössel együtt kiadott röpiratában ő pendíti meg először a fogházjavítás gondolatát. Ő írja meg német nyelven a magyar jobbágyság történetét, s elsőül ő szólaltatta meg magyar nyelven a szociális követelések pergődobszavát s nyiltan vallja, hogy „ezt a meggyőződést a szocialisták iratainak köszönöm" — **1843-ban!**

Tessék elgondolni, hogy mindez a lipótrendes főispán fiának, több jeles vármegye táblabírájának, „vizmai" előnevű nemes úrnak és dúsgazdag embernek az agyában született meg, aki nem restellt a külföldön hirlapírónak is beállani, amikor arról volt szó, hogy az addig magyarellenes Allgemeine Zeitungban Metternichékkel szemben hangot adhat a magyarság autarchikus követeléseinek. S amikor kiüt a forradalom, odaáll ő is az átalakulás csöndes, de meggyőződött munkásai közé, mint Klauzál kereskedelemügyi államtitkárja. Aztán a forradalom bukása után kimegy ő is a hontalanságba, hogy majd csak a kis-alkotmány idején kerüljön újra haza. S amikor itt a

48-as jogfolytonosság törhetetlen védelmezője, Teleki László éppen a sorsfordulót jelentő nap estéjén a leggyanusabb körülmények között hirtelen „öngyilkossá lesz", a csöndes, elvonult Lukács Móricz egyénisége egész súlyával áll ki a fórumra, hogy az öngyilkosság legendájával leszámoljon és emlékbeszéd keretében hívja Teleki László tetemére mindazokat, akiknek érdekük volt, hogy ez a politikus eltétessék láb alól.

A magyar közéletben ez volt a hattyúszava Lukácsnak. A császár és a magyarság között kialakuló megbékélési folyamatnak Lukács nem akart az útjába állani: kiment külföldre, hogy beteg felesége ápolásának szentelje további életét. Ahol feleségét eltemette, Meránban, ott kívánt ő is örök pihenőre térni, távol forrón szeretett hazájától, amely nem értette meg őt és tisztességes, hazafias törekvéseit. 69 éves korában, 1881 október 5-ikén pihent le örök nyugalomra.

Lukács Móricz nemes emlékezetét a *Literatura* szerkesztője nem véli szebben megünnepelhetőnek, mint ha a mai magyarság okulására közzé teszi azt a levelet, amelyet a szerkesztő családi írásai között talált meg, s amelyet éppen most száz éve írt a fiatal Lukács Móricz Párisban élő barátjának, az egykori nagynevű publicistának és akadémikusnak, Bertha Sándornak. Az európai forradalmak esztendeje ez az 1830-as év; 18 évvel vagyunk az 1848-as és 88 évvel az 1918-as forradalom előtt. De a fiatal, 18 éves ifjú valami megdöbbentő clayrvoyance-szal látja meg a magyarságnak akkor és azóta is megoldatlan sorsproblémáit: a szociális kérdést és a nemzetiség kérdését.

Ime, a levél:

Kedves Barátom!

Október 26-ikán 830.

Becses leveleit Sept. 27-dikéről és Okt. 11-kéről együtt kaptam kezemhez máma reggel. Kimondhatatlan örömmel töltötték meg azok lelkemet, megbizonyitván nekem azt, hogy Kedves Barátom rólam el nem feledkezett . . .

Ami a hazai dolgokat illeti, azokkal megelégedve lenni lehetetlen. A Felirásban és a különben is csak hiu igéretekkel teljes királyi válaszban, valamint a többi, ujságainkban megjelent országgyűlési beszédekben is, megvallom, undorodással olvastam az avita constitutiónak (régi alkotmánynak) szünteleni emlegetését, égig emeltetését. Most, mikor az egész világ vérét ontani kész új szabadságoknak, a természet szent törvényeivel és korunk felvilágosodott szellemével megegyező szabadságoknak megnyeréséért; most ezek az elavult előitéletekben megrozsdásodott arisztokraták csak mindig régi constitutiójokat, setétségben vakoskodó századoknak fonák szüleményét, akarják fenntartani? Körülöttünk lobog a felvilágosodás fáklyája, csak ők akarnak örök setétségben hízni a nép zsirjától. Én azon véres harcokban, melyek Európa nagy részét zavarba döntik és hihetőleg nemsokára a félvilágot tüzzel-vassal fogják pusztítani, véres nagy betükkel irva látom a korunkbeli szellem nagy postulátumait: Szabadságot! Törvény előtti egyenlőséget! Ez kivánsága a nemzeteknek; ezt, ha jó móddal meg nem nyerik, erővel vívják ki magoknak. De nem Revolutziót kivánhat a Szabadság valódi barátja! Ez a sok vérontás megmocskolja a Szabadság szent ügyét! Reformatió! Csendes Reformatió, ez a jelszava a jobbrésznek; ez az egyetlenegy sikeres orvosság a háborgó elmék csillapitásokra.

Szörnyű a nép haragja! Véresen boszulja meg sértett igazait! Vagy talán a magyar nép türedelmét semmi se birhatná haragra? Dózsa nap-

jaira emlékeztessük-e azokat a Méltóságos és Tttes Urkat, akik... talán felébrednének százados álmaikból, ha valaki hazájoknak vesztét sinlő, és undok Anarchia zsákmányává lett hazájoknak makacs dölyfüket kárhozó átkait füleikbe ordítaná! Adjuk meg a népnek, ami a természet örökkévaló törvényei szerint az övé, és nyugodtan fog szép hazánk azon emésztő tüznek közepette, mely a félvilágot elborítja, törvényes szabadságának örülni.

Az Ország rendeinek azon kérésök is, mely a már régen tőlünk elszakadott Galliciának, Lodomériának és Dalmáciának Hazánkkal való egybekapcsoltatását tárgyazza, ha bételyesedne, ítéletem szerint inkább ártalmára volna a magyar nemzetnek, mint hasznára. Hazánkban úgy is oly csekély a (magyar) nemzetiség, és vajmi könnyen nyomhatná el azt egészen a már különben is igen elterjedt Tótság, ha még rokonjával, a Lengyellel frigyesülne! Vagy nem áll-e a nemzet hatalma és virágzása inkább a gyengületlen nemzeti erőben, mint birtoka-kiterjedésében vagy a lakosok számában? . . .

Más ujságot itt nem tudhatni, mint ami a folyóiratokban megjelenik. Ezek olvasásával és tanulással töltöm most egész napomat.

Minden jót kivánván maradok

hű barátja

Lukács Móritz Bálint.

Kossuth Lajos prizmás életregényének egyik fantasztikus fejezete az a fél esztendő, amelyet 1851 decemberétől kezdve Amerikában, az Egyesült-Államok földjén töltött. Kossuth személyét e félév eseményeiért sok mindenfajta támadás érte. Rossz néven vették néki például, hogy ő, az emberi szabadságjogok előharcosa, egyetlen elítélő szót sem talált a Déli Államok rabszolgapolitikája ellen; még hozzá egészen közelálló emberek is kifogásolták, hogy amerikai turnéját itt-ott a teatrális hatások túlerős alátestésével iparkodott sikeresebbé tenni; voltak, akik a magyar emigráns-kolóniák elől való, néha egészen merev elzárkózását rótták fel neki; mások az amerikai előadásturnén begyült pénzek kezelését és fölösleges fegyvergyártásra való felhasználását nehézményezték; s végül akadtak, akiknek szemet szúrt az, hogy Kossuth Cincinnatiban a szabadkőművesek közé vétette fel magát. Nem ez a helye, hogy e sokfajta kifogás és rosszalás ellenérveit felsorakoztassuk. Tény az, hogy még ma is, 80 évvel Kossuth amerikai útja után, Magyarország és Kossuth neve az amerikaiak köztudatában egybeforrt egymással, helyesebben, hogy az átlag-amerikai Magyarországról csak annyit tud, hogy innen eredt a világszabadság egyik legnagyobb harcosa, lángszavú apostola. Amerikában könyvtárnyi irodalom keletkezett a szabadság eszméjének erről a félévnyi kereszteshadjáratáról, amelyről pedig nálunk, idehaza, alig esett egy-egy szó. Balassa József dr., aki 1928 márciusában a magyar kormány felkérésére, mint a beszüntetett magyar szabadkőművesség képviselője vett részt a Hudson partján felállított Kossuth-szobor leleplezésén, vérbeli tudós létére zarándokútját egyúttal arra is felhasználta, hogy Kossuth amerikai tartózkodásának emlékeit felgyüjtse és feldolgozza. Kutatásait könyv formájába öntötte, amely a Kossuth-irodalomnak bizonyára egyik legértékesebb adaléka és forrásműve lesz, már csak a benne közzéteendő ritka illusztrációk miatt is. A könyv most október folyamán jelenik meg, a füzött példány ára 8 pengő lesz. (Előjegyzéseket elfogad a Literatura).

*

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK

Magyar fa sorsa.

Megbocsásson Makkai püspök úr, ha ezt a címet kölcsön veszem tőle, de ennek a témának jellemzőbb cégért nem találhatnék. S mert ő is közéjük tartozik, akikről írni szeretnék — és annyian, annyian vannak, vezéreim, társaim, barátaim és segítőim, akik mind közéjük valók — talán meg is bocsájtja.

Én a magyar írót érzem magyar fának. És a magyar fa sorsának azt a búsító végzetét panaszolom, hogy a fa magját, gyümölcsét nem kapja fel a szél, nem veszi szárnyára a vihar: csak odahull az a fa tövébe, ahol nincs talaja, nem serdülhet új fává, nem hordhat gyümölcsöt — kevés a hely. „Volk ohne Raum" — a háborúutáni német író híres jelszavával foglalhatjuk össze a mai magyar irodalmat.

Igaz, hogy vannak, akik szél szárnyára találnak, akiknek nevét fölkapja a hír és viszi, messzire viszi. Vannak kitünő íróink és, még nagyobb számban, becsületes mesterembereink, akiknek neve ott ragyog a Broadway fényreklámjain vagy a Kurfürstendamm plakátjain — de van-e olyan tiszteletteljes kritikus és alázatos sikert-imádó, aki azt meri állítani, hogy ezek az urak — bármilyen teljesértékű művészek is legyenek — egészen reprezentálják a magyar irodalmat? Hogy éppen ők azok, akikben benne van az Adyval indult modern ujjáéledés minden értéke? Hogy éppen ők azok, akiket oda állíthatunk a Nobeldíjas halhatatlanok, a Shaw-k, D'Annunziók, Knut Hamsunok, Sinclair Lewisok mellé? Azt hiszem, bármennyire nemes propaganda a magyarság sokoldalúsága mellett az ő siker-sorozatuk, — ezt nem állíthatja senki.

És azok az írók is, akiket itthon a legelsők közé sorozunk, ha kijutnak külföldre — a világ könyvpiacának nagy koncertjében valahogy elhalkul a hangjuk. Magyar könyv külföldön még nem volt igazán nagy, amerikai arányú közönségsiker, „big hit" vagy „bestseller" — pedig hány kisebb nép hány kisebb írójának munkáit sikerül már a lehető legkedvezőbben plaszirozni ugyanezen a piacon — hogy az exotikumokról, Lo Bagolától Panait Istrati-ig, ne is beszéljünk. És a nagy külföldi magazinokban, ha fel is tünik időnkint egy-egy magyar név — mindig könnyű fajsulyú irással szerepel, ami persze nem jelenti azt, hogy ez az irás nem kellemes és értékes propaganda egyébként. Csak éppen — a magyar fa sorsának szemszögéből nézve — édeskeveset jelent. A külföld — és itt Angliára éppúgy gondolok, mint Amerika Babbittjeire vagy az óriási könyvfogyasztó Indiára, Japánra és az európai államok legtöbbjére — nem ösmeri még a modern magyar írók legtöbbjét, nem tud Karinthyról, Móricz Zsigmondról, Zilahy Lajosról, — hogy csak a prózairók egyikét-másikát említsem — nem is szólva a költőkről, akiknek nehezen fordíthatósága nem legyőzhetetlen akadály. A ma élő poéták legnagyobbjai mellé odaállíthatjuk büszkén Babitsot, Kosztolányit vagy a legfiatalabbik nemzedékét is, akiknek szabad versei amúgy is könnyebben adhatók vissza. Nincs mit szégyenkeznünk és van mit exportálnunk: a magyar fa gyümölcstermé-

sét a szélre kell biznunk — dehát akkor miért hullanak a magok még mindig a kimért szük kis körre s mért libben olyan hallatlanul ritkán egy-egy könyvmag ezen a körön túlra, ahol aztán elsenyved a részvétlenség közepette, fává nem terebélyesedik soha . . .

*

Néhány esztendeje tervszerűen próbálkozom azzal, hogy a magyar íróknak és pedig a modern, elösmert alkotóknak éppúgy, mint a tehetséges, fiatal, nálunk sem egészen ismert literátoroknak propagandát csináljak angol, amerikai és német irodalmi körökben. Szerény arányokban mozgó munka ez, hiszen senki sem kért meg rá és senki sem köszöni meg, — de be kell vallanom, hogy eredményeiben is inkább eszményi, mint gyakorlati. Mert a fiatal német írók, Klaus Manntól Karl Zuckmayerig mind lelkesen érdeklődtek a velük egykorú és egyvágású magyar írók iránt — és Alfred Kreymborg, Amerika Osváth Ernője, boldog örömmel fedezett fel egy németül is megjelent Karinthy-prózában valami „egészen nekivalót." De látható eredménye — a lelkesedésen, a meleghangú leveleken és nyilatkozatokon kívül, egy-két vers, regény, néhány cikk elhelyezésén kívül — nem volt ennek a munkának. Mert a külföldi íróért az ország írói aránylag keveset tehetnek, — valljuk be, mindenütt kevés a fóka és sok az eszkimó. A fókák pedig, akik ebben az esetben pénzelik az eszkimókat — a kiadók — egyáltalán nem érdeklődnek komolyan magyar írók munkái iránt s ezért van az, hogy valahányszor egy-egy magyar regény (valljuk be őszintén, nem is mindig reprezentatív munka) megjelenik, nagy diadalként könyveljük el. Pedig . . . pedig semmit sem jelent.

*

Ha okát keresem ennek a közönynek, mindenekelőtt abban látom, hogy a magyar irodalmat nem reprezentálják megfelelő emberek a külföld felé; hogy a literatura magyar nagykövetei, a sajtóattasék, egy-két igen szimpatikus és agilis kivétellel, roppant keveset érnek. Elsősorban Amerikára és Angliára vonatkozik ez. Hivatalos segítséget nem is várhat a magyar irodalom, ha világothóditó útra akar kelni. Mert itt annyi a csavaros szempont, a megnemérthető megkötés, hogy jobb róla nem is beszélnünk. S akárhány Collegium Hungaricum-beli irodalomtörténésszel találkoztam, akiknek számára az új magyar irodalom egész sereg kiválóságának neve vagy műveinek nagyrésze „terra incognita" volt.

A hivatalos, saját pátriánkból áradó közönyön kívül érthető a külföldi kiadók idegenkedése is, akik annyira nem ösmerik kultúrális viszonyainkat, hogy nem igen mernek bizonytalan üzletekbe bocsátkozni. Ezt az akadályt — bár ez látszik technikai szempontból a legsúlyosabbnak — nem lehetetlen elhárítanunk.

Sokkal súlyosabb a harmadik baj: hivatott fordítók alig akadnak, aki csinálja ezt a munkát, ha ért is hozzá, nem tekintheti élethivatásának — hiszen magyar írók munkáinak idegen nyelvre való átültetéséből nem hiszem hogy akad emberfia, aki ma meg tud élni. És rengeteg a kalózfordító, az író tudta és engedélye nélkül dolgozó, aki nem egyszer saját neve alatt igyekszik elhelyezni azt, amit fordított — és ezek bizony diszkreditálják a művet és a magyarságot egyaránt.

*

Mit kellene hát csinálnunk? És még előbb: miért is kell valamit csinálnunk?

Kényes kérdés, de föl kell vetnünk: ma a magyar kiadó egyrészt nem tud, másrészt nem akar az írói munkáért megfelelően fizetni. Sehol a világon nem juttat a kiadói nyereségből olyan elenyészően kis részt a vállalkozó az alkotónak, mint nálunk. Szíveskedjék utána nézni, statisztikai adatok hosszú

sora bizonyítja éppen nem a legnagyobb nevek esetében, hanem kevéssé ismert, átlagíróknál is. Másrészt nem is tud — hiszen hol vagyunk mi a nagy példányszámoktól, a kiterjedt olvasóközönségtől, amely nevelhető — hol vagyunk nyelvterületben és minden más tekintetben nemcsak az angol és a német olvasó-tengertől, hanem az olasz, lengyel vagy akár skandináv lehetőségektől is! Épp ezért a magyar írónak, ha fejlődni akar, ha nyugodt alkotásának megfelelő alapokat akar teremteni, szükségképpen a külföld felé kell orientálódnia. Épp ezért szeretném a következő, nagyon vázlatos és mindenképpen javítható, praktikus, eszméket felvetni:

1. Szövegezzünk meg és fordíttassunk le elsőrangú fordítókkal legalább hat nyelven (angol, francia, olasz, spanyol, német és lengyel) prospektusokat, amelyek egy-egy magyar író munkásságát, műveinek rövid tartalmát stb. ismertetik (amerikai módszer, ott kint már bevált). Ezeket a prospektusokat az illető író vagy valamilyen egyesülés költségén küldjük szét valamennyi jó kiadónak s kérdezzük meg: érdekelné-e a fordítás őket?

2. Teremtsünk meg valamiképpen mi, magyar írók, olyan ösztöndíjat vagy a kormány segítségével olyan állandó alapot, amely fiatal magyar nyelvészeket vagy idegen nyelvre való fordítással foglalkozó írókat egyenesen azzal a céllal küld ki idegenbe, hogy irodalmi összeköttetéseket a helyszínen teremtsenek meg s a kiadókkal tárgyaljanak. (Berlin—London—Róma—New-York.)

3. Hívjunk meg ide kiváló külföldi fordítókat, akik a magyarból készített nyersfordításokat adaptálják s el is helyezik.

*

Mindez talán túlreális. túlságosan üzlet- és pénzszagú. De végeredményben ideális célt szolgál: a magyar fa, a magyar író sorsának jobbrafordítását, alkotási lehetőségeinek javítását — egy kis levegőt, egy kis életet az eddig kilátástalan tengődés helyébe . . .

Tábori Pál dr.

A magyar napilapok és az irodalom. Bármennyire kellemetlen is, egyszer már szóvá kell tennünk azt az „irodalompártolást", amely a magyar ujságok egy részének hasábjain évek hosszú sora óta folyik. Míg a külföldi napilapok legelőkelőbbjeinek a hét valamelyik napján megvan a maguk irodalmi rovata, sőt — gyakran — melléklete és a magyar sajtó is tisztes hagyományokat mutathat fel e téren, addig napjaink ujságjaiban bizony a mellőzött Hamupipőke szerepe jutott az irodalomnak.

Hogy ez mennyire így van, azt mindennél szemléltetőbben az a körülmény igazolja, hogy a Budapesten megjelenő napilapok közül mindössze háromnak van rendszeresen megjelenő irodalmi rovata. Ez a három a Pester Lloyd, amely szombat esti számában szokta ismertetni a könyvpiac ujdonságait, különös figyelemmel az új német könyvekre, a Magyar Hirlap, amely vasárnapi „Irodalmi Élet" rovatában nemcsak könyvkritikát ad, hanem eleven áttekintést a nemzetközi kulturális élet eseményeiről is és a Nemzeti Ujság, amely vasárnapi külön-mellékletén foglalkozik rendszeresen irodalmi kérdésekkel, ugyancsak súlyt helyezve a mai európai irodalom nevezetesebb képviselőinek munkásságára.

Ez bizony nem sok és egy vasárnapi körszemle a többi ujságnál a következő eredményre vezetett: A Magyarság, amelynek régebben állandó irodalmi rovatával mostanában mind ritkábban találkozunk, Dénes Gizellának új regényéről a „Szinház, Művészet" rovat élén közöl ismertetést. A mellékleten figyelemreméltó riportot olvastunk a magyar könyvek

angol fordításainak nehézségeiről. A Budapesti Hirlap „Irodalom művészet" rovatában a következő közleményeket találtuk: cikket a Szépművészeti Múzeum új beszerzéseiről, Péterffy zenekritikusi munkásságának méltatásáról, cikket a sztárgázsikról (ez eddig bizonyára a művészethez tartozott és ezután jön az irodalom.) 30 soros ismertetést az Uj Idők új számáról és egy „Könyvujdonságok" c. félhasábnyi közleményt, amelyben az egyik legelőkelőbb fővárosi könyvkereskedő-cég felsorolja az utolsó hét fontosabb megjelenéseit. Nem sok irodalom egy olyan lapban, amely Herczeg Ferenc nevét viseli az élén . . . De még mindig több, mint amit a Pesti Hirlap nyujt: izgalmas ismertetését Oppenheim „Az oroszlán és a bárány" c. regényének, amely a P. H.-könyvek e heti száma és 28 fillérért minden ujságárusitónál kapható . . . A Pesti Napló minden vasárnapi csemegéje Ambrus Zoltán okos irodalmi tanulmánya, amely azonban terjedelménél és fajsúlyánál fogva igazán nem a nagytömegek irodalmi érdeklődésének felkeltésére való. A lap egyébként kimerítően csak az Athenaeum kiadásában megjelenő magyar könyveket szokta ismertetni. A Népszava a kéthetenként megjelenő „Figyelő"-je egyrészt a Népszava-könyvkereskedés propagandája ugyan, másrészt azonban eléggé bőségesen tájékoztatja az olvasót a szocialisztikus irányú bel- és külföldi irodalomról. Legutóljára hagytuk az Ujság-ot, amelyben kétszeri gondos átböngészés után sem tudtunk irodalmi vonatkozású közleményt találni. Viszont egy teljes oldal: „Al Capone vallomásai." Ez is valami . . .

Anélkül, hogy bármely lap belügyeibe akarnánk avatkozni, azt hisszük: egy kicsit mégis csak kevés az a hely, amelyet legtöbbjük az irodalomnak „áldoz". És akkor, amidőn bizonyos időközönként megható és valóban döbbenetes riportokat olvasunk a magyar irodalom nehéz helyzetéről és a magyar iró sorsáról — nehéz a kérdést fel nem vetnünk: vajjon nincs-e ennek a helyzetnek előidézésében szerepük azoknak az ujságoknak is, amelyek mindenféle pletykának per longum et latum-tárgyalására szívesen megnyitják hasábjaikat, gondosan takarékoskodnak azonban a papirral, mihelyt irodalomról és irodalmi kérdésekről kellene beszélniök. (y. n.)

*

Volt Magyarországon idő, amikor a katolikus papi karrier a történelmi tudományokon keresztül vezetett egészen a biborig. Emlékezzünk Horváth Mihály, Rónay Jácint, Knauz Nándor, Haynald Lajos, Ipolyi Arnold, Rómer Flóris, Ortvay Tivadar, Vaszary Kolos, Fraknói Vilmos, Bubics Zsigmond, Czobor Béla, Karácsonyi János, Kollányi Ferenc nevére, akik mind a históriai kutatások valamelyik ágában tüntek fel, így szereztek hirt-nevet, amelyre aztán az illetékes fórumok felfigyeltek és magas papi méltósággal honorálták az illetők szaktudását. Bizonyára nem véletlen dolga, hogy ezek a pap-történészek — egyetlen kivétellel — mind az ú. n. liberális világszemlélet hivei voltak: becsületes történész, ha tanulmányainak végső következtetéseit önmagára nézve is levonja és nem befolyásoltatja magát a köznap politikai divatjaitól, nem is juthat más világnézeti konszekvenciára. A felsorolt főpapok közül az egyik legérdekesebb alak Bubics Zsigmond, a kassai püspök volt, aki mint történetíkus főként a régi magyar térképek feldolgozásával szerzett nevet. Mint püspök aztán gazdag jövedelmét jelentős műgyűjtemények beszerzésére fordította, amelyeket halála közeledtével a magyar közgyűjteményekre hagyományozott. Egyéni életében is csupa artisztikum és lelki finomság volt ez a rokoko-abbé. Lelki kifinomultságának és szabadelvűségének klasszikus bizonysága az, hogy hosszú éveken keresztül zsidó ember, Hajnóczi József lehetett a személyi titkára, aki hivatalos minősége ellenére is bátran irhatott akár a Pollák-fiuk (ma Légrádynak hivják őket) Pesti Hirlapjába, akár az Egyenlőségbe. Haj-

nóczi József most kiadja „A püspök kíséretében" címen három kötetre terjedő emlékezéseit, amelyek bizonyára egyben érdekes korképet is nyújtanak azokról az időkről, amikor a numerusz klauzusz még a püspöki udvarokban sem volt ismeretes. (A három kötet előjegyzési ára 130 cskorona; előjegyzést elfogad a Literatura is.)

*

Unima címen Párisban évekkel ezelőtt megalakult egy érdekes nemzetközi egyesület (Union Internationale des Marionettes), amely a népies és a művészi bábjáték kultuszát tüzte ki maga elé célul. Ennek az egyesületnek, mint ezt a Literatura nehány évvel ezelőtt megirta, egyik megteremtője Blattner Géza festőművész, akinek nagy sikerei voltak a nemzetközi bábjáték-kiállításon. A művész most azon fáradozik, hogy az Unima magyar osztályát is életrehívja. Érdeklődők forduljanak hozzá (Boulogne s/Seine, 3. Allée des Pins).

*

Berzy Andrásnak, a „Széphalom" munkatársának fordításában orosz antologia készül, amelyben a legújabb orosz lirát (Jesszenyin, Kljujev, Klyeskov, Kuzikov, Oresin, Kazin, Sirjájev, Tichonov, stb.) fogja bemutatni.

*

A Newyork Public Library nagyszerű tisztviselői karának van egy nőtagja, Augusta Markowitz, aki a Woodstock-fiókot vezeti. Newyorknak ezen a vidékén (761 East 160th Street) sok a magyar ember, akik szorgalmas látogatói a közkönyvtárnak. Magyar klienturája kedvéért Miss Markowitz megtanult magyarul s néhány év előtt el is látogatott Magyarországra. Azóta még fokozottabb gonddal építi ki a newyorki magyarok könyvtárait. A Public Library bulletinjének szeptemberi füzete kizárólag a legújabb magyar könyvszerzemények katalógusát adja. Kiderül, hogy egy év alatt a könyvtár 238 magyar könyvet vásárolt hozzá régebbi nagy magyar könyvanyagához, éspedig 84 regényt, 20 színművet, 7 vegyestárgyú művet, 3 angol-magyar nyelvkönyvet, 21 művészeti könyvet, 24 történelmi és utazási munkát, 9 életrajzi művet, 16 filozófiai és szociológiai könyvet s 54 idegen nyelvből magyarra fordított könyvet. Ezeken kívül 9 folyóirat jár állandóan a könyvtárba, közöttük a Literatura is. A Markowitz-féle katalógusnak nagy előnye, hogy minden egyes könyvhöz egy-két sornyi információt is ád, hogy az olvasó mit várhat az illető könyvtől.

*

A Literatura ez évi augusztusi számában Keményy István dr. tollából „Gorkij tragédiája" címen cikk jelent meg. A Társadalmi Szemle c. folyóirat szeptemberi száma Illyés Gyula úr tollából súlyosan sértő és tónusában minden irodalmi kritikát messzi meghaladó támadást közöl Keményy István dr. ellen Gorkij-cikke alkalmából. Tárgyilagos polémiára a Literatura mindenkor kész; az intézett támadás hangja azonban annyira durva és személyeskedő volt, hogy Keményy dr. arra csupán egy helyes válasszal szolgálhatott: Főkap. 180.592/fk. II. 1931. szám alatt megindította a támadás szerzője ellen a sajtópört.

*

A miniszterelnökségnek „a rotációs és íves nyomópapíron előállított időszaki lapok terjedelmének újabb megállapítása tárgyában kiadott 4810/1931. M. E. sz. rendelete, sajnos, a Literaturára is kiterjed. Ezért kénytelenek voltunk lapunk jelen számának egyharmadát ú. n. couleur-papíron kinyomatni, amely papír — a Magyar Szaklapok Országos Egyesületének indokolt szakvéleménye szerint — nem esik az „íves nyomópapír" fogalma alá. Az idő rövidsége miatt ezúttal már nem tudtunk másként intézkedni; de gondoskodtunk róla, hogy a következő számtól kezdve, nyomdatechnikai újítással, lecsökkentett lapterjedelem mellett is az eddigi Literatura-számok teljes anyagát adhassuk olvasóink kezébe.

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

„Non!" Victor Margueritte legújabb könyve.

Irta: *Gyomai Imre.*

Victor Margueritte

Háború vagy béke . . .

Megint két tábor áll egymással szemben. Még egy szó, még egy szikra! A láng holnap újra felloboghat, feltartóztathatatlan erejével pusztíthat. A tizennégyes garnitura — saját részegségétől a delirium tremensig jutottan — újra óriási kaszárnyává változtatta a világot. A kaszárnyák udvarán pedig az indulásra kényszerítő vezényszavak új formáit kovácsolják.

Mi lesz? . . .

. . . Ha holnap kipattan a szikra. Ha a sapkák mellé újra bokréták kerülnek . . . Ugyanúgy, mint akkor... Ha a laboratóriumok ezer titokkal őrzött munkafülkéi kinyílnak, hogy az ismeretlen, új gázok, amelyek arra szánattak, hogy percek alatt népeket, országokat, kultúrákat pusztítsanak el, rejtekhelyükről hivatásuk felé megindulnak? . . .

. . . Ha repülőgépek aluminium-szárnya alól a bombák borzalmas ejtőernyőikben a földre hullanak . . .

Az igenlésből és a nemből adódik össze ebben a pillanatban az emberiség holnapjának kétséges sorsa. Abból, hogy vajjon azok lesznek-e ezen az átkos napon többségben, akik a legendás olasz anyák módjára befütött katonavonatok elé vetik majd magukat és a gránátsziklák megtörhetetlenségével zúgják, ordítják, hogy *nem . . . nem . . .*

Mert ha igen . . . akkor . . .

*

Victor Margueritte nem habozik; embersége és annak tiszta ívelése a *nem*-et kiáltók csapatának élére állítja. Uj regénye, amelynek címe minden magyarázkodó opportunitás, jobbra vagy balra hajló cicomázás nélkül ma még mártír-sorsot, de a józanodás napjaiban a hitalapítók nagyságát jelentő: *Non! . . . nem!* . . .

Merész, felmérhetetlen sulyú kiáltás. Az író százszázalék teljességéig

vállalja elkiáltott és hitét jelentő *nem*-jének súlyos keresztjét. Nem alkuszik. Mellkasát szétfeszítőn levegőt szív tüdejére és annak minden atómjával, bezsirosodott dobhártyákat szaggatón kiáltja el nagy *non*-ját. Nem szépít. A köldöknéző esztétizálásnak, az art pour l'artos irodalomnak elefántcsonttornyából kilép. A népek országútjára áll, az elhivatottak fanatizmusával kiáltja, úgy hogy mindenki hallja: *Non! . . . nem! . . .*

Victor Margueritte már a *La patrie humaine* című, néhány hónappal ezelőtt megjelent, még filozófiai elvontságokat tartalmazó, csupán elitnek szánt írásában a most megjelent regényének témáját, evolúciójának irányát szögezte le. A *La patrie humaine*, amellyel egy önmagára talált alkotó az emberiség kétes holnapja elé máglyányi fáklyával világít, már maga is a százszázalékos keresztvállalás volt. Victor Margueritte-ot nagy emberhite, elhivatottsága már a tisztult holnapba veti. Erről a pontról már nincsen visszatérés. Innen csak az emberiségnek új célokat adók ritka sorába lehet jutni.

Szögezzük le, hogy Victor Margueritte, ha bármilyen mértékkel is mérünk, újabb munkájával magát is felülmúló magasságba jutott. Victor Margueritte útban van az új Pantheon felé. Ez az új Pantheon pedig csak azokat fogadja be, akik a népek, országok között mesterségesen szított gyűlölet és féltékenység eszméjét megtagadják. Akik egy nagy összefogó emberi hivatásnak, *a világközösség hitének* felkent papjai.

Egy félig francia és félig német család története keretében korok, generációk összeütközését rajzolja meg Victor Margueritte.

Itt válik húsbavágó drámává ez az írás. Ebben a keretben azután a mindennapi életről olyan világos képet ad, amely mellett betekinthetünk a legrejtettebb mélységekbe. Figuráit pedig úgy alkotja meg, hogy borzadva ébredünk önmagunkra. Megrettenve látjuk, hogy azok a portrék, amelyek ennek a kiváltságos írónak műterméből kerülnek ki, tényleg olyan figurákat reprezentálnak, akiknek kezében országok, népek sorsa nyugszik. Akik kivételes helyzetük következtében milliók és milliók sorsa felett döntenek. Hátborzongató félelemben látjuk, hogy ők azok, akik tizennégyben a pusztulás vitorláit kibontották. Ők azok, akik ma vagy holnap ezeket a vitorlákat újra a szélnek akarják feszíteni. Összetételében teljesen lehetetlen társadalmi rendszer keresztmetszetét kapjuk. Olyan rendszerét, amely az igazságnak csak fordítottját ismeri. Amely romlásában és romlottságában nem ismer határt, amely holnap — éppen bűnei miatt — összeütközésbe kerül az önnön gyermekével.

Széles kiteritettségükben azok a problémák vonulnak el szemünk előtt, amelyeknek felszínen való tartásával a tegnap generációja az induló, a maga hitét megtalált új generációból a *non*-t kétségtelenül kiprovokálja. Amint a regényből és annak a realitások súlyában gyökeredző tényeiből kitűnik: ez a generáció, amely ahelyett, hogy a mult bűneiért meakulpáznék, ahelyett, hogy borzalmas művének, az ötesztendős világháborúnak minden maradványát likvidálná, az összeütköző pontokat lebontaná — nem akar multjától szabadulni s újabb kikerülhetetlen világégés okait újra meg újra megteremtette. Azok, akik 1914-ben hazafiasságuk hangoztatásával egyéni célok érdekében a népeket egymásnak uszították, újra megjelentek. Az új részegség italát bő kézzel osztogatják.

Victor Margueritte hites hittel tud bennünket arról meggyőzni, hogy valahol mégis virrad. Az új emberhitnek már vannak olyan vallói és vállalói, akik a tüzetvetők kezéből a csóvát kicsavarják. Akik a gyűlölet árját sötét forrásába parancsolják vissza s az ember hivatásának igazi célját: *a népek testvéri összeölelkezését* megteremtsék . . .

Akik a bódultak hívására így kiáltanak: *Non! nem!*

ÍRÓK FURCSA ÉLETE

A sejk hagyatéka.

Flaubert unokahuga a francia írókra hagyta összes értékeit.

Nizza, szeptember.

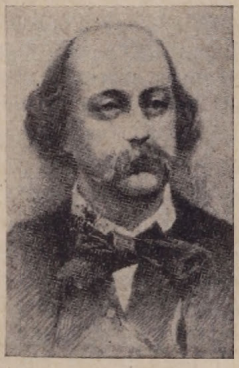

Gustave Flaubert

Gustave Flaubert már nagynevű, befutott író volt, amikor a *Revue des Deux Mondes* az író „Három elbeszéléséért", amelyeken Flaubert hoszú évek minden aprólékos gondjával és kínlódásával dolgozott, 1000 frank honoráriumot küldött. Flaubert szinte ijedten nézett a nagy banknótára és valami benső elégtétellel kérdezte az unokahugától: „Ni, úgy látszik, az irodalom mégis csak hoz valamit?!" Most pedig, hogy a Nizza melletti Antibes-ban, a „Salammbô" után elnevezett *Villa Tanit*-ban árverés alá került Madame *Caroline Franklin-Grout*-nak, Flaubert kedvenc unokahugának a hagyatéka s benne mindaz, ami a croisset-i remete szegény zaklatott életét egykor övezte: lakásberendezése, íróasztala, kéziratai, személyes emléktárgyai, — most Bostonból egy amerikai gyüjtő kábelsürgönye kínál az *Éducation sentimentale* kéziratának minden egyes oldaláért 1200 frankot, vagyis a körülbelül 500 oldalból álló egész kéziratért jóval több, mint félmillió frankot. Flaubert egész életének összes munkásságával még megközelítőleg sem keresett meg annyit, amennyit most ezért a rég kiadott kéziratért, tisztán *pretium affectionis* képpen kínál egyetlen ember. A hagyaték kezelői, Marteley antibes-i jegyző és René Morat, nizzai szakértő szinte megrendülten forgatják kezükben a kablogrammot, egy 50—60 évvel megkésett elégtételadást, amely különben is hiába futott be, mert Madame Caroline néhai nagybátyjának minden kézirati hagyatékát — többek között a mindeddig ismeretlen *Impressions et reflexions*-t, amelyet Flaubert 21 éves korában írt s amely telve van „tisztára nihilista eszmékkel", valamint Flaubertnek soha előadásra nem került komédiájának, a *Le Candidat*-nak kéziratát is részben a párisi Bibliothèque Nationale-ra, részben a roueni, részben pedig a chantilly-i múzeumokra hagyományozta. A Villa Tanit-ot magát pedig a *Société des Gens de lettres*, a francia írók egyesülete örökölte azzal a meghagyással, hogy ott fáradt írók számára pihenő-nyaralót rendezzen be, ahol azok ingyen vagy nagyon olcsó áron gyüjthessenek erőt az újabb küzködésre.

A kortársak nagyszerű szeme.

Oldalanként 1200 frank! Istenem, ha szegény Flaubert, aki a Kelet iránt való olthatatlan szerelmében, a maga romantikus operalelkületével *sejk*-nek szerette magát nevezgetni, ha a sejk ezt megérte volna! Nem, igazán nem, igazán egészen más dolgokat kellett akkor megérnie. Azt, hogy a *Madame Bovary*-ról, minden korok egyik legjelentősebb irodalmi alkotásáról, „az aszszonyok Don Quichotte-járól" korának legnevesebb kritikusai szinte egyhangúan elitélőleg nyilatkoztak. Igy például, Dumesnil: „Csupa töltelék ez a

regény . . .", Duranty meg így: „Ebben a regényben nincs lélek, nincs érzelem, nincs élet . . .", De Mazade viszont eképpen: „Nincsenek benne karakterek, csak karikaturák . . .", és Deschamps ilyenformán: „Ez a regény nem tündöklik sem az invenció, sem a kompozició erejével, sem pedig az elbeszélés közvetlenségével . . ." És mondjuk-e el végül a közismert tényt, hogy mindezek tetejébe az államügyész is nekirontott a regénynek és dörgedelmes vádirat keretében — szeméremsértéssel vádolta meg annak íróját?!

A croisset-i remete.

Szeméremsértéssel azt az írót, akinek nővel alig egyszer-kétszer akadt dolga e világon s akkor is a legfurcsább elméleti szerelemmel szerette azt. Hiszen ő, szegény, ott remetéskedett croisset-i magányában, a nő pedig költészettel foglalatoskodott Párisban; és Flaubert inkább megbocsátotta volna neki hűtlenségét, semmint egy-egy rossz mondatszerkezetet valamelyik szerelmes levelében. Kedvese Flaubert számára alig valamicskével volt több, mint egy kedvező alkalom arra, hogy valaki előtt írásban — és milyen ragyogó írásban — számolhasson be a maga munkálatairól és a francia szellemi élet új jelenségeiről. Szerelmes esküvések helyett ragyogó irodalmi essayk születtek meg ebből a „szerelemből." S amikor aztán „kedvese" egy szép napon arra céloz, hogy szeretné, ha Flaubert feleségül venné , akkor a sejk egyszerűen beszünteti a nőt, anélkül, hogy akár csak feleletre is méltatná, vagy a nevét valaha is csak megemlítené még egyszer. A válaszát ebbe a mondatba rögzítette bele: „Az ember könyvei örökké élő családot teremtenek az író számára az egész emberiségen belül. Mindazok, akik gondolatainkból valaha is élni fognak, olyanok, mint ha a gyermekeink lennének, akik a magunk kandallója körül üldögélnek." Nyolc esztendeig tartott ez a plátói viszony „muzsájával", Louise Colet-vel, a szép karokkal megáldott asszonnyal. S amikor Louise végre személyesen eljött Croisset-be, hogy kierőszakolja, hogy a sejk vagy legalább annak anyja fogadja őt, s az író háza előtt nagy skandalumot csapott, amikor nem eresztették be, akkor Flaubert hajóra ült, elment Egiptusba és Sziriába, — Louise pedig bánatában mit tehetett egyebet: visszament Párisba s hangzatos reklámokat írt mider- és parfőmcikkek számára . . .

És volt egy másik ilyen plátói szerelme is a sejknek, akit néma rajongással imádott éveken keresztül, anélkül, hogy az asszonynak igazában sejtelme is lett volna arról, hogy a század egyik legnagyobb írójának oeuvrejében minő elhatározó szerepet játszik. Zsidó asszony volt, Maurice Schlesinger zeneműkiadó felesége, aki aztán mint az *Éducation sentimentale* Marie Arnoux-ja került bele az irodalomtörténetbe.

„Dolgozni, dolgozni! . . ."

Ha egy gyerekkori élményétől eltekintünk, amikor is a 19 éves fiú egy marseille-i garniszálló hamis keleti pompája közepette selyem slafrokban, hímzett papucsokban három nőt látott meg, akik utóbb a maguk szegényes miliőjével — vézna kis szökőkút a naptalan udvar közepén, négerboj a kapu alatt — kiinduló pontjává lettek Flaubert orientális pompájú, buja fantáziájának, amely a *Salammbô* harsanó szinorgiáiban érte el a klimaxát, — bizony alig-alig akad ennek a baráttisztaságú életet élő embernek a multjában pont, amely az államügyész patetikus vádjai alá csak csipetnyi támaszt is szolgáltatna. Mert az öreg vaksi Julis, a csökönyös házibútor, aki apró gyerekkora óta dajkálta Monsieur Gustave-ot s vele maradt mindhalálig, igazán nem számítható be erotikus élménynek, ha még olyan freudi magyarázatokkal próbálnók is a Flaubert-re gyakorolt hatását taglalni. Mert hogy hatással volt rá, az bizonyos: amikor Flaubert egyszer 1880-ban, élete vége felé két napig szünetelt a munkájával, akkor Julis kergette vissza az íróasztalához: „Dolgozni, dolgozni! . . ."

És az a viszony sem számíthat erotikus élménynek, amelyért a szegény sejknek ilyen baromi, gályarabos munkát kellett még öreg napjaiban is végeznie: valósággal apai szeretete kis unokahugához, Caroline-hoz, aki most húnyt el és hagyatékát a francia írók javára hagyományozta. Flaubert anyja Caroline-ra hagyta croisset-i házát azzal a föltétellel, hogy Flaubert maga holta napjáig szabad lakást kap ott. Aztán férjhez ment a kis lány valami Commanville nevű fakereskedőhöz és Flaubert, hogy segítsen kis kedvencén és annak urán, egész vagyonát befektette a fakereskedő üzletébe. Az persze elspekulálta a pénzt s azóta Flaubert többé nem tudott az anyagi kalamitásokból szabadulni. „Átkozott életet élek", írja a sejk, „pedig mennyi vággyal születtem e világra. Csakhogy az átkozott irodalom minden vágyamat a hasamba szorította vissza . . . Ugy dolgozom, mint tizenöt ökör . . . jegesmedve sem élhetne magánosabb életet, s nincs isten, aki elvonultabban töltené napjait . . . Nincs két napom egymásután, amelynek ugyanaz lenne a lelki állapota: emésztem magam terveimmel, chiméráimmal, a művészet örök, nagy chiméráját nem is számítva, amely pedig mind ijesztőbben és lehetetlenebbül görbiti a hátát és vicsorgatja a fogát."

Jules Ferry, a közoktatásügyi miniszter végre tudomást szerez az író nehéz helyzetéről, kinevezi tiszteletbeli könyvtárőrré évi 3000 franknyi kegydíjjal. Vízcsepp a tűzhely forró lemezére! „Őszintén megmondom", írja kis hugának, „nem bírom tovább. Némely napokon, mint például ma is, sirok a fáradtságtól és annyi erőm sincs, hogy a tollat kezemben tudjam tartani. Hogy én pihenjek? De hogyan, hol, miből?" Aztán meg ezt írja: „Nincs többé egyetlen elveszteni való percem sem. Néha úgy festek magam előtt, mintha össze kellene omlanom önmagamban, mint valami kivénhedt camembert-sajt. Olyan fáradt vagyok."

Az idegember.

S a *sok* munkán kívül a *milyen* munka! Hiszen gyerekkori epilepsziája dacára, amelynek visszatértétől folyton fél, mégis valamilyen őrjítő intenzitással dolgozik, minden idegszála szüntelenül pattanásig feszül a munka közben. Egyetlen nehezebb mondat, amelyet csak kínlódva bír formába önteni, órákat és órákat vesz igénybe s ilyenkor sírógörcs váltakozik nála idegkrizisekkel. Barna hálóköntösében fel-alá szaladgál szobájában, hangosan deklamálja figuráinak beszélgetéseit, hogy az önnön szaván keresztül belehallgatódzzék a nyelv legmélyebb titkaiba, a belső ritmus misztériumaiba. Utálja az önmaga alkotta alakjait, de mégis minden érzékcsalódással együtt beleéli magát azokba, velök él, velök szenved. Ő maga Madame Bovary, de ő annak kedvese is, meg a paripa is, amelyen az asszony lovagol, sőt ő maga az a zöld lomb is, amit a paripa eszik. S amellett hogy' gyűlöli ezt a „kanca-Bovarynét", utálja annak hisztériáját, annyira, hogy élénken érzi az arzén ízét, amellyel Bovaryné megmérgezi magát, végül is hányingert kap és összepiszkítja az asztalát a szegény sejk. S amikor „a butaság enciklopédiáját", Bouvard és Pécuchet gyilkos históriáját írja meg rettenetes élete záradékául, akkor 1500 kötet könyvet olvas el, hogy abból gyüjtse össze az anyagát s végül is így fakad ki: „Ennek a két figurának minden butasága belém költözött, valósággal megrepedek tőle", s ordítozva, átkozódva rohanász a szobájában.

Amikor Flaubert hugát temették, csunya kis jelenet játszódott le a sírnál: a sírásó kicsire szabta a gödröt, s hogy a koporsó mégis beleférjen, lábával noszogatta a koporsót lefelé a földbe. Flaubert akkor sírógörcsöt kapott s kínjában a kalapját vagdosta a földhöz. S most, amikor meghalt és díszes katonai menet kísérte ki őt is a roueni temetőbe (mert minden anyagi bajai dacára is a becsületrend lovagja volt s így kidukált neki a katonai konduktus), ugyanez a balvégzet érte el őt is: újra kicsinyre sikerült a gödör, a koporsót

csak ferdén lehet leereszteni, még holtában sem jut pihenőhöz a „gályarab", aki élete utolsó éveiben már alig néhány órát tudott éjjelente aludni. Negyven évi megfeszített, idegőrlő munka után a sírban sem kapott vízszintes pihenőt. De ezt talán már kibírja a halott óriás, aki életében olyan erős volt, hogy — Zola mondása szerint — egész erdőket tudott kiírtani egymaga csak azért, hogy egy kis skatulányi gyufához való szilánkot hasogasson le . . .

A „gályarab" miliője.

Caroline-nak minden oka megvolt rá, hogy a sejk halála után, amikor második házassága révén kedvezőbb anyagi helyzetbe került, kegyelettel gyűjtse fel és őrizze meg világhírű nagybácsijának minden legkisebb emléktárgyát. Caroline az antibes-i villába hozta át a croisset-i dolgozószoba egész berendezését, úgy ahogy a sejk azt mindig használta és 1880 május 7-ikén örökre otthagyta. Idekerült az ovális ebédlőasztal, a „gálya", amely mellett Flaubert rabmunkáját végezte; idekerült az asztalon a béka formájú tintatartó, meg az üvegszemű, kitömött papagáj, amelyet az író egyszer a roueni múzeumtól kölcsönzött ki, mert szüksége volt erre a modelre valamelyik regényében; idekerült az asztalra az a két moderateur-lámpa is, amely éjjelről-éjjelre tanuja volt Flaubert álmatlan vajudásainak; idekerült az arab hamutartó, az örökké égő szivarok hamvainak vedre; idekerült Montaigne, Corneille, meg Flaubert nővérének kis mellszobra, meg az a bronz Hippokrates-szobor, amelyet az apjától örökölt, aki városi főorvos volt; s idekerült főként a hosszúszárú csibuk is, a sejk keleti álmodozásainak legfőbb stimulánsa, amelyet stílusosan egészített ki a perzsa bőrmívű kis doboz az asztalán, a jeruzsálemi mécslámpa a plafonon s a törökdiván a szögletben, a két mumialáb a kandallón s az afrikai amulettek, nyilak és dobok s a japán álarcok sorozata szerte a szobában. Ide került a falra a Napoleon-metszet és Victor Hugo arcképe, amelyet a nagy száműzött Guerneseyből küldött írótársának.

Irodalmi pikantériák.

Idekerült a nagy, kényelmes Louis XVI.-szék, amelyet egykor roppanásig töltött ki a véget nem érő üldögéléstől szélesre poshadt teste a sejknek, a vasalatlan, harmonikázó csöves nadrágban. S idekerült a sejk könyvtára is, a ménkü sok dedikált példánnyal, amelyek apró, pikáns titkokat rejtegetnek, mint például azt, hogy José-Marie de Hérédia pompázó dedikációjú kötetjére Flaubert valósággal áradozó levélben köszönte meg a küldeményt és egekig magasztalta a költőt: itt ellenben, az indiszkrét könyvtárban most utólag kiderült, hogy Flaubert még csak fel sem vágta a kötetet, mondjuk ki, hasból írta elragadtatott kritikáját. S aztán a még intimebb írásos pikantériák között az egyik „szerelméhez" intézett, de nyilván soha el nem küldött epigrammája, amely az „idol"-nak úgylátszik túlságosan garçonneszerű bájait gúnyolja:

On est plus près du coeur quand la poitrine est plate . . .
Qu' importe ton sein maigre, ô mon objet aimé?

Mindez a sok apró lim-lom, ami pedig egykor a szegény sejk egész életét, munkáját, fantáziáját, a legreálisabb valóságát tette ki, most mindez szerte züllik a kalapács alatt. Csak az üres falak maradnak ott, amelyek közé rövidesen bevonulnak a szegény, agyonhajszolt, kiöregedett francia írók. S ha kipumpolt agyukban maradt még a kausztikus humornak egy kis szikrája, akkor a Villa Tanit ajtaja fölé odaállítják Flaubert védőszentjének, szent Polikárpnak a szobrát s alatta márványba vésetik ennek a furcsa szentnek a mondását, amely miatt a sejk pátronusául választotta őt:

„Istenem, istenem, milyen egy században teremtettél engem e világra! ..."

ELFELEJTETT ÍRÓK

Az orleansi szűz tragédiája.

(Jeanne d'Arc halálának ötszázéves fordulójára.)

Irta: *Elek Oszkár dr.*

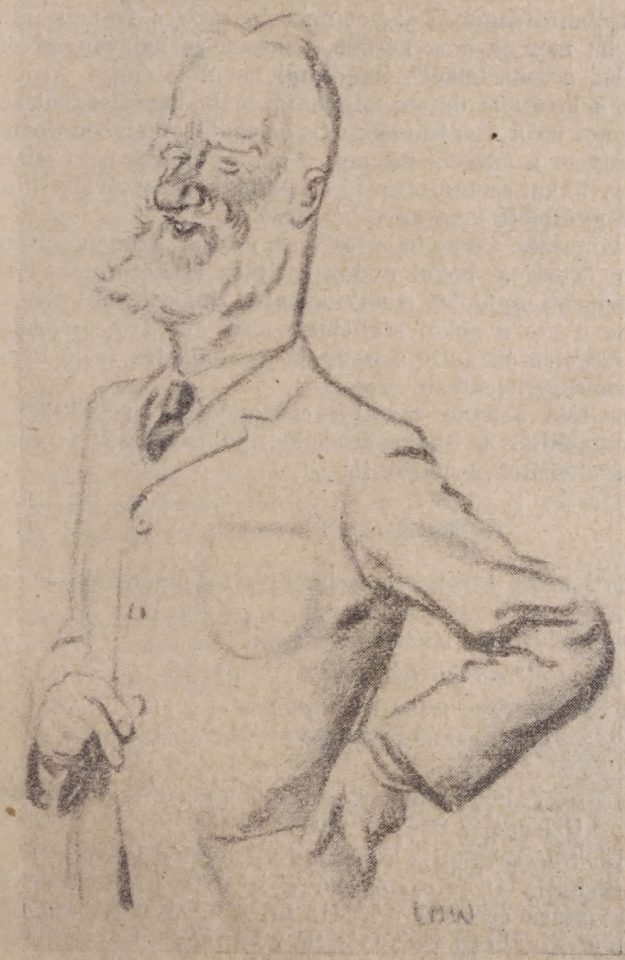

George Bernard Shaw

Jeanne d'Arc nagy történeti egyénisége, prófétai ihlettől áthatott hősisége és tragikussá zordonodott sorsa nem egy lelket ragadott meg. Kazinczy Ferenc ezt írja Aranka Györgynek: „Én a Pucelle d'Orléansi végtelenül tisztelem." A hódolatnak ez az ünnepi érzése a költők széles tömegét szállja meg.

Eleven erővel hatnak ránk a drámai feldolgozások. Csak röviden utalunk a 15. századi *Mystère du siège d'Orléans*-ra, erre az eseményeket nyersen, minden művészi becsvágy nélkül sorakoztató alkotásra. De kiemeljük Shakespeare *VI. Henrik*-jének első részét, Schiller *Orléans-i Szűz*-ét és Shaw *Szent Johanná*-ját.

*

Az irígy és rosszmájú Green röpiratának egy helye alapján Shakespeare-t azzal vádolták, hogy *VI. Henrik* első részét mástól vette 1592 táján. A 18. században Malone kétségbevonta, hogy Shakespeare írta. A német Ulrici, Delius, a francia Mézières erősen vallják, hogy a *VI. Henrik*-trilogia három része között megvan az egység. Ma már komoly kutató nem vonja kétségbe Shakespeare szerzőségét, noha észreveszi a lángész

fiatal kiforratlanságát. Érdeklődve kutatjuk, milyennek látja és láttatja Jeanne d'Arcot a költők költője?

A francia táborban jelentik a királynak, feltűnt egy leány: égi látomás jelölte ki Orléans megmentésére. A király próbára teszi: meglepő ösztönnel állja ki ezt Jeanne. Majd párviadalra hívja: ha győz, hitelt ad szavának. Meg is történik. Károly döbbent ámulattal látja, hogy a hős szűz „Debóra kardjá"-val viaskodik. A Pucelle nemcsak kezét, de szívét is legyőzi. De Jeanne érzi, nem szabad a szerelem szavának engednie; azért jött, hogy az angolok ostora legyen. Csakhamar szembe is kerül velük. Talbottal küzd. Az mosdatlan szavakkal becsmérli. Jeanne Orléans-ba vonul és felszabadítja a várost. A király elragadtatva hálálkodik az „égi lény"-nek, meg akarja vele osztani koronáját. De egy kudarca miatt érdesen feddőzik ellene. Rouen-ban is pórul járnak. Amikor Angers előtt a franciákat baj fenyegeti, segítségül rossz szellemeket idéz. A küzdelem hevében York herceggel kerül szembe. Ez legyőzi s tűzhalálba küldi.

Shakespeare drámájában Jeanne d'Arc-ot máskép látja a francia, mint az angol. Károly király, ha meg is inog később, lelkesen és hálásan üdvözli benne a haza megmentőjét, a „sas lelkét", imádattal borul le előtte. Amikor Rouen elvész, lelket akar a királyba önteni. Megható, mély hazafiságból sarjad s a költészet lírai hevétől izzik a drámának az a jelenete, amelyben Jeanne a burgundi herceget megnyeri a francia ügynek. Angolgyűlölete nem ismert határt. Milyen féktelen szavakkal szolgáltatja ki a két Talbot-testvért William Lucy-nek! De az angolok gyűlölete nem kevésbé forró.

Talbot „pokolvészt támasztó, átkos bűbájos"-nak szidja, „francia sátán"-nak bélyegzi, mint később York „a pokol undok s titkos eszközé"-nek. Ez a démonian féktelenkedő nemzeti gyűlölet sugalmazhatta Shakespeare-nek azt az indítékot, hogy Jeanne d'Arc a pokol szellemeit idézi fel. Igy cselekszik Alderán is a *Szigeti Veszedelem*-ben. De a nemzeti gyűlölködés fojtó ködén át is megnyilvánul Shakespeare lélekfestő ereje.

Sajnos, a mű vége felé Jeanne rajza a csufondáros nyelvöltögetés selejtes ízetlenségig sekélyesedik. A Shakespeare-kritika igyekszik is ezt a véget a nagy költő lángszellemétől elvitatni.

*

Amikor Shakespeare Károly királya szerelmet vall Jeanne-nak, az így felel neki:

Szerelmi vágyra tiltva hajlanom,
Megszentelé az égi hatalom.
Ha majd kiűzve mind az angolok,
Jutalmi díjra akkor gondolok.

Első pillanatra úgy tetszik, hogy Shakespeare-nak ezek a sorai ihlették Schillert *Die Jungfrau von Orléans*-ja írására (1801).

Johanna mély megrendüléssel hallja Bertrand-tól hazája helyzetét. Átszellemültség égi fuvalma hatja át falujától búcsúzó szavait. Rendületlen bizakodással s prófétai hivatása erejével pezsdíti fel a királyt. Az angolok rettegnek tőle; Montgomery szánalmas gyávasággal riad meg láttára. A burgundi herceget éppen olyan lelkesen téríti a franciákhoz, mint Shakespeare Pucelle-je. Szárnyas szavaiból bölcseség árad. A szerelemtől visszariad. De komor villanásként, mintha pokolból bukkant volna ki, fekete lovag támad eléje: a szerelem végzetének sötét hirdetője. Lionel a szerelem érzését veri fel lelkében.

Schiller tragikai felfogása legott megvilágosodik: Johanna mégis nő; azzal, hogy lángra lobban az ellenség egy vitézéért, égi szózat sugalmazta hivatása ellen vét súlyosan. Eleven drámai erő van benső tusakodását festő nagy monológjában. A reims-i koronázáskor megdöbbent bűntudatának gyötrelmes szavaival úgy érzi, hogy győzelmei zászlajának Máriaképe neheztelve nézi:

Gebrochen hab' ich meinen Bund, entweiht,
Gelästert hab' ich deinen heil'gen Namen.

Megható a testvéreivel való találkozása, drámai mozgalmasságú az apa megjelenése s a leánya ellen zúdított boszorkányság vádja.

A száműzött Johanna megtörik, az Ardennes vadonában bujdosik, de megtisztul a szerelem kísértéseitől. Majd angol fogságba jut, Lionel elé kerül. Ez szerelméért eseng, de Johanna már csak a haza gyűlölt ellenségét látja benne. A franciák előrenyomulnak; őt, szegényt, az angolok bilincsekbe verik, toronyba zárják. Innen is lelket akar önteni a franciák szívébe. Lázong, széttöri láncait, elragadja egy katona kardját, lerohan. Hősien küzd, de sebet kap maga is. A király és a burgundi herceg karjukra emelik. A halál révén járó felveti szemét: mennyei látomás fényesedik előtte, könnyű felhők emelik Mária felé.

Jeanne d'Arc, úgy ahogy a pörét vezető bíróság jegyzője a tárgyalás alatt az egyik aktára felvázolta

Schiller, mint egyéb alkotásaiban is, a lelkében élő eszmét fejezte ki. Fenkölt nemességgel suhant el képzelete a boszorkányság aknái felett. Hogy ideális lelkéhez *hű* legyen, *hűtlenné* vált a történelemhez. Ő, aki nemcsak nagy költő, de kiváló történettudós is volt, vét a históriai valóság ellen, hogy eszméinek kifejezést adjon. Ha Johanna boszorkánysággal végzi, mint Shakespeare Pucelle-je, mérföldnyire esett volna a lelkében élő ideáltól. De Johanna a szerelem gyengeségén is diadalmaskodik.

*

Míg Schiller *eszményi*, Shaw *reális* jellemül rajzolja. Sajátosan egyéni felfogású drámát szentel neki. Ez a bátor őszinteségű, éles dialektikájú, józan látású író, mint nem egy alkotásában, *Szent Johanná*-jában is (1920) az ódonság patinája mögött az embert kutatja.

Johanna felkeresi Baudricourt urat Vaucouleurs-ben, az ő támogatásával akar a királyhoz eljutni. Az el is vezeti hozzá Chinon-ba. Annyira meggyőzi, hogy a hadsereg vezérévé teszi a hős leányt. Orléans-t felszabadítja. Az angolok boszorkányul emlegetik. A reimsi székesegyházban megkoronáztatja VII. Károlyt. De az érsek és a pipogya király ellenséges indulatot éreznek iránta mindjárt az ünnepi szertartás után.

Jeanne d'Arc máglyahalála (Egykorú fametszet)

Később boszorkányper-tárgyaláson vagyunk Rouen-ban. Warwick-tól megtudjuk, hogy a Pucelle-t a burgundiak Compiègne-ben elfogták s pénzért kiszolgáltatták az angoloknak. Leláncolva vezetik elő, kínpaddal fenyegetik. D'Estivet két vádpontot szegez ellene: rossz szellemekkel cimboráló boszorkányságot és azt, hogy férfiruhát öltött. A fenyegető szavakra meginog: úgy érzi, hogy szózatai megcsalták s az ördögök tréfát űztek vele. Kifakadását Ladvenu gyorsan papírra rögzíti, megfogalmazza és felolvassa neki: megtagadja benne szentjeit.

Belátja, rettenetesen vétett azzal, hogy férfiruhát hordott, vérontásra kardot rántott; elismeri a zendülés, az idololátria, engedetlenség s az eretnekség bűnét; mindettől most szabadulni akar: megköszöni a doktoroknak és magisztereknek, hogy visszavezették az igazság útjára. De amikor azt hallja, hogy mégis erős penitencia-büntetésre ítélik, éktelen haragban tör ki. Visszaeső eretneknek nyilvánítják, kiátkozzák.

A megrendült, bűne tudatában agyabomlásig vergődő káplán, John Stogumber, mondja el Johanna kimúlását. Ladvenu meghatottan szól róla, majd a hóhér jelentését halljuk.

Shaw eléggé híven ragaszkodik a történelemhez, de anyagából nehéz egyveretű drámát alkotnia. Történelmi színek egymásutánját kapjuk, az egységes mese hiányában nem egyszer csak *halljuk* az összefüggéseket.

Eredetiségét mind Shakespeare-rel, mind Schillerrel szemben megőrzi. Shaw nem téveszti szem elől, hogy Johanna viselkedése nem lehet más, mint egyszerű pásztorlányé, noha égi sugalom hatja át. De ebben a mozzanatban rejlik a bökkenő: kezdetleges világban élő, mégis felső erő ihlette leányt akart rajzolni az orléansi szűzben. A királlyal erről a hivatásról beszél, de nem az eszményi lendület szárnyas igéjével, mint Schiller Johannája, hanem a népgyermeke természetességének keresetlen egyszerűségével. Innen varázsa, léleknyerő hatalma. De a benső hit, józan ész, merész akarat ártó erőket mozdít ellene.

Shakespeare az angol vagy a francia szemszögből való viszonylagosság alapján, mélyebb tragikai alapvetés nélkül viszi színre; Schiller a szerelemokozta tragikai megrendülés mozzanatával drámaisítja; *Shaw a kor lelkét igyekszik feltárni.* Milyen féltékeny Pierre Cauchon, a beauvais-i püspök, Johanna perének egyik irányítója, arra, hogy a szűz a királynak égi üzenetet hoz, Reimsban ő koronázza meg, a fejedelmeknek pedig Isten nevében leveleket küldöz.

Cauchon az *Egyházat* félti tőle, Warwick meg azért aggódik, hogy a *világi hatalmat* is megrendíti. Shawnál az a gondolat nyomul homloktérbe, hogy Johanna a maga kora egyházi és világi embereinek a lelkében egyaránt fölkeltette a gyűlöletet. Amikor bevilágít a máglya, az inkvizitor így kiált fel: „Milyen rettenetes dolog egy fiatal, ártatlan teremtést látnunk, akit összetiport az *Egyház* és a *Törvény* két hatalmas ereje!"

Shaw Johanna boszorkányperét művészi célja szerint alakítja: megtalálja mögötte a drámai rugókat. Nem csoda, hogy még Shakespeare és Schiller után is kiválót alkotott. Mester a kor hangulatának és levegőjének éreztetésében. Shaw-ra ismerünk az epilógusban is. Az ünnepi elégtételadás évében, 1456-ban, az immár 51 éves királynak álmában megjelenik Johanna. Elmésen, gúnyosan kidolgozott jelenet ez: a per alakjainak Johanna előtt való hódolásra kész elvonulásáról, szentté avatásának hírére. Ez az ötlet merész törést vág ugyan a drámán, de lelki kiengesztelődésnek ad vele térrel és idővel játszó, szatírán köszörült szellemességet sugárzó kifejezést.

Nemzeti hősnőjükhöz méltó művet francia költők nem alkottak. Annál feltűnőbb, hogy más irodalmak nagyjainak figyelme szegeződik Jeanne d'Arc felé.

Lósárdy Zsuzsánna,

a magyar Jeanne d'Arc.

Ki tudná annak ezer okát adni, miért van az, hogy a régi magyar irodalomban olyan ritkán találkozunk pennát forgató nők nevével, hogy Ráskai Lea, Paxi Anna, Guthi Országh Magdolna, Zrinyi Kata, Thelegdi Borbála, meg még egynehány asszonynéven kívül alig tudunk női nevet felsorolni, aki a magyar parnasszusba be mert volna törni? Ahhoz még éppenséggel freudistáknak kellene lennünk, hogy okát adjuk azoknak a belső gátlásoknak, amelyek útját vágták annak, hogy magyar asszonyok-leányok a világi líra mezőire eltévelyedjenek! Alig egy-két nyomunk van arról, hogy voltak költői tehetséggel megáldott magyar nők is e világon; de ilyenkor is mindig valami excentrikus íz fűződik a figurájukhoz; valami heroikum, az életnek valami tragikus értelmezése árad ki az alakjukból. Nem annyira navarrai Margitok, mint inkább Jeanne d'Arc-ok.

Ennek a típusnak egyik legérdekesebb képviselője *Lósárdy* Zsuzsánna. Túlkeveset tudunk ugyan róla ahhoz, hogy egyéniségét markáns vonásokkal tudnók megrajzolni; de amennyi adat az életéről fennmaradt, méltó arra, hogy történeti és irodalmi szempontból felgyüjtsük és kiegészítsük.

Lósárdy Zsuzsánna 1681-ben jó birtokú nemes családból Sátoraljaújhelyen, Zemplénmegyében született. Bátyja, Miklós, II. Rákóczi Ferencnek tulajdon zászlóját vivő zászlótartója volt. Zsuzsánna már húszéves korában bátyjával együtt kíséri a fejedelmet harcaiban, kötözi a bajnokok sebeit, a sereg élén saját szerzeményű csatadalait énekli, lelkesíti a csapatokat. 1704-ben Rákóczi erdélyi fejedelemmé választásakor Erdély rendeihez dícsérő ódát ír, amelyet Rákóczi Gyulafehérváron kinyomat s többezer példányban szétosztat.

1705-ben Zsibónál a Szögszamos szegélyezte rónán véres ütközet volt. Már csak egy-egy felszántott ócska fegyver vagy rozsdás ágyúgolyó idézi vissza azt a véres napot, amelyen Rákóczi egéről az első csillag lefutott, de a falu népe a hosszú téli estéken a fenyőszál rohogó lángjainál meg-megnépesíti a néma csatateret s eldúdolja a viharos időt, amikor:

Zsibónál a Szamoson
Kalpag úszik a habon

s a félhomályban egy nőt emleget, akivel a fejedelem a róla nevezett hegycsúcs kőlapján, a Rákóczi-asztalán utóljára ebédelt.

Innen kezdve Zsuzsánna útja Rákóczitól különválik.

Rákóczinak Zsibónál vesztett zászlaját ma Szolnokdobokamegye levéltára őrzi és ez arra enged következtetni, hogy ebben az ütközetben Lósárdy Miklós is elesett.

1705-ben a császári hadak Herbeville vezérlete alatt egész Erdélyt megszállták, Lósárdy Zsuzsánnát elfogták s Marosvásárhelyen fogságban tartották. Itt tovább írja hazafias verseit, énekel tovább, mint a madár a tövisbokron, siratja elveszett hazájának hanyatló sorsát; de versei, költeményei az országban elszállingózván, *közfelháborodást okoztak* s a kormány figyelmét még erősebben reá vonták, úgyhogy 1706-ban *fiscalis actio* alá helyezik. Versei a Processussal együtt az akkori erdélyi kormány által a bécsi udvarhoz felküldettek és Lósárdy Zsuzsánnát mint lázítót, pártütőt és felségsértőt halálra ítélik. Zsuzsánna azonban — büntetését megelőzve — még azon év május 29-én a Pekry hadjárata folytán támadt zürzavar közepette átszökött Törökországba. Szökése előtt tizenhét nappal (1706 május 12-én) barátjának, Budakynak ír és kiszabadítását kéri.

E levél Lósárdy Zsuzsánnának egyetlen írott hagyománya, mindhogy

NÉMETNYELVI TANSZÉK L. sz. 19—

írásai a bécsi udvarnál elkallódtak. Írása erőteljes s nyelv tekintetében is figyelmet érdemel. A levél így szól:

A' magyarok Istene adjon minden jót,
A'mint hajdan jó Hazánkban vót,
Ezt szivibül kiványa
Szegény Hazánk rab leánnya!

Fogságból irám ezen soraimat Uram kegielmednek, és ámbár minden az uj tavasznak gyönyörüségét érzi, csak én, és boldogtalan szegény fejem nyögöm az idők mostohaságát, és siratom a' hanyatló magyar napnak elenyészését. Németh uramék fogsággal sanyargatják testemet, és lelkem 's szivem, siratják ugyan szegény régi magyar Hazámnak megbomlott sorsát, de azért, valamint hiszem, hogy magyar üdők még vissza fordulnak, ugy gondolatimnak, és érzéseimnek nem parancsolhatnak Németh uramék, mertha mindgjárt Németh is őrzi egybenrogjó testemet, szivem mégis magyarosan érez, és lelkemet a' magyarok Istene éleszti; mihasznok Németh uraméknak ha gyáva személyemet fogva tartják, azért bizonj senkisem fog fegyvert fogni, és Németh uramékat terhes háboruval üldözni. — Ha Németh uramék egjébbe nem hejheztetik győzedelmeiket, hanem szegénj azonjok rabságába, ugj csak szégeniekre válik, hogy tüzellő fegjvert hordoznak. Nem hihetem, hogj Németh Császár eő Felsége katonáit azért küldötte légjen áldott földünkre, hogj azonyokat fogasson vele, mert bizonj nagj gjávaság lenne, a' magjar szivet csak magjar azonjokban keresni. Ha jó uram eő nagjságát Fejedelmünket, és táborát követtem, azért Császár eő felségét, a'ki rolam talam egj szót sem tud, még meg nem sértettem, látom minden hibám csak az, hogj magjar azonj vagjok, és magjar hazámat siratom. Aról bizonj nem tehetek, hogy plundrás szülőim nem vóltak. Beszeljen azért uram kegjelmed, mint hazafi Klekner urammal, és kérje meg, hogj gjáva személjemet bocsássa el menni oda, hová sorsom, és belső érzésem huz, — nem öltem senkit is, és nem is kivánom, hogj Magjarok a' nemeth földet pusztitsák, — nem azért énekeltem enekeimet, hogj Németh uramékat kiircsam, hanem hogj hazámat hazámban megsirassam. Levelemet Pokai viszi meg Kegielmednek, akinek illő meg jutalmaztatást igértem. Isten látja lelkemet, nincs semmi pénzem, mert mindentől megfosztattam, kérem uramat Kegielmedet, mint jó magjar hazafit, jutalmaztassa meg jámbor Pokai becsületes szolgálatját, és tudósicson Pokai uram által, Németh uramék felőllem mit határoztak. A' magjarok igaz Istene jutalmaztassa Kegielmednek, és a' magjaroknak fáradozásait.

Uram Kegielmed

szegénj rab szolgálója
Lósárdi Susánna m. k.

Az erdélyi felkelőkről 1709-ben tett részletes főkormányszéki jelentés szerint Lósárdy Zsuzsánna lánytestvére csicseri Orosz Pál ungmegyei alispánhoz ment feleségül, aki még 1703-ban, a szabadságharc elején, sereggel beütött Erdélybe, elfoglalta Kővárt, Fehérvárt Rákóczi részére. Rákóczi őt 1708-ban az összes erdélyi kuruchadak főtábornokává nevezte ki.

Orosz Pál méltatlan volt azonban a fővezérségre. Cserey szerint „Pekry Lőrincz és Mikes Mihály generálisok száz Orosz Pálnál is jobb, tanultabb uri emberek valának, de csak azért, hogy erdélyiek, nem szerette őket (t. i. Rákóczi) s örökké veszekedett velek". Rabutin sem tarthatta Oroszt méltó ellenfelének, mert „megizenvén, hogy olyan tolvajjal, mint ő, semmi hadi commerciumot nem tart". S ha hihetünk Csereynek, „bizony nem is

volt méltó, mert egy istentelenek, tolvajok orgazdája nem generálisságot, hanem bordélyház-mesterséget érdemelne". Megtudjuk még azt is, hogy Lósárdy Zsuzsánna szüleinek Sátoraljaújhelyen házuk, Ricsén és Agárdon birtokuk volt.

A história befejezéséül még megemlíthetjük, hogy Rákóczi Ferencnek 1735 április 8-án bekövetkezett halála után három évre, 1738-ban, amidőn a Fejedelem fia, a már beteg Rákóczi József, a magyar menekültek maradványaival és a török segédhadak élén Csernavodán, Viddinen és Szkela-Kladován át Oláhországból Erdély felé közeledett, a sereget egy fekete ruhába öltözött, lefátyolozott arcú nő vezette, aki talán az akkor 57 éves Lósárdy Zsuzsánna lehetett.

A szerencsétlen, léha életű Rákóczi József, sikertelen kísérlete után, betegen ért vissza Csernavodára s ott még azon év november 10-én meghalt. Vele együtt a Rákóczi-legendának ez az idillikus intermezzója, Lósárdy Zsuzsánnának neve is végkép elenyészik. *Kalmár János.*

Ligeti Ernő: A két Böszörményi.

(Regény két kötetben. Erdélyi Szépmíves Céh kiadása, Kolozsvár, 1931. 172 + 176 l.) Két generáció áll szemben egymással ebben a bizonyára még sok vitára okot adó regényben: a két Böszörményi — apa és fia — alakjában egyrészt a régi Erdély levegőjében nevelkedett, másrészt az új viszonyokban felnőtt nemzedék áll előttünk. A két Böszörményi egymás mellett él, de gondolkodásban, világfelfogásban áthidalhatatlannak látszik az ür közöttük. Ez a keret és ebbe azután érdekes és helyenként izgalmas történet szálait fűzi az ügyes tollú író. A cselekmény mozgalmassága a könyv közönségsikerének biztos záloga, ezen a helyen azonban különös nyomatékkal kell a figyelmet arra felhivnunk, ami véleményünk szerint Ligeti legnagyobb érdeme: a mai Erdély őszinte és minden elfogultságtól mentes fotografiája. A hagyományos pártoskodó szellem ott is részekre tagolja a magyar társadalmat, amelyet még a korosztályok különbözősége is felparcelláz. (Azt mondja egy negyvenéves ügyvéd: Mi már, ha meg is feszülünk, nem sokat számítunk. Mint Mohamed koporsója, céltalanul lebegünk ég és föld között. „A hősi nemzedék." Az átkozott „Kriegsgeneration." Az öregek lassan elhordják az irhájukat, de helyükbe nem mi, negyvenesek kerülünk, hanem a fiatalok, akik egyszerűen átugranak bennünket. Felesleges nemzedék. Már nem tudjuk azt csinálni, amit az apáink, de még nem tudjuk multunk tehetetlensége nyomatékánál fogva azt sem csinálni, amit kell. Miért nem irnak erről regényt az írók? Az elfuserált 1890-es korosztályról?) Sok erdélyi regény találta már meg hozzánk az utóbbi évek folyamán az utat, de egyet sem találtunk közöttük, amely a mai királyhágóntúli lelket ilyen megdöbbentő valóságban állítsa elénk.

Kunos Ignác: Mimózák és krizantémok.

(Nipponföldi mesevilág. Eredeti japán rajzokkal. Keleti Mesekönyvek Kiadóhivatala, Bpest, 208 oldal.) Toyama Koichi, a derék japán tudós, éveken keresztül élt nálunk, összebarátkozott Kunos Ignáccal, a kiváló orientalistával, aki tudvalevőleg évtizedek óta figyelő füllel hallgatódzik bele az ázsiai népek leglelkébe, oda, ahol a népi mese megszületik. És a japán tudóssal együtt hosszú hónapokon keresztül jegyezgették fel az annak emlékezetében életelevenen élő japán népmeséket, amelyeknek legjellemzőbb közös vonása derült világszemlélet, Nap-Istenasszonyának aranyos mosolya, amely még a Kárma végzetében is kibékítő, kiegyenlítő megnyugtatást nyujt. És egy másik közös eredője ezeknek a meséknek, hogy játszva, feltűnés nélkül mindegyikük erkölcsi tanulsággá, oktató példázattá finomul. Négy csoportba sorakoztatta Kunos Ignác ezeket a meséket: varázs-, állat-, virág- és tréfás mesék szerint. Megírni pedig ragyogó ritmusú, pompásan gördülő s az ősmagyar mondák hangjában felütköző, rímelő ősi nyolcasokban írta meg őket. Rendkívül finom, eredeti japáni metszetek mozgalmassá teszik ezt a tudósoknak, gyerekeknek egyaránt nagyon kívánatos, szép ajándékkönyvet.

A ponyvára került szerelem.

Paolo Mantegazza centenáriuma.

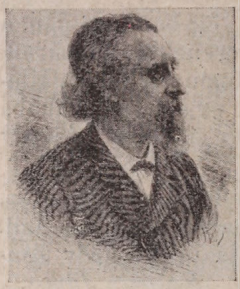

Paolo Mantegazza

Ki tudná megmondani, miért van, de így van: hogy Itália kéklő ege alól kerültek ki eddig a világirodalomnak mindazok a klasszikusai, akik az örök Szerelem változatairól írták az emberiség legszebb strófáit. Innen került ki a nagyorrú Ovidius, az *Ars amatoria* írója, azé a munkáé, amely ketezeréves előképévé lett minden azóta megjelent enciklopédikus „szerelemtannak", aminők főként napjainkban váltak újra divatosakká; innen került ki az „isteni" Aretino, akinek strófáin pápák és bíbornokok mulattak s aki még a nagyságos magyar királlyal, Szapolyai Jánossal is levelező viszonyban volt; innen került ki Boccaccio, aki szerelme, a „Fiammetta" néven ismert Mária grófnő révén szegről-végre szintén kapcsolatba került a magyar Anjou-dinasztiával; s innen került ki Casanova, a seintgalti lovag, aki viszont csak annyiban került hazánkkal kapcsolatba, hogy a budai Rácfürdőben gyógyítgatta volna szerelme sebeit, ha idejekorán át nem szúrja lábikráját valamelyik féltékeny budai henteslegény.

Olasz földről kerültek ki hát minden korok szerelmi klasszikusai. S hogy ebben valami elemi őserő — tán a Görögországból elmenekült Pán isten — hajszolta őket, az bizonyítja, hogy még elődeik szomorú példáin sem okultak. Hiszen Ovidiust Romániába, valami kis bocskoros faluba száműzte Augustus császár, amiért a költő a császár unokájának, Liviának szerelmi ballépéseit dolgozta fel lexikonná. Aretinónak menekülnie kellett Rómából, nehogy az Angyalvár néma falai között fejezze be „isteni" életét. Boccaccio tíz évig bujkál városról városra, faluról falura, hogy Nápoly kényurának haragja elől megvonuljon. Casanova pedig a velencei ólomtetők alatt használ önkénytelen izzasztókúrát, mielőtt nagystílű kalandorélete elindulna.

A 19. század is kiérlelte Itáliában a maga szerelmi klasszikusát, akinek híre éppúgy, mint elődeié, messzi szaladt szerte a világon, aki éppúgy, mint elődei, mestere volt a szóvirágos, bombasztikus nyelvnek, s aki éppúgy, mint elődei, megszenvedte kortársai hipokrizisét, amely tabunak hirdeti a szerelem emlegetését, hogy aztán zárt ajtók mögött annál vehemensebbül áldozzon Venus virágos oltárán.

Egy fél életen keresztül gyűlölködés, elhallgatás, lebecsülés, gyalázkodás volt Paolo *Mantegazza* osztályrésze; igaz, hogy aztán élete vége felé megint annál túlzóbb elismerés hullott a lába elé: egyetemi tanár, képviselő, szenátor lett s — amit talán legtöbbre becsült — a legnagyobb példányszámú, a legtöbb nyelvre lefordított olasz író, aki világsikerét annak köszönhette, hogy egy élelmes kiadói propaganda a Mantegazza-könyveket sohasem állította ki a könyvkereskedések kirakataiba, hanem bizonyos álszeméremmel mindenkor csak az ajtó melletti keskeny tárlókba, oda, ahol diszkréció okából az angol *privately printed*-könyvek, a francia kosonériák s az úgynevezett *Budapester Verlag* disznóságai kerültek (amelyeknek soha semmi közük nem volt Budapesthez, de mivel a Thaisz-korszak óta Budapestnek a szerelem terén nemzetközi híre kerekedett, azért jónak találták bizonyos fajta irodalom propagálására is a budapesti márkát).

Ide kerültek hát Mantegazza könyvei is, és mondjuk meg mindjárt: érdemtelenül. Nem mintha jogosnak ismernők el egyik kiadójának ditirambu-

sát, amellyel „a halhatatlan Darwin után napjaink leghíresebb naturalistájává" avatja az olasz írót; nem mintha elfogadnók magának Mantegazzának azt a védekező kijelentését, hogy „jó lelkiismerettel merné bármelyik könyvét a legártatlanabb leányka kezébe adni"; és nem mintha könyveinek nagy része csak távolról is megállhatná a helyét a mai tudományosság kritikai lencséje alatt. De ahhoz, hogy ponyvára kerüljenek, még a maguk korában is túljók, túlértelmesek, túlbecsületesek voltak ezek a könyvek. S amellett volt néhány alapvető tézise, amelyeknek maradandó értéke ma is kétségen felül áll; így pl. ha a házasság terén egyenlő kiválasztó-jogot követel nő és férfi számára egyaránt, ha megveti azt a házasságot, amely tisztán anyagi érdekeken épül, vagy azt, amelyben a házasfelek között túlnagy a korkülönbség; ha az emberiség jóléte érdekében követeli a törvényes válás lehetőségét, s főként ha eredeti, önálló kutatások alapján megírja a vérrokonok közti házasságok romboló hatásáról szóló alapvető tanulmányát, amelyre még hosszú időkön keresztül minden eugenikusnak mint forrásra vissza kell térnie.

A maga tudományos-népszerüsítő munkaterén — amely miatt a szerelem Jules Verne-jének is nevezhetnők Mantegazzát — két nagy trouvaille-ja volt. Az egyik az, hogy az ötvenes években tanulmányútra ment a világ köré s az ekkor szerzett etnográfiai tapasztalatait beillesztette a szerelemről szóló ismereteink közé; a másik pedig az, hogy nyilván Ludwig Büchnernek, aki egy fél évszázad tudományos életére rányomta a maga bélyegét, hatása alatt bevezette a fiziologia fogalmát — persze a maga egyéni értelmezése szerint — a fajfenntartási életfunkciók világába, s amikor *A szerelem fiziológiája* könyvének átütő sikere volt, megírta a fájdalom, a gyönyör, a harag, a beteg ember és a nő fiziologiáját. Érdekes könyvet írt még a munka örömérőI, a mimikáról, az extázisról s a férjhezmenés művészetéről is. És jellemző rá, a tudósra, az egyetemi professzorra nézve, hogy a kritika talán a legnagyobb dicsérettel még sem ezeket a műveit illette, amelyekért különben gyakran sokkal inkább támadták őt, hanem egy kötetnyi versét, *virágregéket*, amelyek talán mindennél inkább bizonyítják, mennyire méltánytalan dolog volt Mantegazzát a pornografusok, a ponyvaírók közé osztályozni.

A nagy írók műveit az utókor úgy szokta konszerválni, hogy antologiákba gyűjti a legjellegzetesebb mondataikat, gondolataikat. Mantegazza, aki megtanulta az önmanazsálás nehéz művészetét, önmaga gondoskodott az utókor helyett is erről a feladatról: felgyüjtötte a saját maga antologiáját. Ebből közlünk itt mutatóba néhány axiómát: bizonyságául annak, hogy Mantegazza, ha nem is volt az eredeti ötletek vulkánja, annyiban mégis megérdemli a megbecsülést, hogy elég civilkurázsija volt ahhoz, hogy őszinte legyen olyan kérdésben, amelyben az emberiség — amióta ember él a föld hátán — mindenkor a hazugságok garmadájával fojtotta el az igazság szavát.

És hipokrita korunkban már ez is érdemszámba megy. Ime:

*

Mindenki pontosan annyi szeretetben részesül, amennyit megérdemel.

*

A szerelmes embernek azt mondani: „Légy igazságos" annyit jelent, hogy a világ legnevetségesebb és legbutább viccét mondottuk ki, mert hiszen a szerelem egyik leglényegesebb tulajdonsága épen az igazságtalanság.

*

Ti boldog szerelmes emberek ne féljetek sem zivatartól, vihartól és égi háborútól, sem törtől, méregtől avagy földrengéstől, és a gyűlölet, a rágalom és az irigység se okozzon nektek gondot. De ha szivetek tüzét meg akarjátok

őrizni, ha azt akarjátok, hogy szerelmetek drágakincse örökké ragyogjon, akkor egy egészen pici, kis bogártól a szerelem legrettenetesebb ellenségétől féljetek, s ez az unalom moly-bogara.

*

A természet a férfit poligámmá alkotta: az asszony magasztos hivatása az, hogy monogámmá formálja őt át.

*

A férfi és a nő között minden érintés tisztességtelen, ha nem a szerelem hevíti át; minden érzékiesség is szűzies, ha Ámor nagy szárnyainak árnyékában vonul meg.

*

A szerelemben a vágy olyan, mint a puha madárka a fiú kezében: túlságosan megszorítja és agyoneteti, úgy hogy végül is belepusztul.

*

Az érzéki vágy néha a szerelem szülője, gyakrabban azonban hóhéra.

*

Aki abban a hiedelemben van, hogy van két egyforma csók s hogy két szerelmeskedés hasonlíthat egymáshoz, az még nem olvasta át a szerelem abécéjét.

*

A házasság a szerelem konszervje.

*

A művelt népek büntetőtörvénykönyvei igen sok büntettet, bűnt, vétket és kihágást s ugyanannyi büntetést is sorolnak fel; a szerelem törvénykönyvében csupán egy büntett van, ez a hazugság, s csupán egyetlen büntetés, a halál.

*

Mindazok, akik azt kérdik, hogy voltaképen minek is élünk, és mindazok, akik az életüket elátkozzák: vagy sohasem, vagy túlsokat szerettek.

*

Aki bár csak egyetlen egy napig is szeretett, vagy akit csak egyetlen egy napon át szerettek, annak nincs joga, hogy az élet ellen átkozódjék.

*

A szemérmetlenség úgy viszonylik a szerelemhez, mint a tűz a naphoz.

*

A harcos ember lányául született, folyton fegyverben járó és csatározások közepette felnőtt szerelem nem fél az erőszaktól, de undorodik a gorombaságoktól. A szerelem művészetének egyik legnagyobb titka: e kettő között a helyes határvonalat felismernünk.

*

Se férfi, se nő ne pirultassa el a társát soha anélkül, hogy a pirulást egy csókkal, egy kedveskedéssel el ne borítsa. A pirulás lehet könnyebb vagy nehezebb seb, de mindenkor csak az gyógyíthatja meg, aki a sebet ejtette.

*

Hogy a férfi vagy a nő szerelmét tartósan megőrizhessük, ahhoz az kell, hogy az első hódítás után is naponta újra meg újra meghódítsuk őket.

*

Szerelmes pároddal szemben soha se bizalmatlankodj, — de amennyire rajtad áll — soha se nyújts neki alkalmat arra, hogy bűnözhessék.

*

Jaj annak a nőnek, akiről kiderül, hogy bizonyos dolgokban többet tud, mint a férfi! A férfi a nőnek oktatója és nem tanítványa akar lenni.

*

A hűtlenség, mint bosszú, csupán ürügy a bűnözésre, csupán lecsitítása a lelkiismeretnek; növény, amely olyan talajban nőtt fel, ahol a szerelem már elhalt.

*

A szerelemnek annyiféle változata és ellentett formája van, hogy akár a rabszolga, akár a zsarnok köntösében is nagy, magasztos és nemesszívű tud lenni.

*

Ha a szerelemben minden kérdőjel felkiáltójellé változhatnék át, mennyi boldog ember élne akkor e föld hátán.

*

Az ember megteheti azt, hogy egész életén keresztül plátói módon szeressen, épúgy, mint ahogy lehet valaki nagy-emberré, anélkül, hogy valaha is csatát nyert, gépet feltalált vagy könyvet írt volna; csakhogy ilyenkor meg van az emberiségnek a joga ahhoz, hogy megkérdezze: „Hát ez mire volt jó?“

*

A szép asszony a szellemes asszonyra féltékeny; az előkelő dáma pedig a szobalányára.

*

A féltékenység a legesztelenebb, legnevetségesebb, legkegyetlenebb és legbutább emberi szenvedély.

*

Minden egyes ősz hajszál a férfi fején egy-egy elhaló vágyat, a nő fején egy-egy letompuló nyílat jelent.

*

A szerelem legnagyobb mesterei is gyakorta lankadtak; de lankadtságukban sincs egy fikarcnyi unalom sem.

*

Ha az emberek kevesebb levelet irogatnának, mennyivel kevesebb lelkiismeretfurdalás és csalódás, de mennyivel több boldogság lenne e világon! Azt hiszem, hogy a szerelemnek nincs ártalmasabb mérge, mint a tinta.

*

A nő, aki ismert ok nélkül sír, olyan mint a magános madár, amely dallal hivogatja ismeretlen szerelmesét.

*

A kokettéria a természetes szerelemnek leghívebb és legtökéletesebb utánzata.

*

A két nem megható kölcsönösséggel oktatgatja egymást a szerelem terén. Az ifjú a harmincéves asszonytól tanul, s a negyvenéves férfi a fiatal lányt oktatja ki a szerelemre.

HASZNOS MULATSÁGOK

Liberális irodalom.*

Irta: *Ignotus Pál.*

Liberális irodalom, olyan értelemben, mint katolikus vagy szocialista irodalom, nincs és nem is képzelhető. A vallás — minden vallás — megszabja, hogy az ember milyen akarjon lenni; a liberalizmus csak azt szabja meg, hogy senkinek sincs joga megszabni, milyen akarjon a másik ember lenni. A szocializmus az egyéneket egyetlen társadalmi célért mozgósítja; a liberalizmus a társadalmi szervezetet keretnek tekinti, amelynek feladata biztosítania, hogy az emberek annyira sokfélék lehessenek, amennyire kedvük tartja. Katolicizmus és szocializmus eszményt állít a művész elé; a liberalizmus ezt rábízza magára a művészre. *Laissez faire, laissez passer . . .*

A liberális gondolkozású irodalom-bíráló tehát *nem követeli meg az alkotótól, hogy szintén liberális gondolkozású legyen;* mert a műben nem a tendenciát értékeli, hanem a kifejezés erejét. Ebből a szempontból, igaz, minden valódi kritikus vagy műélvező liberális; a műélvező azzal kezdődik, hogy gyönyörködik abban is, amit megvet, gyűlöl vagy helytelenít. Csakhogy van kritikus, aki, ha az ilyen műélvezetnek átengedi magát, ezzel megtagadja, vagy legalább is néhány pillanatra kikapcsolja elveit; a liberális kritikusnak viszont ez az elv-kikapcsolás az irányelve. Jules *Lemaître*, a liberális irodalom-bírálat legjellegzetesebb mestere, a politikában nem volt liberális: szélsőséges nacionalista volt és Dreyfus-ellenes; de ez nem akadályozta meg abban, hogy fenntartás nélkül ne dícsérjen és terjesszen olyan írókat, akik — szépirodalmi munkáikban is — az övéivel merőben ellentétes elveket hirdettek. Amiként a francia demokráciának nem hézaga, hanem vívmánya az, hogy a rojalista Leon *Daudet* szabadon szidhatja hazaárulónak egyik miniszterét, orgazdának a másikat s bűnszövetkezetnek az egész köztársaságot; amiként az angol királyi szociál-kapitalizmus büszke lehet rá, hogy uralma alatt a szovjet-barát G. B. *Shaw* büntetlenül szamarazhatja le a Szigetország egész lakosságát és összes vezetőit: úgy a liberális esztéta is elégtétellel veszi tudomásul, hogy a költők és elmélkedők közt, akiket megérteni és megbecsülni képes, nagy számban akadnak olyanok is, akik őellene törnek. A bátor ember biztonsága-e ez, vagy a gyáva mozdulatlansága? Fensőséges életerő jele-e, vagy perverzitás? Tág befogadóképesség-e, vagy szellemi öngyilkosság? Alkalmasint mindez együtt. A liberalizmus azért liberalizmus, hogy önmagát se tartsa tökéletesnek s hogy minden emberi megmoccanást méltányolni igyekezzék, tehát az ellenségeset is. Aki az írót liberális irányú irodalomra akarná kötelezni, a liberalizmust tagadná meg.

*

Mindemellett: *van* liberális *irányú* irodalom is: hol tehetséges, hol silány, hol becsületes, hol rosszhiszemű — tehát nem magasabb és nem ala-

* A világnézeti és társadalomszemléleti áramlatoknak az irodalomra gyakorolt hatását ismertető sorozatunk harmadik essay-je. Az első a katolicizmus, a második a szocializmus irodalmi megnyilvánulásait tárgyalta.

csonyabb rendű, mint a többi irány-irodalom; legföljebb annyiban különb azoknál, amennyiben liberálisnak lenni nemcsak pártállást jelent, hanem szellemi rangot is. A liberalizmusnak, mint iránynak, legmesszebb látó, legszellemesebb tollú s harcosnak is legtökéletesebb írástudója mindezideig nyilván *Voltaire* volt; az ő nemzedéke gyúrta meg a talajt a lelkiismeret és munka szabadságának jegyében született nyugati társadalmak számára, amelyekben az uralkodó vagy legalább is a hang- és irányadó osztályok szerepét átvette a harmadik rend, a polgárság. Ha azóta a liberalizmus eszméjének ihlető ereje — ezekben a nyugati társadalmakban is — elbágyadt, az nem annyira az eszme bukásának jele, mint inkább beteljesüléséé: az írói képzeletet általában erősebben foglalkoztatja a megvalósításra váró elgondolás, mint az, amely már megvalósult s ezzel szükségszerűen vesztett valamit varázsából... A polgárság az enciklopedisták idején felvilágosításra szorult, mint a kamasz; a Victor *Hugo*- és *Hegel*-féle romantika idején buzdításra várt, mint a fiatalember; de a mult század második felében már inkább a rossz írók — az ösztönösen szervilisek vagy igénytelen fantáziájúak — feladatául jutott: a polgárságtól, az immár uralomra emelkedett osztálytól s patetikus „szabadságszeretet"-étől és intézményeitől elragadtatva lenniök. Ekkoriban gúnyolta *Ohnet*-t éppen a legliberálisabb esztéta, *Lemaître* azzal, hogy „műveiben mindig két nagy diadalt ünnepel: az erénynek a bűnön s az iparosodásnak a rendiségen aratott diadalát". A nagyobb és függetlenebb elmék nem igen dicsőítették, inkább támadták, ugratták vagy csúfolták a szabadelvű polgárt. *Balzac* egy bűnügyi Odysseia láthatatlan hősévé emelte, *Flaubert* fagyos undorral zsigerelte ki, *Maupassant* lesajnálta, *Nietzsche* leköpte, *Tolsztoj* erkölcstelennek bélyegezte, *Baudelaire* mutatványos excentricitással pukkasztotta, *Zola* és *France* a gazdaságilag elnyomottak keserű sorsát emelték vádként a polgári szabadság formalizmusa ellen. A polgárnak „rossz sajtója" volt a világháborút megelőzött fél század reprezentativ irodalmában; s mégis ez a félszázad volt a polgárság aranykora, sőt a polgári irodalomé is — ha úgy tetszik: a liberális irodalomé.

Ez az irodalom ugyanis már nem a liberalizmusra *irányult*, hanem a liberalizmusban *gyökeredzett;* ebben az irodalomban a liberalizmus valósult meg. A liberalizmus légköre tette lehetővé a polgári élet mozzanatainak a klasszikus ünnepélyességgel és a romantikus eseményekkel való irodalmi egyenrangúsítását; a liberalizmus avatta témává a dísztelen életet s irodalmi feladattá annak hű ábrázolását. Az író nem volt köteles többé transzcendens értékeket tisztelni: szépítetlenül láthatta az embereket és a tárgyakat. Nem volt köteles (vagy csak kevésbé volt, mint azelőtt) földi hatalmasságokat tisztelni: bírálhatta a társadalmat, még az uralkodó osztályokat is. Így született a realizmus, majd a naturalizmus s annak szubjektivista változata, az impresszionizmus. Illúziótlanul pontos lélek-elemzés, fesztelenül bátor társadalombírálat — ez a liberalizmus két irodalomtörténeti vívmánya.

*

A magyar irodalom újjászületése egybeesett az európai liberalizmus győzelmes kamaszkorával; *Bessenyei*-ék *Voltaire*-en nevelkedtek, *Kazinczy* a német költészeten átszűrt klasszikus liberalizmust vitte át az esztétikába: *„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok! . . ."* *Petőfi* a romantikus liberalizmus neveltje volt: *„Szabadság, szerelem — E kettő kell nekem . . ."* A mult századbeli „doctrinaire"-ek, a magyar műveltség megalapozói, a nyugati és polgári szellemet akarták ide átplántálni; közülük való volt *Eötvös* József is, a magyar liberalizmus legklasszikusabb képviselője, a magyar úri társadalom ellen emelt legkeserűbb vádiratnak, a *Falu jegyzőjé*-nek szerzője. Ami érték másfél század óta a magyar irodalomban volt: túlnyomórészben összeforrott a libe-

ralizmussal. És mégis alig volt itt liberális irodalom olyan értelemben, mint például Franciaországban. A *Petőfi—Arany*-nemzedék diadalra vitte a romantikát s különösen egy mellékhajtását, a népiességet; ami azonban a polgárság fejlődésének rendjén a romantika *után* történt, annak (egészen a *nyugatosok* fellépéséig) csak kevés visszhangja támadt nálunk. *Jókai*-ban, bár nagyon kezdetlegesen, megkezdte bevonulását a magyar polgár az irodalomba; *Mikszáth, Herczeg, Rákosi* Viktor léptek nyomába; s *A Hét* írói: *Kiss* József, *Makai, Heltai, Kóbor* Tamás, *Bródy* Sándor, *Ambrus* Zoltán, *Ignotus*, majd *Molnár* Ferenc, *Biró* Lajos, *Lengyel* Menyhért, *Nagy* Endre s még később *Szomory, Szép* Ernő, *Karinthy*, helyenként *Kosztolányi* és mások lassanként a pesti polgárt is szóhoz juttatták. De ez a polgári hang mind a legutóbbi időkig mégis inkább kuriózumnak hatott, semmint magától értetődő valaminek. Bizonyára azért, mert nem volt itt igazi városi polgárság sem, s ami volt, az *maga is kuriózumnak érezte magát.*

A *Kazinczy*-féle esztetika körvonalai is elmosódtak a század második felében; *Beöthy* Zsolték „politikai tett"-et követeltek a költőtől, vagy legalább is népies-nemzeti zamatot. Velük szemben a *Nyugat* képviselte azt az elvet, amelyet *Ignotus* úgy fogalmazott meg, hogy *a költőnek mindent szabad, ha meg tudja csinálni.* Nagyjában ugyanígy vélekedett a *Nyugat* többi kritikusa és irodalom-politikusa is: *Osvát* Ernő, *Hatvany* Lajos, *Schöpflin* Aladár, *Fenyő* Miksa. Egyikük inkább a művészi érettséget becsülte, másikuk az érdekességet, a harmadik az egyéniség szuggesztivitását, de — akarva, nem akarva — mindnyájan a polgári liberalizmus elveit vitték át az esztetikába. S érdekes, hogy az a ragyogó szépíró-nemzedék, amelynek számára ők vívták ki a megbecsültetést, érdeklődési körében és gondolatvilágában mégis meglehetősen távol maradt bábájától, a pesti közép-polgárságtól. Aminek megint csak az az oka, hogy ez a polgárság a háború előtt még meglehetősen kontúrtalan, kialakulatlan, bizonytalan réteg volt: kamasz, aki, mire a háború véget ért, szakállas csecsemővé kiskorúsodott . . .

*

A háború óta pedig — erről is kell végül néhány szót szólnunk — az utóbbi évtizedben a liberalizmus tagadhatatlanul sokat vesztett népszerűségéből. De Európa nagyobbik felében még mindig uralkodó elve az állami életnek s determinálója az irodalomnak. Az, mit a liberalizmus két irodalomtörténeti vívmányának neveztünk, a háború utáni irodalomból nem tünt el, sőt, ma még kiélezettebb formában jelentkezik, mint a mult században. A társadalom-bíráló naturalizmusnak egyenes folytatása a mai amerikai regény (*Dreiser, Lewis*, stb.) Viszont a lélekelemző naturalizmus s az impresszionizmus unokája a *monologue intime*, a *Proust* és a *Joyce* végletesen aprólékos emlék-felkavaró módszere, valamint az az intellektuális irónia, amellyel a fiatal Aldous *Huxley* az ideg és agyvelő rezzenéseit úgyszólván dramatizálja. Ezekkel az utóbbi írókkal rokon Thomas *Mann* is, a polgárságból kisarjadt irodalomnak ma legnagyobb mestere, a klasszikus és lelkében konszervatív művész, aki az utóbbi évtized során jelképes fordulattal szegődött fel a *szociális korrektivumokkal kiegészített liberalizmus* publicistájának.

Magyarországon a liberalizmus ma kevésbé éltető eleme az írástudónak, mint valaha. Ha vannak is író-publicistáink, mint *Szász* Zoltán, akik konokan kitartanak a haladó-polgári ideál mellett; ha vannak is fiataljaink, mint (hogy csak a legbeérkezettebbeket említsem) *Zsolt* Béla és *Márai* Sándor, akik lelkükben a liberalizmus szülöttei s nyugati művészekkel rokonok; s ha vannak is mások, sokan, hozzájuk hasonlók, s ha publikumuk is van, visszhangjuk is és talajuk: sikereik egyéni sikerek, műveikben csak önmagukat reprezentálják, létezésük magánügy. A mai magyar irodalom nem a liberalizmus irodalma.

Magyar mecénások 1931-ben.

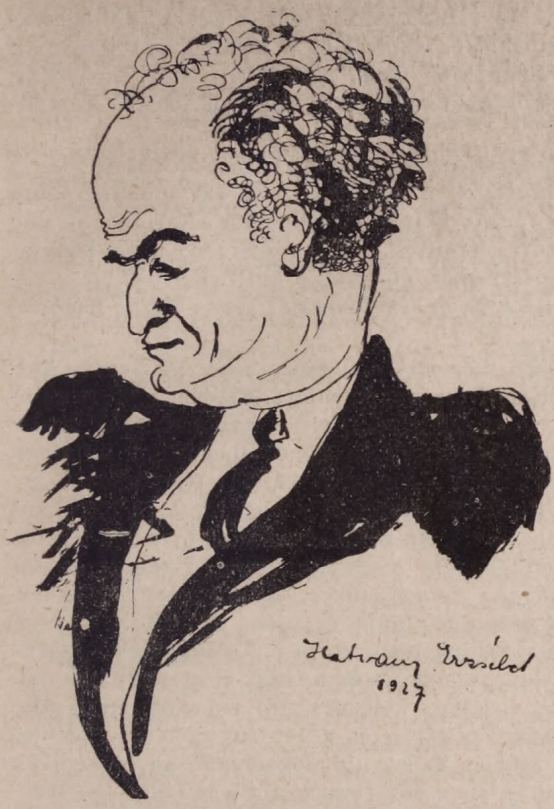

Hatvany Lajos báró

Kissé paradoxonnak hangzik mecénásokról beszélnünk az 1931-es esztendővel kapcsolatban, amikor ez az év a legsúlyosabb gazdasági krízis idejét jelenti Magyarország történetében. Késői korok szociológusai és történelem-kritikusai valószínűleg úgy fogják meghatározni ezt az időszakot, mint a relativitás és az átértékelődés epocháját. Mert a fekete 1931-es esztendőben relatívvá vált minden erkölcsi és anyagi érték, megszűnt a bizonyosság, a nyugalom alapja, az élet-építés fundamentuma. „Lecsúsztunk!" — mondja a pesti argot és ezzel kommentár nélkül, tömör egyszerűséggel fejezi ki a minden vonalon bekövetkezett átértékelődést, amely évekkel ezelőtt kezdődött meg és ma kulminál talán. Erkölcsi fogalmak elveszítették eredeti eszmei tartalmukat s ugyanaz a szó-megjelölés ma egészen mást jelent, mint valaha. „Nacionalizmus, szocializmus, kozmopolitizmus, ma nem lelki beállítottságot jelentenek, ideált, hanem egyszerűen a közös plattform: az *egzisztencionalizmus* különböző szalmaszálait!" — mondta egy nagykultúrájú miniszteri tanácsos igen találóan a minap. Átértékelődött a házasság, amely hova-tovább mindinkább két ember gazdasági kapcsolatává válik és átértékelődött a szerelem is, amint azt már annyiszor megmondták, megírták, magyarázták. Átértékelődött a társadalmi kasztok helyzete és szerepe, átértékelődött a címek jelentősége, átértékelődtek a gazdasági javak.

Természetes, hogy ilyen körülmények között átértékelődött a mecénás fogalma is. Azelőtt a mecénás csak palotában lakott és főúri gesztussal adott ezreket kulturális célokra. Mint ahogy egyáltalán főurak voltak csaknem kizárólag a mecénások. Az Esterházyak, Széchenyiek, Brunswickok helyébe ma a polgár lépett, akit áhitattal nevez mecénásnak a szegény nyomorgó művész vagy író, ha — ötven pengőt kap tőle. A magyar mecénások zömét e pillanatban ezek az emberek teszik ki.

Hol vannak már azok az idők, amikor minden fejedelem, minden főúr udvarában hemzsegtek a kiváló művészek, írók, tudósok, amikor nagyszerű kultúrintézmények létesültek egyesek áldozatkészségéből! Ma még az irodalmi szalón fenntartása is lehetetlenné vált, nem a közöny, hanem a — tea és a cukor ára miatt.

Ám mindennek ellenére, mégis vannak magyar mecénások 1931-ben is és ezeknek a kisebb mérvű adakozása nagyobb érdem, mint valaha a nagy mecénásoké volt, mert — hogy az evangéliumi példával éljünk — ők nem a feleslegesből, hanem a szükségesből adnak.

Ha végiggondolunk a mai mecénások során, két kategóriát kell megkülönböztetnünk. Külön csoportba tartoznak azok, akik még ma is jelentékeny nagy összegeket áldoznak kulturális célokra és a kultúra munkásainak megsegítésére és külön osztályt jelentenek azok, akiket a pesti bohémvilág „*mecusok*"-nak nevez, a mecénás szó gyöngéd kicsinyítésével jelezve az adomány — kicsiségét.

Egyik legkomolyabb mecénása az országnak ma *Kornfeld* Móric báró, akiről Klebelsberg volt kultuszminiszter a parlamentben azt mondta, hogy „Kornfeld Móric báró az egyetlen férfiú, akinek mindig van a tárcájában pár százmillió korona a magyar kultúra céljaira". Ezt az elismerő nyilatkozatot az a tény váltotta ki a kultuszminiszterből, hogy az ő kultúrpolitikáját is áldozatkészen támogatta Kornfeld báró és *az ő adománya révén tudta Klebelsberg a pécsi egyetemet felállítani.*

Különös ember ez a nagylelkű mecénás, aki százezreket ad évente kulturális célokra és az, hogy a gazdasági viszonyok miatt 1931-ben már restringálnia kellett ezirányú kiadásait, jobban fáj neki, mint más embernek az, ha nem telik neki — vacsorára. Különös ember és nehéz megérteni tetteinek rugóit. A felületes szemlélő érthetetlenül áll meg az előtt a tény előtt, hogy valaki, aki húszéves korában radikális zsidóságáért szenvedett az egyetemi keresztmozgalmak alkalmával, ma — a *Nemzeti Ujság* plattformján álljon. És teszi ezt nem opportunizmusból, hanem meggyőződésből. Radnóti József azt írja róla brilliáns portré-rajzában: „Nincs ember, aki egyszerűbbnek, természetesebbnek, igénytelenebbnek látszanék nála és nincs ember, aki színesebb, komplikáltabb és határozottabb tudna lenni, mint ő. Teológus és teozófus és kánonjogász és a modern irodalom rajongója és a Ganz-gyár nagy európai expanziójának kigondolója és szenvedélyes könyvgyüjtő és nagy ipari alapítások kitervelője és elmélyed Ady Endrében és a műtrágya-kérdés legalaposabb ismerője és elszomorodik Móricz Zsigmond dekadenciáján és kemény kézzel tud kíméletlen lenni és könnyű szívvel a legbőkezűbb mecénás. — Egy-egy dolog, probléma, cselekvés, munka foglalkoztatja egy darabig, megismeri, megtanulja, esetleg meg is oldja egy bizonyos pontig, aztán abbahagyja, hogy megint új problémával foglalkozzék. Talán a beteljesülés spleenje ez nála. Egy roppant befogadóképességű és feldolgozóképességű elme elúnja azt, amit megemésztett, ami nem hat rá többé az újdonság ingerével. Ezért változik a világszemlélete is, a kritikája is és ezért van a tudásának és hozzáértésének valósággal megdöbbentő skálája." Radnóti karakterizálása nyomán megérthetjük annak a miértjét is, hogy Kornfeld báró *két esztendeig finanszirozta a Nyugatot és ma ő tartja el a Magyar Szemlét.*

Igen komoly mecénás *Esterházy* Pál herceg és Anna nővére. Ők nagy adományokat juttatnak az Akadémiának, az Operaháznak és sokat áldoznak tudományos munkák elősegítésére. Adakozásuk irányításában nagy érdeme van a herceg titkárának, akinek Gábor a keresztneve és akit kedveskedve „Gábor hercegnek" neveznek.

Mecénás az egész *báró Weiss*-család, Weiss Manfréd báró gyermekei, akik sokat adnak művészeti és irodalmi célokra. Művészeti mecénás *Herczog* Móric báró, nemcsak azért, mert állandóan sok képet vásárol, hanem mert *fiatal magyar tehetségek tanulmányait finanszirozza* és nem egy ifjú piktort küldött már ki tanulmányútra több évre külföldre. A nagy mecénások sorába tartozik a klasszikus műveltségű *Festetich* György herceg, a keleti kultúra nagy ismerője, a kínai porcellánok szerelmese és ide sorakoznak a *Széchenyi*-grófok is.

Minden jó kulturális ügyet szívvel támogatnak: Hadik János gróf, Zichy István gróf, Hatvany Károly báró, tószegi Tószeghy Emil, Korányi

Frigyes báró, Chorin Ferenc, Imrédy Béla, Milos György, Perényi István, Ullmann György báró, Kálmán Henrik, Wertheimer Adolf.

Raffay püspök lehetőségei szerint anyagilag is hoz áldozatokat, de ha ezt már nem tudja tenni, erkölcsi támogatásával áll melléje mindenkinek, aki arra érdemes. *Rust* József udvari tanácsos lelkes *mecénása az Operaháznak*, ahol állandó habitüé. *Nem egyszer csináltatott már díszleteket* az állam dalszínházának és egyébként is támogatja azt. De segíti az Opera művészeit is. Legutóbb például előlegezte számukra a nyári hónapokra járó fizetésüket, hogy gondtalan nyaralásukat biztosítsa. A zeneművészetnek és a muzsikusoknak rajta kívül még több kitünő mecénása van. Ilyen *Kovács* Gézáné, aki több fiatal muzsikus tehetséget neveltetett és ilyen *Egry* Aurél is. A muzsikusokat pártfogolja — a sporton kívül — *Gschwindt* Ernő, akinél tradició a nagyfokú zene iránti rajongás. Az apja is nagy muzsika-barát volt, annyira, hogy Esterházy uccai palotájának pincéjében hatalmas zenetermet építtetett és meghívta korának összes nagy művészeit, hogy ott muzsikáljanak, énekeljenek. *Pestre hozatta a negyven év előtti zenekultúra legkiválóbb reprezentánsait* és azok koncertet tartottak a zeneteremben, ahol *az egyedüli közönségük a Gschwindt-család volt.*

Conrad Ottó, a Kereskedelmi Bank igazgatójának mecénás volta közismert. Mindenki tudja, hogy *ő adta ki Osvát összes irásait.* De ezenkívül több kitünő író számára könnyíti meg az alkotás lehetőségét azzal, hogy anyagi jólétüket elősegíti és időnként utazni küldi őket a maga költségén. *Fleissig* Sándor a másik bankdirektor, akiről közismert, hogy meleg szívvel támogatja a kulturális törekvéseket. Ő *elsősorban a csillagászat és a sakk tudományát favorizálja* támogatásaiban.

A mecénások között hosszú esztendőkig első sorban álltak: *Hatvany* Lajos báró és *Krausz* Simon. A gazdasági válság őket is érintette, de ennek ellenére még a mai helyzetükben is találnak módot arra, hogy másokon segítsenek. Köztudomású, hogy Hatvany Lajos báró Ady Endrén kívül hány kiváló magyar tehetséget fedezett fel és a felfedezés után mennyire támogatta őket. A híres hadifogoly-regény nagysikerű szerzőjét ő hozta fel Pestre és gondoskodott róla, amikor még nem keresett annyit, hogy megéljen belőle. Ma is többeket támogat. Krausz Simonra pedig jellemző ez a kis történet: Valaki, aki véletlenül tanuja volt annak, hogy Krausz Simon nemrégiben száz pengőt adott egy szegény embernek, megdöbbenve mondta neki: „De az Istenért, a te mai helyzetedben hogy lehetsz ilyen könnyelmű!" — mire Krausz Simi szomorú mosollyal felelte: *„Hát tehet ez az ember arról, hogy én tönkrementem!"*

A kisebb mecénások sorában meg kell említenünk *Löbl* Jánost, aki színházi interessement-jain kívül nagyon sok pénzt áldozott a *Toll* című lap fenntartására és aki két kiváló magyar írót olyképpen segített meg, hogy *megvásárolta tőlük műveik kiadási jogát — Braziliára . . .*

A *„mecusok"* között első helyen áll a nyolcvanötéves *Halmos* Izor, aki úgy segíti a magyar irodalmat, hogy évente több kisebb pályadíjat tűz ki írók számára. Bizonyára többet is adna, ha tehetné, ha nem lenne a fáma szerint a világ legpechesebb embere. Erre a hírére jellemző az, ami 1918-ban esett meg vele. A Károlyi-forradalom kitörése után felment Halmos Izor az Otthonba, ahol akkor lelkes forradalmi hangulat volt. Ám mikor meglátták az öreg urat, megrohanták és — *odakötözték a karosszékhez, amelyen ült, nehogy kimenjen az uccára és — elpechelje a forradalmat . . .*

1931-ben mecénásnak számít a népszerű *Vágó* József, a Pester Lloyd szerkesztője, aki *állást szerez a fiatal magyar íróknak*, — *Stern* Samu, aki írók és művészek özvegyeinek szerez tejcsarnokot, — *Tarján* Vilmos és *Fischer* Géza, akiknél mindig terített asztal várja az éhes írókat, művészeket. Itt kell még *Széll* Jenőt, a Kisipari Hitelintézet vezérigazgatóját megemlítenünk, aki *az*

egyetlen ember Pesten, aki külön kezesség nélkül eszkomptálja — ujságírók váltóit . . . és noha igen sokat eszkomptál, még soha nem fizetett rá a bank erre a jólelkű üzletre, ami viszont az ujságírók dícséretére legyen mondva.

Amint az Otthonban mondják: „a legtöbb ‚mecus' kristályosodott ki a fiatal vadgenie-poéta, a keserű humorista és az érzelmes novellista körül, mert bennük van — szervező-talentum e téren!"

Ha vannak is mecénások még és ha vannak is „szervező-talentumok" e téren, azért mégsem történhetik meg az a bájos eset, amely Kiss Józseffel történt meg egyszer. Az esett meg ugyanis akkor, hogy egy reggelen Lánczy Leó a bankba menet meglátott a Fürdőuccai delikateszüzlet kirakatában egy ananász-dinnyét, ami akkor még primőrként, vattába csomagolva díszlett a kirakatban. A vezér nagyon megkívánta kedvenc gyümölcsét és meg akarta vásárolni. De amikor 300 koronát kért érte a kereskedő, mégis lemondott róla. A délelőtt folyamán felkereste hivatalában Kiss József és addig mesélte, hogy mennyire éhezik, amíg kapott tőle 300 koronát. Délben hazafelé menet megint eszébe jutott a vezérnek a dinnye és minthogy kitünő üzletet kötött aznap, úgy gondolta, megjutalmazhatja magát azzal, hogy mégis megveszi az áhitott gyümölcsöt. Bement a boltba és odaszólt a tulajdonosnak: „Csomagolják be kérem nekem azt a dinnyét." A kereskedő azonban azt felelte: „Sajnos, nem tehetem, kérem, mert időközben már eladtuk." Lánczy csodálkozva kérdezte: „Ugyan, kinek van Pesten annyi pénze, hogy 300 koronát adhasson egy dinnyéért?" „A Kiss József szerkesztő úr vette meg . . ." hangzott a válasz erre . . .

1931-ben bizony ilyesmi nem fordulna elő, alkalmasint még a mecénások sem engedhetnék meg maguknak ezt a luxust . . . *(r. m.)*

A könyvcímről.

Irta: *Ráth-Végh István.*

Valamireváló iró sohasem szokta a fejét sokáig törni, micsoda címet adjon a könyvének. A legegyszerűbb cím a legelőkelőbb; jó irónak nem kell attól tartania, hogy a közönség nem jegyzi meg a könyve címét. A baj ott kezdődik, amikor a vézna csecsemőnek cifra szalagos pólyára van szüksége, hogy a figyelmet magára vonja. Ujszülött operettekről olvasva, a publikum kénytelen tudomásul venni, hogy minden nagyszerű az új darabban, csak éppen a cím hiányzik, s a szerző és az igazgatóság jelenleg zárt ajtók mögött tanácskozik a cím fölött; annyi kiszivárgott, hogy a döntés előreláthatóan a Korzóhercegnő, vagy a Zserbófőhadnagy között fog megtörténni.

De nem ezekről a bárgyuságokról akarok irni; az a célom, hogy kis irodalomtörténeti szemlét adjak az elmult idők címkuriózumai fölött.

Általában két véglet között mozognak a címek: az egyik egyetlen szóból áll, a másik valóságos cím-galandféreg, megtölt egy-egy egész oldalt, mert el akarja a címben a könyv egész tartalmát mondani. Ez a hosszú cím különösen a régi angol irodalomban volt divatos, példa rá Defoë egyik regénye: „Szerencséje és szerencsétlensége a híres Moll Flandersnek, aki a newgatei fegyházban született, változatos életének 60 esztendeje alatt 12 évig volt örömleány, ötször ment férjhez, egyszer a tulajdon bátyjához, 12 évig volt tolvaj, 8 évig deportált gonosztevő Virginiában, végül meggazdagodott, becsülettel élt és bűnbánatban halt meg."

Ez kétségtelenül becsületes dolog, az olvasó már előre tudhatja, mire adja ki a pénzét, nem vesz zsákban macskát. Nem úgy, mint ahogyan a 18. század elején Páris monden világa megjárta Carraccioli márki könyvével, amely ezt a csábító címet viselte: „Hogyan élvezzük önnönmagunkat?" Az elő-

kelő hölgyek és urak törték magukat a könyv után; olvasás közben aztán kiderült, hogy kegyes elmélkedések és épületes oktatások rejtőznek benne. Hat kiadást ért meg a könyv; a hatodikban a márki nagy kézdörzsölések közben jelentette be, hogy sikerült a jó ügy érdekében a magas uraságokat becsapnia, akik különben nem vették volna meg a könyvét.

A cím gyakran fegyverül szolgált; előre kilőtt nyílvessző gyanánt süvöltött a politikai vagy vallási ellenfélnek. Különösen a hitviták idejében divatoztak ezek a haragos címek; ilyenek voltak nálunk a „Ben sült Vörös Kolop", a „Vén Bial orrára való Karika" s más egyéb közismert acsarkodások. A német hitvitázó irodalom szintén szolgál ilyenekkel, csak két példát belőlük: „Szalonna a rozikruciánusok egérfogójára" (1618); „Skorpióolaj az eretnekség mérge ellen" (1635).

Voltak azután olyan könyvek is, amelyek békés zászlót lobogtattak az eltévelyedettek felé, s jámbor buzgalommal ekként csalogatták őket az igaz útra vissza: „Szemüveges szekrényke, vagyis új és igen hasznos könyv, amely megtanít, hogyan kell a gyenge belső látást kegyes oktatással, mint közelre és távolra látó szemüveggel ellátni". Másik: „Az ugató kutya, amely a bolyongó juhokat összetereli s az igaz akolba hajtja" (Köln, 1711). Még cifrább: „Piscina spiritualis azaz szellemi halastó, amelyben a beteg, vak és béna lelkek a bűnbánat gyógyító vizével lemosatnak és meggyógyíttatnak" (Augsburg, 1711).

A „lelki" és „szellemi" epitetonok szédületesen elburjánoztak a kegyes olvasmányok címeiben. Érthető, hogy abban az időben, amikor a könyvtermés javarészét teológiai vagy oktató tartalmú könyvek tették ki, a szerző igyekezett új és még fel nem használt címmel a figyelmet könyvére terelni. Így születtek meg ezek a furcsánál furcsább címcsodabogarak:

„Szellemi oroszlánbőgés, azaz prédikációk valamennyi ünnepnapra". (Augsburg, 1705.)

„Szellemi vánkos, amely szükséges, hogy a bűnök kiírtassanak s helyükbe az erény ültettessék". (Douai, 1581.) A szerző adós marad a magyarázattal, miként kelljen a vánkost az ajánlott gyomlálásra felhasználnunk. Ellenben ugyanő egy másik hasznos könyvecskével is szolgál, amely ezt a kevéssé érthető címet viseli: „A hiúság csizmatisztítója". (Ugyancsak Douai, 1587.)

„A paradicsomi postakocsi, igen hasznos mindenkinek, aki meg akar oda érkezni". (Lyon, 1635.) A mű több fejezetre oszlik; egyik arról a postakocsiról szól, amellyel a Sátán itt a földön szállítja az eltévelyedetteket, — egy másik a purgatóriumba visz, amely az ég külvárosa és a paradicsom hátulsó udvara.

Évszám és megjelenési hely nélkül sorolja fel Ludovic Lalanne a következőket:

„A lelki gyógyszerész gyógyszertára".

„Kapcsok és fűzőlyukak a hívők nadrágjára".

„Magas sarkú cipő azok számára, akik törpék az erényben".

„Néhány szép darab kétszersült, a kegyesség kemencéjében megsütve és gondosan félrerakva a hit tyúkjai, a lélek verebei és az üdv fecskéi számára".

De a tehetségtelenség még tovább ment. Amikor elkoptak a szellemi vánkosok, lelki gyógyszertárak és szellemi lajtorják, verejtékes igyekezetükben, hogy újat, még nem hallottat agyaljanak ki, a leggrotteszkebb „szellemi cigánykerekeket" vetették. Megszülettek azok a bámulatos bolondságok, amelyeket persze senki sem vett komolyan, senki sem vásárolt, senki sem őrzött meg: éppen ezért ma a legkeresettebb bibliofil ritkaságok, amelyekért a könyvgyűjtők nehéz pénzeket fizetnek.

„Szellemi negyvennapos bőjt avagy bőjti saláta". (Páris, 1520.) Az ismeretlen szerző az allegóriát konokul keresztülviszi a bőjtös saláta minden kuli-

náris alkatrészénél. Az édes olaj jelenti az irgalmasságot, a savanyú ecet az isteni igazságszolgáltatást. A bab jelképezi a bűnbánatot, de jól meg kell főzni, hogy egészen elmerüljön a vízben, ahogy a vezeklőnek is el kell merülnie az elmélkedésben. A püré, amelyet keresztülsajtolnak a szitán, annak az elhatározásnak a jelképe, hogy megtartóztatjuk magunkat a bűntől... A sáfrány, amelyet bőven kell a bőjti eledelekbe tennünk, a paradicsom örömeit jelenti. Sáfrány nélkül nincs jó püré, nincs jó leves, — hasonlóképen ha nem tartjuk szem előtt a paradicsom örömeit, sohasem teszünk szert jó szellemi levesre.

„Szellemi tubákos pikszis, megtüsszentendő a kegyes lelkeket". (Páris, év nélkül).

„Szellemi klistély a jámborságban eldugult lelkek számára". (Páris, é. n.) Ennek a hallatlan könyvnek sokáig nem akadtak nyomára a könyvgyűjtők, míg végre Peignot rábukkant s idéz belőle egy részt. (Livre des singularités, 366. oldal.) Az idézett rész nem érdektelen, bizonyítja, hogy a szerző jót akart, de szellemi fegyvere a címben túllőtt a célon. Azokat a nagyvilági hölgyeket ostorozza, akik kendőző szereket használnak. Az ügy aktualitása folytán én is közlöm anélkül, hogy azonosítanám vele magamat: „Csúf vázak, mérgezés kloakái, tisztátalanság sárfészkei, nem szégyenlitek magatokat, amiért a bűnös szerelem forró fazekában lubickoltok és megpirosodtok benne, mint a rák, csak azért, hogy ezzel a pirossággal imádókat szerezzetek magatoknak? Helyes, úgy van jól, hogy aki a szeméremtől nem tud pirulni, legalább mesterséges szerektől legyen piros, — de mivelhogy a rákot utánozzátok, majd úgy fogtok a mennyországba vezető úton is haladni: hátrafelé."

Tökéletesen őrült lehetett az a De Mons nevű szerző, aki ezt a könyvet bocsátotta világgá: „A semmi negyedrészének, a valaminek és a mindennek bizonyítása, továbbá a semmi negyedrészéből és függvényeiből vont kvintesszencia, egyben tanokat tartalmazván a szent mágiáról és a démonok kegyes idézéséről". (Páris, 1590.) Nyilván valami alkimista írásmű volt.

Befejezésül még egy bolondságot, amelyet különben okos ember cselekedett. Prudent de Saint-Mauris, dôlei ügyvéd, korának elismert jogásza volt s írt egy jó könyvet a jogi stilusról, amely több kiadást ért meg. (Pratique et style judiciaire etc. Lyon, 1577.) Idáig nincs semmi baj. De a könyv címlapján a szerző neve helyén számokkal tarkított latin jelmondat ékeskedett a következőképen:

A R D U U S A N I M O
14. 22. 4. 3. 9. 10. 20. 6. 8. 19. 26

V I N C I T
21. 23. 15. 16. 25. 24.

E T P R O D E S T
5. 7. 1. 2. 18. 11. 12. 13. 17.

Ez a bölcs latin jelmondat nem egyéb, mint a szerző nevéből szerkesztett anagramma. Ha a számok felett lévő betűket a számok sorrendjébe rakjuk, megkapjuk a szerző latinizált nevét.

P R U D E N T I U S
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

D E
11. 12.

S A N C T O
13. 14. 15. 16. 17. 18.

M A U R I T I O
19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26.

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Két könyv az asztalomon...

Bethlen István gróf

Két könyv fekszik előttem. Mind a kettő Németországban jelent meg és mindkettő Magyarországról beszél. Az egyik közel háromszáz lapon keresztül, a másik 21 ívéből tíz lapot szán nekünk. Az egyiket állítólag volt kormányunk is támogatta, mert ha igaz a pletyka, ezer darabot rendelt belőle. A másiknak nem tudom, mi lesz a sorsa.

Az egyik Bethlen István grófról szól s így ma duplán aktuális, alcíme mindent elárul: *„Ein Abschnitt ungarischer Geschichte."* A másik az európai politika pszichoanalizisével foglalkozik és a címe ugyancsak mindent megmond: *„Das unbewusste Europa."*

Az egyik azzal kezdi: „szeretem Magyarországot" és megvallja, hogy nincs objektiv történetírás. Meleg szívvel, de megfelelő fékezéssel írja le a multat, a jelent és talán sikerül a jövőt is megmutatnia. A másik: Európának pszichéjét teszi górcső alá és mottója a pszichoanalizis atyamesterének az a kijelentése, hogy *annak a kultúrának, amely az emberiség nagy részét kielégületlenül hagyja és ellenszegülésre hajtja, nincs kilátása arra, hogy megmaradjon, de ez a kultúra meg sem érdemli, hogy fennmaradjon.* Az egyik könyv bibliográfiájában megférnek egymás mellett Teleki Pál gróf és Hatvany Lajos, Szegfü Gyula és Károlyi Mihály gróf, Pető Sándor és Batthyány Tivadar gróf, Surányi Miklós és Jászi Oszkár. A másik nem is ad bibliográfiát, mert anyaga egy új tudomány minden alapvető munkája és minden sor, amely Európával, annak multjával és jelenével foglalkozik.Magyarország tíz lapjához elégséges volt egy kis füzet; a többi helyes vagy helytelen meglátásokhoz, egy új világszemléletből, új szemszögből eredő jó vagy rossz megállapításokhoz pedig a szellemi, az értelmi górcső.

Az egyik bemutatja Magyarországot és a magyarságot, Erdélyt és a Bethlen-családot. Leírja Bethlen István jellemét, fiatalságát és politikai fejlődését. Előttünk az ellenforradalom három sztratégiai pontja: Arad, Szeged, Bécs és az ellenforradalmár Bethlen, a szegedi kormány, a nemzeti hadsereg, az aradi ujjáalakítás, Bethlen bécsi munkája, Tolvaj-Takács huszárcsínyje, a Schönborn-palota tanácskozóterme, a külföld informálása, a magyar arisztokrata és Bőhm Vilmos konferenciája, a bolsevizmus bukása, Friedrich István puccsa, a király és József főherceg szerepe, a legitimisták, a fehérterror keletkezése, a cenzura káros hatása, — mert nem engedte az objektiv meglátások közlését és különböző „álhirek" könnyen elterjedhettek, — felvonulnak az Ébredő Magyarok és előttünk a zsidó-kérdés megvilágítása különböző nézőpontból, de egyúttal hangoztatja, hogy Kun Béla, Szamuely és Pogány nem reprezentálják a zsidóságot. Külön fejezet Trianon. *Aztán 1921 április 15: Bethlen a miniszterelnök.* Átéljük az események kronológiáját a legfontosabb dátumokkal, mozaikszerűen előttünk Burgenland kérdése, a szláv korridor,

Károly király első kalandja, kétórás beszélgetése a kormányzóval: „férfi a férfival" szemben és távozása, a második puccskisérlet, a kormányzó levele Károly királyhoz, a Népszövetség és a szanálás. Aztán ki ne emlékeznék a frankhamisításra és annak politikai motivumaira. Ismét eszünkbe jut a belső reformok problémája, a felsőház két alapprincipiuma: a reprezentáció és a nemzeti magasabb érdekek védelme, a földbirtokreform, az optánskérdés és a kisebbségek, a numerus clausus, Gömbös Gyula szerepe és a revizió, Lord Rothermere, a Kellogg-paktum és külön fejezetben: Horthy Miklós, mint admirális, flottaparancsnok, fővezér és kormányzó. Otranto és Budapest.

A könyv — Schmidt Pauli munkája — *a konszervatív történetírás Piloty-iskolájából sarjadt;* nyugodt ökonomiával, az emberi szempontok és érdekek komoly mérlegelésével építi fel az utolsó évek eseményeit, komoly politikusok szemszögéből nézi a háttereket, rugókat, kulisszákat, statisztériát. Igy írtak *1914 előtt elismert és bevett történetíróink történelmi essayket és alapvető munkákat.* A másik könyv szerzője Fedor Vergin, akinek a közeljövőben jelenik meg újabb munkája: „Az istentelenek vallásáról", amely könyve arról a harcról szól, amelyet a Szovjetek az egész világ ellen vívnak. Ezt a könyvet Vergin csak teologusoknak, szociologusoknak, filozofusoknak, pszichologusoknak, pszichoanalitikusoknak, etnografusoknak, történelembúvároknak és politikusoknak szánta, állítólag csak azok rendelhetik is meg és könyvkereskedésekben nem lesz kapható, még pedig a sajtótörvény rendelkezései miatt. Vergin bemutatja az európai politikát analitikus megvilágításban. Leszögezi, hogy a politikai gondolkodásnak három elsőrendű tényezője van: az emberi lélek strukturája, a lelki konfliktusok és az ember lelki beállítottsága a természethez, a külvilághoz.

Vergin vizsgálódásai során megállapítja, hogy *Európa ideáljain fog elpusztulni.* A tömegőrület, a kollektiv téveszmék, a jogérzet és a politika pszichikai mechanizmusainak ismertetése után a tradicionális érzelmi kötöttségek keretén belül megbolygatja a bürokratizmus legmélyebb lelki rugóit, a cenzura titkos pszichikai motivumait; igazolni kívánja, hogy a cenzura a rejtett bűntudat reakciója. Felfedi a militarizmus lelki rúgóit és szimbolikus jelentőségeit. Ismerteti a monarchizmus, a parlamentarizmus és a demokratizmus olyan ismeretlen, titokzatosnak látszó lelki komponenseit, amelyeknek felszinrekerülésével sok jogosulatlanul betöltött poziciókból buknának ki az arra nem hivatottak.

Ferencz József, II. Vilmos, Pilsudsky, Seipel, Mussolini, Poincaré, Clemenceau, Briand, Lloyd George, MacDonald, Masaryk, Benes, Kemal, Kramarz, Primo de Rivera lelki portréi az analitikus meglátások illusztrálásául szolgálnak. A nacionalizmus különböző megjelenési formái, Hitler cseh anyja és zsidógyülölete és Stresemannak, a tudatos európainak szerepe körül megismerjük Németország mai szituációjának pszichologiai magyarázatát. Az osztrák Heimwehr, az olaszországi fascizmus, Franciaország szorongásos hisztériája, az angol álnacionalizmus problémaköre után eljut Magyarország komplexusainak taglalásához.

Érdekesek a meglátásai egyéni és tömegszempontból. Portréi markánsak és egy-egy mondata tökéletesen megrajzolja a jellemzett személyt.

Vilmos császárt testi hibája miatt érzett csekélyértékűségén és angolgyűlöletén keresztül angol származású anyja iránt érzett gyűlölete mozgatja és mint a néger, aki azt hiszi, hogy ha ellenségét megeszi, mágikusan annak testi erejét is magába kebelezi, úgy reméli, hogy Bismarck eltávolításával annak ereje átszáll őrá.

Hitlert „fenomén"-nek tekinti, aki totemisztikus fajfantáziájával egyenlíti ki cseh származású anyja miatt érzett elégületlenségét. Hitler „elevenné

vált ösztöne a miliőjének." „Az ösztönös, állati, ami tudatlanságából árad, megbabonázóan hat a tömeg állati (tudattalan) ösztöneire."

Stresemann mint nagyiparos és nacionalista indult el pályáján és mint européer halt meg. Egyike azon kevés politikusoknak, „akik tekintetüket saját sejtépületükből kifelé tudták irányítani és érdeklődésüket európai szociális bázisra helyezték." „Saját magáról elfeledkezve próbálta meg az internacionális dögvészt méregteleníteni."

Mussolini politikai karrierjét neurózisának köszönheti. „Eleinte szocialista, de nem szociális együttérzésből, hanem tudattalan érzelmek és beteges, aszociális düh alapján". Később kicseréli a szocializmust patriotizmussal és „felfujja magát, amíg egész Itáliává lesz". Ő is, Hitler is „ing"-nacionalizmusukkal a tömegek totemisztikus-mágikus ösztöneibe kapcsolódnak be.

Poincaré, mint államférfi, ügyvéd volt, aki addig lovagolt egy-egy paragrafus tézisén, amíg minden kontaktusát elvesztette a realitással.

Clemenceaunál pedig a gyűlölet-ösztön irányít és ha véletlenül más tárgyat talált volna gyülöletének, nem a németeket, akkor egész életét annak a gyűlöletnek szentelte volna. Briand pedig „idomító" politikus, aki azt mondja: „ha Németország virágzanék, milyen hamar be lehetne hajtani rajta a követeléseket."

Masaryk propagál, tanít ott is, „ahol modern psychiátria volna szükséges". Benes, a politikai propagandista pedig „túlértékeli a papírdokumentumokat és sosem számol a lélek mértékadó faktoraival".

A nacionalizmus háborúelőtti problémacsoportját, a nemzetiségek tűzzel-vassal való magyarosítását, az ezzel kapcsolatos iskolakérdést ismertetve demonstrálni akarja Vergin, hogy mialatt még nem voltak tanyai iskolák és csak a perifériák taníttatásáról gondoskodott a hivatalos apparátus, azalatt a tősgyökeres magyarság tekintélyes része analfabéta maradt. *A magyarság, föld helyett, a nyelv és az összetartozás érzésének mágikus nimbuszait kapta.* A nemzetiségi torzsalkodások ideje alatt a szerbek, a románok, a szlovákok és a lengyelek módfelett megerősödtek. A háború idején a lövészárok demokratizált s az arisztokrácia elvesztette izoláltságának misztikus fényét. És ez a szerencsétlen ország mintha valami *titokzatos eredetű büntetésben részesült volna.*

Az agrárproletariátus, a kispolgárok és a nemesség között hazafiasságának állandó tanujelét adó zsidóság volt az összekötő-kapocs, azonban 1919 után a szociális közvetítés megszünt és a városi polgárság tekintélyes része mintha elszakadt volna a törzstől.

A tömegérzések levezetése más, az uralkodó illetve vezetőosztálynak megfelelő útra terelése a belső ellenszegülési források lelki motivumaiban találják magyarázatukat. A „Nem, nem, soha" lelki rúgói, a szégyen, hogy a megcsonkított ország fiai nem küzdöttek eléggé hazájukért, a ránk erőszakolt béke keserű érzéseinek nem-likvidálhatósága, mint egy nagy családi dráma részletei vonulnak fel. Vergin rávilágít, hogy a belső gyűlöletkomponensek még évtizedekig fogyaszthatnak energiákat, ahelyett, hogy a szociális és gazdasági élet kérdéseire irányulnának az erőforrások. Bemutatja azt a *circulus vitiosust, amely a környező államok ellenséges munkája és Magyarország különböző erőkifejtései között nyugvópontot nem találhat.*

A magyar szívnek fáj e néhány oldal sok felvetett problémája és fel kell ismernünk annak igazságát, hogy a jövő *problémáit egészen más eszközökkel kell elintéznünk, mint amilyen eszközökkel a ma vezető emberei akarnak célt érni, jóllehet meglennének azok a szellemi fegyverek, amelyek a kívánt eredményt megszerezhetnék.*

ifj. Balázs Dezső dr.

Az ujságok és hirdetések.

Az Egyesült-Államok statisztikusai szerint az amerikai gazdasági élet évenkint körülbelül 1.5 milliárd dollárt költ reklámra, tehát szinte hatszor akkora összeget, mint amekkora Csonkamagyarország évi állami költségvetése. Ebből a hatalmas összegből körülbelül 700 millió dollár jut a sajtóban közzétett hirdetésekre, (még pedig kb. 200 millió a szakfolyóiratokra és magazinokra — amelyeknek havi példányszáma kb. 100 millió — és 500 millió jut a napilapokra). Ez a tény annyira rányomja a bélyegét az amerikai zsurnalizmusra, hogy beszélnünk kell a sajtó és hirdetések viszonyáról is. Az amerikai napilapoknál az eladott példányokból eredő bevétel az előállítási költségeknek alig egyharmadát fedezi. Ha a legtöbb lap mégis jövedelmező, sőt némelyik sok milliós vagyont hozott a tulajdonosának, akkor azt kell mondanunk, hogy az amerikai lapokat a hirdetések alimentálják. Ez annyira így van, hogy némely nagyobb napilapban az egyes oldalaknak csak a negyedrésze (sokszor még kevesebb) az olvasnivaló, a többi mind hirdetés. A *Saturday Evening Post* című szépirodalmi és vegyes tartalmú, nagy folio-alakban, 160—180 oldal terjedelemben, pompás kiállításban, 2.7 millió példányban megjelenő hetilap ára csak 5 cent, ami nemhogy a papiros, de még a puszta nyomás költségeit sem fedezi. Ellenben legalább 120 oldal benne a hirdetés, amely oldalankint 10.000 dollárba kerül s a hirdetni akarók még sort is állanak, csakhogy helyet kapjanak a lapban. Hogy a hirdetés mit jelent egy ujságnak a valóságban, ezt az a tény mutatja, hogy nem egy esetben az újonnan megindított ujság, ha jól „beütött", hamarosan 8-ról 12 oldalra, majd 16-ra emelhette a terjedelmét, míg az eladási árát evvel párhuzamosan 3 centről 2-re, majd 1-re szállíthatta le.

Érdekes az a statisztikai adat, amely azt mutatja, hogy a hirdetésre kiadott összegek hogyan oszlanak meg az egyes árucikk-fajták között. Ez az arány a következő: automobilok és autó-alkatrészek 25%, toaletcikkek és gyógyszerek 18%, élelmiszerek és italok 13%, szivar, cigaretta és dohány 10%, vasúti és hajózási vonalak 6%, rádió 5.5%, a többi 22.5% vegyes (pl. pénzügyi hirdetések 3%, butor 2% stb).

A hirdetésekért folytatott intenzív hajsza eredménye volt az az állapot, hogy a lapok nem voltak válogatósak a hirdetésekben, mindent közöltek, akármilyen képtelen túlzások és nyilvánvaló csalások voltak is bennük. Ám néhány „bedült" amerikai nem hagyta magát, hanem ha a lapban hirdetett részvényaláírások vagy értéktelen orvosságok miatt károsodás érte, kártérítési pört indított a hirdetést közlő lap ellen. A bíróságok sok esetben meg is ítélték a magas összegű kártérítést, mert arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a lapok felelősek a közölt hirdetések tartalmáért. Lassankint ez lett az általános joggyakorlat. De ez aztán egészséges helyzetet is teremtett. A lapok ma már erősen cenzurázzák a hirdetéseiket tartalmi szempontból, illetve mivel egy-egy lap nem foglalkozhatik a hirdetések elbírálásával, csakis hirdetési ügynökségektől fogadnak el hirdetéseket s ezekre hárítják át az anyagi felelősséget vagyis ezekkel végeztetik el a cenzurázást. A lapok kiadóhivatalai csakis apróhirdetéseket fogadnak el közvetlenül. A *NewYork Times* annyira megy ebben, hogy nemcsak a saját hasábjain, hanem idegen lapokban is gyakran közli azokat a pontokat, amelyekben le van írva, hogy a hirdetéseknek tartalmilag milyen föltételeknek kell megfelelniök. Viszont ha a lap visszautasít egy hirdetést, a hirdetni akarónak jogában van egy független bizottsághoz föllebbeznie, amely előtt aztán hitelesen igazolnia kell, hogy a hirdetendő áru

vagy szolgálat valóban rendelkezik a hirdetésben földicsért és kiemelt tulajdonságokon. Ennek a nagy óvatosságnak az oka persze nem a spontán lelkiismeretesség, mert a dollár-hajsza nem is ismer ilyet, hanem a kártérítési pöröktől való félelem. Ha ez nem lenne, akkor a legtekintélyesebb lap is közölne hirdetést olyan hajnövesztőszerről, amely azt igéri, hogy a kopasz embernek is 5 centiméteres haja nő egy óra alatt.

Amerikában a lap és a hirdető közötti viszony egészségesebb, mint Európában, mert az amerikai üzletember tisztában van a hirdetés óriási fontosságával s az amerikai publikum talán fogékonyabb is a hirdetések iránt. Ezért inkább a hirdető keresi a lapot, amiből az következik, hogy a lap sokkal függetlenebb az egyes hirdetőtől, semmint nálunk. Klasszikusan igazolja ezt egy eset, amely pár év előtt történt. Egyik newyorki nagyáruház első hirdetője volt a *NewYork Worldnak*. Egyszer aztán valami súlyosabb lift-baleset történt az áruházban. Az igazgatóság megkérte a World szerkesztőségét, hogy az esetről ne írjanak. A World válasza az volt, hogy az első oldalon kövérbetüs címekkel, föltünő formában közölte a hírt, amelyről máskülönben talán alig és csak félreeső helyen emlékezett volna meg. Persze sok példa van a megfordított esetre is, amikor főleg a vidéki városokban a legtöbbet hirdető cégek és vállalatok összefognak s hirdetéseik megvonásával kényszerítik az ujságokat arra, hogy valamely községi vagy állami közügyben a nekik kedvező álláspontra helyezkedjenek vagy legalább is hallgassanak. Ime egy amerikai méretű konkrét példa: Amerikában az utolsó tíz év folyamán a közvélemény sok helyen mind hangosabban követelte, hogy a közszükségleteket kiszolgáló nagyüzemek (városi közlekedés, vizellátás, villany, gáz stb.) városi vagy állami kezelésbe kerüljenek. Egy esetből kifolyólag szenátusi bizottság állapította meg, hogy az egyik legnagyobb villamossági tröszt, amely Morgan és néhány más iparbáró vezetése alatt áll, pár évvel ezelőtt 28 millió dollárt adott ki hirdetésekre, azaz, hogy inkább bőkezüen megfizetett cikkekre, amelyek célja az volt, hogy a közvéleményt olyan irányban befolyásolják, hogy a hangulat az államosítás ellen forduljon. — Másik eset *The Nation* 1928 augusztus 1-i számából: Bostonban július hó folyamán valamennyi ujság közölte, hogy néhány gyárban röviddel a löncs elfogyasztása után többszáz munkás és alkalmazott súlyos mérgezési tünetek között megbetegedett. A vizsgálat kiderítette, hogy az ebédet egy óriási vendéglő-üzem szállította, amelynek egész Amerikában mindenütt vannak fiókjai s a löncsöt házhoz küldi a gyárakba. Az esetről hirt adó ujságok közül egyetlen egy sem nevezte meg az illető ételgyárat. Nagyhirdető volt.

Ám ha a World és az áruház fenti példája azt mutatja is, hogy a tekintélyesebb lapok mind jobban függetlenítik magukat az *egyes* hirdetőktől, a hirdetési üzlet mégis létkérdés számukra és vigyáznak is rá nagyon. Ezért van az, hogy a nagy gazdasági katasztrófákról, amilyen pl. az 1929 novemberi példátlan tőzsdekrach is volt, megemlékeznek ugyan, mert elhallgatniok képtelenség, azonban már a következő napokban harsognak a biztató optimizmustól. Lassabban bekövetkezett gazdasági depressziókról, amilyen a jelenlegi is, vagy egyáltalán nem írnak vagy csak mindennap megujított és folyton fokozódó adagokban alkalmazott optimizmus-injekciók kiséretében. Akármilyen sötét felhők tornyosulnak is az égen, az ő gazdasági meteorológusaik mindig derült napsütést jósolnak s interjuk alakjában napról-napra megszólaltatják a gazdasági élet vezető egyéniségeit, akiknek palettáin jóformán csak a rózsaszín van képviselve. Igy is kell tenniök, mert valóban jót tesznek avval, ha tartják a lelket az emberekben, de különösen jót tesznek maguknak, mert még rohamosabban megfogyatkoznának vagy egészen el is maradnának a hirdetések.

Fülöp Zsigmond dr.

TUDÓS IRÁSOK.

Király Aladár dr.: Harc Rákóczi becsületéért.

(„Rákóczi Könyvek", 1. szám. Bpest, 1931. 32 oldal. Ára 1 pengő.) Tagadhatatlanul hazafias célzatú, de kissé idejétmúlta polémia Szekfü Gyulának 18 év előtt írott Rákóczi-könyve ellen, amelyet szerzője most a Szekfü—Gálócsy-féle sajtópör alkalmából vél újra aktuálisnak. Aktualitását még azzal is fokozni kívánja, hogy bevezetésében alludál arra, hogy „Kun Béla népbiztossága Szekfü Gyulát a történeti tanszékre érdemes egyetemi tanárnak" tartotta, hogy „a proletárdiktatúra Istent és hazát megtagadó nemzetközisége *A száműzött Rákóczi* írójában felfedezte a szellemi és történetírói elvtársat", s hogy „a népbiztosság rá akarta bízni a magyar történelem tanszékét"; amiből mindből azt a következtetést vonja le Király Aladár, hogy Szekfü István „nem lehet alkalmas az ifjúság oktatására". Nem hinnők, hogy Bethlen István a maga folyóiratának, a *Magyar Figyelő*-nek szerkesztését ilyen veszedelmes emberre bízta volna; s még kevésbé hinnők, hogy a budapesti egyetem bölcsészeti fakultása, amely most tíz éve olyan példaszerű tisztogató munkát végezett falai között, megtűrne valakit a kebelében, akire Király dr. állításai csak féligmeddig is ráillenek. Így hát alighanem sor kerül ezeknek az állításoknak bíróság előtt való bizonyítására. Egyúttal ehelyütt említjük meg azt is, hogy a „Rákóczi Könyvek" szerkesztőbizottsága alkalmat akar tehetséges fiatal írók érvényesülésére nyujtani s ezért 100 pengős pályadíjat tűz ki hazafias irányú magyar történelmi vagy irodalmi művek jutalmazására. A megbízható kútfők alapján írott munkák terjedelme 2—3 nyomtatott ív lehet. A nyilt pályázat határideje 1931 dec. 31.

Totis Béla dr.: Az ifjúság nemi problémái.

(Levelek a fiamhoz. A Magy. Szoc. dem. Párt orvostagjai szervezetének kiadása. 134 oldal.) „Wie sag ich's meinem Kinde?" volt még a háborúelőtti idők egyik legsúlyosabb problémája a családi élet keretén belül. Az ifjúságnak, főként a fiuknak nemi felvilágosítása azóta egynémely lépést mégis csak tett előre, aminek eleven bizonysága ez a könyv, amely minden álszemérem nélkül, nagyon becsületesen vetközteti le ezt az egész komplexust minden úgynevezett „pikáns" mellékízétől és jó barátja, tanácsadója lehet az élet kapujában álló ifjaknak. A könyv kiadóinak világszemléletéből folyik, hogy egyúttal rámutatnak a kapitalista társadalomnak éppen a szexualitás körül is jelentkező sokfajta hipokrizisére, a hazugságoknak erre a kártyavárára, amely az ősterméset első parancsszavára riadtan omlik össze, de maga alá temeti az ifjú lelkek öszinteségét s őket is belepi a féligazságok vagy egész hazugságok omladék-porával.

Yardley, Herbert: The American Black Chamber.

(The Bobbs-Marill Company, New-York. Ára 3.50 dollár.) Yardley őrnagy a háború előtt 17 évvel kis állami beamter volt, amikor tisztán amatőrködve elkezdett olyan tudománnyal foglalkozni, amely addig Amerikában teljesen ismeretlen volt s amelyről csak E. A Poe, a regényíró-fantaszta tudott egynémely dolgokat. Ez a tudomány a titkos diplomácia alfája és omegája: titkos írások megfejtése, titkos kódexek szerkesztése és láthatatlan tinták kotyvasztása volt. Annyira belejött ebbe a mesterségbe, hogy amikor Amerika belépett a háborúba, Yardleyt nevezték ki rögtön az amerikai cabinet-noir főnökévé s az is maradt 1929-ig, amikor is Stimson államtitkár ezt a hivatalt, amely a háború végeztével is jó szolgálatokat tett hazájának, erkölcsi motivumokból beszüntette. A hivatal 12 éves történetét mondja el az őrnagy, hiteles akták alapján. Több mint 45.000 kriptogrammot fejtettek meg ez idő alatt s a háborútól el is tekintve, a háború után is egynémely történeti jelentőségű cselekedetet hajtottak végre. Igy pl. amikor a washingtoni tengerészeti leszerelési világkonferencia előtt megfejtették Japán és Anglia egész táviratváltását, amelyből kiderült, hogy ez a két állam titokban közre akarta keríteni az Egyesült-Államokat. Washington akkor közzétette a táviratváltást, s ezzel megtorpédózta a két rivális nagyhatalomnak kevéssé őszinte szándékait. Yardley hivatalának a legnagyobb nehézségeket a német kémiai ipar okozta, amelynek láthatatlan tintáit bizony nehezen tudták néha láthatóvá tenni. Az őrnagy könyve egyébként teli van deketivregényekbe illő fantasztikus, de azért mindvégig hiteles részletekkel, amelyek azonban mind azt bizonyítják, hogy a diplomácia titkos technikája igazán fölösleges, mert ma már nincs és nem lehet titoktartás ezen a téren sem: minden új eljárásnak pár napon belül megtalálják az ellenszerét is.

A szerkesztésért és kiadásért
SUPKA GÉZA dr. felel.

HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK

Hegel professzor úr dilemmája

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

„— Különös konstellációja lehet a csillagoknak, hogy mi találkozhattunk ezen a földön" — mondta Machiavelli Lionardo da Vincinek, amikor a véletlen összehozta őket egy falvégi kurtakocsmában. Valóban különös szerencsés konstellációban lehettek a csillagok akkoriban, hogy olyan egyéniségek éltek egyidőben, mint Lionardo, Michelangelo, Rafael, az „isteni" Cesare Borgia, Machiavelli politikai eszményképe, — hogy a rinascimento többi kiválóságait ne is említsük. Ez a kivételes konstelláció ismétlődött a tizenkilencedik századforduló idején, amikor a politika egén egy Talleyrand csillogott, a gondolat fényét Kant ragyogtatta fel és sugárzó üstökösként futott keresztül a világon Napoleon. Mellettük egész sora a kiválóságoknak írta be nevét a kultúra történetének könyvébe. Erre az időre esik a német filozófia triászának Fichtének, Schellingnek és Hegelnek a működése is.

Porosz királyi állami bölcselet

Száz esztendeje annak, hogy Friedrich Hegel Berlinben, kolerában meghalt. Az értékek relativitásának jellegzetes példája lehet ez az agyonvitatott filozófus. Élete delén frenetikus rajongással ünneplik és Goethe mellett Németország legnagyobb zsenijének tartják. Egyik kritikusa megjegyzi, hogy „amit 1828 és 1848 között Németországban álmodtak, gondoltak, éreztek, vágytak, az mind a hegeli iskolából indult ki, vagy legalább is igyekezett azzal valamilyen kapcsolatot találni, — akár baráti, akár ellenséges kapcsolat lett légyen is az." — Valóságos porosz állami bölcseletté lett az ő filozofiája. — Ezzel szemben Schopenhauer maliciózusan azt mondja Hegel filozófiájára, hogy az „mindörökre fennmarad, mint a német ostobaság örökértékű emlékműve". Durant, a szellemes amerikai filozófus azt mondja Hegel műveiről, hogy azok „remekei a homályosságnak," amelyeket a stílus elvontsága, tömörsége és a nehézkes terminológia egészen elviselhetetlenekké tesz. Fölényes kritikusok később egyszerűen „kalandnak" minősítették a gondolkodás történetében az ő oeuvre-jét, míg a szarkasztikusok azzal ütötték agyon, hogy „Hegelt csak egyetlen egy ember értette meg és az is — félreértette."

Hegel alapjában véve nem hozott új gondolatot, — csak új terminológiát. Az ő híres „dialektikai mozgás"-elve, amelynek az a lényege, hogy minden képzet, minden helyzet ellenállhatatlanul elvezet a saját ellentétéhez, aztán egyesül ezzel, hogy majd egy magasabbrendű, bonyolultabb egészet alkosson, — ősrégi gondolat, sőt meg fogalmazásában sem egészen új. Megtaláljuk már az ókorban a gnosztikusoknál, akiknek lényeges alaptétele ez, majd további ókori filozófusoknál, egészen Arisztoteleszig, aki teljes határozottsággal rámutat erre a logikai tényre.

„Alles was ist, ist vernünftig"

De megvan ugyanez a gondolat kortársánál, Fichténél is, aki „thesis, antithesis, synthesis" fogalmakkal jelöli meg az evolúció mozgását; tehát lényegileg ugyanazt mondja, amit Hegel a dialektikai mozgással. Hegelnél azonban ott ugrik egyet az elmélet, amikor ő a dialektikai mozgást nemcsak a gondolat fejlődésére alkalmazza, hanem minden téren érvényesnek mondja. Amikor azt állítja, hogy a gondolkozás mozgása azonos a dolgok mozgásával és a logikai fogalom analógiáit keresi a természetben, a történelemben, a vallásban, a jogbölcseletben, az esztétikában és az egyénben. Mindezek a terrénumok tükrök az ő számára, amelyek sokszorosan vetítik vissza az eredeti gondolatot: a bipolaritást, amely szerint, amint az elektronban megvan a pozitiv és a negativ pólus és a kettő egyesülése adja a teljeset, adja az erőt, úgy az igazság is mindenkor az igen-nek és a nem-nek, az ellentéteknek szerves egysége.

* * *

Kétségtelenül sok homályossáy van Hegel okfejtésében és főleg stílusában, de meg maga az alaptétel is alkalmas arra, hogy a legkülönbözőbb következtetéseket vonhassák le belőle. Igy történt aztán, hogy Hegel halála után tanítványai több pártra szakadtak. A hegeli iskola jobbszárnya erősen teológiai színezetű és abszolút konzervatív, míg a balszárny radikalizmusa odáig ment, hogy — Lassalle, Marx és Engels is az ő tanítványainak vallották magukat, sőt az anarchista Bakunin és Stirner elméletei is a hegeli iskolából erednek.

* * *

A bukott tanuló karrierje

Tűnődöm rajta, hogy ez a derék német professzor, akinek legendás szórakozottságáról kötetre menő anekdoták keringtek, akinek puffadt arcából ábrándozva nézett szét vizenyős szeme, akit a szerencse — Altenstein kultuszminiszter személyében — ugyancsak kegyencévé tett, miért éppen a gnozis törvényét vette alapul, filozófiai rendszerének megalkotásakor. Életrajzából tudjuk, hogy — noha filozófiából megbukott — igen szorgalmas tanuló volt, sőt buzgalmában odáig ment, hogy szóról-szóra kimásolta a görög bölcselők műveinek nagy részét. Ezalatt tehát alkalma volt különböző elméleteiket alaposan megismernie. A görög kultúra iránt érzett végtelen rajongása még hozzájárult ahhoz, hogy ezek az elméletek erősen beléje rögzítődtek. Őrizte őket lelke mélyén, mint a gazdag pincéjében őrzi az óborokat és amikor rászomjazott a megismerésre, azt hozta fel onnét, amelyiknek az ízét legjobban megkívánta inye. Hogy ez éppen a gnózis tana volt, annak a magyarázatát a következőkben látom.

A „jó sör" filozofusa

Hegel, amikor tanulmányait befejezte, Jénába ment, mert „ott egyszerű koszt, sok könyv és jó sör van", — amint barátjának írta. A jenai egyetemen, ahol ő előbb mint magántanár, majd mint rendkívüli tanár működött, akkoriban Schiller tanította a történelmet, tanszéke volt Tiecknek, Novalisnak, a két Schlegelnek. Hegel itt a romantikus iskola fészkébe került és rajongó, álmodozó fiatal lelke fogékony volt ennek a behatására. Valósággal átitatódik romantikával ezekben az években. Amint valamikor a görögségért rajongott, úgy most a francia forradalomért, a szabadság eszméjéért lelkesedik és ennek dokumentálására barátjával, Schellinggel, szabadságfát állít a piactéren.

Egészen természetes, hogy ilyen körülmények között rendkívüli hatással lehetett rá a francia forradalomból fellobbanó láng, a romantikus héroszok hőrosza: Napoleon. Logikus bizonyosság, hogy abban az atmoszférában, amelyben ő élt, csak rajongani lehetett a gloire megteremtőjéért. Igen ám, de a német romanticizmus iskolája egyúttal a német nacionalizmus szellemiségét is jelentette és Hegel különben is derék porosz hazafi volt. Napoleon pedig a németek ellensége. Kétségtelen, hogy ez a két

körülmény súlyos konfliktust támaszthatott a fiatal professzor lelkében. Napoleon ugyan az elméleti ideál, de Napoleon egyben az imádott haza ellensége is. Napoleont kötelesség gyülölni és kényszerűség szeretni...

Ujságiró-robotban

A konfliktust még fokozza az, hogy a francia győzelmek miatt menekülnie kell Jénából és új állomáshelyén, Bambergben nehezen tengődik az ujságírás száraz kenyerén. Romantikus lelke bizonyos fokig élvezi a martir-szerepet, de mint polgárnak rosszul esik a nyomorúság. Közben az ideál egyre fénylőbb ragyogása ellenállhatatlanul kicsiholja belőle újra meg újra a csodálat és a rajongás lángjának fellobbanását.

A konfliktus gyötrő. Hol az igazság?! — Napoleon részén-e, vagy a poroszok oldalán?! — kutatja lázasan, hosszú éjszakákon át. És ekkor akad rá a lelkében őrzött régi tanra, a gnózis tanítására, amely azt mondja, hogy minden igazságnak az ellenkezője is igaz...

Szomjasan veti rá magát erre a megismerésre és elkezdi írni „Logiká"-ját, amelynek megjelenésével szökken fel magasbatörő pályafutása. Már a heidelbergi egyetem tanára, már berlini egyetemi tanár, de még mindig írja, hirdeti a gnózis tanát, amelyben — önigazolását látja, amellyel megnyugtatja titokban háborgó lelkiismeretét, amiért a haza ellenségében látta megtestesülni ideálját...

Rónay Mária.

Bulwer

Bulwer, a világsikert ért „Pompéji végső napjai" írója mindössze huszonöt éves volt, amikor „Pelham" c. regényével egy csapásra korának legolvasottabb regényirójává lett. Nemsokára megalapozza a betörőregénysorozatok típusát és 28 éves korában képviselővé lesz; mint ilyen, egykettőre miniszteri tárcát kap és egyik legaktivabb munkása lesz a viktoriánus kor hatalmas brit világimpériuma kiépítésének. Úgy politikai, mint regényirói pályájának lendülete csupán egy ponton szenvedett törést, amikor 24 éves korában megnősült s egy ir asszonyt vett feleségül, aki aztán igen sok kellemetlenséget szerzett az urának. Irodalmi vitából indult ki ez a házi perpatvar, mert Rozina asszony a férje valamelyik regényéből annak holmi házasságonkivüli kalandjaira vélt ráismerni — a Wahrheit oder Dichtung örök problémája! — s nagy jeleneteket csinált ezért Bulwernek. A jelenetekből válás lett s Rozina a válás után szintén nekiült az íróasztalnak és „Cheveley vagy az úriember" címen kulcsregényt írt, amelyben véres gúnnyal ment neki volt urának. Sőt pár hónap multán még egyéb lépésre is rászánta magát: amikor Bulwer az 1858-i választáskor kerületében programbeszédet mondott, egyszerre csak egy asszony, az ekkor már 51 éves Rozina pattant fel a pódiumra s rikácsoló kortesbeszédben agitált a férje ellen, aki egyidőre csakugyan el is veszítette a mandátumát s ez idő óta különben is — süketsége miatt — mindjobban visszavonult a politikai élettől. Ebből a szerencsétlen házasságból született 1831 november 8-án fiúk, Edward-Robert, aki úgyis mint író és úgyis mint imperialista diplomata nagynevű apja nyomdokain járkált. Mint írónak azonban az apjáénál sokkal kisebb sikerei voltak: az akkor legnagyobb angol regényíró, George Meredith tiszteletére „Owen Meredith" írói álnéven bocsátotta közre regényeit, verseit, époszát és drámáját, amelyek nem nagy visszhangot vertek az angol irodalomban. Mint diplomatának látszatra sokkal jelentősebb volt a szerepe: ő valósította meg Victoria királynő kedvenc vágyálmát, hogy t. i. az „India császára" címet vehesse fel s ezentúl ő is, mint nászura, Vilmos porosz király, „imperator-rex" néven irhassa magát alá. Victoria oly boldog volt emiatt, hogy indiai alkirályának, Bulwernek, megengedte, hogy ezentúl ne harmadik, hanem

első személyben írhasson a királynőnek levelet (az udvari etiket szerint még az angol miniszterelnök is csak harmadik személyben beszélhetett magáról a felségelőterjesztéseiben és a királynőhöz intézett magánleveleiben). Bulwer eléggé olcsón szerezte meg uralkodójának ezt az örömet: egyszerűen a minden indiai fejedelmet, rangja szerint megillető üdvlövések számát egy-eggyel megtetézte; akinek eddig 12 ágyúlövés járt, ezentúl 13-at lövethetett — persze a maga költségére — a születésnapján. Az istenadta hindu népet pedig azzal kenyerezte le, hogy a császárrá proklamálás napján „mérsékelt mennyiségű" (így szólt Bulwer előterjesztése) édességet osztogatott a három indiai nagyváros uccáin. Bulwer, mint ez a császárnőhöz írott jelentéseiből kiderült, szentül meg volt róla győződve, hogy ezzel örök időkre elintézte Anglia számára a hindu problémát. Az éppen mostanában ülésező „kerek-asztal-konferencia" aligha fog Bulwer-Meredith lordnak akár diplomáciai, akár írói sikereiről megemlékezni a százesztendős évforduló alkalmából.

*

A magyar művészek rettenetes nyomoráról fest Boromisza Tibor festőművész az „Előőrs" néhány számán keresztül valami egészen lélekbemarkoló, breugheli képet. Hiszen senkinek sincs ma az életútja arannyal kikövezve, de az elsőrendű életszükségleteket ellátó hivatások legalább így-úgy tengődhetnek. A luxuscikkek termelői azonban — írókra és művészekre gondolunk elsősorban — egyszerűen az éhhalál előtt állanak. Boromisza Tibor néhány nagyon életrevaló eszmét is felvet — részben távolabbi célkitűzéseket, részben gyorssegélyszerűeket — művészkataszter, munkavédelmet, munkalehetőségeknek törvényhozási úton való megteremtését, rokkantsági biztosítást, szerzői jogok fokozottabb védelmét, azután a művészképzés, a rajztanítás és a művészettörténeti oktatás reformját, a vidéken felállítandó művészházakat, klikkektől mentes kiállítási lehetőségeket, stb. Szó sem férhet Boromisza Tibor célkitűzéseinek, megoldási tervezeteinek helyességéhez. Egyetlen pontban volna csak különvéleményünk. Ő „a kultuszminisztériumban felállítandó képzőművészeti autonóm szervtől" és egy megszervezendő képzőművészeti államtitkárságtól várja a művészek sorsának jobbrafordulását. Nos, mélyen átgondolt meggyőződésünk az, hogy ez a rendszabály teljesen hibás lenne, mint ahogy végzetes veszedelmeket rejt magában az a terv is, hogy ez a kultuszminisztériumi szerv állapítsa meg, kik azok a képzőművészek, akik erre a jellegre igényt tarthatnak. A magyar közéletben amúgy is túltengő centralizmus a megölő betűje minden egyéni kezdeményezésnek, minden polgári felelősségérzésnek. Ha ez a szellem betör a művészetbe, akkor a művészet el fog senyvedni, mert az állami atyáskodás mérge annak a szabadságérzésnek, amely minden művészet éltető levegője. De nemcsak veszedelmes, hanem fölösleges is ez az államégisz alatt való szervezkedés. A Magyar Irodalmi és Művészeti Szövetség, amelynek munkásságára maga Boromisza is hivatkozik s amely Ugron Gábor elnöklete alatt igazán áldásos és hatékony társadalmi szervvé fejlődött ki, teljesen alkalmas a képzőművészeti autonómia megvalósítására, kár lenne azt miniszteriális béklyókkal elfojtani. A szellem és az alkotás szabadságának végső mentsvárait ne szolgáltassuk ki magunk a bürokratikus központosítás veszedelmeinek.

SZINHÁZ

Alapi Nándor. Vándorlásunk.

(Emlékkönyv az Országos Kamaraszínház háromezredik előadására. III. kötet. Debrecen, 1931. 160 oldal.) Tisztes és az alapítónak minden becsületére váló kulturális munkát végez ez a vándorló Kamaraszínház, amely fennállása óta 234 állomáson 3000 előadást tartott s ezeken 525 alkalommal magyar és 475 alkalommal külföldi darabot adott elő. A magyar írók közül Herczeg Ferenc vezet (67), utána következnek Molnár Ferenc (135), Gárdonyi (120), a fiatal Ujházy György (85), Csathó Kálmán (81), Kisfaludy Károly (74), Hevesi Sándor (71) és a többiek. A külföldiek közül a legtöbbet játszott írók: Ibsen (208), Molière (150), Shaw (125), Sardou (97), Shakespeare (60), Bisson (55). Az emlékkönyv a 3000 előadás során megjelent jelentősebb kritikákat s a forduló alkalmából az igazgatóhoz intézett üdvözlő sorokat, valamint néhány jelentősebb előadásuk fényképét közli.

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

Amerikai karrier az Alföld közepén.

Kner Izidor kompaktor-inas legendás életutja

Aki magyar embernek csak valaha is volt dolga hatósággal — már pedig születés vagy halálozás formájában mindegyikünk legalább is két ízben kerül életében-halálában a Szent Bürokráciával viszonylatba — kis figyelemmel feltétlenül rábukkant már erre a névre: „Kner I., Gyoma". Popovitsnak és Schobernek, a magyar bankók népszerű zsirálóinak neve vagy akár a legnépszerűbb magyar íróknak a neve sem közelíti meg távolról sem azt a példányszámot, amellyel a gyomai Kner Izidor neve forog „közkézen". A francia argot a *paperasse* gyüjtőnéven nevezi a hivatalok aktagyártásának özönvizét; a magyar paperasse-nak Kner Izidor a bőségszaruja: hiszen az 1911 végén kiadott 624 oldalas katalogusa 8 fejezetben, 19 fő- és 135 alcsoportban több mint kétezerféle hivatalos nyomtatványról készített áttekintést, amelyek mind az ő officinájában láttak napvilágot; és két év mulva már újabb, 64 oldalas pótkötet kiadása vált szükségessé. A magyar közigazgatásnak 1920 utáni nyomtatvány-lavinájával aztán Kner sem mert megbirkózni: az az érzésünk, külön egyetemi tanszéket kellene ma már állítani a hivatalos nyomtatvány-formulárék tudományának képviseletére, hiszen akkoriban 12 hónap alatt nem kevesebb mint 236-féle nyomtatványt írt elő a bölcs közigazgatás. Amikor ötven évvel ezelőtt Kner Izidor megnyitotta a maga „üzemét", egymaga volt a szedő, korrektor, nyomdamester, könyvkötő, könyvelő, cégvezető és cégfőnök. Ma pedig személyzete néha közel jár a százhoz; raktárhelyiségében negyven vagon készáru torlaszkodik; 17 elsőrendü és 40 különféle kisegitő nyomdagép dohog a műhelyeiben; bizonyos időpontokban külön mozgópostakocsi vár a Kner-nyomda szállitmányaira a gyomai állomáson; s a román megszállás idején nem kevesebb, mint nyolc vagonra való gépet, betűt, felszerelést, nyers- és üzemanyagot vittek el a megszálló katonák...

Ötven év megfeszített munkájának a gyümölcse ez az eredmény és jóltette Kner Izidor, hogy ennek az ötven munkás magyar esztendőnek a történetét a maga tősgyökeres, egyéni stilusában, érdekfeszítően, de tárgyilagosan megírta a félévszázados

jubileum alkalmából *(Kner Izidor: Félévszázad mesgyéjén, 1882—1932.* Gyoma, 1931. Saját kiadása. 179 oldal) és ízléses, előkelő kötetben ki is adta.

Megismerjük ebből a kötetből a 70-es évek vándorlegényeinek Odisszeiáját, mert a dédapáig visszavezethető „Knyihár"-mesterek utóda volt Kner Izidor, aki voltaképpen mint könyvkötősegéd indult az életnek egy fertályforintossal a zsebében s így utazta be az országot, hol színészkedvén, hol boltcímereket festegetvén, hol vicclapokba irogatván, hol transzparens diadalkapukat építgetvén, hol részletügynökösködvén, hol meg elvileg semmit sem csinálván. A maga voltaképpeni mesterségéhez, a könyvnyomáshoz csak mindezen próbálkozások után került; de akkor aztán úgy nekilátott, hogy a hugával együtt napi 16 órákat dolgoztak s ezt az irámot öreg koráig is megtartotta.

Persze apránkint el-elmaradoztak az első idők nyomorúságai, amikor napi egy icce selejtes szilva volt a fiatalember kosztja. Hirt, nevet, vagyont szerzett magának, sőt már méltóságos címmel is megkínálták, amit csak azért nem fogadott el, mert akkor úgy lehet, elmúlt volna a kedve attól a munkatempótól, amelyhez hozzászokott s amelyre — mint mondja — szüksége is van. Hogy azonban idáig eljutott Kner Izidor, azt nemcsak annak a szerencsés ötletnek köszönhette, hogy a magyar közigazgatás paperasse-ját szolgálta ki, hanem sokkal inkább annak a céltudatos törekvésnek, amellyel a magyar nyomdatechnikát művészi szempontból megreformálta. Mulatságosan meséli el, minő rettenetes táncrendek és meghívók divatoztak fiatalabb éveiben s minő nehezen bírta, Lyka Károly segítségével, a magyar művészeket rábeszélni, hogy drága pénzért álljanak mellé az ilyen apró nyomtatványok művészi megreformálásában. Az 1914-es tragikus év első felében már 2781 táncmulatságra 1,280.000 meghívót nyomott a gyomai műhely s közte már a külföldre is szállított tetemes mennyiséget. Kisebb szerepet játszott a reklámnyomtatvány Kner üzemében: inkább csak példaadás kedvéért a saját officinájának reklámjait dolgoztatta ki Kozma Lajos tervei és utmutatásai szerint. Mint könyvkiadó, nem nagy szerepet játszott Kner. Eleinte ugyan nagy üzletet jelentettek akkori viszonyai számára a falusi imakönyvek; s néha-néha egy-egy elkeseredett fűzfapoéta verseit is kiadta könyörületből. A vége azonban az lett, hogy minden egyébfajta küldeményéhez ingyen ajándékul mellékelgette a nyakán maradt verses kiadványait, amit a címzettek aztán sértésnek vettek. Az utóbbi években mégis újra nekilátott a könyvkiadásnak is, inkább saját passziójára: exotikus északi és keleti népek irodalmi gyöngyeit adja ki hatkötetes sorozatokban, szép magyar kiadásban.

Mindezeken tul pedig egy emberöltőn keresztül külön jótevője is volt a magyar népnek, mert az emberiségnek az az igazi jótevője, aki megkacagtatja. Márpedig Kner Izidor évtizedeken keresztül a Borsszem Jankónak volt leghívebb munkatársa s garmadával öntötte magából a vicceket, szójátékokat, rejtvényeket, bökverseket és „agyafúrt figurákat". Szóval minden téren egész ember volt Kner Izidor, a legegészebb talán akkor, amikor nagytehetségű gyermekeivel ajándékozta meg a munkás magyar társadalmat, akik a könyvnyomás, a könyvillusztrálás és a mesterkötések terén máris apjuk méltó utódainak bizonyultak.

A *Literatura* örömmel köszönti az ötvenéves fordulón a Kner-officinát s annak derék, lelkes, kulturált alapítóját.

„A LÉTHIPOTÉZIS ÜGYOSZTÁLYA"

Egy öreg 49-es: Mit várhat a világ a Népszövetségtől? *(Budapest, 1931. 47 oldal. Lőrincz Ernő bizománya.)* Jószándékú kis füzet, amelynek végső követelése az, hogy „egy tudományos szellembeni léthipotézis ügyosztályát kell a Népszövetségen belül keresztülvinni." Mellesleg szükségesnek tartja, hogy Magyarországon erőteljes 49-es politika érvényesüljön, amely végét szakítsa „a Habsburg-éra ünneplésének", mert akik a Habsburgokat szolgálják, „nem gondolnak arra, hogy ezáltal a vörös zászlónak tesznek szolgálatot" — szegény legitimisták! —, s ezenfelül „szükségünk van permanens luegerizmusra, hogy az itt túltengett zsidósággal valamiképen megbirkózhassunk".

Egy magyar ujságiró életutja

Portré Demeter Ödönről.

A francia köztársaság elnöke Demeter Ödönnek a Palmes d'Officier d'Academie-rendjelet és az Akadémia Tisztje cimet adományozta.

Demeter Ödön

Csontos, sovány, erősen kopaszodó fiatalember. Arca hosszúkás; vörhenyes angol bajusza tüskésen borzolódik hegyes orra alatt, jobbszemén monokli villan. Kifogástalanul öltözködik. Régebben olyan fölényes hidegvérrel, úri korrektséggel hordta egyetlen öltönyét, hogy senkisem gondolhatta róla, ha ránézett: „na ennek sem megy valami fényesen...“ Volt ilyen korszak is az életében, nem repült a sültgalamb a szájába. De ezidőtájt is, ha megjelent a *Closerie des Lilas* terraszán, ő volt a legélénkebb, legmaróbb, legszellemesebb; metsző szavaiból, kemény gesztusaiból, acélszürke szeméből, sőt a kopasz fejebúbjából is törhetetlen energia és szívós harcikedv sugárzott.

Ehhez az energiához és mérhetetlen szivóssághoz vegyük még hozzá, hogy öt nyelven beszél és ir, *tényleg* beszél és *tényleg* ir; hogy egyetemi végzettsége van; hogy politikai és történelmi tudása ugyancsak alapos; hogy amit elgondol és amit kifejez, az részrehajlatlan, könyörtelenül logikus és világos. Ujságirói szimatja, leleményessége és fürgesége közmondásos. Ezek után különböző „krizisek“ ellenére sem meglepő, ha már némi utat tett meg. Cikkei olyan világlapokban láttak napvilágot, mint a *Newyork Sun*, a *Neue Freie Presse*, a *Tribuna*, a *Le Journal* és az *Excelsior*, amelynek rendes külpolitikai munkatársa. Az Excelsior — Poincaré lapja — őt bizza meg a jelentős nemzetközi eseményekről szóló beszámolókkal. *Francia részről* bizzák meg, a soviniszta francia szerkesztők, akik csak a legeslegritkább esetben fogadják el idegen újságiró (és még hozzá politikai újságiró) közreműködését. Neki sikerült magát a legismertebb francia politikai újságirók közé felküzdenie. Hol a londoni *Foreign Office*nál bukkan fel, hol Madridban ankétezik, hol a német válságot boncolgatja a berlini Wilhelmstrassén; legutóbb meg sem állt Lappföldig és olyan brilliáns cikksorozatban ismertette az ottani bennszülöttek életét, hogy Maurice de Waleffe, a közismert francia publicista, az egyik legnagyobb párisi napilap hasábjain, *vezércikkben* gratulált hozzá.

Mindez szép, irigylésreméltó, dicséretes — de nem a legfontosabb. Még az sem, hogy megkapta a *Palmes d'Officier d'Academie*-t, ezt az előkelő kitüntetést, amelynek kívüle, tudtommal, alig két-három magyar tulajdonosa van s amelyet ilyen fiatalon még senki sem tűzhetett a gomblyukába. A legfontosabb, hogy Demeter Ödön a révbeérkezés, a karriercsinálás közben is, ma, amikor már nemzetközi viszonylatokban számit a szava, amikor francia, angol, olasz, amerikai, német olvasók millióihoz beszélhet, — megmaradt annak, aki volt. Madridból visszajövet El Grecóról és spanyol borokról lelkendezik és Lappföldről a rénszarvastej és a szőke skandináv nők imádatát hozza magával. Nem szédült meg és a nagyképűségen, a felfujt közönyön és bántó vállveregetésen ő mulat a legjobban. Senkivel sem érezteti azt a döntő fordulatot, amely az ő életében a tehetség, kitartás és a szerencse összjátékaként bekövetkezett.

Azután még valami. Ez a szikár, kopaszodó, csupa-ideg-ember, hálókocsik lakója, válságok kutatója, kultúrák előmozditója, ez az európai világfi és hites életművész, aki egyforma otthonossággal mozog albán sikátorokban és olasz kikötőkben, a *Quai d'Orsay* parkettjén és a londoni Cityben, más és más diplomáciai csillag-

zatok alatt, alapjában sehol sincs otthon. Külföldön is megmaradt magyarnak. Riadt fájdalommal figyel haza évek óta, próbálja felfogni, megérteni, mi is történik otthon? Húsbavágó bizonytalansággal érzi ő is, hogy sok minden vált tarthatatlanná a Duna—Tisza táján és bátran hirdeti, hogy csökönyös önáltatások, ál-gerjedezések, beszuggerált csudavárások és mesterségesen táplált romantika-foszlányok zsibbasztják még ma is a magyar közösséget. Ő is aggódik értünk, mint mind a fiatal magyarok, akik láttak, fejlődtek és akik mind segíteni szeretnének. Hányan vegetálhatnak el addig, amíg odahaza a szellemi és politikai regenerálódás időpontja elérkezik? Sokan fognak idekint felőrlődni, elpusztulni, elkallódni. De bizonyos, hogy azok között, akik szerény, de életképes módszerek bevezetésével szüntethetik majd meg az otthoni szellemi, gazdasági és politikai sivárságot, a jólvégzett munka súlyán és jogán kérhet majd szót Demeter Ödön. Ki tudja, mi áll még előtte?

Ma huszonhat éves.

(Páris, október.) *Gál László dr.*

Juhó Ferenc dr.: Schröder Frigyes Lajos mint Shakespeare-átdolgozó és szinjátékiró hazánkban.

(Összehasonlító irodalomtörténeti értekezés a magyar és német színészegyesület hatvanéves fennállásának alkalmából. Bpest, 1931, a szerző kiadása. 18 oldal.) Friedrich Ludwig Schröder a modern európai színjátszás atyamestere, aki nélkül voltaképpen sem a meiningeniek, sem — sokkal utóbb — Reinhardt teljesítményei el sem képzelhetők. Nélküle Lessing egész „Hamburgi dramaturgiája“ pusztában elhangzott szó maradt volna, mert Schröder volt az, aki nemcsak magyarázatos kiadását adta ennek a Dramaturgiának, hanem színjátszó eleven példájával gyakorlatba is átültette az új stílust szemben az addig egyedül dívó francia modorossággal. Az ensemble fogalma, szemben a sztár-fogalommal nála buggyan fel először. A másik maradandó érdeme az európai színpadra nézve, hogy Shakespearet ő fedezte fel újra a kontinens számára, a maga kora ízlésének megfelelően „modernizálta“ (nem mindenkor volt ugyan benne köszönet!) s ezzel maradandó új világszemléletet vitt Középeurópa színjátszásába, amelyet a francia manière, az olasz burleszkség és a délnémet kaszperliádák már-már a megsemmisülés felé vitték. Schröder Hamburgban munkálkodott, de egy ideig a bécsi Burgtheater vezetését is rábízta II. József. Főként ebben az időpontban kezdődik a magyar szellemi életre való kihatása is, amely a pozsonyi színház szűrőjén keresztül terjed szét Magyarországon és Kazinczynál bizonyos irodalmi nyomokat is hagy hátra. Az ismertetett füzet szerzője érdemes munkát végzett, amikor Schröder magyarországi kihatásának kisebb-nagyobb nyomait felgyüjtötte s ezzel a magyar kultúra németes korszakának egyik érdekes fejezetét világította meg. Nem szabad azonban elhallgatnunk, hogy a füzet belső érdemeitől eltekintve, annak megírása és nyomdai képe ellen valósággal tiltakoznunk kell. Az az érzésünk, hogy a szerző a szöveget gépbe diktálta olyasvalakinek, akinek nemhogy a témáról, de általában az írás bizonyos törvényeiről sem volt fogalma, ezt a szöveget aztán a nyomda változatlanul kiszedte és még sajtóhibákkal is megpótolta, amelyeket senki sem korrigált. Igy aztán csakúgy hemzseg a füzet az értelemzavaró vagy egyenesen értelmetlen mondatoktól, s a bajt fokozza még az is, hogy a szerző sem az idézeteket nem rakja jelbe, sem a könyvcímeket nem emeli ki. Sehol, de főként irodalomelméleti munkálatnál nem szabadna ennyire hányaveti köntösben a nyilvánosság elé lépni. Ez a kifogásunk, ismételjük, nem vonatkozik a munka tartalmi értékelésére.

Theodore Dreiser.

A minap hazai fiatalember látogatott meg, aki megjegyezte, hogy három amerikai író közismert Európában: Upton *Sinclair*, Sinclair *Lewis* és Theodore *Dreiser*. Azt nem mondta meg, hogy miért, ámbátor a magyarázat egyszerű: mindhárman olyan képet festenek Amerikáról, amely megfelel az európai ízlésnek és előítéletnek.

Dreiserről mostanában sok szó esik mind a két kontinensen. Híres-e vagy hírhedt? Esztétikai szempontok érvényesülnek-e munkái megítélésében vagy pedig a szenzációhajhászás elve, amely megunta a Hoover-féle prosperitást, a Henry Ford-féle embermentést, de nem tudja elképzelni, hogy Amerika érdekes lehet a formátlan szenzációk nélkül is? *Asinus in tegulis.* Csakugyan: amikor Amerikára vonatkozó európai közleményeket olvasok (az André Siegfriedek a kivételek), a legtöbb esetben az az érzésem, mintha az írók és megfigyelők *programszerűen* szokatlan látványosságot keresnének ebben az országban. Ennek a kíváncsiságnak lélektana érthető, de már idejét multa; idejét multa azért, mert a nemzetközi válság nyavalyája belecsapott Amerikába is, s kellene hogy a közös kórság tünetei megszüntessék azt az illúziót, amely szerint Amerika kizárólag a szélsőségek hazája.

Meggyőződésem szerint Dreiser túlbecsült író. Felháborodása Amerikával szemben őszinte; tehetsége, szándékai becsületesek, de végül is a díjbirkózó felháborodásának és a hentes őszinteségének természetét sem kell kétségbevonnunk, amiből korántsem következik, hogy a díjbirkózó, mert felháborodása becsületes, a legkülönb a sportjában és a hentes, mert őszinte, királya a kolbászkészítésnek. Tessék Dreiser orditozó Amerika-utálatából kihámozni az alkotóművész harmóniáját s mi marad? Nyers, kompozició nélküli, bőbeszédű naturalizmus. Mi marad ideológiai szempontból? Naiv materializmus. Mi marad lélektani szempontból? Értéke: kitűnő, a felszín mélyén s a mélység felszínén járó jellemteremtő készség. Alkotó képességei elvitathatatlanok, meg nem alkuvó emberi szenvedélyessége kétségtelen. Ugyanakkor azonban elvitathatatlan az is, hogy a jó ízlés elemi törvényét, a fegyelmet nem ismeri s kétségtelen az is, hogy intellektuális zilálsága, sőt azt mondhatnám erőtlensége kacagtató és megdöbbentő. Kacagtató, mert gyakran terminus technikusokat használ (legutóbbi, Rousseau vallomásaira rácáfoló munkája, a „Dawn" iskolai példája ennek), amelyeknek értelmével nincs tisztában s megdöbbentő, mert ha a Bourbonok nem voltak hajlandók tapasztalataik alapján okulni, Dreiser sem hajlandó okulni a kritikusok jóakaratú tanácsai alapján. Bátor együgyűséggel fedez fel közhelyeket.

Dreisert újabban két esemény hozta a nyilvánosság elé. Egyrészt az a két pofon, amellyel Sinclair Lewisnak kedveskedett s amelyet, úgy látszik, a „Main Street" és „Babbitt" írója felesége kedvéért eltűrt; másrészt az a per, amelyet egy filmtársaság ellen indított arra való hivatkozással, hogy „An American Tragedy" című regényének filmesítése ellentmond a regény központi gondolatának. A pert elvesztette. A filmet nagy sikerrel mutatják be szerte az országban. A rosszmájúak szerint Dreiser „publicity hound", ami amerikai sajtónyelven annyit jelent, hogy mohón keresi a nyilvánosság figyelmét. Nem hiszem. Dreiser sokkal spontánabb egyéniség, sokkal fanatikusabb író, semhogy ilyen visszataszító eszközökkel hajszoljon népszerűséget. Bizonyos az, hogy regényével pálcát akart az amerikai társadalom álértékeket hangsúlyozó felfogása felett törni s talán ötudatosan, talán öntudatlanul Taine környezetelméletét alkalmazta. Nem mellékes megjegyeznünk, hogy következetes nézetei miatt éveken át nyomorgott, s csupán az „An American Tragedy" volt első olyan munkája, amely komoly pénzt hozott a konyhára.

Az igazi teremtőt munkáiból lehet megismernünk. Nincs az az életrajz, amely Dreiserről annyit mondana, mint regényei. Zűrzavaros, önmagával viaskodó, a természettudomány és a szociológia közhellyé vált elveit lázasan emésztő, esetleg meg-

emésztő, szexuális kérdésekben az alacsonyabb-rendűség tudatával hevesen küzködő ember képe rajzolódik ki regényeiből. Leglényegesebb tulajdonsága gyógyíthatatlan szentimentalizmusa. Dreiser nem érez, Dreizer érzeleg. Akármelyik munkáját tekintjük, még a legjobbat is, „Jenny Gerhardt"-ot, a szentimentalizmus, a tucatregény lelke, végigvonul rajta. Dreiser azokra az izmos emberekre emlékeztet, akik egykönnyen ellágyulnak. Viszont, amikor kemény akar lenni, amikor a kereskedelmi civilizáció ököl- és könyökfilozófiáját pellengérre akarja állítani, mint például a „The Financier"-ben vagy a „The Titan"-ban, vagy amikor az amerikai „society" ürességét akarja érzékeltetni, mint teszem fel az „An American Tragedy" előkelő hölgyében, Sondrában, akinek kedvéért Clyde Griffiths, a regény hőse ott hagyja Roberta Aldent, a megbecstelenített munkásleányt (a jelzők majdnem úgy hatnak, mintha egy modernizált Richardsont olvasnánk), akkor lekicsinylésében elhajítja a sulykot. Nem azt írja meg, amit ismer, hanem amit elképzel (s fantáziája nincs); s amit elképzel, az akaratlanul kómikus, s csak valamivel több köze van ahhoz az Amerikához, amelyet Zilahy Lajos „fedezett fel" Hollywoodon. Dreiser szentimentalizmusa a német *Unterhaltungsliteratur* levegője amerikai nyerseséggel kifejezve; dühe: a tehetséges író hisztériája abban a társadalomban, amely más téren ép olyan hisztérikus, mint ő irodalmi téren. Egyik legismertebb regénye a „The Genius". Annak idején el is kobozták. Szabó Dezső ágáló elírásai a „Segítség" szobrászának megrajzolásában emlékeztetnek a „The Genius" főhősének elrajzolására. A regény vágybeteljesülés, különösen nemi szempontból; a sexualitás Dreiser egyik legkínosabb problémája. „Dawn" című önvallomásában közli, hogy tulajdonképen két tényező nehezítette meg érvényesülését az élet akadályversenyében: családja vallási mániája (anyjával szemben elnéző) s beteges nemi érzékenysége. A vallási mániát úgy játszotta ki, hogy tizenkilencedik századbeli „józansággal" átvergődött az istentagadásba, de a szexuális probléma sokkal keményebb diónak bizonyult.

Dreisert barátai Balzac mellé (nem mögé) szeretik állítani. Ez már amerikai méretű túlzás. Dreiser szándékaiban benne van az, hogy az amerikai társadalom tükrében megmutassa az emberiség tragédiáját, komédiáját és tragikomédiáját. Ám sokkal többet akar, mint amennyire képes. Már most mire képes?

Amint említettem, jellemrajzoló tehetsége kiváló. Minden regényében van egy-két olyan alak, akinek lüketését érezzük, vágyait megértjük, emberi mivoltának sorsában osztozkodunk. Egyik regényében egy szövetségi szenátort rajzol meg; valóban ilyen. Egy másik regényében elénk varázsolja az érzelgősség és érzékiség sikerült keverékét, a kisintelligenciájú, de önérzetes szegény amerikai nőt, az emberi jogait kereső varróleány-értelmet. Az „An American Tragedy"-ben befejezett kép Clyde Griffiths anyja. Nem egy ízben mellékalakjai sikerültebbek főalakjainál. Mire képes még? Gyakran meggyőző erővel érzékelteti az amerikai társadalom jellemformáló de hangsulyozottabban jellemromboló befolyását. S ne feledkezzünk meg arról a képességéről sem, hogy belát azokba a rejtett amerikai indulatokba, ösztönökbe, érzésekbe, tervekbe, amelyeket a mult írói — az egy Frank Norris kivételével — letagadtak s írói szempontból az a fontos, hogy ezeket a buta és bonyolult korrupt-ságokat megláttatja az olvasóval. Az amerikai irodalomban leglényegesebb jelentősége az, hogy ő volt egyike az elsőknek, aki nem ijedt meg a zolai értelemben vett naturalista meztelenségtől.

Nyelve nehézkes, körülményes. Mintha tollán súlyzókat cipelne, amikor leül az íróasztalához. Munkáiban tizszámra vannak oldalak, amelyek fölöslegesek. Például az „An American Tragedy" törvényszéki tárgyalását s előzményeit egy ügyes amerikai riporter kerekdedebben, stiláris szempontból sokkal világosabban s feltétlenül tömörebben írta volna meg. Dreiser elve: az igazat akarja megmondani s azért a stílussal nem törődik. Ehhez joga van. De mások is ki akarják fejezni az igazságot, anélkül, hogy íróknak vallanák magukat. A tényállás az, hogy Dreiser nem tud másként írni, mint ahogy ír, s fogyatékosságát erénnyé magasztosítja.

Dreiser kritikusa s nem művészi megelevenítője az amerikai társadalomnak. Teremtő író, de nem kivételes nagyság; sokszor tudja, hogy mi igaz, de nem tudja, mert nem tudhatja, hogy mi az igazság. Regényírói mivolta ellenére inkább pszichológiai és szociológiai, sem mint irodalmi érték.

(Cleveland, Ohio.) *Reményi József.*

Felhívás Riedl Frigyes emlékének tisztelőihez. Esztétikai irodalmunk büszkeségének, nemzedékek nagy oktatójának emlékezetét — halála tizedik évfordulóján — tanítványai és barátai művészi emlékéremmel kívánják megörökíteni. A Riedl arcmásával készülő bronzplaket megmintázását a magyar éremművészet kiválósága, Beck Ö. Fülöp szobrászművész már munkábavette s karácsony táján az érmek előreláthatólag szétküldésre kerülnek. Darabját 15 pengős árban lehet megrendelni. Volt tanítványai és tisztelői közül azok, akik a hűségnek és kegyeletnek szimbolumául szánt művészi alkotást megszerezni óhajtják, szíveskedjenek ezt az összeget 16.117 számú postabefizetési lapon a Magyar Földhitelintézethez lehetőleg november hó közepéig ejuttatni.

HASZNOS MULATSÁGOK

Loch tornatanár ur, avagy az irói szabadság határai.

Az eset így történt: Ernst Pentzoldt német író és költő „Etienne und Luise" címmel regényt írt, amelynek egyik szereplője bizonyos Loch Lőrinc tornatanár. A könyvnek elég szép sikere volt, a kiadó már-már második kiadásra gondolt, amikor egy szép napon jelentkezett Loch Lőrinc úr, aki foglalkozására nézve tornatanár Erlangenben és bejelentette, hogy ő igen nagyon sértve érzi magát, mivelhogy Pentzoldt ellenszenvesen szerepelteti őt regényében. Elégtételt kér és megfelelő megtorlást.

A feljelentés megjárta a periratok szokott útját és a végén az államügyész el is vállalta a vádat Ernst Pentzoldt ellen. Az író azzal védekezett, hogy ő távolról sem akarta a tornatanár urat megsérteni; valahol a tudat alatt élt csupán benne ez a név és ezért szerepeltette könyvében. Annál kevésbé volt benne sértő szándék, mert hiszen a tornatanár alakjában tulajdonképen — önmagát akarta megmintázni, önmagáról pedig nyilvánvalóan jó véleménnyel van akkor is, ha egyik-másik különös tulajdonságát esetleg kikarikirozza. Mindettől függetlenül azonban: szánjabánja, amit elkövetett és készséggel megadja mindazt az elégtételt, amelyet Loch tanár úr követel tőle. A sértett azonban könyörtelen volt és bár a kihallgatott szakértők kivétel nélkül a vádlott író igaza mellett foglaltak állást, ragaszkodott a büntetéshez. A bíróság végül határozatot hozott és Pentzoldt-ot 1400 márka pénzbüntetésre, valamint a költségek viselésére ítélte. De ez még nem elég: külön eljárás indult ellene azon állítólag hamis vallomása miatt, amely szerint ő Loch Lőrincet nem is ismerte, holott kiderült, hogy — annak idején a tanítványa is volt. Az ügyben tehát az utolsó szót még nem mondták ki.

*

A német könyvkiadók lapja, a „Börsenblatt für den deutschen Buchhandel" ezt az alkalmat megragadja arra, hogy fulmináns vádbeszédet tartson a kulcsregények és általában: a való életből merített témáknak újabban igen divatossá vált leplezetlen feldolgozása ellen és az ember eső pillanatban nem is érti: mi hozta ki sodrából ezt a máskor megnyugtatóan unalmas sajtóorgánumot. A cikk végén bújik ki csupán a szög a zsákból: eltekintve a tisztán emberi szempontoktól — mondja — a kiadó igen súlyos érdekei is kockán forognak. Hiszen a kiadó a legritkább esetben képes megállapítani, vajjon az előtte lévő kéziratban szereplő nevek élők avagy költöttek-e és így beláthatatlan kellemetlenségeknek teheti ki magát. Ennek elkerülésére a Börsenblatt igen kedves ötlettel áll elő és azt ajánlja, hogy a jövőben minden regényszerződésnél irassák alá az íróval a következő mondatot is: „A szerző kötelezőleg kijelenti, hogy ebben a munkájában egyetlen valóban élő személy sem szerepel valódi nevén és a kiadóval szemben felelősséget vállal minden következményért és károsodásért, amely ennek a kötelezvénynek *tudatos vagy öntudatlan* megsértéséből származik."

*

A Börsenblatt cikkírója úgy véli, hogy ennek az ötletnek megvalósításával az irodalmi erkölcsök igen szükséges megtisztítása felé „jelentős“ lépéssel közelednénk. E sorok írója ezzel szemben azt hiszi, hogy semmi egyéb nem történnék, mint hogy — újabb cenzurát létesítenének az irodalomnak manapság amúgy sem túlságosan irigylésreméltó akadályversenyében. Mert hiszen kétségtelen, hogy — különösen kényes beállításoknál — sokkal célszerűbb, ha az író költött névvel ruházza fel cselekvényének hőseit. Ezt nagyrészt amúgy is megteszik az írók (gondoljunk bármely modern magyar vagy külföldi regényre), a paragrafusokkal azonban talán mégis óvatosabban és fukarabban kellene bánnunk ebben a paragrafusos világban. Különösen azoknak nem illik újabb korlátozó rendszabályok után kiáltozniok, akik az eddigi korlátozások áldásait igazán a saját bőrükön élvezhették. Talán inkább ott kellene a határt megvonnunk, hogy amennyiben élő személyeket szerepeltetünk, azokat csak általuk valóban elkövetett cselekedetekkel hozzuk kapcsolatba. Ezt azonban annál kevésbé lehet megtiltani, mert hiszen előfordulhatnak olyan esetek, amikor az író nyíltan a világ elé akar lépni — esetleg a társadalomnak, mint vádlónak képviseletében (lásd például Harden perét Eulenburg ellen).

*

A német könyvkiadók rendőr után való kiáltásának tehát, nézetünk szerint, egyáltalában nem lesz visszhangja. Az írók természetszerűleg nem lelkesednek az új megkötöttség gondolatáért, de ma már a társadalom a maga összességében is jelentősége szerint tudja méltányolni azokat az érdemeket, amelyeket a toll napszámosai az érte vívott harcban szereznek. Méltányolni tudja akkor is, ha itt-ott talán magának a társdalomnak egyik-másik tagja is sebet kap a harcok folyamán...

Ettől eltekintve, igaza van az egyik német lapnak, amikor kissé különösnek találja ezt a sértődöttségi játékot. Elvégre köztudomású, hogy Németországban mostanság a politikai és társadalmi életben vezetőszerepet vivő személyeket a legdurvább támadások érik anélkül, hogy a törvényes megtorlás túlzott szigorral éreztetné hatását. Ha jól emlékszünk, akkor például Ebert birodalmi elnök rágalmazóját száz márka pénzbüntetésre ítélte ugyanaz a bíróság, amely most Loch Lőrinc becsületét 1400 márkára értékelte. Minden elfogultság nélkül meg kell állapítanunk, hogy itt valami aránytalanság lehet és — sajnos — mint oly sokszor, ismét az irodalom munkása az, akit ennek az aránytalanságnak kellemetlen következményei sujtanak.

(k. i.)

SZEGÉNY PÁSZTORDAL...

Radnóti Miklós: Ujmódi pásztorok éneke. *(Bpest, 1931. Fiatal Magyarország kiadása. 56 oldal. Ára 2 pengő.)* Ez a könyv azzal a balhírrel került az asztalomra, hogy szerzője ellen az ügyészség — nem tudom már miféle címen — pört indított, a könyvet magát pedig lefoglalta. Hát hiszen 14 éves lányok kezébe talán éppenséggel nem valók ezek a versek; de hogy komoly urak, jogvégzett emberek megütődhettek rajtuk, azt igazán nem értjük. Adva van egy fiatal, — s tegyük mingyárt hozzá — fene tehetséges poéta, aki a versírás rendkívül anakronisztikus szenvedélyének hódol és, mondd és írd, 500 számozott példányban közli kortársaival mindazt, amit tavaszról és szerelemről fiatal paraszlányokkal kapcsolatban elmondanivalónak vél. Hogy ennek folytán combokról és mellekről is esik szó, hát persze, persze... De hát ki tehet arról, hogy a vén bűnös kerítő, a Természet immár így rendezte be a parasztlányok testét s nem volt tekintettel idősebb urak szexuális tájékozatlanságára. Elvi álláspontunkat annyiszor és annyiszor leszögeztük: mi, minden históriai tapasztalatok alapján, fölöslegesnek és károsnak ítélünk mindenfajta cenzurát. De ha már vannak ilyesszerű intézmények, hagyják ki a játékból legalább az „átkozott költőket“. Flaubert emlékezetes Bovary-pöre óta amúgy is riszkáns dolog az irodalom és erkölcstelenség között lévő jogi határok megvonása...

Kunwald Cézár, a lélek festője.

Nincs olyan előrehaladott emberi tudomány, amely időnként vissza ne térne a maga primitív kezdeteihez, ne iparkodnék azok naiv egyszerűségében lefürözteni magáról a sok rárakódott nagyképűséget s a századok akadémikus porát. A kémia éppen napjainkban vissza-visszanéz az alkémia sejtelmes gyermekkorára, a lélektan a pszichoanalizis ősi technikáiba réved vissza, az orvostudomány ma már a samánkodók hipnotikus kisérleteitől sem riad vissza, az aerotechnika Lionardo motortalan repülőgépkisérleteit rekonstruálja, a matematika Euklides principiumait építgeti tovább, a hadászat az ércsisakra tért vissza, ésígytovább. Lehet-e hát azon csodálkoznunk, hogy a háború utáni idők lelki zűrzavarai közepette az asztrológia, a mágia, a kiromancia, a grafológia, a parapszichológia s az okkultizmus sok egyéb határterülete soha nem sejtett másodvirágzásnak indult, komoly tudománnyá lépett elő, rendszereket épített ki és akadémiákat alapított a maga számára. Hogy ezeknek a kutatásoknak van-e objektív jogosultságuk vagy sem, ne kérdezzük ezúttal. Vannak, tehát számolnunk kell velük. De talán egyiknek sem lenne annyi létjoga, mint a fiziognomikának, az „arcismének", amely Giambattista Portától kezdve, Paracelsuson, Lavateren, Goethén, Gallon át egészen Darwinig, Lombrosóig és Mantegazzáig igazán komoly és el nem hanyagolható értékű embereket foglalkoztatott éveken és emberöltőkön keresztül.

A fiziognonika elmaradottsága

Mondjuk meg azt is mindjárt, hogy ennek az arckifejezés-kutatásnak mindmáig nem sikerült egy internacionálisan elfogadott, egységes kategória-rendszert felállítania, mint ahogy pl. a botanika, a matematika vagy a filológia ilyen nemzetközi tudományos tolvajnyelvet konstruált a maga számára. A mimikának nincs általános elfogadott *code*-ja, holott egészen bizonyos az, hogy bizonyos arckifejezések, az arcizmoknak bizonyos gesztikulációja minden égöv alatt s minden emberfajtánál ugyanazon a jelentésen rendelkezik: a pápua öröme, nevetése, jószívűsége, becsületessége, kulturáltságának foka teljesen azonos — mondjuk — az eszkimók hasonló tartalmú vagy eredetű arckifejezésével. Hiányzik az egységes nomenklatúra s így nemzedékről nemzedékre inkább csak általános tapasztalatokon alapuló és intuitív észleletek öröklődnek tovább. Minden egyes generációnak minden egyes embere a saját empiriája útján kénytelen újra meg újra felismerni embertársai mimikájának fokozatait és dinamikáját; nem örökölheti át elődeitől ezeket a megismeréseket olyanformán, mintahogy például az egyszeregy tapasztalati tényeit már aprógyermekkorában mint normákat ismeri meg.

Holitscher Artur

Ezért van talán az, hogy az „arcismé" tudománya mindmáig bizonyos mágikus nimbussal él közöttünk, holott a valóságban a leggyakoribb és mindenki által naponta sok ezer esetben lerögzíthető természetes jelenségekkel, az arcok kifejezésével foglalkozik. Még

csak ott sem tartunk ezen a téren, hogy pontos, tudományos apparátussal körül tudnók írni a szem „jó", „barátságos", „szelíd", „őszinte", „haragos", „hamis", „álnok", „gonosz" stb. mivoltát, pedig intuitive majdnem minden ember „eltalálja" majdnem száz százalékos pontossággal az illető szem jellembeli vagy temperamentumbeli karakterét. A legtöbb embertársunkról, még ha más égalj alól jött is és más emberfajtához tartozik is, szinte abszolút biztonsággal meg tudjuk az esetek legtöbbjében állapítani tisztán az arc kifejező ereje alapján, hogy hány iskolát végzett, minő társadalmi osztályhoz tartozik, sok esetben még azt is, hogy mi a mestersége. De objektíve hitelesen le- vagy akárcsak körülírni sem tudjuk, sőt még csak megközelítően tipológiailag sem tudjuk elskatulyázni az arcvonásait. „Okos" arc, „gonosztevő"-arc, „angyal"-arc; ilyen semmitmondó általánosságokra vagyunk utalva a fiziognomika terén s még odáig sem jutottunk el, ahová például a biológusok a sokkal kevésbbé „kézenfekvő", sokkal ritkábban látható vércsoportok terén eljutottak az agglutináló vérindex segítségével.

A koponyatan, a grafológia, a kiromantika, a karakterológia annyira-amennyire mégis csak kiépitették a maguk nomenklaturáját, amely minden tudományágnak legelemibb alapépítménye: csupán ennek segítségével érthetik meg egymást az egyazon tudományággal foglalkozó kutatók. De a lelki élet tényei, amenyiben azok a materiális létvalóság mesgyéit áttörik, még mindig tisztán a szekulativ, ezoterikus dialektika utvesztőiben tórlódnak s a pszichoanalizisnek és az individuálpszichológiának nem kis érdeme éppen abban is rejlik, hogy ezen a téren sokfajta *tabu*-val felszámoltak.

Portrék — arcvonások nélkül

A fiziognomikának ez a mindmáig rejtelmes volta okozza talán azt a primátust, amelyet a nagy portréfestők élveznek a piktura köztársaságában: valami titokzatos, ismeretlen belső ihlettség különbözteti meg a fotografikus hűséggel dolgozó arcképfestőt az igazi átszellemülten munkálkodó portrétistától, aki talán sokkal kevesebb akcesszorikus hűséggel másolja le modelljét, de viszont annál vehemensebbül szólaltatja meg az arc mögött rejtőzködő emberi lelket. Ismeretes ebben a tekintetben Lenbach festőtechnikája, aki rövidlátó ember létére semmiféle súlyt nem fektetett az arcok részleteire, de minden diabolikus erejével az ábrázolandó szem kifejezőerejére koncentrálta magát. Bismarck- vagy Saharet-portréi a vonások azonossága szempontjából csapnivalóan rosszak lehettek s mégis hihetetlenül fascináló, megdöbbentő expresszív értéküket a szemben vibráló léleknek köszönhették. Szinte fantasztikus, megmagyarázhatatlan rejtély az, hogy egy ecset s pár csöppnyi festék segítségével mennyi érzelmet, gondolatot, szenvedélyt tudott ez az ember néhány négyzetmilliméternyi vászonból kicsiholni.

Mollináry Gizella

Ennek a „mágikus tudománynak" közel hasonló esete Kunwald Cézár portréfestése is, amelyet talán sokkal helyesebben és találóbban lélekfestésnek nevezhetnénk. A lélek epifániájának pirosbetűs ünnepe minden egyes arckép, amely Kunwald ecsetje alól kikerül, főkép természetesen azoknak a másai,

amelyeknek van intellektuális mondanivalójuk, elsősorban tehát az írói portrék. Kiválasztottunk közülök néhány paradigmát, hogy velök átéljük a művész beleélési erejét, imaginatív tehetségét.

Két világszemlélet a festészetben

Amióta a keresztény művészet a *volto santo* rekonstruálását megkezdette, azóta szüntelen áldáz, bár öntudatlan harc folyik a portréfestés két nagy irányzata között. A harc gyökere ott rejtőzik Jézus Krisztus imaginárius arculatának különböző felfogásában: az egyik irányzat, ez inkább a keleti iskolák felfogása volt, a gondolkozó, szenvedő, az emberi *Logos*-t realizálta a maga Krisztus-ábrázolásaiban; a másik irányzat, s ez inkább a nyugati világ tipologikus kifejezése, a diadalmas, reprezentatív világurát, a *Pantokrátor*-t vonta le Jézus fogalmi képéből. S ez idő óta állandóan vetélkedik egymással ez a két portrétípus: a belső ember és a reprezentatív ember arcképei. Időnként hol az egyiknek, hol a másiknak divatja kerekedik felül. Lionardo Mona Lisája, vagy Michelangelónak Marsyas-önarcképe állanak az egyik végleten, Lukas Cranach, van Eyck, Bernhard Strigel, Holbein „úri" portréi a tulsón. Rembrandtnál mintha összefolynék a két irányzat s a „posztócéh" vezetőinek portréiban a lélek épúgy szóhoz jut, mint a világi dekorum. De utána ismét mereven különválik a két felfogás és Theotokopuli-Greco csupa-lélek portréi mintha egészen más égitestről valók lennének, mint a francia rokokónak és klasszicizmusnak külső hatásra beállított arcmásai. A két irányzat inkommenzurábilis, két külön dimenzióban él s nem alkalmas az összehasonlításra, mert világnézleti kiindulópontjuk diametriálisan ellenkező. Mindkettőnek megvan a maga etikai jogosultsága, csap éppen nem szabad őket egy kalap alá fognunk. László Fülöp uralkodó-galériája vagy Halmi Artur Wall-street-dámái képviselik az egyik világnézetet, Kunwald Cézár s még néhány társának „belső portréi" a másikat. Valamikor régen, még a béke boldog éveiben, volt

Kellermann Bernát *Kunwald Cézár festménye*

Nagy Endrének egy brilliáns ötlete. Akkoriban történt ez, amikor Benczur híres millenáris képe készült el: a magyar parlament tisztelgése Ferenc József előtt. Nagy Endre úgy rekonstruálta ezt a panneaut a kabarében, hogy a képen álló alakok helyébe csupa ruhafogast állított, rajtuk az illető figurának kosztümjével: volt ott tábornoki, főpapi, mágnásruha, csak éppen a fejek hiányzottak. Kis túlzás volt ugyan természetesen ebben a szatírában, amely azonban emlékezetesen rögzítette meg a reprezentatív portréfestés karakterisztikumát: a külső adottságok erőteljes hangsúlyozását, szemben a belső élménnyel.

László Fülöp és Kunwald Cézár: a kontraszt

Talán típikus iskolapéldája lehetne ennek a kétfajta emberszemléletnek Kunwald Cézár portréja Pless Daisy hercegnőről. A hercegnő tudvalevőleg valóságos kobold-figurája volt a windsori és a potsdami királyi udvaroknak. Puck-természete miatt VII. Edwárdnak épúgy kedvence volt, mint II. Vilmosnak. Pezsgő temperamentumától szégyenkezve visszhangzottak az előkelő márványfalak s kacagásától epeömlést kaptak a felséges „protokol" vasvillát nyelt főboncai. Az igazi egyénisége azonban még csak mostanában buggyant ki, amikor két kötetben megírta roppantúl indiszkrét memoárjait, amelyekben valamilyen sátáni maliciával szurkál bele a magasrangú hólyagokba — elsősorban II. Vilmosba — s komisz kölyök módjára nagyokat röhög, amikor ezek hatalmasakat pukkannak és — pukkadoznak. Valami modern Liselotte vagy Madame Campan bújt bele ebbe a nagyszerű teremtésbe. A hercegnőt még Hochberg grófnő korában, 1910-ben megfestette László Fülöp (képe megjelent az ismert Velhagen und Klasing-féle „Künstler-Monographien" 106-ik, László Fülöpről szóló kötetének 107. oldalán). Igen csinos, fiatal, „arisztokrata"-frizurás hölgy ül típikus brokátfotelben, karján erősen kiütköző karperec; a kép prömierplánjában azonban nem maga a hölgy, hanem — az ölében ülő kutya, a nevezetes „King Charles" szerepel. Típikus esete a rekvizitumok előuralmának. Vessük ezt a képet össze Kunwald Cézárnak ugyanarról a hölgyről készült portréjával — ezzel a pezsgő, nyugtalan, démoni, meduza-hajú teremtéssel —, nyomban megkapjuk a két világszemlélet kontrasztját. Kunwaldnál nincs brokátfotöj, nincs ékszer és nincs „King Charles"; ellenben van egy rakétázó szempár, amely sokkal, de sokkal többet mond el az ábrázolt személy lelkéről, mint László Fülöp előkelő, ragyogó technikájú, makulátlan szépségű képe.

Egy művészélet mérlege

Kunwald Cézár többi itt reprodukált író-portréinál nem vagyunk abban a szerencsés helyzetben, hogy ennyire *ad hominem* mutathatnók be a művész kontraszt-egyéniségét. Azonban így is hallatlanul impresszív képet nyerhet az olvasó *Holitscher* Arturnak, a budapesti születésű német írónak egészen fantasztikus portréjából. Gólem feje beszédesen szól a „Der Golem" dráma szerzőjéről, fanatikusan megbúvó szeme elárulja önkéntelenül is az „Ekstatische Novellen" írója. Vagy kell-e hosszasabb magyarázkodás *Mollináry* Gizella képmásához, az „Asszonyi alázat" fojtotthangú, elcsukló szavú költőjéhez? Vagy az „Alagut" írójának, *Kellermann* Bernátnak portréjához?

A fehér hajú piktor, Kunwald Cézár, túl van a kenyere javán. Pályáján bőven akadtak sikerei. De amikor csöndesen beszélgetünk a műterem sarkában, önkénytelenül is kibuggyan belőle a vallomás, hogy minden külső sikereken túl egyetlen nagy elégtétele van művészetének: az, hogy sikerült nagyon-nagyon mélyen az emberek lelkébe belehallgatódznia. Beszélgetés közben az öreg Overbeck axiomája csöngött szüntelenül a fülemben: „Tökéletes művészt filozófia és poézis hijján el sem tudunk képzelni."

Könyvtéma-kuriózumok

Csodabogarak a bibliofil gombostűjén

Irta: Ráth-Végh István.

A hivatott írók nyomában mindig tizannyi dilettáns kullog. Sakálok ezek; a gondolat oroszlánjaitól elhagyott hulladékon rágodnak és konc nekik a legkisebb eszmemócsing, amit még zsákmányolhatnak. A furcsánál-furcsább könyvek száma nagyobb, sem mint az ember gondolna; ezúttal csak azokból adok szemelvényt, amelyek az emberiség biblikus őskoráról próbálták a fátyolt fellebbenteni s az ó-testamentum szűkszavú adatait egészítették ki hallatlan eszmeficamokkal.

Többnyire az bennük a legfurcsább, hogy a kor, amelyben íródtak, éppenséggel nem találta őket furcsának. Akármilyen grotteszkek is ezek a témák a mai ember szemében, a kortársak halálos komolysággal fogadták.

Kezdem a tallózást a legelején, az Ádám és Éva körül keletkezett irodalommal. Az első emberpár tömérdek gondot okozott a tudomány embereinek. Ime többek között felütötte fejét a kétely: volt-e köldöke az ősszülőknek? Ne tessék hinni, hogy ez amolyan egyszerű kérdés. Köldöke csak annak lehet, aki anyától született, — már pedig Ádám teremtődött, Éva pedig Ádám bordájából lett, tehát az emberi testnek ez az ékessége, amelyet költői emlékezetű Salamon király szép kerekded császéhoz hasonlít, bizonyára hiányzott náluk. Igen ám, — mondotta az ellenpárt — viszont tudjuk, hogy a Teremtő az első emberpárt az ember mintaképéül alkotta meg; tehát természetes, hogy a model csak olyan lehetett, aminők a róluk mintázott utódok lettek. Az előbbi álláspontot vitatta, még pedig igen nagy vehemenciával Chr. T. E. Reinhard orvosdoktor nevezetes könyvében, amely ezzel a címmel jelent meg: Untersuchung der Frage, ob unsere ersten Urältern Adam und Eva einen Nabel gehabt? (Hamburg, 1752.) Míg az irodalomban így megoszlottak a vélemények, a festők és szobrászok teljes egyértelműséggel kezelték a kérdést és bizony köldököt csináltak Ádáméknak, még az olyan bigott protestáns festő is, mint az öregebbik Cranach.

Az sem olyan bizonyos, hogy a tiltott gyümölcs éppenséggel alma lett volna. Miért éppen alma, mondja a tudós Goropius, amikor a bűnbeesés után nyomban fügefalevelet szedtek; tehát nyilvánvaló, hogy a fügefához álltak legközelebb, tehát a kisértő gyümölcs füge volt. Barcephas rabbi a szőlő mellett kardoskodik, mert ennek leve fosztja meg eszétől az embert. Más szerzők — a nevüket nem érdemes felsorolni — azt vitatják, hogy cseresznye volt, ismét mások a citrom mellett törnek lándzsát, sőt akad olyan vélemény is, amely szerint a tiltott gyümölcs dinnye lett volna; ennek az elméletnek csak az a hibája, hogy a dinnye nem terem fán.

Már pedig hatalmas nagy fák lehettek a paradicsomban, mert Ádám is szép szál ember volt. Henriot orientalista tudós, a francia akadémia tagja kiszámította, hogy magassága pontosan 123 lábat és 9 hüvelyket tett ki. (A preciz akadémikus számításai még a következő méreteket eredményezték: Éva 118 láb 9¾ hüvelyk, Noé 103 láb, Ábrahám 27 láb, Mózes már csak 13 láb.)

A nagy testben nagy elme is lakott. Henri de Hesse tizenötödik századbeli szerzetes szerint csupán Aristoteles tudása közelítette meg Ádámét. Monéri kideritette, hogy a csillagászatban is otthonos volt és két kőtáblára véste be megfigyeléseit a csillagok járásáról. A kabbalisták szerint valami hieroglifikus ősírást talált ki és Ábrahám a szabéusok földjén meg is találta Ádám levelesládáját, tele nagybecsű kéziratokkal. Még századokkal később is kisért Ádám könyvtárának legendája: 1703-ban P. Chr. Hilscher nevű tudós komoly tanulmányt irt róla. (De bibliotheca Adami.)

Jean de Féron, párisi parlamenti ügyvéd, a 16. században könyvet irt Ádám címeréről s az akkori feudális világ nem találta lehetetlennek, hogy Ádámnak címere is volt. Könnyű kitalálni, minő cimert rajzolt Féron mester Ádámnak: három fügefalevelet.

Aki egyébként Ádám élettörténete iránt érdeklődik, olvassa el Loredano, későbbi velencei doge könyvét róla. (Vita di Adamo.) A könyv húsz kiadást ért meg. Ez lehetett egyik őse a ma divatos „regényes életrajz" elnevezésű műfajnak, mert az iró erősen színez, sőt néha humorizál is, igy incselkedvén Éva teremtéséről: „Az Úr azzal mutatta meg jóindulatát Ádám iránt, hogy álmában alkotta meg oldalbordájából Évát, vagyis hagyta aludni, amíg lehetett, előre tudván, hogy ha felébred, úgysem lesz többé békessége."

De nemcsak az első emberpárral volt baja a skolasztikus tudománynak. Azon is sokan törték a fejüket, hogy milyen fából készült Noé bárkája? miért nem vásott el a zsidók ruhája, amikor 40 évig bolyongtak a pusztában? mi volt tulajdonképpen a manna, amivel táplálkoztak? (Némelyek szerint sáska, Ludolf szerint fürj,

Olaus Rudbeck, 18. századbeli svéd filozófus, Ichthyologia biblica című könyve szerint hering. A könyvet magát nem olvastam s így örök titok marad előttem, hogyan került a hering a pusztába?) Wittenbergben 1676-ban egy névtelen értekezés jelent meg arról, hogy milyen ruhát viselnek az angyalok?

Ezek a jóakaratú férfiak kegyes buzgalmukban nem vették észre, hogy néha valóságos sacrilegium, amit elkövetnek. Példa rá Gohlig chemnitzi superintendens, aki 1725-ben két vaskos könyvet adott ki a legkülönösebb témáról. Egyiknek ez a címe: „Vajjon az Úrnak volt-e szakálla?" — a másiké: „Ugyanezen szakáll okairól."

A kutató emberi elme figyelmét semmi sem kerülte el. Rátaláltak a bibliai hagyományok egyik végzetes hibájára: nincs megmondva sehol, hogy milyen nyelven beszéltek az emberiség őskorában?

A megfejtők egyrésze a nacionalizmus lobogója alatt dolgozott. A rabbinusok szerint természetesen héberül beszéltek. Perzsa hagyományok szerint három ősnyelv szerepelt a paradicsomban: a perzsa, az arab és a török. Ádám és Éva perzsául beszélgettek egymással, ezen a lágy, költői, behízelgő nyelven. A kígyó arabul szólt Évához; az arab tudvalevően ékesszóló, erőteljes, rábeszélő. Az angyal először perzsául, majd arabul parancsolt rá a bűnbeesett emberpárra s amikor nem engedelmeskedtek, a fenyegető török nyelven rivallt rájuk, arra megijedtek és gyorsan indultak kifelé.

A mi Horvát Istvánunk okfejtése (Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történetéből, Pest, 1825) ismeretes; ő a magyar nyelv nyomaira bukkant a paradicsomban. Nem kell azonban Horvát Istvánban a magyar nacionalista túlzását lemosolyognunk, más nemzetek linguista túlzói még furcsább elméleteket eszeltek ki.

A már előbb említett Goropius, brabanti tudós, természetesen kétségtelennek véli, hogy az ősszülők flamand nyelven beszéltek. (Origines Antverpianae, Antwerpen, 1569.) Hogy ezeknek a tudósoknak elméje minő töretlen ösvényeken halad, példaképpen idézem ebből a könyvből Goropius okfejtését a zsák szó eredetéről, amely majd minden nyelvben azonos. (Görögül sakkos, latinul saccus, gótul sakk, németül Sack, angolul, dánul és flamandul sack, franciául sac, olaszul sacco, spanyolul saco, héberül és törökül sak stb. A magyar zsákot persze Goropius nem említi; mennyire megörült volna neki, ha ismerte volna!) A szó eredete egészen világos: amikor Bábelben kitört a nyelvzavar s a népek szanaszét széledtek, mindenkinek az volt a legfőbb gondja, hogy a zsákját ott ne felejtse!

A meghibbant etimologistáknak sora még korántsem zárul be. Peignot említ egy A. Kempe nevű szerzőt, sajnos, a mű megjelölése nélkül, aki kisütötte, hogy a paradicsomban az Úr svédül beszélt, Ádám dánul válaszolt, a kígyó pedig franciául csábította Évát. Az utóbbit Peignot hajlandó elhinni, ismerve nemzetének gáláns természetét.

S nehogy a legklasszikusabb nyelv kimaradjon az ősnyelvre pályázók sorából, a Historia sacrae latinitatis (1635) szerzője azt bizonygatja, hogy a mennyországban az üdvözültek társalgási nyelve a latin.

Meglepő szerénységet tanusit Schott Gáspár, különben jeles tudós, akinek Magia universalis naturae et artis (1657) című könyvét sok tévedése ellenére is az úttörő munkák egyikének lehet tekintenünk. Schott nem akarja a nyelvek eredetét kinyomozni, csupán néhány magánhangzó ősi eredetére próbál fényt deríteni. Szerinte amikor a gyermek világra jön, első sírása így hangzik: ÓÁ. Az anya sikolya pedig ÓÉ. Mi sem természetesebb, hogy a gyermek ezt akarja mondani: Ó Ádám, miért vétkeztél? az anya pedig öntudatlanul is ezt kiáltja: Ó Éva, miért sodortad bűnbe ősapánkat?

A seregszemlét bezárandó, még csak azokról a tudósokról szólok, akik szűkében voltak hasonló eredeti ötleteknek, de pótolták azt példás szorgalommal. Aegidius Guthmann először írt Mózes I. könyvének öt első verséhez. Minden szóról egy teljes kötetet írt össze; eljutott összesen 24 kötetig.

J. Chr Iselin (megh. Baselben, 1731) annak szentelte élete nagy részét, hogy kiszámitsa hány szó és betű foglaltatik a bibliában? Ime az eredmény: van benne 773.692 szó és 3,566.480 betű. Az és szócska előfordul 46.227 ízben, a Jehova név 6755 ízben.

Még csak azt sem mondhatom, hogy tessék utána számolni, mert nem deríthető ki, hogy milyen nyelvű és milyen kiadású bibliát használt. Azonban ő rá is, mint a többi furcsa könyv szerzőjére ráillik Hardouin páter mondása, aki így védekezett, amikor néhány grotteszk ötletét szemére vetették: „Majd éppen azért kelek fel mindennap hajnali négy órakor, hogy olyan gondolataim legyenek, mint a többi embernek."

ÍRÓK FURCSA ÉLETE

Daisy

Pless hercegné, II. Vilmos udvarának Liselotte-ja

Irta: *Semper Viktor*

Pless Daisy hercegné

Kunwald Cézár festménye.

A bíborban született bizánci császároknak minden nagyképű történetírója együttvéve sem világít bele olyan mélyen az események belső rugóiba, mint a botránykrónika-író Psellos; s a francia Napkirály udvarának és politikájának nincs hivatottabb interpretálója, mint sógornője, a német-pfalzi eredetű Erzsébet orleansi hercegné, aki „Liselotte" aláírással küldözgette haza tömegével a maga maliciózus, kellemetlenkedő és, ó, mennyire őszinte beszámolóit a romlott, beteges, világuralomra vágyó versaillesi udvarról. Amikor majd egyszer elérkezik az ideje annak, hogy tárgyilagosan írhassák meg a 20. század elejének s a világháború előzményeinek történetét, a histórikus két kézzel kap majd Pless Daisy hercegné két kötetnyi memoárjai után, amelyek rövidesen már harmadik angol kiadásban jelennek meg (a német kiadásokat nem számítva), hogy irigylendő őszinteségükkel, gyakran megdöbbentő informáltságukkal, néha megkapóan gyöngéd és költői tónusukkal de majdnem mindig koboldszerű maliciájukkal beleboxoljanak a wilhelminikus kor álszent arculatának kellős közepébe és lerántsák a leplet azokról az emberekről és hangulatokról, amelyek végső értelemben annyi meg annyi millió ember szenvedését és halálát s az európai kultúra végzetes lezüllését idézték fel.

II. Vilmos védence

Ősnemes, de nem túlgazdag angol nemesi családból született Mary Theresa Olivia Cornwallis-West, akit előbb családja, utóbb pedig egész Európa előkelő világa csak „Daisy" néven ismert, pláne amikor a londoni német követség egyik fiatal tanácsosa, Hochberg János Henrik gróf vette el feleségül. A gróf, apja halála után, annak hercegi címét és fantasztikus méretű vagyonát örökölte, s így lett Daisyból Pless hercegné, Európa egyik leggazdagabb mediatizált fejedelmének neje. Nővére a west-

minsteri herceg felesége lett s így ez a két nővér eleven kapocs volt a háború előtti német és angol főúri világ és a két udvar között.

Pless Daisy kedvence volt VII. Edwardnak, már walesi herceg korában — amerikai lapok arról is meséltek, hogy VII. Edward felesége nem minden ok nélkül volt féltékeny Daisyre —, s ezen a címen néha egészen kellemetlenül őszinte volt az angol királlyal szemben. Ámde talán még inkább kedvence volt II. Vilmos császárnak. Amikor ugyanis Daisy férje révén közel került a potsdami udvarhoz, akkoriban még élt II. Vilmos édesanyja, Viktória angol királynőnek hasonlónevű leánya, aki nagyon átértette azt, hogy minő nehéz helyzetben van egy fiatal angol nő, amikor egy teljesen idegen nemzet arisztokráciájába kell áthasonulnia. Megszerette a fiatal, ötletes, brilliáns megjelenésű asszonykát és még halálos ágyán megígértette fiával, hogy mindig barátja marad Daisynak, védője, nehogy a rossz nyelvek megrágalmazhassák őt. II. Vilmos maga írta meg ezt Daisynek, még 1901-ben s bizonyára aligha gondolt rá, hogy valaha csakugyan komolyan is sor kerülhessen ennek az ígéretének a beváltására.

A tapintatlan császár

Daisy és a nála 14 évvel idősebb császár között ilyenformán egészen furcsa viszony keletkezett, amely a császár és bárki más között lehetetlen lett volna. Amikor II. Vilmos még hatalma teljében volt, Daisy már akkor is úgy odamondogatott neki szóban és írásban, hogy az ember csak hüledezik, ha meggondolja, mennyire nem mertek még a leghatalmasabb német államférfiak és katonák sem megmondani a császárnak az igazságot. Daisy ezt meg is mondogatta nekik ott a császár jelenlétében: „No, urak, miért olyan gyávák? miért nem merik őfelségének itt mindjárt a helyszínén megmondani, hogy „áll a bál?". A császár pedig úgy bánt vele, mint valami durcás kis lánnyal. Egyszer egy udvari estélyen egy asztalnál vacsoráztak: II. Vilmos az asztal fején, Daisy az asztal végén. Vacsora végén a császár az ujjával hívogatta Daisyt, előbb maga felé s aztán maga előtt a földre mutogatva, ahogy — tisztesség ne essék mondván — kutyákat szoktak előhívni: „da komm' her!". Daisy előbb úgy tett, mintha nem venné észre, de rövidesen már az egész udvar felfigyelt erre a furcsa invitre; Daisy már nem tehette meg, hogy tovább is fumigálja a németek legfőbb urát, végre fölkelt, odament és pár méterre előtte megállott. Azt remélte, hogy a császár fel fog állni s elébe jön. II. Vilmosnak eszeágában sem volt, még közelébb intette magához s „csomó buta kérdést tett fel," — ahogy Daisy most több mint őszintén megírja. Daisy egy ideig csak hallgatott, s amikor a császár megkérdezte, miért nem felel, Daisy hangosan, hogy az egész udvar meghallja, azt felelte, hogy majd csak akkor válaszol, ha őfelsége előbb kezet fog vele. II. Vilmos szemmel látható zavarral nyujtotta „alattvalójának" a kezét. Azon pedig ne csodálkozzunk, hogy Daisy a császár szavait „buta" szóval jellemzi. Mond ő még könyvében különbeket is a császárról, éspedig kimondottan azzal a szándékkal, hogy II. Vilmos olvassa el doorni magányában ezeket a kellemetlenkedéseket. Mert bizonyos afelől, hogy II. Vilmos el fogja olvasni, „hiszen mindig is olyan kíváncsi volt arra, hogy mit beszélnek és írnak felőle az emberek". Hát ezt a kíváncsiságát Daisy most bőven kielégíti s olyanokat mondogat oda, hogy őfelségének alighanem kétfelé áll a füle tőle. Hogy butákat beszél, hogy pozőr, hogy teátrális és hogy tapintatlan ő is, meg a felesége is, ez csak az egészen enyhe kifejezések közé tartozik. Hogy a császár lelki életének kiegyenlítetlenségét, meghibbanását annak tulajdonítja be, hogy a félkeze tudvalevőleg olyan sorvadtnak maradt, mint egy ötéves gyereké, ez a megállapítás bizonyára szintén nem érinti kellemesen a császárt, aki pedig gondosan ügyelt arra, hogy fényképeken soha meg ne lássék ez a testi hibája. Az sem tartozik a kedveskedések közé, hogy leszögezi a császárnak uniformis-szenvedélyét, amely annyira erőt vett rajta, hogy Daisy feltevése szerint még ahoz a tényekedéshez is külön alkalmi uniformisa van II. Vilmosnak, ha a felesége hálószobáját keresi fel... És persze külön gúny tárgyává teszi, hogy a császár nem olvassa a rendes ujságokat, hanem hogy

külön az ő számára nyomnak naponta arany betűkkel egy napilapot, amely a világsajtóból csak azt tartalmazza, ami a császárnak kellemes s amit — az udvari cenzura engedélyez, amely ilyenformán teljesen a kezében tartja II. Vilmost.

Apró flörtök

Daisy tudja magáról, hogy szép asszony, s ha nem tudná, akkor is felhívnák rá a figyelmét a különböző magasrangú urak, akik meg-megpróbálkoznak nála, mint asszonynál. Közébük tartozik első sorban a német trónörökös, aki kilenc évvel fiatalabb a hercegnénél és kis diák módjára elemeli Daisy zsebkendőjét és megkérdezi a parfőmjét. Daisy aztán igen erélyes, de kedves, anyáskodó levélben tanítja ki a trónörököst, akiről különben azt is elárulja, hogy egy sétaszánkázás alkalmával erélyesen kellett arra figyelmeztetnie, hogy a lábukat borító takaró nem arra való, hogy a trónörökös a kezét a takaró alá dugja... Volt, úgy látszik, egy másik fiatal hercceggel is dolga Daisynak, a mecklenburg-strelitzi nagyherceggel, aki 1918 tavaszán beleölte magát a folyóba s akkor a pletyka Daisyt állította be az öngyilkosság okául. Pedig Daisy akkor már 45 éves volt, a nagyherceg talán a fele. S aztán akadt még egy csúnya pletyka körülötte, amely az egész életét megmérgezte. Valamilyen „buta német uralkodófejedelem, lelógó alsóajkával, vizenyős vörös szemével" veszkelődött Daisyért s a fejedelem felesége féltékenységében arra vetemedett, hogy a háboru alatt elhíresztelte Pless herceg nejéről, hogy angol kém. Ettől kezdve nem volt Daisynek nyugta. Maga a császár sem bírta őt megvédeni a hatalmas katonai kamarilla elől. Előkelő formák között ugyan, de internálták; elválasztották családjától, elhidegítették az urától s ez idő óta a félreértéseknek olyan tömegei meredtek fel kettejük között, hogy memoárjai leírása percében egyszerűen ledönthetetleneknek érzi ezeket a válaszfalakat.

Undor az etikettől

Büszkén tudja magát angol nőnek, aki férje és fiai hazájával szemben lojális szeretne lenni; de képtelen a sok német félszegséget szó nélkül lenyelni. Főként az etikettel van minduntalan megakadva. Nem látja be például, hogy, jön ahhoz, hogy a német császárnénak kezet csókoljon; vagy hogy udvari ünnepélyen, amikor mélyen dekoltált ruhája fölé könnyű fátyolt tesz a vállára, hozzáküldjék a főudvarhölgyet, aki „magasabb parancsra" levonja róla a fátyolt, lévén az előírás a mezítelen váll; vagy hogy a saját kegyúri templomában, az isten színe előtt, istentisztelet kellős közepén a főudvarmester szonika hátrább húzza az ő — Daisy — székét, ne hogy egy sorban üljön a nála látogatóban levő császári párral. Képtelen az udvari hipokrizisnek olyan hazugságait elhallgatni, hogy Madridban pl. résztvesz az úrnapi körmeneten, ahol a király és a legfőbb urak a nép kedvéért magukra öltik ragyogó fehér középkori johannita lovagi köpenyüket, de gondosan ügyelnek arra, nehogy a köpeny széltnyíljék, mert alatta modern polo-ruha van az uralkodón: alig győzik a körmenet végét bevárni, hogy máris rohanhassanak a polo-pályára. Undorodik a saját fejedelmi háztartásától, ahol — ha csak ketten ülnek is az urával az asztalnál — harminc livrés léhűtő sürög-forog körülöttük az étteremben. És annál nagyobb élvezettel leplezi le az udvari hopmesterek apró trükjeit olyankor, ha ez az etiket végkép szembekerül az emberi józansággal. Az udvar hajókirándulásra megy, büffé van, italokat szolgálnak fel s az út már 5—6 órája tart. A helyzet kezd válságossá lenni, mert az urak nem merik a hölgyek társaságát elhagyni. Erre a főhopmesternek brilliáns ötlete támad. Megállítja a hajót az egyik parton, itt az urak szállhatnak csupán ki; s aztán megállítja a másik parton: itt csak a hölgyek mehetnek partra. A szent etiket meg van mentve, — holott maga a hajó egészen modernül volt berendezve... És akkor is boldog Daisy, ha az arisztokratikus nagyképűséget egyszer-egyszer alaposan felfricskázhatja. Látogatóba jön hozzájuk valamilyen igen előkelő személyiség, aki állandóan úgy jár-kel közöttük, mintha ő gyártaná a spanyol viaszkot. Daisy elhatározza, hogy megtréfálja. Ebédnél egészen furcsa kosztümben jelenik

meg: két zsákból nagyhirtelen ruhát fabrikál magának úgy, hogy egyszerűen lyukat vág rajta a feje és a két karja számára s aztán ügyesen drappirozza dereka körül a másik zsákot. A fejedelem mellett ül le az asztalhoz. Egy darabig csak megy a beszélgetés, de a fejedelem mind idegesebben forgatja jobbra-balra a fejét, gyanúsan szimatol a levegőben és segítséget keresően néz maga körül. A meleg szobában oda nem illő illatok terjengenek s a fejedelem gyanakodva tekintget a lakájok cipője irányában. Mikor már a hangulat pattanásig feszült, Daisyből kipukkan a gonosz ördög: zsákjait szántszándékkal az istállóból húzta elő, hogy egy kicsit zavarba hozza az előkelő társaságot.

Kasszandra

Minden flörtökön, tréfákon és apró gonoszkodásokon túl azonban egy végzetesen tragikus alaphang vonul végig Daisy memoárjainak két kötetén. Mint valami modern Kasszandra látja tisztán, évekkel az összeomlás előtt, hogy minő viharsebességgel közeledik a végzet. Látja, hogy II. Vilmosnak hiúsága és személyes gyűlölködése unokabátyja, VII. Edwarddal szemben minő borzasztó szakadékok felé ragadja a német birodalmat. Daisy önnöntestével szeretne a végzet rohanó hadiszekere elé feküdni, hogy feltartóztassa azt, mert jól érzi, hogy abban a percben, amikor Anglia fegyveres kézzel áll szemközt Németországgal, akkor Daisy szíve meghasad a rettenetes dilemmában, melyiket szeresse jobban: szüleinek, őseinek a hazáját-e, vagy férjének és gyermekeinek a hazáját?! Látja, tisztán látja, hogy Anglia ugyan győzni fog, de hogy pyrrhusi győzelem lesz az, mert örökre elvérzik bele a győző is. És minden befolyását latba veti, hogy a két rivális nagyhatalom között megegyezést hozzon létre. Valósággal külön diplomáciát tart fenn egymagában ez a gyönge asszony, hogy konterkarrirozhassa a hivatalos diplomáciának egyre sűrűsödő baklövéseit és rosszindulatát. Istent, világot megmozgat, hogy józan belátásra bírja a világ sorsának vezetőit, mert azt is tisztán látja előre naplójában, hogy az elkerülhetetlen összeomlás magával zuhantja az egész eddigi társadalmi berendezkedést is: trónok és arisztokráciák porfelhős romhalmazai közül egészen új társadalmi rétegek emelkednek majd föl s egy ezer esztendős kultúra eddigi oszlopai roskadnak majd össze. De minden munkája, jóslata, jajveszékelése, figyelmeztetése hiábavaló. A felelős vezetők vakon rohannak elkerülhetetlen sorsuk felé. S amikor már minden összeomlott, Daisy egy nagy lelki katharzis árán, megtisztultan mossa le magáról a korhadt multat: lelkében megbékélve áll félre az új idők haladásának útjából. Daisyből, a koboldból csöndes, befelé zokogó asszony lesz...

Hóman Bálint: Nagy Gyula akadémiai tag emlékezete.

(Bpest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1931. 20 oldal.) Tasnádi Nagy Gyula egy letünt magyar történetírói nemzedéknek egyik legtiszteltebb tagja volt: az Országos Levéltár igazgatója, a Századok szerkesztője, monumentális oklevél-gyüjtemények kiadója. Mindezeken felül pedig a magyar biedermeiernek, a táblabíróvilágnak egy ittrekedt kedves jelensége, aki mindvégig híven ragaszkodott csizmás magyar ruhájához s aki — nagy tudós volta mellett is — íróasztalában szemérmetes lírájának féltve őrzött termékeit is őrizgette. A formáiban konszervatív, de tudományos metodikájában egészen modern kutatótípusnak ezt a kedvesbájú alakját finom essay formájában mintázta meg Hóman Bálint, Nagy Gyula tudományos hagyatékának lelkiismeretes őre. Az essay izolált emlékbeszéd formájában jelent meg; de megjelenése megérleli azt a kérdést, vajjon nem lenne-e már itt az ideje, hogy a magyar történészek fiatalabb generációja elvileg foglalkozzék egyrészt a magyar tudománytörténettel, másrészt a magyar tudósok történetével. Mai helyzetünkben egyelőre az ilyen összefoglaló reprezentatív munkák fontosabbak a még oly alapos kutfőkutatásoknál is. A világversenyben való értékelésünk függ tőlük.

EZEKRŐL A KÖNYVEKRŐL BESZÉLNEK...

VERSEK

Torbágyi-Novák József Lajos. Attila.

(Hőskölteméný harminc énekben. I. kötet, 801 oldal. A szerző címlapjával, Bpest, a szerző saját kiadása. Ára 12 P.) Igen tanulságos statisztikát bocsát ennek a hatalmas éposznak a szerzője könyve bevezetéséül az olvasó elé; eszerint a Maha-Bhárata 220.000 sor, Firduszi Sah-naméja 120.000 sor, Homérosz Iliásza 15.390 sor, Odisszeiája 12.106 sor, a Kalevala 22.795 sor, Dante Inferno-ja 4718 sor, Arany János „Buda halála" 3256 sor, a Nibelungi Ének 9816 sor, Zrinyi „Szigeti veszedelme" 6290 sor, Arany Toldija 1672 sor és Fülöp Áron „Hún tetralogiája" 13.937 sor. Velük szemben Torbágyi-Novák Attilája 70.000 sor, vagyis nyomban a nagy hindu époszok és Firdauszi után következik. Ilyenformán az új magyar hősi ének már „súlyra" is megérdemelne minden figyelmet. Létrejöttének az a története, hogy Sebestyén Gyula dr. volt múzeumi osztályigazgató tudvalevőleg évekkel ezelőtt megírta epikus formában a Gesta Hungarorum első két kötetét; hiányzott azonban a harmadik (Attila) és a negyedik (Árpád) kötet. Sebestyén doktor nyilván nem érzett már önmagában elegendő energiát a nagy éposz befejezésére s ezért a Kisfaludy Társaság közbenjöttével pályázatot hirdetett, amely az Attila-részre vonatkozóan 1930 március 1-én járt le. Nem kevesebb, mint húsz pályamű futott be, közöttük Torbágyi-Novák tanár és festőművész Attilája is, amely azonban akkor csupán a 16-ik énekig készült el, vagyis csak a felét ölelte fel a tervezett egésznek. A többivel az idő rövidsége miatt nem tudott elkészülni s ilyenformán éposza a pályázaton nem is vehetett eredményesen részt. Hogy idejére miért nem tudott elkészülni, annak is magyarázatát adja a szerző: munkája közben természetesen áttanulmányozott minden, Attilára vonatkozó művet és eredeti forrást és így sikerült is az összes Attilára vonatkozó, eddig megoldatlan kérdéseket sikeresen megfejtenie. Felfedezései közül mint mondja, legnagyobb jelentőségű kétségtelenül az, hogy a mondabeli Detrét egynek vette a történelem Aëtiusával. Tudja, hogy ezért fogják őt leginkább támadni. De úgy hiszi, hogy úgy ebben az ügyben, mint a többi általa felvetett és megoldott probléma ügyében végül is neki lesz igaza. A támadásokat állja és várja, mert ezzel is, úgy véli, elérheti azt az egyetlen fontos célját, hogy felköltse a magyarság érdeklődését „ősi multunk, egykori pogány hitünk és dicsőségteljes őstörténelmünk" nagysága iránt. (A beígért Pekár Gyula-féle Attila-regénnyel és az előttünk fekvő éposszal szemben sem hallgathatjuk el azt a tiszteletteljes véleményünket, hogy a közérdeklődést jobban szolgálná egy olyan népszerűen megírt, de tudományos szempontból kifogásolhatatlan monográfia, amely részben az Attila-kérdés mai állását, részben pedig az egész hún problémát ölelné fel éspedig lehetőleg a közép-ázsiai és északnyugat-indiai helyszíni kutatások alapulvételével és az egész szkita-hún-török kérdés tisztázásával. Az Attila-probléma nem a berni Detre és Aëtius és nem az európai egész hún intermezzo tisztázásában, hanem a húnok ázsiai uralmának végleges felderítésében rejlik. Az ottani hún éremleletek világítása mellett és az ásatási leletanyag egybevetésével ez a tisztázó munka nem látszik kilátástalannak. Ezzel a megjegyzéssel természetesen távolról sem szeretnők Torbágyi-Novák ta-

már költői vállalkozásának érdemeit kisebbíteni, csupán rámutatni kívántunk a kérdés érdemleges megfejtésének tudományos célkitűzésére és módozataira).

MAGYAR SZÉPPRÓZA

Pirkler Ernő. Csütörtök Boldizsár története.

(Regényes korrajz a 16-ik századból. Szatumare = Szatmárnémeti, 1931. 237 oldal. Ára 5 pengő.) Az erdélyi impérium-változás érdekes belső felszabadulást hozott a Királyhágón túli szellemi életre. Addig nyilván a Budapestre centralizált irodalom nyomása súlyosodott az erdélyi provinciára; amióta azonban az erdélyi magyarság a maga öncélú elhivatottságára ráébredt, azóta melegen lüktető szellemi élet patakzik ott fel s ennek első jelensége a belletrisztikának eladdig elgondolhatatlan bőségű felvirágzása. Ennek a rendkívül figyelemreméltó folyamatnak egyik jelentős dokumentuma az előttünk fekvő regény is. Pirkler Ernő egy emberöltő-hosszat töltött Szatmár városának közigazgatásában s nagy kulturális érzékkel figyelt bele szülővárosának sokszínű históriai multjába. Ezer apró adat, korkép, korhangulat, történeti emlék rajzott fel lelki szeme előtt s amúgy könnyű tollú, jól stilizáló ember lévén, pennája alatt finom, históriai levegőjű regénnyé sűrűsödött össze Csütörtök Boldizsárnak, a város egykori kancellistájának élete. A mohácsi vész körüli évtizedekben játszik a történet, amelyet kedvesen régieskedő, oklevelek tónusán kiérlelődött, néhol Jókaira emlékeztető melódiavezetéssel mond el az író. A város egykori főbírájának szép leánya megesik egy vágáns rittertől s szerelmük névtelen gyümölcse Boldizsár, akit csütörtöki napon találtak meg s akinek egész élete csütörtököt mond. Anyja nemsokára férjhezmegy egy előkelő városi emberhez, de szeme titokban szüntelenül rajta csügg első szerelmének elhagyatott gyümölcsén. Egy életen keresztül vonszolja magával ezt a titkot, amely csak akkor tör ki belőle, amikor Boldizsár, aki időközben a város íródeákjává lett, beleszeret kis hugába, anyjának törvényes gyermekébe. Ekörül a tragikus feszültségű drámai klimax körül gombolyitja a szerző az országnak, városának, a nemesi rendnek, a városi céheknek, a törökdúlásnak, boszorkánypöröknek sokszálú szövevényét egészen odáig, amíg a keserűségbe döntött öregedő kancellista ivásnak adja magát s valamilyen politikai kabbala miatt vérpadon végzi be fáradt, céltalan életét. Az erdélyi történeti regények mai másodvirágzásában Pirkler Ernő könyve bizonyára megérdemelt sikert hoz az írójának.

Terecsényi György: Hősök.

(Magyar Regények, 3. kötet. 206 oldal. Uj Idők kiadása, Bpest, 1931. Ára 2 pengő.) Megvan a magyar robinzonád, amelyre századok óta hiába várt a magyar irodalom! Éppolyan végtelenül egyszerű, úgy első pillantásra, ez a história, mint amaz a világhírű: voltaképpen nem történik semmi más, mint egy új élet, egy új család megalapozása. Emitt Tápai Andrásnak hívják az új Robinzont, s Bozóki Valérnak a sorstól melléje osztott Pénteket. András a háborúból kerül vissza, kissé bicegve, de egyébként a magyar paraszt ősi, törhetetlen erejével. Valér pedig árvalány, dolgos, ringótermetű, gyermekáldásra termett. Ez a két emberfia egymásra lel, s aztán kivonulnak a rengeteg pusztaságba, egyedül, arra a kis darabka földre, amelyet a földreform címén kegyelemből hasítottak ki Andris számára s ahová kipányvázták őket, anélkül, hogy valaki is csak egy kevéskét is a hónuk alá nyúlt volna, megsegítette volna az első rögök feltörésénél. S ezzel együtt megíródott ím az első földfoglalás magyar éposza is: hogyan teremtett a dudvás, szikes földön kultúrát az a pár ezer magyar Ádám-Éva, aki ezer év előtt itt a Duna-Tisza közén földre dobta a subáját, hogy erős kezével megtörje a kemény földkérget. Az eseményekben magukban nincs sok drámai fordulat, de minden oldala a regénynek csak úgy cikázik az élet és a természet apró drámáitól. Ahogy Terecsényi leírja a vihar száguldását, ahogy a kultúra első lépését: a kútásást megrajzolja, ahogy rávillant az örök életfolyásra abban a kis jelenetben, amikor épülendő házuk talajában az ásó megcsikordul ezer éves honfoglaló ősök csontjában, ahogy a vetés nyomában settenkedő varjakkal való kemény harcot festi meg, — mind-mind csupa remekmű, amelyet a Szeged talajából fakadt írónak gyönyörű nyelvezete aranykeretben prezentál az olvasónak.

MAGYAR SZÉPPRÓZA

Acsády Károly: Hotel de l'Avenir. *(Regényke. 1931. 48 oldal.)* Egy darabka vérbeli Murger-élet egy fiatal magyar ujságíró-süvölvény temperamentumán keresztül átélve, átszenvedve, átduhajkodva, átlirizálva. S mindennél még valamivel több is ez a „regényke": a legbrilliánsabb Szomory-perszifláz, stílusban, élményben, Páris levegőjének felereztetésében. Szomory mesteri kacskaringóit kán még ő maga sem tudta volna ilyen tündöklő misztifikációval újra teremteni, mint ez a tehetséges fiatal zsurnalista, aki elment megkeresni Ady Párisát és megtalálta a Szomoryét. Az Acsádyban rejtőzködő lirikus szempontjából talán kissé búsító ez a felfedezés; az olvasóra nézve azonban annál mulatságosabb pastiche született meg belőle. S az egész regényke legmélyén ott rezeg az önirónia beckmesseres kvintje, fagóton, gúnyosan dudálva.

VERSEK

Galicza I. János: Súlyos örökség. *(A szerző kiadása. Újpest, 1931. 63 oldal.)* Miközben itt a fővárosban — úgy a napisajtóban, mint a kabarékban: a mai lira egyetlen valamelyes érvényesülési helyein — a mellébeszélésnek egészen külön poétikai technikája alakult ki, amely úgy tesz, mintha a minden világok lehető legjobb világát élnők (kényszerből tesz így!) s mintha egyéb bajunk sem lenne, mint hogy hatkor találkozzunk a Nemzetinél, — azonközben a vidékről egészen új hangok dübörögnek fel. Erőteljesen magyar hangok ezek, szinte a kuruckor utáni bibliás magyarok komor zsoltározása morajlik belőlük; de a mondanivalójukon a föld keserű szaga párázik, a Földnélküli Jánosok viharzó elégületlensége, megbékéletlenség a dolgok adottságával. Galicza harmincegy verse, minden belső nyugtalansága mellett is, külső formájában szinte epikus szélességben görög tova (ezt hangsúlyozza is az interpunkciók teljes hiányával) s négy csoportban a szociális ébredés, a szerelem, az idill és a forrongás lázongó lüktetését szólaltatja meg. Befutott szalón-, kabaré- és magazin-poétáink jól tennék, ha néhanapján okulás kedvéért ezekre az új hangokra is felfigyelnének.

Londesz Elek: Az arany pávák dala. *(Új versek. Bpest. Bíró Miklós R. T. kiadása. 80 oldal.)* Negyvenöt évvel ezelőtt jelent meg Londesz Elek első könyve, egy drámai költemény. Szédítő elgondolnunk, hogy a villanyvilágítás meg a telefon akkoriban próbálgatták első tétova lépéseiket s hogy azóta rádió van és repülőgép; hogy Rudolf trónörökös akkoriban lett tábornaggyá, s azóta összeomlott a Habsburg-monarchia, a német császárság és az orosz cári trónus; hogy Jókai akkoriban élte a virágját s Ady Endre kilencéves tacskó volt csupán. Még pedig azért szédítő mindezt elgondolnunk, mert Londesz Elek mindezeket a változásokat a saját lelkén szűrte keresztül; hiszen híres-neves ujságíró létére ott állott az első frontban; az események lázas hullámverése először is az ő agyának verődött neki; az ő szenzibilis idegharfáján visszhangzott egy egész világ összeomlásának rettenetes kakofóniája. Valóságos lélektani rejtély, hogy ilyen élmények dupla súlyával a szívén, Londesz Elek hogyan őrízhette meg lirájának azt a csöndes kiegyensúlyozottságát, amely már-már szinte megbékéltség és szublimált, mosolygós túlnézés a földi hangyaboly nyüzsgésén. Új kötetje azonban a rejtély kulcsát is megadja. Menekülés ez a kötet a Nyugat veszett riadalmából a Kelet puha *kef*-jébe. Omár Khájjám, Háfiz, Dselaleddin és főként Firduszi mesevilágába réved át Londesz Elek mesteri átdolgozások formájában. S ami mondanivalója van a magunk őrült életéről, azt is a pihenni vágyó, mindennel leszámolt reszignáció halk szavaival mondja el cizellált verseiben. A lehiggadt bölcselő dalai ezek.

Sáfáry László: Lendület. *(Welber nyomda kiadása, Munkács, 1931. 46 oldal.)* Epigrammatikus rövidségű szabad-versek: gyerekkori háborús emlékek, egy kevéske szerelem; ellenben érdekesen felcsendül az ember összetalálkozása a traktorral, a géppel. Még örül az új játéknak; még nem érzi, hogy egy embernemzedék élete őrlődik fel a felibénk kerekedett masinával való apokaliptikus harcban. Még nem tudja, hogy a traktor megöli a poétát. Súlyos lesz a felébredés!

Urr Ida: Szent pokol. *(Jövőnk kiadása; Kassa-Kosice, 1930. 64 oldal.)* Tizenötéves kora óta közlik a lapok Urr Ida verseit s ez már a negyedik verses könyve a fiatal doktorkisasszonynak, aki Szlovenszkó magyar poétái között az élen halad. Acélkemény gondolatok páncéljában büszkélkedve, egyedülvalóan halad végig az életen:

Nagy forróság a forróságom:
belém olvadnak fák, napok!
bennem akarnak összeégni,
de én senkit sem akarok!

Csak olyankor puhul el kislányosra a szájaszéle, amikor az édesanyját dalolja:

Engem anyám csak arra tanított meg:
hogy legyek erős vészben és viharban,
s ha rámtapos száz szeges csizma sarka:
ne lankadjak s ne adjak semmit arra!
Anyám így küldött el az életútra...

Vagy más helyütt:

Az én anyám a legszebb asszony,
az én anyám a legjobb asszony.
Nem kell köré sok drága szó,
nem kellenek tömjén-szavak:
ő pusztán, egymagában is:
szobor-alak.

Erős, önálló egyéniség tüze süt parázslóan ebből a „Szent pokol"-ból!

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

A barok lélek.

Egy elhanyagolt szempont ujjászületése

Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténetének* harmadik kötete a 17. század magyar irodalmával foglalkozik. Ez a század Európa történelmében, a magyar nemzet történelmében külön is nagy változások, belső összeütközések, átmenetek kora volt. A török hódoltság ekkor éri el legnagyobb kiterjedését Magyarországon, hogy a század végén teljesen összeomoljék. A harmincéves háború — az utolsó nagy, európai vallásháború — Németországot szakítja ketté. Nyugaton Spanyolország világot átfogó hatalma magába roskad s eléri azt a jelentéktelenséget, hogy már csak mint fölosztandó terület érdekli a többi hatalmakat.

Ezek a politikai konkluziók mély szellemi folyamatoknak eredményei. A 17. század szellemtörténetének kiegészítő, nélkülözhetetlen része a művészetek fejlődésének ismerete. Ebbe tartozik az irodalom fejlődési története is.

Lehetetlen közös gyökerek, közös inditó okok hatását a 17. század szellemének kialakulásában észre nem vennünk. Természetes, hogy az eredőjük is közös lesz, a művészetben az a stílus, amit evvel a különös hangzású, vitás eredetű szóval így hívnak: *barok.*

Világnézetek krízise

Az a friss levegő, amelynek a rönesszansz és a reformáció a középkor düledező várában ablakot nyitottak, hamarosan megállt és megsűrűsödött. Erős volt a beáradó fény is és az új fénynél meglátott valóságok látása fárasztóvá lett. Elfordult tőlük az ember és új irányok felé komorodott.

Vallás terén kifejezője lett az új szellemnek a jezsuitizmus. A jezsuita rend nemcsak az antireformáció harcos katonája, nemcsak hitegységet, régi egyházi uralmat akar a középkor szellemében; tömeghatásával, extatikus erők megmozditásával, az emberfölöttinek, a megfoghatatlannak szuggerálásával új szellemtörténeti jelenség. A vallás gyakorlása új szabályokat teremt s ezeknek külső formalizmusát öncéllá fejleszti.

Belpolitikai rokona az abszolutizmus. Ez is egységre, összefogásra, nagy tömegek lenyügözésére törekszik; gesztusaiban, etiket-szabályaiban, erőt és méltóságot affektáló pózaiban pedig éppúgy hiányzik az őszinteség és szellemi tartalom, mint akár a barok művészet emberábrázolásában. Természetes, hogy ez az abszolutizmus nemcsak kifejezője a barocco szellemének, hanem kedvez is elterjedésének. Udvaraiban válik a barok minden téren általánossá, kiterjeszti formáit a műiparra, divatra, jobban, mint bármely más stílus azelőtt.

A barok-stílusnak ez a minden térre való behatolása, ez a minden szellemi megnyilvánulásban való jelenléte mutatja legjobban, hogy létrehozásában belső szellemi erők működtek közre, hogy ennek meg *kellett* születnie. Természetes, hogy a művész érzi meg leghamarább a kor lelkét, a művész tudja igazán kifejezésre juttatni.

A barok megindulását tehát a művészetben keressük és pedig ott, ahol a fejlődés legelől járt akkoriban: Itáliában. És még itt is közelebbről Rómában, mert a barocco kezdetei itt jutottak teljes és jellemző kifejezésre. Idővel továbbterjed a barok: eljut nyugatra, hogy a nemzetek mindenütt a maguk belső erejével adjanak neki külön színt. Végső kiaknázása, a könnyed és graciőz rokokó, Franciaországban és Németországban tud stílussá fejlődni.

Eleinte a barok éppen súlyos voltával, nehéz tömegével tűnik föl. Az idők komolysága, a vallási ellentétek, a világiasság harca az egyháziassággal súlyosan ránehezednek a lelkekre. Megszűnik a rönesszansz derült és elfogulatlan életélvezete. Az egységre való törekvés kifejezésre jut a művészetben is. Feláldozzák a rönesszansz mellékformáit s ezáltal bizonyos tekintetben a formátlanságra üt vissza ez a stílus. A formák harcolnak a tömegekkel, nincs többé szabad tér, minden annyira ki van töltve, hogy szinte szétfeszíti a keretet.

A rönesszansz nyugalmának vége. Az arányos, kiegyensúlyozott vonalak hajladozni, mozogni kezdenek. Valami új van keletkezőben és a keletkezés nyugtalansága, a változás feszültsége a nyugtalan és nyugtalanító vonalak mozgásában nyer kifejezést. A mozgás mindvégig fontos eleme maradt a baroknak, később mindenn elöntő díszítésekben, pazar és üres dekorációkban nyilvánult.

A rönesszansz szimmetrikus rendezésben könnyen áttekinthető művet állított elénk. Világos kontúrokkal rajzolta alakjait és az előtérbe helyezte el őket. A barok elmosta a kontúrokat, az egysíkú ábrázolás helyett plasztikussá lett, fény és árny változása lett úrrá; a zsúfolt tömegjelenetek alakjai elvesznek, egymásbafolynak a háttérben.

Nagy érzelmi hatásra törekszik, maga is izgalmi állapot; mámor és elragadtatás szülötte. Erősen felkavar, zavar és nyugtalanít az első pillanatban. De nem elégít ki és bizonyos ürességet hagy a szemlélőben hátra. Ez az érzelmi motivum vezet idővel az érzelmek affektálásához. Erőlteti őket, mindenüvé beleviszi s így válik természetellenessé.

A barok alapvonásai a művészetek minden ágában, a képzőművészetekben, az irodalomban és a zenében is feltalálhatók. A költészetben is változnak a formák. Ismétlések, kiemelt kötőszók, lassított ritmus teszik súlyossá. A nagyságra törekszik, a fenségest fejezi ki. Fény és árny játéka itt is érzik. Feloldódik a megfoghatatlanban. Érzelmi állapota a *pátosz*. Ez sokszor *álpátosszá* fajul, a beállítás, a póz is patetikus, ahol annak semmi belső szükségszerűsége nincsen.

Valóságérzése kevés. Alapja, kiindulópontja mindennek a *vágyódás*. Szerinte — az élet álom; helyette egy más, képzelt világot kíván láthatóvá tenni. Ezért kedvelt formája az *allegória*. Ebben minden képpel szemben áll egy más, tökéletesebb őskép.

Barok: az ellentétek lelke

Ez a vágyódás csak vágyódás marad. A lélek nem találja meg az elképzelt ideált. Önmagát nem keresi, nem is értheti tehát. Kielégületlenség, keresés momentumának szülöttje, világnézetek harcaiban fakadt. A kor lelkében így hasadás támadt, ennek a lelki hasadásnak a kifejezője, az eredménye a barok. A barocco életérzése is ilyen kettéosztott, szembenálló. A legnagyobb felfogásbeli, kifejezésbeli ellentéteket találjuk meg ebben a korban és művészetben.

Megindul az empirikus természetkutatás és a racionális gondolkozás; de úrrá lesz a századon a retardáció szelleme, amely elzárja a gondolatot és elítéli Galileit. A csillagászat ekkor teszi legnagyobb felfedezéseit és ugyanekkor virágzik az asztrológia, alkémia, kiromantika divatja. Felbuzog a legmélyebb vallásossággal áthatott költészet, de egyidőben vele megteremnek a legnyersebb, legfrivolabb világi versek. A legnaivabb csodahit és később a játékos pásztorilluziók mellett szkepszis és szatíra. Az élvezet dicsőítése mellett ott van a barokra annyira jellemző halálköltészet.

Ugyanez az ellentét megvan a barok kifejezésmódjaiban is. Az új stílus, amely nincs és természetesen nem is lehet tisztában önmagával, a rönesszanszból fakad és azt hiszi, hogy még mindig ugyanazt csinálja. A rönesszansz által újra felfedezett klasszikus mitologiát megtartja és állandóan alkalmazza minden belső szükségszerűség nélkül. Igy lesz az ókori istenekből hamis, hit nélkül való, mesterkélt dekoráció; ezt a barok feltűnően, túlhajtottan alkalmazza.

Ilyen erőltettek az új stílus szóképei is. A *forró hó* lehetetlen képe tipikusan barok metafora. Ehhez hasonló kifejezéseket nagy tömegben gyártanak költői s velük zsúfolttá és cicomássá teszik stílusukat.

Külön magyar sors

Ennek az ellentétes lelkületű századnak a magyar világába vezet el *Pintér Jenő könyve*. A legcsodálatosabb dokumentuma a magyar szellem folytonos töretlen erejének, hogy ebben a században irodalma egyáltalában lehetett. Pedig nemcsak volt, hanem igen nagy írószellemek erejével magas ívben kanyarodott fölfelé. Pázmány Péter, Apáczai Csere János, Zrinyi Miklós, Gyöngyösi István — néhány név és előttünk áll a kor magyar irodalmi jelentősége. Olyan kor ez, amelyben a külön magyar sors a feldarabolt ország területén háromfelé szórta a magyarokat. A török barbár inváziója affelé az udvar felé terelte a magyarságot, amelytől segítséget remélt ugyan, de nem várhatta nemzeti karaktere kifejlődésének előmozdítását. Fenyegetett kincsként kellett nyelvét, létét, önmagát őriznie: így válik a magyar irodalom egyik eminens jellegévé a mélyen átérzett és öntudatosan kifejezésre juttatott nemzeti vonás. A török áfium ellen Zrinyi harcol, a másik — labanc — veszedelem ellen a kuruc költészet nyilatkozik meg, az a sajátos magyar jelenség, amely tisztán magyar talajból, lélekből fakadt.

A 17. század lelke a magyar irodalomban

De nem vonhatta ki magát a magyarság a 17. század nagy szellemi áramlatai alól sem.

Az antireformáció mozgalma Pázmány hatalmas egyéniségében inkarnálódik.

A század ellentétes irányai, antinomiái erős vonásokkal tűnnek ki a magyar irodalomban. Katolikus egyházi költészet mellett még mindig erős a protestáns énekköltészet. Erős vallásosság, bűnbánat, lemondás hangjait halljuk, Nyéki Vörös Mátyásnál a korra annyira jellemző halálköltészetet is megtaláljuk. De vannak virágénekek is: víg, életkedvtől duzzadó, sokszor nyers, erotikus dalok, hogy teljessé tegyék ezt az ellentétet.

A nagy Zrinyi Miklósra a barok Tasso hatott. Egyénisége, lelke, költészete keserűen magyar; de külső eszközként felhasználja a barok dekorációit, szerepelteti a mitológia vérevesztett alakjait, kedveli az allegóriát.

És nem véletlen, hogy nála jobban ismerték és szerették kortársai Gyöngyösi Istvánt, a magyar irodalomnak ezt a *par excellence* barok költőjét. Különösen főműve: *a Márssal társalkodó murányi Vénus* jellegzetes kifejezője az új stílusnak, már nemcsak a külsőségeiben, hanem hangban, tartalomban is. A barok kettős lelkiségébe még egy új kettősség kerül itt: az a leiki meghasonlás, amelyet a kuruc-labanc ellentét váltott ki.

Pintér Jenő könyve világos és biztos szemmel felkutatja a magyar irodalom legrejtettebb kincseit is. Arányos fejezeteiben kimerítő részt juttat a felvetett téma irodalmának, kiadások és életrajzok nagy gonddal és akribiával felkutatott és felsorolt adatainak.

Nélkülözhetetlen azoknak, akik tudományos céllal közelednek az irodalomhoz; hálás, élvezetes olvasmánya minden magyar embernek.

Szabó Richárd dr.

AZ AMERIKAI ZSURNALIZMUS.

MENNYIT KERESNEK AZ AMERIKAI ÍRÓK?

Az amerikai munkabérekről, fizetésekről, mozicsillagok mesés gázsijairól sokat írnak nálunk is, ezekről tehát eléggé tájékozva vagyunk. De sohasem jutottam megbízható adatokhoz arra vonatkozólag, ami a magyar írót különösen érdekelné: hogyan fizetik Amerikában az írói munkát? Érdekes és megbízható felvilágosítást ad erről egy évről-évre megjelenő amerikai könyv, az *Author's Annual* (Szerzők almanachja). Mindjárt az első cikk címe: *The bussines side of writing* (az írás üzleti része). A magyar íróra egyenesen elképesztő adatok tárháza ez a fejezet. Mindig sejtettük, hogy a mindent olyan jól megfizető Amerikában az írónak is jobban mehet a sora, mint mifelénk, de hogy az eltérés ilyen lesujtó legyen, arra nem gondoltunk.

A magyar író zsebe

Bizonyára nem tévedek abban a föltevésemben, hogy a magyar olvasóközönségnek arról sem igen van pontos képe, hogy mennyit keres a magyar író. Szolgáljunk hát előbb némi adatokkal a magyar író keresetére vonatkozólag, aki éppen annyi, sőt sokszor több tudást, tehetséget és írásművészetet visz bele a munkájába, mint amerikai kollégája. Nos, a mi íróink munkaköre túlnyomóan a tárca- és cikk-írás a napilapok és folyóiratok számára, azonkívül a műfordítás, ami azonban a könyvpiac mai helyzete miatt ma már szinte teljesen megszünt. A tárca- és egyéb cikkek átlagos honoráriuma 10—15—20 pengő, a 30—40 pengős honoráriumok ritkák, 60—100 pengős honoráriumokat pedig csak az a néhány író és politikus kap, akinek a neve reklámot jelent az ujság számára. A háború előtt annyival jobbak voltak a viszonyok, hogy a minimális honorárium valamirevaló lapnál 30—40 aranykorona volt, amennyiért két pár jó cipőt lehetett kapni, míg a mai honoráriumból legföljebb egy fejelésre futja. Az átlagos magyar regényíró, ha ugyan talál kiadót a munkájához, 300—500 pengőt kap egy regényért, de a variáció inkább a kisebbik összeg felé tendál. Ez az összeg persze annyi időre sem elég a megélhetéshez, mint ameddig a regény fizikai megírása tart. Ha százalékos alapon állapodik meg a kiadóval, akkor az *eladott* példányok bolti árának 10%-át kapja honoráriumképen, de a végösszeg — egyes kivételes sikereket figyelmen kívül hagyva — akkor sem igen megy többre s hosszú ideg kell az elszámolásokra várnia (bár szokás a várható jövedelemre egy kis előleget folyósítani). Hogy ezek a kétségbeejtő kereseti viszonyok az erejükön felül való, szinte gyári termelésre késztetik s igy elselejtesítik legjobb íróinkat is, arról most nem beszélünk. Ugyanez a körülmény az oka annak is, hogy míg a nagy nemzeteknél az író és ujságíró két egészen eltérő típus és foglalkozás, addig nálunk a legtehetségesebb és valóban nagyra hivatott írók is igyekeznek ujságírókul elhelyezkedni valamelyik napilapnál, csakhogy meglegyen a létminimumot biztosító fix fizetésük, aminek fejében inkább vállalják ezt a tehetségüket bénító, invenciójukat kiszárító taposó-malom munkát, mintsem a szabad író keserves megélhetési gondjait.

Egy novelláért 1500 pengő

Most aztán átkelhetünk az Óceánon. Amerikában a napilapoknak nem igen vannak cikkenkint fizetett külső munkatársaik. Az írók túlnyomó része semmiféle lapkötelékbe nem tartozó szabad ember, ma ide ir, holnap amoda, ami persze nem zárja ki, hogy túlnyomólag egyazon vállalatnak dolgozzék. Odaát a több ezernyi *magazin* az időszaki sajtó uralkodó planétái. Ezek között nagyon sok a politikai, közgazdasági, tudományos irányú és vegyes tartalmú, de túlnyomó nagyrészük a szórakozást szolgálja szépirodalmi tartalommal. Ezeknek a szerkesztőségei csak néhány szerkesztőből és rovatvezetőből állanak, akik főleg lektori munkát végeznek, a beérkező roppant tömegű kéziratokat olvassák és selejtezik, még pedig nagyon lelkiismeretesen, folyton új tehetségekre vadászva. Ezeknek a szépirodalmi vagy vegyes tartalmú

magazineknek a legkeresettebb portékája a *short story* (szószerint: rövid történet, a mi tárca-novellánknak felel meg, csak valamivel hosszabb). Az amerikai magazinirodalom havonta néhány ezer ilyen short storyt termel. Nos, a short storykért fizetett honoráriumok nagyon változók ugyan, az egyes magazinek elterjedtsége és így fizetőképessége szerint, de *inkább alacsonyra szabott átlagban 250 dollárra (1427 aranypengőre) tehető egy-egy short story honoráriuma a közepes íróknál.* Ez 70—100-szorosa a magyar tárcaíró átlaghonoráriumának.

Ez persze csak az átlag, van „lefelé" is, meg „fölfelé" is. Ami a „lefelét" illeti; a legalsó határ még mindig az álmok országa a magyar írónak, mert azt mondja az Annual hogy vannak kis (10—20.000) példányszámban megjelenő magazinok, amelyek darabonkint 100 dollárért (575 pengő) igyekeznek a short story-szükségletüket fedezni, de ennyi pénzért nem igen kapnak közölhető anyagot, legföljebb kezdő íróktól s így az anyagbeszerzési problémájuk majdnem megoldhatatlan. Tehát a *kezdő* amerikai író az egy-két nap alatt megírható novelláért kap annyit, amennyiért a tehetségesnek elismert magyar író egy hónapig vagy még tovább körmöl egy kötetnyi terjedelmű regényt. Az Annual szerint a kezdő amerikai író, ha használható magazinanyagot termel, az első évben 800—1000 dollár keresetre számíthat, 5—6 év mulva — amikor a neve már ismertebb márka — 6000—10.000 dollárra. Van Amerikában egy szokás, amely nálunk ismeretlen, hogy t. i. az író munkáját szavankint fizetik (nálunk legföljebb a soronkint való honorárium ismeretes, de ez is ritka), ez esetben a kevésbé elterjedt magazinoknál a kulcs: szavankint 1—6 cent (5—30 fillér). A jó és keresett short story-írók és cikkírók nem győznek eleget írni s egyidejűleg két három magazinnak is dolgoznak. Csak mellékesen említjük meg itt, hogy Bernard Shaw ujságcikkekért angol lapoktól szavankint 10 shillinget (nem osztrákot, hanem angolt), amerikaiaktól pedig szavanként két dollárt kap.

A lapok versengenek az írókért

Most jön aztán a „fölfelé", ahol egészen elképesztő számokat olvasunk. A legelterjedtebb magazinok (Saturday Evening Post 2.7 millió példány, Ladies Home Journal 3 millión felüli példány) *szavankint 1 dollárt fizetnek,* amihez csak annyit kell tudni, hogy a short story kb. 4—6000 szó terjedelmű. Az ilyen milliós példányszámú folyóiratok (több is van, nemcsak az említett kettő) hihetetlen összegeket fizetnek kéziratokért a nagyon „kapós" szerzőknek, főleg a híres regényíróknak, akiknek a regényeit a könyvalakban való kiadás előtt folytatásokban közlik. Az Annual azt mondja, hogy ezért az írók egyszerűen annyit kérhetnek, amennyit akarnak s fölemlít egy esetet, amikor két nagy magazin is versenyzett azért, hogy egy híres író (nem mondja meg, hogy ki) új regényét folytatásokban közölhesse; a verseny eredménye az lett, hogy a szerző 65.000 dollárt (373.000 pengőt) kapott a regénynek csupán a folytatásos közlési jogáért. (A mi nagy Jókaink talán egész életén át sem keresett ennyit). Egyébként a folytatásokban való közlési jogok ára 2500—50.000 dollár között váltakozik. Az utóbbi szám körül járó összegeket természetesen csak az igen nagynevű írók kapják, mint Dreiser, Sinclair Lewis, Upton Sinclair stb.

Egy regényért több, mint egy millió pengő

De ez még nem minden jövedelmük ezeknek az író-pénzfejedelmeknek egy-egy regényük után. Miután így, nekünk szédületes összegért eladták a folytatás-jogot *(serial right),* a könyvjogot *(book-right)* megveszi a könyvkiadó, amikor a honorárium az elkelt példányok bolti árának 10—25%-a, ami megint jó néhány ezer dollár. És ha a könyvnek nagy közönségsikere volt, akkor jön még csak a jövedelem vastagja: a népszerű regényt megveszik filmesítésre 5000 és 100.000 dollár között váltakozó összegért. Így például a mi napilapjaink is sokat írtak róla, hogy az egyik nagy filmgyár Dreisertől megvette az „American Tragedy" című regénye filmesítési jogát 150.000 dollárért (miután előbb már könyvalakban is hozott vagy ötvenezret) s Dreiser utóbb még be is perelte a filmtársaságot, mert a regény lényegét meghamisították, valójából kiforgatták. Ám az irásmű jövedelmezőségének még itt sincs vége. A film-

jog kivételével (mert ez nemzetközi jogosítás), a szerző az összes többi jogokat (folytatásos jog, könyvjog) eladhatja a többi nagy angol nyelvterületekre, amilyenek Anglia, Kanada, Ausztrália, Délafrika. S hátra van még a fordítási jog, amely szintén tekintélyes jövedelmet jelenthet. A magyar kiadók ugyan rendesen csekélyke kerek összegért, 50—200 dollárért veszik meg az amerikai könyvek fordítási jogát (a kis magyar piac valóban nem is bír meg többet), de a német, francia stb. fordítási jog megint a bolti ár 10—15%-a, tehát sokat jelent. A jobb short story-íróknak elég szép jövedelmet hoz még az utánnyomási jog, mert a kisebb amerikai, kanadai, ausztráliai, fokföldi stb. magazinok a jobb íróknál az első közlés jogát nem tudják megfizetni, tehát gyakran megveszik az utánnyomási jogot 5—50 dollárért. Egy írásműnek ez a sokféle értékesítési lehetősége hozta létre az Amerikában és Angliában nagyon elterjedt szerzői ügynökségeket. Ezek gondoskodnak a szerzők különféle jogainak minél jobb értékesítéséről. Kezdő írók is leginkább ilyen ügynökségekre bízzák a kéziratait, mert ezek jobban tudják, mit és hol lehet elhelyezni.

A „kapós" regényíró tehát már eddig keresett a folytatásos joggal, könyvjoggal, angliai joggal (ugyanis az Amerikában kinyomott könyveket nem lehet egyszerűen átvinni Angliába s ott is árusítani, hanem itt külön kell kiadni s megfordítva; így védi a két nagy ország kölcsönösen a nyomdaiparát), esetleg még a Tauchnitz-joggal. Akkor jön még egy újabb és tekintélyes kereseti lehetőség. Angliában -s Amerikában van egy olyan kiadói üzletág, amely nálunk teljesen ismeretlen. Ha egy könyv (akár regény, akár tudományos) az eredeti drágább, 3—5—7 dolláros formájában már „kifutotta magát" s jelentősebb sikere volt, akkor egy-két év mulva vagy az eredeti kiadó cég rendez belőle új olcsó 1 dolláros (Angliában 6—10 pennys) kiadást, vagy megveszik az ehez való jogot olyan kiadócégek, amelyek kizárólag ilyen olcsó kiadásokkal foglalkoznak. Az olcsó kiadásból mnidig nagyon sok példány kél el (hiszen csakis „bevált" könyveket adnak ki így) s néha még többet hoz a szerzőnek, mint a drágább eredeti kiadás. Különösen kelendők *(best seller)* azok a könyvek, amelyeket a könyv-klubok havonta mint legjobbakat kiválasztanak az újonnan megjelentek közül s megküldenek a tagjaiknak. Minden szerző vágya, hogy valamelyik könyvklub így márkássá tegye a könyvét.

*

A tintakulik

Miután a magyar írók legnagyobb része — akarva nem akarva — fix fizetésért dolgozik mint ujságíró valamelyik napilap kötelékében, szerettem volna itt adatokat közölni amerikai ujságíró-fizetésekről, azonban erre vonatkozó megbízható amerikai adatokhoz nem tudtam hozzájutni, de vannak hiteles angliai adataim. Mivel az eltérés nem lehet jelentős, lévén mind a két ország a magas munkabérek és fizetések hazája, azért ezeket közlöm, de az összehasonlítás kedvéért megint a magyar adatokat bocsájtva előre. A magyar kezdő ujságíró *havi* fizetése 150—200 pengő, de az idősebb és ügyesebb ujságíró fizetése sem igen emelkedik 400—600 pengő fölé; 1000—1200 pengőt csak vezércikkírók kapnak a nagyobb lapoknál, 2000 pengőt pedig csak főszerkesztők. (Mindezek a fizetések az utóbbi hónapokban bekövetkezett válságok hatása alatt még redukálódtak is.) — Nézzük ezek után az angol ujságíró-szakszervezet tarifáját: kezdő ujságíró *heti* minimális fizetése 9.5 aranyfont *(havi* 1120 pengő); idősebb jó ujságíróé heti 20—25 font (havi 2300—3000 pengő), de a jó színházi kritikusok, parlamenti tudósítók heti 30 fontot is keresnek. Az ellentétek még kirívóbbak lesznek, ha megmondjuk, hogy míg a kezdő magyar ujságíró csak 150 pengőt kap egy hónapra, addig az éjjeli lapoknál dolgozó magyar gépszedő, aki az előbbinek szellemi termékét csupán mechanikailag teszi át nyomó-ólomba, majdnem ugyanannyi munkabért kap *egy hétre,* viszont Angliában a nyomdában dolgozó ujságcsomagoló, tehát tanulatlan munkás heti keresete 5 font (havi 580 pengő). Am a szedőt ott is jobban megbecsülik mint a kezdő ujságírót, mert ez utóbbinak heti 9.5 fontjával szemben az előbbi heti 12 fontot kap.

Fülöp Zsigmond dr

Károlyi Imre gróf és Panait Istrati

Két ellentétes vélemény a bolsevizmusról.

Panait Istrati

1931. szeptember 22-én a budapesti napilapok két érdekes és első pillantásra egymástól teljesen független „könyvészeti" eseményt regisztráltak: két könyv megjelenését. A két könyv közül egyiket *Károlyi* Imre gróf írta s a címe „A kapitalista világrend válsága"; a másik könyvet Panait *Istrati* írta s a címe „Helytelen utakon". A dolgok megértése kedvéért elmondjuk, hogy az egyiknek írója nagybirtokos, magyar arisztokrata és egyik nagybankunk elnöke. A másik könyv írója makedovlach eredetű mázolósegéd volt, akit Romain Rolland emelt ki az ismeretlenség homályából. Könyvének francia kiadása alkalmával a *Budapesti Hirlap*, a magyar királyi kormány lapja, négy vezetőcikkben számolt be a könyvről és a leghatékonyabb fegyverül mutatta be a szovjetrendszer ellen. A *Magyarságban Milotay* István vezércikk keretében utalt ennek a könyvnek szovjetellenes agitatórikus erejére. A *Nemzeti Ujság* szerkesztője, a magyar kiadó számára adott szakvéleményében, fordításra ajánlotta a művet. A Magyar Külpolitikai Társaságban *Beaufort* tanár tartalmas előadásban ismertette Istrati egész oeuvre-je keretében ezt a munkát. A világsajtó mindenütt, mint a szovjetellenes munka zászlósművét mutatta be; így például a nemzetközi tekintélynek örvendő *Geopolitik* hatalmas tanulmányban vázolta a könyvnek ilyen irányú jelentőségét. S Istratit magát, aki hazájából kommunizmus miatt mindezideig ki volt tiltva, e könyv után valóságos diadallal fogadták Romániában, míg ugyanakkor a Harmadik Internacionálé kizárta tagjai sorából.

Ezeknek előrebocsátása után az olvasó alapos tájékoztatására úgy Istrati könyvéből, mint Károlyi gróf röpiratából néhány jellemző részt közlünk.

Károlyi Imre gróf ezeket írja:

A magyar bankelnök könyve

— A tárgyilagosan gondolkodó ember előtt eddig sem lehetett kétséges az, hogy az emberiség fejlődési folyamatában a kapitalista társadalmi rend nem fogja a haladás utolsó fokát képezni. Annyi anomáliát, annyi igazságtalanságot, *annyi intézményes embertelenséget* foglal magában,... hogy lehetetlenség volt ezt a világrendet elképzelni mint egy, a mainál magasabb erkölcsi alapon álló emberiség további evolúciójának végleges alapját.

— Kommunizmust végeredményben minden szocialista akar. *Az államszocializmus is kommunizmus*... Nézetem szerint helytelenül és igazságtalanul nevezik el a polgári társadalom köréből annyian felforgatóknak a szociáldemokratákat. Nem szükségkép felforgató az, aki rombolás nélkül, fokozatosan kívánja az emberiséget a fennálló kapitalista világrendből egy új, szerinte jobb világrendbe átvezetve látni.

— Ha (Németország) számára végkép lehetetlenné teszik a kapitalista polgári rend keretén belül való boldogulást, akkor *végzetszerűen* kell, hogy bekövetkezzék az, hogy ellene fog annak fordulni, az orosz szovjettel fog egyesülni és akkor nincs emberi hatalom, mely megakadályozza a kapitalista világrend bukását. Az új szocialista világrend úgy fog akkor egész Európán át végigmenni, mint a futótűz és nem fog a tengerpartoknál sem megállani.

— A világválság kulcspontja az, hogy a kapitalista, az individualista terme-

lési rend a haszon (profit) előteremtésén, kimunkálásán nyugszik. Ezzel áll vagy bukik. Ha hosszú időn keresztül enélkül kénytelen termelni, akkor elvesztette létalapját, nem fog fennmaradhatni és át fog kellenie helyét adni egy olyan termelési rendnek, amely a termelési eszközök köztulajdonba vétele mellett, nemzetközi irányítás és vezetés alapján dolgozik.

— Ha az államok jelenlegi kormányai képtelenek arra, hogy a valóban gyors és energikus cselekvés terére lépjenek, akkor *maguknak a népeknek, nemzeteknek kellene ezeket a cselekvésre képtelen kormányaikat elkergetniök... Most nagyon is úgy néz ki,* mintha az egészséges életfenntartási ösztön kiveszőben volna a kapitalista polgári társadalomból. Ha pedig ez tényleg így lenne, akkor hamarább játszotta volna el szerepét a kapitalista világrend az emberiség evolúciójában, mint azt még csak néhány évvel ezelőtt is elgondolni lehetett volna.

— (A kommunista) propaganda most már nagyon is termékeny talajra talál a nélkülöző emberek millióinál. *Magától értetődőleg,* mert utóvégre minden embernek joga van ahhoz, hogy munkája után legalább is tisztességes létminimummal, emberhez méltó módon megélhessen. Ha a kapitalista világrend ezt a dolgozni hajlandó és dolgozni képes emberek millióinak... képtelen biztosítani, akkor *természetes dolog, hogy ezek a tömegek... ellene fordulnak ennek az ügyefogyott, tehetetlen világrendnek* és megélhetésüket csak egy más alapokra felépített világrend berendezésétől várják.

(Most Károlyi gróf végigmegy Európa és a földgömb minden fontosabb államán. Megállapítja, hogy termelési rendjük teljesen felbomlott s hogy a kommunizmus mindenütt, főként Ázsiában erősen terjed. E fejezet végső fejezetében olvassuk ezt az axiomát:)

— Minden munkaképes embernek joga van a munkája után tisztességes megélhetésre, és amely társadalmi rend huzamosabb ideig és nagy mértékben képtelen ezt a dolgozni hajlandó embereket *(sic!)* biztosítani, az nem érdemli meg azt, hogy fennmaradjon.

(Ezután Magyarország gazdasági és politikai viszonyait vizsgálja Károlyi gróf. Ezenközben állapítja meg:)

— ...szükséges az, hogy a világválságból kivezető útra rátérjenek a kapitalista nagyhatalmak kormányai; hogy derengeni kezdjen a válság elmulásának hajnala. *Ezidőszerint azonban magam részéről én ennek éppen semmi jelét sem látom.*

(Majd a magyar hitbizományok és egyházi birtokok kisajátítását követeli a gróf, még pedig igen alacsonyra szabott becsérték után. „A hitbizomány egy anakronizmus a mai világban, de az egyházi javak is azok. Egyetlen államban sem léteznek már." Ezenkívül a szabadforgalmú nagybirtok egy részének kisajátítását is követeli. Magyarországi gondolatmenetét ezzel a pesszimista konklúzióval zárja:)

— Véleményem szerint ezek legkevésbé sem mondhatók ma radikális rendszabályoknak, hanem a józan konzervativ haladás érdekében volnának meghozandók, mentendőleg, amit menteni lehet. A gátat ott kell húzni, ahol az ár nem fenyegeti elsöpréssel. *Sajnos, nem valószínű, hogy a gát idejében meghuzassék, az árvíz pedig jönni fog. Naivitás azt képzelni, hogy ennek az évek óta tartó, világszerte fokozódó nyomorúságnak nem jön meg valamilyen formában a csattanója.*

(Külön fejezetben foglalkozik Károlyi gróf Szovjet-Oroszország viszonyaival. Bevezetésül ezt az elvet állítja föl:)

— A bolsevista vezetés alatt álló szocialista orosz birodalom közállapotainak tárgyilagos megvizsgálása... csakis úgy végezhető el, ha az ember az orosz bolsevizmus terrorisztikus módszereivel, visszataszító eszközeivel érzett ellenszenvét a reális megállapítások elérését célzó törekvésénél lehetőleg teljesen kikapcsolja.

— Egészen téves elképzelés, üres illúzió az európai polgári társadalom részéről azt hinni, hogy az orosz szovjetállam összeomlás előtt áll.

— A lakosságnak túlnyomó része egyáltalán nem éhezik. Csupán azok éhenek, azok a szerencsétlen maradványai a polgári társadalomnak, amelyeket a szovjetkormány készakarva éheztet azért, mert még mindig nem akartak, vagy nem tudtak beilleszkedni az új rendszerbe.

— Úgylátszik, hogy minden várakozásunk ellenére... a szovjetvezetőség megtalálta a módját annak, hogy a birodalom szocialista termelési rendje alapján pótolja az ott hiányzó vagyonszerzési rugó hiányát.

S az orosz gazdasági mérleg összefoglalása Károlyi grófnál:

— Szemben a kapitalista világ összes államaival, a szovjetállamban nincs értékesítési kérdés és válság. *Nincs leépítés, hanem felépítés van. Nincs munkanélküliség, hanem munkáshiány. Nincs a termelés folytonos csökkentése, nincs a fogyasztás kényszerű zsugorodása, nincs a kávénak tengerbedobása, a búzának felfűtése.*

Végül egy „Prognózis" c. fejezetben ide konkludál a szerző:

—Bizonyos az, hogy úgy nekem, mint igen-igen sok más, kapitalista ideológiájú és származású embernek, lényegesen megváltozott a véleményünk két tekintetben is. Először is abban, hogy egyáltalában fenn tudja-e magát tartani egy szocialista termelésre felépített államalakulat, amit rövid pár évvel ezelőtt még nem hittünk volna lehetségesnek. Másodszor pedig abban, hogy *feltétlenül csakis a kapitalista világrend fenntartása előnyös és kívánatos az emberiség fejlődésére nézve.* Ma már ugyanis nem lehet kétséges, hogy egy szocialista termelésre és társadalomra alapított államalakulat igenis fenn tudja magát tartani. Másrészt *a kapitalista világrend további fennállása... ha minden így megy tovább, mint most, még csak nem is kívánatos.* Újból hangsúlyoznom kell azonban azt, hogy szerintem *a fejlemények valószínűségére* vonatkozó véleményt, tehát a prognózist illetőleg egészen mellékes, hogy az ember mit tartana előnyösnek vagy kívánatosnak.

— *Az kell, hogy higyjem,* hogy a kapitalista polgári társadalomból kiveszvén az egészséges önfenntartási ösztön, mely nélkül pedig semmi sem életképes, *az kell, hogy adja helyét egy új világrendnek,* egy más, szocialista társadalmi és termelési berendezkedésre alapított világrendnek. Ha ez a világesemény... valóra válnék, *aminek jelen pillanatban már meglehetősen nagy valószínűsége látszik fennforogni,* akkor a polgári társadalomra nézve sorsdöntő fontossággal bír az, hogy az egyik világrendről a másikra való áttérés milyen módon, milyen eszközökkel, milyen megfontoltsággal és belátással *fog* megtörténni.

— Ha a polgári társadalom tagjainak túlnyomó része bele tudna nyugodni a változott világrendbe, alkalmazkodni tudna hozzá, hajlandó lene *résztvenni annak felépítésében,* akkor nem lenne ok kétségbeesésre a változott világrend miatt. Mert a munkára való kötelezettség, *a magánvagyon túlnyomó részének elvesztése* akkor, amikor a megélhetés mindenki számára intézményesen van biztosítva, az emberek közötti civakodás, irigységet állandóan szító *osztálygyűlölet megszünése* egymagában véve egyik sem ok a kétségbeesésre.

(Károlyi Imre gróf csupán az új társadalmi rendre való áttéréssel együtt járó terrortól akarja végső fejezetében az emberiséget megkímélni:)

— Ez ellen az eshetőség ellen minden emberileg lehetőt elkövetni, minden elképzelhetően célszerű intézkedést megtenni, *minden lehetséges egyezséget elfogadni,* ez szinte jól felfogott lelkiismeretbeli kötelessége a művelt emberiség javareszét magában foglaló államok összes kormányainak...

Vagyis Károlyi Imre gróf munkálatának összefoglaló értelme ez: A kapitalista világrend szemmelláthatólag megbukott, át kell a helyét adnia egy új világrendnek, aminek jelen pillanatban már meglehetősen nagy a valószínűsége. A lényeges csupán az, hogy az átmenet a Szovjetoroszország által kialakított társadalmi és termelési rendre *terror* nélkül, minden lehetséges egyezség alapján menjen végbe.

*

A román proletár iró könyve

Ez a végző tézise a nagybirtokos, nagykapitalista, bankelnök magyar grófnak. Es mi a tézise a román proletárfiúnak?

Panait Istrati mint meggyőződéses szindikalista ment ki Oroszországba, a szovjetrendszer tizéves uralmára rendezett ünnepségekre. Eleinte mint hivatalos vendég élt ott s attól eltekintve, hogy nagyon unta ugyanazon frázisoknak örökös ismétlését, egyébként különösebb bajokat nem észlelt. Az ünnepségek letelte után azonban tovább ott maradt Oroszországban. Hónapokon át keresztül-kasul beutazta az országot, belehallgatódzott annak lelkébe — hivatalos vezetők nélkül — s ennek eredménye volt ez a könyv, amelyről eleve megmondta neki egy orosz vezető ember:

— A *maga* szájából a bajoknak akárcsak egytized része is, ha egyébként kilenctized része *jó* hírrel keveri is össze, máris *végzetes* lesz ránk nézve.

A könyv pedig nem egy, hanem tíz tizedrészében lesujtó a bolsevista rendszerre. 204 oldal közül 89 oldal — majdnem a fele — tarkállik a szovjetrendszer és taktika ellen intézett támadásoktól s hogy nem mind a 204 oldalán találunk támadásokat, annak egyszerűen az az oka, hogy útleírás lévén, magukra az eseményekre és tapasztalatokra is kellett Istratinak teret szánnia, nemcsupán a kritikára. Lehetetlen persze ehelyütt az összes idézeteket közölnünk. Miután az egész könyvnek, úgy amint van, az első betűtől az utolsóig a tendenciája szovjetellenes, ezért voltaképen az egész könyvet kellene idéznünk. Ehelyett csupán néhány jellegzetes részt hozunk a szabadon forgó *hatodik* francia kiadásból *e cikk számára készült* fordítás alapján.

Istrati a társadalomnak osztályokra való szétbontása ellen küzd:

— Azt hirdeti a csodálatraméltó szocialista tanítás, hogy *magát az osztályokra való szétbontást kell megszüntetnünk...*

— Ez a feladat azonban *sohasem sikerülhet egyetlen osztálynak.* Éspedig egyszerűen azért nem, mert ennek az egy osztálynak, a proletariátusnak a lelke mélyén

ott gubbaszt minden olyan vágy és irígység, amely eluralkodik bármelyik más osztályon is. Ha történetesen a proletariátust őrlik és nem ő az őrlődő, akkor ez nem a lelkületének valamely magasztos szárnyalása miatt történik így, hanem tisztán csak azért, mert képtelen rá, hogy önmaga kaparintsa meg a maga számára az őriőmalom masinériáját. Vajjon árulónak fognak-e kikiáltani azért, mert ezt az igazságot világgá kiáltom?!

— Azok az emberek, akikbena sziklánál is keményebb alapra véltem találhatni, hogy rajta építsem majd fel *a magam emberségi hitét*, újra csak söpredéknek bizonyultak, éspedig olyan söpredéknek, amely *szívesen feláldozna mindent a százszorszent elmélet kedvéért*, akár *ártatlanok vére árán is*.

— Teljesen lehetetlen feladat a számomra, hogy mérleget vonjak (a Szovjetoroszországban uralkodó) erről az *erkölcstelenségről*. Kötetek kellenének hozzá és beletartoznék a fejétől talpáig az egész Szovjetoroszország és *az egész Harmadik Internacionale* tisztelt hierarchiája: egyesek közülök azért, mert nyakig benne vannak a panamákban, mások csak azért, mert látták ezeket a dolgokat és nem szóltak egy szót sem; mindannyia pedig azért, mert mindent láttak ugyan, de mindent el is titkoltak a világ szeme elől.

— Így érkezett el Oroszország *a becstelenségnek ahhoz a pontjához, amelyről a világ nem is tud*, de aminőt *soha nem is ismert még a világ:* ugyanannak a néposztálynak az egyik felét a másik ellen lázítani, kompromittálni a társadalomnak azt a részét, amelyik eszik és a vezetőkkel együtt ugat, s viszont demoralizálni azt a részt, amely éhezik és a fogát csikorgatja.

— Nem az a célom, hogy a kis csirkefogóknak menjek neki, hanem a nagyobbacskáknak s főleg *annak a rendszernek, amely szerint ők a világ „forradalmosítását" elképzelik magukban*.

— A nemzetközi kommunista proletáriátusnak nincs egy tizedrésze sem, amely valóságban tudná, hogy mi megy Oroszországban valóban végbe, mert hiszen máskülönben *már rég otthagyta volna őket az egész pártjuk*.

— Ha egy proletárállam — amelynek mindenekfölött erkölcsösnek kellene lennie — egész vagyonát *egy világcsalásba* fekteti bele, nyílvánvaló, hogy ezen az útján csakis csalókkal akadhat dolga. És ebben a kérdésben nemcsupán a jubiláris ünnepségeket tesszük kritika tárgyává, hanem *az egész kommunista taktikát*.

— S aztán el kellett (itt Szovjet-Oroszországban) egy *olyan államelméletnek* következnie, amely terméketlen az érzésvilágában, megfagyasztja a szivet, eldurvítja az emberek agyát, végsőkig fejleszti ki az önzést, aminek következtében szimptomatikusan robbannak ki a kollektív gyűlölködés kitörései.

— Hová jutnánk, ha valamelyik napon egy jobb- vagy baloldali diktatúra ezeket a rettenetességeket egyszerűen kormányzati elvül hirdetné ki *az egész világ számára?!*

— Ilyen túlkorai rohadással szemben, amely pedig ennek a kormányrendszernek *a lelkét teszi ki*, építhet most már bármit vagy beigérheti bárminek a felépítését ez a rendszer: *hitelét teljesen elveszítette*.

— „Kommunista", úgy Moldvában, mint bárhol másutt is, *csak névszerint* van: önmagában ez csupán üres szó. Akár a Szovjetunióban, akár bárhol másutt a világon keresed is, *ilyen emberfajtára nem fogsz találni*. Az emberek egyszerűen csak így nevezik magukat, ennyi az egész. *A valóságban pedig semmijük sem közös*, elkezdve a falat kenyéren, amelyet *itt is épúgy, mint bárhol másutt, egymás szájából tépnek ki az emberek*.

— Ma, amikor már tisztán látom (és majd az olvasó is látni fogja), hogy egyes emberek becstelen keze között mivé lett ez a kommunizmus, ma az én szememben *ez az úgynevezett kommunizmus nem más, mint az emberi életeknek méltatlan elpocsékolója*.

— Főként a szakszervezetek, valamint a *Jakt*-ok (lakásszövetkezetek) olyan *kegyetlen terrort* fejtenek ki, aminővel még a legvadabb cári *ochrana* sem mert az emberek ellen fellépni... A Párt és a Jakt keze mindenen rajta van, a kenyéren is, meg a szálláson is. Elég a legkisebb gyanu, hogy elveszitsd helyedet a műhelyben és ne legyen fejedet hová hajtanod. Ha aztán még egy lépést teszel az engedetlenség felé, akkor már kint is vagy az uccán: kidobnak a szakszervezetből, elveszik a munkádat és többé senkinek sincs joga ahhoz, hogy sorsoddal törődjék; a legsötétebb nyomorúság, az éhinség vagy az öngyilkosság várakozik rád. Ha pedig végül odáig vetemednél, hogy éppenséggel „rossz fiúvá" leszel, aki netalán még agitálni is mersz, akkor *egy szép napon titokban eltüntetnek és soha egyetlen pajtásod meg nem tudja, mi lett belőled. Ime, ezt cselekedték ők*. Illetőleg: még ennél is különb dolgokat cselekedtek és cselekesznek még ma is. Az eredmény pedig ez, ni: *Az a terror, amely az emberek gyomrát és otthonát támadja meg, minden terrorok legborzalmasabbja*, mert előbb vagy utóbb az összesség megrontására vezet...

— Maga *a munkásosztály az, amely a legtöbbet szenved* az orosz Szovjetunióban.

— A rossz sorsnak a teteje, — a kimeríthetetlen mélységű emberi önzésnek díszpéldája —, az emberi fenségnek meggyalázása, *a gazságnak és a terrornak finom felvágottja legtökéletesebb kifejezésére a Szovjetrendszerű Szocialista Köztársaságok Uniójában*, az úgynevezett *proletárdiktatúra* alatt lelt.

— És ne felejtsük el, hogy ez a rettenetes hatalom olyan emberek kezébe van letéve, akiknek a hivatalos tanítás azt veri a fejükbe, hogy *a tisztesség és az erkölcs csupán „burzsuj előítélet"*, és hogy a valóságban csakis a materializmus létezik a földön.

— A diktatúrának ez az egész máglyarakása a *GPU jóvoltából* létezik, amely ilyenformán *gyilkol le milliónyi szerencsétlen embereket és örökre kompromittál olyan tanításokat*, amelyeknek most húsz éve, amikor Kautsky könyvében olvastam őket, *talán még meg lehetett a maguk értelme*. Nos: hát *ez az a boldogság, amit az egész világon el akarnak terjeszteni?* Köszönöm, ebből nem kérek.

— Mi lesz ebből a mi szegény emberiségünkből azon a napon, ...ha az a kommunizmus, amely ma eluralkodott az egész Szovjetunión, odáig erősödik, hogy a világra rákényszerítheti a maga törvényét és megtanítja, hogyan éljen szovjetmódra, — mi lesz akkor a mi szegény emberiségünkből? *Nem, nem és százszor nem.* Az emberiség túlságosan nyomorú sorsban tengődik, semhogy megengedhesse magának azt a luxust, hogy még ilyen bajjal is tetézze a többit. És ha a magam osztályának meg is van az a történelmi hivatása, hogy a világot megjavítsa és átalakítsa, viszont *semmiesetre sincs meg az a hivatása, hogy legyilkolja.* Teljesen tudatában vagyok annak, hogy mit cselekszem itt. Pontosan tudom, hogy szavaimnak mi a jelentősége.

— *Nincs itt többé egyáltalában a szocializmus kérdéséről szó, hanem tisztán csak terrorról*, amely az emberi élettel csupán mint a társadalmi háború ágyútöltelékével bánik s amelyet *egy új és rettenetes kaszt* diadalívének talapzatául használnak föl.

*

Tárgyilagosan ismertettük a két könyvet. Az olvasó megalkothatta magában a két könyvről a véleményét.

TUDÓS IRÁSOK

Vajthó László: Kazinczy világa *(Magyar Irodalmi Ritkaságok, 10. Az Egyetemi Nyomda kiadása. 190 old. Ára 3 pengő).* A Kazinczy-századforduló alkalmából jelent meg ez a nagyon hasznos füzet. Ügyes gondolat volt Kazinczyt a költőt, a nyelvészt, a műfordítót, az életrajz-, útirajz-, napló- és levélírót, a kritikust és a nevelőt a saját műveiből kiválogatott részletek segítségével, eleven portré formájában a mai kor emberének bemutatni. Rövid, de mindent felölelő magyarázó szöveg kíséri az egyes idézeteket és kapcsolja egységes életképpé az amúgy talán töredékesnek ható részleteket. A könyv elsősorban az ifjúság számára készült Kazinczy-antológia, de egyben felnőttek számára is érdekes olvasmány.

Kulcsár István dr.: Bevezetés az individuálpszichológiába *(Kiadja a Magyar Individuálpszichológiai Egyesület. Bpest, 1932. 112 oldal).* Az emberi lélek jelenségeinek és mivoltának kutatása évezredeken keresztül a vallás kategóriájába tartozott s így kívül esett a tudomány kutatási területén. Csak a 19. század vezette be ezen a téren is az empiria és a kísérlet lehetőségeit, de eleinte tisztán a mérhető lelki jelenségeke vonta vizsgálat alá. Freud érdeme volt, hogy egy zseniális meglátásával az ideges jelenségek értelmezését is bevonta a lélektan kutatási körébe, de megelégedett ezeknek a jelenségeknek oki értelmezésével s illetőleg terapeutikus szerepével. A jelenségeket az emberrel veleszületett ösztönökből igyekezett magyarázni, elsősorban a nemi ösztön jelenségeiből, s a környezet hatását csak kevéssé fogadta el determinánsul. Vele szemben Alfred Adler a lélektant főként mint emberismeretet alapozta meg: az általa individuálpszichológiának nevezett tanítás az ember minden megnyilvánulását az összegyéniség szempontjából, az egyént pedig a mindenkori emberi közösséggel kapcsolatban teszi vizsgálata tárgyává. Freud tehát voltaképpen „individuálistább", semmint az inkább szociológiai adottságokból kiinduló „individuálpszichológia". Adler 1911-ben írta meg az ideges jellemről szóló alapvető művét. Azóta tanítása bejárta a világot; ő maga amerikai egyetemi tanár lett s az ő oktatásán alapuló nevelési tanácsadók ma már igen sok nagyvárosban működnek. Eddig öt nemzetközi kongresszuson gyűltek össze az individuálpszichológia művelői. A tanításba magába most igen világos bevezetést nyujt Kulcsár István dr., akinek nem utolsó érdeme, hogy a freudizmusnál is annyira zavaróan ható számtalan terminus technikusra igen jó magyar szavakat talált. Kulcsár dr. az adleri koncepciót még erőteljesebben a biológiai irányban alapozza meg és építi ki.

A szerkesztésért és kiadásért
SUPKA GÉZA dr. felel.

Nina Grigorewna.

Irta: Gáyer Gyula dr., kir. tvsz. biró, egy. magántanár.

Az orosz ellenforradalmi csapatok menekülve hagyják el Asztrachánt. Egyedüli céljuk most már: elérni a kalmük pusztákon át a doni kozákok szabad földjét és ott Kornilowhoz csatlakozni! A reményét vesztett csapat azonban egyre fogy. Részben elszéled, részben áldozata lesz az üldöző vörösöknek. Már az útbaeső falvak is ellenük fordulnak. Mindenütt a fegyveres veszedelem leselkedik a menekülőkre. Hajtóvadászat folyik rájuk éjjel-nappal. A csapat végül mintegy százötven tisztre és kozákra olvad le. Vezetőjük Neklonin tábornok. Vele van kozák katonaruhába öltözve ifjú unokahuga, Nina Grigorewna.

Tél van. Az orosz tél dermesztő hidege. A halál szárnya suhog a menekülő kis csapat fölött. Elfagyott tagokkal, a végsőkig kimerülve vonszolja magát tova ember és állat. Végül a homokbuckáktól áttekinthetetlen pusztában egy koromsötét éjszakán a vezető kalmük is eltéved. Mély szakadék állja útját a kis csapatnak. De át kell jutni rajta, mert a megállás vagy visszatérés a biztos halál.

Órákig tartó rettenetes küzködés árán a csapat átvergődik a szakadékon.

„A tulsó parton magános alacsony kis viskó. A messze sivatagban az egyedüli emberi hajlék. Barát vagy ellenség lakása?

Az ajtaja nyílik. Alacsonytermetű férfiú jelenik meg az ajtóban. A tűzhelyről kiáradó vörös fény élesen világítja meg alakját.

Néhány szót vált a kalmük vezetővel s az megnyugodva fordul vissza: magyar hadifogoly a magános kunyhó lakója. Pásztorként került egy kalmük gazdához és most itt él egymagában a pusztában.

És Neklonin tábornok itt a kalmük puszta végtelen magányában ismerte meg a magyar vendégszeretetet.

A kunyhó olyan kicsiny volt, hogy egyszerre csak 15—20 ember fért el benne. Ezek is csak úgy, ha egészen szorosan állottak.

Jóleső érzés fogta el Neklonint, amikor a tűzhely melege lassankint átjárta dermedt tagjait.

A hadifogoly magyar ekkor hozzá lépett és edényt nyujtott feléje, amelyben jóillatú leves étel gőzölgött. „Gulyás" — mondotta barátságos hangon.

A menekülők mohón fogyasztották a meleg ételt. A pásztor egyre újabb húsdarabokat dobott a bográcsba és szorgalmasan keverte a levet.

Neklonin ekkor észrevette, hogy a kunyhó ajtaja fölött durván faragott kereszt függ. A Megváltó karjai mögött egy pusztai fű tollszerű, könnyed, sárgásfehér bokrétája látszott, bizonyára távoli hazájára emlékeztetve a hadifoglyot.

A jóízű étel elfogyasztása után Neklonin érezte, mint tér vissza dermedt tagjaiba az élet. Aludni, aludni!

De hirtelen átcikkázott rajta a gondolat: odakinnt még fáznak és dideregnek a

többiek! Erős hangon elkiáltotta magát: „Mindenki, aki a kunyhóban van, kimegy. Újabb húsz ember jön be!"

Senki sem mozdult. Neklonin erre kifelé indult. Lassan követték a többiek.

Odakinn fagyos hideg. Néhány perc mulva már reszkettek a tagok és a fogak egymáshoz ütődtek.

A kis csapat tagjai pedig beosztott csoportokban váltakozva mentek be a kunyhóba. A hús már elfogyott, de a pásztor fáradhatatlanul vendégelte a menekülőket teával és egész kenyérkészletével. Őszinte részvéttel ápolta a halálra fáradt embereket..."

*

Ezeket a sorokat egy könyvből idézem, amelyben Szakharow tábornok, az orosz ellenforradalmárok mai vezető egyénisége írja le az ellenforradalmi harcok történetének egy részletét, lényegében a saját menekülésének történetét. A könyvet oroszból németre magyar írónő, Gyömöreyné Almásy Georgina, az ázsiai utazó, Almásy György leánya fordította. Ez a kapcsolat nem véletlen. Szakharow tábornokot ugyanis sok előkelő magyar családhoz fűzi baráti viszony.*

Mi történik a könyvben? Nagyon kevés és nagyon sok. A könyv hősnője, aki a könyvnek a címét is adta, feláldozza életét azért, hogy megmentse annak a Nekloninnak családját, akit leányszívének tiszta szerelmével szeret. De az ő élete is, Nekloninnak élete is az események óriási dimenziója mellett csak epizóddá válik, amely fölött könyörtelenül halad el a végzet. Érezzük, hogy mindaz, amit Szakharow a könyvben elmond: emberek ezreinek küzdelmes élete, gyötrelmes halála, családok pusztulása, az egyén rettenetes szenvedése, az egyéni hősiesség és lelkierő bármi magas foka, mindez nem egyéb, mint jelentéktelen részlete a történelem egy szörnyű korszakának, amelynek végzetszerűségét, akár világháborúnak, akár forradalomnak, ellenforradalomnak, akár világgazdasági krizisnek hívják a pillanatnyi jelenséget, mindannyian állandóan a fejünk fölött érezzük. Ez a nagy „Quo vadis" az, amely a könyv elolvasása után mint kérlelhetetlen valóság válik tudatunkká s amelyre feleletet adni nem tudunk. Az emberszeretet, amely a szegény hadifogoly viselkedésében megnyilvánul s az egyetlen vezércsillag lehetne, amely a világot a káoszból kivezeti, a könyvben is, az életben is csak epizód.

*) Verlag Kösel und Pustet, München. — Szakharownak egy másik, a „Szibériai cseh légiók"-ról szóló, magyar szempontból is sok érdekes részletet tartalmazó müve rövidesen magyar nyelven is megjelenik.

Utóirat a „Magyar fa sorsá"-hoz.

Jellemző adalék annak a dzsungelnek katalógusához, amely a magyar írók külföldi útjai, elhelyezkedése körül burjánzik, az a körlevél, amelyet — azt hiszem — egész sereg jónevű író, költő és publicista kapott meg Budapesten. G. N. Assaudy aláírással egy ösmeretlen fordító-nagyság ajánlkozik itt szabatos magyarsággal, s fölajánlja szolgálatait az illető hölgyek és urak műveinek francia nyelvre való fordítására. Kedvesen hangsúlyozza annak jelentőségét, hogy magyar író számára mekkora megtiszteltetés, ha olyan nyelven jelenik meg, amelyet „százmillió ember beszél", ha nem is a szorosan vett Franciaországban, hanem gyarmatain és szerte az egész világon. „Kiszámíthatatlan anyagi sikert is" jelent.

Ha pedig a magyar író vagy írónő fölvillanyozva és reménykedve olvassa tovább a körlevelet, akkor meglehetősen furcsa dolgokra bukkan. Assaudy úr (vagy úrhölgy?) ugyanis végtelenül szívesen fölveszi az „Anthologie des Prosateurs hongrois" című kötetbe, ha az író — tessék jól megérteni, az író — néhány példányt átvesz ebből a nagy horderejű műből. Ha 4 oldalas írása jelenik meg ebben a kötetben, mindössze csekély száz példányt kell megvennie à 1 pengő — és ki ne áldozna a mai magyar írók közül 100 pengőt arra, hogy ebben a nagysikerű antológiában díszeleghessen a neve — 16 oldalnál már 400 példány veendő át s aki nevét egy íves nyomtatvány fölött óhajtja látni, igazán szívesen fizet 400 pengőt.

Mind ennek nemcsak kómikus oldala van, sajnos. Hiszen a beérkezett és komoly magyar írók közül egyetlen egy sem akad, aki G. N. Assaudy-t válaszra méltatja. De jönnek a dilettánsok, az akarnokok, akiknek pénze is van. Megvásárolják a külföldi hírnevet és a dicsőséget. Pénzért. És az antológia, amely a magyar prózaírókat akarja reprezentálni, csúfos, ferde torzképét nyujtja a magyar irodalomnak. Talántalán lehetne utat találni, amellyel G. N. Assaudy úr kisded játékainak véget-vetnek?

Ez csak kis tünete a mai magyar irodalom betegségének. A magyar fa sorsa nem fog változni, amíg ilyen hernyóink vannak. Tökéletes, jó fordításokat — mert G. N. Assaudy ugyan Karinthytól Szalay Lászlóig már mindenkit fordított, de ki tudja hogyan — és erőteljesebb külföldi propagandát. Akkor talán mégsem lesz rá szükség, hogy a magyar író vásárolja meg száz vagy négyszáz példányban a saját műveit... (Tábori Pál.)

A könyvtolvaj.

— Egy bibliofil naplójából. —

Irta: Ráth-Végh István dr. ny. táblabiró.

Keresztrejtvénybe való mondat: „a becsületes ember is ellopja néha.“ Könyv. Antikváriusok olykor megsúgják, hogy azt a tiszteletreméltó urat, aki jelenleg a homályos sarokban válogat, a segéd állandóan szemmel tartja, mert ha vásárol is egy-egy kötetet, viszont egy másikat lop melléje. Sőt ismerem egy előkelő úriember nevét, akinek nem is telik öröme a vásárolt könyvben, csak úgy tudja élvezni, ha lopta. Hallgatólagos megegyezés áll fenn közte és az antikvárius között: megfigyelik, hogy mit lopott el, másnap megküldik neki a számlát s ő szó nélkül kifizeti. — Nemrég járta be a lapokat a hír, hogy a hallei könyvtárból eltünt egy 1522-es kiadású, eredeti Luther-féle biblia. Százezer márkára becsülték. Kétségbeesett nyomozás után végre megtalálták: a könyvtár öreg éjjeli őre lopta el, nem nyerészkedési vágyból, csupán azzal a tiszteletreméltó céllal, hogy esténkint Luther eredeti bibliájából olvasgasson.

A könyvtolvaj elleni védekezésnek legősibb formája az volt, hogy a templomban s más nyilvános helyen használt hatalmas foliánst egyszerűen leláncolták. Még ma is találkozunk könyvtárak közszemlére kitett kincseinél ezzel a biztonsági lánccal. Szokás volt az is, hogy az értékes könyvnek külön tokot csináltattak s a tokot lelakatolták. Legérdekesebb példa erre az a 6. századbeli Pandekta-kézirat, amely jelenleg a firenzei Laurenziana tulajdonában van. Ezt 1135-ben zsákmányolták a pisaiak Amalfi bevételénél; tőlük 1406-ban továbbzsákmányolták a firenzeiek és hallatlan tisztességben részesítették a becses kéziratot. A legügyesebb műasztalosokkal remekmívű tabernakulumot csináltattak számára, a tabernakulum ajtaját Lorenzo di Bicci festményekkel látta el. A kulcsot egyik udvari tisztviselő őrizte s külön engedéllyel, pontosan betartott cerimóniák között lehetett csak a drága kincset megtekinteni.

Jókivánságok a tolvajnak.

A középkor szellemét jellemzően világítja meg egy más fajta, igen elterjedt védekezési mód. A könyvtolvajt a tulajdonos elátkozta. A British Museumban van egy 13. századból eredő kézirat, rajta a következő felirat látható:

„Quem si quis abstulerit, morte moriatur, in satagine coquatur; caducus morbus instet eum, et febres; et rotetur, et suspendatur. Amen.“ (Aki ezt elviszi, halállal haljon meg, főzzék meg a pokolban; álljon bele a nyavalyatörés és a láz; törjék kerékbe; akasszák fel. Amen.)

Ezt ugyan jól meg mondta a gazdája, keményen. Egy másik, vatikáni kézirat túlvilági bűnhődést helyez kilátásba, azt kívánja a tolvajnak: „Kárhozzon el Judással, az árulóval, valamint Annással, Kajafással és Pontius Pilátussal együtt.“

Sőt nemcsak elátkozás, de kiátkozás is várt a tolvajra. Egy 1250-beli kézirat figyelmeztető felirata: „Ez a könyv a rochesteri apátság tulajdona; aki elviszi és elrejti, átkozott legyen. Amen.“ Később, úgy látszik, formális excommunicatio sujtotta az egyházi könyvtárak tolvajait, erre mutat egy 17. század végéről származó könyvbe ragasztott címke: „A bolognai dominikánusok könyvtárából, ahonnan tilos elvinni, a nagy excommunicatio terhe alatt, VIII. Urbán és XII. Innocent pápák dekrétumai értelmében.“

Az az engesztelhetetlen gyűlölet, amelyet a könyv tulajdonosa a tolvaj iránt érez, túlélte a középkor homályba veszett századait s az átok, bár csökevényes formában, de ma is nyomon kiséri az enyveskezű bibliofilt. Természetesen a könyvbe jegyzett felirat helyébe lépett az exlibris. Különösen a diákság körében él manapság is ez az atavisztikus szokás; nálunk nem annyira, mint a külföldön. („Fordíts három levelet s megtalálod nevemet“ — nem magyar eredetű.)

Akasztófa árnyékában.

Állandó típusa ezeknek az exlibriseknek az akasztott ember. A gyengéd célzás nyilvánvaló, nem kell magyaráznunk. Franciaországban Pierrot alakja lóg az akasztófán. A szöveg makarónikus nyelven van fogalmazva, bizonyítékául a középkori maradványnak. Leggyakoribb ez a versike:

Aspice Pierrot pendu
Qui hunc librum n'a pas rendu.
Si hunc librum reddidisset,
Pierrot pendu non fuisset.

Az akasztott ember eljutott Németországba is. Egy 18. századbeli könyv makarónikus exlibrise:

Hic liber est mein
Ideo nomen meum scripsi drein,
Si vis hunc librum stehlen,
Pendebis an der Kehlen,
Tunc veniunt die Raben
Et volunt tibi oculos ausgraben;
Tunc clamabis: Ach, ach, ach!
Ubique tibi recte geschah.

Az amerikai diákot nem elégíti ki az eféle platonisztikus elkívánás. Ő gyakorlatibb irányban intézkedik. Példa:

This book is one, my fist is another.
If you steal the one, you'll feel the other.

(Egy ez a könyv, más az öklöm. Ha az egyiket ellopod, majd megérzed a másikat.)

De komoly könyvbarátok is ábrázoltatják exlibriseiken a hagyományos akasztott embert; a berlini exlibris-egyesületnek épenséggel egyik elnöke csináltatott ilyen vérfagyasztó címkét: vörös alapon fekete hóhér huzza fel a gonosz könyvtolvajt, az akasztófa fölött két holló kering. Felírás: Gibst du mein Buch mir nicht zurück, So wartet Dein des Henkers Strick.

Egy francia forrásom nagy elismeréssel említi meg B. J. magyar bibliofil exlibrisét, mint amely legtömörebben fejezi ki a közkedvelt eszmét. Nincs rajta egyéb, mint a hagyományos akasztófa, üres hurokkal, a tolvaj megértheti, hogy a gazdátlan hurok ő reá várakozik....

* * *

„Idegen irók tára."

A kölcsönkérőtől a tolvajig csak egy lépés a távolság, — így lehetne variálnunk az ismeretes közhelyet. Voltaképen nem egy lépés, hanem több, azok a lépések, amelyeket meg kellene tennie, hogy a könyvet visszavigye. Aki könyvet kölcsön ad, vegyen tőle búcsút, aligha látja viszont. Hogy mik ennek a lélektani motivumai, nem tartoznak ide. Nem vádolom a kölcsönkérőket azzal, hogy eltulajdonítási szándék vezette őket már akkor, amikor a könyvet elkérik; elhiszem, hogy feledékenységből, nemtörődömségből, szórakozottságból sorozták be a saját könyvtárukba. Aurélien Scholl ezt a szép szokást azzal indokolja, hogy könnyebb megtartani a könyvet, sem mint azt, ami benne van.

Könyvet kölcsönkérni nem illik, tessék megvenni. Talán egy esetben indokolt: ha nehezen megszerezhető könyvről van szó, tudományos munka céljára, akkor is záros határidőre.

Hogyan védekezzünk a kölcsönkérés rettenetes szokása ellen? Akiben nincs elég lélekjelenlét, hogy hirtelenjében elfogadható hazugságot találjon ki, kénytelen a kérésnek engedni, különben sértődöttség a vége.

Ügyes gondolat.

Paul Reboux-nak köszönheti a bibliofilek társadalma az elmés és gyökeres megoldást. 1911-ben egyesületet alapított ezzel a címmel: Liga a könyvkölcsönzés ellen. A címben a cél bennefoglaltatik. A Liga tagja fel van vértezve minden támadás ellen, nem kell fejét mentségeken törnie, egyszerűen kijelenti a legudvariasabb mosollyal: „Készséggel adom oda a könyvet, de sajnos, nem tehetem: szavamat kötöttem le a Ligának." Nemcsak a saját könyvtárát óvja meg ezzel, hanem hasznára van szerzőnek, kiadónak, könyvkereskedőnek egyaránt, mert a konok kölcsönkérő végre is kénytelen lesz a könyvet megvenni, ha mindenütt a Liga zárt sorainak ellenállására talál.

Ezennel fölteszem az indítványt: alapítsuk meg Magyarországon is a Könyvkölcsönzés elleni Ligát. Nem kell alapszabály, nem kell tagsági díj, nem kell tisztikar, nem kell belügyminiszteri jóváhagyás sem, mert hiszen a Liga nem működik, sőt azoknak a működését akarja megakadályozni, akik nem veszik meg a könyvet, hanem kölcsönkérik. Úgy gondolom a dolgot, hogy aki be akar lépni a Ligába, a következő nyilatkozatot írja alá: „Belépek a Könyvkölcsönzés Elleni Ligába és kötelezem magamat, hogy könyvet nem adok kölcsön."

Kérjük fel a Literatura szerkesztőjét, engedje meg, hogy ezeket a nyilatkozatokat közvetlenül hozzá küldjék be s ő az aláírók nevét közölje a Literaturában. Ennyi elég, nem kell más formaság. A Literatura vonatkozó száma tagsági igazolásul szolgál.

Nagyon hálás lennék, ha a Literatura olvasói hozzászólnának az eszméhez; talán a magyar irodalomnak is használhatunk vele egy keveset.

NÉGYSZEM KÖZT

Vikár Bélával, a magyar Mezzofantival.

Vikár Bélának rövidesen megjelenik egy mulatságos verses kötetje. Munkatársunk ebből az alkalomból kereste fel a magyar filológusok nesztorát és folytatta vele ezt a sziporkázó beszélgetést.

Lónyay Menyhért

A pesti kávéház ál-luxusának miliőjéből, ahol rátalálok, nagyon kiütközik *Vikár* Béla figurája. A karcsú, őszfejű finom öregúr alakja köré inkább illenék az intim szalón környezete. De amint megszólal, már nem is látom a műmárványt, a cikornyás falakat, a lármás embereket. Annyira leköt mindaz, amit kedves, mesélő hangján elmond. Elhallgatnám három nap, három éjjel egyfolytában, ahogy emlékeinek dús bőségszaruját elébem önti.

Kicsit megrendülten nézek rá, mert nem mindennapi dolog olyan emberrel szembekerülni, akinek szeme előtt hét évtized eseményei folytak le és aki egész idő alatt az események középpontjában állt, — ahogy ő mondja kedves humorral: főkuktaként nézte, a politika boszorkánykonyháján miként főznek a szakácsok. Tegyük hozzá, — bocsánat a maliciáért, — hogyan sózzák el a levest...

Vikár Béla azért is csodálatraméltó és példaadó jelenség, mert hosszú élete során soha egy pillanatig sem volt tétlen. Dolgozott, komoly, pénzkereső munkát, már tizenkét éves gyerek létére és fáradhatatlanul dolgozik még ma is, amikor már igazán megérdemelné a pihenést, a tétlen *dolce far niente* nyugalmát.

Álláshalmozás ötven év előtt.

Tizenkilenc éves korában már három állása volt. Gondoljuk meg, hogy ez 1878-ban történt, a békék-békéjének idején, amikor más hasonlókorú fiúk nemhogy ilyen álláshalmozást nem produkáltak, de még feléje sem igen szagoltak a munkának, mert nem volt rá szükségük. Megkereste az apa a családnak valót, nem úgy, mint manapság, a bé-listák idején.

A három állás közül az egyik, a parlamenti gyorsíróság maga hetvenöt forint havi jövedelmet jelentett. Ehhez jött még az a pénz, amit Lónyay Menyhért gróftól kapott, akinek a magántitkárja volt; és az, amit ujságíráskodással keresett a *Politikai Napilap* című ujságnál, ahol *Mikszáth* Kálmánnal dolgozott együtt. Nem csoda, hogy hamarosan tízezer forintja volt a takarékban a szorgalmas, szerény fiatalembernek. Nagy pénz volt ez abban az időben!

De a pénzszerzés ördöge nem bujt belé a fiatal Vikár Bélába. Nem rakta a garast-garasra, hanem elitta a — tudományszomja! A kis vagyon felét zsebrerakta és elindult Finnországba s a szomszédos északi államokba: tanulni, új kultúrát megismerni. Ez volt az első lépése annak az útnak, amelynek végére érve az ország legkiválóbb finnológusa lett.

De még mi mindenné lett ezenkívül! Szinte szédítő csak elgondolnunk is, hogy valaki egy-személyben ennyi mindent tehessen! Mind a tíz ujjamat elő kell vennem, hogy előszámoljam: a parlamenti gyorsírók főnöke, a Keleti Akadémia tanára, műfordító, folklorista, a Néprajzi Társaság főtitkára, finnológus, az Akadémia tagja, a Lafontaine Társaság és a Goethe Társaság megalapítója, ujságíró, dalszerző, vicclapszerkesztő, magántitkár és udvari költő...

Mind ennek a töméntelen sok elfoglaltságnak a tetejébe még húsz nyelven beszél és ír!

— Minden két esztendőben megtanultam egy-egy új nyelvet, — mondja könnyedén, olyan hangon, mintha azt mondaná: minden másodnap megettem egy almát. Szédületesen nagyszerű agyvelő lehet a fehér hajjal övezett egyenes homlok mögött, hogy ennyi minden számára jut hely benne. Az emlékezés eleven tárháza Vikár Béla. Ahogy az életéről beszélgetünk, egy-egy feldobott szó nyomán csak úgy bugyborékol belőle a sok emlék. Mint amikor az automatába bedobják a hatost és a nyomán kihull a cukor, úgy ömlik belőle a sok kedves történet kérdő szavamra. Még be sem fejezem, csak elkezdtem a kérdést, már felelt rá.

Lónyay Menyhért...?

Szász Károly

A szép miniszterelnök.

— Rendkívüli egyéniség, nagy tudású, roppantul kulturált és szeretetreméltóan bájos ember volt az egykori magyar miniszterelnök, — mondja. — Jellemző rá, hogy amikor Szentlőrincről, ahol a kastélya volt, bejöttünk Pestre, mindig engem ültetett jobbfelől a kocsiban. — „Maga még fiatalember", — mondta, — „magának még hasznára lehet, ha azt hiszik, hogy nagyobb úr nálamnál, — nekem meg nem árt, ha azt hiszik, hogy én vagyok a kisebb!"

— Egyszer nagy, ünnepi vacsora volt nála, amelyen jelen volt úgyszólván az egész arisztokrácia. Feltűnt nekem, hogy a sok vendég között nem akadt egyetlen szép nő sem. Szóvá tettem a dolgot a gróf előtt, aki így válaszolt: — „Nagyon helyesen van ez így! Ezek a dámák, amint megszülettek, mindjárt mágnások lettek és ott volt mögöttük a nagy vagyon, — igazságtalanság lenne, ha ráadásul még szépséget is adott volna nekik ennyi előny mellé az Úristen!"

— Hatvanhárom éves korában halt meg a miniszterelnök. Minisztertanács alatt érte a szívszélhűdés. Halála után én kísértem el a feleségét Szász Károlyhoz, az akkori református püspökhöz, hogy a temetést megbeszéljük. Hajlongva fogadta a kegyelmes asszonyt a püspök és szokott kenetes hangján kérdezte tőle: — „A prédikáció miatt tetszett jönni ugye? — Hát kérem szépen itt vannak a prédikációk," — mutatott a sublódra, — „tessék megmondani, hogy melyiket parancsolja. Ebben a fiókban vannak a tizenötforintosok, ebben a tízforintosak, ebben meg az ötforintosak, — de ezeket már magam sem rekommendálom!"

Petőfi leánykérőben.

— Szép asszony volt Lónyay Menyhértné, a régi híres pesti bankárnak a lánya: *Kappel* Mária. Lánykorában arról volt nevezetes, hogy ő a leggazdagabb eladólány Pesten. Százezer forint volt a hozománya! Nemcsoda, hogy válogatott a férfiakban és hogy végül éppen Lónyayt választotta, aki abban az időben a legszebb férfi volt Pesten. Pedig a szép Máriát még *Petőfi* is megkérte! Úgy történt, hogy a költő meglátta őt a gyapjúuccai színház páholyában és rajongva beszélt róla barátainak, akik figyelmeztették, hogy erről a lányról pedig ne álmodozzék, mert ezt meg nem kapja. De még közeledni se merészeljen hozzá! Petőfiben erre felébredt a magyar virtus. Fogadást kötött, hogy de ő bizony — megkéri a lányt! El is küldte az öreg Kappelhez a kérőt. A bankár mosolygott és azt üzente vissza, hogy nem lehet látatlanban leányt kérni! „Jöjjön el Petőfi úr hozzánk", — mondta, — „járjon a házhoz, kurizáljon annak rendje és módja szerint, aztán, ha akarja, ismételje meg a kérését!" — De Petőfi nem ment el hozzájuk, neki csak a fogadás megnyerése volt fontos.

— Hogy az imént *Szász* Károlyt emlegettem, róla is eszembe jut még valami. Sokáig dolgozgattam én vicclapokba is. Az *Üstökösnek*, a *Bolond Istóknak*, a *Borsszem Jankónak*, még a *Fliegende Blätternek* is. A Borsszem Jankónál állandó rovatom

volt; Bartók Lajossal irogattuk „Szódász Károly" kiszólásait. Ezeknek a kinrímeknek a patrónusa Szász Károly volt. Az ő szájába adtuk azokat; az ő gúnyneve volt a Szódász Károly, ő volt a rovat feje mellett lerajzolva nagy szódásüveggel, amint spricceli belőle a vizet. Maró szatira volt ennek a rovatnak minden sora. Amikor azután püspökké lett Szász Károly, a Franklin Társulat nyomdája megtagadta a rovat kiszedését azzal, hogy mégsem lehet püspököt kigúnyolni. Erre mi pedig megtagadtuk a nyomdát. Szódász Károlyt meg tovább vágtuk, mint a répát. Írtunk róla egy — „episcopistolát", ahogy ettől fogva a róla szóló epistolát elneveztük, a püspökség tiszteletére.

* * *

Az öreg Wekerle Sándor, Csáky Albin, Bánffy Dezső intimus barátja volt politikai pályafutása alatt Vikár Béla. De közelről ismerte a magyar parlament valamennyi tagját. Aki csak megfordult a mult század nyolcvanas évei óta máig az ország házában, a dunaparti pompás palota bíborszőnyeges folyosóin, meg azelőtt a régi sándoruccai sárga házban, mind eleven emléke Vikár Bélának.

— *Apponyi* Albert grófon kívül nem él már senki azok közül, akik az én fiatalkoromban a porondon voltak, — meséli méla szomorúsággal, de a bánatba mindjárt belecsillan a humor aranyos derűje, ahogy huncut mosollyal hozzáteszi: — olyanok vagyunk már mi ketten, mint valami masztodon-lények!

— Én ismertem még Apponyi Albert édesapját, Apponyi György grófot is, — mondja aztán. — Én stenografáltam a beszédeit. A legtökéletesebb szónok volt, akit csak hallottam, — pedig sok szónoklatot hallottam életemben! Gyönyörű, ékes magyarsággal beszélt, — sokkal szebben, mint a fia. Mert *amit Apponyi Albert beszél, az nem az igazi magyar nyelv, hanem: európai nyelv — magyarul.*

* * *

Az aranygyapju legendája.

A *Kalevala* híres fordítójának a műfordításai kerülnek most szóba. Megint csak kikekerekedik egy érdekes történet.

— Amikor 1889-ben *Zichy* Mihály vendége voltam Szentpéterváron, — meséli, — ő hívta fel figyelmemet a gruz nemzeti époszra, amelyet éppen akkoriban illusztrált huszonhat képpel. Ezek voltak Zichy legszebb illusztrációi. Az éposz egy tizenkettedik századbeli történetet regél el, Georgia hőskorából, amikor az ország még nagyhatalom volt. Gyönyörű kiállításban jelent meg, magyar ember illusztrálta és magyar ember, — bizonyos Tóthfalussy István, aki akkor Amerikában élt, — öntötte a betűit. Zichy váltig noszogatott, hogy le kéne ezt a világirodalmi remekművet fordítani. De akkortájt nem értem rá. Hanem húsz év mulva eszembe jutott a dolog. Akkor neki fogtam, hogy megtanulom a gruz nyelvet. Meg is tanultam. Amikor már tudtam, elővettem az époszt, hogy majd lefordítom. De alaposan meglepődtem, mert — nem értettem abból én egy szót sem. Kiderült, hogy olyanféle nyelven van az írva, mint a Halotti Beszéd nálunk. Bosszantott az úgy nagyon, mert akkor már fejembe vettem, hogy lefordítom. Kerestem hát valakit, aki megtanítson erre az archaikus gruz nyelvre. Diplomáciai úton kértem valakit Georgiából nyelvmesternek. De ennek nem lett foganatja. Akkor írtam a tifliszi eszperanto-klubnak. Erre aztán jelentkezett egy fiatalember, aki tudott jól eszperantóul is, meg ó-gruz nyelven is. Ezt a fiút saját költségemen elhozattam Pestre és itt tartottam magamnál több mint fél esztendeig, amíg megtanultam tőle, amit akartam. A feleségem máig sem tudja, mennyi pénzbe került ez a mulatság, — teszi hozzá hunyorogva Vikár Béla. — Annyit költöttem ennek az éposznak a lefordítására, — — folytatja — hogy abból a pénzből megvehettem volna Zichy eredeti illusztrációit, amikor azok itt Pesten kiállításra kerültek a háború alatt.

Zichy Mihály

— Hanem azért nem bántam meg a fáradságot, meg a sok kiadást. Megérte. Először azért a dicsőségért, hogy a világirodalomnak ez a remeke angol és német nyel-

ven kívül most már magyar nyelvre is le van fordítva. Másodszor azért, mert a mondával való foglalkozás révén sokat tanultam. Többek között megtudtam azt is, hogy a híres görög Jason-monda mögött igaz valóság van. Kolchis, ahová a monda szerint Jason elhajózott, hogy az aranygyapjut megszerezze, Georgiában van. Megvan ma is és megvolt Krisztus előtt 250-ben, Nagy Sándor uralkodása idején is, amikor Georgia hatalmas nép hazája volt. És csakugyan itt volt az aranygyapjú. Még pedig olyanformán, hogy a georgiai folyók vizében arany volt és ezt az aranyat úgy mosták ki, hogy beeresztették a birkákat a folyóba, ott hagyták őket naponta órákig állni és ezalatt a vízből rárakódott gyapjukra az arany. Egy ott járt görög meglátta ezeket a birkákat és hazavitte a hírt az „aranygyapjúról". Erre indult el aztán Kolchisba Jason „közgazdasági expedíciója" és ebből kerekedett a háborúskodás. Már akkor is az arany volt a háború oka, akárcsak ma!

— Még egyet profitáltam ennek a gruz mondának a lefordításából. Megértettem, hogy mennyire szükséges, hogy a világirodalom nagy értéke mind le legyen fordítva magyarra. Ez a megismerés vezetett arra a gondolatra aztán, hogy megalakítsam a Lafontaine- és Goethe-Társaságokat, amelyeknek az volna a tulajdonképpeni céljuk, hogy a szervezett műfordítást elősegítsék. — Végül profitáltak ebből mások is: azok a georgiai hadifoglyok, akik a háború alatt Magyarországra kerültek és akikkel egyedül én tudtam beszélni, kéréseiket tolmácsolni.

* * *

Menelik és a fonográf.

A legjobbízű históriák akkor csurrannak ki emlékezetének soha ki nem fogyó olajos korsójából, amikor folklorisztikus kutatásairól mesél Vikár Béla.

— Én voltam az első folklorista, — beszéli, — aki nem az íróasztal mellett dolgoztam, hanem kimentem a nép közé és a helyszínen szedtem össze az anyagomat.

— Akkoriban volt új találmány a fonográf, — 1893-ban, — Magyarországon még az urak sem igen hallották hírét. Vettem fonográfot és azzal jártam hét esztendőn keresztül a magyar falut, hogy összeszedjem a népdalokat. Végigdaloltattam az egész országot. Persze a falusi nép babonás rémülettel nézte az „ördöngős jószágot"; amikor megszólalt belőle a Rákóczi-induló, térdreborultak, keresztet vetettek; volt olyan, aki belebetegedett az ijedelembe. De a legtöbbje úgy megrendült a „csodától", hogy kezes báránnyá változott és vallott, mint a parancsolat. A legtitkosabb dolgaikat is elmondták. Így sikerült megrögzítenem olyan népies „varázs-dalokat", amelyek egyébként soha sem kerültek volna a tudomány archívumába, mert a tudóik őrizték őket, mint öröklött titkokat.

— Kutató útjaim alatt sohasem szálltam meg uraknál, mert akkor eleve elvesztettem volna a nép bizalmát. Ott laktam velük egy fedél alatt, így férkőztem a bizalmukba. Amikor lassan megszokták a fonográf csodáját és megkérdezték, hogy mi van ebben az ördöngős masinában, azt feleltem nekik, hogy: „a mennydörgős ménkű van abban összefogva!" — Lett is aztán nagy respektusom ettől fogva!

— De nem kell szégyelnünk a magyar paraszt együgyűségét, hogy ezt elhitte. Gondoltak a fonográfról akkoriban még furcsábbakat is. Ezidőtájt történt, hogy Victoria angol királynő küldött egy fonográfot ajándékba az abesszíniai császárnak, Meneliknek. A császár elé behozzák az ajándékot és megindítják a gépet. A lemezen a királynőnek a császárhoz intézett angol beszéde volt. Hallgatja, hallgatja a császár nagy csodálkozva,aztán megszólal: — „Nagyon okos asszony ez a Victoria, csak kár, hogy nincs — emberi formája!" — Azt hitte a jámbor, hogy a fonográf — maga a királynő!

László János dr. rajza.

Vikár Béla

— Sok-sok érdekes kalandom volt a folklorisztikával kapcsolatban, — mereng el, — ha visszagondolok, csak úgy rajzik körülöttem a sok szép nóta, szép lány, szép menyecske emléke. — — Hej, nem voltam ám akkor még ilyen öreg! — teszi hozzá huncut szemvillanással. Aztán megered a szava és csak úgy ontja a történeteket, — többnyire furcsa csattanóval a végén. — —

— Érdekes volt az is, — meséli aztán, — amikor egyszer kinyomoztam egy népballada igaz valóságának történetét. Elmentem Hevesmegyébe, mert azt hallottam, hogy a gyönyörű nótának. „Szőcs Marcsa balladája"-nak az eredeti formáját már csak ott ismerik. Egyik faluból a másikba küldtek, így értem el Mezőcsátra, ahol állítólag megtörtént valamikor az a szomorú eset, amelyet a ballada elmond. Megtudtam, hogy kilencven évvel azelőtt csakugyan élt itt egy Szőcs Marcsa, akit megölt a kedvese. Ennek a Marcsának az unokáját is megtaláltam, aki el is tudta mondani az eredeti balladát, amelyet erősen megváltoztatott szöveggel énekeltek már szerte az országban. Gondoltam: utánanézek ennek az ügynek. Elmentem

a paphoz és megnéztem az anyakönyvet. Meg is találtam benne a feljegyzést, hogy Szőcs Marcsa csakugyan „erőszakos halállal" halt meg abban az időben. — Hát a legénnyel vajjon mi lett? — gondoltam magamban, — most már ezt is ki akartam tudni. Elmentem a miskolci törvényszékre — odatartozott Mezőcsát — és ott meg is találtam az irattárban a Szőcs Marcsa-esetet. Illetőleg csak a számát. Mert az akták hiányoztak. De most már tovább firtattam a dolgot, mert módfelett izgatott. Beszédbe ereszkedtem egy öreg írnokkal, akinek az apja is ott volt írnok a törvényszéken. Az aztán elmondta, hogy ő hallotta az apjától az esetet. Úgy volt az, hogy amikor a pandurok behozták a gyilkost a megyeházára, arra kocsizott éppen az alispánné. Megakadt a szeme a nyalka legényen, felrendelte magához kocsisnak a rabot! — „Nem is lett annak aztán semmi baja!" — mondta az írnok, — „még az aktákat is ellopatta az alispánné a szép kocsis kedvéért!" — Hát ilyenek voltak az asszonyok már akkor is, — meg ilyen volt a közigazgatás!

Betyárok védelme alatt.

— Mezőkövesdre is eljutottam, — kezd bele egy új történetbe — ahol ebben az időben nagyon vad nép lakott. A főjegyző, aki barátom volt, figyelmeztetett rá, hogy itt az idegent, pláne az úrfélét gyűlölik. Azt tartják, hogy semmi keresni valója nincsen az ő falujukban. Mert hogy jóban nem jár, az bizonyos. Pénzt innen el nem vihet, hát másért meg nem jöhet akkor, mint az — asszonyért! „Éjszaka meg különösen veszedelmes idegennek egyedül járnia, mert bizony könyörtelenül agyonütik", — mondta a barátom, — nem is engedett egyedül járnom, hanem mellém adott két pandurt, akik titokban mindig követtek. Ott ültek — persze az én kontómra — a kocsmában is, ahová esténként eljártam. Ebbe a faluvégi kocsmába gyűltek össze a falu legjobb dalosai. Híres legények voltak, egy sem volt köztük, aki legalább három évet ne ült volna a fegyházban! A legnagyobb tekintélye egy Zelei nevezetűnek volt, mert az — huszonnégy évet ült. A Bogár Imre bandájához tartozott és csak azért nem akasztották fel, mert nem volt még nagykorú, amikor elfogták. Nóta is szólt róla: „Bogár Imre, Zelei, — a betyárok elei — —"

— Nagyon összebarátkoztam lassanként ezzel a kompániával. Eleinte sem nagyon hittem a barátom ijesztgetésében, most meg már egészen biztonságban éreztem magam és feleslegesnek találtam a pandur-kíséretet. No meg az egy forint napidíjat is sokaltam, amibe fejenként kerültek. Megmondtam nekik, hogy nem kell engem többé kísérgetniök. Ettől kezdve a betyárok kísértek haza minden este a fogadómba és el nem mentek addig, amíg be nem csukódott mögöttem az ajtó, mert azt mondták: még utolsó percben is leszúrhat valaki! Ilyen volt a közbiztonság és ilyen volt a betyárbecsület akkoriban!

Hogy' járt Vikár Göcsejben.

— Az sem volt utolsó mulatság, amikor — agyon akartak ütni! — nevet fel derűsen Vikár Béla. — Ez Göcsejben történt, amely olyan falu volt, hogy sem pap, sem tanító, sem jegyző nem élt benne. Ide azért mentem el, mert úgy mondták: él itt egy öreg asszony, az egyetlen az országban, aki még tudja az egész szövegét és a dallamát annak a gyönyörű démoni-balladának, amely úgy kezdődik, hogy: — „Lányom, lányom, édes lányom, eredj a kamrába, — öltözzél, vetkezzél halotti ruhába..." Arról szól ez a népballada, hogy az anya eladta a lányát a vámpírnak. Ritka szép dolog, okvetlen meg akartam szerezni a gyűjteményembe. Hát megérkezem Göcsejbe, meg is találom azt a bizonyos hetven esztendős Mari nénit, — tudja is a nótát, el is dalolja. Javában dalolja, amikor szalad be a kocsisom és rémülten mondja, hogy a falu népe körülvette a házat, husángokkal jöttek, hogy engem agyonverjenek!

— Kimentem hozzájuk. — Megálljanak kendtek! — montam nekik, — várjanak egy kicsinyég azzal az agyonveréssel. Mondják meg előbb, hogy miért akarnak agyonütni, aztán meg hallgassák meg, amit én felelek majd rá. Akkor aztán ha akarják, üssenek hát agyon!

— Erre elmondták, hogy az a bajuk velem, hogy csúffá tettem a falut! Mert nagy szégyen az, hogy „megénekeltettem" egy ilyen vénasszonyt! — Így tudtam meg, hogy a falu erkölcse szerint ötven éven felül már bűn az éneklés. De hát a Mari néni tudta előbb is, hanem ő meg — nem tudott ellentállni a — fonográfnak!

— Ahogy a vád elhangzott, már megint emelkedtek a husángok. — No csak lassan a testtel emberek! — mondtam én erre, — most majd elmondom, hogy mért tettem azt, amit tettem! Idehallgassanak kendtek! Engem Ferencz Jóska küldött ide Bécsből kendtekhöz! Mert hogy a király mind a magyar nótákat meg akarja ismerni, amiket csak dalolnak az országban, mert azt mondja, hogy a nótában van a nép lelke, ő meg a lelkit akarja kiismerni. Azért küldött engem, hogy szedjem össze valahány nóta csak van az országban. De külön a lelkemre kötötte, hogy ezt a nótát, amit az imént a Mari néni danolt, okvetlenül elhozzam ám, mert ő ezt egyszer valahol hallotta és azóta is mindig hallani kívánja, de senki sem tudja neki eldalolni. Most,

tudom, boldog lesz Ferencz Jóska, ha meghallja, — még a könnye is kicsordul tőle. Hát lássák kendtek, ezért daloltattam meg a Mari nénit; nem szégyent, hanem nagy tisztességet hozott a falura azzal, hogy eldalolta ezt a nótát, mert megmondom ám a királynak, hogy Göcsejről hoztam neki!

— Volt erre öröm! Dehogy akartak már agyonütni! Tejbe-vajba fürösztöttek volna legszívesebben! Olyan mulatságot csaptak örömükben, hogy az egész falu becsípett és mind a balladát dalolta — —

* * *

A visszautasított ordó.

Ferencz Józsefről esvén szó, elmeséli Vikár Béla, hogy hogyan lett ő a király udvari költőjévé.

— Amikor Vilmos császár Pesten járt és elmondta emlékezetes magyar-barát tósztját, hallatlanul lelkesedett érte az egész ország. Bánffy Dezső, az akkori miniszterelnök, nem akarta tűrni, hogy a német császár népszerűbb legyen, mint a magyar király és hogy helyreüsse a csorbát, kitalálta, hogy ajándékozzon a király tíz szobrot a nemzetnek. El is készült a tíz szobor, amelyek ott áldogálnak a főváros különböző terein. Ennek az ajándéknak a népszerűsítésével engem bízott meg a miniszterelnök. Én írtam aztán egy népies rigmust a dologról „Árpád és a Habsburgok" címen, amelyben azt írtam meg, — Thaly Kálmán ötlete nyomán — hogy a Habsburgok Árpádoktól származnak. A *Vasárnapi Ujságban* jelent meg ez a vers, *Kimnach* László rajzaival illusztrálva. *Berczik* Árpád, a sajtófőnök, azt ajánlotta nekem, hogy küldjem el ezt a verset a királynak. Megfogadtam a tanácsát. Leiratam, beköttettem gyönyörűen és elküldtem *Scherr-Thoss* főudvarmesternek azzal, hogy karácsony este adja át őfelségének. Át is adta. Ferencz József megnézte és azt mondta: — *„Den Mann müssen wir auszeichnen!"*

— Később megtudtam, hogy útban van számomra egy rendjel ezért. Megijedtem és megírtam a főudvarmesternek, hogy az istenért, ne küldjenek nekem rendjelet, mert szégyelleném, ha ilyen ponyva-termékért érne kitüntetés, amikor én értékes irodalmi munkát is végeztem; meg aztán diszkvalifikálna a nép előtt, ha udvari költőnek tartanának, — ártana a népszerűségemnek. A főudvarmester azt felelte, hogy amit egyszer őfelsége kimondott, az ellen nincs apelláta, — ezen már nem lehet változtatni: a rendjelet meg fogom kapni. Erre a magyar kabinetiroda főnökéhez *Könighez* fordultam, aki közvetítette kívánságomat a királyhoz és így kaptam aztán rendjel helyett egy sajátkezűleg írt köszönőlevelet Ferencz Józseftől, — amit többre becsültem minden más kitűntetésnél!

Pénz és poézis hajdanában.

— De kaptam még ezenfelül annyi honorárriumot a kormánytól ezért a versért, — hogy szégyellem az összegét megmondani! Soha költőnek ennyi pénzt nem fizettek egy versért! — Írtam aztán még kétszer ilyen fajta verset. Az egyiket az új pénz bevezetésekor, *Wekerle* Sándor megbízásából. Ezt *Homicskó* illusztrálta. Az volt a címe: „Pénzes János, vagy a rongyos bankó" és az volt benne megírva, amint a király meg Wekerle beszélgetnek — a kocsmában, pálinkázás közben. A harmadik: „Cholerás világ, vagy Bacillus koma szomorú és igaz története" *Hieronymi* belügyminisztersége idején íródott és az volt a célja, hogy a koleraelleni védekezésre tanítsa ki a népet. Meg is volt az eredménye. Hetvenötezer példány fogyott el belőle a vásári ponyván és czernégyszáz forintot kerestem rajta! És a kolera is megszünt — — Hát ilyeneket követtem én el — *legifjabb Tatár Péter* álnéven!

* * *

„Elkövetett" Vikár Béla még valamit, amiről kevesen tudnak. Sok szép magyar nótának, amit népdalnak hisznek, ő írta a szövegét. *Pete* Lajos szerezte hozzá a muzsikát. Kettejük szerzeménye az a bájos csárdás is, amely így kezdődik: — *„Álmaimban veled vagyok, messzenyíló virágom..."* Egy másikat, amelyet kevésbbé ismernek, eldúdol, a kávéházi márványasztalra támasztva a könyökét, igazi mulatós pózban:

Az én szivem fogadó volt nemrég,
Jutott bele minden napra vendég.
Abbahagytam, — most üres a fogadó,
S rá van írva: ez a lakás kiadó.

Barna kislány, de jó dolgod lenne,
Lakómul, ha megszállanál benne.
Holtig tartó hűségedért magáért:
Holtomiglan elengedném a házbért!

A szíve. Igen, a szívéről még nem beszéltem eddig. De ha erről kezdenék mesélni — sohasem lenne vége ennek az írásnak. De meg nem is kell arról külön beszélni. Kisugárzik annak a melege mindabból, amit eddig elmondtam.

(r. m.)

ÍRÓK ARCKÉPCSARNOKA

Frédéric Lefèvre.

Irta: Gyomai Imre (Páris).

(Photo Kertész, Paris)
Frédéric Lefèvre

Irodalmi munkássága olyan színes, mint a szavojai hegyoldalak. Bőséges terméseknek forrását onnan hozta. Onnan indult. Onnan, ahol a hegycsúcsok fejüket az égbe verik. Az erdők millió meg millió mesét suttognak. A völgyekben a hegyek hátáról leereszkedő ködökben a misztikum csirái vannak. A falvak zeg-zugos útjait a keserűségnek lovasa porozza fel. Figurái ebből a környezetből támadnak. Kemények, majdnem átfoghatatlanok, a viharral dacolni tudók, ősik és nagyon emberiek. Ő maga is ilyen. Ha portréját akarnók megfesteni, csak komor színeket alkalmazhatnánk. Bőséges és mégis fukar, mint az a föld, amelyről Páris és a világ felé vette útját. Kemény csontossága a figyelőt első pillanatra talán megdöbbenti. Sziklagörgető szálas paraszt, aki verekszik a hegyekkel, széllel, viharral. De ez csak az első pillanat benyomása.

*

A verduni fergetegben.

Jelenleg a világ legnagyobb irodalmi lapjának, a *Les Nouvelles Littéraires*-nek a szerkesztője. A nagy hegyek aljáról jött. Útitarsolyában gyérpénzű útravalót hozott. Mielőtt ezt Páris nagy forgásában, úgy amint akarta, felválthatta volna, behívták katonának.

Végigcsinálja a háborút. Verdun a legnagyobb élménye. Csodálatos módon a pokolnak ebből a legborzalmasabb kapujából egy kötetet kitevő, nem háborús élményeit regisztráló írásokkal, hanem egy nagy *Paul Valéry*-tanulmánnyal tér vissza.

A mundért ledobja. Előbb egy majdnem a nyilvánosság kizárásával megjelenő, anarchikus tendenciájú hetilapnak, amelynek szerkesztősége és kiadóhivatala egy montmartre-i korcsmában székel, lesz a szerkesztője. Verdun sáncárkaiból visszatérő, magukkal, mindennel és mindenkivel meghasonlott tollforgatók, festők, szobrászok, de egy új világrendnek még ködökben élő protoplazmáját hordó figurák gyülnek a kis revü köré. Napikenyerük: az éhség. Hitük: a piszokból, a vérből, a leggyalázatosabb embermészárlásból egy tisztább érába átjutó emberbe vetett hit. A revü nem él sokáig, szerkesztője és munkatársai felmondják a hitelbe vásárolt itallal, nyomorral megpecsételt szerződésüket. Álmaikat pedig, mint súlyos terhet tovább hurcolva vállukon, szétszélednek. A lapot búcsúztató nélkül temetik el. Mindenki arra megy, amerre lát.

Elsőnek Frédéric Lefèvre bukkan fel.

A Verdun alatt írott könyv, a Paul Valéry-ről szóló tanulmány ritka értékű, egyéni útakon járó esztétát és kritikust revellál. A megnyíló út meredekek felé vezet. Frédéric Lefèvre megindul rajta. Lassan megismerik, szavára felfigyelnek. A kemény szavojárd olyan hangszerelésű instrumentumon játszik, amelynek húrjai

alól ismeretlen akkordok támadnak. A modern poézis felderítetlen forrásáig jut és a poézis barátait nemcsak Paul Valéry-ig, hanem Paul Claudelnek a katolicizmus misztikumában gyökerező intuiciójáig vezeti, az élet nedveit azok számára mutatja meg, akik a két nagy költőtől algebrai hidegségük miatt elfordultak.

Útjának ez az egyik etapja. Ezután másfelé lendül.

*

Az intervju uj formája.

A nyelv filozófiájának látszatra világos, de lényegében bonyolult szerkezetét bontja elemeire. Itt mintha keresztúthoz érkezett volna. Maga sem tudja, hogy lépéseit innen merre irányítsa. Két út is hívja, két út is csalogatja. Végül az ismeretlen harmadik kapja el. Az irodalmi zsurnalizmus.

„*Une heure avec*" című rovat felett találjuk meg nevét. Innen vívja meg a *Les Nouvelles Littéraires* szerkesztői íróasztalát. Itt meg kell állnunk, mert Frédéric Lefèvre írói portréjának uralkodó színét eddig ez a ténykedése adta. Új formát hoz. Több ez a zsurnalizmusnál, több a huszonnégy órát élő írások efemerségénél. Az *Une heure avec* végigfut a világ irodalmi sajtóján, iskolát és irányt teremt. Ma már az új iskolát megteremtő Lefèvre ilyen irányú munkássága öt vaskos kötetet tesz ki. Sok minden van ebben az öt kötetben. Vázlat, rajz, portré és a mi legfontosabb, nincsen bennük intim-pistáskodás. Kortörténeti dokumentumok, írók, alkotók munkásságának és életelvének, túl a könyveken, a regényben, poézisben el nem mondható felfogásoknak, a léleknek csak az intimitás lágyságában kipattanó szikráinak érdekes gyüjteménye.

*

A populizmus első úttörője.

Első regénye *Samson fils de Samson* néhány évvel ezelőtt jelent meg. Ebben is új formájában mutatkozik be. Mint regényíró debütál. A populizmus zászlóját *André Thérive* és *Lemonnier* még nem bontották ki. A háromszögesített francia regény még mindig a burzsoázia szalónjában mozgott. A faubourgok, gyárak, műhelyek, bevetetlen termőföldek, a szavojai hegyek, a tengeri Alpok még nem kapták meg az írók intuicióját, amikor, az újabban a köztudatba dobott populizmus etiketje nélkül, a földből sarjadottan, Frédéric Lefèvre regényének parasztfigurái otromba lépésekkel, hegymászó bakkancsuk ismeretlen zajával, tragédiák ismeretlenségével, életük furcsa elemeivel Páris kapuin bebocsátást kérnek.

Szavojárd familia története ez a regény. Egy század óta a vidék betegeit a kuruzslás eszközeivel gyógyító, apáról-fiura szálló örökség történetének felrajzolása mellett, a háttérben sok mindent látunk. Frédéric Lefèvre-nek ez a regénye megírásának módjával, konstrukciójának szilárdságával, nyelvének meglepő tisztaságával és csaknem bíblikus egyszerűségével, húsból-vérből való figuráival — úgy mondhatnók — a még ki nem sajátított, de valódi populizmusnak első nagy jelentkezése.

*

Regény az ősi rögről.

Újabb regénye a napokban hagyta el a sajtót. Ez már több az etiket nélküli jelentkezésnél.

Le sol, magyarul. *A talaj*, minden sorában a földnek vaskos illatát hordja. Pikturális szempontból talán ez lenne a legfőbb érdeme. De a Frédéric Lefèvre legújabb könyvének nemcsak pikturális, hanem olyan szociális és irodalmi kvalitásai is vannak, amelyek összefogójukat, a szerzőt egy csapásra klasszifikálják.

Mi van ebben a regényben?

Hegyi-parasztok életének drámai küzdelme. A földdel való tragikus harcaiknak epizódjai. A falu csöndjében komoran meghúzódó, csak ismerős hangra kicsalogatható események döbbenetes sokszerűsége. Figurák. Egy robusztus öreg paraszt, a cseléd, egy bővérű asszony. Egy anya, akit még köt a föld; de fiát már csak könnyező szemmel tudja nézni, mert tudja, ha holnap nem is, de holnaputánra a város elviszi. Virágok, erdők, völgyek, meredekek és mindenekfölött, mint valami ősi megbonthatatlan, mint mindennek életet adó áldott és nagy: a „le sol" *a talaj, a föld.*

Egy markolásra ez lenne Lefèvre legújabb regényének tárgya.

De ahogy keretét felépíti, ahogy a földet magát megtudja szólaltatni, ahogy lélekzésének zaját dobhártyánkra tudja verni, nyomban kiugrik a közepes regényírók gazdag sorából, hogy internacionális viszonylatokban is a legnagyobbak sorában foglaljon helyet.

ÍRÓK FURCSA ÉLETE

Sztalin, az Acélember.

Sztalin

Essad bey, aki „Olaj- és vértenger Keleten" című könyvével szenzációs sikert aratott két év előtt, az idén Sztalin életrajzával lépett a könyvpiacra. Essad bey anyja orosz forradalmárnő volt, apja aszerbeidsani, bakúi mohammedán olajmágnás. Essad bey nyugati műveltségével, kritikai szellemével, keleti vérével s ösztönével rajzolta meg Sztalint, a georgiai rablóvezér Dsugasvili és az osszét hegyi törzsből származó varrónő fiát: Szoszo Visszarionovics Dsugasvilit, aki Sztalin névvel ma a föld egy hatodrésze fölött uralkodik.

Visszarion Dsugasvili, miután felhagyott a tiszteletreméltó rablómesterséggel, cipészműhelyt nyitott Goriban. A georgiai hegyi városkában, Goriban, Amilachvari herceg uralkodott. Ez a vérbeli ázsiai kényúr, a cár keresztfia, teljhatalmú úr volt a maga portáján, aki még a cári katonaság parancsnokát is elnáspágoltatta a saját testőrei által. Ezt a nyilvánosság előtt lefolyt színjátékot nagy érdeklődéssel szemlélte a kis Szoszo Dsugasvili, a porban játszadozó, bozontos üstökű fiú.

Az indusztrializmus betör a Kaukázusba.

Az élelmes örmény Adelchanoff szaffiáncsizma-gyárat alapított Tifliszben. Az öreg Dsugasvili vevőköre átpártolt a kövér Adelchanoffhoz. Az éhség beköszöntött Dsugasviliékhez. A kis Szoszo korgó gyomorral, elkeseredetten csavargott Amilachvari palotája körül. A fiatal Dsugasvili ekkor még nem ismerte Marx tanait, különben megértette volna, hogy apja a kapitalista termelés és a háziipar harcának áldozata. A gazdasági törvények szerint a kapitalista termelés győzött a szerény háziipar felett. Az öreg Dsugasvili feladta műhelyét, Tifliszbe költözött és beállt munkásnak a szemérmetlenül gazdagodó Adelchanoff gyárába. A szabad georgiai iparosból városi proletár lett, tizennégy éves fiából, Szoszoból, tifliszi suhanc. Szoszo a legerősebb uccai csavargóvá és a legfélelmetesebb ifjú verekedővé fejlődött. Miután apja nem tudta a cipészmesterségre rákényszeríteni, beadta a georgiai papi szemináriumba. A szemináriumi növendékek valamennyien koldusszegények voltak. A cári hatalom az egyház és az állam megbízható szolgáinak szánta őket. Azonban a tifliszi vasútasmunkások Marx könyveit csempészték a fogékony ifjak kezébe. Az oroszok által elnyomott georgiai proletárcsemeték valamennyien Marx lelkes követőivé lettek. A legszélsőségesebb, a legvadabb valamennyi között: Dsugasvili-Visszarionovics József, aki bármely pillanatban kész volt az elveiért ökölre menni. A tanári kar véletlenül meglelte a vörös röpiratokat Dsugasvili szalmazsákjában és természetesen azonnal kitiltotta a fekete bárányt a szemináriumból. Dsugasvili váratlan sakkhúzással válaszolt. Feladta összes társait, akik vele együtt a forradalmi párthoz tartoztak. Keleten és különösen a lovagias Georgiában az árulás a legnagyobb bűn. Sztalint felelősségre vonta a georgiai szociáldemokrata párt.

— A pártnak szüksége van tanult emberekre. Megmentettem társaimat a szociáldemokrata párt részére, — védekezett hidegvérűen Sztalin.

A párt igazat adott Sztalinnak.

— Képes a párt érdekében becstelenséget is elkövetni? — kérdezte egykor Lenin.

A kán-ivadék és a rablóvezér-unoka.

Sztalin képes volt mindenre. 1905-ben az addig egységes orosz forradalmár szociáldemokrata párt kettéhasadt mensevikiekre és bolsevikiekre. „Koba" néven ő lett az uráli kommunisták vezére. A legnehezebb feladatokat rótták rá. Pénzt kellett szereznie a pártvezérek külföldi politikai propagandájához. A tatár kán-ivadék Lenin kimondotta az állami magántulajdon kisajátítását. A georgiai és osszét rablóvezér-unoka, Sztalin, szemrebbenés nélkül valósította meg a mester terveit. Az ősök és utódok működése között csak az eszközök változtak. A nyil és görbe kard helyébe a bomba és a revolver lépett. Még Trockij elvtárs is osztotta a menseviki párt felzúdulását, amely egyhangúan tiltakozott Koba elvtárs vérfagyasztó kegyetlenséggel keresztülvitt rablásai ellen. De Lenin leintette a túlfinomodott, ujságíró-entellektüel Trockijt; a mensevikiek felzúdulásával amúgy sem törődött. Elismerése jeléül a „Sztalin", azaz „Acélember" névvel tüntette ki „Koba" elvtársat, aki bármennyit rabolt is az állam, pósták és bankok pénzéből, az utolsó kopekig a párt céljaira szolgáltatta be zsákmányát. Önmaga rongyos ruhában járt, kemény szibériai zabkenyéren élt és a késével tanította tisztességre azokat, akik a bolseviki rablóbecsületet lazábban kezelték, mint ő. Önzetlen munkája közben Sztalin ismételten összeütközésbe került a cári rendőrséggel, de csudálatosképen egyetlen olyan hőstettét sem tudták rábizonyítani, amiért kötél járt volna. Csak kisebb kihágásokért, mint május elsejei munkásfelvonulások rendezéséért, izgató röpiratok nyomtatásáért és terjesztéséért számüzték több izben Szibériába, ahonnan mindég hazaszökött. Addig szökött vissza, amíg végül a sarkvidékre deportálták. Vasidegrendszerrel türte a számüzetés magányát és nyomorúságát. Csak az 1917. februáriusi forradalom kitörése után, amikor a cári Oroszország végre tényleg összeomlott, érkezett vissza Oroszországba. A mensevikiek forradalmában a bolseviki Sztalin egy pillanatig sem tévesztette szem elől szélsőséges célkitűzéseit. Rendíthetetlen bizalommal dolgozott a bolseviki államrend megvalósításáért. Eszközei is változatlanul ugyanazok maradtak. De nem tudott hatalomra jutni mindaddig, amíg Lenin és Trockij, a németek segítségével, haza nem érkeztek számüzetésükből és kezükbe nem vették a párt vezetését. A mensevikiek, akik a testvériség, egyenlőség és szabadság elveit vallották: amíg a hatalom a kezükben volt, nem állították a falhoz tegnapi fegyvertársaikat és szövetségeseiket, a bolsevikieket. Viszont a bolsevikiek, miután szabad rablás ígéretével fellázították a csőcseléket, szemrebbenés nélkül kivégezték a mensevikieket. A gironde-iak tragédiája ismétlődött meg. A mérsékeltek elvéreztek a terror könyörtelen erőszaka alatt. A Kerenszki-párt nem tudta a háborút likvidálni. Lenin és a katonaság között agitáló Trockij elfogadták a bresztlittovszki békét. Ők egyetlen, kapitalistával kötött egyezséget sem tartottak magukra nézve kötelezőnek. A világforradalomban bíztak és azzal fogadták el az Oroszországra nézve lealázó, súlyos békefeltételeket, hogy majd Liebknecht és Luxemburg elvtársakkal kötik meg az igazi, érvényes egyezséget. Sztalin a júliusi és az októberi napok alatt, kaukázusi összeesküvői módszeréhez híven, az árnyékban maradt. A nép nem is vett létezéséről tudomást. A tömegek bálványa, Lenin mellett, Trockij volt.

Koba, a „szürke eminencia".

Lenin és Trockij nagy kísérlete az igért jólét helyett soha nem látott nyomorúságot és éhinséget hozott Oroszországra. Az ellenforradalom fellángolt. Kolcsak és Denikin hadainak leverését hivatalosan Trockij katonai népbiztos-elvtársra bízták, de voltaképen a kaukázusi hadbiztos Sztalin szervezte és vezette a guerillaháborút. Az ideges, túlfinomult Trockij hangzatos beszédeket tartott a katonáknak.

De Sztalin eszelte ki a haditervet, válogatta össze az alkalmas embereket. Ebben a tevékenységében állandóan összeütközött a hiú és hatalmára féltékeny Trockijjal. Lenin íróasztalán hegyekké halmozódtak az egymást denunciáló és becsmérlő sürgönyök, amelyekben Trockij és Sztalin elvtársak egymás visszahívását követelték. Lenin azonban mindvégig megbízott Sztalinban, sőt a veszélyeztetett déli hadsereg teljhatalmú parancsnokává nevezte ki őt. Trockij parancsnoksága alatt csupán a déli hadsereg mozdulataitól függő északi sereg maradt. Lenin ismerte az embereit. Kolcsak és Denikin után Sztalin leverte a kronstadti matrózok lázadását. A „kommunizmus büszkesége és védvára Kronstadt" menseviki eszméket hangoztatott. Szabad választásokat, szabad sajtót és szabad kereskedelmet követeltek. Trockij elvtárs idegrohamot kapott. Népbiztos-elvtársai is azt hitték, hogy ütött a bolsevizmus utolsó órája. Egyedül Sztalin őrizte meg hidegvérét. Mielőtt még a lázadás elharapódzhatott volna, a még hű csapatokkal Kronstadt ellen vonult. Személytelen, szinte gépies ázsiai kegyetlenségével elnyomta és megtorolta a lázadást. Egyetlen élő matróz sem szabadult Kronstadtból. Trockij ezalatt Pétervárott szónokolt. De Lenin megértette, hogy a nagy kísérlet véget ért. Ettől fogva kezdődött a „Nep" enyhébb politikája. A hétpróbás bolsevikiek újra felosztották maguk között a hatalmat. Trockij, az elismert hős, a munkás- és katonatanács elnökévé lett. Lenin után ő képviselte a legnagyobb hatalmat Oroszországban. Míg Sztalin megelégedett a szürke párttitkári állással. Ebből a látszólag jelentéktelen állásból építette ki későbbi korlátlan teljhatalmát. Mint párttitkár lassan és észrevétlenül a Lenin halálát megelőző és követő hónapokban saját bizalmi embereit, a hozzá hasonló primitiv, mindenre elszánt kommunistákat és főleg kaukázusiakat állította a felelősségteljes állásokba, míg Trockij híveit díszes, de súlynélküli pozíciókba helyezte el.

Trockij végzetes kúrája.

Trockij ekkoriban súlyos tüdőbajával küzködött. Trockij, Lenin halálakor, útban volt a Kaukázus felé, meg sem jelenhetett Lenin ünnepélyes temetésén, amelynek időpontjáról egyébként Sztalin különben is tévesen informálta. Lenin helye üresen maradt. Mindenki azt várta és hitte, hogy Trockij ragadja magához a hatalmat. A katona- és munkástanács elnökének erre meg is lett volna a módja, ha véletlenül éppen Moszkvában parancsnokol, ahelyett, hogy a Krimben gyógyította volna beteg tüdejét. Sztalin vakon engedelmeskedett volt Leninnek, mint ahogy megkövetelte, hogy neki is engedelmeskedjenek alantasai. De Trockijt gyűlölte és mélységesen lenézte. Buzgón hirdette tehát, hogy Trockij elvtárs magához akarja a legfőbb hatalmat ragadni. Még buzgóbban hangoztatta azonban, hogy a hatalom nem egy embert, hanem a kommunista párt összességét illeti. Kamenev és Zinovjev is irígyelték Lenin helyét Trockijtól. Ezért szövetséget kötöttek ellene Sztalinnal. Míg Trockij a Krimben kezeltette tüdőbaját, addig Sztalin átszervezte a hadsereget. Minden honnan kiszorították Trockij embereit. Mire a gyógyulófélben levő Trockij visszatért Moszkvába, megindították ellene a sajtóhadjáratot. Trockijt, az ujságírót, a minden oldalról feléje fröcskölő vád a legérzékenyebb oldalán találta. Gyönyörű filippikákban válaszolt, amire Sztalin mindössze annyit felelt:

— Nézzétek, a felfuvalkodott menseviki még a párt kritikáját sem állja.

Régi emlékek.

Sztalin még idejekorán birtokába vette a cári policia titkos irattárát. Minden elvtárssal szemben rendelkezett mérges fulánkkal. Sajnos, csak a rávonatkozó aktákat semmisítette meg. Most kiásott egy régi levelet, amelyet Trockij 1913-ban irt Tseidzének, a duma akkori menseviki tagjának, amelyben élesen bírálta Lenint. Lenin tudott erről a levélről, de nem tulajdonított neki semmi fontosságot. Ezzel a régi levéllel tette Trockijt Sztalin lehetetlenné. Trockijt elmozdították a hadügyi és munkástanácsossági népbiztosságból. Politikailag Trockij ezzel elintéződött. A három győztes: Kamenev, Zinovjev és Sztalin most már osztozkodhatott a zsákmányon. Sztalin, aki legyűrte volt Trockijt, könnyen elkészült Zinovjevvel és Kame-

nevvel is. A még entellektüelnek nevezhető Zinovjev és Kamenev elvtársak csakhamar követték Trockijt a száműzetésbe. Sztalin egyeduralkodó maradt. Hivatalosan minden parancsát a kommunista párt összessége bocsátotta ki. Valóságban azonban a párttitkár-elvtárs, Sztalin, rendelkezett. Oroszország felett most a sztalinizmus uralkodik. A sztalinizmus jelenleg három tényezőből tevődik össze; ezek: a megvalósult kommunista szocializmus, az ötesztendős terv és a parasztok kollektivizálása. Sztalin végső célja a világforradalom, az egész világ bolsevizálása, amely felett ő, Sztalin, uralkodik. Ez az uralom Ázsia uralma lenne Európa felett. Ázsia ősi vadsága a nyugati kultúra felett. Oroszország a pusztulás szélére került. Sztalin jól tudja, hogy a zsarnokot állandó veszély fenyegeti. Ha kikocsizik, mindég öt teljesen egyforma páncélos autót használ. Sohasem tudni, hogy melyik gépkocsiban hagyja el a Kremlt a modern Dsingisz-kán. Ötven éves korában fiatal, tizenöt esztendős georgiai nőt vett el feleségül. És míg a népbiztosok feleségei a Kremlben élik a szovjet-asszonyok felszabadult életét: Sztalin, ázsiai oligarchaként, zár alatt tartja a feleségét. Ha elmegy hazulról, kulccsal zárja be a magányos tanyaház kapuját, ahol szerény, eldugott felesége éldegél és a kapukulcsot, állítólag, a nadrágzsebében őrzi.

Sztalin: Ázsia lelke.

Sztalint gyűlölik, mint még egyetlen zsarnokot sem ő előtte. A gyermek Szoszo által megcsudált Amilachvari kedélyes patriárka hozzá képest. Marx megtagadná és ellene fordulna. Ám a Rettenetes Iván, Dsingisz-kán és Timur Lenk méltó utódjukat látnák benne. A gyűlölet Sztalint hidegen hagyja. A régi keleti bölcsességet vallja: az uralkodónak engedelmesség jár, — Istennek szeretet. Az ő országában Isten helyét az elvont kommunizmus foglalja el. Az orossznak szeretnie kell a kommunizmust, Sztalint gyűlölheti. Sztalin ma hatalma tetején áll. Mint minden vérbeli kaukázusi lovag: kiakarja terjeszteni törzse igazságát. De az ő törzse: a kommunizmus. Ha az individualista Európa ellenkezik: rákényszeríti a maga igazságát. Eszköz: a kard. De aki kardot ránt, az kard által vész el. Meddig tartja féken Sztalin egyre számosabb ellenségét? Mert nem mindenki óhajtja megérni Sztalinnak Oroszországban megvalósult Ázsiáját. Egyelőre még Dsugasvili Visszarionovics József, a Sztalin, a kommunista párt titkára, uralkodik a Kreml ősi falai között. Ázsia nagyságának, Ázsia kegyetlenségének, Ázsia hatalmának jelképe, aki csak várja a pillanatot, hogy rárohanjon Európára.

Berend Miklósné.

VERSEK.

Remsey György: A tűzrakó.

(Versek. A szerző kiadása. 1930. 96 oldal). A feltartóztathatatlanul közelgő nagy leszámolások kiliasztikus gondolatképeivel átitatott prófétás énekek sorozata ez a könyv. Ezrai hangulat súlyos pörölye minden egyes szava, amellyel a magyar Mát veri fejbe, hogy az végre magára ébredjen. A Mohács utáni bűnbánó zsoltárok biblikus képei rajzanak fel izgalmasan ítélkező ritmusai nyomán. Ámde ki hallgat ma, a vak siketségben, a prófétára?!

Berczeli Anzelm Károly: Ádám bukása.

(Versek. Buday György fametszeteivel. A Délmagyarország kiadása. Szeged, 1931. 159 oldal). Tiszta, templomi áhítat, — fiatalosan zsibongó szűz-szerelem, — grotteszk szatir-táncot lejtő bujaság, — öregedő férfi töprengése: ez a négytételű szimfónia, amelyet a költő „Az Úr — Éva — Lucifer — Ádám" fejcímekkel hangsúlyoz s amely az olvasóból szinte önkéntelenül is a Haydn „Négy évszakjának" hangulatát váltja ki, — sokhúrú hárfa lehetőségeit nyujtja egy gazdag invenciójú és minden hangulatban egyforma készségű költő számára. Zsoltár vagy szerelmes líra, kéjelgés vagy érett bölcselkedés egyformán szóhoz jut ebben a világos ritmikával, szinte klasszikus leegyszerűsítéssel épített lírai ciklusban. Buday György beszédes fametszetei a képzőművész fantáziájának fiorettjeivel díszítik fel a könyv szerencsés elgondolását, amely ciklikus formája ellenére is egységes egész.

EZEKRŐL A KÖNYVEKRŐL BESZÉLNEK...

MAGYAR SZÉPPRÓZA.

Komáromi János: Ordasok.

(Hősi regény a 17. század végéből. Bpest, 1931. Genius-kiadás. 344 old.) Másfél rettenetes évtizedet választott ki Magyarország történetéből Komáromi János regényének hátteréül. 1672—1687 között játszódnak le a Thököly-féle kuruc fölkelés legtragikusabb, legvéresebb jelenetei. Lipót osztrák császár, spanyol rokonságának tanácsára, vérbe akarja fullasztani a magyarságot, hogy aztán a magával tehetetlen országot mindörökre hozzáláncolja az Ausztriai Ház diadalszekeréhez. Nyers hatalmi politikája két oszlopon nyugszik: egyrészt a világ minden tájáról jött véreskezű katona-kalandorokon, másrészt a jezsuitákon. Ezekre bízza a bécsi udvar Magyarország béklyókba szorításának nagy művét. A tulsó oldalon a protestáns papok, a szegény, vérig sarcolt, kaszás nép tömegei s a kevés kuruc-katonaság Szepessy Pál vezérlete alatt próbálkozik hol itt, hol ott szembeszegülni a Caraffák, Kollonicsok és Szelepcsényiek szörnyen véreskezű koalíciójával. Kuruc tábori dalok, gályarabságba hurcolt protestáns papok zsoltárai, kerékbetört emberek irtózatos jajgatása adja a kísérőzenéjét annak a monumentális történeti korképnek, amelynek első színébe Komáromi ügyes kézzel állított be egy szerelmi intrigát: Keczer Gábor, külföldön végzett diákot, aki ugyan gyerekkorától jegyese Rauscher Edit eperjesi patriciuslánynak; de közben beletántorodik egy Ujhelyi Erzsébet nevű kalandornőbe, aki Tábori Erzsók néven Caraffa kémje és kedvese. Amikor Keczer megtudja Erzsébetről az igazságot, eltaszítja magától s a kémnő bosszút esküszik ellene. Keczer elveszi Editet, de menekülni kénytelen s Erzsók úgy irányítja Caraffa hadműveleteit, hogy az sorra irtja Keczer családját. A végén aztán eléri Erzsókot is a Végzet: Keczer Gábornak Edittől született fia a hatalmába keríti a veszedelmes nőt és elfalazza. Fojtó levegőjű, keserű könyv ez a regény s Komáromi különös stiláris és nyelvművészete kellett hozzá, hogy az egymást kergető szörnyűségeket leenyhítse a kuruc „ordasok" életéből vett jóízű figurákkal. Mint ahogy éppen Komáromi egyéni nyelvezete, zamatos, erős magyarsága menti meg a regényt attól a veszedelemtől, hogy ne váljék papirosízű Haupt- und Staatsaktionná. Tudatosan epikus előadásmódja hatalmasan hömpölygő éposszá súlyosítja Komáromi regényét. Szerzője a könyvet Gömbös Gyulának, „a magyar kard miniszterének" dedikálta.

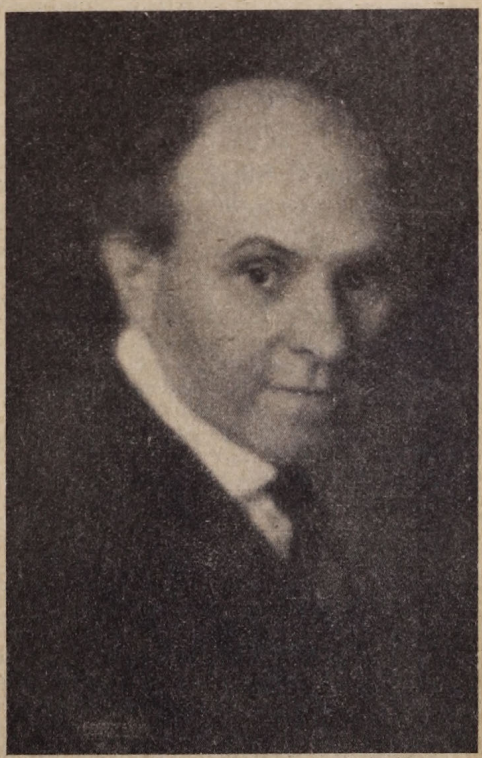

Falu Tamás

Falu Tamás: A halottak is élnek.

(Az Uj Idők kiadása, Bpest. 216 oldal. Ára 2 pengő). Ihary Elemér dr. ügyvéd, nős, pesti lakós, egy leánygyermek apja.

Felesége súlyos betegen fekszik. Ihary szereti a feleségét; de munka közben valahogy nagyon közel került hozzá munkájának osztályosa, az irodakisasszonya. Egy elfelejtkezett pillanatban csókra találkozik a kettőjük ajka, — egy sikoltás és egy zuhanás a visszhangja: a beteg asszony felkelt az ágyból és észrevétlenül tanúja volt a jelenetnek. A fájdalom megölte a szívét. Halála után az ügyvéd évekig vár, végül mégis elveszi az irodakisasszonyt, akit rövid házasság után szintén elveszít. A két halott emléke, mint valami antik Erynnis, hajszolja az ügyvédet világgá. Gyilkosnak érzi magát s imbolyogva keres elpihenést Páris zajában, majd Abbázia egy kis penziójának csöndjében. Itt jelenik meg néki a harmadik nő, első feleségének képmása, aki szerencsétlen házassága elől menekült Norvégiából az Adria mellé. De ahogy ennek a nőnek az életfilmje — a megbocsátás mótorján keresztül — visszaperdül a békés kiegyenlítődöttség felé, úgy az ügyvéd életútja is visszahajlik az elnyugovás és kiengeszteltség felé: első házasságából maradt lánykája új értelmet ád fáradt életének. Ez körülbelül a meséje Falu Tamás regényének. De nem a meséjében rejlik ennek a könyvnek a nagy értéke, hanem abban a gordonkaszerűen búgó, fojtottan hangzó mély lirában, amely el-elcsuklóan tör fel, mint a lelkiismeret harangszava, a regény mondandói közül.

Szilassy Lajos: Elbujt a hold.

(Regény. Magyaróvár. 100 oldal). „Honnan indultam el?... A csendőrség börtönéből." Ezzel az *auftakt*-tal indul meg ez a napló formájába öntött kis-regény, amely egy szüntelenül alulmaradt embernek a vádirata a békevilág társadalmi berendezkedése, a háború igazságtalanságai, a forradalmak idegen fajú haszonvevői és az ellenforradalom K. u. K. szellemű basáskodása ellen. A naplóíró mindezzel szembe csak a maga törhetetlen idealizmusát, hazafiasságát és istenhitét tudja szegezni, amelyek végül is egy kis virágkereskedés csöndes biedermeierjébe vezetik el nyughatatlan életét.

Nagy Margit: Lépcsőfokok. *(Dr. Vajna György és Társa kiadása. Budapest, 104 oldal.)* Tíz novellát gyüjtött egybe ebbe a kötetbe a tehetséges fiatal írónő. A fordulatos, ügyes írások során minduntalan kivillan egy-egy gondolat, amelynek szellemes filozófiájára fel kell az olvasónak figyelnie. Néhány finom reliefet ád az élet különböző arcáról Nagy Margit és pár vonással pompásan portretirozza figuráit. A tördobó, az ibolyaucai kis cseléd, a morfinista és a rettegéstől a szerelembe menekülő leány története sokáig nem mosódik el emlékezetünkből. — E kötet kapcsán megint arra gondolunk, hogy milyen érthetetlen a kiadók averziója a novelláskötetekkel szemben. A mai ideges embereknek nem igen van türelmük hosszú regényeket végigolvasniok, — a novella, amely sürített, dramatizált életet ad, tulajdonképpen legjobban megfelel lázas korunk irodalmi igényeinek.

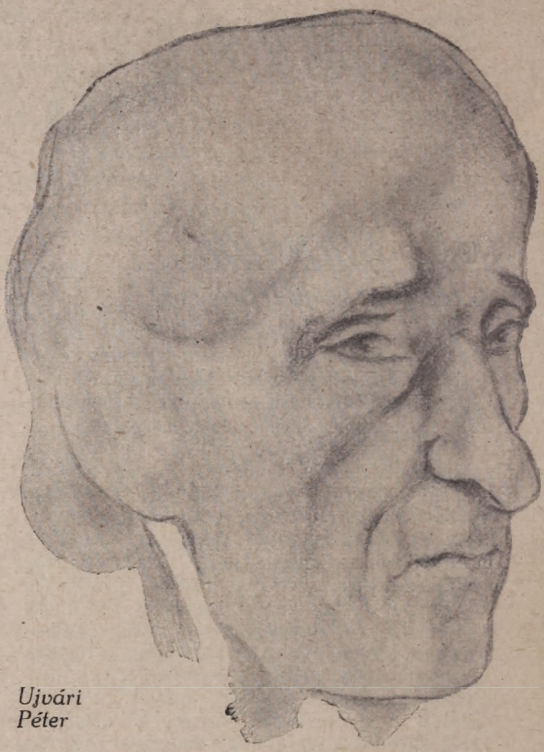

Ujvári Péter

Ujvári Péter: A mécs mellett.

(Regény. Sajtó alá rendezte és bevezetővel ellátta Ujvári László és Imre. Bpest, 1931. 339 oldal.) A két Tharaud-testvérnek, Jérôme-nak és Jeannak pár év előtt megjelent egy érdekes regénye, „La rose de Saron", amelynek első oldalán ajánlást találtunk: „A mi barátunknak, Ujvári Péternek, aki élte a jesivák életét". Felfigyeltünk erre a furcsa ajánlásra, amelyben két francia és közismerten antisémita író a könyvét egy magyar embernek ajánlja, barátjuknak, aki zsidó iskolából került ki. A *Literatura* akkor (1928. I.) megírta ennek a furcsa barátságnak a történetét. Ujvári akkor még életben volt. Azóta, sajnos, 1931 januáriusában, 62 éves korában, egy sikerekben és küzdelmekben gazdag élet alkonyán elhunyt. Mint Pinchesz Jüd kezdette meg életét s az apja hírneves ortodox rabbi volt Érsekújváron, aki a fiából is rabbit akart volna nevelni s ezért beadta őt a nagysurányi nagyhírű zsidó iskolába. A gyerek egy ideig csak birta a lélekölő tanulmányt, amíg egyszer véletlenül kezeközé került néhány bűnös világi könyv: német nyelvtan, fizika; s most Pinchesz, néhány

barátjával együtt, titokban nekilátott az ismeretlen, világi misztériumok tanulásának. „A mécs mellett", éjszakánként magolták az átkozott tudományokat, amíg végül egy szép napon ott hagyta a „mécset" s a nagyhírű zsidók, az Ottolenghiek, Barbarelliek, Remo-k, Ettingerek unokája elment Szegedre, a legmagyarabb városba ujságírónak, ahoz az asztalhoz, amely mellett egykor Mikszáth tanulta ki a betűrovás nemes mesterségét. S így lett Pinchesz Grossmannból Ujvári Péter, akit egyik kritikusa valamikor a „zsidó Mikszáth"-nak nevezett el. Teljesen ismeretlen világot, a felvidéki ghettók furcsa életét revellálta Ujvári a magyar és a külföldi irodalom számára s évtizedeken keresztül csak úgy ontotta magából a kedves humorú vagy finom szatirájú regényeket, novellákat, amelyeknek sajátos couleur locale-ja önálló színt jelentett a magyar betűk világában. Élete utolsó évtizedében aztán, a politikai viszonyok hatása alatt, elhallgatott Ujvári, a regényíró. Íróasztala számára ugyan továbbra is irogatta brilliáns megfigyelésű, csöndes iróniájú regényeit; a külvilág számára azonban már csak nagytudású lexikon-szerkesztővé lett, akinek a megalkuvással és az értetlenséggel kellett súlyos harcokat vívnia. Halála után fiai, maguk is tehetséges tollforgatók, kötelességüknek tudták, hogy édesapjuknak, a Magyar Ujságírók Egyesülete egykori főtitkárának hátrahagyott műveit kiadják. A kegyelet tényén kívül, most, hogy az első poszthumus regény megjelent, megállapíthatjuk, hogy az irodalommal szemben is érdemet szereztek maguknak a „A mécs mellett" kiadásával. Ez az autobiografikus regény — Livniczer, az egykori bócher a főalakja, de főhőse voltaképpen az egész magyar-zsidó társadalom — a magyar zsidóságnak heroikus korát vetíti föl: azt az átmeneti stádiumot, amely „a mécs melléről" elkívánkozó régimódi zsidókat a valóságos élet napfényébe vezeti át, akik azonban ennek ellenére is olthatatlan nosztalgiás érzéssel emlékeznek viszsza elhagyott életük pislákoló szimbolumára, a „mécsesre".

KÜLFÖLDI SZÉPPRÓZA.

Daudet, Léon: Les bacchantes.

(Roman contemporain. Paris, Flammarion. 285 oldal. Ára 12 frc.). Léon Daudet-t szélsőséges politikai állásfoglalása — királyrikkancs voltát a monarchisták, antisemitizmusát a katolikus Egyház sokallotta meg — nem éppen szimpatikus színben tüntetik fel a francia közéletben. De hogy ez az orvosnak indult vad-zseni határozottan tehetséges és hogy minden írása legalább is leköti az ember figyelmét, azt senki tagadásba nem veszi. Amikor fiát — igen zavaros körülmények között — megölték és ő a köztársasági kormányt vette gyanuba, hogy rendőreivel lelövette a fiút, akkor a törvényszék őt rágalmazásért elitélte s az ítélet után Daudet — úgylátszik, az akkori kormány emberbaráti gesztusa folytán — kimenekülhetett Belgiumba s valamelyik ottani monarchista barátjánál lelt azilumra. A csöndes, politikától csak kevéssé zavart munka évei következtek el: Daudetnak nagyon is előnyére. Fantáziáját, amelynek szertelensége a politikai arénán csak bajokat okozhatott neki, most a tiszta irodalom terén élhette ki. Már tavaly megjelent ennek az étapnak igen érdekes dokumentuma: *La femme et l'amour* cimen, amelyben sorra vette a modern női típusokat, a sztárt, a kurtizant, az írónőt, az írógépes kisasszonyt, a királynét, stb. és mélyen szántó pszichológiával hámozta ki a mindeniknek lelke mélyén ott rejtőző kis szerelmes nősényt. „A bacchánsnők" a a hetven éves író sokrétegű élettapasztalatainak kvintesszenciája. Adva van a tudós, Ségétan, aki feltalálta az időhullámgépet, amellyel elmult évezredek lejátszódott eseményeit újra elő tudja a vászonra varázsolni. És adva van körülötte négy nő, akik szerelmes rajongással dobják testüket a mester elé, akinek alkotótehetsége a szerelem freneziséhez van kötve. Valósággal orgiasztikus viviszekcióval boncolgatja Daudet a négy nő testén-lelkén keresztül a szerelmes nő típusait s végül elviszi az egész társaságot Pompéjibe, ahol a „Misztériumok világában" végig élik egy antik bacchanália minden fájdalmas gyönyörűségét, úgy ahogy a villa freskói erre őket megtanítják. Az egyik nő férjének, egy amerikai mérnöknek bosszúja vet véget az újra ébredt antik misztériumnak. Daudet csodálatos stílusának vérvörös rózsái szenvedélyes tűz bíborába mártják ezt a nyugtalanítóan szép regényt.

Lecomte, Georges: Les forces d'amour.

(Roman. Paris, Flammarion, 1931. 282 oldal. Ára 12 fr.). Lecomte 1892-ben, 25 éves korában, mint az impresszionizmus zászlóvivője debütált az irodalomban, ami akkor egyet jelentett a felforgatással, a forradalmisággal. Igaz, hogy idevonatkozó írásai egyelőre csak a művészeti kritika terén mozogtak; de már rövidesen kilépett ebből s áttért a társadalmi kritika töviskésebb útjára. Igazi sikereit itt aratta és pedig főleg hármas regényciklusával, amelyben keserű szatirával mutatta be egyrészt a képviselők világát, másrészt a beamterek kasztját s végül a dilettánsok veszedelmes hadát. Azóta persze már közel három évtized perdült le az élet rokkáján; a fiatal forradalmárból a francia akadémia tagja lett, akinek szeme ugyan jottányit sem veszített éleslátásából, de ítéletmondása megértőbbé, emberiebbé enyhült. Meglátásának analizáló

erejéről tanúskodik „A szerelem erői" is, amelyben a modern életről szokásos kétfajta koncepciót helyez egymással szöges ellentétbe. Az egyik felfogás a fiatal Renaison házaspáré, két becsületes, tisztességes, egymásba szerelmes, szép emberé, akiknek egymáshoz való csöndes vonzalma azonban beleütközik egy másik réteg életfelfogásába, amely a vágyak rabságában, az üzleteskedés veszett hajszájában leli a boldogságát. Lecomte izzó vassal nyúl bele a kornak ebbe a tátongó nyitott sebébe és bátran vonja le a leplet bizonyos osztályok korrupt gondolkodásmódjáról.

Vázsonyi Vilmos karikaturája Bér Dezsőtől

ÉLETRAJZOK.

Vázsonyi Vilmosné: Az én uram.

(Genius kiadás. 468 oldal, több képpel). Szegényes asszonyi memoár-irodalmunknak — Feszty Árpádné memoárjai megjelenése óta — nem volt olyan eseménye, mint ez a könyv, amely szellemességével, politikai meglátásaival és — őszinteségével bátran odaállítható Karoline Pichler vagy Metternich-Sándor Paulina hercegné emlékiratai mellé. Vázsonyiné Szalkay Margit, az „agrárkisasszony", ahogy az ura néha tréfásan címezgette, érdekes vidéki miliőből került Pestre. Családja a magyar zsidóságnak abból a generációjából ered, amely teljesen asszimilálódott a magyar dzsentri világhoz: földbirtokos-familia, amelyből még zsidóvallású főszolgabíró is kikerül, apja a helybeli pártelnök, nemességet kap, vezető tényezője a megyei politikának, szóval az a típus, amelyre egyszer Mikszáth Kálmán a „sarkantyús zsidó" nevet pregnálta. Ebben a félig agrárius, félig politikus környezetben éli le Szalkay Margit leányéveit s már innen hozza magával a finom politikai érzéket, amikor feleségül megy a pesti fiskálishoz, aki viszont típusa a nagyvárosi kispolgárnak — becsületességével és szándékos elhatároltságával együtt. Csodálatos finomsággal vetíti most fel Vázsonyiné a huszadik század első harmadabeli Pest képét, férjének politikai küzdelmeit, sikereit, csalódásait. Oldalról-oldalra nyomon követjük Vázsonyi karrierjének ívelését egészen a miniszteri székig s csöndes aggodalommal szüntelenül, mint valami őrangyal, ott érezni mellette egy szerető asszony dobogó szívét — Lilly Braun „im Schatten der Titanen"-je ötlik önkéntelenül az ember eszébe —, aki ha kell bátorítja, támáccsal kíséri, félti az ő emberét, büszkeségét. És maga is aktiv részt vesz az ura politikai küzdelmeiben, s még most a halála után is, mint valami sírvédő telamon, áll ott az elhunyt emléke mellett: dícséri azt, amit ő dícsért, ostorozza azt, amit ő ostorozott, bántja azt, aki Őt bántotta. Talán itt-ott igazságtalan is, de isten tudja, az ura emlékét védő asszonynak még ez az igazságtalanság is megbocsátható, vagy talán még szép gesztus is tőle. Nagyszerűen átérzi volt életének hivatását. „Író, művész, politikus felesége — írja Vázsonyiné —, ha nem lett önállóan nevelve, nem tudja megállani a helyét az életben, nem lehet más, mint szerencsétlen és szerencsétlenné teheti az urát is. A közszereplő férfi feleségének sok mindenről kell az életben lemondania, bár sok-sok kárpótlást talál más irányban. A politikus felesége éppen úgy, mint a művészemberé, nem kívánhatja azt az urától, amit az átlag polgárasszony megkíván, hogy az ura mindenütt vele tartson." Ezeken az inkább lirai értékeken kívül aztán nagy dícsérete ennek a kötetnek éppen az, hogy asszony írta, aki nem köteles olyan tekintetekkel lenni elevenekre-holtakra, mint a szokványos férfi-memoárírók, akiknek tolla alól ritkán fakadhat őszinte szó, annyi minden szempont akaszkodik kölönc módján a tollára. Vázsonyiné egészen bámulatos nyíltsággal világít az események rugói mögé, vet egy-egy éles fénysávot emberi jellemekbe (pl. Lánczy Leó és a miniszter Vázsonyi találkozása alkalmával a főrendiház folyosóján, ahol a kikeresztelkedett Lánczyból kibuggyan a régi nosztalgia: „Ugye szép dolog ez, hogy két ilyen zsidó fiú, mint te meg én, a Weiszfeld és a Landsberger, itt összetalálkozunk a főrendiház folyosóján...") Ilyen apró miniatürökből egy hallatlanul impresszív, néha már-már kíméletlen korkép tevődik össze ebben a memoárkönyvben, amely ma még csak lebilincselő olvasmány, de holnap már nélkülözhetetlen forrásmű.

Buday György fametszete

Buday György fametszete: A bucsusok

A MŰVÉSZET KÖNYVEI.

Buday György: Boldogasszony bucsuja.

(A szeged-alsóvárosi Havi Boldogasszony-napi búcsú emlékezete. 15 fametszet. Kiadja a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Készült 100 példányban). Buday György neve — bár még egészen fiatal ember — néhány évvel ezelőtt, az ú. n. „tanyai settlement"-mozgalommal kapcsolatban tűnt fel. Életkorát nagyon meghazudtoló éleslátással fedezte fel az alföldi tanyák világának furcsa és sajátos kultúrmiliőjét: azt is, ami érték itt adódik, de meg azt is, ami onnan hiányzik. Részben az angol egyetemeken szerzett szociális elképzeléseivel, részben pedig a Solymossy Sándor szegedi professzor folklorisztikai tanszéke mellett nyert gyakorlati tudásával feküdt neki a tanyai irodalom tanulmányozásának. Ennek eredményeképpen aztán mint a szegedi egyetemi Bethlen Gábor-kör elnöke jelentős és immár több éven át ismert munkásságot fejt ki úgy a tanya népies értékeinek megmentésére, mint pedig az ottani nép kultúrnívójának emelésére. Az ekörüli propaganda céljait szolgáló kis naptáraik mindegyike egy-egy kis remekmű, amely szívesen látott forrása lehet a magyar populizmus egy igen érdekes és tartalmas karéjjának. Ezt Buday György, a jogász kezdeményezte és intézte. Van azonban az ő egyéniségének egy másik, talán spontánabb, de mindenesetre kiütőbb facettája is: az alkotó művészé, aki például az előttünk lévő füzetjével egyszeriben a magyar fametszők első frontjába lendül. Ezek a metszetek — ha ennyire egyéni útakon haladó művésznél forrásról egyáltalán beszélhetünk — kétfajta impresszióból táplálkoznak. Az egyik Masereel misztikus beállítottsága, amely a rejtett fényekkel való szinte már-már diabolikus játékában jelentkezik; a másik pedig a régi magyar ponyváknak becsületes primitivitása, amelyből Buday egészen új, ismeretlen értékeket szűr fel a tudatosság küszöbe fölé. A két típust jellemző metszetekből egyet-egyet bemutatunk.

Gulyás Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században.

(A M. N. Múzeum Barátainak Egyesülete támogatásával kiadja az Orsz. Széchenyi Könyvtár, Bpest. 1929—1931. 272 folio-oldal, 145 szövegközti hasonmással és 68 képes melléklettel. Ára 80 pengő.) Ez a valósággal grandiózus munka a magyar bibliofil-irodalom bibliájának mondható. A magyar nyomdaművészet őskorát dolgozza fel eddig el nem ért alapossággal és a szempontok sokoldalúságával. A dolog természetéből folyóan — forrásműnek szánta szerzője ezt az ópuszt — kronológiai sorrendben dolgozza fel a legrégibb magyar nyomdáknak s azok termékeinek történetét. Mindenekelőtt egy általános bevezető fejezetben a könyvnyomtatás feltalálásához fűződő problémákat világítja meg; majd bemutatja a legrégibb magyar nyomdát: Hess András budai officináját. Eztán a külföldi műhelyeknek Magyarországot érdeklő termékeit ismerteti s másrészt a külföldre került magyar nyomdászok munkásságát vázolja fel. Most aztán egyenként sorra veszi keletkezésük sorrendjében a 16. századi Magyar-

ország nyomdáit s egy kultúrhistoriailag is jelentős zárófejezetben összegezi a magyar könyvnyomtató műhelyek belső életét, s kiterjeszkedik ebben a keretben az akkori szerzői jog, a könyvcenzura és a könyvkereskedelem szerepére is. Végül táblázatos képét adja a magyar inkunábulumoknak, amelyből kiderül, hogy 1529 és 1600 között a magyar nyomdaművészet összesen 661 kötetet 49.433 levélszámmal produkált hét nyelven: vagyis olyan jelentős a kulturális teljesítménye, aminővel alig vetekedhetik azon korszak bármely más közép-keleteurópai nemzete. Szólnunk kell még a Gulyás-féle mű nyomdai kiállításáról: a Stephaneum-nyomdának remekbe készült alkotása, amely vetekszik a külföld legjobb officináival, akár az osztrák, akár a volt orosz állami nyomdák műveivel.

Jakobovits Arthur rajzai.

(Bpest, folio alakban, 1931. 36 műlap). Azt mondhatnók erre az albumra leghelyesebben, hogy egy művész lelkén és ceruzáján átszűrődött „szibériai garnizon" csöndes melankóliájú élményeit kapjuk ezeken a lapokon. A lelket őrlő hadifogság végtelensége, a szarmata síkság fagyos hóleple, a barakélet drótsövénykórsága, a reménytelen rabságnak riasztó bánata ömlik el a könnyen futó ceruza nyomán, amely szinte kínaiasan ható illuzionizmus egyszerű eszközeivel vetíti papírra a lélek és a szem keserű látomásait. Szerencsére nem a historizálás olcsó eszközeivel hat Jakobovits; sokkal mélyebbről meríti hangulati értékeit: egy-egy kopár fa, egy-egy sivár táborszöglet maradandóbb benyomást adnak a rabság fojtogató emlékeiről, mintha megolyan mozgalmas „eseményeket" vetett volna papírra. Mintha Szibéria Mikes Kelemenje mormolná itt a szenvedés éveinek gyötrelem-litániáját.

A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve.

(II. 1929—1930. A Társaság kiadása. 40 oldal szöveg és 13 metszet-tábla). A bibliofilek Társasága főtitkárjának, dr. Naményi Ernőnek szakavatott és biztos ízlésről tanúskodó szerkesztésében jelent meg ez a második évi jelentés, amelyben az adminisztratív részeken kívül alapvető tanulmányt olvasunk Nádai Pál tollából a könyvillusztráció technikájáról és szelleméről, a szerkesztőtől pedig programmatikus áttekintést a modern magyar könyvművészetről. A Társaságnak 80 alapító és 181 rendes tagja van. A vele kapcsolatos „Magyar Könyv- és Reklámművészek Társaságának" 40 rendes, 8 meghívott és 7 pártoló tagja van. A bibliofil társaság eddig 12 kiadványt bocsátott közre: mindegyik a magyar könyvművészetnek egy-egy remekbe szabott alkotása.

Rados Jenő: Magyar kastélyok.

(Kiadja a Műemlékek Orsz. Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetsége. Az Egyetemi Nyomda nyomása. Bpest, 1931. 239 oldal, több száz képpel. A szövegrész rövid német, francia és angol kivonatával.) Ha semmi egyéb érdeme nem is lenne ennek a brilliáns kötetnek, mint az, hogy a 18. századvégi és a 19. század-eleji magyar építészetre két jellegzetes eponymot talált — az előbbit „Grassalkovich-stílusnak", az utóbbit „palatinus-stílusnak" nevezi el —, metódikailag már ezzel is maradandót alkotott volna; mert ez a két fogalom többé ki nem hagyható a magyar építészettörténetből, ugyanúgy, mint ahogy pl. Lyka Károly „táblabíróvilága" a magyar biedermeier részére eltörülhetetlen megjelölés marad ezután. Ez azonban csupán elenyészően kis érdeme a Rados-féle műnek. Fontosabb ennél az, hogy úgyszólván a semmiből szűrt fel évek nehéz munkájával, rengeteg fáradsággal, autózással, faluzással nehény száz, eddig úgyszólván teljesen ismeretlen magyar építészeti remek-alkotást, csupa bizsút, amelyekkel új fejezetet írt be a magyar művészettörténetbe. Munkásságának és az anyagnak természetéből folyóan Rados dr. nagyobb súlyt helyezett maguknak az emlékeknek bemutatására, semmint azok forrástörténeti taglalására, bár ezen a téren is, ahol módjában állott, alapos kutatásokat végzett az építészek és a rájuk vonatkozó okleveles és szakirodalom megállapítása körül. Az az érzésünk, hogy rövid időn belül minden magyar kastély és kúria olvasóasztalán ott találni majd ezt a könyvet, amely azonban a magyar építőművészeknek is szívesen látott példatára lesz.

Uj magyar antológia. *Bugél Jenő, temesvári szerkesztő százöt magyar költő versét gyüjtötte össze szépen kiállított, ügyes kötetben. Nagyképű bevezetők helyett néhány sorban jellemez minden költőt, akik között sok értékes, új tehetség van. Éppen azokat válogatta össze, akik eddig — a magyar irodalompolitika sok szomorú gátlása miatt — nem juthattak szóhoz. Vannak köztük olyanok, akik már hosszú évtizedek óta forgatják a tollat s Bugél kitűnő érzékkel választotta ki éppen azokat a verseket, amelyek mindenképpen jó jellemképét adják a költőknek. A magyar vidék vonul fel itt és ezek a versek tökéletes tanuságát nyujtják annak, hogy tehetségekben nincs hiány, csak éppen teret kellene nekik nyujtani. Bugél Jenő komoly hálát érdemel ennek az antológiának összeállításával, amelynek „A Holnap Dala" címét adta. (t. p.)*

HASZNOS MULATSÁGOK

A modern fénix-legenda.

— Erkölcsös mesék a prohibició használatára. —

Gyermekkoromnak egyik legkellemetlenebb és igen borzasztó emléke nem valósággal megtörtént eseményhez, hanem irodalmi élményhez fűződik.

Körülbelül nyolc éves lehettem, amikor nemsokára a Robinson után Marryat kapitány „Jacob Faithful" című regénye került kezembe, persze nem eredeti alakjában, hanem Franz Hoffmann ifjúsági átdolgozásában. A négy szép acélmetszettel díszített német könyvecskének ez volt a címe: „Jakob Ehrlich." Akkoriban a világ legnagyobb írójának tartottam Franz Hoffmannt és igen boldog voltam, hogy műveit olvashattam, pedig azokat később sok tanügyi író pedagógiai átokkal sujtotta, mert túltengett bennük a kézzelfogható erkölcsi tendencia. Mi gyerekek azonban nem undorodtunk a csakügy csepegő erkölcsi malaszttól és kenetteljes prédikációtól, hanem szerettük a meséket. Hoffmann érdekfeszítően mesélt, a tanulságokat pedig lemosolyogtuk; azt hittük, hogy az író ezeket az apák és mamák megnyugtatására írja a mese elejére és végére, mert különben nem vennék meg a könyvet gyerekeik számára.

Furcsa karácsonyi olvasmány.

A „Jakob Ehrlich" is ilyen jólbeajánlott könyvecske volt. Meg is érdemelte az ajánlást, mert igen szép és egészséges olvasmány volt, egészben véve. Gyöngeidegzetű gyermeknek azonban halálos rémületet okozott mindjárt az első fejezet.

Mintha tegnap történt volna, olyan világosan emlékezem arra az izgalomra, amely az első néhány oldal olvasásánál elfogott.

A regényben a főhős elmeséli saját életét. Egy themsei hajósnak volt a fia, bárkában született és ebben élte le gyermekkorát apjával és anyjával, aki mindig részeg volt. Egy este a kis fiú a fedélzeten volt. Rémítő kiáltást hall a kabinból. Ennek ajtaja kinyílik, nagy füst tódul ki rajta, kiszalad belőle az apa, dúlt arccal, mintha őrült lenne. Végigrohan a fedélzeten, beleveti magát a hullámokba a kis Jakab mellett és nyomtalanul eltűnik. Öngyilkos lett. A kabinból jajgatás hallik. A kis fiú anyja segítségére akar menni, de a sűrű, rossz szagú füst megakadályozza ebben. A gyerek leül a fedélzeten és sír. Amikor a füst elhúzódik, nekibátorodik, bemegy a kabinba, keresi az anyját. Nem találja. Az ágyban csúnya nagy tömeg kormos hamut lát. Ez volt a részeges nő teteme. Halála úgy következett be, hogy meggyulladt a lehelete; teste át és át volt itatva a sűrűen élvezett alkoholtól és meggyulladt. Az apa látta az égő asszonyt, rémületében megőrült és a vízbe ugrott. Így vesztette el szüleit Jakob Ehrlich. Az író szándékos önelégésnek — *spontane Selbstverbrennung*-nak — mondta az anyja tűzhalálát. Hozzátette, hogy ilyesmi minden évszázadban csak egyszer fordul elő, de hitelessége kétségen felül áll.

Rendkívül felizgatott ez a leírás, mert igen undorító és borzalmas volt. Úgy nehezedett rám, mint valami lidércnyomás, álmaimban gyakran láttam magam előtt az alkoholgőzben, lángok közt jajgató anyát, a tébolyodott apát és a zokogó fiúcskát, aki tehetetlen tanuja a borzalmas katasztrófának. Azóta, hogy Jakab életrajzát először olvastam, éppen negyven év telt el. Megtanultam azóta angolul és megszerettem Marryat kapitány regényeit is a Tauchnitz-kiadás teljes szövegében. Elolvastam a Jacob Faithful-t is. Ifjúsági emlékeim felfrissítésére nem volt szükségem, legalább az említett jelenetnél nem, azonban ami utána következett, arra már nem emlékeztem. T. i. le van írva a regényben, hogy a különös tűzhalál igen nagy feltűnést keltett. Egy orvos, akit ez a rejtélyes „önelégés" igen érdekelt, megveszi a kisfiútól az anyja hamvait 20 fontért. Jakab szívesen adja oda anyjának múzeumba való maradványait. Jakab, az önéletrajzíró, ilyen cinikusan számol be erről az üzletről: „Így végződik édesanyám földi maradványainak története. Halála után több hasznot hajtott nekem, mint életében. Az ő esete fordította volt a Semele történetének. Semelét először látogatta meg az aranyeső" — Marryat összetéveszti Seme-

lét Danaéval! — „aztán égett el; anyám viszont előbb égett el s aztán küldött aranyesőt fiára." — E cinikus és ízléstelen megjegyzés után Jakab még többször említi anyja halálát. Az iskolában rossz pajtásai Hamupipőkének hívják, karikatúrát is rajzolnak anyja haláláról.

Marryat regénye egyike a legjobb angol tengerésztörténeteknek, igen humoros és érdekes, — csupán csak az anya tűzhalála rí ki az egészből: naturalista folt egy igen szép idealista mesében.

A lelkiismeretes Dickens.

Ami ezt a *spontaneous combustion*-t illeti, találkoztam vele többször is a szépirodalomban. A napokban került például a kezembe *Sásdi Sándor* regénye: *Nyolc hold föld,* megjelent a Pesti Napló *Kék Regények* című gyüjteményében. (4. szám.) A 64. lapon a következő néhány sor áll: „A Gondos András! A disznók közt, a legelőn pusztult el. Addig kortyolgatta a tarisznyájában hordozott üvegből a jófajta törkölyt, míg meggyulladt benne a szesz. Kékes lánggal égett a száján, mint a lidércfény. Dobálta magát a megperzselt füvön, mint a nyavalyatörős. Kezéből ki nem engedte a fonott szíjostort és amikor elszállt belőle a lélek, akkorát káromkodott, hogy a disznók ijedten szaladtak szét a mezőben. Hol van a régi világ? A törkölypálinka is úgy meggyengült azóta, hogy legföljebb fájós fogra való."

És nem is olyan régen olvastam Dickens *Bleak House* című regényét.

„A puszta ház" egy hosszú és tekervényes örökösödési pernek sötétszínű regénye. Egyik főhőse Krook, az örökké italos őszerész. A könyv 32. fejezete meséli el Krook borzalmas önelégését. Dickens igen patetikus szavakban mutatja be a *spontaneous combustiont*-t. Utóbb, amikor a regény második kiadása volt készülőben, az elé bevezetést írt, amelynek második részében védelmébe veszi a *combustion spontanée* lehetséges voltát azzal a támadással szemben, amelyben a regényirót Lex Lewes részesítette Krook halálának leírásával kapcsolatosan. Lewes t. i. azt állította, hogy ez a halálnem teljesen lehetetlen és csak Dickens képzeletében létezik. Dickens a regény második kiadásában avval védekezik, hogy leírását nem szopta az újjából, hanem alapos tanulmányozást folytatott e téren, mielőtt leírta volna ezt az „önelégést". Dickens szerint eddig harminc eset ismeretes, ezek közül leghíresebb Cornelia de Bandi-Cesenate grófnéé, amely esetről Giuseppe Bianchini veronai orvos könyvet írt. Reimsben is történt ilyen eset. Egy asszony halt meg; a férjét vádolták meg, hogy megölte, de a bíróság felmentette a vád alól, mert kiviláglott, hogy az asszony halálát *combustion spontanée* okozta. Dickens még más esetekre, azonfelül francia és angol tanárokra is hivatkozik és azt mondja végül, hogy nem tér el véleményétől, amíg „önkéntes önelégéssel" el nem tűnnek a róla szóló tanúságtételek. *„I shall not abandon the facts until there shall have been a considerable spontaneous combustion of the testimony on which human occurences are usually received."*

Zola forrásai.

Dickens elvégre nem orvosi szaktekintély s akiknek tekintélyére hivatkozik, azok sem tekintélyek. Nagyon határozatlanul és igen nagy általánosságban beszél róluk, könyveik címét sem idézi pontosan. Dickensnél sokkal megbízhatóbb cégnek tartom Zolát, aki mielőtt valamit leírt volna, igazán alapos előtanulmányozásokat végzett. Amikor meg akarta írni a *La Bête Humaine*-t, amely regénye vasúti pályaudvarokban, vonaton, mozdonyon játszik hónapokig vasutasok között, pályaudvarokban élt, önmaga pedig mozdonyvezetői kurzust is végzett. Regényéről azt mondták a vasutasok, hogy ez a vasutaséletnek legjobb leírása és ha még menetrend is lenne benne, a legtökéletesebb kompendiuma lenne az egész vasutastudománynak. Zola regényt írt a Vásárcsarnokokról is; megelőzőleg hónapokig tanulmányozta a párisi élelmipiac teljes szervezetét, életét; beható tárgyalásokat folytatott a kofákkal, elsajátította nemcsak zengzetes *Kraftausdruck*-okban gazdag beszédmodorukat, hanem speciális tolvajnyelvüket is. Amikor a börzén játszó regényét akarta írni, a pénzvilág minden fortélyával ismerkedett meg előbb, persze csak teoretikusan. Lourdes-ról, Rómáról szóló könyveit autopszia után írta meg. Szóval Zola igen lelkiismeretes író volt; nem írt le semmit sem, aminek létezéséről, teljes lefolyásáról és körülményeiről előzetesen nem szerzett volna be lehetőleg pontos ér-

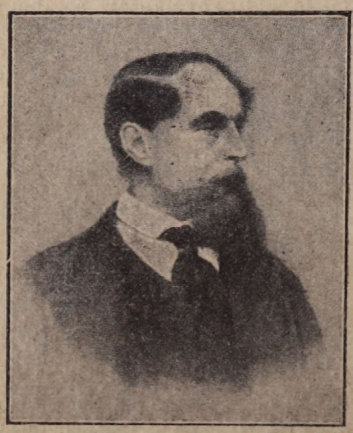

Dickens

tesülést és információt. Zola igazat akart írni. Olyant nem mert leírni, amire nem tudott tudományos tekintélyeket felsorakoztatni.

Zola híres regénysorozatának, a Rougon-Macquart-éknak, utolsó darabja „*Pascal orvos*". Ebben Zola összefoglalja az átöröklés tanáról táplált és regényeiben kifejtett nézetét; s itt szintén ilyen alkoholikus önelégésnek szem- és orrkápráztató leírását kapjuk. A részeges Macquart bácsi tüzetfog és utálatos szagú hamuvá ég el.

Hazudott-e Münchhausen.

Én azonban Zolának sem nyujtok teljes hitelt, utánajárok a kérdésnek és elolvasom a dolgot orvosi könyvből, gondoltam. S ekkor azt láttam, hogy ennek az épületes kérdésnek egész nagy irodalma van. Egy görlitzi grófnő állítólag ebben a ritka betegségben halt meg. Erről heves polémia indult meg az orvosok között pro és contra. Úgy látszik, hogy ez a ritka betegség mégis csak előfordulhatott. Én a magam részéről nehezen hiszek benne; mert az alkohol nem rakódik le az emberi szervezetben, mint pl. a mész, hanem elillan, elpárolog; az emberből nem lehet szeszraktár. Ez az én véleményem, de én bizonyára tévedek. Hogyne tévednék, amikor még Münchhausen báró, az igazmondás felkent bajnoka is ellenkező véleményen van csekélységemmel szemben. Ő is azt hiszi, hogy az alkohol nem párolog el, hanem szinte felgyülemlik, tezaurálódik az emberben, a fejben. Münchhausen báró meséli, hogy társaságában volt egy öreg tábornok, aki végtelenül sokat ivott kártyázás közben. Minden partnere berúgott, csak az öreg nem, színjózan maradt. Münchhausen észrevette, hogy az öreg pokulálás közben folyton a parókáját emelgette. Így jutott Münchhausen azután a józanság rejtélyének nyitjára. Az öreg hős a háborúban olyan sérülést szenvedett, hogy koponyájának egy részét el kellett távolítani és ezüstlappal pótolni. Ha az öreg úr úgy érezte, hogy már igen sok a szesz a fejében, felemelte a parókájával együtt az ezüstlapot vagy tökfedőt a koponyájáról és erre kiszállt az alkohol. Münchhausen most égő fidibusszal állt a vén ivó háta mögé és amikor ez megint szellőztette Bacchus apánk nedűjének felszálló gőzét, meggyujtotta ezt, úgy hogy az öreg katona fejét dicsfény sugározta körül, — egész glória, amelyet minden borbarát és snapszkedvelő megirígyelhetett. Ha Münchhausen megfigyelése helyes, itt volna rá a mód, hogy minden részegséget gyökeresen megelőzhessünk. Minden újszülött gyermek koponyáját meg kellene lékelni és a lyukat arany- vagy ezüstzsilippel vagy fedővel ellátni. Esetleg később is el lehetne ezt a ceremóniát végezni, akkor, amikor az illetőnek kezd már a fejelágya benőni. Úgy hallom, Amerikában törvényben akarják a kötelező alkoholellenes trepanációt behozni, mert a prohibíció eddigi metódusai hatástalanok maradtak és amellett még igen sok pénzébe is kerültek Uncle Samnak. Az alkohol nem önmagában rossz, hanem következményei miatt, a Münchhausen módszere viszont a gyökerét vágja el a következményeknek.

A dackli mint lámpás.

Münchhausen módszere mellett a *Fliegende Blätter* főerdőmestere is tudna valamit ajánlani, — ami igen jó cáfolata lenne a Zola—Dickens—Marryat leírta esetnek. A főerdőmester úr azt mesélte, hogy dackli-kutyája kiitta a vadászlakban a petroleumot, amikor egyedül volt. A vadászok a sötétben ülhettek volna, amikor hazaértek, ha az erdőmester úrnak nem lett volna jó ötlete. Feltette a dacklit az asztal tetejére, kanócot dugott a szájába, meggyujtotta és a szófogadó dackli egész éjjel lámpa helyett ott ült az asztalon és világított a kedélyesen blatyizó kompániának.

Hogy' kerül ez a tréfa ide? Mert a vadászok lódítása jobban felel meg a megfigyelésnek, mint az állítólagos *combustion spontanée*. A petróleum a lámpában nem gyullad meg egyszerre, csak a vele átitatott kanócon ég. A részeg embernek legfeljebb csak a lehellete vet lobot, — mert az alkohol nem itatja át a testet, hiszen elillan. Részeg embert bajosan lehetne schnellsiedernek, spirituszlámpának felhasználni. Ha az a *combustion spontanée*, amelyet Zola olyan utálatos-gyönyörűen írt le, olyan ritka eset, akkor megértjük, hogy miért foglalkozik vele az irodalom. Mert izgatja a képzeletet. Ha valaki azt mondja, hogy rút dolgok nem vonzzák a képzeletet, téved. Hiszen a művészetnek nem is lehet kizárólagos célja az, hogy csupán a szépet ábrázolja. Már Delacroix, a francia romantikus festészet atyja, kimondotta: „Az a csodálatos szépség, amelynek — ahogy mindannyian mondogatják — minden művészet végcéljának kellene lennie, igazában csak előítélet. Ha csakugyan ez lenne a művészet egyetlen célja, mit teszünk akkor Rubens-szel, Rembrandtal és majd valamennyi északi mesterrel, akik egyéb célok felé törekszenek?" Meissonier is brutális őszinteséggel vallja: „Tizian metressze és Rembrandt felesége közül az egyik tökéletes szépség, a másik végletesen csunya; és mégis az utóbbi áll hozzánk közelébb." Lessing Laokoonjában pedig egész csomó példát hoz fel arra, hogy az undort keltő tárgyak mennyire vonzzák az irókat és festőket. Lessing példái mellett eltörpül mindaz, amit a mi felsorolt íróink az alkohol által okozott önelégésről írtak. *Lám Frigyes dr.*

A magyar filmcenzura műhelytitkai.

Régi bécsi rézmetszet, az 1830-iki cenzura nyomán, amely keresztül huzta a nő mellét és (lent baloldalt) kiadta az ukázt: „Ist die Brust zu verdecken". (A bécsi Városi Könyvtár gyüjteményéből).

Iskolás gyermekkorunkban a cenzura intézménye csupán mint valami mitikus szörnyeteg élt a fantáziánkban. Az irodalomtörténet és a történelem professzorai, mint valamilyen sohatöbbé vissza nem térő rémlátomást emlegették s közben-közben enyhe humorral mondogatták el, hogy egy-egy magyar írónak hogy sikerült a „Fiaim, ti csak énekeljetek"-fajta formulákkal a cenzor bácsit becsapnia...

Aztán akkor kitört a háború s annak első napjától kezdve bőséggel módunk nyílott a cenzura minden fajával közelebbről is megismerkednünk. Előszedtük hát mi is a régi, iskolakönyvekből szedett recipéket s írtunk úgy, hogy a 17. század Franciaországából vagy a Nyám-nyám-négerek monarchiájából vett esetekkel példálóztunk. Egy idő múltán azonban rájöttek a cenzor urak a turpisságra s azontúl nagy fehér foltok díszítették a lapokat, telitüzdelve misztikus X-ekkel. Nekünk ez is jó volt, mert a közönség láthatta, hogy van különvéleményünk, csak éppen nem szabad elmondanunk. (Hej, azóta de keservesen rá kellett az illetékeseknek jönniök — nem egy ízben be is vallották már — mennyivel helyesebb lett volna, ha a közönséget idejében felvilágosítjuk bizonyos eseményekről vagy legalább azok lehetőségéről!) A cenzura azonban belátta, hogy ezek a fehér foltok még nagyobb bajt okoznak s ezért parancsba kaptuk, hogy minden lap tartozik megfelelő mennyiségű approbált szedést készentartani, hogy a törölt szöveg helyett már a jónak talált cikkek kerülhessenek a lapba. A komműn alatt aztán azt is meg kellett a lapoknak érniök, hogy egyszerűen elébük írták, mit írjanak, hogyan írjanak. Utóbb rá kellett eszmélnünk, — úgynevezett „közigazgatási rendszabályok" világosítottak fel erről bennünket —, hogy a régebbi, nyíltcenzurás állapot mégis csak tűrhetőbb volt. Úgy jártunk, mint a bécsi ujságírók 1850-ben, amikor Saphir vezetése alatt Windischgrätz elé járultak s arra kérték, hogy „közigazgatási rendszabályok" helyett inkább újra állítsa vissza a jó öreg, forradalom előtti, Metternich-féle cenzurát. Amire Windischgrätz nagy gőggel ezt felelte nekik:

— *Meine Herren, die Wohltat der Zensur haben Sie verscherzt!*

A külföld is tanuljon.

Rezignáltan bár, de le kell hát az adott ténnyel számolnunk, hogy akadhatnak idők, amikor az ember a cenzurát még jótéteménynek is érzi és ilyen jótéteményként üdvözöljük a cenzura egyik igen fontos szervének, az *Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak* azt az elhatározását, hogy az 1920—1929 között keletkezett elvi jelentőségű határozatait gyüjteményben adja ki „a Bizottság működése iránt érdeklődők részére", ahogy a gyüjtemény előszava mondja. A gyüjteménynek ugyan

van két másik célja is ugyanezen előszó szerint; az egyik az, hogy „a filmügy iránt érdeklődőknek... hasznos útbaigazítást adjon", a másik pedig az — amit nem minden büszkeség nélkül emleget fel az előszó —, hogy „külföldi vonatkozásban is úttörő jelentőségű" szerepet töltsön be ez a gyűjtemény *(Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság Döntvénytára, 1920—1929. Különlenyomat a „Belügyi Közlöny" 1930. évi 53. számából. 255 oldal)*, amely megrendítő képét nyujtja egy, a háború, a forradalmak és a területmegcsonkítás által szörnyen megviselt ország lelkiségének.

Ez a Döntvénytár csakugyan úttörő munkálat, mert tudtunkkal még soha, sehol ennyire őszintén és nyíltan nem mutatkozott be *Madame Anastasie* — gyöngébbek kedvéért: ez a szó a cenzura francia álneve, nem pedig annak az orosz nagyhercegnőnek a neve, akiről szóló filmet a Bizottság betiltotta, mert „megengedhetetlennek tartja, hogy ez a... téma közvetlen kapcsolatba hozassék a mélyen sujtott Romanow-uralkodóház, illetve a cár nevével... Tapintatlan és ízléstelen dolog s emellett a diplomáciai tekintetek durva megsértése volna ilyen tárgyú történetek mozgóképen való pertraktálása a publikum elé" —, soha és sehol még ennyire világosan nem mutatta be a maga műhelytitkait s nem adta ennyire szervesen közzé azokat az elveket és irányvonalakat, amelyek a piros plajbász kezelésében vezetik. Ezért, a magyar szellemi élet további fejlődése szempontjából, fontosnak tartjuk, hogy — a cenzura intézménye iránt táplált összes elvi aggodalmaink fenntartásával — elvi alapokon próbáljuk a Döntvénytárban uralkodó világszemléletet, politikai, történelmi, társadalmi, irodalmi és művészi nézeteket tárgyilagosan ismertetni.

Egy kis ellentmondás.

Próbáljuk mindenekelőtt azokat az etikai elveket kiszűrni, amelyek a magyar mozicenzura *világszemléletévé* sűrűsödnek össze. Nagyon érthető s egyben az egész magyar közélet számára rendkívül tanulságos és követendő elv áll a Bizottság működésének élén, amikor kimondja, hogy a „hazafiasságot nem feliratokkal, hanem cselekedetekkel kell hirdetni" (32); bár minden magyar közéleti szereplő megtanulná ezt az axiómát! Kevésbbé azonosíthatnók magunkat a bizottság pedagógiai és tudománypolitikai nézeteivel; így például, amikor a vesszőt „az egyetlen bölcs pedagógiai módszernek" deklarálja (56), vagy amikor rossz néven veszi egy darwinista filmtől, hogy „a tudományt a hit fölé emeli" (174). Bizonyára azt sem írnák alá akárhol a külföldön, hogy a Bizottság rosszalja, hogy az egyik tudományos film „a teremtés felséges művét legendának mondja", lévén, hogy ma már igen nagynevű teológusok is elfogadják azt a tételt, hogy a Pentateuch első része nem más, mint valamelyik arábiai kis néptörzsnek legenda-gyüjteménye. Érthető azonban a Bizottságnak ez az állásfoglalása, ha tudjuk, hogy szerinte „a mai időkben az egyház tanainak fokozottabb védelme szükséges és így még a közvetett sérelem lehetősége ellen is védekezni kell" (130). Itt különben némi kis baj mutatkozik a Bizottság egysége dolgában; úgylátszik az ószövetségi evangélium érvényessége tekintetében különböző felfogások uralkodnak a cenzura kebelén belül. Mert egyik helyen (191) ezt olvassuk: „Az Ószövetség a maga egészében nem csupán a világ 14 millió zsidóságának, de 500 millió kereszténynek is szent könyve és féltett közkincse" s az „ószövetségi könyveknek lényeges elemei, amelyekre a világ kereszténysége a maga vallási exiszenciáját alapítja". Máshelyütt azonban (8) meglehetősen tiszteletlenül nyilatkozik ugyanerről az Ószövetségről: „A darabban lejátszódó történet ugyanis semmi más, mint az eltévelyedett, a keresztény erkölcsi felfogást megcsúfoló, de a zsidó ószövetségi szent könyvekben jogos és megengedett etikai felfogásnak modern történet keretében való bemutatása. Az a körülmény, hogy az ószövetségi Szentírás ily történetekről megemlékezik, hogy ezekre az esetekre a zsidó nemzet fennmaradása és Istentől megígért sokasítása, tehát a fajfenntartás érdekéből szüksége volt, s hogy tehát ez a körülmény a nyilvánvaló erkölcstelenséget szentesítette, nem teszi a történetet a közönség elé vihetővé". Az Ószövetségről való felfogásban itt áthidalhatatlan ellentét uralkodik a két nézet között, amelynek csupán egy magyarázata lehet s ez az, hogy a zsidókkal való közös eszmei eredet hangsúlyozása 1926-ban kelt, a zsidóellenes beállítás pedig — 1921-ben.

Mielőtt azonban a Döntvénytár a külföldre kerülne, ajánlatos lenne az ilyen ellentéteket kiküszöbölni, mert odakünn igazán nem tudhatják, hogy nálunk itthon öt év alatt minő elvi változás következett be a hatalom gondolkodásmódjában.

Egy darabka középkor.

Az eddigieknek csak logikus konszekvenciája, ha a bizottság teljesen egy régmult kor álláspontját képviseli az állami berendezkedések terén is. Dícsérendő nyíltsággal ír egy ősgermán balladának filmesítése alkalmával arról, hogy ez a film „még osztályellenes izgatásra is alkalmas, mert a várurat a legnagyobb tirannusnak, a népet pedig szenvedő rabszolgának mutatja be. Az egyik lovag személyében pedig... a lovagokat és nemeseket tűnteti fel erkölcstelen lelkűeknek és gondolkodásúaknak" (183). Soha beszédesebb bizonyságot még nem láttunk arra, hogy Magyarországon ugyan jogilag 1848-ban eltörölték a feudális állami berendezkedést, egyes rétegek világszemléletében azonban még 80 év multán is töretlenül tovább él a várurak, lovagok és nemesek ideologiája. Ezután senki se csodálkozzék, mert csak jogfolytonos eszmei láncolat eredménye, ha a Rettenetes Iván cárról szóló filmet azzal tiltja le a Bizottság, hogy „a zsarnoki önkény ilyen tendenciózus beállítása monarchikus államban meg nem engedhető propaganda mellett csinálhatna hangulatot" (199). S aki azt hinné, hogy ez csak egy véletlen, szándékolatlan elszólása a Bizottságnak, azt alaposan kijózanítja a Pugacsev-féle lázadásról szóló film kritikája, amely szószerint azt mondja, hogy „nem célja a Bizottságnak, hogy a cári uralmat, főként pedig annak kinövéseit védelmezze, de mégsem téveszthető szem elől, hogy az mégis csak *a törvényes rend* megtestesítője" (216). Itt szeretnők azt az elvi álláspontunkat hangsúlyozottan leszögezni, hogy ha már elfogadjuk a cenzura tényét, akkor természetesen elfogadjuk az egyes filmek betiltásának lehetőségét is; ezért itt nem a betiltásról, hanem az indokolásokról szólunk. Ám tiltsák be a filmeket, ha a hatalom érdeke úgy kívánja; de meggondoltabban, elfogadhatóbban indokolják. Még tovább is megy ezen a téren a Bizottság, a Raszputyin-film betiltása esetében. „Az, hogy egy kalandor mindenhatóvá lehet az állami életben, a filmből levonható következtetés szerint *a cár — tehát a monarchia* bűne" (217). Tessék elhinni, a cárizmusnak, a Rettenetes Iványoknak a monarchiával való ez az azonosítása a legszerencsétlenebb propaganda a monarchizmus mellett. Nem hisszük, hogy akár legitimistáink, akár szabadkirályválasztóink megköszönnék a Bizottságnak az autokrata cárizmussal való ezt a kokettálását.

Ezek után csodálkozzunk-e olyan világszemléleti axiomákon, mint aminő például ellentmondást nem tűrő hangon dobja ki a világba a tantételt: „Az erotikum — *bármilyen formában nyilvánul meg* — mindig visszatetsző, mert az embert lealacsonyítja" (96). Hogy lehessen odaállni vitatkozni az ilyen nézeteket valló Bizottsággal, hogy az egész emberi — és állati és növényi — fajta fennmaradása is erotikumon alapszik s hogy tehát ebben magában semmi lealacsonyító nincs. A Bizottság ám tiltsa le a néki nem tetsző filmeket, de az indokolások számára — legalább a külföld részére — keressen szakembereket, akik tudományos szempontból kissé megfésüljék ezeket az ukázokat.

Szerény kérés.

Ennyit a Döntvénytár világszemléleti, elvi alapjairól. Ismételjük: tiszteletben tartjuk minden *konkrét* hatalomnak azt a nemzetközileg is elismert jogát, hogy hatalmi bástyáit úgy építse ki, ahogy a legjobbnak gondolja. Ha tehát szükségesnek tartja a filmcenzurát, a lelke rajta. Annál is könnyebben igazolhatja ezt a véleményét, mert ilyen filmcenzura csakugyan a nálunk haladottabb nyugati országokban is működik, bár nyílván más határok között, semmint nálunk, mert hiszen a nálunk letiltott filmek javarésze ottkünn szabadon futhat s ezt a Bizottság Döntvénytára némely esetekben tudatosan hangsúlyozza is. Amit bátorkodunk kritika tárgyává tenni, az az indokolásokban rejlő eszmevilág; s ezt is csupán azért óhajtjuk szóvátenni, mert a Döntvény-

tár ezt az irásművet a külföld okulására is szánja. Jól tudjuk, hogy befelé, idehaza fölösleges lenne a cenzurának mindenfajta indokolása. Ellenben a külföld idegesen figyelne fel az olyan tónusra, aminő például az egyik bizottsági ukázban szerepel: „A Bizottság *egészben véve sem tartotta kívánatosnak*, hogy ilyen témájú és *levegőjű* darab a nyilvánosság elé jutva a publikum erkölcsi és jogérzékét károsan befolyásolja." (25.) Ilyen hangot t. i. egyszer már hallott Európa, éspedig akkor, amikor — még a jó békeidőkben — a berlini rendőrkapitány azzal indokolta Sudermann „Sodoms Ende" c. darabjának betiltását:

— *Die janze Richtung passt uns nich!*

A külföld aztán hallatlan gyülölködéssel övezte azt az országot, amelyben ilyen tónus uralkodhatott. A külföld *egészben véve sem tartja kívánatosnak*, hogy ilyen *levegő befolyásolja károsan* a gondolatszabadságnak százötven év óta annyira amennyire kiépített légkörét. Már pedig mai helyzetünkben igazán nagy szükségünk van rá, hogy inkább szimpátiákat szerezzünk odakünn. Még a hatalmas Németország is nagy árat fizetett azért, mert nem számolt ezzel a gyülöletkomponenssel. Teljesen fölösleges hát, hogy mozicenzuránk jóvoltából rólunk is az a vélemény kerekedjék a külföldön, hogy nálunk is „kívánatos" vagy „nem kívánatos levegőkkel" dirigálják a szellemi életet.

Cenzura
(Eugen Croissant rajza a Quenrscnittben)

Machiavelli nyomdokaiban.

Nagyobb bajok mutatkoznak aztán ott a Bizottság indokolásaiban, ahol a probabilizmus esetei merülnek fel, amely kérdés tudvalevőleg olyan hosszas, elkeseredett harcot okozott a jezsuiták, a domonkosok és a redemptoristák között. A Bizottság itt úgylátszik a jezsuiták álláspontját tette magáévá. Ennek tudandók be az ilyenszerű ediktumok: „Az ... irányregények közös jellemvonása, hogy... támadják egyik vagy másik sarkalatos *(s talán nem egyszer valóban visszás)* alapelvet vagy intézményt, amelyre *a konkrét világrend* a maga erkölcsi, gazdasági, illetve jogi szabályozottságában támaszkodik" (149). Elismeri tehát a Bizottság, hogy „a konkrét világrend talán nem egyszer valóban visszás intézményekre támaszkodik", — ennek dacára azt a a filmet, amely ilyen „visszás intézményt" támad, betiltja. (Érezte a belügyminiszter is ezt a szofizmát, mert a filmet — a darab címének és a szereplők nevének megváltoztatása, tehát aránylag csekély változtatások után — engedélyezte). Még krasszabbul tűnik szembe ez a probabilizmus az egyik finn tárgyú film kritikája esetében. Mindkét esetben a moralitás abszolut parancsa szembehelyezve a *konkrét* világrenddel és a *konkrét* nemzeti viszonyokkal. A probabilizmus klasszikus példája ez az elvi állásfoglalás a Bizottság részéről és Machiavelli lelke örülhetne, ha olvasná magyar tanítványainak nagyszerű munkálatát.

A magyarság jóhírneve érdekében azonban kérjük a Mozgóképvizsgáló Bizottságot, hogy *Index*-ét a külföld számára hozzáértő szakemberekkel dolgoztassa át, mert ebben a formájában ez a Döntvénytár többet árt, mintsem használ.

TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNY

Dante titka.

A keleti miszticizmus betörése az európai rinascimento politikai eszmevilágába.

Az ószövetségi evangéliumon kívül nincs a világirodalomnak még egy műve, amelyet annyiszor és oly sokféleképpen interpretáltak, magyarázgattak volna, mint Dante Komédiáját. A szó szoros értelmében könyvtárra rúg a Dante-értelmezések irodalma s ennek ellenére is mindmáig megoldatlanul maradt Dante költészetének és prózai írásainak nem csupán egy sor kisebb részletkérdése, hanem egyúttal magának az Isteni színjátéknak és a Vita Nuovának legbensőbb értelme is. Azt mindenki tisztán látja, hogy a dantei szöveg, úgy amint előttünk áll, nem értelmezhető egyszerűen szószerint, mert ilyen formájában — értelmetlen; tehát azt mondják általában, hogy nyelvezete „misztikus", hogy szimbolumokban, allegóriákban éli ki magát; csak éppen elfelejtik megmagyarázni, hogy hát akkor voltaképpen mi is van ezek mögött a transzfigurációk mögött és miért kellett Danténak ilyen rejtett, titkos nyelven beszélnie?

Dante misztériuma.

Csak nemrégen is három olyan munkálat foglalkozott Dantéval, amely nyiltan beismeri a Vita Nuova ifjúkori költőjének miszticizmusát, anélkül azonban, hogy annak miértjére kellő magyarázatot adna. Az egyik Guido *Manacorda*, aki a középkor extatikus szentjeinek, főként Assisi szent Ferencnek Dantéra való befolyásával próbálja a dantei rejtélyt megoldani. A másik Don Guiseppe *Parma* bencéspap, aki „Ascesi e Mistica cattolica nella Divina Commedia" c. munkájában a középkori gotikus katedrálisok szimbolizmusát állítja párhuzamba az Isteni Színjáték belső ritmikájával. A harmadik a római *Semeria* páter, aki „Szabadkőműves volt-e Dante, vagy legalább is eretnek?" címen tartott előadásában a költő kisebb műveiben ugyan lát bizonyos titokzatos nyomokat, ezeket azonban a fiatalkori Dante túlzásainak tudja be; viszont teljességgel kizártnak látja az eretnekség vádját a Komédia esetében.

Nemrégiben aztán olyan nagyszabású és ellentmondhatatlan logikával felépített munka jelent meg erről a kérdésről, amely nem csupán a dantei költeményeknek eddigi ezoterikus rejtélyeit fejti meg, hanem egyúttal forradalmian alakítja át a gotikus ember lelkéről, annak geneziséről és eredeteiről való minden eddigi fogalmunkat: amit eddig már a képzőművészet terén sejtettünk, hogy az európai gotika kialakulásában döntő szerepet játszott a Kelet, azt most magára az irodalomra, annak legkikristályosodottabb nyugati reprezentánsára, Dantéra nézve is beigazolja ez a könyv. Megértéséhez azonban bizonyos előzményeket kell elmondanunk.

Egy olasz emigráns ötlete.

Gabriele *Rossetti* — a híres angol praerafaelita festőnek, Dante Gabriele Rossettinek, aztán William Michael Rossetti angol írónak és Christina Rossettinek, a 19. századi angol líra egyik legfinomabb lelkű poétájának atyja — fiatal éveiben szintén poétáskodott és szülővárosában, Nápolyban az 1821-iki szabadságmozgalmak idején ugyancsak paprikás verseket írt Bourbon Ferdinánd nápolyi király ellen. Ezért aztán, amikor a Bourbonok újra hatalmukba kerítették fővárosukat, menekülnie kellett a poétának. Menekülése úgy történt, hogy Sir John Graham Moore, a nápolyi kikötőben horgonyzó „Rockfort" hajó parancsnoka, két tengerésztisztet és egy tengerésztiszti uniformist küldött a költő lakására; Rossetti aztán angol tisztnek öltözve s a két tiszt kíséretében nyugodtan felsétált az angol hajóra, Ferdinánd király palotája előtt és szbirrjeinek szeme láttára. Utóbb hiába toporzékolt a király és követelte a bűnös kiadását. Sir John — akinek felesége, Dora Eden Aukland, megszerette a fiatal talián poéta verseit — egyszerűen fittyet hányt a Bourbon-királynak s elvitte a költőt Maltába. Rossetti itt Sir John Hookham Frere, volt angol követ baráti házában talált otthonra és két évig élt annak gazdag könyvtárában. Ezalatt az idő alatt merült bele Dante tanulmányozásába, amelynek eredményeképpen aztán, amikor már Londonban, mint a Kings College olasz tanára telepedett le, kiadta nagy Dante-magyarázatát két vaskos kötetben. Rossetti itt tárta fel először a dantei költészet titkos értelmét, amennyiben — bizonyos fokig a saját politikai multjának

hatása alatt — úgy értelmezte Dante költeményeit, mint egy politikai szabadságharc dokumentumait: valamilyen középkori carbonarizmus nyomait fedezte fel bennük, amely a pápaság világi hatalma ellen irányult és a kereszténység belső megreformálását tűzte ki maga elé célul a krisztusi őskereszténység jegyében. Rossetti munkájában résztvett majdani veje, Gaetano Polidori is; ellenben a saját gyermekei, mikorra felnőttek, jóideig csak gúnyolódtak apjuk bogarain. Főként Dante Gabriele vette rossz néven az apjának, hogy apróra szedte szét Dante Isteni Színjátékát s hogy olyan könyveket írt róla, amelyekben egy sornyi eredeti szöveghez egész oldalnyi tudálékos lábjegyzet csatlakozott. Addig-addig viccelődött apja dantei vizióin, amíg végül ő is, meg testvérei is teljesen behódoltak Rossetti Dante-elméletének és példaszerű angol kiadásokban ismertették meg az angol közönséggel úgy Dantét magát, mint annak politikai és világszemléletét.

Rossetti Dante-koncepciója akkoriban (1826—27), mint emigráns író szellemi terméke, érthető okokból kevés visszhangra talált az olasz irodalomban. Újabb forradalomnak és újabb emigrációnak kellett elkövetkeznie, hogy 1865-ben Francesco *Perez* sziciliai poéta „Beatrice svelata" címen újra visszatérjen a Rossetti-féle elgondolásra. Újabb negyven esztendő telt el, amíg végül a hivatalos olasz tudomány is tudomást szerez erről a *másik* Dantéról; igaz, hogy ezúttal nem kisebb ember, mint Giovanni *Pascoli*, a nagyszerű talián poéta és Carduccinak a bolognai egyetem olasz-irodalmi tanszékén utódja, állott be azok sorába, akik — Rossetti nyomdokain haladva — Dante politikai működésének bizonyos hermetikus lecsapódását keresték a dantei misztika mögött s ezzel a légbenjáró filozofikus ábrándozgatások helyébe a középkori olasz politika realitását emelték a dantei költészet középpontjába.

A titkos szekta.

Ezek az előzmények szükségesek ahoz, hogy megérthessük az időközben, nehány hónappal ezelőtt, sajnos, elhunyt Luigi *Valli* nagykoncepciójú művét Dante titkos nyelvezetéről *(Il linguaggio segreto di Dante e dei Fedeli d'Amore.* Roma, Optima-kiadás). Valli szerint úgy Dante, mint a *dolce stil nuovo* képviselői: Petrarca és Boccaccio, valamint Dante többi barátja: Guido Guirnicelli, Guido Cavalcanti, Gino da Pistoia, Lapo Ganni — mindannyian egy pápaellenes titkos szekta tagjai voltak, amely a welfizmus ellen harcolt s ezért kénytelen volt az eszméit elrejteni s olyan hermetikus nyelvet használni, amelyet csak a szekta adeptusai értettek s ezen a nyelven cserélték ki egymás között gondolataikat, nézeteiket és hireiket. A szekta a *Fedeli d'Amore* (A Szeretet hívei) címet viselte s benne öt régebbi reformmozgalom tradíciói egyesültek. Ezek: az arab arisztotelizmus bölcseleti hagyományai; a Biblia pszeudosalamoni könyveinek plátói misztikája; az ortodox katolicizmus; a patarénusok és valdenziek eretneksége; s végül a manicheizmusból, Perzsiából, Bulgárián át Északolaszországba és Délfranciaországba szivárgott ú. n. albigenzi eretnekség. Ebből az ötfajta forrásból táplálkozott az a közös tan, amely a Logos-t, az isteni Értelmet, a szent Bölcseséget állította gondolatai élvonalába s bár elhatározottan katolikus volt, a helyzet logikájánál fogva szembekerült a pápasággal, ezért kénytelen volt titkos formák mögé rejtőzni. Eszmei ideáljuk, a Logos helyébe, egy-egy nő nevét tették, ehez intézték rajongásos költészetöket s egész filozofémájuk és társaságuk rejtett neve is (A Szeretet hívei) ebből a transzponált gondolatkörből származott.

Az eretnekek szótára.

A Társaság először II. Frigyes sziciliai udvarában talált otthonra, amelyben tudvalevőleg — élesen szemközt a pápaság nyugati tendenciáival — a keleti, mór és iszlám kultúra művelése volt a divat. Itt Manfred herceggel, Pier della Vigna kancellárral és annak Jacopo di Lentini nevű jegyzőjével az élükön a „Szeretet hívei" költeményeikben ünnepelték a Rózsát, a Virágot, vagyis a szektájukat; s minden ide tartozó poéta egy-egy asszonyideál nevét választotta, hogy az szolgáljon szimbolikus eszméül politikai és világszemléleti gondolatai áttétele számára. Bolognese ideálja lett így Lucia, Giovanna lett Guido Cavalcanti „szerelmévé", Lago Gianni „Lagia" nevét választotta, Dante Alighieri pedig „Beatrice" nevét. A Hívek „szerelmi" dalai ettől kezdve a kettős értelmű s a kívül álló számára egyszerűen érthetetlen szavaktól hemzsegnek. Igaz, hogy nem sok ilyen kulcs-szó szerepel náluk: a nevektől eltekintve összesen vagy harminc ilyen tolvajszóval megoldható ez az egész titkos nyelvezet. Amore szóval jelölik vagy magát a Logos-t vagy pedig a társaságukat. Szél, Hideg, Fagy jelenti az Amore-val ellenséges hatalmakat. Így pl. ha Dante híres dala így dalol: *„Donne ch'avete intelletto d'Amore"*, akkor ezt az eddig igen nehezen magyarázható sort az új értelmezés egyszerűen úgy magyarázza, hogy „Barátaim, akik ismeritek Társaságunk jelentőségét". A *Vita Nuova* Beatricéje, akit eddig csak nagyon mesterkélt módon lehetett Messer Simone dei Bardi fiatalon elhunyt nejével azonosítani — hiszen Dante alig lehetett több kilenc évesnél, amikor ez a Beatrice elhunyt —, most egyszerre egészen más, új,

elevenül élő értelmet kap, mint a Szent Bölcseség szimboluma, amelyről egykor az Énekek-Éneke dalolt. S az Isteni Színjáték egész jelentősége megváltozik. A Kereszt és a Sas apokaliptikus párhuzama, amely eddig minden magyarázatnak keményen ellene szegült, egyszerre világos magyarázatát nyeri Luigi Valli okkultista elméletével — bocsánat ezért a paradoxonért! —, mert nyilvánvalóan Dante politikai koncepciójának fogalmazásában az egyházi és a világi hatalomnak egymástól független, egymás melletti uralmát példázza: az egyik tisztán a lelkiekben, a másik a föld, hatalom birtokában. Az Egyház és Állam elválasztása, magának az Egyháznak az érdekében, ez az alapvető eszme irányítja a Komédiában Dante lelkét: a Sas karmai közül kiszabadított Kereszt a szimboluma Dante politikai eszményének.

A keleti eszmék országutja.

Dante költészetének ezt a forradalmian újszerű interpretálását azóta már különböző egyéb kutatások is alátámasztják. Először magának Vallinak sikerült, még halála előtt, a sziciliai Hohenstaufen-udvarnál kedvelt perzsa szerelmi költészetről kimutatnia, hogy az különböző misztikus keleti szekták hermetikus gondolatvilágát rejtette a szerelmi lira erotikus ömlengései mögé. Azután napvilágra került Dante kortársának, Francesco da *Barberino*-nak egy furcsa és első látásra érthetetlen dalgyűjteménye *Documenti d'Amore* címen, amelynek magyarázatát most már a „Fedeli d'Amore"-társaság koncepciója alapján minden nehézség nélkül meg lehet adni s amelyben utalások is vannak erre a titkos társaságra. Végül A. *Palacios*, egy délamerikai Dante-kutató „Dante y Islam" címen tanulmányt írt, amelyben kimutatta aprólékosan, hogy a 9. századi iszlám misztika minő mély és részletes hatással volt Dantéra és pedig főként azok a középkori muzulmán legendák, amelyek Muhammed mennybemenetelének és elragadtatásainak ciklusához kapcsolódnak. Hogy csupán néhány analogiát említsünk: Muhammed is éjjel indult útjára és ezen az úton egy ismeretlen ember kalauzolja, aki hirtelen jelent meg előtte; a muhammedi túlvilágon is ott szerepel az örök tűz büntetése; a muhammedi Pokol bejáratánál is ott áll az őr, aki megtiltja Muhammednek a Pokolba való belépést; s a muhammedi túlvilág zenitjén ott lebeg egy óriási, kiterjesztett szárnyú kakas — Danténál a Sas — amelynek ragyogó fehér tollazata fényességgel borítja el élénkzöld színű testét és sugaraival betölti az alatta lévő Mindenséget, stb.

A sziciliai iszlám hatások és a provencei eretnekek világa az a két komponens, amelyből Dante költészete fakad; ezekből szűrődik ki tiszta katolicizmusa, amely előfutára azoknak a későbbi reformtörekvéseknek, amelyek aztán a 16. században az Egyház megújulására vezettek.

Semper Viktor.

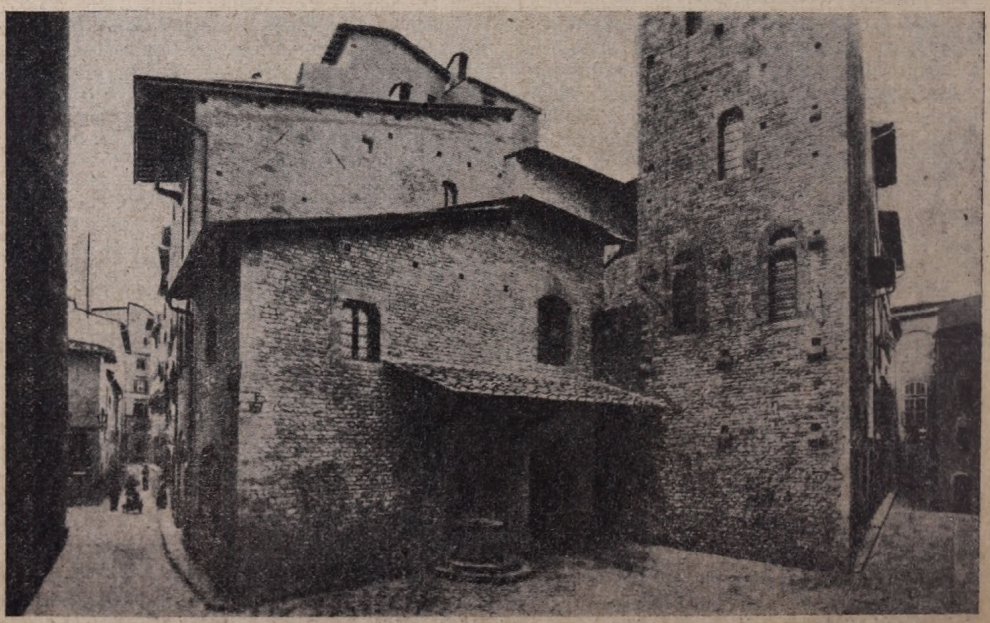

Dante Alighieri szülőháza Firenzében.

A Nobel-díj alkonya.

Akik nyílt szemmel figyelik az európai irodalmi életet, már néhány év óta kénytelenek észrevenni, hogy az irodalmi díjak körül valami baj van. Ha figyelembevesszük, hogy például Franciaországban ezek a díjak milyen nagy szerepet játszanak — előzőleg hetekig tartó viták a sajtóban, utólag pedig sokszor tízezres vagy akár százezres példányszám — nem csoda, hogy a közvélemény különös érzékenységgel reagál minden, ezekkel kapcsolatos eseményre. Mivel már többször megtörtént, hogy egyes díjak kitüzése körül a hiúságnak jutott vezető szerepe, másrészt pedig a bírálóbizottságok rejtélyes összetétele folytán a díjak odaítélése is nem egyszer zajos „következményeket" eredményezett — nyilvánvaló volt, hogy rövidesen erélyes kézzel kell majd rendet teremteni a nemzetközi díjak dzsungelében. (A Literatura néhány év előtt megírta, hogy Newyorkban háromezer dollárt tüztek ki olyan novella jutalmazására, amelyet a Sing-Sing fegyház valamelyik lakója ir. A jutalmat a legsikerültebb rabnovella szerzője kapta meg.)

Hogy egyes irók is meglehetősen vegyes véleménnyel vannak az irodalmi díjak felől, arra nézve jellemző Sinclair Lewis esete, akinek az „Arrowsmith" nagy sikere után odaitélték az ezer dolláros Pulitzer-díjat. Sinclair Lewis azonban visszautasította a díjat azzal az indokolással, hogy egyes irodalmi jutalmak így a Pulitzer-díj is, „együgyü feltételeikkel arra ösztönzik az irókat, hogy ne azt irják meg, amit akarnak, hanem azt, amit a pályázati feltételek megkívánnak".

A díjak körül időnként magasratörő viták hullámai talán mindössze három irodalmi kitüntetés presztizsét hagyták hosszú éveken keresztül érintetlenül: a német Kleist-díj, a francia Goncourt-díj és — természetesen — a Nobel-díj volt az, amelynek odaítélése ha nem is talált általános helyeslésre, de legalább mindenki tudomásul vette azt ilyesiéle fordulattal: „én ugyan nem szeretem ezt az irót, dehát azért elismerem, hogy megérdemli a kitüntetést". A legutóbbi évek folyamán azután ezen a téren is megváltozott a helyzet és mind a német, mind pedig a francia reprezentativ irodalmi díj olyanoknak kezdett jutni, akiknek erre való illetékességét a legteljesebb tárgyilagossággal is kétségbe lehetett vonni. (Csak egyetlen példát ragadva ki a sok közül: 1926-ban Henry Deberly kapta meg a Goncourt-díjat. Az azóta eltelt öt év választ ad a kérdésre: jogosan-e?)

A Nobel-díj azonban külön lapra tartozik. Ennek nimbuszát eddig még semmiféle bálványrombolási tendencia nem veszélyeztette. Rögtön meg kell jegyeznünk: teljesen indokolatlanul, mert hiszen a szóbanlevő harminc esztendő folyamán kitüntettek között olyan nevek is szerepelnek, mint Heyse, Heidenstamm, Gjellerup, Spitteler, Benavente és Yeats, akik a maguk pátriájában maradandót alkottak ugyan, sőt egy-egy munkájuk világirodalmi viszonylatban is figyelmet érdemel, ámde ugyanekkor lehetetlen elhallgatnunk azt a véleményünket, hogy minden egyes esztendőben akadtak — még pedig talán nem is csekély számban —, akik ezt a jutalmazást sokkal több jogcímen igényelhették volna. Igazán nem akarunk destruálni és bizonyos, hogy a Nobel-díjnyertes irók egész sora (Kipling, Maeterlinck, Hauptmann, Rolland, France és esetleg mások) a kitüntetés óta elterjedt idő történelmi perspektiváján keresztül is méltóak voltak erre a nemzetközi jellegü elismerésre; mindez azonban nem változtathat a mérleg veszteség-oldalán. Amely bizony fennáll, akárhogyan forgassuk is a dogot.

Nemzetközi jellegü elismerés a Nobel-díj, — mondottuk az előbb. Mint ismeretes, Alfred Nobel végrendelete az irodalmi díj szétosztását a svéd akadémiára bízta, amely viszont az úgynevezett Nobel-bizottságra ruházta át ezt a kényes és felelősségteljes feladatot. A svéd, francia és spanyol akadémiák valamennyi osztályának, valamint a többi akadémia humanisztikus osztályának tagjai, ezenkívül pedig a világ minden főiskolájának irodalom-, történelem- és esztétika-tanárai jogosultak arra, hogy a díj odaítélésére vonatkozólag indítványt tegyenek. A beérkező ajánlások alapján azután a Nobel-bizottság elkészíti előterjesztését és néhány héten át tartó megbeszélés és vita után megtörténik a döntés, amelyet európaszerte érdeklődéssel várnak.

Ezek a meglehetősen szabatos előírások azt mutatják, hogy Alfred Nobel igen nagy súlyt helyezett alapítványa nemzetköziségének biztosítására. Ha végignézzük a három évtized jutalmazottjainak névsorát, kiderül, hogy ez a törekvés bizony csak meghatározott keretek között valósult meg. Igaz ugyan, hogy a díjnyertesek között jó néhány ország fiának neve foglal helyet, azonban az északi irók arányszáma egészen meglepő. Kétségtelen tehát, hogy a lokálpatriotizmus eléggé jelentős szerephez jutott a Nobel-bizottság ítéleteiben. És ha nem északi iró kapta a díjat, akkor olyan valakire esett a választás, akinek müvei valamilyen világnyelven is megjelentek. A kis nemzetek ilyesformán — ha elvben nem is — a gyakorlatban el voltak zárva az érvényesüléstől, bármennyire exponálta is magát egyik vagy másik mellett a hazájabeli ajánlók egész sora.

Mindezeket az elmondottakat pedig az teszi időszerűvé, hogy a Nobel-bizottság ezévi díját az áprilisban meghalt Erik Axel Karlfeldtnek ítélte oda. Amikor ez a hír az európai napilapok szerkesztőségébe érkezett, nem csekély zavart okozott az irodalmi referensek soraiban. Nagyon váratlan volt a döntés és kétszer huszonnégy óráig az ujságok a stockholmi távirathoz nem fűztek kommentárt. Nem is csoda: senkinek sem volt fogalma arról, hogy vajjon kicsoda is az, akit a legnagyobb irodalmi elismerésre méltónak találtak.

Később azután részletesebb tudósítások érkeztek és ekkor értesültünk arról, hogy Karlfeldt a svéd akadémia jegyzője volt, emellett pedig 1904 óta a Nobel-alapítvány titkára — de az azóta eltelt két hónap óta sem sikerült tulajdonképpen megtudnunk melyek azok a reprezentativ munkái, amelyek ezt a reprezentativ kitüntetést megérdemelték. Az egyik német ujság nagy örömmel közölte a multkor egy Karlfeldt-költeménynek német fordítását, amelyet valamilyen antológiában sikerült felfedeznie, de ebből a húszsoros versből még igazán nem lehetett magunknak véleményt alkotnunk . . .

Nem akarunk igazságtalanok lenni és egészen bizonyos az, hogy Erik Axel Karlfeldt pályája folyamán figyelemreméltót alkotott. Ennek ellenére is úgy érezzük, hogy a Nobel-bizottságnak ezt a döntést nem lett volna szabad meghoznia. Még pedig több okból.

Először is azért, mert az alapítvány létesítése, tehát harminc esztendő óta egyetlen egyszer sem történt meg, hogy a díjjal halottat jutalmazzanak. Kár volt tehát ettől az eléggé jogos elvtől éppen ebben az esetben eltérni, amikor — nyilván véletlenül — az alapítvány elhunyt jegyzőjéről volt szó. Másodszor: tudvalevőleg manapság nem nagyon dúskálodnak földi javakban az élő irók. Bátran merjük állítani, hogy Alfred Nobel intenciójának jobban megfelelt volna az, ha ezek egyikének juttatták volna ezt a mai viszonyok között egyenesen fantasztikus összeget. Harmadszor: a bizottságnak előre kellett volna látnia, hogy a döntés folytán a legképtelenebb híresztelések fognak lábra kapni. Így például az, hogy — a svéd akadémia ilyen módon akar a régi hüséges alkalmazottja családjának járó nyugdíj fizetésétől megszabadulni . . . Végül pedig még egy különös momentum: a régi tradíció alapján az akadémia a döntést a november tizedike és tizenötödike közötti napok valamelyikének koradélutáni órájában szokta meghozni. Ezt az időpontot mindeddig betartották, míg most meglepetésszerűen — több mint egy hónappal előbb hirdettek határozatot. Ez a sietség szokatlan és nem túlságosan alkalmas a szállongó híresztelések megcáfolására . . .

Kár volt, nagy hiba volt ezzel az idei díjkiosztással végzetesen kompromittálni egy eszmét, egy gondolatot, amely még intaktnak látszott a mai kor mindent felforgató, mindent megváltoztató hullámverésének árjában. Mert voltak és vannak díjak szerte Európában — távol tőlünk és közelebb hozzánk — amelyekről mindenki tudja: mit és kit takarnak. De a Nobel-díj eddig stabil értékmérőnek számított.

Kemény István dr.

Pintér Jenő magyar irodalomtörténete.

(Tudományos rendszerezés. IV. kötet: A magyar irodalom a 18. században. Bpest, 1931. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiadása. 956 oldal.) Érdekes véletlen és talán ennél is mélyebb jelentőségű dolog, hogy a históriai irányú magyar irodalomban egyszerre három nagyméretű könyv hagyja el a sajtót, amelyek a magyar 18. század megvilágítását tűzték ki céljukul: a Szekfű-Hóman-féle magyar történelem VI. kötete; Farkas Gyula magyar romanticizmus-kötete (amely virtuálisan, mint a 18. század eredőjét mutatja be a 19. század eleji szellemi mozgalmakat); és Pintér Jenő monumentális irodalomtörténetének IV. kötete. (Hozzájuk járul még — más területről — Rados Jenő dr. reprezentativ munkája a Grassalkovits-korszak kastélyairól). Igen olcsó, de nem egészen helyes analógia lenne itt természetesen a törökdúlás után apránként magához térő, a felosztottság nyügében még egyre gyötrődő, közéletében is nehezen lábbadozó 18. századi Magyarország hasonlatát felvetni, amelyhez magától kapcsolódnék a Habsburg-uralomnak újra az egész ország területére való restaurálódásának álomképe. És talán az sem teszi Magyarországon újra annyira divatossá a 18. századot, hogy az akkori emberek lelke mélyén ott remeg egy messziről morajló eljövendő katharzis bűntudata, amely felé kacagva és nevetgélve bár, de sorsszerű kényszerűséggel, nyílegyenesen rohant a 18. század társadalma. Ismételjük: ez túlolcsó összehasonlítás lenne és amellett az itt idézett könyvek nem is rejtenek magukban ilyen irányban sem célzást, sem tanulságot. Talán még leginkább az teszi érthetővé a magyar 18. századnak mostani divatját, hogy 1918 végéig ez a korszak alapjában véve tabu volt a tárgyilagos történetírás számára. A század nagy egyénisége, Mária Terézia, valamilyen hamisan romantikus, lojalizmustól csöpögő, „vitam et sanguinem"-szerű beállítást nyert a ferenczjózsefi korszak magyar históriusainál s a Monarchia összeomlásának kellett elkövetkeznie, hogy pl. Eckhardt Ferenc megírja őszintén a teréziánus korszak magyarországi gazdasági politikájának katasztrofális hatásait. S ahogy gazdaságtörténeti téren el kellett következnie a 18. századról szóló történetírás revíziójának, ugyanúgy revízió alá kellett venni a politikai és kulturális 18. századról szóló eddigi megállapításokat is. Ballagi Gézának, aki egyszer őszintén próbálkozott meg a 18. század magyar szellemisége képének rekonstruálásával, valamelyik kis vidéki jogakadémián kellett tengődnie, azért, mert eredményei nem éppen kedvezően ütöttek ki a bécsi uralom kultúrpolitikájára nézve. Viszont az a tudós, aki vastag kötetekben, egyoldalú tömjénezéssel glorifikálta Mária Terézia és II. József korát, bizton számíthatott budapesti egyetemi katedrára, miniszterek bizalmára s más egyéb földi javakra.

Pintér Jenő hatalmas irodalomtörténetének ezeroldalas negyedik kötete teljes tárgyilagossággal feldolgozza ugyan az 1918 előtti „félhivatalos" irodalomtörténetírás objektív eredményeit; viszont számot vet az azóta kialakult őszintébb, kritikaibb kutatási eredményekkel is, és fenntartás nélkül megállapítja, hogy „az uralkodók, fájdalom, elsősorban császároknak érzik magukat; a magyarsággal nincs különösebb lelki közösségük. A főhercegek tantervében a latin, francia, olasz és német nyelv mellett ott van a cseh is, a magyar azonban sem itt, sem a mágnások házi nevelésében nem jut szóhoz". S ez a fokozottabb őszinteség kifejezésre jut egyéb problémák taglalásánál is Pintér új kötetében. Megírja nyíltan, hogy „a nyugati birodalmakhoz viszonyítva Magyarországon feltűnően sok a nemescsalád. II. József uralkodása idején több mint 75.000 nemesfamiliát írnak össze, holott Franciaországban ugyanakkor legföljebb 28.000 a nemescsaládok száma, pedig Franciaország lakossága ezidőben négyszer akkora, mint Magyarországé". Megírja — aminek eddig mindig az ellenkezőjét iparkodtak históriusaink bizonyítgatni —, hogy „Buda és Pest a török uralom idején elég népes város, de mikor a Habsburg-ház csapatai 1686-ban visszafoglalták, lakatlanná válik". S most gondoljuk ehez Benczur Gyula nagy festményét, amellyel glorifikálni kívánta Budának a Habsburgok által való elfoglalását! Miért? Azért, mert lakatlanná tették a várost?! Tipikus példákul idéztük Pintér irodalomtörténetének ezeket a passzusait, mert igen jellegzetesen illusztrálják azt a tudományos szempontból örömmel üdvözlendő hangulatváltozást, amely — anélkül, hogy a régi bálványok felborítgatását mesterségszerűen űzné — mégis komoly kritikát tesz a régebbi ízléstelen behódolás és felkínálkozás helyébe, amely már-már a történethamisítás útvesztőibe tévedt el.

Ennyit a könyv szelleméről. A feldolgozás technikája pontosan követi az első három, a *Literaturában* ismertetett kötet módszerét, amelynek legkiütőbb előnye a minden egyes író alakjához vagy korproblémához csatlakozó bőséges szakirodalom felsorolása. Olyan kézikönyvvé teszi ez Pintér művét, amely hosszú-hosszú évtizedekre biztosítja annak nélkülözhetetlen voltát. Tudjuk, hogy Pintér egyes kritikusai a mindenáron új, eredeti és egyéni szempontok hiányát szokták nála kifogásolni. Mi ellenkezőleg, a tudományos lelkiismeretesség emlékezetes dokumentumául ítéljük meg Pintér minden egyes újabb kötetét.

Szekfű Gyula: Magyar történet. A XVIII.-ik század.

(Az Egyetemi Nyomda kiadása. Bpest, 1931. A Hóman—Szekfű-féle munka VI. kötete. 495 oldal. 17 képes melléklettel és térképpel.) A 18. század Európa történetében a tipikus „harmadik nemzedéket" jelenti. Az első nemzedék a 16. századi rönesszansz markáns egyéniségei voltak, akik — ha gyilkoltak, ha raboltak, ha zsaroltak — mégis a lángész, a nagy-erős egyéniségek nimbuszát hordozták; voltak nagy átfogó gondolataik, amelyekkel korukra rányomták hatalmas individualitásuk bélyegét. A „második nemzedéket" a 17. század barokfigurái szolgáltatják: erőtlen kópiái rönesszansz-erkölcsű apáiknak; tessék-lássék még fel-felveszik teátrális alkalmak kedvéért az antik mintára készült vértezetet, amely mögül azonban már kidagad puha, elpuhult húsuk, s ez önmagában omlanék össze, ha nem tartaná fenn a klasszicizáló vaspáncél. Társadalmuk belül már szúrágta, elpuhult; de az antikizáló rönesszansz morális vértezete még fenntartja üres presztizsüket. Azután elkövetkezik a 18. század „harmadik nemzedéke", a széllel bélelt rokokofigurák, romlott gagneurök, sarlatánok, kis-piszkos duodezek, policájspiclik, erőszakoskodó béke-generálisok, torz bábúk kora, amely levetkőzte a moralitás apró, kasírozott vértezetét is és játékszalónokban, pásztordélutánokon, szerencsejátékokon pocsékolja el a néha azért felfeltámadó finánczsenijének zsaroló manőverjei útján szerzett pénzecskéket. A közelgő forradalom előérzete mellett a hirtelen szerezhető vagyonok, az „üzlet" lép a heroikum helyébe — uralkodó, hercegkisasszony, pap, katona, arisztokrata és entellektüel mind sorra behódol a még gyorsan felhörpintendő életmaradványok idegzsibongató varázsának. Az immoralitás már az „újjászületett" első nemzedéknél is eluralkodott, de legalább még a nagystílűség vonásaival enyhült; a harmadik nemzedék már stílustalanul immorális; még legkiütőbb egyéniségeiben is minduntalan kiütközik a kicsinyesség, a hétköznap.

A történetíróra nézve, ha az úgynevezett heroikus iskola szabványai között nőtt fel, duplán nehéz feladatot ró ennek a kornak tárgyilagos ismertetése. Mert bálványokat kell rombolnia, ha tárgyilagos akar maradni; vagy pedig ál-pátosz bűnébe esik, ha arra nem érdemes figurákat akar mégis heroizálni. Szekfű Gyula egy ízben már szembekerült ezzel a korszakkal, nevezetes Rákóczi-könyvének megírása alkalmával. Azóta egynémely események végigszántottak Szekfű Gyulának, a történetírónak lelkén is; a forradalmak és ellenforradalmak kavargó pszichológiai élményei megérlelték őbenne is a tudatot, hogy a politikum véletlenein túl vannak olyan morális értékek — éppen a harmadik nemzedék korában —, amelyek hordozóikat élesen szembeállítják koruk romlottságával, s hogy ezeknek történeti jelentősége aztán nem annyira a politikai sikerekben vagy — rendszerint — sikertelenségekben keresendő, hanem inkább abban az erkölcsies mivoltukban, amellyel szöges ellentétbe kerülnek egész kormiliőjük züllöttségével. Rákóczi Ferenc egyéniségének ebből az új szemszögből, úgy mondanók: a gironde-i sors etikájának távlatából való megítélése jellemzi legkiütőbben az új Szekfű-kötetet. „Rákóczi tiszta lelke leginkább visszariadt a rendi nagyzolás azon mértékétől, amely a külszín érdekében az igazságot is elcsavarja: a nagyotmondó, megbízhatatlan hírthozóra lemondással jegyzi meg: „de azt látom, ő is magyar". Ő ismeri fel először a „magyar közéletnek szintén már a rendi társadalomban kialakult szokását: hogy suttogó, meg nem fogható rágalmakkal gyanusítja meg a bármi okból kiemelkedőket. Rákóczi az, aki világos szemmel meglátja, hogy itt lehetetlen védekezni." „A közéleti tisztaság e kifinomult mintája fehér holló az akkori gyüjtő, szerző társadalomban." (Rákóczi egyénisége) „érthetetlen jelenség, ha nem az ő csodálatosan tiszta és törékeny, bűntudatot elviselni nem tudó lelki szervezetéből magyarázzuk". Íme, sokkal bensőségesebb, de éppen ezért sokkal igazibb képe is a nemzeti hősnek, mint aminőt az eddigi kuruckodó, puffogó frázisokkal harsonázó Rákóczi-biográfiák nyujtottak. Lehet, hogy a történelmi materializmus történetírási technikája nem fog belenyugodhatni egy ember egyéniségének ilyetén exponálásában egy ország sorsfordulóján; lehet, sőt valószínű, hogy a tulsó végleten személyes sértésnek fogják érezni azt, hogy valaki a közéleti tisztaságot, mint históriaformáló elemet vigye be a mult eseményeinek szemléletébe. — mégis Szekfűnek van igaza, ha elfogadjuk alaptételül a régi igazságot: *„Historia est magister vitae."*

—

TUDÓS IRÁSOK.

Dr. Wilhelm: Volk im Dienst.

(Wesen und Wirkung der allgemeinen Arbeitspflicht. Ein deutscher Sieben-Jahr-Plan. Paul List-Verlag, Leipzig. 288 oldal). 19. század első felében a vasipar, a vasutak és a szén felhasználásával kapcsolatos többi nehéz ipar épolyan indusztriális forradalmat okozott Európában, mint a 20. század első harmadában a benzin és a kőolaj. Tömegek munkátalansága volt akkor is, most is az első következmény. Akkoriban a francia utopikus szocialisták a *droit au travail*, a munkához való jog elméletét hirdették, amelynek alapján aztán Emil Thomas mérnök a 48-as francia forradalom

kitörése után megszervezte a félig katonai rendszerű *ateliers nationaux*-kat, amelyeket Marie közmunkaügyi miniszter a Louis Blanc által követelt *ateliers sociaux*-kkal szemben tartott fenn. Az előbbi voltaképpen a közmunka-kötelezettség, az utóbbi viszont a munkátalanoknak munkához való joga alapján állott. Újabb időkben az orosz szovjetek, valamint Bulgária vezette be az általános munkakötelezettséget, miután előzőleg a háború alatt már a németek is kidolgoztak ilyenszerű tervezeteket. A mai munkátalanság Németországban újra aktuálissá tette a kötelező tömegmunkálatok kérdését s Wilhelm dr. volt német miniszter részletes alapossággal dolgozza fel egy ilyen törvényjavaslat indokolását, várható hatásait és persze az egész irodalmát.

Balassa József dr.: Kossuth Amerikában. 1851—1852.

(Gergely R. könyvkereskedésének kiadása. Bpest, 1931. 128 oldal, 11 képpel). Most december elején lesz 80 éve, hogy Kossuth Amerikába ment, ahol előre jól kidolgozott terv szerint hetedfél hónapot töltött propagandaúton a veszett magyar ügy érdekében. Soha sem azelőtt, sem azóta Amerikában idegen államférfit olyan diadallal nem fogadtak, mint egy letiport, európai népnek hontalanná vált kormányzóját. A szenátus is, a képviselőház is ünnepélyes ülésben fogadta őt, a kongresszus bankettet rendezett tiszeletére, Emerson nagy beszédben üdvözölte őt, költők ódákat írtak a tiszteletére, a szabadkőművesség testvérjévé avatta őt (amiből különben nézeteltérések is támadtak az amerikai szabadkőművesek radikálisabb és konszervatívabb szárnyai között), s még ma is lehetetlen Amerikában Magyarország nevét említeni, hogy ne kövesse azt nyomban Kossuth neve. Csodálatos egy diadalút volt ez, amelynek részletei azonban ezideig nálunk sajátságosképen alig-alig voltak ismeretesek. Balassa József professzor, aki most három éve tagja volt annak a magyar küldöttségnek, amely a Hudson-Riversiden felállított Kossuth-szobor lelepzésén részt vett, ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy a Kossuth amerikai *raid*-jére vonatkozó ezer apró adatot felgyüjtse és feldolgozza s evégett végigjárta azokat a városokat és helyeket, amelyeket Kossuth annak idején felkeresett. Könyve ilyenformán valósággal drámai erejű naplóvá lett, amely az olvasót az első sortól az utolsóig lebilincseli..

Jancsó Elemér dr.: Északafrikában.

(Útijegyzetek az arabok világából. Cluj-Kolozsvár. 1931. 87 oldal, sok képpel. Studium bizománya). Terjedelemre nem nagy könyv ez; de jó meglátású, politikailag és gazdaságilag is művelt ember útleírása Algériából és Tuniszból. Katonák, bejek, egyszerű emberek beszélgetéseiből sok olyasmit kihall, amit a szokványos turisták a fülük mellett elbocsátanak. Talán legmegkapóbb részlete a könyvnek a magyar származású idegen-légiósokkal való találkozása. A vasfegyelemtől eltekintve nincs rossz sorsuk, csak a honvágy bántja őket. A szakács magyar s ezért a magyar altisztek külön jó elbánásban részesülnek. Van 10.000 kötetes könyvtáruk, legtöbb a francia és német könyv, de van vagy 200 darab magyar is, közöttük az utóbbi esztendők kiadványai is. Jancsó dr. egyébként nagyobb munkát készít elő a Földközi-tenger körüli népek életéről.

Bálint Alice: A gyermekszoba pszichologiája.

(Pszichoanalitikai tanulmány. Pantheon-kiadás, 1931. 112 oldal.) A gyermeknevelésnek álszeméremből elhanyagolt, rendkívül fontos problémáihoz nyul hozzá Bálint Alice, a sebész biztos kezével. Éleslátással mutat rá a pedagógia hibáira és arra az útra, amelyet a nevelőnek követnie kell, mert ha létér róla, nemcsak a gyermekkor boldogságát teszi tönkre, hanem lehetetlenné teszi, hogy a gyermek felnőve, kiegyensúlyozott emberré legyen. Érdekes példákkal illusztrálja az Ödipusz- és a kasztrációs-komplexus okozta zavarokat a gyermeklélekben és azt a processzust, amelynek folyamán a gyermek a külvilág jelenségeit appercipiálja. Ha minden szülő és tanító elolvasná ezt a mélyreható tanulmányt, a jövő generáció neveléséből kiküszöbölődnének azok a hibák, amelyek miatt annyi emberélet ment már tönkre. De a pedagógiai szemponttól eltekintve, mint olvasmány, mindenki számára érdekes és megrázó Bálint Alice könyve, amelyhez Ferenczi Sándor dr. írt igen meleg előszót.

Pless, Fürstin Daisy von,: Was ich lieber verschwiegen hätte...

(1931, Carl Reissner Verlag, Dresden. 2 kötet, 240 és 245 oldal.) A *Literatura* novemberi számában cikk jelent meg Pless hercegnő memoárjainak első két kötetéről, amelyeket most újabb két kötet követett. Ezekben is nagyjából ugyanazokról az eseményekről ír, mint az előzőekben, de több személyes vonatkozással. Bájosan és szellemesen cseveg a világszép Daisy a nagypolitika, a királyi udvarok meg az előkelő társaság eseményeiről és olykor egy-egy villanásra megmutatja, hogy a körülrajongott hercegné valójában szomorú, magányos asszony. Ezekben a kötetekben igyekszik jóvátenni, amit előző könyvében Vilmos császár ellen vétett és külön fejezetet szentel a császár — dícséretének. Nagyon finoman veszi védelmébe Viktoria hercegnőt, aki az egész világ gúnyjának céltáblája lett a kalandor Zubkovval való házassága miatt. Az előző kötetek kacagó pajzán kedve helyett ebben az újabb könyvben a megértés és a könnyes reszignáció dominál. Mintha nem egy, hanem tíz esztendő telt volna el a két munka megjelenése között...

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA